This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

H40699

1837
ARTES VERITAS SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE

878
S
M669

Sum
ex
Libris
Benjamini. Traugottii.
Hagendornii.
Symb.
Omnem crede diem tibi diluxi-
sse supremum.

[illegible] 1774 [illegible] Gottfried Conrad Boettger [illegible]

C. SALLUSTIUS CRISPUS,

PRIMUS IN HISTORIA,

SEU

BELLUM CATILINARIVM

ET

UGURTHINUM:

CUM COMMENTARIIS

OHANNIS MIN-ELLII.

FRANCOFURTI ET LIPSIÆ,

pud HIERONYMUM CHRISTIANUM PAULI,

Herbornæ, Typis *JOH. NICOLAI ANDREÆ.*

ANNO M. DCC. VI.

Latin
Fock
6-12-25
11845

C. CRISPI SALLUSTII BELLUM CATILINARIUM *SIVE* DE CONJURATIONE CATILINÆ.

*1 OMNIS homines, * qui ſeſe

* Salluſtius noſter, antequam ad ipſam Conjurationis Catilinariæ enarrationem perveniat, prologo quodam, ut & in Bello Jugurthino, utitur: in quo declarat ſcopum & intentionem operis ſui; ſcilicet, omnibus id agendum eſſe hominibus innuit, ut brutis animantibus longè præſtent, æternamque ſui poſteris memoriam relinquant; ac proinde duplicem ejus rei conſequendæ viam proponit; alteram, per virium corporis; alteram, per virium animi egregiam oſtentationem: deinde declarat, cur potiùs animi exercitio, quam corporis; & cur hiſtoriæ potius conſcribendæ, quam cæteris animi ſtudiis, aut Reipublicæ gubernationi operam dederit. Primum illuſtrat argumento petito à præſtantiâ animi, aitque animi exercitium tantum ſuperare corporis exercitium, quantum animus ipſe præſtantiâ ſuâ corpus ipſum: deinde oſtendit ſe ab otio ac ſtudio litterario ad Rempublicam latum; verum inde ſublatum, argumento petito ab incommodis & vitiis in eâdem regnantibus, præcipuè ambitione, cui reſiſtere haud facilè eſt: tum verò, cum ad ſtudia, jam aliquantum intermiſſa, rediiſſet, animum ad hiſtoriam Romanam ſuccinctè, & ut ipſe loquitur, *carptim* deſcribendam appuliſſe. In hiſtoriâ autem conſcribendâ duo ponit oſtendicula, *difficultatem* & *periculum*. *Difficultatem* quidem, *quòd facta dictu exæquanda ſunt*: *periculum* verò quia vera narrando multorum facile invidiam conciliaveris. Sed hæc obiter de argumento Prologi: nunc ad ipſum verborum ordinem ac interpretationem nos accingamus. 1 Id eſt, omnes: quoties enim genitivus pluralis deſinit in *ium*, accuſativus deſinit in *is* aut *eis*. Ut *pars* quia habet in genitivo plurali *ium*, putâ *partium*, ideoque habêre poteſt in accuſativo plurali *partis* vel *parteis*, pro *partes*. Ordo horum verborum eſt: Decet omnis homines, qui ſtudent ſeſe præſtare cæteris animalibus, niti ſummâ ope, ne tranſeant ſilentio vitam, veluti pecora, quæ natura finxit prona, atque obedientia ventri. Eſt accuſativus antè Infinitivum *præſtare*, & ſenſus hic erit: *Qui ſtudent ſeſe præſtare*, id eſt, ut ipſi præſtent.

[1] ſtudent [2] præſtare; [3] cæteris animalibus, [4] ſumma ope [5] niti decet, ne vitam [6] ſilentio [7] tranſeant, veluti [8] pecora; quæ natura

1 Laborant, cupiunt: ſic ſumitur iſta vox apud Cic. 1. Offic. Quorum vero patres, aut majores aliquâ gratiâ præſtiterunt, ij *ſtudent* plerumque in eodem genere laudis excellere. Proprie enim *ſtudeo*, eſt ſtudium & diligentiam adhibeo: ut apud Terent. in Eun. Quas matres *ſtudent* demiſſis humeris eſſe. Aliquando conſtruitur cum dativo: ut apud Cæſarem Comment. 1. Cupiditate regni adductus *novis rebus ſtudebat*. Interdum etiam cum ablativo, mediante præpoſitione *in*; ut apud Gellium: Si quis *in eâ re ſtudebat*. Nonnunquam cum accuſativo, & tunc ſignificat cupere & velle: ut apud Cic. lib. 5. Ep. Qui ſi *nihil aliud ſtudeat*, niſi *id* quod agat. 2 Excellere, eminêre. In qua ſignificatione æquè & cum dativo & cum accuſativo conſtruitur; ut apud Cic. lib. 1. Offic. Difficile eſt, cum *præſtare omnibus* cupieris, ſervare æquitatem; id eſt, cum cupieris inter omnes excellere. Cum accuſativo: ut apud Virg. 11. Æneid. *Ibo animis contra, vel magnum præſtet Achillem.* Aliquando regit ſolum ablativum ejus rei, quâ quis excellit: ut apud Cic. lib. de Orat. Piſiſtratus literis doctrinaque *præſtitit*. Aliquando *præſtare* ſignificat, rei alicujus exitum in ſe recipere: ut cum dicimus, *præſtare eventum, præſtare alienum promiſſum*, quod eſt, alienum promiſſum in ſe recipere, & quaſi proprium eſſet, velle ſatisfacere. Aliquando ſignificat, re ipſa perficere, ſive perſolvere. Cic. Et quoniam *præſtitimus* quod debuimus, moderatè, quod evenit, feramus. Quandoque pro exhibere, repræſentare. Ut apud Cic. *Præſta* te eum, qui mihi à teneris, ut Græci dicunt, unguiculis es cognitus. Interdum ponitur imperſonaliter, idemque ſignificat quod melius eſt. Sic accipitur à Salluſtio noſtro in ſequentibus, ubi Catilina ſocios ſuos hoc pacto alloquitur. *Quæ quouſque tandem patiemini, fortiſſimi viri? Nonne emori per virtutem* præſtat, *quam vitam miſeram, atque inhoneſtam, ubi aliena ſuperbia ludibrio fueris, per dedecus amittere?* 3 Brutis ſcilicet animalibus. 4 Summa vi, & induſtria. Tres potiſſimum in ſingulari numero caſus ſunt uſitati, nempe Gen. Accuſ. & Abl. ut *opis, opem, ope:* & ſignificant ferre auxilium; ut apud Terent. in Andr. Juno Lucina fer *opem*, ſerva me, obſecro. Aliquando tamen ſignificant vires, vel poteſtatem: ut apud Virg. 1. Æn. —*grates perſolvere dignas, Non opis eſt noſtræ*— 5 Adniti, conari, laborare. ut apud Ter. in Adelph. Qua propter *nitar*, experiar. Interdum ſignificat ſuſtentari, firmari; ut Æn. 6. *Ille vides pura juvenis qui nititur haſta.*

Ab hac ſignificatione multæ metaphoricæ ſignificationes manavêre. Talis eſt iſta apud Cic. pro Milone: Ei autem viro mors parabatur, cujus in vita *nitebatur* ſalus civitatis. Sic. 1. Offic. Eſt igitur adoleſcentis majores natu vereri, ex hiſque deligere optimos ac probatiſſimos, quorum conſilio atq; autoritate *nitatur*, id eſt, fulciatur, ſuſtentetur. A *Nitor* fit *obniter*, quod eſt contra nitor, obluctor. Et innitor, quod ſignificat incumbo. 6 Id eſt ſine ulla ſui memoria tranſigant, ita ut de illis nihil præclari dici poſſit, nam *ſilentio vitam tranſire*, eſt nihil in vita memoratu dignum efficere. *Silentium* derivatur à verbo *ſilêre*, quod ſignificat tacêre, fictum verbum ab S litterâ, quæ nota *ſilentiis* eſt. Unde in ludis literariis, publiciſq; conventibus, dum volunt ſilentium indicere, S literam quaſi ſibilando pronunciant. Ab hoc ergo verbo *ſilentium* derivatur, quod taciturnitatem ſignificat. Unde *ſilentium noctis*, pro intempeſta nocte ponitur, quam alii *concubium*, alii *conticinium* vocant Hinc quoque *Silentiarii* dicti ſunt ij, quorum miniſterio Imperator utebatur ad ea, quæ ad quietem palatii pertinebant. 7 Alii hic *tranſigant* legunt. 8 Beſtiæ irrationales. Propriè autem *pecus pecoris*, ſive *pecus pecudis* (utroque enim modo dicitur) ſignificat omne animal, quod ſub hominis imperio è pabulo terræ paſcitur: ut boves, aſini, equi, oves, capræ, & hujuſmodi. *Inveniuntur etiam pecus pecoris* pro multitudine pecorum ſeu pecudum: ut apud *Virg. 3. Eclog. Dic mihi Damæta, cujum pecus, an Melibæi?* Interdum ſumitur pro *quibuſvis animalibus*, quæ humanâ carent effigie & linguâ, Sic ſunt à Virgilio appellan-

[1] prona, atque [2] ventri obedientia [3] finxit. Sed [4] omnis [5] noſtra [6] vis [7] in animo & cor-

pellantur *pecus* hiſce verbis, 4. Georg. *Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.* A *pecore* fit *peculium* ; quod proprie ſignificat rem, quæ non in numeratâ pecuniâ conſiſtit, ſed vel in ſolo, vel in pecoribus, vel in ſuppellectili, vel quicquid labore noſtro, aut induſtriâ partum eſt. Poſtea uſus loquendi obtinuit, ut *peculii* nomine illud præcipuè comprehenderetur, quod ſervus, vel filius familiâs, dum adhuc eſſet in poteſtate domini, vel patris, induſtriâ ſuâ, vel labore lucri feciſſet. Ab hoc *peculiaris* derivatur, quod proprie ſignificat rem ad *peculium* pertinentem: ſed uſu jam receptum eſt, ut pro proprio, ſive ſpeciali, ſeu præcipuo ponatur. Undè fit adverbium *peculiariter*, hoc eſt, ſpecialiter, præcipuè. 1 Id eſt, habentia caput ad terram inclinans. *Pronus* opponitur *ſupino*: undè *ſupinus* aliquis jacêre dicitur, qui ita dorſo incumbit, ut faciem, ventremq; habeat cœlum verſus ſpectantem; *pronus* vero contra, qui ita pectori incumbit, ut faciem, ventremque habeat terram verſus ſpectantem: undè illa animalia à Salluſtio noſtro hoc loco appellantur *prona*, quæ incedunt capite terram verſus inclinato & ſpectante. Hæc enim animalia, cum ſint muta, omniſque religionis planè expertia, Deus rerum omnium creator *prona* finxit; hominem verò, ratione præditum, ad contemplationem ſui erexit. Unde ingenioſiſſimus Poëta: *Pronaque cum ſpectent animalia cætera terram, Os homini ſublime dedit, cœlumq; tueri Juſſit, & erectos ad ſidera tollere vultus.* Et Cic. 1. De Leg. *Natura cum cæteras animantes abjeciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, & ad cœli, quaſi cognationis, domiciliique priſtini conſpectum excitavit.* Cœterum per Metaphoram ſeu ſimilitudinem aliquis dicitur *pronus*, id eſt, inclinatus *ad virtutes*, maximè tamen *ad vitia*. Plin. in Paneg. Nihil eſt tam *pronum* ad ſimultates, quam æmulatio, in fœminis præſertim. 2 Inſervientia, atque in ejus oppletionem omnia conferentia. Rectè hoc addit: beſtia enim ſuos ſequitur appetitus & à naturâ ad paſtum abjecta eſt, tantumque *ſenſu movetur, & ad id ſolum, quod adeſt, quodq; præſens eſt, ſe accommodat, paululum admodum ſentiens præteritum aut futurum*; verba ſunt Cic. lib. 1. Offic. 3 Formavit, fecit; quod proprie eſt *fingere*: ſic ſumitur à Cicerone in Oratione pro Muræna; *Finxit* enim *te* ipſa natura ad honeſtatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, juſtitiam, ad omnes deniquevirtutes magnum hominem, & excelſum: undè & *figuli* dicuntur, qui ex cretâ, atque argilla opera formant ſeu faciunt: & *figulina* ſeu *figlina* officina, in quâ hujuſmodi opera fiunt; & opera ipſa *fictilia* dicuntur. Ab hoc *figura* fit, autore Gellio, hoc eſt, forma, ſpecies. Item *effingo*, quod ſignificat ad alterius formam *fingo*, & qualem volo fingendo repræſento. Unde Quintilianus: Nam mihi videtur M. Tullius, cum ſe totum ad imitationem Græcorum contuliſſet, *effinxiſſe* vim Demoſthenis, copiam Platonis, jucunditatem Iſocratis. Hinc deductum eſt nomen *effigies*, hoc eſt, ſignum ad vivam alteri⁹ ſimilitudinem, vel ad veritatis imaginem factum, tam in picturis, quam in ſculpturis. Aliquando *fingere* ſignificat ſimulare; quoniam ea, quæ ſimulamus, ita formamus, ut vera eſſe videantur. Cic. in Epiſt. Suſcipe meas partes, & eum te eſſe *finge*, qui ego ſum. Hinc *fictio* & *figmentum* derivantur, hoc eſt, res ſimulata, & ficta. & *fictè* adverbium, id eſt, ſimulate. Aliquando *fingo* ponitur pro excogito & comminiſcor: ut apud Ovid. Eleg. 2. lib. 1. Triſt. *Fingite me dignum tali nece.* Sic *fingere cauſam*, eſt excogitare cauſam. A *fingo* etiam fit *affingo*, hoc eſt, *fingendo* aliquid addo. Item *confingo* ſimul fingo, ſimulo, Teren: in Phorm. Omnia hæc *confingam*, quod erit mihi bonum atque comodum. 4 Tota. 5 Salluſtius duplicem eſſe enitendi opem & vim oſtendit, *animi* ſcilicet & *corporis*. 6 Per *vim* intelligit potentiam & virtutem. Interdum ſignificat violentiam; ut apud Virg. 2. Æneid. *Fit via vi*: id eſt, violentiâ. Aliquando ſignificat copiam ac multitudinem: ut magna vis auri [illegible] argenti. 7 Hoc eſt, in viribus animi & corporis, utpote eſſentialium [illegible] *partium*, ex quibus conſtat: unde dicit autor noſter in Jugurth. Nam

[1] ſtudent [2] præſtare ; [3] cæteris animalibus, [4] ſumma ope [5] niti decet, ne vitam [6] ſilentio [7] tranſeant, veluti [8] pecora ; quæ natura

1 Laborant, cupiunt : ſic ſumitur iſta vox apud Cic. 1. Offic. Quorum vero patres, aut majores aliquâ gratiâ præſtiterunt, ij *ſtudent* plerumque in eodem genere laudis excellere. Proprie enim *ſtudeo*, eſt ſtudium & diligentiam adhibeo: ut apud Terent. in Eun. Quas matres *ſtudent* demiſſis humeris eſſe. Aliquando conſtruitur cum dativo: ut apud Cæſarem Comment. 1. Cupiditate regni adductus *novis rebus ſtudebat*. Interdum etiam cum ablativo, mediante præpoſitione *in*; ut apud Gellium: Si quis *in eâ re ſtudebat*. Nonnunquam cum accuſativo, & tunc ſignificat cupere & velle: ut apud Cic. lib. 5. Ep. Qui ſi *nihil aliud ſtudeat*, niſi *id* quod agat. 2 Excellere, eminêre. In qua ſignificatione æquè & cum dativo & cum accuſativo conſtruitur ; ut apud Cic. lib. 1. Offic. Difficile eſt, cum *præſtare omnibus* cupieris, ſervare æquitatem ; id eſt, cum cupieris inter omnes excellere. Cum accuſativo : ut apud Virg. 11. Æneid. *Ibo animis contra, vel magnum præſtet Achillem*. Aliquando regit ſolum ablativum ejus rei, quâ quis excellit : ut apud Cic. lib. de Orat. Piſiſtratus literis doctrinaque *præſtitit*. Aliquando *præſtare* ſignificat, rei alicujus exitum in ſe recipere : ut cum dicimus, *præſtare eventum, præſtare alienum promiſſum*, quod eſt, alienum promiſſum in ſe recipere, & quaſi proprium eſſet, velle ſatisfacere. Aliquando ſignificat, re ipſa perficere, ſive perſolvere. Cic. Et quoniam *præſtitimus* quod debuimus, moderatè, quod evenit, feramus. Quandoque pro exhibere, repræſentare. Ut apud Cic. *Præſta* te eum, qui mihi à teneris, ut Græci dicunt, unguiculis es cognitus. Interdum ponitur imperſonaliter, idemque ſignificat quod melius eſt. Sic accipitur à Salluſtio noſtro in ſequentibus, ubi Catilina ſocios ſuos hoc pacto alloquitur. *Quæ quouſque tandem patiemini, fortiſſimi viri ? Nonne emori per virtutem* præſtat, *quam vitam miſeram, atque inhoneſtam, ubi aliena ſuperbia ludibrio fueris, per dedecus amittere ?* 3 Brutis ſcilicet animalibus. 4 Summa vi, & induſtria. Tres potiſſimum in ſingulari numero caſus ſunt uſitati, nempe Gen. Accuſ. & Abla. ut *opis, opem, ope*: & ſignificant ferè auxilium ; ut apud Terent. in Andr. Juno Lucina fer *opem*, ſerva me, obſecro. Aliquando tamen ſignificant vires, vel poteſtatem : ut apud Virg. 1. Æn. —*grates perſolvere dignas, Non opis eſt noſtra*— 5 Adniti, conari, laborare. ut apud Ter. in Adelph. Qua propter *nitar*, experiar. Interdum ſignificat ſuſtentari, firmari ; ut Æn. 6. *Ille vides pura juvenis qui nititur haſta*.

Ab hac ſignificatione multæ metaphoricæ ſignificationes manavêre. Talis eſt iſta apud Cic. pro Milone : Ei autem viro mors parabatur, cujus in vita *nitebatur* ſalus civitatis. Sic. 1. Offic. Eſt igitur adoleſcentis majores natu vereri, ex hiſque deligere optimos ac probatiſſimos, quorum conſilio atq; autoritate *nitatur*, id eſt, fulciatur, ſuſtentetur. A *Nitor* fit *obnitor*, quod eſt contra nitor, obluctor. Et innitor, quod ſignificat incumbo. 6 Id eſt ſine ulla ſui memoria, tranſigant, ita ut de illis nihil præclari dici poſſit, nam *ſilentio vitam tranſire*, eſt nihil in vita memoratu dignum efficere. *Silentium* derivatur à verbo *ſilêre*, quod ſignificat tacêre, fictum verbum ab S litterâ, quæ nota *ſilentiis* eſt. Unde in ludis literariis, publiciſq; conventibus, dum volunt ſilentium indicere, S literam quaſi ſibilando pronunciant. Ab hoc ergo verbo *ſilentium* derivatur, quod taciturnitatem ſignificat. Unde *ſilentium noctis*, pro intempeſta nocte ponitur, quam alii *concubium*, alii *conticinium* vocant Hinc quoque *Silentiarii* dicti ſunt ij, quorum miniſterio Imperator utebatur ad ea, quæ ad quietem palatii pertinebant. 7 Alii hic *tranſigant* legunt. 8 Beſtiæ irrationales. Propriè autem *pecus pecoris*, ſive *pecus pecudis* (utroque enim modo dicitur) ſignificat omne animal, quod ſub hominis *imperio* è pabulo terræ paſcitur : ut boves, aſini, equi, oves, capræ, & hujuſmodi. *Inveniuntur etiam pecus pecoris* pro multitudine pecorum ſeu pecudum: ut apud *Virg. 3. Eclog. Dic mihi Damæta, cujum pecus, an Melibæi?* Interdum ſumitur pro *quibuſvis animalibus*, quæ humanâ carent effigie & linguâ, Sic fuit à Virgilio appellan-

[1] prona, atque [2] ventri obedientia [3] finxit. Sed [4] omnis [5] noſtra [6] vis [7] in animo & cor-

pellantur *pecus* hiſce verbis, 4. Georg. *Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.* A *pecore* fit *peculium*; quod proprie ſignificat rem, quæ non in numeratâ pecuniâ conſiſtit, ſed vel in ſolo, vel in pecoribus, vel in ſuppellectili, vel quicquid labore noſtro, aut induſtriâ partum eſt. Poſtea uſus loquendi obtinuit, ut *peculii* nomine illud præcipuè comprehenderetur, quod ſervus, vel filius familiâs, dum adhuc eſſet in poteſtate domini, vel patris, induſtriâ ſuâ, vel labore lucri feciſſet. Ab hoc *peculiaris* derivatur, quod proprie ſignificat rem ad *peculium* pertinentem: ſed uſu jam receptum eſt, ut pro proprio, ſive ſpeciali, ſeu præcipuo ponatur. Undè fit adverbium *peculiariter*, hoc eſt, ſpecialiter, præcipuè. 1 Id eſt, habentia caput ad terram inclinans. *Pronus* opponitur *ſupino*: undè *ſupinus* aliquis jacère dicitur, qui ita dorſo incumbit, ut faciem, ventremq; habeat cœlum verſus ſpectantem; *pronus*, vero contra, qui ita pectori incumbit, ut faciem, ventremque habeat terram verſus ſpectantem: undè illa animalia à Salluſtio noſtro hoc loco appellantur *prona*, quæ incedunt capite terram verſus inclinato & ſpectante. Hæc enim animalia, cum ſint muta, omniſque religionis planè expertia, Deus rerum omnium creator *prona* finxit; hominem verò, ratione præditum, ad contemplationem ſui erexit. Unde ingenioſiſſimus Poëta: *Pronaque cum ſpectent animalia cætera terram, Os homini ſublime dedit, cœlumq; tueri Juſſit, & erectos ad ſidera tollere vultus.* Et Cic. 1. De Leg. *Natura cum cæteras animantes abjeciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, & ad cœli, quaſi cognationis, domiciliique priſtini conſpectum excitavit.* Cœterum per Metaphoram ſeu ſimilitudinem aliquis dicitur *pronus*, id eſt, inclinatus *ad virtutes*, maximè tamen *ad vitia*. Plin. in Paneg. Nihil eſt tam *pronum* ad ſimultates, quam æmulatio, in fœminis præſertim. 2 Inſervientia, atque in ejus oppletionem omnia conferentia. Rectè hoc addit: beſtia enim ſuos ſequitur appetitus & à naturâ ad paſtum abjecta eſt, tantumque *ſenſu movetur, & ad id ſolùm, quod adeſt. quodq; præſens eſt, ſe accommodat, paululum admodum ſentiens præteritum aut futurum*; verba ſunt Cic. lib. 1. Offic. 3 Formavit, fecit; quod proprie eſt *fingere*: ſic ſumitur à Cicerone in Oratione pro Muræna; *Finxit* enim *te* ipſa natura ad honeſtatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, juſtitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem, & excelſum: unde & *figuli* dicuntur, qui ex cretâ, atque argilla opera formant ſeu faciunt: & *figulina* ſeu *figlina* officina, in quâ hujuſmodi opera fiunt; & opera ipſa *fictilia* dicuntur. Ab hoc *figura* fit, autore Gellio, hoc eſt, forma, ſpecies. Item *effingo*, quod ſignificat ad alterius formam *fingo*, & qualem volo fingendo repræſento. Unde Quintilianus: Nam mihi videtur M. Tullius, cum ſe totum ad imitationem Græcorum contuliſſet, *effinxiſſe* vim Demoſthenis, copiam Platonis, jucunditatem Iſocratis. Hinc deductum eſt nomen *effigies*, hoc eſt, ſignum ad vivam alteri⁹ ſimilitudinem, vel ad veritatis imaginem factum, tam in picturis, quam in ſculpturis. Aliquando *fingere* ſignificat ſimulare; quoniam ea, quæ ſimulamus, ita formamus, ut vera eſſe videantur. Cic. in Epiſt. Suſcipe meas partes, & eum te eſſe *finge*, qui ego ſum. Hinc *fictio* & *figmentum* derivantur, hoc eſt, res ſimulata, & ficta, & *fictè* adverbium, id eſt, ſimulatè. Aliquando *fingo* ponitur pro excogito & comminiſcor: ut apud Ovid. Eleg. 2. lib. 1. Triſt. *Fingite me dignum tali nece.* Sic *fingere cauſam*, eſt excogitare cauſam. A *fingo* etiam fit *affingo*, hoc eſt, *fingendo* aliquid addo. Item *confingo* ſimul fingo, ſimulo, Teren: in Phorm. Omnia hæc *confingam*, quod erit mihi bonum atque commodum. 4 Tota. 5 Salluſtius duplicem eſſe enitendi opem & vim oſtendit, *animi* ſcilicet & *corporis*. 6 Per *vim* intelligit potentiam & virtutem. Interdum ſignificat violentiam; ut apud Virg. 2. Æneid. *Fit via vi*: id eſt, violentiâ. Aliquando ſignificat copiam ac multitudinem: ut magna *vis* auri atque argenti. 7 Hoc eſt, in viribus animi & corporis, utpote eſſentialium hominis partium, ex quibus conſtat: unde dicit autor noſter in *Jugurth.* *Nam uti genus* hom-

hominum compoſitum ex anima & corpore eſt: ita res cunctæ, ſtudiaque omnia noſtra, corporis alia, alia animi naturam ſequuntur.

pore [1] ſita eſt. [2] Animi imperio, [3] corporis ſervitio magis utimur: [4] Alterum nobis cum [5] dîs, [6] alterum cum [7] bel-

1 Poſita, conſtituta: Ter. in Adelph. In te ſpes omnis Hegio nobis *ſita* eſt. *Situs* verò, quando eſt ſubſtantivum, ſignificat lanuginem ex humore creatam, præſertim in locis Sole carentibus. 2 Intellige illud animi imperium, quo animus ipſe imperat corpori. 3 Miniſterio corporis; corpus enim ex ſeſe nihil quicquam agit; quicquid verò agit, animi impulſu agit: quod ſignificat Salluſtius noſter in *Iugurth.* hiſce verbis: *Animus incorruptus, æternus, rector humani generis, agit, atque habet cuncta, neque ipſe habetur.* 4 Scil. *imperium animi*, commune habemus cum Diis: quemadmodum enim Dii immortalitate, ita & animus humanus immortalitate præditus eſt. 5 *Dii* eſt à nominativo ſingulari *Deus*; undè autem vox iſta deducatur, variæ hic ſeſe offerunt eruditorum ſententiæ. Alii enim vocabulum *Deus* à *dando* deducunt, quod *Deus det* omnia, tanquam bonorum omnium fons. Alii à Græco Δεὸς, quod timorem ſignificat, tanquam ſit res aliqua, cui debeatur timor. Et certè in ethnicis, timor in conſcientia de admiſſis facinoribus, non videtur poſtremum fuiſſe cognoſcendi numinis argumentum; congruit huic illud Statii: *Primus in orbe Deos fecit timor.* Pleriquè à Græco vocabulo Θεὸς deducunt, quod quidam derivant vel à *θεάομαι*, hoc eſt, video, ſpeculor, quod Deus omnia *videat*; vel à *θέω*, pro quo uſitatius eſt *τίθημι*, quod ſignificat diſpono, vel pono, quòd Deus omnia ritè & ſuo quæque ordine *diſponat*, quod quidem veriſimilius eſt.. Cæterum *Deum* & *Divum* quidam indifferenter accipiunt. Alii volunt *Deos* perpetuos eſſe, *Divos* verò ex hominibus factos. Quod attinet ad *Dei* definitionem, dico *Deum* perfectè à nobis definiri non poſſe: atque ita facilius eſt dicere quid non ſit, quàm quid ſit. Undè Simonides, cum ab eo Micro Tyrannus quæſiviſſet, quid eſſet *Deus*, deliberandi ſibi ſpatium unum diem poſtulavit. Cum idem ex eo poſtridiè rogaret, biduum petiit. Tum ſæpius idem petente, duplicavit ſemper numerum dierum. Tandem verò interroganti Hieroni, cur ita faceret: quia quantò (inquit) diutiùs conſidero, tantò mihi res videtur obſcurior. Interim tamen *Deus* ita breviter deſcribi poteſt: *Deus eſt Spiritus Infinitus.* Dicitur (*Spiritus*) hoc eſt, ſubſtantia incorporea, inviſibilis, nulloque ſenſu perceptibilis. *Dicitur (Infinitus)* ut diſtinguatur *Deus* ab omnibus rebus aliis finitis. A *Deo* fit *Deitas*, hoc eſt, divinitas. 6 Vox illa jam ſecundò repetita reſpicit *ſervitium corporis*; ut ſit ſenſus: Alterum, ſcil. *imperium animi* nobis cum Diis commune eſt, & *alterum*, ſcil. *ſervitium corporis* cum belluis: ſicut enim belluæ ſuum habent appetitum ac ſenſum, ſic & homines: verum hi inſuper memoriâ intelligentiâque præditi ſunt. Et ſanè appoſitè utitur Salluſtius noſter voce iſtâ *alterum: alter* enim plerumque de uno ex duobus dicitur: ſic narrat Livius Annibalem in tranſitu Alpium *alterum* amiſiſſe oculum. Sic hoc loco Salluſtius duarum rerum mentionem fecerat, nempe *imperii animi*, & *ſervitii corporis*; benè ergo dicit *alterum*, ſcilicet unum ex duabus iſtis rebus, quas nominavit, putà *animi imperium eſt nobis commune cum Diis*; *alterum*, nempe *corporis ſervitium cum belluis.* Atque in hoc dinſtinguitur à voce *alius*, quòd *alius* de pluribus dicatur: ut, *alii* virtutem præponunt, *alii* voluptatem, *alii* divitias, *alii* honores. Interdum *alter* accipitur pro ſecundo è duobus; ut, hic eſt *alter* annus belli Punici, id eſt, ſecundus à belli Punici origine. Sic dicimus, *alterum tantum*, hoc eſt, tantundem amplius. Ab *alter* fit *alteruter*, quod eſt quivis è duobus. Et verbum *alterare*, quod eſt variare, & quaſi *alterum* facere: & *alternatim* adverbium, pro viciſſim, per vices. 7 *Belluis*, Beſtiis ratione carentibus, *Bellua* propriè dicitur de immani ferâ: ut apud Ter. in Eun. Dic quæſo, inquam, Strato, eò ne es ferox,

quia

luis [1] commune eſt. [2] Quo mihi rectius videtur, [3] ingenii, quam [4] virium [5] opibus gloriam quærere; [6] & quoniam vita ipſa, qua fruimur, brevis eſt, [7] memoriam noſtri [8] quam maxume longam [9] efficere. [10] Nam

quia habes imperium in *belluas*, id eſt, elephantos, quod præcedentia verba ſatis ſuperque arguunt, ubi dicitur Rex Stratonem *præfeciſſe Elephantis Indicis*. Quod vocabulum (ut obiter hoc addam) nonnulli derivatum volunt à ſubſtantivo *bellum*, eò quod *beſtiæ* ſæpius ſibi mutuò *bellum* inferant, quibus natura in hunc finem arma videtur conceſſiſſe. 1 *Commune* id dicitur, quod non eſt proprium, ſive quod multorum eſt: ſic mortalitas dicitur eſſe res *communis* hominis & beſtiæ: contra rationalitas dicitur eſſe *propria* homini. Sed notanda eſt hic conſtructio vocis iſtius. Interdum enim ponitur ſine caſu: ut apud Cic. lib. 1. Offic. Magnum eſt ſepulchra habère *communia*. Interdum cum dativo: Idem: *Omni ætati* mors eſt *communis*. Aliquando cum genitivo, ut liquet ex adagio iſto: *Amicorum* omnia ſunt *communia*. Nonnunquam cum dativo & ablativo, præeunte præpoſitione *Cum*: uti hoc loco, *nobis commune cum Diis*: ſic Cic. *Cum patrono Epicureo mihi* omnia *communia* ſunt, niſi quod in Philoſophiâ vehementer ab eo diſſentio. A *communis* fit *communico*, à quo *communio*, & *communicatio* deducuntur, quando quod eſt, aut eſſe poteſt privatim, fit univerſorum, & actus ipſe communicandi. Unde *in communione bonorum* eos eſſe dicimus, qui ſimul vivunt, & reditus ſuos, ac lucra *communicant*, hoc eſt, *communia* faciunt. 2 Quocircà, quamobrem. Ordo eſt: Quò rectius videtur mihi eſſe, quærere gloriam opibus ingenii, quam *opibus* virium. 3 Per *ingenium* intellige rationem naturalem & quaſi congenitam: 4 Sc. *corporis*. 5 Facultate ſeu potentiâ. 6 Ordo eſt: Et quoniam ipſa vita eſt brevis, qua fruimur, *videtur mihi rectius eſſe*, efficere memoriam noſtri quam maximè longam. 7 Id eſt, memoriam quæ de nobis fit. Notandum hic obiter eſt, Salluſtium non dicere *memoriam noſtram*, ſed *memoriam noſtri*. Nam *memoriam noſtram* activè acciperetur & ſenſus eſſet, quâ aliorum memores ſumus; ſed *memoriam noſtri* paſſivè accipitur, ut ſit ſenſus, quâ alii noſtri memores ſint. Genitivi enim, *mei*, *tui*, *ſui*, *noſtri*, *veſtri*, paſſivè ſumuntur: poſſeſſiva verò, *meus tuus*, *ſuus*, *noſter*, *veſter*, activè ſumuntur: ut *amor tui*, id eſt, quo tu amaris, *amor tuus*, hoc eſt, quo tu amas. 8 Hoc eſt, vehementer, valdè longam. Ubi nota vocem iſtam *quam* hoc loco intendere & augère ſignificationem, ac jungi ſuperlativo: Cic. Cum quo ſemper *quam familiariſſimè* vixerat: id eſt, valdè familiariter. Interdum ſignificat quantum: & tam poſitivo, quam comparativo, & ſuperlativo jungitur: ut *Quam benè marmorei directa eſt ſemita pontis*. Id eſt, quantum benè. Aliquando ponitur pro poſtquam, ſive ex quo: ut apud Livium lib. 6. Jupiter, atque Dii omnes hæc dederunt, ut T. Quintius Dictator oppida novem caperet die vigeſimo, *quam* creatus erat. Aliquando ponitur pro antequam, ſi jungatur cum pridiè: ut apud Suet. in vitâ Cæſaris: *Pridie quam* occideretur, id eſt, antequam occideretur. 9 Faciendo aſſequi, id enim propriè ſignificat, ut apud. Ter. in Andr. Quid eſt: quod tibi mea ars *efficere* hoc poſſit amplius? Pulchra ſanè ſententia, cui concinit illa Virgiliana: *Stat ſua cuique dies, breve & irrevocabile tempus Omnibus eſt vita, ſed famam extendere factis Hoc virtutis opus*. Gloria enim, quæ ex virtute comparatur: non ſolum ipſa immortalis eſt, ſed & homines immortales ac claros efficit. Undè eleganter Cic. Pro Mil. *Sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum præmium eſſe gloriam, hanc unam, quæ brevitatem vitæ poſteritatis memoriâ conſolatur, quæ efficeret, ut abſentes adeſſemus, mortui viveremus: hanc deniq; eſſe, cujus gradibus homines in cœlum videantur, aſcendere*. 10 Hic Salluſtius reddit rationem, quare rectius ipſi eſſe videatur, ingenii quam virium opibus gloriam quærere, & memoriam noſtri quam maximè longam efficere, quia nempe divitiæ & forma ſunt res citò pereuntes. Hoc ſignificat particula, *nam*

divitiarum &[1] formæ[2] gloria[3] fluxa atque[4] fragilis eſt;[5] virtus[6] clara, æternaq;[7] habetur. [8] Sed diu magnũ inter[9] mortalis[10] certamen fuit,[11] vi ne corporis, an virtute animi,[12] res militaris magis[13] procederet.[14] Nam & prius,[15] quam incipias,[16] conſulto, &

quæ eſt conjunctio. ut Grammatici loquuntur *cauſalis* hoc eſt, reddens cauſam ejus quod præceſſit, ut ex hoc loco patet. 1 Pulchritudinis, formoſitatis. 2 Hoc eſt, magnifica illa prędicatio, ac frequens extollentia, ut ita dicam. 3 Citò & celeriter fluens 4 Caduca juxta illud Ovidii *Forma bonum fragile eſt.* Id ipſum quoq; confirmat Salluſtius noſter in Jugurth. *Igitur præclara facies, magna divitiæ, adhoc vis corporis, & alia omnia hujuſmodi brevi dilabuntur; at ingenii egregia facinora, ſicuti anima, immortalia ſunt.* *Fragile* autem proprie id dicitur, quod facilè frangi poteſt: hinc *fragilitas*, id eſt, debilitas. 5 Robur & fortitudo animi. *Virtutis* enim vocabulum apud Latinos, teſte Cicerone lib 2. Tuſc. Quæſt à *viro* videtur deductum eſſe: unde etiam ſæpe pro fortitudine & vi, (ut & hoc loco) quæ viri propria virtus eſt, propter excellentiam accipitur, ut apud Horat. *Eſt in juvencis, eſt in equis patrum Virtus.* —— —— *Et* in dicto illo Apoſtoli Petri, *Præſtate in fide virtutem*, id eſt, vera notitia doctrinæ de Deo non ſit ignava & otioſa, ſed ſit efficax. Et tunc definitur *perferendorum malorum fortis, atque invicta patientia.* Quoniam autem fortitudo cæteris omnibus virtutibus excellit, factum eſt, ut omnes rectæ animi affectionibus *virtutes* appellentur. Sic quicquid vitio contrarium eſt, *virtus* dicitur. Quam quidam ſic definiunt: *Virtus eſt habitus, quo voluntas ad agendum recta rationi convenienter incitatur.* Ab Horatio hoc pacto: *Virtus eſt vitium fugere.* 6 Magnifica & inſignis. 7 Æſtimatur. 8 Id eſt, per longum tempus. 9 Homines. 10 Controverſia, lis, contentio. 11 Hoc eſt, an vi, ſive potentia. 12 Id eſt, ea, quæ ad militiam ſpectant. 13 Incrementum & proceſſum caperet. Unde *procedere* inter alia ſignificat benè vel malè cedere. In priori ſignificatione accipitur apud Plaut. *Bene* proſpereque hoc operis *proceſſit* mihi; id eſt, bene ſucceſſit. In poſteriori apud Ter. in Andr. Niſi id putas, quia primo *proceſſit parum*, non poſſe jam ad ſalutem converti hoc malum; ubi *parum proceſſit*, idem eſt, quod malè ſucceſſit. *Procedere* autem proprie, eſt idem quod progredi. 14 Rationem reddit, cur diu magnum inter mortales certamen fuerit: quia vires cum conſilio maximam conferunt utilitatem, ſed ſine conſilio damnum; hoc ſignificat Chremes ille Terentianus in Eun. *Mane, omnia experiri prius conſilio, quam armis, ſapientem decet.* Ordo eſt: Nam & priusquam incipias, opus eſt conſulto, & ubi conſulueris, *opus eſt* facto maturè: ita utrumque indigens per ſe, alterum eget auxilio alterius. 15 Nota hic obiter: quando ad generalitatem tranſit ſermo, plerumque ad ſecundam perſonam præſentis ſubjunctivi, aut ad verbum imperſonale oratio transfertur: ut hoc loco, *priusq; incipias*, id eſt, priuſquam quis incipiat. Sic apud Virg. 4. Æn. *Migrantes cernas*, id eſt, quilibet cernat. Ad imperſonale: ut *Uſque adeo turbatur agris.* 16 Ablativus iſte regitur *ab opus eſt*; & ſenſus eſt, *opus eſt conſulto*, id eſt, neceſſe eſt conſulere, ſive ut conſulas, aut ut conſultatio ſive deliberatio fiat. Sic dicitur, *ſcito opus* eſt, non *dicto*. Sed aliquando loco iſtius ablativi regit *opus* Infinitivum: ut, *Opus* eſt hoc *fieri*. *Conſulere* autem aliquando ſignificat deliberare, ſed potiſſimum in plurali numero: ut, *conſulunt* Senatores, id eſt, conſultant, deliberant. *Conſulo* propriè ſignificat, conſilium peto, & tum regit accuſativum; ut, *conſulere amicum*, eſt ab amico conſilium petere; ſic *conſului doctos*, hoc eſt, à doctis conſilium petii. Cum vero *conſulere* ſignificat conſilium dare, tum conſtruitur cum dativo. Unde eſt verſiculus: *Conſulo te, poſco: tibi conſulo, conſilium do.* Interdum ſignificat providere, proſpicere, rationem habêre: ut, *Conſule honori tuo, rebus tuis: conſule ſaluti tuæ*, id eſt, provide. *Conſulere* cum genitivo *æqui* vel *boni*, ſignificat in meliorem partem accipere,

[1]ubi[2] conſuleris,[3] mature[4] facto opus eſt. Ita [5] utrumque per ſe indigens,[6] alterum alteri[9] auxilio eget. Igitur initio reges (nam in terris[7] nomen imperii id[8] primum fuit)[9] diverſi,[10] pars[11] ingenium,[12] alii corpus exercebant,[13] etiam tum vita hominum,[14] ſine cupiditate[15] agitabatur;[16] ſua cuique ſatis placebant. poſtea vero quam[17] in Aſia

pere, & interpretari. A *conſulo*, quando ſignificat delibero, fit *conſulto*, quod ſimiliter eſt delibero; à quo *conſultatio*, deliberatio: & *conſultor*, de quo in *Iugurth.* dicemus. Ab eodem deducitur *conſul*, qui populo conſulit, ſeu conſilium dat; de quo infra. Item à *conſulo* fit *conſulus*, quod modo participium eſt, & ſignificat eum, à quo conſilium petitum eſt: ut, *conſulti* de ſalute medici, reſponderunt incurabilem eſſe eum morbum; vel ſignificat eum, qui conſilium dat. Modo nomen eſt, & accipitur pro juris prudente. Hinc & *juris-conſultus*, & *jureconſultus* appellatur, quod ab eo de iis, quæ ad jus pertinent, *conſilium* petatur. *Inconſultus* vero imprudens dicitur, inconſideratus, & nullius conſilii. 1 Poſtquam, cum: & eſt hoc loco non adverbium loci, ſed temporis. 2 Deliberaveris, conſilium ceperis. 3 Suo tempore, ita ut denotet medium quoddam inter actionem ſegnem & præcipitantem. 4 Ut facias. Atque hoc eſt, quod Iſocrates Demonico ſuo inculcat, dicens: *βουλεύε μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα*: id eſt, *delibera tardè, perfice verò celeriter ea quæ deliberaſti.* 5 Scilicet & vis corporis, & virtus animi. 6 Id eſt, corpus eget auxilio animi, & animus viciſſim auxilio corporis. 7 Regum ſcilicet: quia primò omnes, qui imperabant, *Reges* appellabantur: atque ita occurrit tacitæ objectioni. Poterat enim objici, cur non dixiſſet *Conſules* vel *Imperatores*. Reſpondet, *nam id nomen imperii primum in terris fuit.* 8 Antiquitus. 9 Id eſt, habentes variam opinionem. 10 Nonnulli reges. 11 Virtutem animi. 12 Qui autem iſti fuerint reges, ſunt qui dubitent. Nonnulli enim Saturnum innui volunt, qui à Jove regno ſuo expulſus fingitur. Nonnulli (quibus accedo) reges quoſdam Ægypti ſignificari volunt, ut Triſmegiſtum & Ptolomæum, illi enim vires animi exercuerunt: quidam etiam corpus, & bellicoſi fuerunt, ſic referunt, Romulum, primum Romanorum regem, in armis ſeſe exercuiſſe; Numam Pompilium illius ſucceſſorem, vires animi coluiſſe: juxta illud Ovidii Faſt. 1. *Scilicet arma magis, quam ſidera Romule noras, Curaque finitimos vincere major erat.* 13 Intellige in principio regnorum, & in primo ſæculo aureo, quod ſub Saturno fuit, vivebant *homines ſine cupiditate.* Quod & Juſtinus lib. 1. affirmat, dicens: *Fines imperii tueri magis, quam proferre mos erat. Intra ſuam cuique patriam regna finiebantur.* 14 Id eſt ſine effrænato regnandi appetitu. Quidam *cupiditatem* à *cupidine* ita diſtinguunt, ut *cupiditas* levior ſit ac temperatior; *cupido* vero gravior. 15 Tranſigebatur: unde *agitare vitam*, & tranſigere vitam, ſeu vivere. *Agitare* proprie, eſt frequenter agere, movêre: frequentativa enim ſignificant frequentem actionem: ut apud Ovid. Eleg. 4. lib. 3. Triſt. *Quid fuit, ut tutas agitaret Dædalus alas?* Aliquando ſignificat cruciare, vexare: ut apud Cic. De Leg. Furiæ (inquit) *agitant*, inſectantque improbos. Aliquando compellere, ſtimulare: ut apud Plaut. Nam jam *agitabo* quadrupedem calcari. Interdum ſæpe conſiderare, cogitare: ut apud Ter. in Phorm. Ego quoque id quidem *agitans* mecum ſedulo, inveni, ut opinor, remedium huic rei: unde dicitur, *agitare conſilia.* Sic *agitare lætitiam*, eſt lætitiam præ ſe ferre, & oſtendere. 16 Propriæ divitiæ: *Suus* enim aliquando idem eſt, quod proprius: ut apud Cic. *Sua* quemque fraus, & ſuus terror maxime vexat, *ſuum* quemque ſcelus agitat. 17 *Aſia* nomen eſt trium illarum partium orbis in quas dividitur: ſunt enim tres partes orbis, Europa, *Aſia*, & Africa. Eſt autem duplex *Aſia*, *Major* & *Minor*. *Major Aſia* diſtin-

[1] imperium facile iis [2] artibus [3] retinetur, quibus initio [4] partum eſt. Verum, [5] ubi [6] pro [7] labore [8] deſidia, pro continentia & æquitate lubido atque ſuperbia [9] invaſere; [10] fortuna ſimul [11] cum moribus immutatur. Ita imperium ſemper [12] ad optumum quemque [13] ab minus bono transfertur. [14] Quæ homines [15] arant, [16] navigant, [17] ædificant, virtuti omnia [18] parent.

1 Dominium, regnum: undè *Romanum imperium*, & *Romani imperii fines* dicimus: unde Virg. Æneid. *Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris*, Aliquando ſignificat juſſum vel præceptum: derivatur enim à verbo *imperare*, quod eſt jubêre, dictum (ut quidam volunt) ab *in* particulâ intendendi, & *paro*, quaſi ſtatim paro, vel prorſus paro. Ab *imperio* deducitur *imperioſus* qui nimis ſevere imperat, crudelis, & quaſi oſtentator *imperii*: qualis Torquatus apud Livium, qui filium, quamvis victorem, quia contrà imperium ſuum pugnaverat, ſecuri percuſſit, ob id dictus *imperioſus*. Ab hoc fit adverbium *imperioſe* hoc eſt, acriter, ſeverè. 2 Virtutibus: undè volunt *artem* dictam ἀπὸ τῆς ἀρετῆς id eſt, à *virtute*. Sed de hac voce infra. 3 Servatur. 4 Cum magno labore comparatum & acquiſitum eſt: eſt enim à verbo *pario* quod ſæpius ſignificat idem quod acquiro, & cum magno labore comparo. Aliquando ſignificat fœtum emitto, quod proprium fœminarum eſt. A *pario partus* ſubſtantivum derivatur, quod proprie ipſum pariendi actum ſignificat; aliquando pro ipſa prole accipitur. Item à *pario primipera*, hoc eſt, fæmina, quæ primum partum fecit. Item *puerpera*, quæ mater eſt facta: à quo *puerperium*, id eſt, partus, & proles ipſa. Et *parens*, hoc eſt, pater & mater. Ab hoc *parentare* derivatur, quod propriè eſt parentibus juſta celebrare. Transfertur tamen & ad alios, à quo *parentalia* dicuntur convivia, quæ in parentum, aut propinquorum morte fieri conſueverunt. Item à *pario*, ſive *partu*, fit parturio, quod eſt laboro, ut pariam. Cic. Utinam aliquando dolor populi Romani *pariat*, qnod jam diu *parturit*: quam ſignificationem habent ferè verba in *rio* deſinentia, ut *canaturio*, id eſt, laboro ut cœnem. 5 Cum. 6 Salluſtius hic contraria contrariis opponit: *labori* enim *deſidiam*: *continentia libidinem*; *æquitati ſuperbiam* opponit. 7 Loco laboris: ſic ſumitur iſta præpoſitio *pro* apud Ter. in Eun. *Pro* illo te deducam; id eſt, loco illius: ſic, pecuniam ei *pro* prædio dedi, hoc eſt, loco prædii. Aliquando ſumitur pro *in*, ut *pro* noſtris, *pro* Tribunali. Nonnunquam pro juxtà, ſive ſecundum, Græcis κατὰ. Ter. in Adelp. Sedulò moneo, quæ poſſum *pro* mea ſapientiâ: ſic dicitur, *pro* meis viribus, id eſt, ſecundum meas vires. Interdum ſignificat cauſam & ponitur pro propter. Ter. in Eun. Ego pol te *pro* iſtis dictis & factis ſcelus ulciſcâr. Plerumque pro antè; ut pro curia, *pro* oſtio, hoc eſt, ante curiam, antè oſtium. Nonnunquam defenſionem ſignificat. Ter. Nam ni hæc ita eſſent, *pro* illo haud ſtares Phædria. Sæpe etiam ſumitur pro porrò ſive in longum; ut *promiſſa* barba, *promiſſis* capillis. 8 Pigritia, ignavia: ab adjectivo *deſidioſus*: hoc eſt piger, ignavus: & hoc à *deſes*, *deſidis*. 9 Apprehendêre imperium. 10 Felix rerum eventus & proſperitas. 11 Quia ſcilicet pravi mores ferè conjuncti ſunt cum infortunio. 12 Quiſque eleganter jungitur cum ſuperlativis, aut iis, quæ ſuperlativi vim habent; qualia ſunt numeralia ordinis: undè Cic. Certè enim *recentiſſima quæque* ſunt correcta, & emendata maximè. Sic Plaut. Nam in foro vix eſt *decimus quiſque*, qui ſe ipſum noverit: vel cum interrogativo *quotus*: ut apud Cic. *Quotaquæque* eveniunt, ut ab his ſunt prædicta. 13 Id eſt, à pejori, deteriori. 14 Ordo eſt: Omnia, quæ homines arant, navigant, ædificant, parent virtuti. 15 Arando acquirunt. 16 Navigando *cumulant*, comparant. 17 Ædificando poſſident. 18 Subſerviunt. *Pareo autem ſæpius ſumitur pro obedio*: ut apud Virg. 1. Æn. *Paret amor dictu charæ genitricis.* Proprie ſignificat videor. Hinc *appareo* ejuſdem ſignificatio-

nis:

Sed multi[1] mortales,[2] deditì[3] ventri, atq;[4] ſomno, indocti,[5] incultiq; vitam[6] ſicuti peregrinātes[7] tranſiere,[8] quibus profecto,[9] contra naturam, corpus[10] voluptati, anima[11] oneri fuit.[12] eorū ego vitam mortemq;[13] juxta æſtumo: quoniam de utraq; ſiletur. Verum[14] enim vero is[15] demum mihi[16] vivere, &[17] frui anima videtur, qui[18] aliquo[19] negotio[20] intentus,

nis: Terent. In Eun. Ille autem bonus vir nuſquam *apparet*. Aliquando *appareo* ſignificat præſto ſum. Undè *apparitores* appellati ſatellites, ſtipatores, & miniſtri magiſtratuum: & dicti, quòd *appareant*, & præſto adſint juſſis magiſtratuum Et *compareo*, coram aliquo appareo. 1 Homines. 2 Addicti: eſt autem à verbo *dedo*, trado, & quaſi in manus, & in perpetuum do. Et ita differt à *do*, quòd propriè *damus* animo repetendi; *dedimus* autem, quæ in perpetuum damus. Undè *dedere ſe hoſtibus* dicitur, qui ſe in hoſtium poteſtatem tradit; & traditio ipſa, *deditio* dicitur; & qui ita ſe *dedunt dedititii* vocantur. Et *deditâ operâ* dicimus, pro eo quod eſt, datâ operâ, de induſtriâ. 3 Gulæ, luxuriæ. 4 Torpori & inertiæ, quod illa ex ſomno, propriè dicto, ferè naſcantur. *Somnus* autem propriè eſt ſopor & quies, quæ humoribus, à corde ad cerebrum ſublatis, concitatur, qui cum ibi fuerint refrigerati, recidentes ad cor, calorem ejus refrigerant. Undè à Phyſicis hoc pacto definiri ſolet: *Somnus eſt ceſſatio ſeu ligatio omnium ſenſuum externorum, ad animantium quietem & ſalutem inſtituta. Vigiliæ* opponitur, *quæ eſt omnium externorum ſenſuum ſolutio & libertas.* 5 Neglecti: eſt ſimilitudo ſumpta ab agris, qui *inculti* dicuntur, quorum cultura deſeritur. 6 Id eſt, ſicut ignoti & exteri: hi enim, dum in aliis regionibus peregrinantur, minimè innoteſcunt; ſic homines, luxuriæ & voluptatibus mancipati, incogniti, ac inglorii vitam tranſigunt. Peregrinari verò, eſt per aliena loca peragrando proficiſci. 7 Tranſegêre: ut ſupra: *Ne vitam ſilentio tranſeant.* 8 Indoctis & incultis hominibus. 9 Præter naturalem rationem & ordinationem. 10 Ad voluptatem & delitias. 11 Ad onus & moleſtiam. 12 Ita luxu vitam tranſigentium. 13 Sine diſcrimine: quia, cum nihil in vitâ præclari quippiam fecerit, vivit & moritur. 14 Certè, profecto. 15 Præcipuè, omnino: ſæpius enim, quando jungitur cum *is, ea, id*, hanc habet ſignificationem. Cic. Ea *demum* magna voluptas eſt, æqualem ac parem verbis vitam agere. 16 Id eſt, vitam ſuam non inutiliter tranſigere. Alioqui idem eſt, quod jucundè vivere, & genio indulgêre: Catul. *Vivamus mea Lesbia, atque amemus.* 17 Id eſt, fructum & voluptatem ex virtute animæ capere. 18 Id eſt, in aliquo negotio, vel alicui negotio: quale eſt illud Virg. 4. Æneid. ------ *hærent infixi pectore vultus.* 19 Exercitio, occupatione. *Negotium* componitur ex *nec* & *otium*, quaſi *non otium*, hoc eſt opus, munus. Cic Etſi *negotiis* familiaribus impediti, hoc eſt, operibus. *Negotium* aliquando accipitur pro labore & moleſtiâ: ut apud Ter. Poëta cum primum animum ad ſcribendum appulit, id ſibi *negotii* credidit ſolum dari, populo ut placerent, quas feciſſet fabulas. Ubi negotium, teſte Donato, accipitur pro curâ & moleſtiâ. Unde *faceſſere alicui negotium*, eſt moleſtiam alicui exhibere. Sic dicitur, *nullo negotio*, id eſt, facilè. A quo *negotiari* dicimus, negotiis exercêre mercaturam. Undè *negotioſus*, plenus negotiis: item *negotiatio*, ipſa exercitatio: & *negotiatores*, qui in aliorum negotiis ſe exercent. 20 Diligenter ac firmiter occupatus: ſic ſumitur iſta vox in vulgato hoc verſiculo: *Pluribus intentus, minor eſt ad ſingula ſenſus. Intentus* propriè ſignificat extenſus, porrectus: ut apud Cic. De Orat. Voces, ut chordæ, ſunt *intenta*. Eſt enim à verbo *intendo*, hoc eſt, vehementer tendo. Plaut. Quam magis *intendas* hæc vincula,

tanto

[1] imperium facile iis [2] artibus [3] retinetur, quibus initio [4] partum eſt. Verum, [5] ubi [6] pro [7] labore [8] deſidia, pro continentia & æquitate lubido atque ſuperbia [9] invaſere; [10] fortuna ſimul [11] cum moribus immutatur. Ita imperium ſemper [12] ad optumum quemque [13] ab minus bono transfertur. [14] Quæ homines [15] arant, [16] navigant, [17] ædificant, virtuti omnia [18] parent.

1 Dominium, regnum: undè *Romanum imperium*, & *Romani imperii fines* dicimus: unde Virg. Æneid. *Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris*, Aliquando ſignificat juſſum vel præceptum: derivatur enim à verbo *imperare*, quod eſt jubêre, dictum (ut quidam volunt) ab *in* particulâ intendendi, & *para*, quaſi ſtatim paro, vel prorſus paro. Ab *imperio* deducitur *imperioſus* qui nimis ſevere imperat, crudelis, & quaſi oſtentator *imperii*: qualis Torquatus apud Livium, qui filium, quamvis victorem, quia contra imperium ſuum pugnaverat, ſecuri percuſſit, ob id dictus *imperioſus*. Ab hoc fit adverbium *imperioſe* hoc eſt, acriter, ſeverè. 2 Virtutibus: undè volunt *artem* dictam ἀπὸ τῆς ἀρετῆς id eſt, à *virtute*. Sed de hac voce infra. 3 Servatur. 4 Cum magno labore comparatum & acquiſitum eſt: eſt enim à verbo *pario* quod ſæpius ſignificat idem quod acquiro, & cum magno labore comparo. Aliquando ſignificat fœtum emitto, quod proprium fœminarum eſt. A *pario partus* ſubſtantivum derivatur, quod proprie ipſum pariendi actum ſignificat; aliquando pro ipſa prole accipitur. Item à *pario primipera*, hoc eſt, fæmina, quæ primum partum fecit. Item *puerpera*, quæ mater eſt facta: à quo *puerperium*, id eſt, partus, & proles ipſa. Et *parens*, hoc eſt, pater & mater. Ab hoc *parentare* derivatur, quod propriè eſt parentibus juſta celebrare. Transfertur tamen & ad alios, à quo *parentalia* dicuntur convivia, quæ in parentum, aut propinquorum morte fieri conſueverunt. Item à *pario*, ſive *partu*, fit parturio, quod eſt laboro, ut pariam. Cic. Utinam aliquando dolor populi Romani *pariat*, quod jam diu *parturit*: quam ſignificationem habent ferè verba in *rio* deſinentia, ut *cænaturio*, id eſt, laboro ut cænem. 5 Cum. 6 Salluſtius hic contraria contrariis opponit: *labori* enim *deſidiam*: *continentiæ libidinem*; *æquitati ſuperbiam* opponit. 7 Loco laboris: ſic ſumitur iſta præpoſitio *pro* apud Ter. in Eun. *Pro* illo te deducam; id eſt, loco illius: ſic, pecuniam ei *pro* prædio dedi, hoc eſt, loco prædii. Aliquando ſumitur pro *in*, ut *pro* noſtris, *pro* Tribunali. Nonnunquam pro juxtà, ſive ſecundum, Græcis κατὰ. Ter. in Adelp. Sedulò moneo, quæ poſſum *pro* mea ſapientiâ: ſic dicitur, *pro* meis viribus, id eſt, ſecundum meas vires. Interdum ſignificat cauſam & ponitur pro propter. Ter. in Eun. Ego pol te *pro* iſtis dictis & factis ſcelus ulciſcar. Plerumque pro antè; ut pro curia, *pro* oſtio, hoc eſt, ante curiam, antè oſtium. Nonnunquam defenſionem ſignificat. Ter. Nam ni hæc ita eſſent, *pro* illo haud ſtares Phædria. Sæpe etiam ſumitur pro porrò ſive in longum; ut *promiſſa* barba, *promiſſis* capillis. 8 Pigritia, ignavia: ab adjectivo *deſidioſus*: hoc eſt piger, ignavus: & hoc à *deſes*, *deſidis*. 9 Apprehendêre imperium. 10 Felix rerum eventus & proſperitas. 11 Quia ſcilicet pravi mores ferè conjuncti ſunt cum infortunio. 12 Quiſque eleganter jungitur cum ſuperlativis, aut iis, quæ ſuperlativi vim habent; qualia ſunt numeralia ordinis: undè Cic. Certè enim *recentiſſima quaque* ſunt correcta, & emendata maximè. Sic Plaut. Nam in foro vix eſt *decimus quiſque*, qui ſe ipſum noverit: vel cum interrogativo *quotus*: ut apud Cic. *Quotaquaque* eveniunt, ut ab his ſunt prædicta. 13 Id eſt, à pejori, deteriori. 14 Ordo eſt: Omnia, quæ homines arant, *navigant*, *ædificant*, *parent* virtuti. 15 Arando acquirunt. 16 Navigando *cumulant*, *comparant*. 17 Ædificando poſſident. 18 Subſerviunt. Pareo autem ſæpius ſumitur pro obedio: ut apud Virg. 1. Æn. *Paret amor dictu charæ genitricis*. Propriè ſignificat videor. Hinc appareo ejuſdem ſignificatio-

ni

[1]delicta[2]reprehenderis,[3] malevolentia, &[4] invidia[5] dicta putant: [6]ubi de magna virtute, atque gloria bonorum[7] memores; quæ ſibi quiſq; facilia[8] factu putat,[9]æquo animo[10]accipit,[11] ſupra, veluti[12] ficta[13] pro falſis[14] ducit. Sed[15] ego[16] adoleſcentulus[17] initio, ſicuti plerique,[18] à ſtudio[19] ad rempublic.[20] latus ſum.[21] ibique mihi multa[22] adverſa fuere. Nam[23] pro pudore, pro[24] abſtinētia,[25] pro virtute:[26] audacia.[27] largitio[28] avaritia,[29] vige

1 Vitia præclari alicujus viri. *Delictum* propriè eſt, cum non fiunt, quæ fieri debent: à *delinquendo* dictum, quia is qui peccat, *delinquit* officium ſuum. 2 Culpaveris. 3 *Malevolentia* (ut eam Cicero definit Tuſc. 4.) *eſt voluptas ex malo alteri*ꝰ *ſine emolumento ſuo.* Opponitur *benevolentia, quæ eſt inclinatio animi cum deſiderio benefaciendi.* 4 Odio. *Invidia eſt dolor conceptus ex alienâ proſperitate:* vel *ægritudo animi; quæ propter res ſecundas alterius ſuſcipitur, quæ nullā jacturam adferant invidenti.* Differt tamē *invidia* ab *odio*, quòd illa occulta ſit, hoc ſæpe apertum: illa naſcatur ex alterius rebus ſecundis, quæ, ut jam diximus, nihil invidenti noceant; hoc ex eo quod læſiſſe, vel læſurus videatur, quem odimus. 5 Scripta. 6. Cum Ordo eſt: Ubi memores de magnâ virtute atque gloriâ bonorum, quiſque accipit æquo animo *ea*, quæ putat *eſſe* ſibi facilia factu: ducit ſupra ea pro falſis veluti ficta. 7 Referas, mentionem facias. 8 Id eſt, ut fiant à ſe. 9 Sine contradictione. 10 Audit. 11 Hoc eſt, ſi quid illuſtrius, aut ſupra ea, quæ ſibi facilia factu putet, quippiam memores. 12 Excogitata ab hiſtoriographo. 13 Tanquam falſa. 14 Exiſtimat. 15 Salluſtius ſcilicet. Hic jam Salluſtius pervenit ad ſtudium ſuum: cum enim ſuperius dixerit, omnibus hominibus in id juxta incumbendum eſſe, ut brutis animantibus longè præſtent, & ut vitam utiliter tranſigant, non abs re oſtendit, quo ſtudio vitam ſuam tranſegerit, nempe quod primò ſtudiis, poſtmodò Reipublicæ operam dederit, &c. 16 Admodum adoleſcens, quaſi in adoleſcentiæ principio anno XIV. Intelligit ergo tempus illud, quo Romani ſumebant virilem togam, unde ad Rempublicam, aut ad opificium aliquod, aut ad bellum animum applicabant, cum antea litteris incumberent. 17 Adoleſcentiæ. 18 Litterario, ac liberalibus artibus. 19 Ad reipublicæ adminiſtrationem. 20 Delatus, traductus, ſimplex ponitur pro compoſito. 21 In reipublicæ adminiſtratione. 22 Contraria. 23 Loco pudoris, verecundiæ. *Pudor*, ſecundum Stoicos, *eſt metus infamiæ, qui animum reprimit, ne inordinatè, aut turpiter quid peragat.* Huic opponitur *impudentia, quæ eſt deſtitutio omnis pudoris, per quam in peccatis perpetrandis nullam infamiam metuimus.* 24 Honorum & magiſtratuum. *Abſtinentia* eſt virtus, quâ ab alienis abſtinemus, nihil cuiquam eripientes: undè *abſtinens* is dicitur, qui ſuis contentus eſt, non avaritiâ, non cupiditate elatus. Nonnulli *abſtinentiam* & *continentiam* ita diſtinguunt, ut *continentiam* velint eſſe, cum nos à voluptatibus continemus; *abſtinentiam* verò accipi pro eâ virtute, quâ abſtinemus ab alienis, nihil cuiquam eripientes, nulli vim afferentes. 25 Fortitudine animi, quâ omnia turpia deteſtamur. 26 Hoc loco in malam partem accipitur, nempe pro temeritate aut nimiâ confidentiâ, quâ quis ſine ullo aut periculi metu, aut pudoris reſpectu rem aliquam temerè aggreditur: de hac infrà loquitur Catilina, dicens: *Audacia pro muro habetur.* Aliquandò accipitur pro eâ ſecuritate, quâ quis malum neque futurum exſpectat, neque præſens horreſcit. *Audaciam* quidam ab *audentiâ* ita diſtinguunt, ut *audacia* temeritas ſit; *audentia* fortitudo. 27 Profuſio rerum ſuarum conſequendi honoris gratiâ. Unde *largitas* & *largitio* inter ſe differunt, quòd *largitas* humanitatis ac liberalitatis ſit; *largitio* ambitionis. 28 Cupiditas alieni boni & pecuniæ. 29 Florebant,

bant, [1] quæ tametſi animus [2] aſpernabatur, [3] inſolens malarum artium; tamen inter tanta vitia [4] imbecilla [5] ætas [6] ambitione corrupta, tenebatur. [7] Ac me, [8] cum [9] ab reliquis [10] malis moribus [11] diſſentirem, nihilominus honoris [12] cnpido eadem, quæ [13] cæteros, [14] fama, atque invidia vexabat. Igitur, [15] ubi animus ex multis [16] miſeriis, atque periculis [17] requievit, & mihi reliquam ætatem [18] à repub. procul habendum [19] decrevi, [20] non fuit conſilium, [21] ſocordia atque deſidia [22] bonum otium [23] conterere: [24] neque vero, agrum colendo, aut venando, [25] ſervilibus officiis intentum æ-

rebant, & quaſi in vigore erant. 1 Vitia jam dicta. 2 Contemnebat, deſpiciebat. 3 Inſuetus, non ſolitus malas exercêre artes. *Inſolens* autem dicitur, qui facit præter ſolitum ſuum morem: Ter. Quid tu Athenas *inſolens*? Id eſt, præter morem tuum ſolitum. Aliquando tamen pro ſuperbo & arroganti ponitur, hoc eſt, eo qui non ſolita agit, ſed excedit legem humanam & naturalem. Hinc *inſolentia* pro arrogantiâ derivatur. 4 Fragilis rerumque omnium ignara. Dicitur *imbecilla* & *imbecillis*, ut *hilara* & *hilaris*. 5 Adoleſcentia. Ætas eſt proprie illud vitæ ſpatium & periodus, quâ inſitum viventis corporis temperamentum per ſe evidentem ſubit mutationem. De ætatum diſtinctione audiantur Phyſici. *Ætas* interdum accipitur pro anno: etiam pro quovis tempore humanæ vitæ longiſſimo. Unde *ætatem aliquid eſſe*, aut *facere* dicitur, pro diuturno & continuato tempore: ut apud Ter. in Eun. ubi inducitur Pythias ancilla rogans Chremetem an Thais abiiſſet jam à milite: reſpondet Chremes, Jam dudum, *ætatem*; id eſt, longo tempore. Idem in Hecyr. Nam neque ille hoc animo terit *ætatem*. 6 Cupiditate honorum & màgiſtratuum. 7 Ordo eſt: Ac, cum diſſentirem ab reliquis malis moribus, nihilominus eadem cupido honoris, quæ vexabat cæteros famâ atque invidiâ, *vexabat* me. 8 Quamvis. 9 Notandum hic obiter præpoſitionem *ab* præponi interdum conſonantibus, imprimis ab *j* conſonante, *l*, & *r*: ut *ab Iove*, *ab lege*, *ab rege*: alioqui præponi ſolet vocibus à vocali incipientibus. 10 Vitioſis. 11 Abhorrerem. *Diſſentire* proprie eſt diverſum ab aliis ſentire. Cicero. Ab iis, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longè *diſſentimus*. 12 Deſiderium, aviditas: & tum eſt fœminini generis; ſi vero pro Deo amoris accipiatur, eſt maſculini generis. 13 Adoleſcentes vexabat. 14 Amore famæ conſequendæ. 15 Poſtquam. 16 Quia ambiendo populo ſe ſubjiciebat, ut benevolentiam ejus captaret. Rectè *miſeria* vocantur: quid enim *miſerius* eſt, quam honoris amore plebem ambire. 17 Animus liberatus eſt miſeriis illis, quas in reipublicæ adminiſtratione ferebam. 18 Ab adminiſtratione reipublicæ. 19 Conſtitui. 20 Id eſt, non viſum eſt mihi conſultum ac utile. non propoſui 21 Ignaviâ. 22 Id eſt, bonum tempus, bonam quietem. *Otium* autem propriè, eſt vacatio à labore: ſed quia ii, qui ſtudiis literarum operam intendunt, neceſſe eſt, ut cæteris negotiis vacui ſint, factum eſt, ut *otium* pro literario ſtudio accipiatur. Cicero: Quid dulcius eſt *otio literario*? Id eſt, ſtudio, & (ut ita dicam) negotioſo *otio*. Unde dicere ſolitum Scipionem legimus, nunquam ſe minus *otioſum* eſſe, quam cum eſſet *otioſus*. Ab *otium* fit *otioſus*, qui in otio eſt, & *otioſe* adverbium, id eſt, cum otio, & *otiari* verbum, quod ſignificat in otio eſſe. 23 Conſumere. 24 Sc. *conſilium fuit*. 25 Agriculturæ, & venationi: quæ *ſervilia officia* vocat reſpectu *officiorum animi*, quæ animum, præſtantiſſimam hominis partem, ornant. *Servilia officia* ſunt, quibus maximè *corpus exercetur*, quæque in opere mercenario & ſervili verſantur.

1 Tran-

tatem [1] agere; ſed, à quo incepto, ſtudioque me ambitio [2] mala [3] detinuerat, [4] eodem [5] regreſſus, ſtatui [6] res geſtas populi Rom. [7] carptim, uti [8] quæque [9] memoria digna videbantur, [10] perſcribere: [11] eo magis, quod mihi [12] à ſpe, [13] metu, [14] partibus reip. animus liber erat. Igitur de Catilinæ [15] conjuratione, quam veriſſume potero, [16] paucis [17] abſolvam; nam id [18] facinus in primis ego [19] memorabile exiſtumo, [20] ſceleris atque [21] periculi novitate, de cujus [22] hominis moribus pauca prius [23] explananda ſunt, [24] quam initium narrandi faciam.

[25] LUCIUS CATILINA, [26] nobili

1 Tranſigere, finire. 2 Pernitioſa. 3 Remorata fuerat. 4 Id eſt, ad idem inceptum, & ſtudium 5 Reverſus 6 Facinora, facta. 7 Strictim, hinc atque illinc quippiam *carpendo*, non ipſam ſeriem ſequendo. Eſt enim à verbo *carpo*, quod propriè eſt aufero; ut *carpere* poma. Per ſimilitudinem tamen pro varietate rei patientis varia habet ſignificata: nam *carpere viam* eſt ambulare. *Carpere linum*, eſt evellere. *Carpere vitales auras*, haurire. *Carpere hominem*, reprehendere. *Carpere cibum*, paſci. A *carpo* fiunt compoſita *decerpo*; quod eſt aliquid ex aliquâ re detraho. *Excerpo*, ſecernendo extraho. Unde *excerpta* dicimus, quæ ex libris, quos legimus, veluti floſculos quoſdam extrahimus, privatimque conſcribimus. Quidam *excerptiones*, & *excerptiunculas* nominant. *Diſcerpo*, quod eſt diſtraho, diſcindo. 8 Quælibet geſta, 9 Digna ut memorentur. 10 Uſque ad finem deſcribere. 11 Id eſt, ob id magis, ſc. *ſtatui*. 12 Utilitatis alicujus conſequendæ. 13 Detrimenti aut incommodi mihi obventuri. 14 Factionibus, ſeditionibus: Cic. Tenuerunt *partes* Cæſaris. Undè dicimus, *homo bonarum aut malarum partium*. 15 Conſpiratione Catilinæ in libertatem Romanam occupandam. 16 Sc. *verbis*, id eſt, breviter. 17 Finiam, perficiam. 18 Eam conjurationem Catilinæ. 19 Dignum quod memoretur. 20 Magnitudine ſceleris: quia ſcilicet in patriam conjurare eſt novum & inauditum. 21 Probis hominibꝰ imminentia. 22 Catilinæ ſcilicet. 23 Declaranda. 24 Antequam. 25 Salluſtius noſter, ut fontem facinoris Catilinæ nobis ob oculos poneret, deſcribit indolem ac mores ejus. Prænomen ejus eſt *Lucius*, ſic dictus (ut quidam volunt) quod qui primo hoc prænomine fuit appellatus, *luci*, hoc eſt, oriente luce ſit natus. Nomen ejus eſt *Catilina*: fuit hic civis Romanus, conjuratione contra patriam notiſſimus, ut ex progreſſu patebit: cujus impii conatus Ciceronis prudentia oppreſſi ſunt. De hoc vide Plut. in Syllâ. 26 Clara ac illuſtri progenie: fuit enim patritius. *Nobilis* dicitur quaſi *noſcibilis*, id eſt, dignus, cujus nomen omnibus cognitum ſit. Unde fit, ut ſæpius pro digno, atque excellenti in quacunque re ponatur: ut apud Liv. *Nobilis* ille clade Romanâ locus. Aliquando idem eſt quod notus: ut apud Ter. Mea eſt potens, procax, magnifica, ſumptuoſa, *nobilis*. Ab hoc fit *nobilitas* id eſt, generis, vel alterius rei excellentia, & dignitas. Et *nobilitare* verbum, quod modo ſignificat *nobilem* ac generoſum facere, dignitatem addere. Apul. Quem non excellentia generis, ſed mores, virtuteſque *nobilitaverunt*. Modo notum facere. Cic. Ne eam malefactis *nobilitatem*. *Nobilis* vero à *noſco* deducitur, quod ſignificat mente capio, cognoſco: à quo *notus*, hoc eſt, cognitus; & *notitia*, cognitio, & *notificare*, notum facere, à quo *notificatio*. Præterea à *noſco* fit frequentativum *noſcito*. Item *nota*, de qua voce infrà dicemus. Item à *noſco nomen*, quia per id, quicquid nominamus, agnoſcitur: de quo & infra agemus. Item à *noſco* fit *noteſco*, quod eſt notus fio, à quo *innoteſco*. Præterea *agnoſco*, & *cognoſco*, quæ ita à pleriſque diſtinguuntur, ut *agnoſcere* dicamur olim notos: *cognoſcere*, prius incognitos: unde Virg.—

& vata-

[1] genere natus, [2] fuit magna vi & animi, & corporis, ſed [3] ingenio [4] malo, [5] pravoque. [6] Huic [7] ab adoleſcentia [8] bella inteſtina, [9] cædes, [10] rapinæ, [11] diſcordia civilis, [12] grata

& veterem Anchiſen agnovit amicum. Idem: *Venatu aſſiduo & totum cognovimus amnem.* Sæpè tamen confunduntur: ut apud Ter. in Eun. Ita miſerrimus fui fugitando, ne quis me *cognoſceret.* Aliquando *cognoſco* ponitur pro intelligo. Ter. in Andr. Eo pacto & gnati vitam, & conſilium meum *cognoſces*, A *cognoſco* fit *recognoſco*, quod ſignificat, opus compoſitum emendandi, aut reprehendendi causâ revideo: & actus ipſe *recognitio* dicitur. Item à *noſco* fit *ignoſco*, quod aliquando ſignificat valdè *noſco*, & diſco. Nam præpoſitio *in* auget, ut in *imprimo*, *impugno*, *intendo.* Aliquando veniam do. Nam *in* ſæpiùs eſt præpoſitio privativa, quaſi non agnoſco errorem. Ab hoc fit *ignotus*, quod aliquando eſt incognitus, aliquando inſcius. 1 Progenie, ut diximus. Propriè enim *genus* eſt principium unius cujusque generationis, vel ab eo, qui genuit, vel à loco in quo genitus quiſpiam eſt, vel ſumitur pro ſtirpe ipsâ, ſive pro majoribus, à quibus multitudo hominum orta eſt: ſic Oreſtem dicimus *genus* ducere à Tantalo, & hoc eſt pater: vel etiam patria, ut Gallia reſpectu Gallorum: ſic dicimus Platonem eſſe *genere* Athenienſem: *patria enim*, ut ait Porphyrius, *eſt principium generationis uniuscujusque, perinde ac pater.* Hinc per translationem *genus* etiam dicitur aliquorum hominum aggregatio, qui ab eadem ſtirpe ortum trahunt: ut *genus Heraclidarum*, pro iis hominibus, qui ab uno *Hercule* profluxerunt, & ex illo profecti ſunt. In hac ſignificatione quoque accipimus *genus*, cum *genus humanum* dicimus: quandoquidem omnes homines ab uno principio ortum trahunt, nempe ab omnium rerum conditore Deo. Hinc rurſus *genus* appellamus id, ſub quo *ſpecies* collocatur: ut homo & beſtia ſub *animali.* *Genus* etiam vocatur, per quod rei alicujus qualitas indicatur: undè *genus mortis*, *genus vitæ*, *genus coloris* aut *veſtis* dicimus. Seneca: Summum *genus infelicitatis* miſero eſt, fuiſſe aliquando felicem. A *genere* fit *generoſus*, nobilis, & præclaro genere. Ab hoc fit *generoſitas*, id eſt, nobilitas. Item à *genere* fit *generale*, quod ad cunctos pertinet: & *generaliter*, & *generatim*, id eſt, per ſingula genera. 2 Id eſt, habuit magnam vim & fortitudinem. 3 Indole. *Ingenium* enim propriè, eſt natura cuique ingenita, à *gignendo* dictum. Ter. in Andr. Nam qui cum *ingeniis* conflictatur ejuſmodi: id eſt, cum hominibus ejus naturæ. *Ingenium* etiam ſumitur pro vi intelligendi naturali, quia ſæpè invenimus quæ ab aliis non didicimus: undè *præclara ingenia*, & *obtuſa ingenia* dicimus, hoc eſt, acuta, & rudia: & *homines ingenioſos*, qui naturalem vim ad aliquid agendum accommodatam habent. 4 Maligno. 5 Depravato per malos mores. 6 Catilinæ 7 Id eſt ab eâ ætate, quâ primùm exceſſit ex ephebis, & ſui juris factus eſt, *dum non amplius ætas, metus, magiſter prohibebant*, ut Terentii verbis utar. 8 Bella civilia, quæ fiunt inter concives, qui ſunt in unâ urbe, ut *inteſtina* in uno ventre: atque ita cives quaſi in ſua viſcera conjurant. *Inteſtinus* idem eſt quod internus, intimus: à quo *inteſtina ilia* dicuntur, quòd interiori corporis parte claudantur. Item *inteſtinum odium*, hoc eſt, occultum, vel magnum. 9 Trucidationes. Eſt enim *cædes* mors ferro, aut aliâ vi illata, præſertim ab eo, qui occidere, aut ferire volebat. 10 Violentæ rerum ablationes. *Rapina* à *rapiendo* dicta eſt, quod proprie eſt cum impetu quodam auferre, ut infra dicemus. *Rapina*, & *raptio* à nonnullis ita diſtinguuntur, quòd *rapina* proprie, ad rem referatur; *raptus* ad ſtuprum, *raptio* ad perſonam. 11 Diſſidium, ſeditio. 12 Jucunda, accepta. Ter. in Andr. Et id *gratum* fuiſſe adverſum te, habeo gratiam. Aliquando *gratus* is dicitur, qui meritam gratiam perſolvit, ſeu qui *beneficii accepti memor* eſt. Ter. Scio te non uſum ante hac amicitiâ meâ, memo-

fuere; [1] ibique juventutem ſuam exercuit [2] corpus [3] patiens [4] inediæ, [5] algoris vigiliæ, [6] ſupra quam cuiquam credibile eſt. [7] animus [8] audax, [9] ſubdolus, [10] varius, [11] cujus-

memorem medices eſſe & *gratum*, id eſt, beneficiorum ſuorum memorem. Hinc *gratitudo* derivatur, quæ eſt virtus, quâ iis, qui de nobis benè meriti ſunt, gratiam non ſolùm habemus & agimus, ſed etiam, cùm poſſumus, referimus. Huic opponitur *ingratitudo*, id eſt, oblivio accepti beneficii. 1. Id eſt, in ſupradictis iſtis facinoribus. 2 Catilinæ ſcilicet. 3 Tolerans. 4 Abſtinentiæ à cibo, jejunii. Hinc Cic. in 1. Orat. in Catil. *Ad hujus vitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: jacère humi non modò ad obſidendum ſtuprum, verùm etiam ad facinus obeundum. Habes ubi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus te brevi tempore confectum eſſe ſenties.* Idem in 3. *Nihil erat, quod non ipſe obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, ſitim, famem ferre poterat.* 5 Frigoris vehementioris: eſt enim à verbo *algeo*, quod ſignificat frigeo, tractum à Græco *ἀλγῶ*, quod propriè ſignificat doleo. Ponitur tamen etiam pro frigeo, cùm frigus nihil aliud ſit, quàm dolor quidam membrorum rigore conceptus. 6 Id eſt, magis illa pati poterat, quam quiſquam facilè crediderit. 7 Catilinæ ſc. 8 Temerarius, omnia temerè aggredi audens. 9 Fraudulentus, doloſus, cui facile erat unumquemque fallere. Undè Cicero in Oratione pro M. Cælio, inquit: *Me ipſum, me, inquam, quondam penè ille decepit, cum & civis mihi bonus, & optimi cujuſque cupidus, & firmus amicus, & fidelis videretur: cujus ego facinora oculis priùs, quàm opinione, manibus antè, quam ſuſpicione, deprehendi.* Multiplex, inconſtans, ita ut natura ejus cognitu difficillima fuerit: ſic ſumitur iſta vox apud. Virg. 4 Æneid. ----- *varium & mutabile ſemper Fœmina.* ------ ------- Hanc animi Catilinæ *varietatem* Cicero elegantiſſimè in allegatâ Oratione pro M. Cælio hiſce verbis expreſſit: *Habuit enim ille, ſicuti meminiſſe vos arbitror, permulta maximarum non expreſſa ſigna, ſed adumbrata virtutum. Utebatur hominibus improbis multis, & quidem optimis ſe viris deditum eſſe ſimulabat. Erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam induſtriæ quidam ſtimuli, ac laboris: flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiam ſtudia rei militaris: neque ego unquam fuiſſe tale monſtrum in terris ullum puto, ex tam contrariis, diverſiſque inter ſe pugnantibus naturæ ſtudiis, cupiditatibuſque conflatum. Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior? Quis turpioribus conjunctior? Quis civis meliorum partium aliquando? Quis tetrior hoſtis huic civitati? Quis in voluptatibus inquinatior? Quis in laboribus patientior? Quis in rapacitate avarior? Quis in largitione effuſior? Illa verò, judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tuêri obſequio, cum omnibus communicare quod habebat, ſervire temporibus ſuorum omnium, pecuniâ, labore corporis, ſcelere etiam, ſi opus eſſet, & audaciâ verſare ſuam naturam, & regere ad tempus, atque hùc, & illùc torquere, & flectere: cum triſtibus ſeverè, cum remiſſis jucundè, cum ſenibus graviter, cum juventute comiter, cum facinoroſis audacter, cum libidinoſis luxurioſe vivere. Hac illâ tam variâ, multiplicique naturâ cum omnes omnibus ex terris homines improbos, audaceſque collegerat, tum etiam multos fortes viros, & bonos ſpecie quâdam virtutis aſſimulatæ tenebat. Neque unquam ex illo delendi hujus imperii tam ſceleratus impetus extitiſſet, niſi tot vitiorum tanta immanitas quibuſdam facilitatis, & patientiæ radicibus niteretur.* 11 Id eſt, præ ſe ferebat ac oſtentabat quamlibet rem eſſe, quæ non erat; & viciſſim fingebat quamlibet rem non eſſe, quæ tamen erat. *Simulamus* enim falſa, ſeu ea eſſe, quæ non ſunt. Cic. *Simulabat* ſe Romam rediturum, cum in Africam navigaturus eſſet. *Diſſimulamus vera*, ſeu ea non eſſe, quæ ſunt. Virg. 4. Æneid. *Diſſimulare etiam ſperaſti perfide tantum poſſe nefas.* -------- -------- - --- ----. *Simulo*

libet rei ſimulator ac diſſimulator, [1] alieni [2] appetens, [3] ſui [4] profuſus; [5] ardens in cupiditatibus, ſatis [6] loquentiæ, ſapientiæ parum. [7] vaſtus animus [8] immoderata, incredibilia, nimis alta ſemper cupiebat. [9] hunc [10] poſt dominationem [11] L. Sullæ, [12] lubido maxuma invaſerat [13] reip. capiundæ: neq; [14] id quibus modis [15] aſſequeretur, [16] dum ſibi regnum [17] pararet, [18] quidquam penſi habebat. [19] agitabatur magis magiſq; [20] in dies animus ferox [21] inopia [22] rei familiaris, & [23] conſcientia ſcelerum; [24] quæ utraque [25] his artibus auxerat, quas [26] ſupra memo-

autem à *ſimul* derivatur, quod eſt adverbium congregandi. nihil enim aliud eſt *ſimulare*, quam ea, quæ abſunt, *ſimul eſſe* oſtendere. 1 Sc. *boni*. 2 Avidus, cupidus. 3 Proprii boni. 4 Profuſor, conſumptor. *Profuſus* enim eſt, qui ſuprà modum ſumptuoſus eſt; *à profundo* inutiliter conſumo: ſimilitudine petitâ ab aquâ, quæ profunditur ex vaſis. *Profundere* propriè, eſt largè & copioſè fundere: ſic dicimus, *profundere lachrymas, aquam. Profundere vota, & preces*, eſt inſtanter precari. 5 Vehemens. 6 Dicacitatis & ſermonis 7 Immanis. 8 Immodica. 9 Catilinam. 10 Poſt tyrannicum ac ſuperbum imperium. Ordo eſt: Maxima libido capiundæ reipublicæ invaſerat hunc poſt dominationem L. Syllæ: neque *Catilina* quicquam penſi habebat, quibus modis aſſequeretur id, dum pararet regnum ſibi. 11 Qui ſcilicet contà Marium pro republicâ bellum geſſit. Fuit autem hic L. Sylla Romanus nobilis, qui ex antiquâ Scipionum familiâ originem duxit. Hic in adoleſcentiâ omnibus flagitiis inquinatam vitam egit, uſque ad Quæſturam, quam ſub Mario adeptus eſt, in quâ vitam omnem penitus commutavit. De hoc lege Plut. in vitâ Syllæ. 12 Mala cupiditas & voluntas. 13 Id eſt, ut caperet ſive occuparet rempublicam. 14 Nempe capere rempublicam. 15 Conſequeretur. 16 Dummodò. 17 Acquireret. 18 Id eſt, nihil conſiderationis habebat, ſeu non conſiderabat, quomodo Rempublicam caperet, dummodò cupiditatibus ſuis ſatisfacere poſſet: & eſt ſimilitudo ſumpta à ponderantibus, qui diligenter inſpiciunt, in quam partem vel aurum, vel argentum inclinet. Sic infra: *Neque dicere, neque facere quicquam penſi habebat.* 19 Impellebatur, incitabatur ad id ſcelus. 20 Singulis diebus. 21 Propter inopiam, ſive egeſtatem. 22 Rei domeſticæ, per quam familia alitur. Nec mirum, cùm fuerit, ut paulò antè dictum eſt, *ſui profuſus*, 23 Recordatione ſcelerum; erat enim ſibi conſcius *cædium, rapinarum, quæ ipſi ab adoleſcentiâ grata fuere*, ut ſupra vidimus: & ſtupri cum virgine veſtali commiſſi, multorumque aliorum; ac proinde non parum metuebat, ne, ſi Rempublicam nequaquam occupaſſet, ad pœnam repoſceretur. *Conſcientiæ* vox notat propriè ſcientiam cum ſcientiâ conjunctam: *ſcire* enim eſt unius tantum apud ſe: *conſcire* verò denotat ſcientiam cum ſcientiâ conjunctam. Eſt autem illa conjunctio gemina. Primò enim vi *Conſcientiæ* homo ſibi *conſcius* eſt de eo, quod cognoſcit aut cogitat: deinde homo ſcit una cum Deo id quod fecit. Homo ſiquidem illius rei ſibi eſt *conſcius* apud ſemetipſum, quam Deus de illo jam antè cognovit: ita ut habeat duos ſuarum cogitationum teſtes: *Deum* ſcilicet, & *ſeipſum* ſive *Conſcientiam ſuam*. *Deus* eſt primus & præcipuus: *Conſcientia* ſecundus, & Deo ſubordinatus teſtis, pronuntians pro homine, vel contra hominem: undè *Conſcientia eſt vis intellectus practici, de particularibus hominis, actionibus, in alterutram partem, vel pro ipſo, vel contra ipſum, ſtatuens.* 24 Hoc eſt, quæ duo, nempè *inopiam rei familiaris, & conſcientiam ſcelerum.* 25 Sc. *malis* nempè. *Bellis inteſtinis, cædibus, rapinis, & diſcordia civili.* 26 Superius.

1 Impel-

ravi.[1] incitabant præterea[2] corrupti[3] civitatis mores: [4] quos peſſuma, ac[5] diverſa inter ſe mala, luxuria, atque avaritia [6] vexabant. [7] Res ipſa hortari videtur,[8] quoniam de moribus civitatis tempus admonuit,[9] ſupra [10] repetere, ac [11] paucis [12] inſtituta [13] majorum [14] domi militiæque, quo

1 Impellebant. Ordo eſt: Præterea mores corrupti civitatis incitabant *Catilinam*, quos luxuria atque avaritia, peſſima ac diverſa mala inter ſe, vexabant. 2 Perditi. 3 Romanæ. 4 Sc. *mores.* 5 Oppoſita. 6 Torquebant. 7 Id eſt, occaſio & opportunitas oblata ex iis, quæ jam diximus. Digreſſio, quâ digreditur ad mores priſcorum Romanorum deſcribendos, ut oſtenderet corruptam fuiſſe civitatem, cujus pars erat Catilina: quod ne parùm opportunè feciſſe exiſtimetur, dicit *rem ipſam id hortari.* 8 Hoc eſt, quoniam præſentis temporis opportunitas mentionem fecit de moribus civitatis Romanæ. Ordo eſt: quoniam tempus admonuit de moribus civitatis, repetere ſuprà, ac diſſerere paucis inſtituta majorum domi & militiæ, quomodo habuerint rempublicam, & quantam reliquerint, & ut immutata paulatim, facta ſit peſſima ac flagitioſiſſima ex pulcherrimâ. 9 Altiùs, & quaſi à primis urbis initiis. Sic *in Jugurth. Sed priusquam hujuscemodi rei initium expedio, pauca ſuprà repetam*: id eſt, altiùs. 10 Referre. 11 Sc. *verbis.* 12 Mores & conſuetudinem. *Inſtitutum* enim eſt bona conſuetudo, & boni mores, conſilio & ratione ſumpti: qui literis non mandantur, ſed obſervantur communi opinione bonorum virorum per quandam conſuetudinem. Aliquando eſt propoſitum aut ſcopus: Cic. Sed ad hujus libri *inſtitutum* nihil pertinent. 13 Priſcorum Romanorum, qui antè nos fuerunt. 14 Id eſt in pace & in bello, ſeu pacis & belli tempore. Genitivi enim iſti, *domi* & *militiæ*, abſolutè ſeu adverbialiter poſiti, ſignificant in pace & in bello. Ter. Unà ſemper *domi militiaque* fuimus. *Domus* autem propriè eſt ædificium, conſtans ex parietibus & tecto, ad habitandum factum. Impropriè ſumitur pro quocunque habitaculo: undè & templa & nidi avium *domus* dicuntur. Sed hoc notandum, quòd *domus* duos habet genitivos, unum ſecundæ declinationis, *domi*, & alterum quartæ. *domus*: dativum ſemper quartæ, *domui*; accuſativum indifferentem, *domum*, vocativum quartæ; *domus*; ablativum ſecundæ, *domo*. Sed cum utimur genitivo *domi*, locus ſignificatur, in quo quis manet. Cum verò utimur genitivo *domus*, ſignificatur ædificium ipſum, quod ex tecto & parietibus conſtat: ut, *domi* maneo, non *domus*: & partem *domus* demolitus ſum, ſive ſuperiora *domus* aſcendi, non *domi*. A *domo* fit *domeſticum*, quod ſignificat quicquid ad domum pertinet, ut *domeſtica cura, domeſtici labores, domeſtica negotia?* Item *domeſtici* dicuntur, qui ex eâdem domo ſunt, & nobiſcum habitant. Hinc fit *domeſticatim*, quod ſignificat per varias domus. Item à *domo* fit *domicilium*, quod ſignificat habitationem longi temporis. Undè *mutare domicilium* dicuntur, qui migrant, ut aliam urbem habitent. Et *domuncula* parva domus. Et verbum *domare*, de quo infrà. Item à *domo dominus* derivatur, qui *domui* præeſt. Is enim propriè *dominus* appellatur, qui *domus* imperium habet, & cui omnis familia paret. Ex quo factum eſt, ut *dominus* & *ſervus* relata ſint, & *domini* appellatio ad omnes eos propagata ſit, qui alicujus rei proprietatem habent, etiamſi uſus fructus alienus ſit. Item *dominus* dicitur, cui populi ſubſunt. Virg. 1. Æneid. *Romanos rerum dominos, gentemque togatam.* Hinc *dominium* pro imperio, & principatu accipitur. Et *dominari*, hoc eſt, imperare & *dominatio*, imperium; & *dominatus*, principatus. Item *dominus* pro marito accipitur: ut apud Virg. 4. Æn. - - - - - *connubia noſtra Reppulit, ac dominum Ænean in regna recepit.* Vox *Domini* quoque paſſim in S. literis Deo tribuitur: unde *dies dominicus* dictus, qui & *dies ſolis* dicitur, quòd Deo ſacer ſit.

libet rei ſimulator ac diſſimulator, [1] alieni [2] appetens, [3] ſui [4] profuſus; [5] ardens in cupiditatibus, ſatis [6] loquentiæ, ſapientiæ parum. [7] vaſtus animus [8] immoderata, incredibilia, nimis alta ſemper cupiebat. [9] hunc [10] poſt dominationem [11] L. Sullæ, [12] lubido maxuma invaſerat [13] reip. capiundæ: neq; [14] id quibus modis [15] aſſequeretur, [16] dum ſibi regnum [17] pararet, [18] quidquam penſi habebat. [19] agitabatur magis magiſq; [20] in dies animus ferox [21] inopia [22] rei familiaris, & [23] conſcientia ſcelerum: [24] quæ utraque [25] his artibus auxerat, quas [26] ſupra memo-

autem à *ſimul* derivatur, quod eſt adverbium congregandi. nihil enim aliud eſt *ſimulare*, quam ea, quæ abſunt, *ſimul eſſe* oſtendere. 1 Sc. *boni*. 2 Avidus, cupidus. 3 Proprii boni. 4 Profuſor, conſumptor. *Profuſus* enim eſt, qui ſuprà modum ſumptuoſus eſt; à *profundo* inutiliter conſumo: ſimilitudine petitâ ab aquâ, quæ profunditur ex vaſis. *Profundere* propriè, eſt largè & copioſè fundere: ſic dicimus, *profundere lachrymas, aquam. Profundere vota, & preces*, eſt inſtanter precari. 5 Vehemens. 6 Dicacitatis & ſermonis. 7 Immanis. 8 Immodica. 9 Catilinam. 10 Poſt tyrannicum ac ſuperbum imperium. Ordo eſt: Maxima libido capiundæ reipublicæ invaſerat hunc poſt dominationem L. Syllæ: neque *Catilina* quicquam penſi habebat, quibus modis aſſequeretur id, dum pararet regnum ſibi. 11 Qui ſcilicet contà Marium pro republicâ bellum geſſit. Fuit autem hic L. Sylla Romanus nobilis, qui ex antiquâ Scipionum familiâ originem duxit. Hic in adoleſcentiâ omnibus flagitiis inquinatam vitam egit, uſque ad Quæſturam, quam ſub Mario adeptus eſt, in quâ vitam omnem penitus commutavit. De hoc lege Plut. in vitâ Syllæ. 12 Mala cupiditas & voluntas. 13 Id eſt, ut caperet ſive occuparet rempublicam. 14 Nempe capere rempublicam. 15 Conſequeretur. 16 Dummodò. 17 Acquireret. 18 Id eſt, nihil conſiderationis habebat, ſeu non conſiderabat, quomodo Rempublicam caperet, dummodò cupiditatibus ſuis ſatisfacere poſſet: & eſt ſimilitudo ſumpta à ponderantibus, qui diligenter inſpiciunt, in quam partem vel aurum, vel argentum inclinet. Sic infra: *Neque dicere, neque facere quicquam penſi habebat.* 19 Impellebatur, incitabatur ad id ſcelus. 20 Singulis diebus. 21 Propter inopiam, ſive egeſtatem. 22 Rei domeſticæ, per quam familia alitur. Nec mirum, cùm fuerit, ut paulò antè dictum eſt, *ſui profuſus*, 23 Recordatione ſcelerum; erat enim ſibi conſcius *cædium, rapinarum, quæ ipſi ab adoleſcentiâ grata fuere*, ut ſupra vidimus: & ſtupri cum virgine veſtali commiſſi, multorumque aliorum; ac proinde non parum metuebat, ne, ſi Rempublicam nequaquam occupaſſet, ad pœnam repoſceretur. *Conſcientia* vox notat propriè ſcientiam cum ſcientiâ conjunctam: *ſcire* enim eſt unius tantum apud ſe: *conſcire* verò denotat ſcientiam cum ſcientiâ conjunctam. Eſt autem illa conjunctio gemina. Primò enim vi *Conſcientia* homo ſibi *conſcius* eſt de eo, quod cognoſcit aut cogitat: deinde homo ſcit una cum Deo id quod fecit. Homo ſiquidem illius rei ſibi eſt *conſcius* apud ſemetipſum, quam Deus de illo jam antè cognovit: ita ut habeat duos ſuarum cogitationum teſtes: *Deum* ſcilicet, & *ſeipſum* ſive *Conſcientiam ſuam*. *Deus* eſt primus & præcipuus: *Conſcientia* ſecundus, & Deo ſubordinatus teſtis, pronuntians pro homine, vel contra hominem: undè *Conſcientia eſt vis intellectus practici, de particularibus hominis actionibus, in alterutram partem, vel pro ipſo, vel contra ipſum, ſtatuens.* 24 Hoc eſt, quæ duo, nempè *inopiam rei familiaris, & conſcientiam ſcelerum*. 25 Sc. *malis* nempè. *Bellis inteſtinis, cædibus, rapinis, & diſcordia civili.* 26 Superius.

1 Impel.

[1] condidere atque [2] habuere initio Trojani; [3] qui. [4] Ænea [5] duce, [6] profugi, [7] ſedibus [8] incertis [9] vagabantur; [10] cumque his [11] Aborigines, genus hominum [12] agreſte, ſine [13] legibus, ſine imperio, liberum, atque [14] ſolutum. [15] hi poſtquam in [16] una

cognitis, nepos Numitoris agnitus eſt. Supervenit & Romulus cum Fauſtulo, auxilium fratri Remo laturus. At hi omnes, conjuratione factâ ex inopinato Amulium obruunt, atque obtruncant, regnumque avo Numitori reſtituunt. Anno hujus ſecundo Romulus & Remus urbem *Romam* in eo loco, ubi expoſiti fuerant, condiderunt: anno à captâ Trojâ 431. anno mundi 3213. undecimo Calend. Maji, tempore Paliliorum, hoc eſt, paſtorum Deæ ſolemnitatis: quam ſententiam etiam amplectitur Proper. lib 4. Eleg. 4. *Vrbi feſtus erat, dixere Pallilia patres. Hic cœpit primas mœnibus eſſe dies.* Exorto denique bello inter Romulum ac Remum de Imperio, & quod nova urbis *Romæ* mœnia per ludibrium tranſiliiſſet, à fratre Romulo eſt interfectus: undè Poëta. *Romulus aggreditur regnum, qui condidit urbem, Prima Remus quoniam mœnia tranſit, obit.* Hæc *Roma* poſteà à Prudentio *Septicollis* dicta fuit, quod ſeptem *montes* ſeu *colles* muris ſuis complexa ſit; cujus hæc ſunt verba; *Divum favore cum puer Mavortius. Fundaret arcem ſepticollem Romulus, In ſacrum Septimontium.* Montium iſtorum nomina hæc ſunt: *Mons Palatinus, Capitolinus, Quirinalis, Cœlius, Eſquilinus, Viminalis, & Aventinus:* de his vide Roſinum lib. 1. Antiquit. Sed ad autorem noſtrum redeamus. 1 Pro condiderunt, hoc eſt, ædificaverunt, conſtruxerunt: ut apud Virg. 2. Ecl. —— *Pallas, quas condidit arces, Ipſa colat.* Propriè *condo* ſignificat abſcondo, quaſi in unum & interiorem locum ad cuſtodiam do. Plin. Formicæ (inquit) *condunt* æſtate, quibus hyeme fruantur. Undè aliquando ſumitur pro occultare, tegere; ut apud Virg. 2. Æneid *Scandunt rurſus equum, & notâ conduntur in alvo.* 2 Id eſt, in poſſeſſione tenuerunt: ſic ſumitur apud Virg. 2. *Hoſtis habet muros.* 3 Trojani. 4 Anchiſæ & Veneris filio, Virgilii carmine notiſſimo. 5 Eorum ductore & præfecto. 6 Procul à patriâ fugientes, quaſi porrò fugati. *Profugus* enim is dicitur, qui à patriâ, domicilio, iis-ve finibus, in quibus anteà vivebat, profugit. Sic Horatius Scythas appellat *profugos*, quòd crebrò domicilia mutent. Derivatur autem à verbo *profugio*, quod eſt, procul fugio: ut apud Ter. in Adelph. Cum hinc egens *profugiet* aliquò militatum. 7 Habitationibus, domiciliis: in hac ſignificatione accipitur ab Æneâ apud Virg. 1. Æneid. ---- *Sedes ubi fata quietas oſtendunt* Propriè eſt ſella, in quâ ſedemus. 8 Dubiis: ut Incerti quo fata ferant. 9 Huc illuc oberrabant: *Vagari* eſt à nomine *vagus*: *vagi* autem propriè dicuntur, qui ſine negotio modò hùc, modò illùc inutiliter diſcurrunt: ſic dicti, quòd *vacui*, hoc eſt, ſine negotiis, *aguntur*. Hinc *vagari* dicimus inutiliter peragrare, hùc illùc oberrare. Virg. 4. Æneid. *Vritur infelix Dido, totaque vagatur Vrbe furens.* ---------------- *Et vagabundi* vocantur, qui modò hùc modò illùc diſcurrentes tempus inutiliter abſumunt. 10 Scilicet Trojanis. 11 Sc. *Condidere atque habuere initio Romam.* Hi fuerunt populi Italiæ antiquiſſimi, qui primi tenuerunt agrum illum, in quo poſteà condita fuit Roma: ſic dicti, quod primi viſi ſint, tanquam editi ſine patribus, & quaſi ſine origine. Hi poſteà adventu Æneæ Trojanis juncti, Latini uno nomine appellati ſunt. 12 In agris vivere ſolitum, ferum. 13 Statutis. 14 Securum. 15 Profugi Trojani & Aborigines. 16 In unam urbem. Nota hic obiter, *unus, a, um* in plurali non uſurpari, niſi cum nominibus ſubſtantivis ſingulari numero carentibus: ut hoc loco jungitur cum voce (mœnia) quæ caret ſingulari numero: ſic apud. Ter. Ex *unis* ſc. *nuptiis*, geminas mihi conficies nuptias, quia vox (nuptiæ) caret ſingulari. *Mœnia* gen. plur. *mœnium*, dicta ſunt quaſi *munia* à *muniendo*, propriè dicuntur, quæ urbem cingunt: undè Virg. 2. Æneid. -------- *& mœnia pandimus urbis.*

modo rempublicam [1] habuerint, quantamque reliquerint, [2] & ut paullatim [3] immutata [4] ex pulcherrima & optima, peſſima ac [5] flagitioſiſſima facta ſit, [6] diſſerere. [7] Urbem Romam, ſicut ego accepi,

1 Adminiſtraverint. 2 Id eſt, & quomodo. 3 A diſciplinâ veteri delapſa. 4. Ubi prius fuerat pulcherrima. Atque ita rurſus contraria contrariis opponit: nam *pulcherrima* opponitur *flagitioſiſſima*, *peſſima*, *optima*. 5 Flagitiorum pleniſſima. 6 Declarare, enarrare. 7 Digreſſio, quâ Salluſtius conditores & habitatores Romæ, eorumque mores deſcribit. *Roma* urbs eſt Italiæ, regina urbium, & totius mundi caput. Hæc parvum initiò oppidum fuit, à juventute Latinâ *Valentia* appellatum. Quod cùm Evander ad ea veniens loca extendiſſet, ſervatâ impoſiti prius nominis ſignificatione, *Romam* nuncupavit: ſiquidem Græci ῥώμην *robur* appellant. Sunt qui à *Romulo* conditore vocitatam *Romam* exiſtiment. *Sicut ego accepi.* Id eſt, cognovi, intellexi à priſcis ſcriptoribus: ut apud Virg. 2. Æneid. *Accipe nunc Danaum inſidias, & crimine ab uno Diſce omnes.* ------- Bene hæc verba addit, quia de urbis *Romæ* conditoribus *Hiſtorici certant, & adhuc ſub judice lis eſt.* Quorum ſententiæ à Livio lib. 1 à Plutarcho in vitâ Romuli recitantur & refutantur. Salluſtius noſter cum iis ſentit, qui ab Ænea una cum comitibus *Romam* eſſe conditam aſſerunt. Vulgatiſſima alioqui ſententia eſt, *Romam* eſſe conditam à Romulo, Rheæ Sylviæ filio, Numitoris nepote, cujus proſapia refertur ad Æneam Trojanum. Captâ enim & dirutâ Trojâ propter raptam à Paride Helenam, Æneas cum patre Anchisâ & aliis ſociis fugâ ſibi conſuluit: & incolumis quidem à Græcis, quia autor Trojanis reddendæ Helenæ fuerat, dimiſſus eſt: poſt diuturnam autem navigationem in Latium, quod eſt pars Italiæ, ad regem Latinum venit, ibique aliquandiu commoratus, acceptâ regis Latini filiâ, nomine Laviniâ, in matrimonium, poſt ſoceri obitum, hæres regni relictus eſt. Ipſo quoque defuncto Aſcanio filio, qui tamen nondum maturus imperio erat, regnum avitum, paternumque ad puberem ætatem incolume manſit, & tutelæ matris Laviniæ ſtetit. Aſcanius verò, ubi ad maturam rebus gerendis ætatem pervenit, abundante Lavinii multitudine, florentem atque opulentam urbem matri reliquit: novamque ipſe aliam ſub Albano monte condens, quæ à ſitu porrectæ in dorſo urbis, Alba longa appellata eſt, ut ait Livius. Interfuêre inter Lavinium conditum, & Albam longam coloniam deductam triginta ferè anni. Initium regni Albani cæpit anno trigeſimo ſecundo poſt captam Trojam, ætatis Aſcanii vigeſimo quinto: à quo ad Procam uſque, undecim reges præfuerunt imperio: quorum nomina hæc ſunt. I. Sylvius, qui ſucceſſit Aſcanio, regnavit annos 29. II. Æneas Sylvius, 31. III. Latinus Silvius 50. IV. Alba. 39. V. Capetus, ſic à quibuſdam Atys appellatur. 26. VI. Capys, 28, VII. Calpetius, 13. VIII. Tyberinus, 8. IX. Agrippa, 33. X. Romulus Sylvius, 19. XI. Aventinus, 37. Poſt Aventinum Procas rerum Albanarum potitus eſt, & regnavit annos 13. relictis duobus filiis, Numitore & Amulio, quorum Amulius regnum, quod Numitori fratri propter ætatem debebatur, fraude occupavit: & ne vindex Regni ex fratris genere oriretur, ac ipſe Regno ejiceretur, Rheam Sylviam, filiam Numitoris, Veſtæ ſacerdotem conſecravit. Hæc perpetuæ virginitati devota, à Matre, ut fingunt aliqui, ſive ab alio quodam, gravida facta, geminos procreavit pueros, Romulum ſcilicet ac Remum. Amulius igitur hac re cognitâ, Rheam Sylviam carceri includit, pueros exponi jubet: qui à Fauſtulo, regii pecoris magiſtro, in ripâ fluminis Tyberis reperti, inter paſtores ab ipſius uxore Laurentiâ (quæ ob vulgatum corpus Lupa dicta fuit) educati ſunt. Remus, ubi ætatem virilem eſt adeptus, captus à prædonibus, perductuſque ad Amulium patruum Regem, accuſatur, ut qui Numitoris greges abigere ſolitus ſit. *Itaque* Remus Numitori traditur, ut ipſe de eo arbitrio pœnas ſumat. *Verùm* Remus, multis ſermonibus viciſſim habitis, & ſignis

cogni-

1 condidere atque 2 habuere initio Trojani: 3 qui, 4 Ænea 5 duce, 6 profugi, 7 [illegible] 8 incertis 9 vagabantur; 10 cumque his 11 Aborigines, genus hominum 12 agreste, sine 13 legibus, sine imperio, liberum, atque 14 solutum. 15 hi postquam in 16 una

[illegible]

que obtruncant, regnumque avo Numitori [illegible] Romulus & Remus urbem *Romam* [illegible] anno à captâ Trojâ 431. anno [illegible] Paliliorum, hoc eſt, paſtorum Dea [illegible] plectitur Proper. lib 4. Eleg. 4. *Urbi feſtus erat; dixere Palilia patres.* [illegible] *primas manibus eſſe dies.* Exorta [illegible] Imperio, & quod nova urbis *Roma* [illegible] Romulo eſt interfectus: unde Poeta [illegible] *urbem, Prima Remus* [illegible] *Septicollis* dicta fuit, quod ſeptem [illegible] hæc ſunt verba; *Divum favore* [illegible] *Romulus, In ſacrum Septimontium.* [illegible] *Palatinus, Capitolinus, Quirinalis, Cælius, Eſquilinus,* [illegible] de his vide Roſinum lib. 1. Antiquit [illegible] condiderunt, hoc eſt, ædificaverunt, conſtruxerunt [illegible] *Pallas, quas condidit arces, Ipſa colat.* Proprie [illegible] unum & interiorem locum ad cuſtodiam dc. [illegible] æſtate, quibus hyeme fruantur. Unde aliquando [illegible] ut apud Virg. 2. Æneid *Scandunt rurſus equum, & notâ conduntur in alvo.* 2 [illegible] eſt, in poſſeſſione tenuerunt: ſic ſumitur apud Virg 2 [illegible] 3 Trojani. 4 Anchiſæ & Veneris filio, Virgilii carmine nobiliſſimo. 5 [illegible] ctore & præfecto. 6 Procul a patriâ fugientes, quaſi porro fugati. *Profugus* enim is dicitur, qui à patriâ, domicilio, iis-ve finibus, in quibus antea vivebat, profugit. Sic Horatius Scythas appellat *profugos*, quod crebro domicilia mutent. Deriva-tur autem à verbo *profugio*, quod eſt, procul fugio: ut apud Ter in Adelph. Cum hinc egens *profugiet* aliquo militatum. 7 Habitationibus, domiciliis: in hac ſignificatione accipitur ab Æneâ apud Virg. 1 Æneid - — *ſedes ubi fata quie-tas oſtendunt* Proprie eſt ſella, in quâ ſedemus. 8 Dubiis: ut Incerti quo fata fe-rant. 9 Huc illuc oberrabant: *Vagari* eſt a nomine *vagus*: *vagi* autem proprie dicuntur, qui ſine negotio modò huc, modo illuc inutiliter diſcurrunt: ſic di-cti, quòd *vacui*, hoc eſt, ſine negotiis, *aguntur*. Hinc *vagari* dicimus inutiliter peragrare, hùc illùc oberrare. Virg. 4. Æneid. *Uritur infelix Dido, totaque vaga-tur Urbe furens.* ——— Et *vagabundi* vocantur, qui modo hùc modo illùc diſcurrentes tempus inutiliter abſumunt. 10 Scilicet Trojanis. 11 Sc. *Condidere atque habuere initio Romam.* Hi fuerunt populi Italiæ antiquiſſi-mi, qui primi tenuerunt agrum illum, in quo poſteà condita fuit Roma: ſic di-cti, quod primi viſi ſint, tanquam editi ſine patribus, & quaſi ſine origine. Hi poſteà adventu Æneæ Trojanis juncti, Latini uno nomine appellati ſunt. 12 In agris vivere ſolitum, ferum. 13 Statutis. 14 Securum. 15 Profugi Trojani & Aborigines. 16 In unam urbem. Nota hic obiter, *unus, a, um* in plurali non uſurpari, niſi cum nominibus ſubſtantivis ſingulari numero carentibus: ut hoc loco jungitur cum voce (mœnia) quæ caret ſingulari numero: ſic apud Te-r. Ex *unis* ſc. *nuptiis*, geminas mihi conficies nuptias, quia vox (nuptiæ) caret ſin-gulari. *Mœnia gen. plur. mœnium*, dicta ſunt quaſi munia à muniendo, [illegible] *dicuntur*, quæ urbem cingunt: undè Virg. 2. Æneid.——— *& mœnia pa-nimus urbis.*

¹ tegere ² poſt, ³ ubi ⁴ pericula ⁵ virtute ⁶ propulerant, ⁷ ſociis, atque amicis ⁸ auxilia portabant; magiſque dandis, quam accipiundis beneficiis⁹ amicitias parabant, imperium¹⁰ legitimum, ¹¹ nomen imperii regium habebant:

ſtylus, pugillares, calami, libri, cæteraque hujusmodi. Nos ergo *arma* dici putamus, non ab *arcendo* (ut Varro ſentit) ſed ab *armis* (ut Feſtus & Servius ſentiunt) non quia ab *armis* ſeu humeris dependeant, aut *armos* tegant (ut ipſi affirmant) ſed quòd *armis* oneri ſint, dum geruntur. Sic omnia inſtrumenta *arma* dici poſſunt: quin etiam ipſa conſilia, cum per ſimilitudinem humeros etiam ad cognitiones & conſilia referamus. Ab *arma* derivatur verbum *armare*, quod eſt armis inſtruere. Ab hoc *armamenta* dicuntur, quæ ad inſtruendum aliquid pertinent, ut in navibus *armamenta* ſunt, non ſolum arma, ſed remi, vela antennæ, rudentes, clavus, & alia hujusmodi. Item ab *arma armipotens* dicitur, & *armiger*, qui in prælio arma domini ſui gerit. Et *armitenens*, qui arma tenet. Et *inermis*, qui non eſt armatus, Et *armiluſtrium* feſtum apud Romanos, quo res divinas armati faciebant, & ſacrificantes canebant tubis. Item locus, in quo hujusmodi ludi fiebant. Illud obiter addendum eſt, *armos* ab *humeris* differre. *Humeri* enim propriè eorum ſunt, qui recti in cœlum ſpectant? undè ſoli homini inter mortalia *humeros* eſſe dicimus. Virg *Os, humeroſque Deo ſimilis*. *Armi* verò ſunt propriè beſtiarum, quamvis & de hominibus aliquando dicantur. 1 Protegebant, id eſt, defendebant. 2 Poſtea, Pergit hoc loco Salluſtius noſter virtutem Romanorum deſcribere: quippe qui in unum egerint, ut hoſtes propulſarent, ſociiſque ſuppetias ferrent, &c 3 Cum, poſtquam. 4 Diſcrimina quæ ab hoſtibus imminebant. 5 Fortitudine. 6 Procul pepulerant, fugaverant, longè amoverant. 7 Fædere conjunctis. Romani enim *ſocios* ſuos appellabant, quos ita fædere conjunctos habebant, ut & belli & pacis eſſent participes. Hinc propriè *ſocii* dicuntur, qui pari conſilio, ſpe, & periculo, rem aliquam inter ſe aggrediuntur: undè Virg. 2. Æn. *Addunt ſe ſocios Ripheus, & maximus armis, Iphitus*. A quo *ſociale* dictum, quod ſociorum eſt: undè *ſocialis perfidia*, & *ſociale bellum*, quod cum ſociis geſtum eſt? & *ſocietas*, quam participatio. Differt *ſocius* à *comite* & *ſodali*. Nam *comes* eſt, qui cum aliquo ſimul it, & tanquam ducem ſequitur. Quòd ſi Imperator, aut dux milites ſuos *ſocios* vocat, qui ſibi impares ſunt, facit id conciliandæ benevolentiæ gratiâ, quaſi eos ſibi pares exiſtimare videatur. Quemadmodum *commilitiones* vocat, ut ſe veluti unum ex illis faciat, cùm milites ipſi inter ſe *commilitones* ſint, non dux, aut Imperator *commilito* dicatur. *Sodales* verò propriè dicuntur, qui ejuſdem ſunt collegii: unde Antonius apud Ciceronem Norbanum quæſtorem ſuum appellat *ſodalem*, aut certe, qui rerum leviorum, jucundiorumque inter ſe ſunt participes. Dicti autem ſunt *ſodales*, quaſi *ſimuledales*: vel quòd *ſederent ſimul* in menſâ, vel quòd è *ſuo datis* veſci ſolerent. Cic. Epulabar modicè cum *ſodalibus*. Hinc *ſodalitia* & *ſodalitates* appellatæ, hoc eſt, collegia. 8 Opem ferebant. *Portare* duobus modis dicimus. Uno, cùm jumentis aut curribus aliquid nobiſcum ducimus: alterò, cùm corpore noſtro imitatione jumentorum, ferimus. Ter. Mi homo, quid iſtud obſecro eſt? Quò *portas* puerum? Hinc legimus Pompejum tertiò *deportaſſe* triumphum beneficio Ciceronis, & multos Imperatores victorem exercitum *reportaſſe*, quaſi reduxiſſe. A *porto* fiunt compoſita *apporto*, notæ ſignificationis; *Deporto*, de loco porto: à quo *deportati*, dicuntur, quibus aquâ & igni interdictum eſt. *Exporto*, extrà porto, ſive ex loco porto, ſive aufero. *Importo*, infero. *Supporto*, ſuffero. *Reporto*, refero, reduco. *Comporto*, ſimul porto. 9 Id eſt, amicos ſibi conciliabant. 10 Juſtum, & legibus ſtabilitum. 11 Id eſt, qui tùm legitimè imperabant, dicebantur Reges, qui ſeptem à Livio & Floro hoc ordine numerantur, Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hoſtilius, Ancu.

[1] igitur [2] reges, populique [3] finitimi bello [4] tentare: [5] pauci ex amicis [6] auxilio eſſe, [7] nam [8] cæteri, [9] metu [10] perculſi, à periculis [11] aberant. [12] at Romani, [13] domi, [14] militiæque [15] intenti, [16] feſtinare, [17] parare, [18] alius alium [19] hortari; [20] hoſtibus [21] obviam ire; [22] libertatem, patriam; [23] parenteſque [24] armis

1 Itaque, propterea, quia ſcilicet invidia ex opulentia orta erat. 2 Uti Pyrrhus, qui gravia cum Romanis bella geſſit, ut ex Livio & Plutarcho notum eſt: item Mezentius, Turnus, aliique. 3 Vicini, & in confinio habitantes: ut Fidenates, Latini, Hetruſci, Sabini, qui invidiâ bellum Romanis intulerunt. 4 Affligere Romanos: ut *tentari morbo*, eſt affligi morbo. *Tentare* propriè, eſt experiri & exquirere: Ovid. *Sapè pater dixit, ſtudium quid inutile tentas.* Ab hoc fit *tentatio* & *tentamentum*. Et *prætentare*, hoc eſt, antè tentare. Et *attentare*, idem quod *tentare*. Item *pertentare*, quod aliqu n io eſt valdè tentare: Virgil. *Latona tacitum pertentant gaudia pectus.* Interdum leviter tentare. Idem: —— —— *blanda viciſſim Gaudia pertentant mentem.* Regitur autem iſte infinitivus vel à ſubintellecto verbo *cæperant*: vel dicendum eſt, Infinitivum *tentare* poni pro imperfecto *tentabant*: ita ut ſit figura hiſtorica Salluſtio noſtro familiaris, quà Infinitivum pro imperfecto indicativi ponit: ut ex progreſſu patebit. Sic Ter. in Andr. Facilè id ego *perferri* ac *pati*, id eſt, perferebam ac patiebar. 5 Hoc eſt, pauci amicorum. 6 Adjumento, ſubſidio. *Auxilium* aliquando pro ipſis militibus accipitur, qui alicui *auxilio* mittebantur. In quà tamen ſignificatione frequentius utimur plurali numero. Undè Cicero dixit: Magna equitum & peditum *auxilia*. Differunt autem aliquo modo. *Auxilium*, *Præſidium*, & *Subſidium*. *Auxilium* enim repentinum eſt, & ex inſperato venit; *præſidium* eſt, quod imponitur, & ad cuſtodiam collocatur; *ſubſidium*, quod ſubeſt deficientibus, in quorum locum ſuccedit. Hinc fit verbum *auxiliari*, quod ſignificat adjuvare, opem ferre. Undè *auxiliator*, & *auxiliatrix*, & *auxiliares copiæ*. 7 Hac voculâ reddit rationem, quare pauci ex amicis auxilio eſſent, quia cæteri metu perculſi erant. 8 Amici 9 Timore regum, & populorum finitimorum Romanos bello tentantium. 10 Perturbati, attoniti. *Percellere* enim eſt permovêre, perturbare. 11 Id eſt, continebant ſe, & abſtinebant à periculis capiti illorum imminentibus. 12 Sed 13 In civitate ſuâ. 14 Et foris in bello: de his vocibus ſuprà egimus. 15 Occupati & diligentes. 16 Pro feſtinabant, properabant. 17 Pro parabant, ſcilicet omnia uſui neceſſaria. 18 Romanorum ſcilicet. 19 Pro hortabatur. 20 Inimicis publicis. *Hoſtis* enim is dicitur, qui cum publicè bellum gerimus: *inimicus* autem, qui cum privata odia exercemus. *Hoſtis non hoſtis* dicitur, qui nullâ laceſſitus injuriâ, tamen ea, quæ ſunt hoſtium, facit: aut qui pacis obtextu facit hoſtilia. Conveniet etiam in illos, qui priuſquam expoſtulaverint de injuriâ cum amico, jam lædunt inimicè. Ab hoc fit *hoſticus*, id eſt, hoſtilis, adverſus. Item *hoſtilis*, quod eſt hoſtis. 21 Pro obviam ibant, id eſt, occurrebant ipſis, non exſpectantes hoſtium adventum. 22 Quia ſcilicet nulli tributa & vectigalia pendebant. Libertas enim eſt naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, niſi quod vi, aut jure prohibeatur; ſumiturque ſemper in bonam partem cùm licentia in malam partem accipiatur. *Libertas* ſeu *liberum* propriè voluntatem reſpicit, cui adeò *libertas* eſt propria, ut ne quidem ſit voluntas niſi ſit *libera*, id eſt, ſpontanea. 23 Utpote propter ſenectutem ad arma inutiles. 24 Bellicis. Quia hoc nomine etiam omnium ferè artium inſtrumenta intelliguntur. Unde ruſticorum *arma* vocamus raſtra, ligones, & hujuſmodi: Virg. 1 Georg. *Dicendum, & quæ ſint duris agreſtibus arma.* Idem: *Cerealiaque arma.* Hinc etiam *arma coquinaria* ſunt lebes, patella, olla, veru, & ſimilia. Sic *arma ſcholaſtica* dicuntur

[1] tegere [2] poſt, [3] ubi [4] pericula [5] virtute [6] propulerant, [7] ſociis, atque amicis [8] auxilia portabant; magiſque dandis, quam accipiundis beneficiis [9] amicitias parabant. Imperium [10] legitimum, [11] nomen imperii regium habebant:

ſtylus, pugillares, calami, libri, cæteraque hujuſmodi. Nos ergo *arma* dici putamus, non ab *arcendo* (ut Varro ſentit) ſed ab *armis* (ut Feſtus & Servius ſentiunt) non quia ab *armis* ſeu humeris dependeant, aut *armos* tegant (ut ipſi affirmant) ſed quòd *armis* oneri ſint, dum geruntur. Sic omnia inſtrumenta *arma* dici poſſunt: quin etiam ipſa conſilia, cum per ſimilitudinem humeros etiam ad cognitiones & conſilia referamus. Ab *arma* derivatur verbum *armare*, quod eſt armis inſtruere. Ab hoc *armamenta* dicuntur, quæ ad inſtruendum aliquid pertinent, ut in navibus *armamenta* ſunt, non ſolum arma, ſed remi, vela antennæ, rudentes, clavus, & alia hujusmodi. Item ab *arma armipotens* dicitur, & *armiger*, qui in prælio arma domini ſui gerit. Et *armitenens*, qui arma tenet. Et *inermis*, qui non eſt armatus, Et *armiluſtrium* feſtum apud Romanos, quo res divinas armati faciebant, & ſacrificantes canebant tubis. Item locus, in quo hujusmodi ludi fiebant. Illud obiter addendum eſt, *armos* ab *humeris* differre. *Humeri* enim propriè eorum ſunt, qui recti in cœlum ſpectant? undè ſoli homini inter mortalia *humeros* eſſe dicimus. Virg *Os, humeroſque Deo ſimilis*. *Armi* verò ſunt propriè beſtiarum, quamvis & de hominibus aliquando dicantur. 1 Protegebant, id eſt, defendebant. 2 Poſtea, Pergit hoc loco Salluſtius noſter virtutem Romanorum deſcribere: quippe qui in unum egerint, ut hoſtes propulſarent, ſociiſque ſuppetias ferrent, &c 3 Cum, poſtquam. 4 Diſcrimina quæ ab hoſtibus imminebant. 5 Fortitudine. 6 Procul pepulerant, fugaverant, longè amoverant. 7 Fœdere conjunctis. Romani enim *ſocios* ſuos appellabant, quos ita fœdere conjunctos habebant, ut & belli & pacis eſſent participes. Hinc propriè *ſocii* dicuntur, qui pari conſilio, ſpe, & periculo, rem aliquam inter ſe aggrediuntur: undè Virg. 2. Æn. *Addunt ſe ſocios Ripheus, & maximus armis, Iphitus*. A quo *ſociale* dictum, quod ſociorum eſt: undè *ſocialis perfidia*, & *ſociale bellum*, quod cum ſociis geſtum eſt? & *ſocietas*, quam participatio. Differt *ſocius* à *comite* & *ſodali*. Nam *comes* eſt, qui cum aliquo ſimul it, & tanquam ducem ſequitur. Quòd ſi Imperator, aut dux milites ſuos *ſocios* vocat, qui ſibi impares ſunt, facit id conciliandæ benevolentiæ gratiâ, quaſi eos ſibi pares exiſtimare videatur. Quemadmodum *commilitiones* vocat, ut ſe veluti unum ex illis faciat, cùm milites ipſi inter ſe *commilitones* ſint, non dux, aut Imperator *commilito* dicatur. *Sodales* verò proprie dicuntur, qui ejuſdem ſunt collegii: unde Antonius apud Ciceronem Norbanum quæſtorem ſuum appellat *ſodalem*, aut certe, qui rerum leviorum, jucundiorumque inter ſe ſunt participes. Dicti autem ſunt *ſodales*, quaſi *ſimulſodales*: vel quòd *ſederent ſimul* in menſâ, vel quòd è *ſuo datis* veſci ſolerent. Cic. Epulabar modicè cum *ſodalibus*. Hinc *ſodalitia* & *ſodalitates* appellatæ, hoc eſt, collegia. 8 Opem ferebant. *Portare* duobus modis dicimus. Uno, cùm jumentis aut curribus aliquid nobiſcum ducimus: alterò, cùm corpore noſtro imitatione jumentorum, ferimus. Ter. Mi homo, quid iſtud obſecro eſt? Quò *portas* puerum? Hinc legimus Pompejum tertiò *deportaſſe* triumphum beneficio Ciceronis, & multos Imperatores victorem exercitum *reportaſſe*, quaſi reduxiſſe. A *porto* ſiunt compoſita *apporto*, notæ ſignificationis; *Deporto*, de loco porto: à quo *deportati*, dicuntur, quibus aquâ & igni interdictum eſt. *Exporto*, extrà porto, ſive ex loco porto, ſive aufero. *Importo*, infero. *Supporto*, ſuffero. *Reporto*, refero, reduco. *Comporto*, ſimul porto. 9 Id eſt, amicos ſibi conciliabant. 10 Juſtum, & legibus ſtabilitum. 11 Id eſt, qui *tùm legitimè imperabant*, dicebantur Reges, qui ſeptem à Livio & Floro *hoc ordine numerantur*, Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hoſtilius, Ancus

[1]annua imperia, [2] binos imperatores ſibi [3]fecere. [4]eo modo [5] minime poſſe putabāt per[6]licentiam[7]inſoleſcere animum humanum. Sed[8]ea tempeſtate[9]cœpere ſe[10] quiſque[11] magis magiſque [12] extollere, inge-

nens. Undè *philoſophia moralis* dicitur ea, quæ agit de moribus. *Morem gerere* docti uſurpant pro eo, quod eſt obſequi, obedire, & quaſi ad alterius voluntatem mores ſuos formare. Ter. in Eun *Mos gerendus eſt* Thaidi, id eſt, obediendum eſt Thaidi. Ab hoc fit verbum *morigeror*, quod eſt morem gero. Cujus præteritum eſt *morigeratus*, qui obſequens, & obediens eſt, ac facilè morem gerit: à quo *morigeratio*, obedientia; & adverbium *morigerè* obedienter. 1 Id eſt, annuos magiſtratus, non niſi unum annum duraturos. Undè *annuum* id dicitur, quod unius anni ſpatio continetur: ſicut *diurnum*, quo diei. Undè *ſpatium annuum* dicimus. *Annuum* quoque dicitur, quod fit ſingulis annis: ut apud Virg. ——— ——— ——— *atque annua magna Sacra refer Cereri.* 2 Id eſt, ſingulis annos duos conſules, *Bini* enim propriè vox eſt numeri diſtributivi, ſignificans *duo* non ſeparatim, ſed conjunctim intellecta, ut ſingulis duo: ut *terni* ſingulis tres: *quaterni* ſingulis quatuor: ut, accepimus omnes à Cæſare bina talenta, hoc eſt, ſingulis nobis data ſunt à Cæſare duo talenta: ſic Cic. Deſcribebat cenſores binos per ſingulas civitates, id eſt, duos in ſingulis civitatibus. Nonnunquam etiam ſimpliciter accipitur pro duobus: & ſic frequentius jungitur ſubſtantivis, ſingulari numero carentibus: ut *bina litera*, *bina arma*, non duas literas, aut duo arma. 3 Creavêre, ſc. *Romani.* Hoc ergo vult Salluſtius: Poſtquam Reges Romæ regnare cæperunt, idque ſuperbè & tyrannorum more, regium imperium Romani abrogarunt, & ut libertati Reipublicæ conſulerent, ſingulis annis duos conſules creaverunt, regibus ex urbe pulſis à Junio Bruto, ducenteſimo quadrageſimo quarto anno ab Urbe conditâ. Duo autem Conſules ideò creati ſunt, ut, ſi unus improbus eſſe maluiſſet, alter eandem habens poteſtatem, collegam coërceret. Qui tamen conſules, ne per omnia regiam poteſtatem ſibi vendicarent, lege cautum eſt, ut provocatio ab eis ad populum eſſet, ne ve poſſent in caput civis Romani animadvertere injuſſi populi, ſolo hoc eis relicto, ut coërcere poſſent, & in vincula publica duci juberent. Sed de Conſulum inſtitutione, dignitate & poteſtate, qui cognoſcere deſiderat, adeat antiquitates Roſini, qui fusè de his agit. 4 Hic reddit rationem, vel finem in quem Conſules in Regum locum ſucceſſerint, ut ſcilicet hoc pacto animi hominum jam protervi & inſolentiâ diffluentes, retundantur, & in rationis gyrum convertantur. 5 Nullo modo, nequaquam. 6 Id eſt, libertatem immodicam, & nimiam permiſſionem. *Licentia* enim propriè eſt libertas immodica & nimia permiſſio agendi & dicendi, quicquid velis; Ter. in Heaut. Deteriores omnes ſumus *licentia.* 7 Inſolentem, id eſt, ſuperbum fieri: quia imperium jam erat annuum, & in duos collatum, vel (ut loquitur Florus) *ex ſingulari duplex,* ideòque *poteſtas eorum ſolitudine vel morâ corrumpi nequibat,* ut videbatur 8 Eo tempore: ſic ſumitur iſta vox à Salluſtio in Jugurth. *Ea tempeſtate in exercitu noſtro fuêre complures novi atque ignobiles.* Undè *clara tempeſtas* dicitur, pro tempore ſereno & tranquillo; Aliquando ſignificat procellam, & generaliter quemvis cœli inquietiorem ſtatum: ut apud Virg. 3 Æn. ——— *hic pelagi tot tempeſtatibus actus, Heu genitorem, omnis curæ, caſuſque levamen, Amitto Anchiſen;* Hinc *tempeſtuoſum* pro procelloſo accipimus: ut apud Gell. Mare ſævum ac *tempeſtuoſum* erat. Dicimus autem *Tempeſtates alicujus ſubire*, id eſt, pericula. 9 Pro cæperunt, id eſt, inceperunt, ſc. *Romani.* 10 Quilibet. 11 Scilicet quam antea, cum nulla ſpes imperandi affulgebat. 12 Efferre. *Extollo* propriè eſt, in altum tollo, elevo. Undè per tranſlationem ſumitur pro exaggerare, amplificare: ſic accipitur à Salluſtio noſtro in Jugurth. *Ita eorum, qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum ea verbis potuere extollere*

præclara

Patres poſſent. Undè & lunam in calceis ferebant dimidiatam, quæ centenarii numeri erat nota. Auctus autem hic numerus

[1] Poſt, [2] ubi [3] regium imperium, quod [4] initio [5] conſervandæ libertatis, atque augendæ [6] reipubl. [7] fuerat, in ſuperbiam, [8] dominationemque [9] convertit; [10] immutato more,

non multò poſt fuit, confecto bello Sabino. Cùm nempe Sabinorum, Etruſcorum, & aliorum indies ad Aſylum confugientium adventu urbs valdè creviſſet, eoſque Romulus in civitatem æquo jure ſuſcepiſſet, atque in Lucerum, Tatientiumque Tribus conjeciſſet: placuit Romulo & Tatio, quem Romulus paulò antè victum, in ſocietatem regni Romam aſciverat, ut Patritiorum duplicato numero, Senatorum quoque numerus augeretur. Ex illuſtrioribus igitur familiis centum viros Curiarum ſuffragiis deligentes, in *Patres* cooptarunt, & veteribus Senatoribus adſcripſerunt, atque hac ratione Senatorum numerus ad ducentos auctus eſt, ut ait Dionyſius. Neque verò hic numerus diu retentus fuit. Nam Tarquinius Priſcus, quintus Romanorum rex, mox ut principatum accepit, ad conciliandum ſibi plebis favorem, ſelectos ex omni plebeiorum numero viros centum ſpectatæ vel fortitudinis, vel prudentiæ, allectos primò in Patriciorum ordinem, *Patrum* etiam adſcripſit numero, ac tum primum Roma trecentos habuit, qui ducenti anteà fuerant. Hic numerus poſtea aliquandiu manſit. Nam quod legitur de L. Junio Bruto, & P. Valerio Poplicolâ, quod præcipuos ex plebe allegerint in Patriciorum ordinem, & ex his Senatum, à Tarquinio Superbo cædibus & expulſionibus imminutum, ſuppleverint, ii numerum veterem non auxerunt, ſed tantum diminutum ſuppleverunt. Longo tempore poſt, à C. Graccho, Tribuno plebis, allectis ex Equeſtri ordine trecentis, ſexcenti Senatores, lege primum facti ſunt, teſtibus Plutarcho & Floro. 1 Pro poſteà. 2 Cùm, poſtquam. 3 Id eſt, imperium quod penes reges erat. 4 A primordio urbis. 5 Sc. *cauſa*, *gratiâ*, id eſt, quod initio fuerat ad conſervandam libertatem. 6 Sc. Romanæ. 7 Sc. *inſtitutum*. 8 Tyrannidem. 9 Id eſt, vertit, vel mutavit, ſc. *ſe*; undè *Convertere* in belluam, id eſt, mutare; transformare. Propriè eſt, idem quod verto, aſpectum aliquo refero; ut *convertere* ſe domum, id eſt, reverti: ut apud Ter. in Adelph. Ego jam tranſactâ re, *convertam* me domum cum obſonio. Aliquando *convertere* ſumitur pro interpretari, ſive ex unâ linguâ in aliam vertere; undè Cic. *Converti* enim ex Atticis duorum eloquentiſſimorum nobiliſſimas orationes inter ſe contrarias, id eſt, tranſtuli in aliam linguam. 10 Id eſt, mutato ritu ſeu modo imperandi: priùs enim reges creabantur, poſteà conſules creari cœperunt. Cùm enim Tarquinius Superbus, ultimus Romanorum rex, ob inſolentiam ſuam omnium odium incurriſſet, tandem, propter illatum nocturnâ vi à Sexto Tarquinio, ejus filio, Lucretiæ ſtuprum (quæ vocato ad ſe patre Tricipitino, & viro Collatino, obteſtata, ne mors ejus inulta eſſet, cultro ſe interemit) Bruti operâ imperium amiſit, cùm regnaſſet annos 25: ut Livius narrat lib. 1. *Mos* propriè definitur, *ratio vivendi conſuetudine firmata:* & per ſyncopen (ut nonnullis placet) à modus deducitur, quod rationem ſignificat. Varro *morem* eſſe definit, *inſtitutum animi, quod ſequi debeat conſuetudo:* undè Venus dicit Æneæ filio ſuo apud Virg. 1 Æneid. *Virginibus Tyriis mos eſt geſtare pharetram*. Feſtus de verborum ſignificationibus; *Mos eſt*, inquit, *inſtitutum patrium, pertinens ad religiones, ceremoniaſque majorum. Mos* etiam aliquando accipitur pro conſuetudine approbatâ quæ habetur pro lege: ut apud Cic. Eſt hoc in *more* poſitum, inſtitutoque majorum. A *mos* deducitur *moratus*, qui bonis moribus præditus eſt. In malam partem tamen uſus eſt Terentius in Hecyra: Sed quid mulieris uxorem habes, aut quibus *moratam* moribus. *Et moroſus*, qui perverſis eſt moribus: à quo *moroſitas* dicta. Cic. At ſunt *moroſi*, & anxii, & iracundi, & difficiles ſenes. Undè *morologi* dicuntur, quia ſermone *moroſi*, hoc eſt, moleſti ſunt. Et *moralis*, ad mores perti-

nens

[1] per laborem[2] uſu[3] militiam[4] diſcebat: magiſque in[5] decoris armis, & [6] militaribus equis, quam in [7] ſcortis atq; [8] conviviis, [9] lubidinem habebat. [10] Igitur [11] talibus viris non labos[12] inſolitus, non locus ullus [13] aſper, aut [14] arduus erat, non armatus hoſtis [15] formidoloſus: [16] virtus omnia [17] domuerat. ſed [18] gloriæ maximum certamen inter ipſos erat, [19] quiſque hoſtem [20] ferire; [21] murum

tiâ à filio familias non acquirantur, ita tamen fiunt illius, ac ſi acquiſita in militia fuiſſent: ut ſunt ea, quæ ex officiis acquiruntur. 1 Quo duriores & robuſtiores efficiebantur. Iuventus enim in caſtris militiam diſcebat: nam tam hyeme, quam æſtate ſingulis diebus, manè & poſt meridiem, locum tenère, ſigna ſequi, ordinem ſervare, foſſam fodere, vallum figere, militari incedere gradu, aliaque militaria facere quotidiano diſcebant uſu. 2 Exercitatione, tractatione: ſic ſumitur apud Cic. *Vſus* eſt optimus dicendi magiſter. 3 Artem & rem militarem. Hinc *militiæ nomen dare* eſt, ad delectum reſpondêre, nomenque ſuum in militum album deſcribendum edere. Hinc *milito*, id eſt, militiam exerceo, & ſtipendia facio, mereo: ut, hic ſub Cæſare *militavit*. 4 Juventus Romana. 5 Decus & ornamentum adferentibus. 6 Hoc eſt, equis ad militiam aptis. 7 Meretricibus, quæ *ſcorta* dicuntur, quod tanquam pelles arietinæ ſubigi ſoleant. Propriè enim *ſcortum* eſt corium animalium, præſertim eorum, quæ craſſiorem habent pellem & duriorem. Hinc *ſcortari* pro meretricari; ut apud Ter. in Heaut. *Scortari* crebrò nolunt. 8 Id eſt, commeſſationibus. Cic. Benè enim (inquit) majores noſtri accubationem epularem amicorum, quia vitæ conjunctionem haberet, *convivium* nominarunt: melius quàm Græci, qui hoc idem tum compotationem, tum concænationem vocant. Hinc *tempeſtivum convivium* dicimus, quod certo & conſueto tempore fit: *intempeſtivum* verò, quod incerto & extraordinario, ut quod ſummò manè, aut in multam noctem agitatur. Hinc *convivor* derivatur, quod eſt, convivium facio, & epulas do: & *conviva* qui ad *convivium* vocatus eſt. Ter. in Heaut. Egomet *convivas* moror: & *convivator* qui ad *convivium* vocat. 9 Voluptatem & complacentiam: ſumiturque in bonam partem. 10 Itaque. 11 Sic ab ipſis, ut ita dicam, incunabilis inſtitutis, & qui continentia & labore ſe exercuerant. 12 Inſuetus: ſic ſumitur iſta vox apud Virg. 1. Georg. -------- *inſolitis tremuerunt motibus Alpes.* 13 Durus: quaſi dicat, ejuſmodi viris labores haudquaquam difficiles, ſed faciles; neque etiam locus ullus ipſis durus aut inacceſſus, ſed aſcenſu facilis videbatur. 14 Aſcenſu difficilis. 15 Formidandus: paſſivè hic ſumitur, ut ſupra. 16 Fortitudo eorum. Cic. Philip. 4. hujus virtutis ſeu fortitudinis vim hiſce verbis exprimit: *Virtus eſt una altiſſimis defixa radicibus, quæ nunquam ullâ vi labefactari poteſt, nunquam dimoveri loco. Hoc majores noſtri primum univerſam Italiam devicerunt, Carthaginenſes exciderunt, Numantiam everterunt: potentiſſimus reges, bellicoſiſſimas gentes in ditionem hujus imperii redegerunt.* 17 Superaverat. Hinc *domitos hoſtes* dicimus id eſt, victos. & *domitos populos*, id eſt, in poteſtatem redactos. *Domare* enim propriè eſt, vi atque armis imperio ſuo ſubjicere: undè *domare equos* dicimus, imperio noſtro obedientes facere. A *domo* fit frequentativum *domito*. 18 Id eſt, quam maximè certabant inter ſe, quis eorum ſummam conſequeretur gloriam. 19 Ordo eſt: quiſque properabat hoſtem ferire, aſcendere murum, & conſpici, dum faceret tale facinus. 20 Hoc eſt, percutere: Aliquando *ferire* idem eſt quod ſancire, firmare: undè ferire fœdus dicimus; *Ferire fores* eſt pulſare fores. *Ferire jugulum*, eſt Inferre mortem, jugulare. 21 Senſus eſt: Unuſquiſque feſtinabat & primus volebat murum aſcendere, ut

muralem

niumque [1] in promtu habere. nam regibus [2] boni, [3] quam mali [4] ſuſpectiores ſunt: ſemperque [5] his aliena [6] virtus [7] formidoloſa eſt. [8] Sed [9] civitas, incredibile [10] memoratu eſt, [11] adepta libertate, quantum [12] brevi [13] creverit. [14] tanta cupido gloriæ [15] inceſſerat. [16] Jamprimum [17] juventus, [18] ſimul ac [19] belli [20] patiens erat, [21] in caſtris

præclara ingenia. 1. Id eſt, manifeſtum & paratum ad quidvis audendum. Undè *in promptu* id eſſe dicitur, quod oculis expoſitum & manifeſtum eſt: uſurpatur tantum in ablativo caſu. Derivatur autem à *promptus*, id eſt, qui jam paratus eſt & expeditus ad agendum, & in quo nulla mora eſt, quaſi jam è penu ſit productus, de qua voce poſteà agemus. 2 Fortes, ſtrenui. 3 Id eſt, ignavi. 4 Hoc eſt, magis ſuſpecti, id eſt, in ſuſpicionem adducti: ſic ſumitur à Cic. Hæc eſt enim (inquit) tyrannorum vita, nimirum in quâ nulla fides, nulla charitas, nulla ſtabilis benevolentiæ poteſt eſſe fiducia: omnia ſemper *ſuſpecta* atque ſollicita ſunt. Non eſt autem hic ſilentio prætereundum, dativum illum *regibus* regi à *ſuſpectiores*, quia poſitivum ejus (*ſuſpectus*) regit dativum: undè dicimus ille eſt *mihi ſuſpectus*. 5 Regibus ſcilicet, id eſt, conſulibus. 6 Fortitudo. 7 Id eſt, formidanda & metuenda: ſumitur autem hic *formidoloſus* paſſivè, pro eo qui formidatur: ſic quoque ſumitur à Plauto in Amph. Mira memoras, nimis *formidoloſum* facinus prædicas, id eſt, quod formidandum & metuendum ſit. Aliquando activè ſumitur, pro eo qui formidat. Ter. in Eun. Num *formidoloſus* obſecro es, mi homo? Id eſt, timidus. Derivatur à verbo *formido*, quod eſt, metuo, timeo: undè *formido*, id eſt, metus vehementior. Horat. *Oderunt peccare mali formidine pœna.* 8 Poſtquam Salluſtius memoravit originem urbis Romæ, jam deinceps ejus augmentum & incrementum perſequitur. 9 Id eſt, cives Romani. 10 Id eſt, ut memoretur. 11 Acquiſitâ libertate, ſcilicet regibus jam urbe exactis. Notandum hic obiter *adeptâ* ſumi paſſivè: ut etiam apud Ciceronem legitur uſurpatum: Senectutem, inquit, ut adipiſcantur, omnes optant, eandem accuſant *adeptam*, id eſt, acquiſitam. Sed ferè activè ſumitur, & idem ſignificat quod conſecutus: eſt enim à verbo deponenti adipiſcor, quod ſignificat, conſequor, acquiro. 12 Sc. *tempore.* 13 Aucta ſit. 14 Tam magna. 15 Invaſerat Romanos. Dicitur autem: *inceſſit me cupiditas*: vel, *inceſſit mihi cupiditas*: hoc eſt, invaſit vel cepit me cupiditas: ſic ſumitur iſta vox apud Livium lib. 1. Timor deinde *patres inceſſit*, ne civitatem ſine imperio vis aliqua externa adoriretur. Valerius Maximus dativo junxit, dicens: Nec *mihi* cuncta complectendi cupido *inceſſit*. Eſt autem à verbo *inceſſo* (quod derivatur à ſupino verbi incedo) quod ſignificat laceſſo, convitiis & maledictis peto: ut apud Ovidium: *Quid ſimulacra ferox dictis inceſſit amaris?* *Inceſſit mos* dicitur, pro eo quod eſt, invaluit, aut invectus eſt. 16 Id eſt, ut jam primam incrementi partem referam. 17 Id eſt, multitudo juvenum: Alioqui *juventus* ſumitur pro ipſâ ætate juvenili: ut ſuprà, *ibique juventutem ſuam exercuit.* 18 Id eſt, quam primùm. 19 Laboris bellici: hoc eſt, ſimul ac poterat arma tractare & perferre labores bellicos: ſexdecim annos nati militare incipiebant. 20 Perferrens, & potens. 21 In tentoriis, in quibus milites diverſantur: aut locis, in quibus milites tentoria fixerant: utrumque enim caſtra ſignificant. Dicta ſunt à *caſtri* ſimilitudine, quod foſsâ, valloque, quaſi muro, circumdari ſoleant. *Caſtrum* enim locus eſt, muris munitus. Hinc *caſtrenſe* dicitur, quicquid ad caſtra pertinet: undè *caſtrenſis labor*, *caſtrenſes vigiliæ*, *caſtrenſe privilegium*. Hinc *caſtrenſe peculium* vocat Marcellus Juriſconſultus, quod à parentibus, vel cognatis in militiâ agenti donatum eſt: vel quod filius familias in militiâ acquiſivit, quod niſi militaret, acquiſiturus non fuiſſet, & quaſi *caſtrenſia bona* dicuntur: quæ licet in mili-

ſtium copias populus R. [1] parva ma-

adducere? In quâ tamen ſignificatione aliquando etiã reperitur in ſingulari numero: ut apud Virg. 2. Æn. *Reſpicio, & quæ ſit circum me copia, luſtro.* Aliquando *copia* pro abundantiâ accipitur: undè *Copiam orationis*, *Copiam frumenti* dicimus. Aliquando *copia* eſt facultas & poteſtas aliquid faciendi, & plerumque cum verbo *facio* vel *do* jungitur: ut, *faciam* tibi *copiam* ſpectandi ludos, id eſt, dabo vel faciam tibi facultatem & poteſtatem ſpectandi ludos: ſic Ter. *Date* creſcendi *copiam*, Novarum qui ſpectandi *faciunt copiam.* Apud Poëtas præcipuè cum *do* jungitur: ut apud Virg. 1. Æn. *Poſtquam introgreſſi, & coram data copia fandi.* 1 Hoc eſt, parvo exercitu, parvâ multitudine militum. Quidam *manum* à *manando* appellatam exiſtimant, quòd ex brachiis *manet*, vel quòd ex eâ *manent* digiti. Hinc *plena manu*, id eſt, copiosè, ut apud Cic. At herclè alter tuus familiaris Hortenſius, quam *plena manu*, quam ingenuè, quam ornatè, noſtras laudes in aſtra ſuſtulit. Aliquando accipitur *manus* pro poteſtate: ut cum dicimus: hæc res in *manu* noſtrâ ſita eſt, id eſt, in poteſtate: ſic accipitur apud Lucanum lib. 1. *In manibus veſtris, quantus ſit Cæſar, habetis.* Indè *manumiſſio* eſt datio libertatis: nam quamdiu quis in ſervitute eſt, manui, hoc eſt, poteſtati ſubjectus eſt. Hinc *manumittere*, eſt de ſervo liberum facere, & libertatem dare. Erat autem mos in manumiſſione, ut dominus caput, aut aliud membrum ejus ſervi, quem liberaturus erat, manu tenens, ita diceret: Hunc hominem liberum eſſe volo, ſtatim è manu eum emittebat. Item *manus* eſt inſtrumentum navale, quo naves harpagonibus raptæ tenentur: à ſimilitudine manus humanæ. Item *manus* accipitur pro proboſcide elephantis, quòd eâ in decerpendo pabulo pro manu utatur elephas. Manum conſerere, eſt prælium incipere, & contendere. In manibus librum ſumere, pro eo quod eſt, librum legere. Dicitur & in manum dare: quâ loquendi formulâ Terentius uſus eſt in Phorm. Eho dic, quid vis tibi dari in manum, ut herus his deſiſtat litibus? In quem locum Donatus ita annotat: Datur ei in manum, qui ſeparatim accipit ſine arbitris, aut interprete: ut judex corruptus. Per manus tradita diſciplina. vel res geſta dicitur, quæ non monumentis literarum, ſed verbo tantum traditur, & à majoribus ad poſteros ſine literis tranſmittitur, quemadmodum ſacrorum myſteria olim tradi ſolebant. Præ manibus dicitur, id eſt, in manibus, vel inter manus: undè Plaut. Reddidi patri omne aurum, quod mihi fuit præ manibus. *Manus multas poſcit hoc opus*, dixit Plinius, id eſt, hoc opus eſt multi laboris. A *manu* deducitur *manipulus*, de quo infrà. Item à *manu manubrium*, quod ſignificat capulum. Et *manica* pars veſtis, quâ manus teguntur. Item *manſuetus* mitis, quaſi manu aſſuetus: & *manſueſco*, miteſco. Et *malluvium*, vas quo manus lavantur, ſicut *pelluvium* quo lavantur pedes: quod etiam *pelvis* adpellatur. Et *manceps*, qui aliquid à populo emit, aut conducit, quia manu ſublatâ ſignificat ſe autorem emptionis eſſe: qui idem *præs* dicitur, à præſtando, quia tam debet præſtare populo, quod promiſit, quam is, qui pro eo præs factus eſt. *Emptio mancipi* dicebatur ſolemne quoddam genus emptionis, quod fiebat inter ſolos cives Romanos, adhibitis non minùs quinque teſtibus, Romanis civibus puberibus, & alio ejusmodi conditionis, qui libram æneam teneret. Emptor ita dicebat: Hoc ego ex jure Quiritum meum eſſe ajo, hoc quod emptum eſt hoc ære, æneâque librâ. Deinde libram ære percutiebat, idque æs dabat ei, à quo rem emptam accipiebat, & hæc *mancipatio* vocabatur. Hinc ſervus, equus, ovis, aliaque hujuſmodi *mancipia* dicuntur, quòd *manu capiantur*, ſive *mancipi emptione* acquirantur. Et *mancipare*, quaſi *manu capere*: à quo *emancipare*, hoc eſt, manumittere, & liberare. *Emancipati* autem duobus modis intelliguntur: aut ij, qui ex patris jure exeunt; aut qui aliorum fiunt domini. Qui *emancipat*, dicitur *emancipator*. Aliquando tamen è contrario *emancipatus* ponitur pro dedito, & veluti in mancipium adſcripto. Cicero: Ita ſenectus nimis honeſta eſt, ſi ſe ipſam defendit, ſi jus ſuum retinet, ſi nemini *emancipata* eſt, ſi uſque ad ultimum ſpi-

ritum

nu [1] fuderit; quas urbes [2] natura munitas [3] pugnando [4] ceperit;

ritum dominatur in ſuos. Item à *manus* fit *manuarius*, ad manum pertinens. Et *manuaria tunica* dicuntur, quæ manicas habent Et *mantile*, quòd *manibus tollatur;* ſunt enim *mantilia*, quibus manus abſterguntur. Virg. 1. Æn. --- *tonſiſque ferunt mantilia villis*. Item quibus menſæ teguntur. Et *manubria*, quod *manu* capiantur ab hoſtibus. Eſt enim præda ab hoſtibus capta. Et *mantiſſa*, additamentum rei, quæ venditur, id eſt, pauxillum illud quod adjicitur ponderi: ita dictum, quòd *manu* addatur. Et *mantica*, quòd in *manu* geratur: eſt enim perula viatoria, quâ ſcilicet iter facentes viaticum, alia-ve neceſſaria circumferunt. Et *mango*, qui proprie eſt venditor hominum. Martial. *Millia pro puero centum me mango popoſcit*. Solebant autem mangones pueros, puellas-ve, quò faciliùs vendi poſſint. artificio quodam componere, colorem (ut ait Quintilianus) fuco, ac verum robur inani ſaginâ mentientes. A *mangone* fit *mangonicus*, ad *mangonem* pertinens. Et *mangonium*, quod ſignificat artificium, quod ad res facilius vendendas adhibetur. Sed ne prolixior ſim, pergam ad cætera 1 Profligaverit, proſtraverit, vicerit: ſic accipitur apud Virg. 2. Æneid. *Illi etiam, ſi quos obſcurâ nocte per umbram Fudimus inſidiis, totaque agitavimus urbe, Apparent*. Proprie *fundo* ſignificat, diſpergo, diffundo, emitto: ut, fuudere ſanguinem è paterâ, dixit Cicero. Et quia metalla igne liquefacta funduntur, *fundere* etiam dicuntur artifices aliquem, cum effigiem alicujus arte fuſoriâ exprimunt: undè metalla dicimus *fuſa*, hoc eſt, liquefacta. Et *fuſile*, quod fundi poteſt: ſicut *ductile*, quod poteſt *duci*, atque extendi: & *fuſorium vas*, in quo metalla funduntur, hoc eſt, liquefiunt: & *fuſores*, qui *fundunt:* & *ars fuſoria*. A *fundo*, cum ſpargo ſignificat, *futile vas* dictum latiſſimi oris, ex alterâ parte arctum, quod ſtatim poſitum effundebatur. Utebantur eo in ſacris Deæ Veſtæ: à quo *futiles* dicti, qui continêre tacenda non poſſunt, ſed ea effundunt: & *futire*, effluere, à quo *effutire*, imprudenter & mendaciter loqui. Ter. in Phorm. Verum iſthoc me nomine eo perperam olim dixi, ne vos fortè imprudentes foris *effutiretis*. Item à *fundo* fit *infundibulum*, quod eſt inſtrumentum, quo in vaſa liquores infunduntur. Et *funda*, quod genus retis eſt, quod in orbem ſpargitur, diciturque alio nomine *reticulum*. *Funda* eſt etiam inſtrumentum è funiculo factum, quo funduntur, hoc eſt, jactantur lapides. Ter. in Eun. *Fundam* tibi nunc nimis vellem dari, quo illos ex occulto cæderes. Ab hac *funditores* vocitati, qui fundis magnis dimicant. Item à *fundo* fit adverbium *fuſè*, latè, copiosè: & *fuſus*, quo nent mulieres, quod, dum trahitur volvendo, quaſi liquefieri videtur. Item *fundus*, quævis poſſeſſio ruſtica, ita dicta, quòd *fundat* quotannis multa. Et *fundum*, quod propriè eſt ima pars uniuſcujuſque rei, quæ aliquid in ſe liquoris contineat, vel ad continendum facta ſit: ut dolii, navis, alvei, fluminis, lacus, maris: à quo fit *fundamentum*, & adverbium, *funditus*, hoc eſt, à fundo: ſicut *cælitùs* à cœlo. Et *profundus*, quod propriè imum ſignificat, ut *profundum mare:* ſic dictum, quòd *porrò* habeat *fundum*. Et *fundare*, firmare, & quaſi fundamentum facere, ſtabilire, transferturque ad incorporalia: *fundamenta* verò *jacere*, eſt quaſi rei dare principium: ut, *jacere fundamenta* Reipublicæ, eſt quaſi dare Reipublicæ principium. A *fundo fundis* compoſita fiunt, *circumfundo*, quod eſt circumcirca aſpergo. *Offundo*, quod eſt injicio. Cic. Hic error, & hæc doctorum animis *offuſa* caligo eſt. *Perfundo*, conſpergo. Ovid. *Perfuditque genas lachrymis*. *Effundo*, ſpargo. Hinc per ſimilitudinem *effundere* ſumitur pro emittere. Virg. *Ruuntque effuſi carcere currus*. *Profundo* de quo ſupra. *Refundo*, quod eſt rependo. Seneca: Id erat non tam accipere beneficium, quam *refundere*. Propriè tamen *refundere* eſt, quod ſparſum erat reſtituere. *Infundo*, quod eſt liquidum aliquod, ut aquam, vinum, oleum injicio. *Superfundo*, liquidi aliquid ſuperaddo. *Suffundo*, extrinſecus fundo. *Hinc fit ſuffuſio*, morbus oculorum, qui fit ex concreto humore, inter

tunicas

tunicas antè ipſam pupillam collecto, quo viſus uſque adeò impeditur, ut diſcretas rerum ſpecies, & colores apprehendere non poſſit. *Confundo*, perturbo, opprimo. 2 Id eſt, naturali ſitu loci. 3 Ut Numantiam in Hiſpaniâ, & oppidum Capſam: quod exploratione Liguris cujuſdam Marium cepiſſe, narrat Salluſtius noſter in Jugurth. Sic populus Romanus dicitur pugnando cepiſſe Charthaginem novam, naturâ loci, & terrâ marique munitam ductu P. Scipionis Africani. 4 Expugnaverit, invaſerit Cic. Navem quandam piratarum præda onuſtam *cepêre*, id eſt, invaſerunt, occupaverunt. Hinc vincti captivi dicuntur, quod non ſui juris ſint, ſed in poteſtatem noſtram redacti: ut apud Virg. 2. Æn. —— *certantque illudere capto*, id eſt, vincto. Quoniam autem, qui ita *capti* ſunt, non ſunt amplius ſui juris, ſed libertate privati: ideo *captos* aliquando pro privatis ſive impeditis accipimus. Hinc *mente capti* dicuntur amentes, hoc eſt, qui mentis compotes non ſunt: & *capti oculis*, qui officio oculorum, hoc eſt, viſu privati ſunt: undè Virg. 1. Georg. *Aut oculis capti fodêre cubilia talpæ.* Hinc *capi amore*, id eſt, accendi amore: undè *capti* amantes dicuntur. Propriè autem *capio* idem eſt, quod accipio, prehendo; Virg. *Tu genitor cape ſacra manu, patrioſque penates* Differunt tamen; quia *capere* eſt cum affectu; *accipere*, cum quis ſic non accipit, ut habet. Per Metaphoram pro diverſitate rerum, cum quibus jungitur, diverſa ſignifiat: ut *capere manu*. eſt comprehendere: *capere auribus*, audire: *capere mente*, intelligere: *capere conſilio*, eligere: ſed *capere conſilium*, eſt deliberare. *Capere oculis*, vidêre. *Capere aſtu, dolis*, eſt decipere, fallere: ut apud. Virg. —— *Captique dolis, lachrymuque coacti*. *Capere cantu, voluptate*, eſt delectare. Cicero: Magnam *cepi* ex literis tuis *voluptatem*, id eſt, ſummoperè delectatus fui. Interdum etiam *capere* pro facere uſurpatur: ut apud Ter. in Andr. Non, ſi *capiundos* mihi ſciam eſſe inimicos homines: Aliquando pro ſuſcipere: ut apud Ter. in Heaut. Dum abs te abſum, omnes mihi labores fuêre, quos *cepi*, leves. In quo notandum eſt, quod hoc verbum reciprocum quendam ſenſum habet, ut idem ſit, *cepi voluptatem*, & *cepit me voluptas*. Non tamen in omnibus hunc habet uſum. Aliquando pro continêre: ut in Heaut. Ter. Dii boni, quid turbæ? Ædes noſtræ vix *capient*, ſcio: id eſt, continebunt, & ſufficient ad tantam turbam capiendam. A quo *capax* dicitur, quod continet aliquid. Interdum pro ineſcare, irretire, ut apud Horat. *Te conjux aliena capit, meretricula Davum.* Atque hæ ſunt præcipuæ hujus verbi ſignificationes. A *capio* fit *capto*, cujus aliud frequentativum eſt *captito*. Verùm hæc non ſignificant frequenter capio, ſed blanditiis quibuſdam, & illecebris, obſequiiſque aliquid (ut ita dicam) venor, ſeu ſtudeo capere: ut, hic obſequendo *captat* auram popularem, id eſt, quærit, venatur. Hinc hujusmodi venatores *captatores* dicuntur, & venatio ipſa *captatio*. Cic. *Captator* ille popularis auræ. Item *captus* ſubſtantivum, hoc eſt, deceptio, cujus diminutivum eſt *captiuncula*, quæ & *captio* dicitur. Item *captus*, perceptio, capacitas, intelligendi facultas. Sueton. Quod *captu* quidem difficile eſt, ſed facilè memoriâ retinetur. Et *capis* poculi genus, quod in ſacris uſitatum eſt. Et *capula* vas vinarium, quo veteres utebantur, anſatum, quod facilè capi poſſet. Et *capulum* ſeu capulus, quicquid aliquam rem capit. Hinc *capulum* dicitur, quo mortui efferuntur: à quo adjectivum *capularis*; ut, *capularis ſenex*, id eſt, morti vicinus, & mox capulo efferendus. *Capulus* eſt etiam manubrium gladii, quod *manu capiatur*. Virg. 2. Æn. —— *capulo tenus abdidit enſem.* Et verbum *capeſſo*, capio, ſive ad capiendum eo. Et *capedo* ſpatioſum aliquid, & alicujus rei capax: à quo *intercapedo* pro ſpatio atque intervallo, quod inter aliqua interpoſitum eſt. Item à *capio* compoſita fiunt *accipio*, de cujus differentiâ paulo antè diximus. *Accipere* etiam aliquando ponitur pro tractare, ſumiturque & in bonam, & in malam partem. Cic. Roga ipſum, quemadmodum ego eum Arimini *accepi*. Ter Indignis cum egomet ſim *acceptus* modis. *Occipio*, quod ſignificat incipio. Ter Si quid narrare occepi. Item à *capio* fit *percipio*, quod eſt intelligo, ſentio: à quo *perceptio*. Et *decipio*, fallo: à quo *deceptor*: *deceptio*, & *decipula*, genus laquei

[1] ni [2] ea res longius nos [3] ab incepto traheret. [4] Sed profecto [5] fortuna in omni re do-

ad decipiendas ac capiendas feras. Item *excipio*, ſuſcipio. Virg. 4. Æn. —— *electum littore egentem Excepi.* Aliquando eſt per dolum capere. Virg. Eclog. 3. *Nonne ego te vidi Damonis peſſime caprum Excipere inſidiis?* Hinc *excipulus* derivatur, quod eſt inſtrumentum quo aliquid excipitur, hoc eſt, intercipitur, & incautum comprehenditur, ut eſt ſeptum ex viminibus, aliâ-ve materiâ cóntextum ad capiendos piſces. *Excipio* aliquando ſignificat demo, eximo, numero. Cic. 1. Tuſc. Nam ſi ſolum eos diceres miſeros, quibus moriendum eſſet, neminem tu quidem eorum, qui viverent, *exciperes.* Hinc *exceptio*, quam appellat Ulpianus quandam quaſi excluſionem, quæ interponi actioni cujuslibet rei ſolet, ad excludendum id, quod in intentionem, condemnationem-ve deductum eſt. Item à *capio anticipo*, hoc eſt, prævenio, præoccupo. Et *intercipio*, quod eſt aliquem inter aliquid agendum occupo. Et *præcipio*, jubeo: undè *præcepta* pro juſſis accipiuntur. Et *recipio*, de quo infrà. Et *incipio*, quod eſt inchoo, auſpicor. Item *ſuſcipio* accipio. Item *concipio*, de quo infra. 1 Pro niſi. 2 Id eſt, narratio & memoratio victoriarum Populi Romani. 3 Ab inſtitutâ & propoſitâ hiſtoriâ de conjuratione Catilinæ. 4 Quaſi dicat, licet Populus Romanos multas magnaſque victorias conſecutus ſit ac præclaram nominis ſui gloriam ſibi comparaverit, illius tamen facinora haud quaquam memorantur, ſed quaſi oblivioni traduntur: *fortuna enim in omni re dominatur*, &c. 5 *Fortuna* (ut quibuſdam placet) à *ferendo* dicta eſt quòd temerè, & ſine ratione *feratur.* Eſt autem *Fortuna*, definitore Lactantio, accidentium rerum ſubitus atque inopinatus eventus. Ariſtoteles diſtinguit inter *fortunam* & *caſum*, quòd ſcilicet *fortuna* ſit aſſignanda in rebus quæ fiunt per deliberationem, ut eſt inventio theſauri à fodiente terram; *caſus* verò oriatur à rebus naturalibus, ſeu ab agente rationis & deliberationis experte: ut, cùm tegula, decidens de recto, prætereuntem vulnerat. Hæc à veteribus Dea eſſe credita eſt, & potentiſſima: undè Juven. Satyr. 10 *Nullum numen abeſt, ſi ſit prudentia, ſed te Nos facimus Fortuna Deam, cæloque locamus.* Et Satyr. 7. *Si Fortuna volet, fies de rhetore conſul: Si volet hæc eadem, fies de conſule rhetor. Imò hac toto mundo, omnibuſque locis, & horis omnibus, omniumque vocibus Fortuna ſola invocatur, & una nominatur, una accuſatur, una agitur rea, una cogitatur, ſola laudatur, ſola arguitur, & conviitiis colitur, volubiliſque à pleriſque, & cæca exiſtimata, vaga, inconſtans, incerta, varia, indignorumque fautrix: huic omnia feruntur accepta, omnia expenſa, & in tota ratione mortalium ſola utramque paginam facit: adeòque obnoxii ſumus ſortis, ut Sors ipſa pro Deo ſit, qua Deus probatur incertus*; verba ſunt Plinii. lib. 2. c. 7. Ideòque primus Romæ Fortunæ templum dedicavit Ancus Martius, ſorore Numæ Pompilii natus, quartus à Romulo rex. Poſt Ancum Martium religiosè Fortunam coluit, & plurima templa ei poſuit Servius Tullius, qui ſe ipſum ad Fortunam rejecit, eique regnum ſuum acceptum tulit: ita ut etiam cum eo conſueſcere Fortuna putaretur, per feneſtellam in domum ejus deſcendens. Sed hanc fictam Deam ethnicis relinquamus (qui tamen cupidus fuerit ejus nomina cognoſcendi, legat Roſinum Antiquit. Rom. lib. 2. c. 16.) & cum Catone dicamus: *Noli Fortunam, quæ non eſt, dicere cæcam.* Miſſis igitur fabuloſis Ethnicorum de Fortunâ figmentis, nobis Chriſtianis rectius Fortuna eſt providentia Divina, Deo enim providente, & permittente, nihil fortuitò fieri, ſacræ nos docent literæ; & ſic reſpectu Dei nihil caſu aut fortuitò evenire poteſt. Nunc videamus quid autor noſter de eâ prædicet. *Fortuna*, inquit, *in omni re dominatur*, id eſt, in omnibus bonis externis potiſſimum, quæ extra homines ſunt, ut ſunt præclara fama, divitiæ, forma, victoriæ, &c. in bonis enim animi fortuna nihil poteſt, *quippe quæ probitatem, induſtriam, aliaſque bonas artes, neque dare, neque eripere cuiquam poteſt*: verba ſunt Salluſtii in prologo Belli Jugurthini.

tunicas antè ipſam pupillam collecto, quo viſus uſque adeò impeditur, ut diſcretas rerum ſpecies, & colores apprehendere non poſſit. *Confundo*, perturbo, opprimo. 2 Id eſt, naturali ſitu loci. 3 Ut Numantiam in Hiſpaniâ, & oppidum Capſam: quod exploratione Liguris cujuſdam Marium cepiſſe, narrat Salluſtius noſter in Jugurth. Sic populus Romanus dicitur pugnando cepiſſe Charthaginem novam, naturâ loci, & terrâ marique munitam ductu P. Scipionis Africani. 4 Expugnaverit, invaſerit Cic. Navem quandam piratarum præda onuſtam *cepêre*, id eſt, invaſerunt, occupaverunt. Hinc vincti captivi dicuntur, quod non ſui juris ſint, ſed in poteſtatem noſtram redacti: ut apud Virg. 2. Æn. —— *certantque illudere capto*, id eſt, vincto. Quoniam autem, qui ita *capti* ſunt, non ſunt amplius ſui juris, ſed libertate privati: ideo *captos* aliquando pro privatis ſive impeditis accipimus. Hinc *mente capti* dicuntur amentes, hoc eſt, qui mentis compotes non ſunt: & *capti oculis*, qui officio oculorum, hoc eſt, viſu privati ſunt: undè Virg. 1. Georg. *Aut oculis capti fodêre cubilia talpæ.* Hinc *capi amore*, id eſt, accendi amore: undè *capti* amantes dicuntur. Propriè autem *capio* idem eſt, quod accipio, prehendo; Virg. *Tu genitor cape ſacra manu, patrioſque penates* Differunt tamen; quia *capere* eſt cum affectu; *accipere*, cum quis ſic non accipit, ut habet. Per Metaphoram pro diverſitate rerum, cum quibus jungitur, diverſa ſignifiat: ut *capere manu*. eſt comprehendere: *capere auribus*, audire: *capere mente*, intelligere: *capere conſilio*, eligere: ſed *capere conſilium*, eſt deliberare. *Capere oculis*, vidêre. *Capere aſtu, dolis*, eſt decipere, fallere: ut apud. Virg. --- *Captique dolis, lachrymuque coacti*. *Capere cantu, voluptate*, eſt delectare. Cicero; Magnam *cepi* ex literis tuis *voluptatem*, id eſt, ſummoperè delectatus fui. Interdum etiam *capere* pro facere uſurpatur: ut apud Ter. in Andr. Non, ſi *capiundos* mihi ſciam eſſe inimicos homines: Aliquando pro ſuſcipere: ut apud Ter. in Heaut. Dum abs te abſum, omnes mihi labores fuêre, quos *cepi*, leves. In quo notandum eſt, quod hoc verbum reciprocum quendam ſenſum habet, ut idem ſit, *cepi voluptatem*, & *cepit me voluptas*. Non tamen in omnibus hunc habet uſum. Aliquando pro continêre: ut in Heaut. Ter. Dii boni, quid turbæ? Ædes noſtræ vix *capient*, ſcio: id eſt, continebunt, & ſufficient ad tantam turbam capiendam. A quo *capax* dicitur, quod continet aliquid. Interdum pro ineſcare, irretire, ut apud Horat. *Te conjux aliena capit, meretricula Davum.* Atque hæ ſunt præcipuæ hujus verbi ſignificationes. A *capio* fit *capto*, cujus aliud frequentativum eſt *captito*. Verùm hæc non ſignificant frequenter capio, ſed blanditiis quibuſdam, & illecebris, obſequiiſque aliquid (ut ita dicam) venor, ſeu ſtudeo capere: ut, hic obſequendo *captat* auram popularem, id eſt, quærit, venatur. Hinc hujusmodi venatores *captatores* dicuntur, & venatio ipſa *captatio*. Cic. *Captator* ille popularis auræ. Item *captus* ſubſtantivum, hoc eſt, deceptio, cujus diminutivum eſt *captiuncula*, quæ & *captio* dicitur. Item *captus*, perceptio, capacitas, intelligendi facultas. Sueton. Quod *captu* quidem difficile eſt, ſed facilè memoriâ retinetur. Et *capis* poculi genus, quod in ſacris uſitatum eſt. Et *capula* vas vinarium, quo veteres utebantur, anſatum, quod facilè capi poſſet. Et *capulum* ſeu capulus, quicquid aliquam rem capit. Hinc *capulum* dicitur, quo mortui efferuntur: à quo adjectivum *capularis*; ut, *capularis ſenex*, id eſt, morti vicinus, & mox capulo efferendus. *Capulus* eſt etiam manubrium gladii, quod *manu capiatur*. Virg. 2. Æn. —— *capulo tenus abdidit enſem*. Et verbum *capeſſo*, capio, ſive ad capiendum eo. Et *capedo* ſpatioſum aliquid, & alicujus rei capax: à quo *intercapedo* pro ſpatio atque intervallo, quod inter aliqua interpoſitum eſt. Item à *capio* compoſita fiunt *accipio*, de cujus differentiâ paulo antè diximus. *Accipere* etiam aliquando ponitur pro tractare, ſumiturque & in bonam, & in malam partem. Cic. Roga ipſum, quemadmodum ego eum Arimini *accepi*. Ter. Indignis cum egomet ſim *acceptus* modis. *Occipio*, quod ſignificat incipio. Ter. *Si quid narrare occepi*. Item à *capio* fit *percipio*, quod eſt intelligo, ſentio: à quo *perceptio*. Et *decipio*, fallo: à quo *deceptor*: *deceptio*, & *decipula*, genus laq

[1] ni [2] ea res longius nos [3] ab incepto traheret.[4] Sed profecto[5] fortuna in omni re do-

ad decipiendas ac capiendas feras.
8. Item *excipio*, ſuſcipio. Virg. 4. Æn.
——*electum littore egentem Excepi.* Aliquando eſt per dolum capere. Virg. Eclog. 3. *Nonne ego te vidi Damonis peſſime caprum Excipere inſidiis?* Hinc *excipulus* derivatur, quod eſt inſtrumentum quo aliquid excipitur, hoc eſt, intercipitur, & incautum comprehenditur, ut eſt ſeptum ex viminibus, aliâ-ve materiâ côntextum ad capiendos piſces. *Excipio* aliquando ſignificat demo, eximo, numero. Cic. 1. Tuſc. Nam ſi ſolum eos diceres miſeros, quibus moriendum eſſet, neminem tu quidem eorum, qui viverent, *exciperes.* Hinc *exceptio*, quam appellat Ulpianus quandam quaſi excluſionem, quæ interponi actioni cujuslibet rei ſolet, ad excludendum id, quod in intentionem, condemnationem-ve deductum eſt. Item à *capio anticipo*, hoc eſt, prævenio, præoccupo. Et *intercipio*, quod eſt aliquem inter aliquid agendum occupo. Et *præcipio*, jubeo: undè *præcepta* pro juſſis accipiuntur. Et *recipio*, de quo infrà. Et *incipio*, quod eſt inchoo, auſpicor. Item *ſuſcipio* accipio. Item *concipio*, de quo infra. 1 Pro niſi. 2 Id eſt, narratio & memoratio victoriarum Populi Romani. 3 Ab inſtitutâ & propoſitâ hiſtoriâ de conjuratione Catilinæ. 4 Quaſi dicat, licet Populus Romanus multas magnaſque victorias conſecutus ſit ac præclaram nominis ſui gloriam ſibi comparaverit, illius tamen facinora haud quaquam memorantur, ſed quaſi oblivioni traduntur: *fortuna enim in omni re dominatur*, &c. 5 *Fortuna* (ut quibuſdam placet) à *ferendo* dicta eſt quòd temerè, & ſine ratione *feratur.* Eſt autem *Fortuna*, definitore Lactantio, accidentium rerum ſubitus atque inopinatus eventus. Ariſtoteles diſtinguit inter *fortunam* & *caſum*, quòd ſcilicet *fortuna* ſit aſſignanda in rebus quæ fiunt per deliberationem, ut eſt inventio theſauri à fodiente terram; *caſus* verò oriatur à rebus naturalibus, ſeu ab agente rationis & deliberationis experte: ut, cùm tegula, decidens de recto, prætereuntem vulnerat. Hæc à veteribus Dea eſſe credita eſt, & potentiſſima: undè Juven. Satyr. 10 *Nullum numen abeſt, ſi ſit prudentia, ſed te Nos facimus Fortuna Deam, cœloque locamus.* Et Satyr. 7. *Si Fortuna volet, fies de rhetore conſul: Si volet hæc eadem, fies de conſule rhetor. Imò hac toto mundo, omnibuſque locis, & horis omnibus, omniumque vocibus Fortuna ſola invocatur, & una nominatur, una accuſatur, una agitur rea, una cogitatur, ſola laudatur, ſola arguitur, & conviitiis colitur, volubiliſque à pleriſque, & cæca exiſtimata, vaga, inconſtans, incerta, varia, indignorumque fautrix: huic omnia feruntur accepta, omnia expenſa, & in tota ratione mortalium ſola utramque paginam facit: adeòque obnoxii ſumus ſortis, ut Sors ipſa pro Deo ſit, qua Deus probatur incertus;* verba ſunt Plinii. lib. 2. c. 7. Ideòque primus Romæ Fortunæ templum dedicavit Ancus Martius, ſorore Numæ Pompilii natus, quartus à Romulo rex. Poſt Ancum Martium religiosè Fortunam coluit, & plurima templa ei poſuit Servius Tullius, qui ſe ipſum ad Fortunam rejecit, eique regnum ſuum acceptum tulit: ita ut etiam cum eo conſueſcere Fortuna putaretur, per feneſtellam in domum ejus deſcendens. Sed hanc fictam Deam ethnicis relinquamus (qui tamen cupidus fuerit ejus nomina cognoſcendi, legat Roſinum Antiquit. Rom. lib. 2. c. 16.) & cum Catone dicamus: *Noli Fortunam, quæ non eſt, dicere cæcam.* Miſſis igitur fabuloſis Ethnicorum de Fortunâ figmentis, nobis Chriſtianis rectius Fortuna eſt providentia Divina. Deo enim providente, & permittente, nihil fortuitò fieri, ſacræ nos docent literæ; & ſic reſpectu Dei nihil caſu aut fortuitò evenire poteſt. Nunc videamus quid autor noſter de eâ prædicet. *Fortuna*, inquit, *in omni re dominatur*, id eſt, in omnibus bonis externis potiſſimum, quæ extra homines ſunt, ut ſunt præclara fama, divitiæ, forma, victoriæ, &c. in bonis enim animi fortuna nihil poteſt. *quippe quæ probitatem, induſtriam, aliaſque bonas artes, neque dare, neque eripere cuiquam poteſt:* verba ſunt Salluſtii in prologo Belli Jugurthini.

[1] non legibus magis, quam natura, valebat. [2] jurgia, [3] diſcordias, [4] ſimultates cum hoſtibus exercebant: cives cum civibus [5] de virtute certabant. in [6] ſuppliciis deorum [7] magnifici; [8] domi parci, [9] in amicos fideles erant. [10] duabus his artibus, audacia [11] in bello; [12] ubi pax [13] evenerat, æquitate, ſeque, remq; publicam curabant. [14] Quarũ rerum ego maxuma [15] documenta hæc habeo; quod [16] in bello ſæpius [17] vindicatũ eſt

Sumitur etiam pro poteſtate ſeu autoritate aliquid agendi: ut, cum dicitur dominus *jus* habêre in ſervos: item magiſter artium *jus* literas docendi. Hinc *ſui juris eſſe* dicuntur, qui nullius imperio ſunt ſubjecti. Aliquando ſumitur pro ipſa ſcientiâ ſeu diſciplinâ juris. Aliquando pro loco, in quo jus dicitur: ut cum dicimus, aliquem *in jus vocare*, *ducere.* Ter. *In jus ducito* hominem. *Jus* denique liquorem ſignificat eorum quæ coquuntur; A quo *jurulentum* dicimus, id eſt, juris plenum, ſive quod cum jure coctum eſt. 1 Id eſt, non timore legum ſcriptarum boni erant, ſed lege naturali, ſive per naturam. 2 Contentiones. *Jurgium* eſt levior quædam lis, qualis nonnunquam etiam inter amicos ſolet accidere. Differt autem à *lite*, quòd hæc fit inter inimicos. Derivatur à verbo *jurgo*, quòd eſt de jure contendo, controverſiam cum aliquo habeo. Ter. Cum Davo egomet vidi *jurgantem* ancillam. Hinc *objurgo* activum, & *objurgor* deponens, quod ſignificat arguo, reprehendo. 3 Diſſenſiones animorum. 4 Factiones, latentia odia. *Simultas* à *ſimulando*, ut quidam volunt, dicta eſt, quia qui ſimultates exercent, inter ſe *ſimulata* loquuntur. 5 Id eſt, quis eorum fortiſſimus, maximèque ſtrenuus eſſet. 6 Supplicationibus: ſic infra: *Non votis, neque ſuppliciis muliebribus Deorum auxilia parantur.* Quare autem *ſupplicium* dicatur *ſupplicatio* docet Valla, quia nempe priſcis temporibus ex damnatorum pecuniâ diis ſacrificia exhibebantur: nam quia ſolvere pecuniam ex maleficio commiſſo *ſupplicium* erat reo conſuetudo obtinuit, ut *ſupplicium* ſupplicatio dicatur. Alioqui *ſupplicium* accipitur pro cruciatu & pœnâ, quia *ſupplices* eſſe in deprecandâ pœna homines conſueverunt. Ter. Pro peccato magno paululum *ſupplicii* ſatis eſt patri, id eſt, pœnæ. Derivatur à *ſupplex*, qui alteri demiſsè, ac humiliter ſupplicat, ad pedes ejus ſeſe proſternens, aut genua flectens. 7 Valde largi, liberales. 8 Hoc eſt, in re domeſticâ ac familiari erant frugi, & ſumptibus parcentes. 9 Erga: de hac voce infra. 10 Ordò eſt: Et curabant ſe, & rempublicam his duabus artibus, audaciâ in bello; & æquitate, ubi pax evenerat. 11 Dum bellum gerebatur. 12 Cum. 13 Obvenerat, obtigerat. 14 Scilicet quod duabus iſtis artibus, audaciâ & æquitate ſe & rempublicam curabant. 15 Probationes; exempla, experientiam. *Documentum* eſt à perfecto docui, verbi *doceo*, & eſt propriè exemplum aut experientia, quæ nos aut doctiores reddit, aut certiores, aut prudentiores; Cic. Philipp. 6. Ex quo nimirum nos *documentum* capere fortuna voluit, quid eſſet victis extimeſcendum. 16 Tempore belli. 17 Animadverſum eſt, & ſumpta vindicta, pœna; ſic ſumitur iſta vox imperſonaliter apud Cic. Fateor non modò in ſocios, ſed etiam in cives militeſque noſtros perſæpe, & ſeverè ac vehementer *vindicatum.* Eſt autem à verbo *vindico*, quod propriè ſignificat, ulciſcor, punio, caſtigo: ut apud. Ovid. *Quique necem Craſſi vindicat, ultor erit.* Hinc *vindicta* dicitur, quoties injuriam, contumeliam-ve illatam punimus: & etiam *vindex*, ultor injuriæ. *Vindico* verò compoſitum eſt ex *vis* & *dico*: qui enim ulciſcitur injuriam, *vim* ſibi factam *dicit.* Ponitur tamen aliquando *vindico* pro eo, quod eſt, ab injuriâ contumelia-ve defendo, & libero: ut apud Cic. Eſt & ſenectus naturâ loquacior, ne ab omnibus eam vitiis videar *vindicare*, id eſt, defendere, liberare. Vindicare in libertatem, id eſt, aſſerere. Aliquando.

C 3 vindicare,

[1] optimus quiſque [2] facere, quam [3] dicere; ſua ab aliis benefacta laudari, quam ipſe aliorum narrare, malebat. Igitur [4] domi, [5] militiæq; boni mores [6] colebãtur. [7] concordia maxima, [8] minima avaritia erat. [9] jus bonũq; apud eos

pacem, in quibus omnibus eadem eſt hujus vocabuli vis, quæ mihi non videtur commodius exprimi, quam vernaculè, *in actie, of gaende houden*. Hinc *exercere ſumptum*, eſt hoc agere, ut *ſumendi* actio (quæ nativa eſt hujus nominis ſignificatio) duret; hoc eſt, quotidiano labore præſtare, quantum in victum cultumque corporis conſumas. 1 Ordo eſt: Optimus quiſque malebat facere, quam dicere; & benefacta ſua laudari ab aliis, quam ipſe narrare *benefacta* aliorum. Igitur boni mores colebantur domi & militiæ: concordia erat maxima, avaritia *erat* minima. 2 Scilicet fortia facta. 3 Conſcribere. 4 In civitate, tempore pacis. 5 In tempore belli. 6 Obſervabantur, diligebantur apud Romanos. *Colere* propriè, eſt cum affectu alicui rei inhærêre. Ideò pro patientis caſus diverſitate ejus ſignificatio variatur. Sic *colimus Deum* orationibus, & ſacrificiis, id eſt, adoramus, veneramur. Ab hoc *Deorum cultores* dicti, & *cultus*, ſive *cultura*, quam Græci λατρείαν vocant. *Colimus* item pares amore & officio: minores humanitate & beneficiis, hoc eſt, proſequimur amore, officio, & ſimilibus. *Colimus* item *terram* aratro, raſtris, cæteriſque inſtrumentis, hoc eſt, fodimus, laboramus, exercemus. Hinc *agricola*, & *agricultores*, & *agricultura*, & *coloni* appellati. Colimus quoque *terram*, *aerem*, *cœlum*, *domum*, *patriam*, hoc eſt, habitamus Virg. 2. Eclog. ----- *Pallas, quas condidit arces, Ipſa colat.* — — — Hinc *cultores* habitatores; & *accola*, atque *incola*, quæ ita differunt, quod *accola* eſt, qui ad aliquem locum, hoc eſt, juxtà aliquem locum habitat, nec refert in ſuo, an in alieno: ut, *accola Vulturni*, *accola Padi*. *Incola* verò, qui in aliquâ regione, ſive in alienâ vel urbe, vel republicâ habitat. Hinc etiam *ruricolæ*, *undicolæ*, *ſylvicolæ*, *cælicolæ* appellati, qui rus, aquas, ſylvas, cælum habitant. Et *colonia* de quibus infra. *Colimus* quoque *nos*, *colimus faciem*, *orationem*, id eſt, excolimus, atque ornamus. Cic. Erat enim non tam gravis, quam elegans, & faceta, & *culta oratio*. Hinc *cultus corporis* dicitur, hoc eſt, ornatus corporis: & animus *virtute cultus*, hoc eſt, ornatus. *Colimus vitam*, id eſt, degimus. Ter. Dum ille *vitam colet* inopem, carens patriâ. Item à *colo* compoſita fiunt *accolo*, quod eſt juxta habito. Intercolo, in medio habito. *Excolo*, orno, *Incolo*, inhabito. *Recolo*, reputo, meditor, in mente tracto. 7 Scilicet erat inter Romanos. A quo tamen diſſentit Livius, qui narrat civitatem Romanam vel ab ipſis initiis maximè diſcordem & ſeditioſam fuiſſe. Hinc enim ſeceſſus iſte in montem Sacrum: hinc toties mota lex Agraria: hinc tot plebejorum in patritios factiones, &c. quæ omnia inſignem inter Romanos diſcordiam arguunt. Porrò *concordia* eſt unanimitas, & conſenſus: cui opponitur *diſcordia*. Dicitur *concordia* à *corde congruente*. *Concors* enim dicitur, qui unius *cordis*, ſive unius animi eſt. Hinc verbum *concordare*, id eſt, convenire, concordem eſſe: Ter. Si *concordabis* cum illâ, habebis quæ ſenectutem tuam oblectet. *Diſcors concordia* dicitur rerum, quæ, cum inter ſe diverſæ ſint, tamen commixtæ unum quoddam corpus conficiunt, dum una alterius vires temperat & coërcet. 8 Scilicet erat inter eos. Cum hoc conſentit Livius, cujus verba hæc ſunt. *Cæterùm* (inquit) *aut me amor negotii ſuſcepti fallit, aut nulla unquam reſpublica, nec major, nec ſanctior, nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam tam ſerè avaritia luxuriaque immigraverant: nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parſimoniæ honos fuerit: adeò quantò rerum minus, tantò minus cupiditatis erat.* 9 Æquitas. *Juris* nomen quidam à juſſu deductum volunt; quia jus nihil aliud eſt, quam quod vel natura, vel civitas, vel populus, vel conſuetudo jubet:

Sumitur

²loco ³ cedere auſi erant ; in pace vero, be-

ribus, dicit Plautus. Item cum *è* vel *ex*: ut *pellere* aliquem *è* foro, vel *ex* templo. Aliquando accuſativo cum præpoſitione *in*. Cic. *In* exilium *pulſus eſt*. A *pello* fit compoſitum *appello*, de quo infra. Item *interpello*, quod ſignificat loquentem alloquor, & quaſi ſermonem interrumpo. Plaut. Ne me *interpella*. *Perpello*, cogo. *Depello*, abigo, prohibeo. *Expello*, ejicio. Plaut. Ancillam domo *expulit*. Ab hoc fit frequentativum *expulſo*, quod eſt frequenti pulſu agito. Unde adverbium *expulſim* ludere, hoc eſt, frequenter pulſando. *Propello*, procul expello: à quo fit frequentativum *propulſo*. *Impello*, urgeo. Ab eo fit frequentativum *impulſo*: & *impulſus*, impetus. *Repello*, rejicio: à quo *repulſa*, de quo infrà. *Compello*, primæ conjugationis, alloquor; tertiæ vero conjugationis, congrego. 1 E loco. *Locus* propriè dicitur, quicquid aliquid continet. Sæpius accipitur pro vice: ut cum dicimus; *loco* fratris te habeo, non enim eo ſignificamus, quòd ubi illi antea erant, ibi tu nunc apud me ſis, ſed vice matris & patris eâque charitate te amplector, quâ patrem aut fratrem. *Locus* etiam accipitur pro natalibus, vel genere; ut infra: *natus haud obſcuro loco*. *Locus* item eſt ſedes argumenti, ex quo, velut ex promptuario quodam argumenta petuntur. *Locus* aliquando ponitur pro ſtatu & fortunâ. Ter. Pejore res *loci* non poteſt eſſe, quam in quo nunc ſita eſt. In loco res poſita dicitur, quæ rectè atque ordine poſita eſt. *In loco* dicitur, id eſt, opportunè. Ter. *In loco* verò laudo. Sic dicimus, locus non eſt bonitati, id eſt, bonitas contemptui eſt. Locum alicui dare, eſt ipſum admittere & recipere. Dicimus autem in ſingulari *locus* tantum maſculino genere: in plurali verò *loci* & *loca*, tam maſculino, quàm neutro. Sed pro ſedibus argumentorum tantum maſculino genere uſurpamus. A *locus* fit diminutivum *loculus*, quod ſacculum ſignificat, qui alio nomine *marſupium* & *capſula* dicitur. Item verbum *loco*, quod propriè ſignificat pono, quaſi in loco conſtituo. Virg. ——— *hic alta theatri Fundamenta locant alii*. Aliquando ponitur pro repono. Interdum per uſum alicujus rei pretio concedo. Sæpe etiam pro marito do. Plaut. Filiam ejus pupillam *locavit*. A quo *illocabilis* dicitur, quæ tradi viro non poteſt. Et à *loco* fit *locatarius*, qui domum, aut fundum, aliud-ve ſimile in locationem conducit. Nomina enim maſculina in *arius*, & fœminina in *aria* deſinentia, officia hominum, qualitatemque propriè ſignificant: ut *caprarius*, *capraria*, *ſaltuarius*, *horrearius*, *claſſiarius*, cuſtos exercitatorque caprarum, ſaltus, horrei, claſſis. *Lintearius*, *veſtiarius*, venditor linteorum, veſtium. Neutra verò in *arium* plerumque repoſitorium ſignificant: ut *ærarium*, repoſitorium æris ac nummorum. *Armarium*, ubi reponuntur libri. *Atramentarium*, vaſculum in quo reponitur atramentum. *Calamarium* in quo calami reconduntur, quod & theca calamaria dicitur. Item à *loco* fit *locuples*, quod pleraque loca, hoc eſt, multas poſſeſſiones teneat. 2 Diſcedere, locum victori dare. *Cedere* enim propriè, eſt abire, & locum dare victori. Hinc dicimus *cedere iræ*, id eſt, dare locum iræ, & quaſi ab irâ diſcedere. Ab hoc per metaphoram *cedere* accipitur pro venire in jus alicujus: ut, *Cedunt* mihi bona ea, hoc eſt, in jus meum veniunt. Cedere lite dicimus, hoc eſt, victum ſe fateri, & à judicio victum abire. *Cedere* aliquando ſignificat ſuccedere: ut, omnia ex ſententiâ *cedunt*. A *cedo* compoſita fiunt *accedo*, quod eſt advenio, appropinquo. *Intercedo*, intervenio conciliandi gratiâ. Item intercedit mihi tecum amicitia, intercedit tibi cum illo affinitas, hoc eſt media eſt, quæ me tibi, & te illi conciliat. Aliquando ſignificat verbis, & in medium me oppono: ut, tribuni *interceſſerunt*, hoc eſt, oppoſuerunt ſe, & rem impediverunt. Ab hoc fit *interceſſio*, & *interceſſor*. *Abſcedo* diſcedo. *Decedo*, quod aliquando pro diſcedo accipitur. *Decedere* tamen propriè, eſt à mandato cuſtodiæ ſuæ loco recedere. Unde conſules, proconſules, præſides dicuntur è provinciâ *decedere*. Sine appoſitione pro morior accipitur, quaſi è cuſtodiâ & gubernatione corporis proficiſci. *Excedo*, *procedo*, de quibus ſupra. *Praecedo*, antecedo. *Incedo*, ambulo, à quo fit in-

neficiis magis, quam metu, imperium [1] agitabant; [2] accepta injuria, [3] ignoſcere, quam [4] perſequi, malebant: [5] Sed, [6] ubi [7] labore, atque [8] juſtitia reſp. [9] crevit; [10] regis magni bello [11] domiti; [12] nationes [13] feræ, & populi [14] ingentes vi [15] ſubacti; [16] Carthago, [17] æmula

ceſſus. *Incedere* tamen propriè, eſt cum gravitate quâdam, & veluti faſtu ambulare. *Succedo* de quo infra. *Recedo*, abeo, diſcedo. *Secedo*, ſeorſum beo; à quo *ſeceſſus*, quod ſignificat locum ſecretiorem. *Concedo*, de quo infra. Dicit ergo autor noſter, in bello ſæpius de iis, qui injuſſu Imperatoris pugnaſſent, quique ſerius ſe recepiſſent à pugnâ, quique ſigna reliquiſſent, aut locum non tenuiſſent, pœnam eſſe ſumptam: ut de Tiberio Scauro traditur, qui filium, quòd in ſaltu Tridentino, loco hoſtibus ceſſerat, in conſpectum ſuum venire vetuit: adoleſcens ignominiæ verecundiam pertæſus, mortem ſibi conſcivit. 1 Colebant, adminiſtrabant. 2 Cum injuriam accepiſſent. 3 Condonare, remittere ei, qui injuriâ eos affecerat. Ubi obiter notandum, præpoſitionem *in* habere in hoc verbo vim privandi, quaſi non agnoſco errorem, peccatum. 4 Ulciſci eum. *Perſequi* propriè, eſt continuato motu ſequor, inimico affectu inſequor. 5 Enarratis hactenus à Salluſtio noſtro urbis Romæ incrementis, pergit ad ejus decrementa, & vitia, quæ brevi irrepſère. 6 Cum, poſtquam. 7 Diligentiâ, operâ: ut apud Virg. ------ *Nec me labor iſte gravabit.* *Labor* apud Poëtas frequenter accipitur pro periculo, calamitate, vel alio incommodo: ut apud Virg. Æneid. ------ *Requies ea certa laborum.* *Laborem ſerere* vulgò dicebantur, qui fruſtra laborarent, quaſi nihil fructus è labore reportaturi præter laborem. 8 Sc. Romanorum, tribuentium unicuique quod ſuum eſt. Nam quod *juſtitia* jus unicuique reddere ſibi pro fine ſtatuat, *juſtitia* dicta eſt. Ejus ſignificatio duplex eſt. Primò enim ſumitur pro quovis genere virtutis, ſeu virtutum omnium cumulo, ſeu obedientiâ erga omnes leges: ut cum Ariſtides nominatur *Juſtus*, intelligitur vir obediens omnibus legibus in æternâ diſciplina. Sed hæc *juſtitiæ* acceptio impropria eſt. Secundò *juſtitia* accipitur pro iſta peculiari virtute Morali, quæ voluntatem inclinat ad jus ſuum unicuique reddendum. 9 Accrevit, aucta eſt. 10 Id eſt, potentes. 21 Superati, manſuefacti à populo Romano: ut Tigranes, Mithridates, Jugurtha, Antiochus, aliique. 12 Populi. 13 Agreſtes, indomitæ: ut Hiſpani, Thraces, Galli. 14 Fortiſſimi. Undè ingens animus, id eſt, fortis, magnus, conſtans. Sunt qui *ingens* à *gente* dictum velint, hoc eſt, valdè magnus, immenſus, quaſi ultra gentem ſuam: plus enim eſt *ingens*, quàm *magnus*: hoc ſole meridiano clarius liquet ex Eunucho Terentii, ubi Thraſo dicit Gnathoni, loquens de munere Thæidi oblato: *Magnas* verò agere gratias Thais mihi? Reſpondet Gnatho: *Ingentes*: quaſi dicat, non tantum magnas tibi gratias agebat, verum *ingentes*, hoc eſt, maximas. 15 Victi, ſuperati, domiti. 16 Urbs Africæ totius celeberrima, quæ poſt Trojanum bellum, teſte Euſebio, à Didone condita fuit, & tertio bello Punico à Scipione Africano penitus everſa. 17 Imitatrix, & invida: utraque enim ſignificatio hujus loci eſſe poteſt. *Æmulus* enim aliquando idem eſt, quod invidus: ut apud Ovid. Metam. 13. — *Sed demit honorem Æmulus Ajaci*, ſc. Ulyſſes. Et aliquando idem eſt, quod ejuſdem rei ſtudioſus, ſectator, atque imitator: ſic uſurpatur iſta vox à Cic. ad Attic. 6. Licebit eum ſolus ames, me *æmulum* non habebis, id eſt, imitatorem. Æmulus alicujus de re aliqua dicitur, hoc eſt, contendens cum aliquo de re aliqua. Ab hoc fit verbum *æmulor*, id eſt, imitor, & tum conſtruitur cum accuſativo ut apud Ter. Quorum *æmulari* exoptat *negligentiam* potius, quam iſtorum *obſcuram diligentiam*. Interdum ponitur pro invideo: & tum dativo ferè jungitur. Quint. Qui *veteribus*

æmulan-

[1] imperii Romani, [2] ab ſtirpe interiit; cuncta maria, [3] terræque [4] patebant: [5] fortuna [6] ſævire ac [7] miſcere omnia cœpit, [8] qui labores, pericula, dubias atque aſperas res facile [9] toleraverant, [10] iis otium, divitiæ, [11] optandæ aliis, [12] oneri miſeriæque fuere. [13] Igitur primo pecuniæ, dein [14] imperii [15] cupido crevit. [16] ea quaſi [17] materies omniũ malorum fuere. namque [18] avaritia [19] fidem, probitatem, cæteraſque artes bonas

æmulantur. Hinc propriè *æmulari* ſignificat, cum quadam invidiâ atque ambitione, & quaſi certamine conari alienum opus ſuperare, ut indè majorem gloriã conſequamur, quam ille, quem æmulamur. Hinc *æmulatio*, hoc eſt, imitatio virtutis, invidia: nam & in bonam & in malam partem accipitur. 1 Quia ei perquam ſimilis erat, ideòque (ſi Ciceroni credimus) de imperio cum Româ certavit. Refert Plinius Nat. Hiſtor. lib. 15, c. 18. per annos 120. de terrarum orbe æmulam Carthaginem fuiſſe. 2 Id eſt, funditus periit, everſa eſt, ſcilicet à P. Scipione Africano. Undè Cic. in 4. Orat. in Catil. *Ornetur alter eximiâ laude Africanus, qui duas urbes, huic imperio infeſtiſſimas, Carthaginem & Numantiam delevit.* Porrò *ſtirps* fœminino genere ſignificat originem, progeniem. Quandò verò eſt maſculini generis, ſignificat imam arboris partem, quam & *truncum* appellamus. Stirps quæſtionis à Cicerone appellatur origo & fundamentum quæſtionis. 3 Regiones, loca. Dicta autem eſt *terra*, ut Varro ait, quòd *teratur*. Terræ filii dicebantur, qui obſcuro, ignotoque genere erant prognati; quia terra eſt communis omnium parens; vel, quòd juxta quorundam hiſtorias, primitus mortales ex terrâ naſcebantur. 4 Aperta erant, & cuilibet tutum erat terra marique iter facere. Alii hic legunt, *parebant.* Ego ſuperſtitioſas illas Criticorum obſervationes libenter negligo, quia prodeſſe non poſſunt. 5 Felicitas. 6 Sævitiam, crudelitatemque ſuam oſtendere. 7 Perturbare, confundere. 8 Ordo eſt: *Et* iis, qui toleraverant facile labores, pericula, res dubias atque aſperas, otium, & divitiæ, optandæ aliis, fuêre oneri, & miſeriæ. 9 Perpeſſi erant. 10 Romanis ſcilicet. 11 Quas alii populi optabant, non populus Romanus, utpote orbis terrarum dominus, ſed alii (ut dixi) populi, qui Romanis ſerviebant. Pulchrius enim eſt habentibus divitias imperare, quam eas habêre, quod Curius, Fabricii collega, oſtendit, ſcilicet dum Samnitum legati grande auri pondus illi obtuliſſent, ſed fruſtrà; Curius reſpondiſſe fertur: Se malle aurum habentibus imperare, quàm aurum habêre, & Samnitibus ſervire; ut narrat Plinius lib. 14. c. 5. 12 Id eſt, ad onus, ſive moleſtiam, & ad miſeriam, ſive calamitatem; quia hæc imperii ſui exitum pararunt, quòd illis perperam uſi ſunt. 13 Itaque. 14 Dominationis. 15 Cupiditas, aviditas. 16 Scilicet duo vitia, cupido pecuniæ & imperii. 17 Cauſæ & fomites. Dicitur *materies*, vel *materia*. *Materiam* quidam à *matre* dictam volunt, eſtque cauſa, ex qua aliquid fit: ut, materia calcei eſt corium, materia domus ſunt lapides, ligna, calx, ſaxa, & tegulæ. 18 Cupiditas pecuniæ, quam Salluſtius noſter paulò poſt dicet eſſe *pecuniæ ſtudium.* *Avaritia* hoc loco deſcribitur à ſuis effectis, nempe quòd *ſubvertat fidem, probitatem*, &c. Verum ergo eſt illud Poëtæ: —— *Quid non mortalia pectora cogis Auri ſacra fames?* Ideòque ab Apoſtolo Paulo *radix omnium malorum* appellatur. 19 Fidelitatem. *Fides* propriè (autore Cicerone 1. Offic.) *eſt dictorum conventorumque conſtantia & veritas*: ſic dicta, *quia fiat quod dictum eſt*, ſcilicet dum promiſſis ſtatur. Undè bona fide dicimus, hoc eſt ſeriò. Hinc dare fidem, eſt ſanè promittere. Aliquando tamen *fides* pro credulitate ponitur. Undè bonæ fidei homo vocatur, cui res tuto creditur, vel qui rem ſibi creditam fideliter ſervat. Hinc habêre fidem

[1] ſubvertit; [2] pro his [3] ſuperbiam, [4] crudelitatem, [5] deos negligere, [6] omnia [7] venalia habere, [8] edocuit: [9] ambitio multos [10] mortalis [11] falſos fieri [12] ſubegit; [13] aliud clauſum in [14] pectore, [15] aliud promtum in lingua habere; amicitias, inimicitiaſque non [16] ex re, ſed ex [17] commodo [18] æſtimare; magiſq; [19] vultum, quam ingenium bonum habere, [20] hæc primo [21] paullatim [22] creſcere

alicui, eſt credere; Ter. Prope modum *habeo* jam *tibi fidem*: & accipere fidem, eſt credi. Hinc mutare, & fallere fidem dicimus, id eſt, pactum reſcindere, & promiſſa violare: cujus contrarium eſt, præſtare fidem. Hinc dicimus, fidem alicui abrogare. Facere fidem, eſt rem per argumenta, aut teſtes probare. In alicujus fide eſſe, eſt in tutelâ & protectione eſſe. *Fides* etiam ſignificat auxilium. Ter. Illa *fidem* nunc veſtram implorat Demea. Ab hoc fit verbum *fido*, quod eſt fidem habeo, credo, ſpem pono. Cujus contrarium eſt *diffido*, hoc eſt, credulitatem depono, ſive deſpero. Seneca: Nec ſecundis rebus nimis fidendum, nec adverſis diffidendum eſt. Hinc fit *fidentia*, hoc eſt, audacia & temeritas. item *fiducia*, quod ſimiliter audaciam ſignificat, ferè in bonis rebus, quamvis aliquando in malam partem accipiatur, ſed perrarò. Item à *fido* fit *confido*, quod ſignificat audeo. Item à *fido* fit *fidus*, quem quidam à *fideli* ita diſtinguunt, ut *fidum* amicum dicamus: *fidelem* ſervum: vel *fidum* in majoribus, *fidelem* in minoribus negotiis. Attamen ſæpiſſimo hæc duo pro eodem accipiuntur: ſed *fidus* fit à *fido*, *fidelis* à *fide*. A *fidus* fit *infidus*, cui non eſt fidendum. A *fidelis* verò fit *fidelitas*, *infidelis* & *infidelitas*. Item à *fido* fit *perfidus*, hoc eſt, violator fidei, idèoque mediam ſyllabam habet brevem. A quo *perfidia*, fidei violatio. *Fides* etiam aliquando ipſas citharæ chordas ſignificat, ita dicta, quòd tantùm inter ſe chordæ, quantùm inter homines fides concordet. Ab hoc fit diminutivum *fidicula* pro parvâ chordâ. 1 Deſtruit, tollit. 2 Artibus bonis, id eſt, loco harum bonarum artium, ſeu virtutum. 3 Arrogantiam. 4 Sævitiam. 5 Religionem contemnere. 6 Intellige tàm divina, quàm humana: tam ſacra, quam profana. 7 Venum expoſita. 8 Diligenter docuit. 9 Id eſt, honorum & laudis immoderata cupiditas. *Ambitus* verò dicitur, cum ad publicos honores & magiſtratus, turpibus atque inhoneſtis artibus, puta blanditiis, precibus, largitione contendimus: qualis eſt, quæ nunc vulgò à Simone mago *ſimonia* vocatur, quæ in Papatu valdè frequens eſt. Undè *ambitioſi* dicuntur, qui immoderatè appetunt honores. *Ambitio* fit à verbo *ambio*, quod propriè ſignificat circumeo, undique cingo. Per Metaphoram tamen, aliquando *ambire* ponitur pro blandiri. Quoniam verò Romani, dum honores, & magiſtratus quærerent, ſi virtutibus aut meritis diffiderent, ſingulas tribus circumire ſolebant, & cujuſque prenſare dextras, rogareque ut ſe ſuffragiis adjuvarent, factum eſt, ut *ambire* ſumatur pro eo quod eſt honores, & magiſtratus quærere. 10 Homines 11 Fallaces, mendaces, & vanos; ſumitur enim hic activè pro eo, qui fallit. Undè falſus tutor dicitur, qui ſe pro tutore gerit, cum verus tutor non ſit. Quando *falſus* eſt participium, paſſive accipitur pro eo, qui deceptus eſt, Ter. *Falſus* es Charine, id eſt, deceptus ab opinione tuâ. 12 Coëgit, impulit. 13 Id eſt, concluſum *in pectore habere*, hoc eſt, aliud cogitare, nempe odium & inimicitias. 14 Animo. 15 Id eſt, expeditum, paratum *in linguâ habère*, hoc eſt, aliud dicere, nempe comitatem. 16 Ex merito virtutis. 17 Utilitate. 18 Penſitare, conſiderare. 19 Faciem, aut ſtatum faciei. *Vultus* enim propriè eſt habitus ſive ſtatus faciei, qui pro animi affectibus alius atque alius *oſtenditur: à volendo* dictus. 20 Duo vitia, nempe avaritia & ambitio. 21 *Sensim, ſucceſſive.* 22 Scilicet cæperunt, aut creſcebant, incrementum

ſume-

interdum [1] vindicari.[2] Poſt, ubi [3] contagio, quaſi [4] peſtilentia, [5] invaſit; civitas [6] immutata, imperium ex juſtiſſimo, atque [7] optimo, [8] crudele, [9] intolerandumque [10] factum. Sed primo magis ambitio, quam avaritia, animos hominum [11] exercebat; quod tamen [12] vitium [13] propius [14] virtuti erat, [15] nam gloriam, honorem, imperium, [16] bonus, [17] ignavus [18] æque ſibi [19] exoptant. ſed [20] ille [21] vera via [22] nititur; [23] huic quia [24] bonæ artes [25] deſunt, [26] dolis atque fallaciis [27] contendit. [28] avaritia pecuniæ [29] ſtudium habet. [30] quam [31] nemo ſapiens [32] concupivit.

ſumebant. 1 Pro vindicabantur, hoc eſt, puniebantur, qui populum largitionibus corrumpebant Plurimæ enim leges de ambitu, & pecuniis repetundis, latæ ſunt. 2 Poſteaquam. 3 Contaminatio malorum. Dicitur *hoc contagium*, *hac contages*, & *hæc contagio*, quæ propriè eſt morbus, qui ex contactu contrahitur. 4 Peſtis. 5 Occupavit, corripuit civitatem, aut animos Romanorum. 6 Sc. eſt, nempe ex optimis moribus in peſſimos. 7 Moderatiſſimo. 8 Immite. 9 Intolerabile. 10 Intellige ſub imperio Syllæ. 11 Vexabat, tenebat, habebat. 12 Ambitionis ſcilicet. *Vitium* propriè eſt pravitas animi, vitioſitas, à *vitando*, ut quidam volunt, dictum. Vitium aliquando pro errore ponitur. Vertere vitio idem eſt, quod dare vitio, hoc eſt, culpare. Ter. Nunc quam rem *vitio dent*, quæſo animum advertite. *Vitium* interdum ponitur pro ſtupro: undè offerre vitium virgini, hoc eſt, virginem ſtuprare. 13 Id eſt, ambitio minus à virtute remota erat, ſeu propinquius accedebat ad virtutem, puta magnitudinem, aut fortitudinem animi, quam avaritia: videmus enim probos quoque duci cupiditate honorum. 14 Pro, ad virtutem. 15 Hic probat Salluſtius noſter quod dixerat, nempe vitium ambitionis propius virtuti eſſe, quam avaritiam. 16 Fortis, virtuti deditus. 17 Iners, & inutilis ad laborem. 18 Æqualiter, pariter. 19 Valdè expetunt, valdè deſiderant. 20 Bonus ſcilicet. 21 Bonis & decentibus mediis. verâ ratione & modo: ſic ſumitur iſta vox apud Virg. 4. Æn. *Inveni germana viam, gratare ſorori.* 22 Laborat, tendit, ſcilicet ad gloriam, honorem, & imperium. 23 Ignavo ſcilicet. 24 Honeſta media. 25 Deficiunt. 26 Fraude, inſidiis. 27 Nititur, ſcilicet adipiſci imperium & honores. *Contendo* propriè, eſt proficiſcor, iter inſtituo, quaſi *contrà tendo*. Ponitur etiam pro certo, pugno, confligo: ut apud Virg. 4. Æn. ——— ——— *Quis talia demens Abnuat, aut tecum malit contendere bello?* 28 Jam probat autor noſter, avaritiam à virtute deflectere hoc argumento, quia *pecunia ſtudium habet*. 29 Cupiditatem, amorem, deſiderium; ſic infra: D. *Syllanum, certò ſcio, quæ dixerit, ſtudio reipublicæ dixiſſe.* *Studium* verò propriè eſt diligentia & alacritas ad aliquam rem. Undè pro exercitatione aliquando ponitur. Ter. Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli, ut animum ad aliquod *ſtudium* adjungant, aut equos alere, &c. Hinc dicimus, ſtudia literarum. Hinc fit *ſtudioſus*, quod aliquando ſignificat aſſiduum ac perſeverantem; ut vir *ſtudioſus* ac diligens: aliquando accipitur pro cupido, & alicui rei dedito atque addicto: ut *ſtudioſus laudis, gloriæ*, id eſt, cupidus laudis & gloriæ. Item adverbium *ſtudioſè*, hoc eſt, cupidè, diligenter. Et verbum *ſtudeo*, de quo ſupra egimus. 30 Pecuniam. 31 Hoc ipſum docet Cicero lib. 1. Offic. dicens: *Nihil enim eſt tam anguſti animi, tamque parvi, quam amare divitias: nihil honeſtius, magnificentiusque, quam pecuniam contemnere, ſi non habeas: ſi habeas, ad beneficentiam, liberalitatemque conferre.* 32 Appetivit, deſideravit.

1 Av

[1] ea quaſi [2] venenis malis [3] imbuta, corpus animumq; virilem [4] effeminat; ſemper [5] infinita [6] inſatiabilis eſt? neque [7] copia neque [8] inopia [9] minuitur. [10] Sed, poſtquam [11] L. Sullæ, [12] armis [13] recepta [14] republica, [15] bonis initiis

1 Avaritia. 2 Hoc eſt, noxiis. Benè adjunxit *malis*, quia etiam ſalutaria medicamenta *venena* dici poſſunt. 3 Infecta, inquinata, tincta. *Imbuere* enim propriè, eſt liquore vel odore aliquid inficere. Horat. *Quo ſemel eſt imbuta recens ſervabit odorem Teſta diu.* Per Metaphoram ſumitur pro erudire, inſtituere. Hinc imbutum literis, imbutum bonis moribus dicimus, id eſt, præditum, inſtitutum. 4 Mollitiem convertit. 5 Immenſa, *Infinitum* quaſi *ſine fine* dicitur, quod nullis terminis circumſcriptum in immenſum excedit. Interdum *infinitum* eſt, quod tranſitum quidem habet, ſed ita, ut ad finem ejus nunquam perveniatur: in qua ſignificatione *infinitum* ſumitur, cum an mundus *infinitus* ſit, hoc eſt, in infinitum protenſus, inter philoſophos controvertitur. Aliquando *Infinitum* illud dicitur, quod & tranſitus & finem habet, ſed vix & magnâ difficultate ad eum finem pervenitur: ut ſi quis dicat, *infiniti* laboris eſſe Herculis laudes decantare. 6 Inexplebilis, inſaturabilis, quæ ſatiari non poteſt. Avarus enim, quò plures ſibi divitias comparavit, eò majores deſiderat: nam, ut ait Juvenalis: *Creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit.* Et Ovidius 1. Faſt. *Creverunt & opes, & opum furioſa cupido. Et cum poſſideant plurima, plura petunt. Sic quibus intumuit ſuffuſa venter ab unda, Quò plus ſunt pota, plus ſitiuntur aquæ.* Citiùs enim gurgites maris expleveris, & dolia Danaidum, quàm illos bonorum helluones. 7 Abundantiâ. 8 Nec egeſtate: quia *tam deeſt avaro quod habet, quàm quod non habet*, verba ſunt Senecæ. 9 Minor redditur, decreſcit. 10 Ordo eſt: Sed poſtquam L. Sylla habuit malos eventus ex bonis initiis, republicâ receptâ armis; omnes rapere, *omnes trahere*: alius cupere domum, alius agros, *&* victores neque habêre modum, neque modeſtiam: facere facinora fœda & crudelia in cives. 11 Nunc oſtendit Salluſtius noſter, rempublicam factam eſſe multò pernicioſiorem tempore L. Syllæ. 12 Vi armorum L. Syllæ. 13 Recuperatâ, liberatâ è manibus Marianorum, Romanos & Rempublicam delêre meditantium. *Recipere* propriè, eſt iterum capere, id eſt, rem ſemel depoſitam, aut traditam rurſus aſſumere. Aliquando ponitur pro accipere, & honoris, vel beneficii, vel humanitatis cauſâ admittere. Cic. Quendam ſuadentem, ut in urbe manerent, Xerxemque *reciperent*, lapidibus obruerunt. Aliquando pro promittere, idque non ſolùm, verum etiam rei eventum & quaſi periculum in ſe ſuſcipere. Cæcinna ad Ciceronem: Sed tamen ego filio dixeram, librum legeret, & eâ conditione daret, ſi *reciperes* te correcturum: hinc Plaut. *Recipio hoc ad me*, id eſt, promitto me hoc perfecturum meo periculo. In quâ ſignificatione etiam Cicero dixit, *recipere in ſe*: hinc *recipere mandatum*, eſt totum mandati onus in ſe transferre: Interdum conferre, & proficiſci: ut apud Plaut. Indè me continuo *recipiam* rurſum domum. Interdum in locum tutum reducere, liberare. Virgil. *Illum ego per flammas, & mille ſequentia tela Eripui his humeris, medioque ex hoſte recepi.* Quæ ſignificatio ſumpta eſt à militibus, qui cum caſtra tenuerint, priuſquam exirent in aciem hoſtium, cum ſigno dato in eadem redeunt, *ſeſe recipere* dicuntur: hinc fit *receptus*, reductio, vel actio ipſa *recipiendi*, ſive ſubducendi ſe è pugna. Indè dicimus *canere receptui*, cum tubarum, aut cornuum cantu ſignificatur militibus, ut à pugnâ in caſtra redeant: alio nomine dicitur id, *receptui ſignum dare.* Et *receptaculum* vocatur locus, in quem tutò ſe recipit exercitus. A *recipio* fit *recupero*, hoc eſt, rem amiſſam rurſus acquiro. *Receptus mos* dicitur, quem ſuâ ſponte civitas, cum alienus eſſet, aſcivit. 14 Romanâ. 15 Bonis principiis: nam initiò coercebat

[1] malos eventus habuit; [2] rapere [3] omnes, [4] trahere: domum alius, alius agrôs [5] cupere: neque [6] modum, neque

cebat tyrannidem, ac omnia tuendi Senatus gratiâ, publicæque utilitatis cauſâ, facere videbatur: quippe qui Mario ſeſe oppoſuerit: Cinnæ dominationem fregerit; Carbonem Italiâ expulerit. 1 Infelices exitus: quia tandem rempublicam occupavit, eamque in tyrannidem redegit. Quod & Florus in epit. Liv. L. LXXXVIII. hiſce verbis docet: *Recuperatâ republicâ, pulcherrimam victoriam crudelitate (quanta in nullo homine unquam fuit) inquinavit: Octo millia deditorum in villâ publicâ trucidavit: tabulam proſcriptionis poſuit: urbem, ac totam Italiam cædibus replevit: inter quas omnes Prænestinos inermes concidi juſſit; Marium, ſenatorii ordinis virum, cruribus, brachiis fractis, auribus præſectis, & effoſſis oculis, necavit.* Imò Appianus refert, ipſum uno die quadraginta Senatores, equites mille & ſexcentos ad mortem condemnaſſe. Meminit hujus crudelitatis & Valerius Maximus præcipuè lib. IX. C. II dicens: *L. Sylla, quem neque laudare, neque vituperare quiſquam ſatis dignè poteſt: quia dum quærit victorias, Scipionem ſe populo Romano; dum ſævitiam exercet, Annibalem repræſentavit. Egregiè namque autoritate nobilitatis defenſâ, crudeliter totam urbem, atque omnes Italiæ partes civilis ſanguinis fluminibus inundavit.* Porrò *eventus* eſt id, quod caſu aut fortuito nobis evenit, tam in bonum, quam in malum. Et in ſingulari maſculinum eſt, ac quartæ declinationis: in plurali verò neutrum, & ſecundæ declinationis. Cic. Sæpè enim cauſæ *eventorum* magis movent, quàm ipſa *eventa*. Derivatur ab *evenio*, contingo. 2 Pro rapiebant, id eſt, vi & celeritate omnia auferebant. *Rapere* enim proprie, eſt cum impetu quodam & violentiâ auferre; undè Virgilius dixit: —— *Raptas ſine more Sabinas*, hoc eſt, vi ablatas. *Rapere ad pœnam*, eſt punire. *Rapere ad diſciplinam*, eſt impellere ad diſciplinæ cognitionem. A *rapio* fit *raptus*, quartæ declinationis, de quo ſuprà. Ab eodem fit *raptor*, qui rapit, cujus fœmininum eſt *raptrix*: & *rapax*, avidus, & rapinis ſemper intentus. A quo *rapacitas*. Item *rapidus*, hoc eſt, celer, feſtinus, ab eorum, qui *rapiunt*, celeritate. Virgil. —— *& rapidum ad naves præmittit Achaten.* Et *rapidè*, ac *raptim* adverbia, id eſt, feſtinè, celeriter. Et *rapto* frequentativum, Præterea à *rapio* compoſita fiunt *arripio*, ejuſdem cum ſuo primitivo ſignificationis. *Abripio*, per vim aufero. *Eripio*, rapio *Præripio*, quod propriè eſt in meos uſus rapio. *Proripio*, procul rapio. *Corripio*, interdum capio. Ovid. *Et corripit enſem.* Interdum abbrevio: undè *correptas ſyllabas* dicimus, à quo *correptio*. *Subripio*, furor, clam aufero; aliquando etiam in altum tollo. A quo *ſubreptio*, furtum. *Diripio* deprædor, depopulor: à quo *direptio*. 3 Scilicet milites Syllani. 4 Pro trahebant, ſcilicet omnia ad ſe. 5 Pro cupiebat. 6 Menſuram, & rationem ullam. *Modus* enim propriè rationem ſignificat. Ratio verò jubet, ne quid nimis, ſed omnia cum moderatione fiant. Undè *quomodo* dicimus, id eſt, quâ ratione: & *admodum* pro ſatis, quaſi ſecundum rationem, vel pro valdè; ut *ad* intenſiva particula ſit. Et *propemodum*, id eſt, ferè, quaſi parùm abſit à modo, hoc eſt, à ratione. Et *mirum in modum*, ac *majorem in modum*, quaſi ultra rationem. Et *commodum*, quod proprie ſignificat aptum, conveniens, quaſi cum modo & ratione. A *modo* fit *modicum*, quod aliquando eſt parvum ac puſillum. Ita viciſſim *immodicum* pro maximo ponimus. *Modicum* tamen propriè pro moderato uſurpamus. Hinc adverbium *modicè*, id eſt, moderatè. Item à *modo* fit *modifico* ſive *modificor*, à quo *modificatio*. Et *moderor*, quod modo cum accuſativo, modò cum dativo conſtruitur: à quo *moderatio*. Et *modulor*, quod ſignificat cum menſurâ, & numerorum ratione compono. A quo *modulus* ipſa compoſitio & cantus. Item *Modulatio* & modulamen. *Modus* etiam aliquando pro fine ſive eventu accipitur. *Modus* etiam accipitur pro menſurâ illâ, quam Muſici inter canendum obſervare ſolent.

1 Temperantiam. 2 Hoſtium ſcilicet, aut voti ſui compotes. *Victor* enim propriè eſt, qui in certamine ſuperior evaſit : derivatur enim à ſupino *victum* verbi *vinco*, id eſt, ſupero, ex certamine ſuperior evado, victoriam reporto. 3 Pro habebant.

[1] modeſtiam [2] victores [3] habere; [4] fœda, [5] crudeliaque [6] in [7] civis facinora [8] facere : [9] huc [10] accedebat, quod L. Sulla [11] exercitum, quem in Aſia [12] ductaverat, [13] quo ſibi [14] fidum faceret, [15] contra morem majorũ [16] luxurioſe, nimiſque [17] liberaliter [18] habuerat. loca [19] amœna, [20] voluptaria facile in [21] otio [22] feroces militum animos [23] molli-

4 Turpia, crudelia : ſic poſteà dicet autor noſter *fœdos oculos*, pro eo quod eſt, ſævitiam & turpitudinem præ ſe ferentes. Alioqui *fœdum* eſt deforme. Ter. Nunc tibi videtur *fœdus*, quia illam (*veſtem*) non habet. 5 Atrocia facta : quia innocui, aut interfecti, aut denique plurimi ſpoliati ſunt. 6 Contra, adverſus. 7 Romanos. 8 Pro faciebant. 9 *Hùc*. Id eſt, ad hæc fœda, crudeliaque facinora, autore Syllâ, ejuſque exemplo incepta. Ordo eſt: Hùc accedebat, quod L. Sylla habuerat exercitum *eum*, quem ductaverat in Aſiâ, contra morem majorum luxurioſe, & nimis liberaliter, quò faceret *exercitum* fidum ſibi. Addit jam autor noſter alteram perditorum morum cauſam. 10 Adjungebatur. *Accedere* propriè, eſt adire, appropinquare. Ter. Interea hæc ſoror, quam dixi, ad flammam *acceſſit* imprudentiùs. Per Metaphoram ſæpiùs ſumitur pro aſſentiri, probare : ut *accedere alicui*, id eſt, aſſentiri. *Accedere febris* dicitur, cum per intervalla intenditur. Hinc fit *acceſſus* & *acceſſio*, quæ ſumuntur pro adventu. 11 Multitudinem militum. *Exercitus* ab *exercendo* dictus eſt: quia (ut inquit Varro) *exercendo fit melior*. Solebant enim Romani milites, tam veterni, quàm tyrones, *exercêri* ad omne genus armorum. Ut autem *exercitus* dici poſſit, opus eſt magno militum numero : neque enim una, aut altera cohors, ſed plurimæ conjunctæ *exercitum* conficiunt. 12 Id eſt, exercitum, cujus dux fuerat, cui ipſe præfuerat. *Ducto* propriè, eſt ſæpiùs duco, & huc illùc duco. Ab hoc fit nomen *ductor*, qui præeſt exercitui, dux. 13 Ut. Aliquando *quò* accipitur pro quantò, habetque ſibi reſpondentem particulam *hoc*, vel *eo*. Cic. *Quò* quiſque ingenioſior eſt, *hoc* docet laborioſiùs. Idem: Quæ *quò* plura ſunt *eò* te meliore mente noſtra audire oportet. Aliquando eſt adverbium ſignificans motum ad locum. Virg. *Quò-ve tenetis iter?* Id eſt, ad quem locum tenditis. 14 Fidelem redderet. Intelligebat enim ſibi cum Marianis pugnandum eſſe. 15 Id eſt, contrà conſuetudinem aut diſciplinam militarem à priſcis ducibus atque imperatoribus, qui antè Syllam regnaverant, traditam. Per *Majores* enim indifferenter poſſunt intelligi omnes illi, qui antè nos fuerunt. Alioqui per *Majores* ſolent intelligi quicunque avi, abavi, proavi, atavi, tritavi, & antè hos in infinitum : undè. Cic. Ego meis præluxi *Majoribus* virtute, ut ſi prius noti non fuerint à me, accipiant initium memoriæ ſuæ. 16 Molliter & delicatè, quaſi luxuriæ delitiiſque indulgentem : undè *luxurioſè vivere* nihil aliud eſt, quam molliter & delicatè vivere. Derivatur à *luxurioſus*, qui immodicè voluptatibus delitiiſque indulget; ut in epularum apparatu, veſtiumque ornatu modum excedens. 17 Indulgenter, & licenter; cujus contrarium eſt *illiberaliter*, id eſt, non liberaliter, inclementer. 18 Tractaverat. Ter. Nunquam ſecus *habui* illam, ac ſi ex me eſſet nata. 19 Jucunda, & ad ſe amanda allicientia. 20 Voluptatem afferentia. *Voluptarium* enim id dicitur, quod voluptatem affert : undè *voluptarius homo* dicitur, qui voluptati deditus eſt. 21 Ceſſatione & vacatione a militia, aliis-ve laboribus. 22 Sævos & crudeles anteà. 23 Effæminaverant, molles fecerant. Accipitur etiam *mollire*, pro ſedare, mitigare, placare : ut *mollire* mare ventos.

verint.[1] ibi primum[2] inſueti exercitus populi Rom.[3] amare,[4] potare,[5] ſigna.[6] tabulas pictas,[7] vaſa[8] cælata[9] mirari,[10] ea[11] privatim ac publice[12] rapere,[13] delubra[14] ſpoliare,[15] ſacra[16] profanaque omnia[17] polluere.[18] Igitur[19] hi[20] milites, poſtquam[21] victoriam[22] adepti ſunt,[23] nihil reliqui victis fecere.[24] Quippe[25] ſecundæ

1 Scilicet in Aſiâ, ſub ductu imperioque Syllæ. Ordo eſt: Exercitus populi Romani inſuevit primum ibi amare, potare, & mirari ſigna, tabulas pictas, & vaſa cælata: rapere ea privatim ac publicè, & ſpoliare delubra, & polluere omnia ſacra & profana. 2 Conſuevit, aſſuevit. 3 Scilicet mulieres, ſcorta, ſeu meretriciis amoribus indulgêre. 4 Immodicè bibere. 5 Imagines, ſtatuas ad vivum exſculptas: de hac voce ſuprà egimus. 6 Aſſeres, in quibus picturæ erant depictæ. *Tabula* enim eſt aſſer in uſum aliquem concinnatus: cujuſmodi ſunt, in quibus aut pingimus aliquid, aut ſcribimus. *Tabulæ* item dicebantur codicilli ex ligno, cerâ obducti, in quibus olim teſtamenta, actaque publica ſcribebantur: undè etiam hodie, quamvis mutatâ re, *tabulas* accipimus pro teſtamento, aliis ve publicis ſcripturis, ex quavis materiâ confectis. Dicuntur item *tabulæ accepti & expenſi*, in quas rationes acceptæ & expenſæ pecuniæ referebantur *Tabulæ* denique dicuntur aſſeres, ex quibus navis compingitur. 7 Intellige tam eſcaria, quam poculenta: *vaſorum* enim appellatio generalis eſt. Proprie *vas* eſt inſtrumentum ad aliquid capiendum idoneum. 8 Sculpturas habentia. *Cælare* enim idem eſt, quod ſculpere, incidere: undè Virg. —— —— *Cælataque in auro Fortia facta Patrum.* 9 Id eſt, in delitiis habêre. *Mirari* enim ſæpius ſignificat in delitiis habere, cum voluptate & delectatione intuêri. *Mirari* propriè, eſt in admirationem rapi, re aliquâ, tanquam novâ, obſtupeſieri. Virg. *Artificumque manus inter ſe, operumque laborem Miratur.* Hinc fit *miraculum*, quicquid admirationem afferre poteſt, quaſi ſit contra naturam: propter quod veteres *mira* & *miracula* pro monſtris atque horrendis poſuêre. 10 Scil. *vaſa, ſigna, tabulas pictas, &c.* 11 Clam, in occulto; cui opponitur *publicè*, quod mox ſubjungitur, id eſt, palam, manifeſte, putà è templis. 12 Violentiâ auferre. 13 Loca, aut templa in quibus ſunt ſimulachra Deorum. Virg. *At gemini lapſu delubra ad ſumma dracones Effugiunt.* Ita dicta, quòd in iis *Dii ponantur*: ſicut *candelabrum* dicitur, ubi candela ponitur, ut ait Varro. 14 Privare, ſcil. *inſuevit exercitus.* 15 Sancta, religioſa. 16 Non ſacra, utpote à religione remota, & procul à *fano*, id eſt, æde ſacrâ. 17 Contaminare, commaculare. 18 Itaque, proinde. 19 Scilicet ſic omnia rapientes, ſpoliantes, potantes, &c. 20 Sc. Syllæ. 21 Superationem hoſtium ſuorum, nempe Marianorum. 22 Conſecuti, nacti ſunt. 23 Id eſt, nihil prorſus reliquerunt. *Reliquum* idem eſt, quod reſiduum, vel quod ex re quapiam ſupereſt. 24 Nam certè: *Quippe* eſt particula, quâ rationem reddimus ejus quod præceſſit: exponitur aliquando per *utpote*, præſertim ſequente pronomine relativo: undè Cic. Convivia (inquit) cum patre non inibat, *quippe qui* ne in oppidum quidem, niſi perraò veniret. 25 Res proſperæ, proſperitates. *Secundus* enim ſæpius idem ſignificat quod proſper: ut *ſecunda fortuna*, id eſt, proſpera, quæ vel nobis adeſt, vel nobis obſequitur: ſic *res ſecundæ*, quæ pro noſtro deſiderio ſequuntur. Hinc *ſecundo flumine navigare* is dicitur, qui aquâ ſequente navigat, hoc eſt, in eam partem fluente ad quam tendimus: ſicut *adverſo flumine navigat*, qui contra aquam nititur. Ab hoc fit *ſecundare*, hoc eſt, proſperam reddere: ut apud Virg. 7. Æn. —— *Dii noſtra incepta ſecundent.* Propriè autem *ſecundus* eſt, qui immediatè ſequitur primum, id eſt, quod ſecundo loco eſt: & tam numeri, quam dignitatis ordinem denotat:

ut

res ſapientium animos [1] fatigant: [2] nedum [3] illi, [4] corruptis moribus, victoriæ [5] temperarent, Poſtquam [6] divitiæ [7] honori eſſe cœperunt, & [8] eas gloria, [9] imperium, [10] potentia ſequebatur: [11] hebeſcere [12] virtus, paupertas [13] probro [14] haberi, [15] innocentia pro [16] malevolentia [17] duci cœpit. [18] Igitur [19] ex [20] divitiis [21] juventutem [22] luxuria, atque avaritia cum ſuperbia [23] invaſere, [24] rapere, [25] conſumere: ſua parvi [26] pendere, [27] aliena [28] cupere;

ut apud Cic. Quoniam id ſecundum erat de tribus: & Virg. 11. Æn. *Turnus ego, haud ulli veterum virtute ſecundus.* 1 Perturbant, moleſtiâ afficiunt, inſolentes faciunt. Eſt autem *fatigo* laſſo, ſive ad laſſitudinem perduco. Virg. *Veloces jaculo cervos, curſuque fatigat.* 2 Ne dicam quod. 3 Milites ſcilicet. 4 Hoc eſt, præditi corruptis moribus, aut habentes mores corruptos, depravatos. 5 Moderarentur ſeſe in victoria, neque nimis crudeliter illam exercerent. *Tempero* propriè, eſt temporis rationem habeo, rem ſuo ordine ac menſurâ adminiſtro: undè Cic. 1. Tuſc. Rempublicam verò noſtri majores, certè melioribus *temperaverunt* & inſtitutis & legibus. Verum hoc verbum ad alia quæcunque transfertur: undè dicimus, *temperare vinum aquâ*, hoc eſt, certâ menſurâ miſcêre. *Temperare* dativo junctum, ſignificat abſtinêre: ut *temperare alicui*, id eſt, abſtinêre ab injuriâ alicui inferendâ: ſic dicimus *temperare ſociis, ſibi, lingua, oculis, manibus, in aliquâ re*, &c. *Tempero ſocios*, hoc eſt, affectus eorum rego. 6 Opes. 7 In pretio & gloriâ habêri. 8 Divitias. 9 Majeſtas. 10 Dominatio. 11 Diminui & negligi. Ordo eſt: Virtus cæpit hebeſcere, paupertas habêri probro, innocentia *cæpit* duci pro malevolentiâ. 12 Fortitudo animi. 13 Dedecori, opprobrio. 14 Æſtimari. 15 Integritas vitæ, morum. 16 Malitiâ. 17 Haberi, reputari. 18 Proinde. 19 Id eſt, poſt, & ſignificat tempus, ut: *Ex illo celebratus honos*, hoc eſt, poſt illud tempus. Et Cic. *Ex* eâ die venti Septentriones fuêre. Aliquando ſignificat locum: ut, *ex* cælo. Aliquando ponitur pro à vel ab: ut, audivi *ex* patre meo. Interdum ſignificat pro, vel ad: ut *Ex* dignitate, *ex* uſu, hoc eſt, pro dignitate, vel ad dignitatem. Interdum *ſecundum*: ut, *Ex* Platonis ſententiâ, id eſt, ſecundum Platonis ſententiam. Interdum ſignificat in: ut, *Ex* capite laborat, id eſt, dolorem patitur in capite. Aliquando denotat materiam: ut, ſtatua *ex* ære facta, poculum *ex* auro. 20 Opibus. 21 Sc. Romanam, hoc eſt, juvenes Romanos. 22 Profuſio omnium rerum. 23 Corripuêre. 24 Rapiebant, hoc eſt, vi auferebant aliena. 25 Conſumebant, abſumebant omnia. *Conſumo.* autem ſignificat, in nihilum redigo, exhaurio, abſumo: ut *conſumere opes ſuas, bona*, &c. 26 Pendebant, hoc eſt, æſtimabant. Ter. Ego flocci *pendere*, id eſt, nihili æſtimare. *Pendo* propriè ſignificat pondero, quoniam ea, quæ ponderantur ex librâ pendent. Per ſimilitudinem autem, ut cæpimus dicere, pônitur pro æſtimo, conſidero: undè fit *magnipendo, floccipendo, parvipendo, nihilipendo*, id eſt, in magnâ, parvâ, aut nullâ æſtimatione habeo. *Tendo* etiam aliquando pro ſolvo accipitur. Virg. - - - - - - - - - - *tum pendere pœnas Cecropidæ juſſi.* Quæ ſignificatio indè deducta eſt, quia, antequam ſignatus eſſet nummus, cumque Romani adhuc gravi ære uterentur, non numerato ære, ut hodie, ſed penſo utebantur. 27 Cupiebant. 28 Bona aliorum. Quod *Alienum* dicitur, eſt alterius, ſive quod ad alium pertinet: undè Cic 1 Offic. Difficilis eſt cura rerum *alienarum*. *Alienum* quoque aliquando dicimus, *qui nullo nobis* neceſſitudinis vinculo eſt devinctus. Idem. Tandem enitor *(inquit) ut neque* amicis, neque alienioribus operâ, conſilio, labore deſim.

Inter-

[1] pudorem, pudicitiam, divina atque humana[2] promiſcua, [3] nihil penſi, neque [4] moderati habere.[5] Operæ pretium eſt, cum [6] domos atque [7] villas [8] cognoveris [9] in urbium modum [10] exædificatas, [11] viſere [12] templa [13] deorum, [14] quæ noſtri [15] majores, religioſiſſimi [16] mortales, [17] fecere. verum [18] illi [19] delubra deorum [20] pietate,

interdum idem eſt quod adverſus, vel abhorrens: ſic dicimus, non eſt *alienus* à literis. Aliquando idem ſignificat quod alienatus hoc eſt, immutatus, & ex amico inimicus factus. Idem: Si ille (inquit) à me eſt *alienior*, nihil tibi literæ meæ proderunt. Hinc deducitur verbum *alienare*, id eſt, alienum facere, vel ex noſtro dominio in alienum transferre: non me *alienabis*, quin noſter ſiem, verba ſunt Plauti: hoc eſt, non facies me alienum, nec me alienæ poteſtati ſubjicies.
1 Verecundiam animi. Undè *pudicus* is dicitur, qui continet ſe à libidinibus, caſtus. Ter. *Pudicum* ingenium narras Pamphili. Ordo eſt: *Et* habêre pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiſcua, *& habêre* nihil penſi, neque moderati. 2 Confuſa, ſine ullo diſcrimimine. 3 Hoc eſt, nihil conſiderati, nihil æſtimati: de hac phraſi ſupra egimus. 4 Moderatè facti. 5 Utile, & dignum factu eſt, operâ & labore dignum. Ex collatione veterum Romanorum quantum depravati, quantumque immutati fuerint Romanorum mores, Salluſtius noſter jam oſtendere ſatagit. 6 Intellige ædificia privata in urbe. 7 Domos & ædificia in agris. Eſt enim *villa* domus in agro, agri colendi, & fructuum condendorum, aut etiam habitationis causâ conſtituta. Dicta autem eſt *villa* à *vehendo*, hoc eſt, trahendo, quaſi *vehilla*, quòd in eam fructus *convehantur* ex agris, & *evehantur*, cum venduntur. Columella *villam* tripartitò diſtribuit, partem unam *urbanam*, alteram *ruſticam*, tertiam *fructuariam* appellavit. *Villa ruſtica* eſt ea pars villæ, quam villicus colonus habitandam ſibi obtinet, aut familiæ villaticæ, aut inſtrumento omni ruſtico condendo, & continendo eſt accommodata. *Villa urbana prætorium* dicitur, & eſt ea pars, quam dominus, ſi quando in villâ ſit, ſolet habitare: quæ, quia elegantius, amæniuſque ædificari ſolet, & inſtrui, ideò *urbana* vocatur, quaſi urbani nitoris, & elegantiæ plus habens, quàm *ruſtica villa*. *Fructuaria* autem *villa* dicitur, ubi fructus reconduntur. 8 Perceperis, hoc eſt, aliquis cognoverit, & perceperit. 9 Hoc eſt, inſtar urbium, ut quaſi urbes eſſe videantur. 10 Exſtructas. 11 Vidêre, viſum ire. 12 Ædes ſacras, ad contemplandas res humanas ædificatas; frequenterque in hunc ſenſum accipitur: ut apud Virg. —*Teucros vocat alta in templa ſacerdos.* Propriè tamen *templum* eſt locus, vel in cœlo notatus ab augure, vel in terra: à *templando*, vel à *tuendo*, hoc eſt, conſpiciendo dictum, quòd ex omni parte, vel quòd ex eo omnis pars aſpici poſſit. Primo autem cælum ipſum dictum eſt *templum*, quia ipſum primò tuemur. Ejus quatuor partes eſſe dicuntur ſiniſtra ab oriente, dextra ab occaſu, antica ad meridiem, poſtica ad ſeptentrionem. In terris autem dictum eſt *templum*, quilibet locus inauguratus, quod quibuſdam conceptis verbis ab augure finiebatur, undè tueri quamcunque cœli partem commodè poſſet. Hinc *contemplor* deductum eſt, pro diligenter intueor. Itaque cum locus, in quo ſenatus haberi ſolebat, inauguratus eſſet, *templum* ab autoribus appellatur. Solebant priſci Romani Deorum templa magnificentioribus ædificiis erigere, quàm domos privatas. Nunc ait Salluſtius noſter, homines ætatis ſuæ eò luxuriæ proceſſiſſe, ut ſibi ædes multò ſumptuoſiores ædificent, quàm templa. 13 Diis dedicata, & conſecrata. 14 Templa ſcilicet. 15 Patres, aut priſci Romani. 16 Homines. 17 Struxère. 18 Scilicet majores noſtri. 19 Templa Deorum. 20 Religione, aut cultu religioſo & pio. Propriè autem *pietas* accipitur pro debita obſervantia & cultu erga Deum, *patriam*, & parentes, eoſque, qui nobis parentum loco

[1] domos ſuas [2] gloria [3] decorabant, neque victis quidquam, [4] præter injuriæ licentiam, eripiebant. [5] at hi [6] contra [7] ignaviſſimi homines, per ſummum [8] ſcelus, omnia ea [9] ſociis [10] adimere, quæ [11] fortiſſimi viri victores hoſtibus reliquerunt: [12] proinde quaſi [13] injuriam [14] facere, id [15] demum eſſet [16] imperio uti. Nam [17] quid [18] ea [19] memorem, quæ, niſi his, qui videre, nemini [20] credibilia ſunt; à [21] privatis [22] compluribus [23] ſubverſos [24] montes, maria

5. ſunt colendi. 1 Sc. Privatas. 2 Rerum benè geſtarum aut à ſe, aut majoribus. 3 Honeſtabant, illuſtrabant, exornabant. 4 Hoc eſt, victis nihil adimebant, niſi poteſtatem alios injuriâ afficiendi. Præpoſitio autem *præter*, vim hic habet excipiendi, uti ſemper ferè accipitur: ut apud Cic. Amicum ex conſularibus neminem tibi eſſe video, *præter* Lucullum. Aliquando ponitur pro ſupra: ut apud Ter. in Andr. Et quia erat formâ *præter* cæteras honeſtâ & liberali. Sic *præter modum*, id eſt, ſuprà modum. Interdum ponitur pro contra: ut Ter. *Præter* civium morem, atque legem. *Præter ſpem* quoque dixit Terentius, hoc eſt, ex inſperato; ſic *præter* opinionem, id eſt contra opinionem. 5 Scilicet homines noſtri temporis & ſæculi. 6 E contrario: & tum plerumque ſine caſu conſtruitur: ut apud Plaut. in Amph. Hoſtes (inquit) crebri cadunt, noſtri *contrà* ingruunt. Aliquando ponitur pro viciſſim: ut apud Ter. in Adelph. In eo me oblecto, ſolum id eſt charum mihi, ille ut item *contra* me habeat, facio ſedulò. 7 Ignaviæ, pigritiæque deditiſſimi, viliſſimi. 8 Facinus, nefas. 9 Confœderatis. 10 Adimebant, hoc eſt, auferebant. 11 Sc. majores noſtri. 12 Id eſt, perinde, haud ſecus, ita ut. 13 Iniquitatem, hoc eſt, violare ſubditos. *Injuria* indè dicta eſt, quòd *non jure fiat*. Omne enim quod *non jure fit*, teſte Ulpiano, *injuria* dicitur, ſive verbis, ſive re. Re, cùm manus inferuntur: verbis, cùm fit convitium. Nonnunquam *injuria* adverbialiter ſumitur pro immeritò: ut apud Plaut. Amant te omnes mulieres, neque *injuriâ*, qui ſis tam pulcher. Sic. Cic. in Catil. Ego tibi *injuriâ* ſuſpectus ſum; id eſt, immeritò. 14 Inferre alteri. 15 Tandem. 16 Hoc eſt, regnare. 17 Propter quid. Ordo eſt: Nam quid memorem ea, quæ nemini ſunt credibilia, niſi *his*, qui vidêre *ea: ſcilicet* montes *eſſe* ſubverſos à compluribus privatis, maria *eſſe* conſtrata? Quibus divitiæ videntur mihi fuiſſe ludibrio: quippe properabant abuti divitiis per turpitudinem, quas licebat habêre honeſtè. 18 Scilicet nefaria & libidinoſa Romanorum facinora. 19 Commemorem, referam 20 Credi poſſunt. 21 Hoc eſt, nullum gerentibus principatum aut magiſtratum. *Privatus* autem propriè idem eſt, quod proprius, peculiaris, quod eſt uniuſcujuſque civis; & opponitur *publico*: ut apud Cic. Quia (inquit) cum Scipione vixerim, quocum mihi conjuncta cura de re *publica* & de *privata* fuit. Hinc *privati homines* dicuntur, qui nullum gerunt magiſtratum, quod illi demum ſui juris ſint, qui à publicâ curâ abſtinent: unde Cic. lib 1. Offic. *Privatum* autem oportet æquo & pari cum civibus jure vivere. 22 Multis pluſculis hominibus. 23 Dirutos, in planitiem redactos, everſos. Plin. Nat. Hiſt. lib. 36. c. 15. *Quòd ſi quis, inquit, diligentiùs æſtimavit aquarum abundantiam in publico balneis, piſcinis, domibus, euripis, hortis ſuburbanis, villis, ſpatioque advenientis exſtructos arcus, montes perfoſſos, convalles æquatas, fatebitur nihil magis mirandum fuiſſe in toto orbe terrarum.* 24 Loca altiſſima. Eſt autem *mons* terræ tumor altiſſimus, ab *eminendo*, quaſi *eminens* dictus. Itaque aliquando *mons* ſumitur pro eo omni, quod eminet: unde Virgilius dixit 1. Æn. —— *præruptus aqua mons.* *Montes aureos polliceri*, proverbialiter dicitur de iis qui immenſa promittunt, ſpeſque ampliſſimas

[1]conſtrata eſſe? [2] quibus mihi [3] ludibrio videntur fuiſſe divitiæ. [4]quippe, quas honeſte [5] habere licebat, per [6] turpitudinem abuti [7] properabant. Sed [8] lubido [9] ſtupri, [10]ganeæ, [11] cæterique [12]cultus [13]non minor [14] inceſſerat. viri [15] pati [16] muliebria: mulieres [17] pudicitiam [18] in propatulo [19]habere: [20] veſcendi cauſſa, terra, marique omnia [21] exquirere: [22] dormire prius, quam ſomni [23]cupido eſſet; non [24] famem, aut [25] ſitim, neque [26] frigus, neque [27] laſſitudinem [28] operiri, ſed ea omnia [29] luxu-

ſimas oſtentant: quod proverbium ſumptum eſt ab arrogantiâ Perſarum, qui propter auri venas, montes aureos jactabant: Vide Chiliades Eraſmi. 1 Tecta, & oppleta terra: eſt autem à verbo *conſternere*, hoc eſt, ſternere, vel ſternendo tegere, ſpargere. Virgil. — — *it ſtridor, & altè Conſternunt terram concuſſo ſtipite frondes.* 2 Civibus Romanis. 3 Delectamento, illuſioni. *Ludibrium* enim eſt res vana & deridenda. Hinc *habêri aliquid ludibrio* dicimus, id eſt, deriſui, & contemptui: undè Ter. in Hecyr. Non ſic *ludibrio* tuis factis *habitus eſſem*. *Eſſe alicui ludibrio*, eſt deridêri, vel illudi ab aliquo. 4 Nam, quia. 5 Poſſidêre. 6 Per luxum. 7 Feſtinabant. 8 Pergit jam Salluſtius alia Romanorum vitia recenſêre. Ordo eſt: Sed non minor libido ſtupri, ganeæ, & cæteri cultus inceſſerat *Romanos*. Viri pati muliebria: mulieres habêre pudicitiam in propatulo: exquirere omnia terrâ & mari cauſâ veſcendi. 9 Illiciti concubitus. *Stuprum* enim eſt omnis ſcortatio & illicitus concubitus cum viduâ, aut virgine: indè *ſtuprare*, id eſt, vitiare, ſtuprum inferre. 10 Id eſt, vitæ libidinoſæ & luxurioſæ in ganeis. *Ganea* vel *ganeum* eſt lupanar meretricum, domus meretricia, popina: Ter. Ubi ego illum quæram? Credo abductum in *ganeum*: indè *ganeones*, qui *ganeas* frequentant. 11 Similis. 12 Veſtitus. 13 Æqualis, ac libido erat in exſtruendis ædificiis. 14 Invaſerat Romanos. 15 Patiebantur. 16 Res muliebres. Vox *muliebria* in plurali numero ſæpius ſumitur pro præpoſterâ libidine, cùm quis ſexus ſui oblitus, alterius libidini obſequitur, & mulieris quodammodò partes ſuſcipit. 17 Caſtitatem conjugalem. 18 Publicè, palàm. *Propatulum* id dicitur, quod eſt latè patens & apertum. 19 Habebant. 20 Edendi, ſcilicet ut gulæ ſatisfacerent. 21 Exquirebant, hoc eſt, perquirebant. 22 Dormiebant. 23 Cupiditas, deſiderium. 24 Eſuriem, edendi cupiditatem. Differt ab *inedia*, quòd *fames* ſemper eſt cum cupiditate edendi; *inedia* verò etiam ſine appetitu, ut in ægrotis. De hac re & Seneca conqueritur Conſol. ad Helv. C. IX. *Vomunt, ut edant, edunt ut vomant. Epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur.* Item de Brev. vitæ C. XXII. *mala ſua illos ſequuntur, ut nec bibant ſine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otioſos numeraveris, qui ſella ſe & lectica huc & illuc ferunt, & ad geſtationum ſuarum, quaſi deſerere illas non liceat, horas occurrunt. Quos, quando lavari debeant, quando natare, quando cœnare alius admonet; & eo uſque nimio delicati animi languore ſolvuntur, ut per ſe ſcire non poſſint, an eſuriant.* 25 Bibendi cupiditatem. Notandum autem eſt, *ſitim* per metaphoram dici nimiam rei alicujus aviditatem: ut apud Cic. Neque enim unquam expletur, aut ſatiatur cupiditatis *ſitu*: ſic dicitur, *ſitu pecuniæ*, hoc eſt, nimia pecuniæ aviditas. 26 Appetitum ſe calefaciendi. 27 Defatigationem, & appetitum quieſcendi. 28 Oppetiebantur, id eſt, exſpectabant: ut apud Ter. *Opperiar* hominem hic, ut ſalutem & colloquar. 29 Luxurioſâ & libidinoſâ vitâ.

[1] ante capere, hæc [2] juventutem, ubi [3] familiares opes [4] defecerant, ad [5] facinora [6] incendebant. animus [7] imbutus [8] malis artibus, haud facile [9] lubidinibus carebat; [10] eo [11] profuſius [12] omnibus modis [13] quæſtui, atque [14] ſumptui deditus erat.

1 Antecapiebant, præoccupabant, præveniebant: ſic ſumitur iſta vox infra à *Salluſtio* noſtro, ubi dicit: *Conſul optimum factu ratus, noctem quæ inſtabat, antecapere, ne quid eo ſpatio novaretur.* Præveniebant ergo ea omnia luxu ſuo; nec mirùm, cùm cibos devorarent, priuſquam eſurirent, hoc ſcilicet pacto gulam provocantes; potarent, priuſquam ſitirent; dormirent, priuſquam ſomnus obreperet; calefacerent ſe, priuſquam frigerent; requieſcerent, priuſquam defeſſi eſſent, 2 Juvenes Romanos. 3 Divitiæ à parentibus relictæ, aut ex patrimonio collectæ, domeſticæ. *Familiaris* enim ſignificat, quod ad familiam pertinet, quod eſt familiæ: undè *familiaria negotia*, *res familiares* dicimus. 4 Defuerant. *Deficio* enim aliquando ſignificat deſum, & hoc ſolum ab eo differt, quòd *deficio* accuſativum exigat: *deſum* verò dativum: undè Cic. Quod ea *me* ſolatia *deficiunt*, quæ cæteris, quorum mihi exempla propono, in ſimili fortunâ non *defuerunt*. Idem: *Dies me deficeret*, id eſt, derelinqueret, deſereret. Ab hoc derivatur *defectus*, cum pro privatione capitur: ut, multi *defectu* medicorum perierunt, hoc eſt, quia defuerunt medici. Aliquando ſignificat deſciſco, recedo à ductu atque imperio alterius, & in numero hoſtium me confero: & tùm ablativo jungitur cum præpoſitione: ut *defecit à duce ſuo* ad hoſtes, id eſt, receſſit, deſcivit: undè Curt. Jam duæ legiones *ab eo defecerant*. Hinc *defectio* dicitur receſſus, vel militum ab Imperatore, vel civitatis à Domino: qui dicuntur *deficere*, cum ab eorum gubernatione diſcedunt: undè Cic. Omnium autem perturbationum fontem eſſe dicunt intemperantiam, quæ eſt à totâ mente, à rectâ ratione *defectio*. Aliquando *deficio* ſignificat debilitor, & viribus exhaurior: undè *defecti* appellantur debilitati, atque exhauſti. Item *deficere* aliquando uſurpatur pro finire, definire: ut, hic præ mærore *defecit*. *Deficere debitores* dicuntur, quorum facultates ita imminutæ ſunt, ut jam ſolvendo non ſint. 5 Scelera, utpote ad furtâ, rapinas, & ſacrilegia. 6 Inſtigabant, inducebant: undè dicimus *incendere aliquem amore*, vel *irâ*, hoc eſt ad amandum vel iraſcendum inducere. Propriè *incendo*, eſt inflammo, accendo: ut *incendere* candelam, ædes. 7 Inſtructus, inſtitutus. 8 Exercitiis vitæ luxurioſæ & perditæ. 9 Malis cupiditatibus. 10 Propterea, ideò propter libidinem, Aliquando pro tantò. Aliquando pro ad id, vel uſque ad id, ſic dicitur, *eò* magnitudinis procedere, hoc eſt, ad eam magnitudinem: *eò* ſapientiæ devenit, id eſt, ad eam ſapientiam. 11 Effuſiùs, intemperantius. 12 Id eſt, per fas, nefaſque. 13 Lucro. Ter. in Fun. Is *quæſtus* nunc eſt multò uberrimus. Derivatur enim à *quæro*, quod inter alia ſignificat lucror: ut apud Plaut. Qui homo maturè *quæſivit* pecuniam, &c. 14 Profuſioni, abſumptioni rerum. *Sumptus* enim idem eſt, quod impenſa: ut apud Ter. in Phorm. Opus eſt *ſumptu* ad nuptias. Hinc *ſumptuoſus*, pro prodigè pecuniam expendit, & immoderatè ſumptus facit. Et *ſumptuarius*, quòd ad ſumptum pertinet: undè *leges ſumptuariæ* dicuntur, quæ de moderandis ſumptibus latæ ſunt. Hæc lex numerum tantum convivarum præſcribebat, jubebatque ut patentibus januis cœnaretur, ut obſervatio eius videri poſſet. Poſt hæc, cum plures præſcripto in convivio vocarentur, ideòque autoritatem novæ legis aucta neceſſitas imploraret, poſt annum vigeſimum ſecundum legis Orchiæ, Fannia lex data eſt, anno poſt urbem conditam quinquageſimo octavo. Neque eam Prætores aut *tribuni* ut pleraſque alias, ſed ex omnium bonorum conſilio, & ſententiâ ipſi *conſules pertulêre*: cùm reſpublica Luxuriâ conviviorum majora, quam credi poſſet, detrimenta pateretur. Quippe eò redacta res erat, ut plerique ingenui

[1] In tanta tamque [2] corrupta [3] civitate, Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium [4] flagitioſorum atq; [5] facinoroſorum circum ſe, tanquam [6] ſtipatorum, [7] catervas habebat. Nam, quicumque impudicus [8] adulter, [9] ganeo, [10] alea, manu,

nui pueri pudicitiam, & libertatem ſuam venditarent: plerique ex plebe Romanâ vino madidi in comitium venirent, & ebrii de Reipublicæ ſalute conſulerent Hæc non conviviis tantum, ut lex Orchia, ſed etiam ſumptibus modum impoſuit, aſſibus centum præſcriptis. Plura vide apud Roſinum. 1 Tandem, enarratis civium Romanorum moribus, pergit *Salluſtius* noſter ad Catilinæ facinora ſpecialiter narranda. Ordo eſt: Catilina habebat in tantâ & tam corruptâ civitate, id quod erat facillimum factu, catervas omnium flagitioſorum atque facinoroſorum circum ſe, tanquam ſtipatorum. 2 Perditâ, depravatâ. 3 Urbe Româ ſcilicet. 4 Sceleratorum, flagitiis contaminatorum. 5 Sceleratorum, quippe qui multa flagitia & facinora commiſerant. Cic. in 2. Orat. in Catil. complures facinoroſos, qui cum Catilinâ familiariſſimè vixerant, nominans, ſic ait: *Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium facinoroſorum.* 6 Satellitum densè concomitantium. *Stipatores* enim ſunt ſatellites, quos principes corporis cuſtodiæ cauſâ ſibi adhibent: à *ſtipe*, quam accipiebant; vel quòd reges *ſtipent*, & undique circumdent, ac claudant, penè conſtringentes inſtar apum circà ipſarum regem; aut quòd ipſi ferro *ſtipati* ſint. Proprie autem *ſtipatores* appellati ſunt, qui in navibus *ſtipam*, hoc eſt, *ſtupam* componunt. Hinc *ſtipare*, pro denſare, rimas obturare, claudendo coarctare accipitur: à *ſtupâ* dictum, hoc eſt, lini purgamento, quod in ſtipandis navium rimis ſolet adhibèri: ſic ſumitur iſta vox apud Virg. 1 Æneid. loquentem de apibus: ------- *aut cum liquentia mella Stipant, & dulci diſtendunt nectare cellas.* Idem 3. Æn. ---- ---- *Stipatque carinis Ingens argentum.* Hinc *ſtipati* quoque dicuntur principes, qui cuſtodiæ cauſâ ſatellitio cinguntur: item, qui amicorum, clientum, comitum-ve turbâ ſepiuntur. Liv. *Stipatus* agmine armatorum, in forum irrumpit: & apud Virg. 1. Æneid. *Regina ad templum forma pulcherrima Dido Inceſſit, magnâ juvenum ſtipante catervâ.* 7 Turmas, multitudinem comitantium. 8 In adulterio vivens. Componi videtur ex præpoſitione *ad* & *alter* ſeu *altera*: quòd ille *ad alteram*, & hæc *ad alterum* ſe conferat. Undè *adulter vir* dicitur, qui cum alterius uxore ſe miſcet: ſicut *adultera mulier*, quæ miſcet ſe cum alterius mulieris viro, vel cum viro non ſuo: a quo jam *adulterium* ipſum crimen dicitur. Hinc quoque fit verbum *adulterare*, quod aliquando ſignificat adulterium facere, hoc eſt, arte aliquâ quippiam pro vero aſſimilare, atque ita rem ſinceram corrumpere. Hinc fit *adulterinus, a, um*: quod propriè eſt, ex adulterio procreatus. Undè per Metaphoram *adulterina ſigna* dicuntur, quæ ſunt falſis, aſſimilatiſque annulis facta: Sic *adulterinæ litteræ*, quæ pro veris ſubſtituuntur: undè *adulterinis clavibus* oſtium apertum dicimus, cum non ſuis, ſed alterius oſtii clavibus uſi ſumus. 9 Ganearum frequentator. Sic Cic. in 2. Invect. in Catil. *Quis totâ Italiâ veneficus, quis gladiator, quis latro, quis ſicarius, quis parricida, quis teſtamentorum ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter? Quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilinâ non familiariſſimè vixiſſe fateatur?* 10 Ludo teſſerarum. *Alea* etiam accipitur pro quovis ludo, qui caſu potiùs, quam arte gubernatur. Per ſimilitudinem ponitur pro quavis fortuna, ſive periculo, diciturque, Aleam omnem jacere, qui ſe periculo fortunæque committit. Contrà, Extra omnem aleam aliquid eſſe dicimus, de quo dubium non eſt, quod eſt extra omne periculum, omnemque controverſiam.

ventre, [1] pene; [2] bona patria [3] laceraverat, quique [4] alienum æs grande [5] conflaverat, [6] quo [7] flagitium, aut [8] facinus [9] redimeret; præterea, omnes undique [10] parricidæ, [11] ſacrilegi, [12] convicti [13] judiciis, aut [14] pro factis judicium timentes, [15] ad hoc, quos [16] manus, atque lingua, [17] perjurio, & [18] ſanguine civili alebat; poſtremo, omnes, quos [19] flagitium, [20] egeſtas, [21] conſcius animus [22] exagitabat, hi Catili

1 Virili membro ſcortando. Propriè *penis* eſt cauda: à *pendendo* (ut quidam volunt) ita dicta, eò quòd à poſteriori animalium parte *dependeat*. 2 Patrimonium ſuum. 3 Conſumpſerat, dilapidaverat: ſic apud Plautum in Sticho id vocatur *lacerare rem ſuam*, id eſt, abſumere bona ſua. Propriè *lacerare* eſt, dilaniare, membratim diſcerpere. 4 Id eſt debitorem ſe fecerat alienæ pecuniæ, ſeu multum pecuniæ mutuò acceperat. Cic. in 2. Invect. in Catil. *Primum genus eſt eorum, qui magna in ære alieno majores etiam poſſeſſiones habent, quarum amore adducti, diſſolvi nullo modo poſſunt.* Ibidem: *Nemo non modò Romæ, ſed nec in ullo angulo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus aſciverit.* Æs propriè ſpecies eſt metalli rubro colore. Et quia primum maximo in pretio fuit, adeò ut pecuniam quoque, jacente auro, ex eo ſignarent, factum eſt, ut pro ipsâ pecuniâ accipiatur. —— *Quo non præſtantior alter Ære ciere viros, martemque accendere cantu.* *Æs alienum* idem eſt, ut jam diximus, quod debitum. Hinc proverbiali quadam ſpecie eum *in ære noſtro eſſe* dicimus, quem nobis officiis obſtrictum ſignificamus, ita ut jam totus certoque noſter ſit. Quo eleganter uſus eſt Cicero famil 13. Et mehercule ſemper ſic in animo habui, te *in meo ære eſſe* propter L. Lamiæ noſtri conjunctionem; id eſt, inter amicos meos eſſe. *Æs militare* dicebatur, quod tribunis ærariis attributum erat, ut militibus redderetur. 5 Contraxerat. Cui reſpondet, *Diſſolvo æs alienum*, id eſt, æs alienum, quod conflaveram, reſtituo. Propriè *conflare* eſt, ſimul flare, hoc eſt, ſimul ſpirare, cùm ſcilicet diverſi venti ſimul ſpirant. Prætereà de metallis dicitur, quæ *conflari* dicuntur, cum igne liquefacta miſcentur, ac confunduntur. Undè *conflare argenteam ſupellectilem*, eſt liquefacere, & in maſſam redigere. 6 Scil. ære alieno. 7 Peccatum flagris dignum. 8 Factum deteſtandum. 9 Pretio, pecuniâ liberaret. 10 Parentum aut conſanguineorum interfectores aut occiſores. Hinc parricidium, id eſt, parentis vel cognati cædes. Cic. in 2. Orat. in Catil. *Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium facinoroſorum.* 11 Rerum ſacrarum fures. 12 Evicti, condemnati, ſcil. de criminibus. 13 Judicium eſt legitima diſceptatio duorum, aut plurium coram judice. 14 Hoc eſt, propter facta ſua ſcelerata non audentes ſeſe judici oſtendere; ita ut ſenſus ſit: quicunque ſcelus aliquod commiſerant, propter quod timebant condemnari, hi ſe ad Catilinam recipiebant. Undè Cic. in 2. Invect. in Catil. *Qui vadimoniis, judiciis, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur.* 15 Præterea, inſuper. 16 Scil. facinoroſa. 17 Falſo juramento. Derivatur à *perjurus*, qui jusjurandum violat, vel qui jurando jus pervertit: ut apud Virg. 2. Æn. *Talibus inſidiis, perjuriquе arte Sinonis Credita res.* 18 Per effuſionem ſanguinis civium. 19 Scelus aliquod enorme. 20 Paupertas, quam ſcilicet contraxerant ex profuſione rerum ſuarum. 21 Scilicet alicujus magni ſceleris aut flagitii. 22 Vexabat, & torquebat morſu conſcientiæ.

næ[1] proximi,[2] familiaresque erant. Quod [3] ſiquis etiam [4] à culpa vacuus in amicitiam[5] ejus [6] inciderat; quotidiano [7] uſu, atq; [8] illecebris, facile [9] par, [10] ſimilisque cæteris efficiebatur. ſed maxime adoleſcentium[11] familiaritates [12] appetebat. [13] eorum animi [14] molles, & ætate [15] fluxi, [16] dolis [17] haud difficulter [18] capiebantur. nam, uti cujusque [19] ſtudium [20] ex ætate [21] flagrabat, aliis [22] ſcorta [23] præbere; [24] aliis canes, atque equos [25] mercari: poſtremo neque [26] ſumtui [27] neque modeſtiæ ſuæ parcere, [28] dum illos [29] obnoxios, [30] fidosque ſibi faceret. Scio fuiſſe [31] nonnullos, qui ita [32] exiſtimarent, [33] juventutem, quæ domum Catilinæ [34] frequentabat,

1 Chariſſimi. 2 Arctâ familiaritate conjuncti. 3 Si aliquis. 4 Id eſt, immunis à culpâ, innocens. 5 Catilinæ ſcilicet. 6 Caſu incurrerat, & venerat, ſæpius enim *incido* ſumitur pro caſu incurro, aut de improviſo labor: ut *incidi* in latrones. *incidi* in errorem, dicit Cicero. 7 Converſatione, & conſuetudine improborum. 8 Blanditiis, allectionibus vitiorum, quibus alios ad ſe attrahebat. Sunt enim *illecebræ* blanditiæ, quibus capimur, & ad aliquam rem pellicimur; eſt enim à verbo *illicio*, quod ſignificat attraho, illaqueo, illecebris decipio: ut apud Ter in And. Tu-ne hic homines adoleſcentulos imperitos rerum, eductos libere, in fraudem *illicis*? Hinc *illecebroſus*, qui inanibus blandimentis hominem allicit. Cic. in 2. Orat. in Catil. *Jam verò quæ tanta in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo?* 9 Scilicet magnitudine flagitiorum. 10 Scilicet moribus. 11 Amicitias. 12 Avidè cupiebat: quia adoleſcentes ſunt imperiti rerum, facile enim eorum animi vitiis capiuntur. 13 Adoleſcentium. 14 Teneri, & luxuriæ dediti. 15 Inconſtantes, mutabiles. 16 Fallaciis. 17 Id eſt, facilè, nullo negotio. 18 Decipiebantur. 19 Amor, cupiditas, inclinatio alicujus rei exercendæ 20 Secundum ætatem quam habebat. 21 Accenſum erat & magnum, ardebat. 22 Meretrices. Adeò plerique urbis juvenes corrupti erant. Nam unicuique libidines mulierum, potationes, ac omnis generis luxuriæ alendæ ſumptus præbebat: unde Cic. in 2. Invect. in Catil. *Qui alios ipſe amabat turpiſſimè; aliorum amori flagitioſiſſimè ſerviebat: aliis fructum libidinum; aliis mortem parentum, non modò impellendo, verùm etiam adjuvando pollicebatur.* 23 Pro præbebat, hoc eſt, dabat, exhibebat. 24 Adoleſcentibus. 25 Mercabatur, emebat, pretio comparabat canes & equos: His autem juvenes potiſſimùm delectantur, juxta illud Terentii in Andriâ: *Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli, ut animum ad aliquod ſtudium adjungant, aut equos alere, aut canes ad venandum, &c.* Quod Horatius etiam innuit in Arte Poetica, dicens; *Imberbis juvenis, tandem cuſtode remoto Gaudet equis, canibusque, & aprici graminis campi.* 26 Impenſis, aut profuſioni bonorum, ut ſcilicet adoleſcentum voluptatibus inſerviret. 27 Hoc eſt, nullam modeſtiam ſervabat. 28 Dummodò 29 Devinctos & obligatos, quaſi ob communem noxam. 30 Fideles. 31 Aliquos, quoſdam homines, 32 Putarent, judicarent. 33 Hoc eſt, juvenes. 34 Frequenter accedebat, adibat. *Frequentari* ergo *domus* dicitur, quæ à multis aditur, vel cum multis. Hinc fit *frequentatio*, & *frequentia* pro conventione & concurſu. Et apud Grammaticos *verbum frequentativum* quòd ſignificat frequentem actionem. Aliquando *frequentare* ſumitur pro geminare, vel frequenter repetere. Deri-

[1] parum honeſte [2] pudicitiam [3] habuiſſe. ſed [4] ex aliis rebus magis, quam quod [5] cuiquam id [6] compertum foret, hæc fama [7] valebat. [8] Jam primum adoleſcens Catilina multa [9] nefanda [10] ſtupra [11] fecerat, cum [12] virgine [13] nobili, [14] cum ſacerdote

vaturà nomine adjectivè *frequens*, id eſt, creber, multus, plenus. Undè *frequens locus* dicitur, quem frequentare multi ſolent. Sic *urbs frequens*, *platea frequens*, ubi multi homines aut habitant, aut diverſantur. Sic *frequens templum* dicitur, in quo multi conveniunt, & quod multi frequentant. *Frequentes cives* vocantur multi & numeroſi. 1 Id eſt, inhoneſtè. 2 Caſtitatem corporum ſuorum. 3 Retinuiſſe, conſervaſſe, ſc. à turpi libidine; unde Cic. in 1. Orat. in Catil. *Quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium in toto corpore abfuit?* 4 Scilicet turpibus & parum honeſtis per eos factis. 5 Alicui. 6 Exploratum. 7 Vigebat, vires habebat. Quaſi dicat: Hæc fama, ſcilicet quod juvenes, domum Catilinæ frequentantes, parum honeſtè pudicitiam habuerint, magis vires & vigorem nanciſcebatur ex aliis rebus turpibus ab ipſis perpetratis, quam quod revera id quiſquam exploraſſet. Hoc autem addit duplici de cauſâ: vel, propter potentes aliquos & nobiles conjurationis ignaros, nihilominùs ex intimis Catilinæ amicis: vel, quòd hiſtoricum pro certo quidquam affirmare non deceat, quod ipſum fugiat. 8 Hoc eſt, ab eo ipſo tempore quo fuerat adoleſcens. 9 Execrabilia. *Nefandum* enim id dicitur, quod *ne fari* quidem liceat, à *nefas*. 10 Scortationes, & illicitos concubitus. Cic. in 2. Invect. in Catil. *Quod nefarium ſtuprum non per illum?* Idem paulò poſt: *Atque idem tamen ſtuprorum & ſcelerum exercitatione aſſuefactus, &c.* 11 Commiſerat. 12 Puellâ intactâ. 13 Nobili loco natâ. Quæ-nam autem virgo hic à Salluſtio ſignificetur, ſunt qui dubitent. Nonnulli hic eam à Salluſtio ſignificari exiſtimant, quæ poſteà fuit Catilinæ ſocrus: atque ita putant nomen virginis hujus à Salluſtio, aliiſque propter generis nobilitatem ſuppreſſum eſſe. Ego autem certi quid afferam, non habeo, eò maximè, quòd apud Plutarchum in Cicerone legerim id tantum, nempe Catilinam cum filiâ virgine coiſſe. 14 Id eſt, cum virgine Veſtali ſeu Deæ Veſtæ. Hæc Fabia vocabatur, & fuit ſoror Terentiæ, uxoris Ciceronis, verùm cùm ſtupri ſeu inceſti rationem reddidiſſet, quod conſtuprata eſſet à Catilinâ, abſoluta fuit. Virgines enim Veſtales, ſtuprum paſſæ, & in adulterio deprehenſæ, miſerabili & fœdiſſimo ſupplicio afficiebantur. *Vivæ enim funebri pompâ efferebantur, amicis ac cognatis lachrymis lecticam proſequentibus, delataque ad Collinam portam extrà muros, in ſubterraneâ cellâ vivæ ſepeliebantur, nec monumento dignitatis, nec parentatione, aliis-ve ſolemnibus defunctorum honoribus*, verba ſunt Dionyſii. Pœna hæc *Virginum Veſtalium* à Plutarcho in vitâ Numæ Pompilii plenius explicatur, cùm de iis verba faciens in hunc modum ſcribit: *Si quid deliquerit*, inquit, *Veſtalis, verbera ei à ſummo Pontifice infliguntur aliquando etiam nudæ, linteo prætenſo, in obſcuro & umbroſo loco. At quæ virginitatem polluit, viva defoditur juxtà portam Collinam. Eſt ibi intrà urbem tumulus quidam terreus, in longum porrectus, Aggerem Latini vocant, in eo domus ſubterranea non magna, in quam ex ſuperiori parte deſcenſus fit, paratur; in eâque lectus conſtratus, lucerna ardens, paucaque eorum, quæ ad vitam fovendam neceſſaria ſunt, primitiæ reponuntur, ut panis, aqua, lac in vaſculo, & oleum, tanquam nefas putent fore, ſi corpus ſummis conſecratum ſacrimoniis fame pereat. Tum illam, quæ ſupplicio eſt afficienda, lecticæ impoſitam extrà opertæ, loriſque revinctam, ita ut ne vox quidem exaudiri poſſit, per forum vehunt: ei omnes via decedunt taciti, & ingenti cum mæſtitia ſilentes tranſmittunt, neque eſt horribilius ullum ſpectaculum aut dies, quam urbs ugat triſtiorem. Ubi ad locum, quem dixi, lectica pervenit vincula lictores ſolvunt:*

[1] Veſtæ, & alia [2] hujuſcemodi contra [3] jus, [4] faſque, [5] poſtremo, [6] captus amore [7] Aureliæ Oreſtillæ, cujus, præter [8] formam [9] nihilunquam [10] bonus laudavit: [11] quod [12] ea [13] nubere [14] illi [15] dubitabat, timens

vunt: at princeps ſacrorum ſecreto quadam comprecatus, manibus ad Deos ſublatis, antequam neceſſitati ſupplicii ſatisfaciat, oblevatam educit, & in ſcalis deorſum in domum deferentibus inſtituit, ita ipſe cum reliquis Sacerdotibus revertitur. Poſtquam damnata deſcendit, ſurſum gradus attrahunt, multaque ſupernè terra ingeſta domus occulitur, complanaturque. Hactenus Plutarchus. Pompejus Feſtus tradit, *Sceleratum Campum* appellari proximè portam Collinam, in quo virgines Veſtales, quæ inceſtum fecerint, vivæ ſint defoſſæ. 1 *Veſta* filia fuit Saturni ex Ope. Undè autem *Veſta* nomen acceperit, inter ſcriptores non convenit. Ovidius eam à *viſtando* dictam putat, cum ſcribit lib 6. Faſt. *Stat vi terra ſua, viſtando Veſta vocatur.* Alii à *veſtiendo*, quòd terra, variis tùm herbis, tùm plantis, cæteriſque *veſtiatur*. Nec deſunt, qui ἀπὸ τῆς ἑστίας, à *foco*, nomen hoc deductum velint. Cui ſententiæ ſubſcribit Cic. lib. 1. De Natur. Deor. *Veſta*, inquit, nomen ſumptum eſt à Græcis: ea eſt enim, quæ ab illis, ἑστία dicitur, viſque ejus ad aras & focos pertinet. Interdum ponitur pro igne; ut apud Ovid. loco citato: *Nec tu aliud Veſtam, quam vivam intellige flammam.* Veteres autem duas eſſe *Veſtas* affirmabant, unam Saturni matrem, alteram ejus filiam, de quâ Ovidius ibidem: *Ex Ope Iunonem memorant, Cereremque creatas Semine Saturni, tertia Veſta fuit.* Hinc *Virgines Veſtales* dictæ, quòd *Veſta* ſacra curarent. Has primum ſacerdotes Numa Pompilius Veſtæ ſacravit, ſtipendioque publico dotavit, perpetuâque virginitate, aliiſque cæremoniis venerabiliores effecit. Harum potiſſimum cura erat, ut ignem perpetuum conſervarent: qui ſi fortè per negligentiam fuiſſet extinctus, nequaquam alio ex igni reparare fas erat, ſed accenſâ per fomites ex ſole flammâ, purus & cæleſtis ignis eliciebatur. Porrò *Virgo Veſtalis* lègebatur intrà annum ſextum ſuæ ætatis, & decimum: & triginta annos oportebat eam manêre virginem, poſteà nubere licebat. De his fuſiùs vide Roſinum Antiquit. Rom. lib. 3. c. 19. 2 Sc. fecerat. 3 Humanum jus intelligit, quod læſerat faciendo ſtuprum cum virgine nobili. 4 Et contra fas, id eſt, licitum, aut jus divinum, quod violaverat, quia ſe miſcuerat cum virgine Veſtali. 5 Denique, poſt multa nefanda facinora & ſtupra à ſe commiſſa. 6 Acceſſus, ſc. *fuit*. 7 Illius ſcilicet mulieris infamis. 8 Pulchritudinem, corporiſque venuſtatem: nam fòrma quidem bona erat, ſed ipſa Aurelia omnibus vitiis referta erat. 9 Nullam partem, nullum-ve factum. 10 Vir ſcilicet integer, & ſpectatæ fidei. 11 Quia. 12 Aurelia Oreſtilla. 13 Propriè ſignificat tegere, velare: ut apud Virg. ——— *Arſuraſque comas obnubit amictu.* Undè *nubes* dicta creditur, quod cælum *obnubat*, id eſt, tegat. Quoniam verò ſponſæ apud veteres, dum viro tradebantur, *nubere:* hoc eſt, velare capita ſolebant, factum eſt, ut *nubere* uſurpetur pro viro tradi. Eſt enim *nubere* proprium mulieris; ſicut viri proprium eſt *ducere:* undè Ter. in Andr. Aliquot me adière, ex te auditum qui ajebant, hodie filiam meam *nubere* tuo gnato: non enim vir, ſed mulier propriè *nubit*. Hinc *nuptiæ* dictæ ſunt, hoc eſt, matrimonium, ſeu conjunctio maris & fœminæ, individuam vitæ ſocietatem continens. Undè fit *nuptialis*, quod ad *nuptias* pertinet: Hinc *nuptialis thalamus* dicitur cubiculum, in quo primùm vir & uxor conjunguntur. 14 Catilinæ. 15 Verebatur, non audebat: is enim eſt elegans hujus verbi uſus; ut apud Plaut. Quid iſtud *dubitas* dicere? Hoc eſt, quid times, quid vereris? Undè Cic. Non *dubitat*, inquit, P. Lentulum æternis vinculis mandare: pro, audet, non veretur. Propriè autem *dubito* idem eſt, quod dubius ſum. Cic. lib. 10. Epiſt. Nam de tuâ erga me voluntate non *dubitant*.

[1] privignum [2] adultum ætate; [3] pro c
[4] creditur, [5] necato filio, [6] vacuam don
[7] ſceleſtis nuptiis feciſſe. [8] Quæ quidem
mihi in primis videtur cauſa fuiſſe [9] faci
ris [10] maturandi. namque [11] animus [12]
purus, diis, hominibuſque [13] infeſ
neque vigiliis, neque quietibus [14] ſe
poterat: ita conſcientia mentem [15] exc
vexabat. igitur color ei [16] exſanguis, [17]
di oculi; [18] citus [19] modo, modo ta
[20] inceſſus: [21] prorſus in facie, vult
[22] vecordia inerat. [23] Sed [24] juventut
quam, [25] ut ſupra diximus, [26] illex
multis modis [27] mala facinora [28] edoc

1 Filium Catilinæ, quia privignus illi erat futurus. *Privignus* verò eſt filius mariti ex aliâ conjuge, vel uxoris ex alio marito. *Privignus dictus*, inquit Feſtus, *quod prius quam mater ſecundo nuberet, eſt genitus. Pri enim veteres pro præ dixerunt* Hæc Feſtus. Ego exiſtimem ex *prius* & *genitus* vocabulum iſtud eſſe compoſitum. 2 Hoc eſt, provectum ætate 3 Certiſſimè, ac procul omni dubio. 4 Exiſtimatur, putatur, Catilina ſcilicet. 5 Occiſo, veneno ſublato. Hoc ipſum narra
Max. lib. 9 c. 1. *Præcipuè verò*, inquit, *Catilinæ libido ſceleſta: nam veſan*
re Aureliæ Oreſtillæ correptus, cùm unum impedimentum videret, quò minùs
inter ſe jungerentur, filium ſuum, quem ſolum, & jam ætate puberem habuit
no ſuſtulit, protinuſque ex rogo ejus maritalem facem accendit, ac novæ marit
tatem ſuam loco muneris erogavit, 6 Liberam, omnibuſque impedimen
rentem. Cic. in 1. Invect. in Catil. *Qui vero nuper? Cum morte ſuperioris*
novis nuptiis domum vacuam feciſſes, nonne etiam alio incredibili ſcelere ho
cumulaſti? Quod ego prætermitto, & facilè patior ſileri, ne in hac civitate ta
cinoris immanitas aut exſtitiſſe, aut non vindicata eſſe videatur. 7 Propt
ad ſceleſtas nuptias Aureliæ Oreſtillæ: quam ut duceret, filium veneno
lit, ut diximus. 8 Scilicet necati filii, vel, quòd filium ſuum necavit. 9
ris, nempe conjurationis. 10 Maturè peragendi, accelerandi. 11 Ca
ſcilicet. 12 Contaminatus, multiſque obnoxius criminibus. 13 Irat
fenſus, vim inferens. *Infeſtus* autem dicitur tam is, qui alicui malum i
& plus quàm inimicus eſt, jamque adverſus eum fertur: quam is, qui i
tur, & cui aliundè malum impendet: undè Cic. Dolebam (inquit) Judi
acerbè ferebam, ſi hujus ſalus ob eam ipſam cauſam eſſet *infeſtior*, quòd
am ſalutem, atque vitam ſuâ benevolentiâ præſidio cuſtodiâque texiſſet.
infeſtare, eſt crebris curſibus moleſtiam inferre. Et *ſigna infeſta* dicuntu
adverſum tendunt, hoc eſt, vexilla in hoſtem euntia, ut moleſtiam in
14 Mitigari, quieſcere, placari, ad tranquillitatem reduci. 15 Sceleri
citatam & provocatam, & (ut ita dicam) gravidam. 16 Pallidus: quòd p
tes videantur ſanguine carêre, cum ſanguis per extrema diffuſus, ſit ca
boris: contrà recendente ſanguine, ſubitò palleſcimus, ut in metu vi
accidere, cùm ſanguis ſe recepit ad interiora. Propriè exſangue id dicitu
eſt ſine ſanguine. Sc *inerat Catilinæ*. 17 Hoc eſt, ſævitiam oſtentantes.
lox. 19 Interdum. 20 Greſſus. 21 Omninò. 22 Inſania, furor. 23
eſt: Sed *Catilina* edocebat juventutem, quam illexerat, ut diximus ſupr
la facinora multis modis: *edocebat* ex illis commodare teſtes falſos & ſi
res; *& edocebat eos* habêre fidem, fortunas, pericula vilia. 24 Ju
25 Superiùs, paulò antè. 26 Irretiverat, in amicitiam ſuam ill
attraxerat. 27 Malefacta 28 Diligenter docebat, ita ut memoriæ n

[1]ex illis teſtes,[2] ſignatoreſque falſos commodare; fidem, fortunas, pericula[3] vilia habere,[4] poſt,[5] ubi[6] eorum[7] famam, atque pudorem[8] attriverat,[9] majora alia[10] imperabat. ſi cauſſa[11] peccandi[12] in præſens[13] minus ſuppetebat: nihilominus[14] inſontes, ſicuti[15] ſontes,[16] circumvenire,[17] jugulare. ſcilicet, ne per otium[18] torpeſcerent manus, aut[19] animus[20] gratuito potius malus, atque crudelis erat.[21] His amicis,[22] ſociiſque[23] confiſus Catilina,[24] ſimul,[25] quod[26] æs alienum[27] per omnis terras[28] ingens erat: &, quod plerique[29] Sullani milites[30] largius[31] ſuo[32] uſi,[33] rapinarum &[34] victoriæ veteris memores,[35] civile bellum exoptabant;[36] opprimundæ reipub.

rent. Undè Cicero in 1. Orat. in Catil. *Cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretiſſes, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætuliſti?* 1 Juvenibus ſcilicet, quos mala facinora edocuerat. 2 Hoc eſt, falſos notarios, quos *falſarios* vocant, nempe qui de teſtamentis aut contractibus falſis teſtimonium exhibebant. *Signatores* enim diſcebantur, qui aut teſtamentis aut cauſis ſeſe ſubſignabant, & nomen ſuum ſubſcribebant: eſt enim à verbo *ſigno*, id eſt, imprimo: undè *ſignare epiſtolam*, eſt annulo ſignum imprimere 3 Nihili facere, contemnere. 4 Poſteà. 5 Cum. 6 Juvenum. 7 Nomen bonum. 8 Comminuerat, paulatim abſumpſerat; q. d poſtquam eos infames reddidit, ac effecit, ut omni ſe pudore exuerent. *Attero* propriè, eſt rem aliquam ad aliam tero, & quodammodò confrico. 9 Graviora, & turpiora alia facinora. 10 Jubebat eos facere: utpote prædantium more noctu graſſari, atque obvios quoſque adoriri. 11 Id eſt, occaſio offendendi, & adoriendi aliquem. 12 Sc. *tempus*, vel in præſenti tempore, quo à nemine offendebantur. 13 Hoc eſt, parum ſufficienter in promptu erat: hoc enim *ſuppetit* in tertiâ perſonâ ſignificat. *Suppeto* alioqui ſignificat, latenter ſeu per fraudem peto. 14 Innocentes. 15 Nocentes. 16 Dolis opprimere, & adoriri, ſc. *eos edocebat*: tractum à venatoribus, qui feras laqueis, retibus, & canibus circumvenire ſolent. 17 Occidere, trucidare. 18 Hoc eſt, manus juvenum pigræ & ignavæ fierent. 19 Catilinæ. 20 Suâ naturâ, ſine pretio, aut mercede. 21 Hic accingit ſe ad conjurationem Catilinæ enarrandam. 22 Scilicet quos jam memoravi, aut *his*, id eſt, talibus, tamque perditis moribus, omnique inſidiarum genere probè inſtructis. 23 Fretus. 24 Præterea, inſuper. 25 Quia 26 Debitum contractum ob æs alienum. 27 Per omnes Romani imperii regiones 28 Grande. 29 Hoc eſt, qui ſub Syllâ indulgenter militaverant. 30 Copioſiùs, ſcilicet quam par fuerat. 31 Rebus ſuis. 32 Hinc Cic. in 2. Orat. in Catil. *Tertium genus eſt ætate jam confectum, exercitatione robuſtum: quo ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſucceſſit. Hi ſunt homines ex iis coloniis, quas Faſulis Sylla conſtituit: hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumptuoſiùs inſolentiuſque jactarunt: hi dùm ædificant, tanquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis, magnis conviviis, apparatibus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, ſi ſalvi eſſe velint, Sylla ſit ab iis inferis excitandus.* 33 Prædarum. Intellige *rapinas*, quas ſub Syllâ fecerant. 34 Scilicet, quam contra Marianos reportatam & acquiſitam, in turpem exitum commutaverant. 35 Id eſt, bellum quod inter cives ſuſcipitur. 36 Id eſt, ut opprimeret, hoc eſt, obrueret, extingue-

conſilium [1] cepit. in Italia nullus [2] exercitus.[3] Cn. Pompejus [4] in extremis terris bellum gerebat: [5] ipſi [6] conſulatum [7] petundi

gueret. Rempublicam. 1 Arripuit Catilina. 2 Scilicet erat hoc tempore, quia Cn. Pompejus in extremis terris bellum gerebat. 3 Hic filius fuit Cn. Pompeji Strabonis, qui partes Syllæ ſecutus eſt, ab eoque ad ulciſcendos inimicos in Africam miſſus, Domitium primùm expugnavit, deinde & Jarbam regem cepit, de quo triumphavit antè legitimam ætatem: quare ab exercitu Syllæ *Magnus* eſt ſalutatus. Inde contra Sertorium in Hiſpaniam profectus, Metelli copiis ſeſe conjungens, eum cum totâ factione ſuſtulit. Mox delectus Imperator ad bellum Piraticum, tribus menſibus id confecit, Dein ſucceſſor L. Lucullo miſſus, de Mithridate triumphavit. Tigranem, Armeniæ regem, ei ad genua procumbentem, in regnum reſtituit. Inde Iberos, Albanos, Judæos debellavit, capto eorum rege Ariſtobulo. Extincta uxore Ju[illegible], Cæſaris filia, Corneliam, Scipionis filiam, à P. Craſſo M. filio viduam relictam, uxorem duxit. Neapoli demùm acutiſſima febre correptus, parum abfuit à morte: quæ ſi contigiſſet, meliùs cum eo factum fuiſſet, ob inſequentis belli civilis calamitatem. Jam bello civili excitato, Pharſalicâ pugnâ à Cæſare, copiis longè inferiore, ſuperatus, & in Ægytum fugiens, regis perfidia interfectus eſt. 4 Indiam verſus contra Mithridatem. 5 Catilinæ ſcilicet. 6 Id eſt, officium, vel dignitatem Conſulis. *Conſulatus* enim eſt officium, vel dignitas, ſive tempus, quo Conſul in officio eſt. 7 Hoc eſt, ut peteret, id eſt, poſtularet, appeteret. *Petere* enim propriè poſtulare eſt: ut apud Virg. 8. Æneid. *Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem, Qui petat auxilium.* Capiturque in bonam & in malam partem, quod per ipſam rem declaratur, bonum ſignificantem aut malum. In bonam: ut, pater ſalutem filii *petit*, ſervus benevolentiam Domini. In malam: ut, hic *petit* caput alterius, aut famam, aut pudorem: Hæc enim in hominis perniciem petuntur. Cum verò *peto* habet ablativum ſignificantem inſtrumentum, non in malam ſemper partem accipitur, ſed pro inſtrumenti diverſitate diverſa ſignificat, ſive in rem, ſeu in perſonam referatur. Nam *petere manu*, eſt ducere. *Petere pedibus*, eſt ire. *Petere vi*, aut *impetu*, eſt aggredi. *Petere gladio*, aut *veneno*, aut *lapide*, aut *cornu*, aut alio ſimili, eſt invadere, ferire, & ſaluti inſidiari. *Petere oſculis*, *petere precibus*, *petere muneribus*, *petere blanditiis*, eſt blandiri, conciliare: undè Quintil. Novercam blanditiis *petit*, quæ vult, facilè ſuadet. *Petere oculis*, eſt contemplari; *petere auribus*, audire; *petere naribus*, olfacere; *petere tactu*, palpare. Quidam *petere poſcere*, & *poſtulare* ita diſtinguunt, ut *petere* precariò ſit, hoc eſt, humiliter & precibus aliquid petere; *poſcere* imperio; *poſtulare* jure. Nobis magis videtur, *poſcere* eſſe rem debitam atque honeſtam petere. Undè *repoſcere*, eſt rem creditam ſibi reſtitui petere. *Poſtulare* verò, quodammodò requirere, ut res, locus, ratio, tempus poſtulat. A *peto* verò fit *petitor*, qui aliquid petit: poniturque frequenter pro mendico, & ſtipem oſtiatim petente, qui & *poſtulator*, & *rogator* dicitur. Item à *peto* compoſita fiunt *appeto*, & *expeto*; quæ inter ſe differunt, quòd *appetimus*, hoc eſt, deſideramus, quæcunque libido fert; *expetimus* tantum honeſta. Undè de rebus *expetendis* ſcripſerunt Philoſophi, hoc eſt, de rebus, quæ meritò optari, & perquiri debent. Ab *expeto* fit *expetitio*, quæ in ratione poſita, docet quid faciendum, fugiendumque ſit. Ab *appeto* fit *appetitio*, quæ à Græcis dicitur ὁρμὴ, motus animi, quo ad agendum aliquid impellimur. Item *appetitus* & *appetentia*: Græcè ὄρεξις dicitur, quod vocabulum Latini uſurpant pro vehementi illâ edendi aviditate, quæ à vomitu fieri ſolet. Juven. *Rapidam facturus orexim.* *Appetere* interdum ſignificat appropinquare, inſtare: ut, *appetit* nox, veſpera, &c. *Oppeto*, morior, quaſi *mortem peto*. Virg. --------- *ò terque quaterque beati Queis antè ora patrum, Trojæ ſub mœnibus altis Contigit oppetere.* ------- ------- Dicimuſque & ſimpliciter

oppeto

[1] magna ſpes; [2] ſenatus [3] nihil [4] ſanè [5] intentus: tutæ, tranquillæque res omnes. ſed ea [6] prorſus [7] opportuna Catilinæ. [8] Igitur circiter [9] Calendas Junii

oppeto, & cum additione, *mortem oppeto*: ſicut *obeo*, & *mortem obeo*. *Perpeto*, valdè peto. *Impeto*, invado, irruo. Ab hoc fit *impetus*, vis, violentia invaſio. *Competo*, quod proprie eſt ſimul peto. Undè *Competitores* dicuntur, qui in magiſtratibus, in officiis, in honoribus petendis concurrunt. Aliquando convenio, & par ſum, Seneca: Nihil ei magis *competebat*. Item *compita*, quæ ſunt trivia aut quadrivia, ab eo, quod multæ viæ *ſimul petant*. Undè *compitalia* dicta ſunt feſta, quæ in compitis peragebantur. *Suppeto*, de quo ſuprà. *Repeto*, rurſus peto, revertor. Cic. Dum ex foro domum *repeterem*. Aliquando quæ dicta ſunt, recenſeo. Idem: Poſtremò, quæ à nobis dicta erunt, breviter *repetemus*. Hinc *repetitio*, actus repetendi. 1 Scil. *erat*: quia multos habuerat fautores. *Spes* eſt opinio futuri boni. Ab hac fit verbum *ſpero*, futurum opinor. A *ſpero* fit *deſpero*, quod eſt extra omnem ſpem ſum: à quo *deſperati* dicuntur in morbis, de quorum ſalute nulla amplius ſpes eſt, qui & *deplorati* vocantur. *Spem pretio emere* proverbialiter dicitur, pro eo quod eſt certum & præſens detrimentum facere ſpe incerti lucri. Ter. Ego *ſpem pretio* non *emo*. 2 Romanus. *Senatus* ſignificat tum locum, in quem Senatores conveniunt, (Cic. Nec antè in *Senatum* accederem, quàm rem confeciſſem) quam ipſos Senatores: hoc loco ſumitur pro ipſis Senatoribus, aut collegio Senatorum. *Cogere Senatum*, *convocare Senatum*. *Facere frequentem Senatum* eſt, ferè omnes Senatores cogere. *Senatum haberi*, id eſt, cogi. *Senatus erit*, id eſt, convocabitur, cogetur. *Senatus mitti*, aut *dimitti* dicitur, cum datur facultas Senatoribus abeundi domum. *Senatus diſceſſit*, cum Senatores à Conſule miſſi facti, domum abeunt. *Senatum cooptare*, id eſt Senatum conſtituere. *In Senatum venire*, aliquando eſt Senatorem fieri. *Movère Senatu*, & *ex Senatu rejicere*, eſt Senatus autoritatem & dignitatem demere, vel tollere. 3 In nullâ re. 4 Valdè, multum. 5 Occupatus ſc. *erat*: quaſi dicat, Senatus omnia parum curabat; omnes res negligenter agebat, quippe qui nihil mali metueret, eò quod omnes res totius imperii in tuto eſſe videbantur. 6 Planè, omninò. 7 Commoda, & tempeſtiva. 8 Itaque, proinde, ideò; quia ſcilicet omnia Catilinæ prorſus opportuna erant. 9 Id eſt, primum diem menſis Junii. Romani ſingulos menſes ex ordinatione Romuli diſtribuerunt in partes tres, in *Kalendas*, *Nonas*, & *Idus*. *Kalendas* dixerunt primum cujuſque menſis diem, juxta illud Auſonii. *Prima dies menſis cujusque eſt dicta Kalenda*. Dictæ ſunt ἀπὸ τοῦ καλεῖν, hoc eſt, vocare. Cur autem primum ſingulorum menſium diem *Kalendas* vocitarint, cauſa hæc fuit: Priſcis temporibus, antequam Faſti à Cn. Flavio Scribâ invitis patribus in omnium notitiam proderentur, Pontifici minori hac provincia delegebatur, ut novæ Lunæ primum obſervaret aſpectum, viſamque Regi ſacrificulo nuntiaret. Itaque ſacrificio à rege & minore Pontifice celebrato, idem Pontifex *Kalatâ*, id eſt, vocatâ in Capitolium plebe, juxtà curiam Calabram, quæ caſæ Romuli proxima erat, quod numero dies à *Kalendis* ad Nonas ſupereſſent, pronunciabat: & *quintanas* quidem, quinquies dicto verbo καλῶ: *ſeptimanas* verò ſepties repetito prædicebat. Hunc ergo diem, qui ex his diebus, qui *calarentur*, primus eſſet, placuit *Kalendas* vocari. Ideò autem minor Pontifex numerum dierum, qui ad Nonas ſupereſſent, *calando* prodebat, quòd poſt Novam Lunam oportebat Nonarum die populares, qui in agris eſſent, confluere in Urbem, ut addiſcerent, quid eo menſe in divinis humaniſque rebus facto opus eſſet. Hæc Macrobius: Græci autem *Kalendas* non habent; undè factum eſt proverbium; *Ad Kalendas Græcas*, cùm aliquid nunquam futurum volumus ſignificare: quod ab Auguſto inſtitutum eſt, qui ut erat faceto ingenio, cum aliquos non ſoluturos, quod debebant, exiſtimabat, *Ad Calendas Græcas* ſoluturos ajebat.

ut

¹ L. Cæſare & C. Figulo conſulibus, primo

ut refert Suetonius in ejus vitâ. Dies qui antè *Kalendas* eſt, hoc eſt, ultimus dies præcedentis menſis, *pridie Kalendas* vel *Kalendarum* dicitur: non autem *ſecundo Kalendas*. Penultimus dies menſis *tertio Kalendas vel Kalendarum*; qui antecedit, *quarto Kalendas* & in hunc modum cæteri uſque ad Idus, ex. gr. ultimum diem Decembris, *pridie Kalendas Januarii* ſive *Januarias* ſcribimus, penultimum, *tertio Kalendas Januarii*: qui hunc antecedit, *quarto Kalendas Januarii*: & in hunc modum alios uſque ad decimum quartum diem Decembris, quem XIX *Kalendas Januarii* ſcribimus. Hic enim dies eſt decimus nonus antè *Kalendas Januarii*. Venio ad *Nonas*, quibuſdam dictas, quaſi *novas*, ob initium novæ obſervationis, quòd in eas occurreret principium Lunæ: vel quòd ab eo ſemper ad Idus novem dies computarentur. His diebus populus ex agris in Urbem conveniebat in arce, ibique Rex ſacrorum prædicebat ſingulas ferias menſtruas, de quibus vide Roſinum Antiquit. lib. 4. c. 3. Erant autem *Nonæ* in Martio, Majo, Julio, & Octobri, ſextus ille dies, qui Kalendas ſequuntur: reliqui vero menſes tantum quatuor habebant *Nonas*, juxta vulgatos hoſce verſus: *Majus ſex Nonas, October, Iulius, & Mars, At reliqui quatuor.* Reſtant *Idus*, ſic dictæ, ut quidam exiſtimant, ab antiquo verbo *iduare*, quod Hetruſcâ linguâ dividere ſignificat: ideòque hunc diem *Idus* dictum, quod menſem *dividat* in duas partes propemodum æquales, quia plerumque in medium menſem incidunt. Singuli menſes habent *Idus* octo, juxtà illud: ----- *tenet Idus quilibet octo.* In Martio, Majo, & Octobri *Idus* incidunt in decimumquintum: in reliquis in decimumtertium. Sic dicimus decimumtertium diem *Decembris*, *Idus Decembris*, præcedentem diem, *pridie Idus Decembris*; alium, *tertio Idus*, & eodem modo ad quintum ejus menſis diem. Hunc enim *Nonas* vocamus; quartum, *pridiè Nonas*; tertium, *tertio Nonas*; ſecundum, *quarto Nonas*. Ab *Idibus Idules* dictæ ſunt oves, quæ ſingulis *Idibus* Jovi immolabantur: undè illud Ovidii. 1. Faſt. *Idibus alba Iovi grandior agna cadit.* Ab *Idibus* dies reliqui omnes (ut diximus) referuntur ad Kalendas ſequentis menſis, juxta illud: *Indè dies alios omnes dic eſſe Kalendas, Quas retrò numerans dices à menſe ſequenti.* Notandum autem eſt, *tertio, quarto, quinto, &c. Nonas, Idus, Kalendas* dici per Ellipſin præpoſitionis *antè* & *tertio, quarto, &c. Nonarum, Iduum, Kalendarum*: ſcil. *die Pridie* vel *poſtridiè Nonarum, Iduum, Kalendarum*: item *pridiè* vel *poſtridiè Nonas, Idus, Kalendas*, ſubaudito *antè vel poſt*. Notandum quoque eſt, ubi dicitur *tertio, quarto, quinto, &c. Kalendas*, ſignificari certum & determinatum diem, qui eſt tertius, quartus, quintus antè Kalendas: verum *ad tertium, quartum, quintum, &c. Kalendas* non intelligi ipſum tertium, quartum, & quintum diem antè Kalendas, ſed incertum, & diem aliquem tertio, quarto, aut quinto propinquum, utpote qui ſit circiter tertium, quartum, quintum, &c. Kalendas. Notandum denique eſt, quod dicimus *Kalendas Ianuarii, & Ianuarias, Februarii & Februarias; Martii & Martias; Aprilis* tantum & non *Aprilias*; *Maii* & *Majas*; *Iunii, & Iunias*; *Iulii*, & *Iulias*; & *Quintilis, Augusti* & *Auguſtas*; & *Sextilis Septembris* & *Septembrias*; *Octobris* & *Octobrias*; *Novembris* & *Novembrias*; *Decembris*, & *Decembrias*. A *Kalendis Kalendarium* dictum eſt libellus, in quo quid ſingulis cujuſque menſis diebus geſtum, accommodatum, locatum ſit, ſcribitur. Sed ad autorem noſtrum redeamus: Dicit ergo. Catilinam ſingulos appellaſſe circiter *Kalendas Iunii*, hoc eſt, ut diximus, primum diem menſis Junii. *Iunius* eſt menſis, proximè ſequens Majum: à *Iunone* dictus putatur, quem *Iunonium* dicebant. Quidam *Iunium* menſem à *Iunio Bruto* vocitatum putant, qui primus Romæ factus eſt Conſul, quòd *Kalendis Iuniis* pulſo Tarquinio, ſacrum Carnæ Deæ in Cœlio monte voti reus feciſſet, Alii à *junioribus* derivant, ſicut *Majum* à *Majoribus*: undè Ovid. 6. Faſt. ita cecinit: *Sic ſtatuit, menſeſque nota ſacravit eadem: Iunius eſt juvenum, qui fuit antè, ſenum.* ¹ Id eſt: quo anno illi conſules erant, ſeu conſulatum gerebant: ſic ſolebant Romani annorum

dif-

os [2] appellare: [3] hortari [4] alios, alios re; opes ſuas, [6] imparatam rempu-, [7] magna prœmia [8] conjurationis . [9] ubi ſatis [10] explorata ſunt, quæ iit, [12] in unum [13] omnis [14] con-, quibus maxuma [15] neceſſitu- & [16] plurimum audaciæ inerat. [17] convenere [19] ſenatorii ordinis

differētias à Conſulibus notare: non ſecus ac apud nos Chriſtianos annorum ſeries à nativitate Servatoris noſtri Jeſu Chriſti ſumitur. 1 Hoc eſt, unumquemque ſeorſim ac privatim. 2 Pro appellabat, Ca-licet, id eſt, comiter compellabat, alloquebatur: in quâ ſignificatio-ſt Cicero, inquiens: *Appellat* hilari vultu hominem Balbus, ut blan-oteſt. Propriè ſignificat nomino. Interdum etiam *appellare eſt*, poſt am tanquam iniquam, ad ſuperiorem judicem provocare: unde *appel-itur* is, ad quem provocatio facta eſt. Aliquando tertiæ conjugatio-& ſignificat applico, admoveo. Ter. Poëta cùm primùm animum ad um *appulit*. Varro *appellere* propriè dici exiſtimat, cùm ex pelago, aut quis ad littus acceſſerit. 3 Hortabatur, id eſt, admonebat. 4 Quoſ-onnullos. 5 Tentabat, hoc eſt, experiebatur, periculum faciebat, in-t, *ſc. illos* de quorum fide etiamnum Catilina dubitabat. 6 Non mu-atque ita oppreſſu facilem. 7 Magnam mercedem: ſi ſcilicet rem r executi fuerint. *Præmium* propriè dicitur id, quod tanquam loco ju-ercedis pro rectè factis datur: ut apud Cic. Solon, inquit, duabus rebus tri Rempublicam dixit, *præmio* & pœnâ. In ludis quoque & certamini-*mia* dicuntur, quæ proponuntur victoribus: ut apud Virg. 5. Æn. *Pro-Eneas celeri certare ſagittâ Invitat, qui forte velint, & præmia ponit.* 8 rationis. 9 Poſtquam, cum. 10 Certa, comperta, rimata: ut, *explo-us*: cujus contrarium eſt, *ſalus deplorata*. *Exploratum eſt mihi*, vel, *ex-m habeo*, id eſt, certò ſcio, liquidò novi: unde Cic. ait de Seneſt. Quis ſtultus, quamvis ſit adoleſcens, cui ſit *exploratum*, ſe ad veſperam uſque turum? 11 Optavit. 12 Sc. locum ſecretum, & abditum. 13 Conju-ilicet, hoc eſt, eos qui conjurarunt. 14 Simul vocat, congregat. 15 *Ne-o*, hoc loco, dupliciter (meo quidem judicio) exponi poteſt; vel pro tate, hoc eſt, indigentiâ & pœnuriâ: ita ut ſit ſenſus, Catilinam omnes num in locum convocaſſe, qui maximâ rerum omnium pœnuriâ labora-vel pro neceſſariâ propinquitate & conjunctione, ut conſanguineorum, ium, ita ut ſit ſenſus. Catilinam omnes iſtos unum in locum convocaſ-pſi affinitate aut conſanguinitate conjunctiſſimi erant. *Neceſſitudo* enim o ſignificat; nempe primò neceſſitatem, hoc eſt, vim illam urgentem, os ad aliquid faciendum cogit: ſic ſumitur iſta vox à Salluſtio noſtro in h. *Coactus*, inquit, *rerum neceſſitudine, ſtatuit armis certare*. Secundò, *udo* eſt conjunctio quædam affinitatis, vel ſanguinis, vel etiam merito-ſic uſurpata eſt iſta vox à Cic. Famil. 13. Multos, inquit, tibi commendem e, quando omnibus nota noſtra *neceſſitudo* eſt, tuaque in me benevolentia. oc eſt, plurima audacia, id eſt, temeritas. 17 Hoc eſt, ad eum locum, onſilium habuit Catilina de republica opprimendâ. 18 Hic recenſet tius eorum nomina, quos Catilina convocari juſſit. 19 Scil. *viri*, eſt, patritii, ſive Senatorum progenies, qui à primis Senatoribus, à ulo inſtitutis, orti erant: ut ſi mavis, *Senatorii ordinis*, hoc eſt, ex orio ordine, ſeu Senatoriâ dignitate: unde hic *Ordo* vocatus fuit *Ordo ſimus*, ut apud Cic. Quid, cum Senatum pro me non modò propu-*ampliſſimum ordinem*, ſed etiam plorare, & ſupplicare mutatâ veſte berent? Exactis autem Roma Regibus, populus Romanus in tres Or-diſtributus eſt: in Senatorium, Equeſtrem, & Plebeium ſive Popula-

rem,

[1] P. Lentulus Sura, [2] P. Antronius, [3] L. Caſſius Longinus, [4] C. Cethegus, [5] P. & Ser. Sullæ Servii filii, [6] L. Vargunteius, Q

rem, undè Auſonius canit: *Martia Roma triplex, Equitatu, Plebe, Senatu.* Senatorii ordinis fuerint iſti, qui à Regibus primùm, deinde à Conſulibus, poſt Cenſoribus in Senatum lecti eſſent, ſive Patritii, ſive Equites, ſive Plebeji iidem eſſent. Senatorum autem filii, nondum in Senatum lecti, *Equites*, ſive ex *Equeſtri Ordine* fuêre. Ubi obiter nota, non omnes Patritios Senatores, neque contra omnes Senatores poſterioribus temporibus Patritios fuiſſe. Patritii enim dicti fuerunt ii, qui à Patribus orti fuerunt, vel Patrum progenies, ut Livius loquitur, quorum magna multitudo fuit; Senatorum autem certus fuit numerus. Et cum poſterioribus temporibus ex Equeſtri ordine & Plebe multi in Senatum lecti ſint, manifeſtum eſt, non omnes Senatores fuiſſe Patritios. De Equeſtri ordine mox dabitur dicendi locus. 1 Quare autem *Sura* vocitatus fuerit, docet Plutarchus in Cicerone: ſcilicet quòd per dominationem Syllæ, cum quæſtor eſſet, multas res publicas perditè adminiſtravit, conſumpſitque: quare cum Sylla id ægrè ferret, & adminiſtrationis rationem ab eo exigeret: ille rem nihili æſtimans, in Senatum profectus, ridiculè dixit: Rationem mihi reddere non eſt, ſed præbêre *ſuram*, ut pueri ſolebant, qui in ludo pilæ peccaſſent, inde *Suræ* cognomen adeptus eſt. Hic *Lentulus Sura* dominandi cupiditate Catilinæ par erat: at belli induſtriâ, ingenio, conſilio, nullo modo comparandus. Erat tamen in Lentulo corporis quædam dignitas, & dicendi exercitatio non mediocris. Is inductus à vatibus, fatale nomen ſuum ad perniciem Reipublicæ fore credebat. Nam ex libris Sibyllinis, Haruſpicumque reſponſis, portendi dicebat dominationem tribus Corneliis: ſe tertium illum eſſe Cornelium, ad quem regnum Urbis, atque imperium pervenire eſſet neceſſe: Cinnam antè ſe, & Syllam fuiſſe miſeros homines, qui vatibus credunt. Hic tandem Lentulus conjurationis nomine in carcere ſtrangulatus eſt, ut infrà videbimus. 2 Hic fuit condiſcipulus Ciceronis in pueritia, collega in quæſturâ. Conſul deſignatus, ambitus judicium tollere ac diſturbare voluit: poſtremò ob conjurationem in exilium abiit. 3 Hic *L. Caſſius Longinus ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſcerat*, ut ait Cic. in 3. Invect. in Catil. Fuit corpore pinguis: undè Cicero ibidem dixit, *ſibi L. Caſſii adipem non eſſe pertimeſcendam.* 4 Hic in civilibus hiſce diſſenſionibus urbe ejectus, ad Syllam ſupplex confugit: indè Syllanas partes ſecutus eſt. Hic C. Cethegus temeritate & audacia Catilinam ſuperabat: ſed ſtudio armorum, nobilitate, corporis robore erat propè æqualis. Fuit ergo unus ex illis, qui contrà rempublicam conjurarunt. Undè Cic. in 3. Orat. in Catil. *Hanc autem*, inquit, *Cethego cum cæteris controverſiam fuiſſe dixerunt, quòd, cùm Lentulo, & cæteris, Saturnalibus cædem fieri atque urbem incendi placeret, Cethego nimium id longum videretur.* Et paulo antè dicit: *Atque intereà ſtatim admonitu Allobrogum C. Sulpitium prætorem fortem virum miſi, qui ex ædibus Cethegi; ſi quid telorum eſſet, efferret: ex quibus ille maximum ſicarum numerum & gladiorum extulit.* 5 Id eſt, P. Cornelius Sylla, & Servius Cornelius Sylla, filii Servii Cornelii Syllæ. Dion. narrat lib. 36. Cornelium Syllam, patrem eorum, qui conjurarunt, fuiſſe fratrem L. Syllæ Dictatoris. Servius Sylla filius poſteà conjurationis nomine damnatus eſt: Publius verò reus factus, quod in utraque conjuratione fuiſſet, ab Hortenſio & Cicerone defenſus eſt. 6 Hic L. Vargunteius eſt, qui cum C. Cornelio equite conſtituerat cum armatis hominibus nocte, quæ ſecuta eſt poſtridiè Non. Novemb. ſalutatum ire Ciceronem, & eum in ſuo lectulo confodere: ſed Cicero per Fulviam mulierem de dolo, qui parabatur, certior factus, non admiſit ſalutatores tam pernicioſos, ut infrà videbimus. Hunc ergo Salluſtius noſter inter conjuratos nominat, ideòque damnatus in exilium abiit.

1 Hic

s, [1] M. Porcius Lecca, L. Beſtia,
rius:[3] præterea,[4] ex equeſtri ordi-
Fulvius Nobilior, L. Statilius,
binius Capito, C. Cornelius: [6]ad
nulti [7] ex coloniis, & municipiis,

1 Hic ille eſt, in cujus domo Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tùm deſcriptio totam per Urbem cædis atque incendiorum conſtituta eſt. Hic quoque poſteà damnatus eſt
L. Vettii equitis Romani. 2 Hic Quæſtorius fuit, aleator notiſ-
leòque damnatus eſt. Suetonius in vitâ Cæſaris cap. XVII. de hoc Q.
ert, quòd primus conjuratorum conſilia detexerat, conſtituta ei fuiſſe
unera tamen data non eſſe, quoniam Cæſarem inter ſocios Catilinæ
it. 3 Hoc eſt, præter dictos ex ordine Senatorio. 4 Sc. *eò convene-*
eſter vel *Equeſtris* dicitur, quod pertinet ad equitem: ut *Equeſtres co-*
ſtris diſciplina: & *Equeſtre as* dicebatur, quod equiti dabatur. Item
ordo; qui fuit mediæ dignitatis inter Senatorium & plebeium. Ex
queſtri fuerunt illi, qui à Romulo ex omni multitudine trecenti nu-
i ſunt, quos *Celeres* dixit: à *Celere* (ut quidam putant) Remi interfe-
uique à Tarquinio Priſco ad ſexcentorum numerum aucti fuerunt.
tur autem ii in Equeſtrem ordinem, quibus cenſus equeſtris eſſet, qui
at ſeſtertiorum quadringentorum millium, teſte Suetonio in vitâ Ju-
s. Aſſignabatur iis equus publicè à Cenſore datus, item annulus au-
eos à Plebeiis diſtingueret. Sed hoc obſervandum eſt, eos, qui ex
ordine in Senatorium lecti fuiſſent, vel Magiſtratus geſſiſſent, Equi-
eſiiſſe: ſicut contra, qui patrimonio conſumpto cenſum Equeſtrem
erent; vel quibus propter flagitia equum publicè datum & annulum
Cenſores ademiſſent, de populo, vel plebe eſſe cœperunt. *Equeſtris*
ab *Eques*, quod propriè eſt, homo inſidens equo. *Equites* etiam
ur à Romanis, qui Equeſtrem dignitatem erant adepti, aut ex *Eque-*
prognati. 5 Hujus meminit Cicero in 3. Invect. in Catil. *Atque*
nium ſcelerum improbiſſimum machinatorem Cimbrum Gabinium, ſta-
nihil dum ſuſpicantem, vocavi. 6 Prætereà, inſuper, præter nobiles
7 Sc. *eò convenêre.* 8 Hoc eſt, ex iis, qui à Senatu miſſi fuerant in
aut municipia. *Coloniæ* enim oppida erant, quò populus Romanus
s ad incolendum deduxit. Undè à *colendo coloniæ* vocitatæ ſunt, quòd
endas Romani proficiſcerentur. *Coloniarum* autem hujusmodi ratio
um in urbe Romá multos ex veteribus, noviſque incolis, paupertate
tellectum erat, adeò ut cenſui ſolvendo non ſufficerent, Triumviri à
reabantur, qui locis primum conſideratis, in quibus Reipublicæ ex-
ropugnaculum conſtitui, nova edicta proponebant, danda eſſe no-
illis, qui in novam *coloniam* deduci vellent: & ſic urbs pauperibus exo-
ır, & rei familiaris pondere gravati, ad novas, quibus indigerent, di-
atis datas cum familiâ accedebant. Accipiebant enim duo, quatuor,
ſeptem agri jugera, & aliquando plura. *Coloniarum* duo genera fue-
uædam enim *Romanæ* ſive *civium Romanorum*, quædam *Latinæ Coloniæ*
Coloniæ Romanæ, ſive *civium Romanorum* fuerunt, quæ donatæ ſunt ju-
tium, hoc eſt, quæ jus privatum civium Romanorum habuerunt, quod
bat in jure privatæ libertatis, connubiorum, jure patrio, jure legitimi
, vel hæreditatis, mancipii, & reliquorum, item in jure teſtamento-
utelarum. Jura vero publica civitatis Romanæ non habebant: qua-
adſcripti *coloni* erant, nomine quidem erant cives Romani, re verò *co-*
eſt, qui habitandi causâ deducebantur. *Latinæ Coloniæ* erant, quæ jus
Latii, ſive Latinitatis, quod in eo conſiſtebat, ut ſuffragiorum pote-
Magiſtratu permittente, haberent: & ſi in Latinâ civitate aut Latiis ju-
à Magiſtratum geſſiſſent, cives Romani ut fierent. *Municipia verò di-*

cebantur civitates ſuo jure & legibus utentes, muneribus tamen populi Romani & honoribus fungentes. Capiebant enim munera, honores, & magiſtratus cum civibus Romanis, à quo munere capeſſendo nomen ſibi vendicavêre, nullis aliis neceſſitatibus, neque populi Romani legibus aſtricta. Eorum incolæ Municipes vocati ſunt. Primos autem Municipes, ſine ſuffragii jure Cærites factos fuiſſe conſtat, conceſſumque illis,

[1] domi nobiles. erant præterea [2] complures [3] paulo [4] occultius [5] conſilii hujusce [6] participes, quos magis [7] dominationis ſpes [8] hortabatur, quam [9] inopia, aut alia [10] neceſſitudo. ceterum [11] juventus pleraque, ſed [12] maxime nobilium, Catilinæ inceptis [13] favebat. quibus in [14] otio vel [15] magnifice, vel [16] molliter [17] vivere [18] copia erat, incerta pro certis, bellum, quam pacem, malebant. [19] Fuere [20] item [21] ea tempeſtate, qui [22] crederent M. Licinium Craſſum [23] non ignarum ejus [24] conſilii fuiſſe: quia [25] Cneus Pompejus, [26] inviſus [27] ipſi, magnum exercitum [28] ductabat; [29] cujusvis

ut civitatis Romanæ honorem quidem caperent, ſed negotiis, oneribusque vacarent. Hinc tabulæ Cærites appellatæ, in quas Cenſores referri jubebant, quos, notâ causâ, ſuffragiis privabant: verba ſunt Agellii. Quibus ex verbis perſpicuum eſt, hoc genus *Municipiorum* neque jus Quiritum habuiſſe, neque alias populi Romani leges obſervaſſe, caruiſſe etiam ſuffragio, & negotiis atque oneribus civilibus vacaſſe, & muneris tantum honorarii cum populo Romano fuiſſe participes: hoc eſt, tantum honoris cauſa in civitatem Romanam veniſſe, & gradum aliquem dignitatis conſecutos eſſe; ut & cives Romani dicerentur, & in legione, tanquam cives Romani, non in auxiliis, ut ſocii, militarent. 1 Hoc eſt, in urbe erant, priusquam eò mitterentur. 2 Valdè multi, ſcilicet nobiles, aut viri patritii. Ut Cæſar, Craſſus, Antonius, de quibus mox agemus. 3 Aliquanto. 4 Secretius. 5 Hujus conjurationis propoſiti, ſcilicet de occupanda & invadenda republica. 6 Conſcii: ſic uſus eſt iſta voce Plautus: Neque tui conſilii (inquit) *participem* quenquam facis. 7 Hoc eſt, imperii exercendi, & obtinendi. 8 Sc. *ad conſenſum.* Unde Cicero in 2. Orat. in Catil. *Alterum genus eſt eorum, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expectunt: rerum potiri volunt: honores, quos quietâ republicâ deſperant, perturbatâ conſequi ſe poſſe arbitrantur.* 9 Indigentia & penuria rerum. 10 Neceſſitas. 11 Id eſt, bona pars aut ferè omnis multitudo juvenum. 12 Præcipuè. 13 Benè cupiebat. Ter. in Eun. Benè ædepol narras: nam illi *faveo* virgini. *Favere linguis* eſt fauſta loqui. 14 Securitate, tranquillitate. 15 Honorificè, ſuperbè. 16 Luxurioſe, delicatè: ut apud Ter. in Adelph. Ædepol Syriſce te curaſti *molliter*, id eſt, delicatè. 17 Pro vivendi. 18 Facultas, poteſtas. 19 Scilicet nonnulli ex Romanis. 20 Similiter. 21 Eo tempore. 22 Putarent, exiſtimarent. 23 Hoc eſt, conſcium. 24 Conjurationis, Hoc ipſum refert Plutarchus in vitâ Craſſi: *Conjurationis ejus*, inquit, *quæ, Catilinâ autore, capta, omnem penè funditùs evertit rempublicam, conſcium, atque participem fuiſſe Craſſum non parva ſuſpicio fuit: nam ex conjuratis quidam magnâ voce Craſſum compellans auditus eſt: attamen nemo ejus verbis fidem habuit. Et ipſe quidem Cicero in quadam oratione haud obſcurè Craſſum & Cæſarem ejus ſeditionis reos facit: ſed ea poſt utriusque mortem edita eſt.* 25 Magnus ſcilicet, de quo ſuprà. 26 Odio habitus. 27 Licinio Craſſo. 28 Ducebat, ſcilicet in extremis terris adverſus *Mithridatem*, ut ſuprà dictum eſt. 29 Id eſt, cujuscunque hominis, ſive *Catilinæ, ſive alterius.* Ordo eſt: *Credebant eum* voluiſſe opes cujusvis creſ-

cere

opes voluiſſe contra [1] illius potentiam creſcere: ſimul confiſum, ſi conjuratio [2] valuiſſet, facile apud illos principem ſe [3] fore. Sed [4] antea item [5] conjuravere pauci, [6] in quibus Catilina. de quo, quam veriſſime potero, dicam. [7] L. Tullo, M. Lepido [8] coſſ. P. Antronius, & P. Sulla, [9] deſignati conſules, [10] legibus ambitus [11] interrogati [12] pœnas dederant. [13] poſt paulo Catilina, [14] reus

cere contra potentiam illius: *&* *credebant eum* ſimul confiſum, ſi conjuratio valuiſſet, ſe fore facilè principem apud illos. 1 Pompeji ſcilicet. 2 Succeſſiſſet. 3 Futurum. 4 Id eſt, antè hanc conjurationem. 5 Scilicet contra Rempublicam Romanam. 6 Hoc eſt, inter quos, conjuratores ſcilicet. 7 Salluſtius docet hic, quomodo ad conjurationem Catilina proclivior fuerit, cum etiam antea conjuraſſet. 8 Cum eſſent conſules. 9 Declarati, delecti. *Deſignare* enim inter alia ſignificat declarare, deligere; ut *Deſignare Senatorem*: ſic ſumitur iſta vox infra à Salluſtio noſtro, ubi dicit: *Catilina nihilominus in proximum annum Conſulatum petebat, ſperans ſi* deſignatus *foret, facile ſe ex voluntate Antonio uſurum.* *Deſigno* propriè ſignificat denoto, demonſtro: ut apud Cic. in Catil. Notat & *deſignat* oculis ad cædem unumquemque noſtrum. Hinc *deſignatores* dicebantur, qui conſtituendæ funebri pompæ præerant, unicuique incedendi locum, ordinemque præſcribentes. 10 Id eſt, legibus, latis in ambitum & ambitioſos. Lex ambitus erat, ut qui, magiſtratum quempiam corrupto populo conſecuti eſſent, ipſi punirentur. *Ambitus* propriè eſt circuitus: & quoniam qui honores petebant, ſi virtuti, aut meritis diffiderent, tribus circumire ſolebant, easque aut largitionibus, aut pollicitis corrumpere, factum eſt, ut *ambitus* ponatur pro crimine honoris malis artibus affectati: aut pro crimine illo, quo quis ſe in ambiendo Magiſtratu obſtrinxit: *ambire* enim erat petere, verum ſtudioſius, impenſiusque, quam mores, legesque civitatis ferebant: quod ſeveriſſimis apud Romanos legibus coercebatur. De legibus contra *ambitum* latis videatur Roſinus lib. 8. Antiquit. Rom. c. 29. *Ambitus* item locus eſt inter ædificia vicinorum, patens in latitudinem pedes duos, & dimidiatum ad circumeundi facultatem relictus: ab *ambiendo* dictus, quòd domum *ambiret*, vel quod per eum domus poſſet circumquaque *ambiri*. Interdum ponitur pro captatione miſericordiæ, cum habitu, vultu, geſtu, & oratione præſentium commiſerationem aucupamur: unde Quintil. Si juvenis innocentiſſimus, judices, uti vellet *ambitu* triſtiſſimæ calamitatis, &c. hoc eſt, miſericordiam captare ex commemoratione malorum. 11 Examinati, & inquiſiti: Cum enim in jus ventum erat, dicebat accuſator apud prætorem reo: Aio te contra leges magiſtratum obtinuiſſe: ſi tacuiſſet, lis æſtimatur ut victo: ſi negaſſet, petebatur à magiſtratu dies inquirendorum criminum, & inſtituebatur accuſatio. Unde *interrogare lege* nihil aliud eſt, quàm legis autoritate aliquem apud Prætorem interrogare, nunquid facinus aliquod admiſerit. 12 Hoc eſt, puniti fuerant. 13 Id eſt, paulò poſt, ſcilicet damnationem & non deſignationem: bis enim habita fuerunt comitia, primò Lepido & Volcatio Coſſ. cum P. Antronius & P. Sylla creati fuerunt conſules: & paulò poſt iterum habita fuerunt, cum hi eſſent damnati legibus ambitus, in quibus Cotta & Torquatus declarati fuerunt, & tunc Catilina, cum ex Africa rediiſſet, profeſſus eſt ſe petiturum eſſe: ſed prohibitus fuit, quia repetundarum accuſabatur. 14 Accuſatus. *Reus* dicitur, quicunque in judicium vocatur; & *actor eſt*, qui reum in judicium *vocat*. *Reus* autem dictus eſt à *re*, id eſt, causâ, lite. Itaque antiquitùs *tàm is, qui* agebat, quàm cum quo agebatur, dicebatur *reus*. Poſtea aut *propriè is reus* dici cœpit, qui rem promiſerat, & debet, & à quo

[1] pecuniarum repetundarum, [2] prohibitus erat [3] petere conſulatum; [4] quod intra [5] legitimos dies [6] profiteri nequiverit. Erat [7] eodem tempore Cn. Piſo, adoleſcens [8] nobilis, [9] ſummæ audaciæ, [10] egens, [11] factioſus, [12] quem ad [13] perturbandam rempubl.

quid petitur. *Reum agere*, eſt accuſare. *Reum peragere*, eſt reum uſque ad condemnationem perſequi, & efficere ut condemnetur, quod & aliquando *condemnare reum* dicitur. *Facere reum*, eſt accuſare. 1 Hoc eſt, de pecuniis, quas à provinciâ furto aut vi ſuſtulerat, repetundis, atque adeò reddendis. *Repetundæ* ſimpliciter, vel conjunctim *Repetundæ pecuniæ* dictæ ſunt, quicquid à ſociis, & provincialibus per magiſtratum contra leges ablatum eſt; ut pecunia, vaſa pretioſa, veſtes, navigia, aliaque hujuſmodi: à *repetendo* ita dictæ, quòd judicio Romæ repeterent, & domum ſuam reportarent. Quod genus furti cum exprimere vellent, pecuniam, ablatam, captam, coactam, averſam eſſe dixerunt. Prima *Repetundarum* lex à L. Piſone lata fuit. Hac cavebatur, ne quis cum poteſtate in provinciam miſſus, pecuniam ullam à provincialibus aliis-ve acciperet, præterquam à perſonis ſanguine ſibi conjunctis. Item ut urbani magiſtratus ab omni ſorde ſe abſtinerent, neve plus domi muneris in anno acciperent, quàm quod eſſet aureorum centum. Hac item lege plectebantur, qui ob rem judicandam, aut non judicandam; ob denuntiandum, vel non denuntiandum teſtimonium, pecuniam accepiſſent. De cæteris conſule Roſinum libro citato cap. 30. 2 Vetitus. 3 Appetere, ambire conſulatum. Catilina enim cum ex præturâ Africam provinciam obtinuiſſet, eâ graviter ab eo vexatâ, legati Afri, illo abſente, in Senatu queſti ſunt: poſtquam ergo Catilina ex Africâ rediiſſet, ſtatim à Clodio accuſatus eſt de pecuniis repetundis. Ideòque cum conſulatum ſe petere profeſſus eſſet, decretum eſt, Catilinam, cum reus eſſet, conſulatum petere non poſſe. Hæc ex Cicerone. Benè ergo dixit (*prohibitus*) quia nemini reo magiſtratum petere licebat, dùm accuſaretur, & judicium penderet. 4 Quia. 5 Decretos, conſtitutos ex lege ſcilicet ut, quicunque magiſtratum peteret, nomen ſuum immune daret. *Legitimum* propriè id dicitur, quod fit ſecundum legem, quod juſtum, atque æquum eſt. Undè *legitimi filii* dicuntur, qui juſto matrimonio orti ſunt. 6 Hoc eſt, ſe hac accuſatione purgare, atque adeò apud magiſtratum nomen ſuum dare, & denunciare ſe velle petere: ſic ſumitur iſta vox apud Livium 6. bell. Pun. Primò exſpectaverant, ut qui ſe tanto imperio dignos crederent, nomina *profiterentur*, hoc eſt, darent, ederent. Mos autem erat, ut qui magiſtratum peterent, omnes antè *profiterentur*, id eſt, nomen ſuum inſcribi juberent, ut magiſtratum in comitiis petere poſſent. *Profiteri* propriè, eſt publicè fatêri: ut apud Cic. 1. Academ. Qui Philoſophiam jam *profeſſus ſum* populo noſtro exhibiturum. Aliquando eſt, apertè oſtendere, affirmare: ut apud Cic. 6. Verr. Sed me omnium provinciarum defenſorem eſſe *profitebor*. Aliquando *profiteri* uſurpatur pro eo, quod eſt artem aliquam aut ſcientiam publicè docêre, publicè legere: ut apud Cic. de Amic. Quamobrem quæ diſputari de amicitiâ poſſunt, ab iis cenſeo petatis, qui iſta *profitentur*; hoc eſt, publicè docent. Undè *Profeſſores* bonarum artium dicimus vel eos, qui in iis eruditi ſunt, vel qui ea publicè docent, & legunt. *Profitêri æs alienum*, eſt ſua debita teſtari. 7 Quo P. Antronius & P. Sylla ambitus damnati ſunt, & Catilina repetundarum reus erat. 8 Nobili progenie, utpote gente patritiâ. 9 Habens ſummam audaciam. 10 Indigens rerum. 11 Seditioſus, & proclivis ad diſcordiam faciendam, *Factioſus* eſt à nomine ſubſtantivo *factio*, hoc eſt, ſeditio & diviſio civium in diverſa ſtudia, cùm aliqui ſe principes ac primarios facere in civitate conantur, inter quos æmulatio eſt: qui autem hujuſmodi *factiones* exercent, *factioſi* appellantur. 12 Piſonem ſcilicet. 13 Opprimendam, confundendam.

[8] inopia, atque mali mores [2] ſtimulabant. [3] cum hoc Catilina, & Antronius, [4] circiter Nonas Decemb. conſilio [5] communicato, parabant [6] in Capitolio [7] Kalendis Januar. L. Cottam & L. Torquatum coſſ. [8] interficere; [9] ipſi [10] faſci-

1 Indigentia & pœnuria omnium rerum. 2 Excitabant, impellebant, urgebant. *Stimulare* enim eſt pungere, agitare, incitare, vexare: ut apud Ter. in Heaut. Magis nunc me amicæ dicta *ſtimulant* Fit autem à nomine *ſtimulus*, quod propriè eſt inſtrumentum, quo punguntur boves: ut apud Plaut. Utinam nunc *ſtimulus* (inquit) in manu mihi ſit, quo latera conteram tua. Hinc per Metaphoram *ſtimulus*, vocatur omne id, à quo vexamur: ut apud Cic. 2. Tuſc. Nam ſi omnia fugiendæ turpitudinis adipiſcendæque honeſtatis causâ faciamus, non modò *ſtimulos* doloris, ſed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit. Hinc *ſtimulum carnis & vitiorum* dicimus. 3 Piſone ſcilicet. 4 Hoc eſt, circiter quintum diem menſis Decembris; quoniam *Nonæ* in hoc menſe incidunt in diem quintum: ſed de his ſuprà egimus. 5 Participato, ſc. *inter ipſos*. 6 In arce Tarpeja. *Capitolium* enim templum erat Jovis in monte Tarpejo, ſic dictum, quòd in eo, cùm fundamenta foderentur ædis Jovis, *caput* humanum inventum fuerit, teſtibus Livio, Propertio, & Plutarcho. Quamquam non deſint, qui velint montem hunc ſic appellatum, à capite *Toli* cujuſdam hominis ibi reperto, qui in *Capitolonino* monte fuerit ſepultus. Anteà enim *arx Tarpeja* aut *Tarpejus* hic mons dicebatur, à virgine Veſtali *Tarpejâ*, quæ ibi à Sabinis necata & ſepulta eſt, ut teſtatur Livius libro primo. Eundem montem anteà *Saturninum* produnt appellatum fuiſſe, à *Saturno*, qui antiquis temporibus illum locum tenuiſſe dicitur, & in cujus tutelâ, adhuc eſſe exiſtimatur. 7 Hoc eſt, primo die menſis Januarii. 8 Trucidare. 9 Sc. *conſules*, ad cædem deſtinati. 10 Hoc eſt, inſignibus conſulatus. *Faſcis* propriè, eſt lignorum, aliarum-ve rerum congeries, quam ligando facimus: cujus diminutivum eſt *faſciculus*. Quia verò *faſces* lignorum, ſive aliarum rerum, graves ſunt portantibus, *faſcis* aliquando pro onere ponitur: ut apud Virg. Eclog. 9. *Cantantes ut eamus, ego hoc te faſce levabo*, id eſt, onere. Porrò *Faſces* erant apud Romanos magiſtratuum, & honorum inſignia, quæ illis à lictoribus præferebantur: utebantur autem inſignibus iſtis, ut præ cæteris internoſci, & à reliquo populo diſcerni poſſent, qualia ſunt hæc. Incedebant ornati purpurâ, & togâ purpureâ, dantes populo jura, & exercentes judicia, ſedebant in ſellâ curuli conſpicuâ: habebant circà ſe lectos juvenes trecentos, eoſque robuſtiſſimos, ad cuſtodiam corporis ſui, qui eò, quòd regi præſto eſſent quotidiè, à *celeritate officii*, *Celeres* appellati ſunt: quidam tamen à Tribuno, vel Præfecto ſuo, cui hoc nomen fuerit, vel à *Celere* quodam Romuli comite, qui Remum interfecerat, *Celeres* eos dictos affirmant, ut diximus. Præter Celeres habebant duodecim alios miniſtros, ſuccinctis veſtibus, & expeditos ad plectendos facinoroſos, quos lictores vocant, qui ipſis, curuli ſellâ vectis, præferrent faſciculos virgarum, intra quas obligata ſecuris erat, ſicut ferrum in ſummo faſce emineret. Quod eo conſilio à majoribus fuit excogitatum (ut docet Plutarchus in Problematibus) ut oſtenderent magiſtratum iram in ſumendo ſupplicio non debere eſſe præcipitem, eoſque *faſces* habère, ſed tamen ligatos: quique ſine juſtâ cauſâ non debeant diſſolvi. Prætereà ſi ſubitò Magiſtratus in aliquem excanduiſſet, ut ſolutio iſta *faſcium*, quæ paulatim fit, moram aliquam iræ injiceret, & cunctationem: feciſſeque nonnunquam, ut ſententia de ſupplicio exigendo mutaretur. Virgas verò & ſecures ſimul ipſis prælatas, ut cum vitiorum alia ſanabilia ſint, alia inſanabilia, virgis corrigerentur, quæ emendari poſſent; ſecuribus verò amputarentur immedicabilia. Quoniam verò *faſces* erant magiſtratuum inſignia, factum eſt, ut pro ipſis etiam magiſtratibus & honoribus ponantur, ut apud Virg. 2. Geor

ut refert Suetonius in ejus vitâ. [1] **L. Cæſare & C. Figulo conſulibus, primo**

Dies qui antè *Kalendas* eſt, hoc eſt, ultimus dies præcedentis menſis, *pridie Kalendas* vel *Kalendarum* dicitur: non autem *ſecundo Kalendas*. Penultimus dies menſis, *tertio Kalendas vel Kalendarum*; qui antecedit, *quarto Kalendas* & in hunc modum cæteri uſque ad idus, ex. gr. ultimum diem Decembris, *pridie Kalendas Januarii* ſive *Januarias* ſcribimus, penultimum, *tertio Kalendas Januarii*: qui hunc antecedit, *quarto Kalendas Januarii*: & in hunc modum alios uſque ad decimum quartum diem Decembris, quem XIX *Kalendas Januarii* ſcribimus. Hic enim dies eſt decimus nonus antè *Kalendas Januarii*. Venio ad *Nonas*, quibuſdam dictas, quaſi *novas*, ob initium novæ obſervationis, quòd in eas occurreret principium Lunæ: vel quòd ab eo, ſemper ad Idus novem dies computarentur. His diebus populus ex agris in Urbem conveniebat in arce, ibique Rex ſacrorum prædicebat ſingulas ferias menſtruas, de quibus vide Roſinum Antiquit. lib. 4. c. 3. Erant autem *Nonæ* in Martio, Majo, Julio, & Octobri, ſextus ille dies, qui Kalendas ſequuntur: reliqui vero menſes tantum quatuor habebant *Nonas*, juxta vulgatos hoſce verſus: *Majus ſex Nonas, October, Julius, & Mars, At reliqui quatuor*. Reſtant *Idus*, ſic dictæ, ut quidam exiſtimant, ab antiquo verbo *iduare*, quod Hetruſcâ linguâ dividere ſignificat: ideòque hunc diem *Idus* dictum, quod menſem *dividat* in duas partes propemodum æquales, quia plerumque in medium menſem incidunt. Singuli menſes habent *Idus* octo, juxtà illud: ---- *tenet Idus quilibet octo*. In Martio, Majo, & Octobri *Idus* incidunt in decimumquintum: in reliquis in decimumtertium. Sic dicimus decimumtertium diem *Decembris, Idus Decembris*, præcedentem diem, *pridiè Idus Decembris*; alium, *tertio Idus*, & eodem modo ad quintum ejus menſis diem. Hunc enim *Nonas* vocamus; quartum, *pridiè Nonas*; tertium, *tertio Nonas*; ſecundum, *quarto Nonas*. Ab *Idibus Idules* dictæ ſunt oves, quæ ſingulis *Idibus* Jovi immolabantur: undè illud Ovidii. 1. Faſt. *Idibus alba Jovi grandior agna cadit*. Ab *Idibus* dies reliqui omnes (ut diximus) referuntur ad Kalendas ſequentis menſis, juxta illud: *Indè dies alios omnes dic eſſe Kalendas, Quas retrò numerans dices à menſe ſequenti*. Notandum autem eſt, *tertio, quarto, quinto, &c. Nonas, Idus, Kalendas* dici per Ellipſin præpoſitionis *antè* & *tertio, quarto, &c. Nonarum, Iduum, Kalendarum*: ſcil. *die Pridie* vel *poſtridiè Nonarum, Iduum, Kalendarum*: item *pridiè* vel *poſtridiè Nonas, Idus, Kalendas*, ſubaudito *antè vel poſt*. Notandum quoque eſt, ubi dicitur *tertio, quarto, quinto, &c. Kalendas*, ſignificari certum & determinatum diem, qui eſt tertius, quartus, quintus antè Kalendas: verum *ad tertium, quartum, quintum, &c. Kalendas* non intelligi ipſum tertium, quartum, & quintum diem antè Kalendas, ſed incertum, & diem aliquem tertio, quarto, aut quinto propinquum, utpote qui ſit circiter tertium, quartum, quintum, &c. Kalendas. Notandum denique eſt, quod dicimus *Kalendas Ianuarii, & Ianuarias, Februarii & Februarias; Martii & Martias; Aprilis* tantum & non *Aprilias*; *Maii* & *Majas*; *Iunii, & Iunias*; *Iulii, & Iulias*; & *Quintilis, Auguſti* & *Auguſtas*; & *Sextilis Septembris* & *Septembrias*; *Octobris* & *Octobrias*; *Novembris* & *Novembrias*; *Decembris, & Decembrias*. A *Kalendis Kalendarium* dictum eſt libellus, in quo quid ſingulis cujuſque menſis diebus geſtum, accommodatum, locatum ſit, ſcribitur. Sed ad autorem noſtrum redeamus: Dicit ergo. Catilinam ſingulos appellaſſe circiter *Kalendas Iunii*, hoc eſt, ut diximus, primum diem menſis Junii. *Iunius* eſt menſis, proximè ſequens Majum: à *Iunone* dictus putatur, quem *Iunonium* dicebant. Quidam *Iunium* menſem à *Iunio Bruto* vocitatum putant, qui primus Romæ factus eſt Conſul, quòd *Kalendis Iuniis* pulſo Tarquinio, ſacrum Carnæ Deæ in Cœlio monte voti reus feciſſet. Alii à *junioribus* derivant, ſicut *Majum* à *Majoribus*: undè Ovid. 6. Faſt. ita cecinit: *Sic ſtatuit, menſeſque nota ſacravit eadem: Iunius eſt juvenum, qui fuit antè, ſenum*. 1 Id eſt: quo anno illi conſules erant, ſeu conſulatum gerebant: ſic ſolebant Romani annorum

diſ-

[1] ſingulos [2] appellare: [3] hortari [4] alios, alios [5] tentare; opes ſuas, [6] imparatam rempublicam, [7] magna prœmia [8] conjurationis docere. [9] ubi ſatis [10] explorata ſunt, quæ [11] voluit, [12] in unum [13] omnis [14] convocat, quibus maxuma [15] neceſſitudo, & [16] plurimum audaciæ inerat. [17] eo [18] convenere [19] ſenatorii ordinis

differētias à Conſulibus notare: non ſecus ac apud nos Chriſtianos annorum ſeries à nativitate Servatoris noſtri Jeſu Chriſti ſumitur. 1 Hoc eſt, unumquemque ſeorſim ac privatim. 2 Pro appellabat, Catilina ſcilicet, id eſt, comiter compellabat, alloquebatur: in quâ ſignificatione uſus eſt Cicero, inquiens: *Appellat* hilari vultu hominem Balbus, ut blandiſſimè poteſt. Propriè ſignificat nomino. Interdum etiam *appellare eſt*, poſt ſententiam tanquam iniquam, ad ſuperiorem judicem provocare: undè *appellatus* dicitur is, ad quem provocatio facta eſt. Aliquando tertiæ conjugationis eſt: & ſignificat applico, admoveo. Ter. Poëta cùm primùm animum ad ſcribendum *appulit*. Varro *appellere* propriè dici exiſtimat, cùm ex pelago, aut flumine quis ad littus acceſſerit. 3 Hortabatur, id eſt, admonebat. 4 Quoſdam, nonnullos. 5 Tentabat, hoc eſt, experiebatur, periculum faciebat, inquirebat, *ſc. illos* de quorum fide etiamnum Catilina dubitabat. 6 Non munitam, atque ita oppreſſu facilem. 7 Magnam mercedem: ſi ſcilicet rem gnaviter executi fuerint. *Præmium* propriè dicitur id, quod tanquam loco juſtæ mercedis pro rectè factis datur: ut apud Cic. Solon, inquit, duabus rebus contineri Rempublicam dixit, *præmio* & pœnâ. In ludis quoque & certaminibus *præmia* dicuntur, quæ proponuntur victoribus: ut apud Virg. 5. Æn. *Protinus Æneas celeri certare ſagittâ Invitat, qui forte velint, & præmia ponit.* 8 Conſpirationis. 9 Poſtquam, cum. 10 Certa, comperta, rimata: ut, *explorata ſalus*: cujus contrarium eſt, *ſalus deplorata. Exploratum eſt mihi*, vel, *exploratum habeo*, id eſt, certò ſcio, liquidò novi: unde Cic. ait de Senect. Quis eſt tam ſtultus, quamvis ſit adoleſcens, cui ſit *exploratum*, ſe ad veſperam uſque eſſe victurum? 11 Optavit. 12 Sc. locum ſecretum, & abditum. 13 Conjuratos ſcilicet, hoc eſt, eos qui conjurarunt. 14 Simul vocat, congregat. 15 *Neceſſitudo*, hoc locó, dupliciter (meo quidem judicio) exponi poteſt; vel pro neceſſitate, hoc eſt, indigentiâ & pœnuriâ? ita ut ſit ſenſus, Catilinam omnes iſtos unum in locum convocaſſe, qui maximâ rerum omnium pœnuriâ laborabant; vel pro neceſſariâ propinquitate & conjunctione, ut conſanguineorum, & affinium, ita ut ſit ſenſus. Catilinam omnes iſtos unum in locum convocaſſe, qui ipſi affinitate aut conſanguinitate conjunctiſſimi erant. *Neceſſitudo* enim hæc duo ſignificat; nempe primò neceſſitatem, hoc eſt, vim illam urgentem, quæ nos ad aliquid faciendum cogit: ſic ſumitur iſta vox à Salluſtio noſtro in Jugurth. *Coactus*, inquit, *rerum neceſſitudine, ſtatuit armis certare*. Secundò, *neceſſitudo* eſt conjunctio quædam affinitatis, vel ſanguinis, vel etiam meritorum: ſic uſurpata eſt iſta vox à Cic. Famil. 13. Multos, inquit, tibi commendem neceſſe, quando omnibus nota noſtra *neceſſitudo* eſt, tuaque in me benevolentia. 16 Hoc eſt, plurima audacia, id eſt, temeritas. 17 Hoc eſt, ad eum locum, ubi conſilium habuit Catilina de republica opprimendâ. 18 Hic recenſet Salluſtius eorum nomina, quos Catilina convocari juſſit. 19 Scil. *viri*, hoc eſt, patritii, ſive Senatorum progenies, qui à primis Senatoribus, à Romulo inſtitutis, orti erant: ut ſi mavis, *Senatorii ordinis*, hoc eſt, ex Senatorio ordine, ſeu Senatoriâ dignitate: undè hic *Ordo* vocatus fuit *Ordo ampliſſimus*, ut apud Cic. Quid, cum Senatum pro me non modò propugnare *ampliſſimum ordinem*, ſed etiam plorare, & ſupplicare mutatâ veſte *prohiberent?* Exactis autem Roma Regibus, populus Romanus in tres Ordines *diſtributus eſt*: in Senatorium, Equeſtrem, & Plebeium ſive Popula-

res

[1] P. Lentulus Sura, [2] P. Antronius, [3] L. Caſſius Longinus, [4] C. Cethegus, [5] P. & Ser. Sullæ Servii filii, [6] L. Varguntejus, Q.

rem, undè Auſonius canit: *Martia Roma triplex, Equitatu, Plebe, Senatu.* Senatorii ordinis fuerint iſti, qui à Regibus primùm, deinde à Conſulibus, poſt Cenſoribus in Senatum lecti eſſent, ſive Patritii, ſive Equites, ſive Plebeji iidem eſſent. Senatorum autem filii, nondum in Senatum lecti, *Equites*, ſive ex *Equeſtri Ordine* fuère. Ubi obiter nota, non omnes Patritios Senatores, neque contra omnes Senatores poſterioribus temporibus Patritios fuiſſe. Patritii enim dicti fuerunt ii, qui à Patribus orti fuerunt, vel Patrum progenies, ut Livius loquitur, quorum magna multitudo fuit; Senatorum autem certus fuit numerus. Et cum poſterioribus temporibus ex Equeſtri ordine & Plebe multi in Senatum lecti ſint, manifeſtum eſt, non omnes Senatores fuiſſe Patritios. De Equeſtri ordine mox dabitur dicendi locus. 1 Quare autem *Sura* vocitatus fuerit, docet Plutarchus in Cicerone: ſcilicet quòd per dominationem Syllæ, cum quæſtor eſſet, multas res publicas perditè adminiſtravit, conſumpſitque: quare cum Sylla id ægrè ferret, & adminiſtrationis rationem ab eo exigeret: ille rem nihili æſtimans, in Senatum profectus, ridiculè dixit: Rationem mihi reddere non eſt, ſed præbêre *ſuram*, ut pueri ſolebant, qui in ludo pilæ peccaſſent, inde *Sura* cognomen adeptus eſt. Hic *Lentulus Sura* dominandi cupiditate Catilinæ par erat: at belli induſtriâ, ingenio, conſilio, nullo modo comparandus. Erat tamen in Lentulo corporis quædam dignitas, & dicendi exercitatio non mediocris. Is inductus à vatibus, fatale nomen ſuum ad perniciem Reipublicæ fore credebat. Nam ex libris Sibyllinis, Haruſpicumque reſponſis, portendi dicebat dominationem tribus Corneliis: ſe tertium illum eſſe Cornelium, ad quem regnum Urbis, atque imperium pervenire eſſet neceſſe: Cinnam antè ſe, & Syllam fuiſſe miſeros homines, qui vatibus credunt. Hic tandem Lentulus conjurationis nomine in carcere ſtrangulatus eſt, ut infrà videbimus. 2 Hic fuit condiſcipulus Ciceronis in pueritia, collega in quæſturâ. Conſul deſignatus, ambitus judicium tollere ac diſturbare voluit: poſtremò ob conjurationem in exilium abiit. 3 Hic *L. Caſſius Longinus ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſcerat*, ut ait Cic. in 3. Invect. in Catil. Fuit corpore pinguis: undè Cicero ibidem dixit, *ſibi L. Caſſii adipem non eſſe pertimeſcendam.* 4 Hic in civilibus hiſce diſſenſionibus urbe ejectus, ad Syllam ſupplex confugit: indè Syllanas partes ſecutus eſt. Hic C. Cethegus temeritate & audacia Catilinam ſuperabat: ſed ſtudio armorum, nobilitate, corporis robore erat propè æqualis. Fuit ergo unus ex illis, qui contrà rempublicam conjurarunt. Undè Cic. in 3. Orat. in Catil. *Hanc autem*, inquit, *Cethego cum cæteris controverſiam fuiſſe dixerunt, quòd, cùm Lentulo, & cæteris, Saturnalibus cædem fieri atque urbem incendi placeret, Cethego nimium id longum videretur.* Et paulo antè dicit: *Atque intereà ſtatim admonitu Allobrogum C. Sulpitium prætorem fortem virum miſi, qui ex ædibus Cethegi; ſi quid telorum eſſet, efferret: ex quibus ille maximum ſicarum numerum & gladiorum extulit.* 5 Id eſt, P. Cornelius Sylla, & Servius Cornelius Sylla, filii Servii Cornelii Syllæ. Dion. narrat lib. 36. Cornelium Syllam, patrem eorum, qui conjurarunt, fuiſſe fratrem L. Syllæ Dictatoris. Servius Sylla filius poſteà conjurationis nomine damnatus eſt: Publius verò reus factus, quod in utraque conjuratione fuiſſet, ab Hortenſio & Cicerone defenſus eſt. 6 Hic L. Varguntejus eſt, qui cum C. Cornelio equite conſtituerat cum armatis hominibus nocte, quæ ſecuta eſt poſtridiè Non. Novemb. ſalutatum ire Ciceronem, & eum in ſuo lectulo confodere: ſed Cicero per Fulviam mulierem de dolo, qui parabatur, certior factus, non admiſit ſalutatores tam pernicioſos, ut infrà videbimus. Hunc ergo Salluſtius noſter inter conjuratos nominat, ideòque damnatus in exilium abiit.

1 Hic

Annius, [1] M. Porcius Lecca, L. Beſtia, [2] Q. Curius: [3] præterea, [4] ex equeſtri ordine, M. Fulvius Nobilior, L. Statilius, [5] P. Gabinius Capito, C. Cornelius: [6] ad hoc, [7] multi [8] ex coloniis, & municipiis,

1 Hic ille eſt, in cujus domo Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tùm deſcriptio totam per Urbem cædis atque incendiorum conſtituta eſt. Hic quoque poſteà damnatus eſt ex indicio L. Vettii equitis Romani. 2 Hic Quæſtorius fuit, aleator notiſſimus: ideòque damnatus eſt. Suetonius in vità Cæſaris cap. XVII. de hoc Q. Curio refert, quòd primus conjuratorum conſilia detexerat, conſtituta ei fuiſſe publicè munera tamen data non eſſe, quoniam Cæſarem inter ſocios Catilinæ nominavit. 3 Hoc eſt, præter dictos ex ordine Senatorio. 4 Sc. *eò convenere.* *Equeſter* vel *Equeſtris* dicitur, quod pertinet ad equitem: ut *Equeſtres copia*, *Equeſtris diſciplina*: & *Equeſtre æs* dicebatur, quod equiti dabatur. Item *Equeſtris ordo*; qui fuit mediæ dignitatis inter Senatorium & plebeium. Ex ordine Equeſtri fuerunt illi, qui à Romulo ex omni multitudine trecenti numero lecti ſunt, quos *Celeres* dixit: à *Celere* (ut quidam putant) Remi interfectore: quique à Tarquinio Priſco ad ſexcentorum numerum aucti fuerunt. Legebantur autem ii in Equeſtrem ordinem, quibus cenſus equeſtris eſſet, qui cenſus erat ſeſtertiorum quadringentorum millium, teſte Suetonio in vità Julii Cæſaris. Aſſignabatur iis equus publicè à Cenſore datus, item annulus aureus, qui eos à Plebeiis diſtingueret. Sed hoc obſervandum eſt, eos, qui ex Equeſtri ordine in Senatorium lecti fuiſſent, vel Magiſtratus geſſiſſent, Equites eſſe deſiiſſe: ſicut contra, qui patrimonio conſumpto cenſum Equeſtrem non haberent; vel quibus propter flagitia equum publicè datum & annulum aureum Cenſores ademiſſent, de populo, vel plebe eſſe cœperunt. *Equeſtris* derivatur ab *Eques*, quod propriè eſt, homo inſidens equo. *Equites* etiam dicebantur à Romanis, qui Equeſtrem dignitatem erant adepti, aut ex *Equeſtri ordine* prognati. 5 Hujus meminit Cicero in 3. Invect. in Catil. *Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimum machinatorem Cimbrum Gabinium, ſtatim ad me nihil dum ſuſpicantem, vocavi.* 6 Præterea, inſuper, præter nobiles viros. 7 Sc. *eò convenere.* 8 Hoc eſt, ex iis, qui à Senatu miſſi fuerant in colonias aut municipia. *Colonia* enim oppida erant, quò populus Romanus cives ſuos ad incolendum deduxit. Undè à *colendo coloniæ* vocitatæ ſunt, quòd ad eas *colendas* Romani proficiſcerentur. *Coloniarum* autem hujusmodi ratio erat. Cùm in urbe Romà multos ex veteribus, noviſque incolis, paupertate premi intellectum erat, adeò ut cenſui ſolvendo non ſufficerent, Triumviri à Senatu creabantur, qui locis primum conſideratis, in quibus Reipublicæ expediret propugnaculum conſtitui, nova edicta proponebant, danda eſſe nomina ab illis, qui in novam *coloniam* deduci vellent: & ſic urbs pauperibus exonerabatur, & rei familiaris pondere gravati, ad novas, quibus indigerent, divitias gratis datas cum familià accedebant. Accipiebant enim duo, quatuor, ſex, aut ſeptem agri jugera, & aliquando plura. *Coloniarum* duo genera fuerunt: quædam enim *Romanæ* ſive *civium Romanorum*, quædam *Latinæ Coloniæ* erant. *Coloniæ Romanæ*, ſive *civium Romanorum* fuerunt, quæ donatæ ſunt jure Quiritium, hoc eſt, quæ jus privatum civium Romanorum habuerunt, quod conſiſtebat in jure privatæ libertatis, connubiorum, jure patrio, jure legitimi dominii, vel hæreditatis, mancipii, & reliquorum, item in jure teſtamentorum & tutelarum. Jura verò publica civitatis Romanæ non habebant: quare qui eo adſcripti *coloni* erant, nomine quidem erant cives Romani, re verò *coloni*, hoc eſt, qui habitandi causà deducebantur. *Latinæ Coloniæ* erant, quæ jus habebant Latii, ſive Latinitatis, quod in eo conſiſtebat, ut ſuffragiorum poteſtatem, *Magiſtratu* permittente, haberent: & ſi in Latinà civitate aut Latiis *jure donatà Magiſtratum* geſſiſſent, cives Romani ut fierent. Municipia verò di-

[1] domi nobiles. erant præterea [2] complures [3] paulo [4] occultius [5] conſilii hujusce [6] participes, quos magis [7] dominationis ſpes [8] hortabatur, quam [9] inopia, aut alia [10] neceſſitudo. ceterum [11] juventus pleraque, ſed [12] maxime nobilium, Catilinæ inceptis [13] favebat. quibus in [14] otio vel [15] magnifice, vel [16] molliter [17] vivere [18] copia erat, incerta pro certis, bellum, quam pacem, malebant. [19] Fuere [20] item [21] ea tempeſtate, qui [22] crederent M. Licinium Craſſum [23] non ignarum ejus [24] conſilii fuiſſe: quia [25] Cneus Pompejus, [26] inviſus [27] ipſi, magnum exercitum [28] ductabat; [29] cujusvis

cebantur civitates ſuo jure & legibus utentes, muneribus tamen populi Romani & honoribus fungentes. Capiebant enim munera, honores, & magiſtratus cum civibus Romanis, à quo munere capeſſendo nomen ſibi vendicavêre, nullis aliis neceſſitatibus, neque populi Romani legibus aſtricta. Eorum incolæ Municipes vocati ſunt. Primos autem Municipes, ſine ſuffragii jure Cærites factos fuiſſe conſtat, conceſſumque illis, ut civitatis Romanæ honorem quidem caperent, ſed negotiis, oneribusque vacarent. Hinc tabulæ Cærites appellatæ, in quas Cenſores referri jubebant, quos, notâ causâ, ſuffragiis privabant: verba ſunt Agellii. Quibus ex verbis perſpicuum eſt, hoc genus *Municipiorum* neque jus Quiritum habuiſſe, neque alias populi Romani leges obſervaſſe, caruiſſe etiam ſuffragio, & negotiis atque oneribus civilibus vacaſſe, & muneris tantum honorarii cum populo Romano fuiſſe participes: hoc eſt, tantum honoris cauſa in civitatem Romanam veniſſe, & gradum aliquem dignitatis conſecutos eſſe; ut & cives Romani dicerentur, & in legione, tanquam cives Romani, non in auxiliis, ut ſocii, militarent. 1 Hoc eſt, in urbe erant, priusquam eò mitterentur. 2 Valdè multi, ſcilicet nobiles, aut viri patritii. Ut Cæſar, Craſſus, Antonius, de quibus mox agemus. 3 Aliquanto. 4 Secretius. 5 Hujus conjurationis propoſiti, ſcilicet de occupanda & invadenda republica. 6 Conſcii: ſic uſus eſt iſta voce Plautus: Neque tui conſilii (inquit) *participem* quenquam facis. 7 Hoc eſt, imperii exercendi, & obtinendi. 8 Sc. *ad conſenſum*. Unde Cicero in 2. Orat. in Catil. *Alterum genus eſt eorum, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen exſpectant: rerum potiri volunt: honores, quos quietâ republicâ deſperant, perturbatâ conſequi ſe poſſe arbitrantur.* 9 Indigentia & penuria rerum. 10 Neceſſitas. 11 Id eſt, bona pars, aut ferè omnis multitudo juvenum. 12 Præcipuè. 13 Benè cupiebat. Ter. in Eun. Benè ædepol narras: nam illi *faveo* virgini. *Favere linguis* eſt fauſta loqui. 14 Securitate, tranquillitate. 15 Honorificè, ſuperbè. 16 Luxurioſe, delicatè: ut apud Ter. in Adelph. Ædepol Syriſce te curaſti *molliter*, id eſt, delicatè. 17 Pro vivendi. 18 Facultas, poteſtas. 19 Scilicet nonnulli ex Romanis. 20 Similiter. 21 Eo tempore. 22 Putarent, exiſtimarent. 23 Hoc eſt, conſcium. 24 Conjurationis, Hoc ipſum refert Plutarchus in vitâ Craſſi: *Conjurationis ejus*, inquit, *quæ, Catilinâ autore, capta, omnem penè funditùs evertit rempublicam, conſcium, atque participem fuiſſe Craſſum non parva ſuſpicio fuit: nam ex conjuratis quidam magnâ voce Craſſum compellans auditus eſt: attamen nemo ejus verbis fidem habuit. Et ipſe quidem Cicero in quadam oratione haud obſcurè Craſſum & Cæſarem ejus ſeditionis reos facit: ſed ea poſt utriusque mortem edita eſt.* 25 Magnus ſcilicet, de quo ſuprà. 26 Odio habitus. 27 Licinio Craſſo. 28 Ducebat, ſcilicet in extremis terris adverſus *Mithridatem*, ut ſuprà dictum eſt. 29 Id eſt, cujuscunque hominis, ſive *Catilinæ*, ſive alterius. Ordo eſt: *Credebant eum voluiſſe* opes cujusvis creſ-

cere

pes voluiſſe contra [1] illius potentiam cre-
ere: ſimul confiſum, ſi conjuratio [2] va-
iiſſet, facile apud illos principem ſe [3] fore.
ed [4] antea item [5] conjuravere pauci, [6] in
uibus Catilina. de quo, quam veriſſime po-
ro, dicam. [7] L. Tullo, M. Lepido [8] coſſ. P.
ntronius, & P. Sulla, [9] deſignati conſules,
[10] legibus ambitus [11] interrogati [12] pœnas
ederant. [13] poſt paulo Catilina, [14] reus

cere contra potentiam illius: & credebant eum ſimul confiſum, ſi conjuratio valuiſſet, ſe fore facilè principem apud illos. 1 Pompeji ſcilicet. 2 Succeſſiſſet. 3 Futurum. 4 Id eſt, antè hanc conjurationem. 5 Scilicet contra Rempublicam Romanam. 6. Hoc eſt, inter quos, conjuratores ſcilicet. 7 Salluſtius docet hic, quomodo ad conjurationem Catilina proclivior fuerit, cum etiam antea conjuraſſet. 8 Cum eſſent conſules. 9 Declarati, delecti. *Deſignare* enim inter alia ſignificat declarare, deligere; ut *Deſignare Senatorem*: ſic ſumitur iſta vox infrà à Salluſtio noſtro, ubi dicit: *Catilina nihilominus in proximum annum conſulatum petebat, ſperans ſi* deſignatus *foret, facile ſe ex voluntate Antonio uſurum.* *Deſigno* propriè ſignificat denoto, demonſtro: ut apud Cic. in Catil. notat & *deſignat* oculis ad cædem unumquemque noſtrum. Hinc *deſignatores* dicebantur, qui conſtituendæ funebri pompæ præerant, unicuique incedendi locum, ordinemque præſcribentes. 10 Id eſt, legibus, latis in ambitum & ambitioſos. Lex ambitus erat, ut qui, magiſtratum quempiam corrupto populo conſecuti eſſent, ipſi punirentur. *Ambitus* propriè eſt circuitus: & quoniam qui honores petebant, ſi virtuti, aut meritis diffiderent, tribus circumire ſolebant, eaſque aut largitionibus, aut pollicitis corrumpere, factum eſt, ut *ambitus* ponatur pro crimine honoris malis artibus affectati: aut pro crimine illo, quo quis ſe in ambiendo Magiſtratu obſtrinxit: *ambire* enim erat petere, verum ſtudioſius, impenſiusque, quam mores, legeſque civitatis ferebant: quod ſeveriſſimis apud Romanos legibus coercebatur. De legibus contra *ambitum* latis videatur Roſinus lib. 8. Antiquit. Rom. c. 29. *Ambitus* item locus eſt inter ædificia vicinorum, patens in latitudinem pedes duos, & dimidium ad circumeundi facultatem relictus: ab *ambiendo* dictus, quòd domum *ambiret*, vel quod per eum domus poſſet circumquaque *ambiri*. Interdum ponitur pro captatione miſericordiæ, cum habitu, vultu, geſtu, & oratione præſentium commiſerationem aucupamur: unde Quintil. Si juvenis innocentiſſimus, judices, uti vellet *ambitu* triſtiſſimæ calamitatis, &c. hoc eſt, miſericordiam captare ex commemoratione malorum. 11 Examinati, & inquiſiti: Cum enim in jus ventum erat, dicebat accuſator apud prætorem reo: Aio te contra leges magiſtratum obtinuiſſe: ſi tacuiſſet, lis æſtimatur ut victo: ſi negaſſet, petebatur à magiſtratu dies inquirendorum criminum, & inſtituebatur accuſatio. Unde *interrogare lege* nihil aliud eſt, quàm legis autoritate aliquem apud Prætorem interrogare, nunquid facinus aliquod admiſerit. 12 Hoc eſt, puniti fuerant. 13 Id eſt, paulò poſt, ſcilicet damnationem & non deſignationem: bis enim habita fuerunt comitia, primò Lepido & Volcatio Coſſ. cum P. Antronius & P. Sylla creati fuerunt conſules: & paulò poſt iterum habita fuerunt, cum hi eſſent damnati legibus ambitus, in quibus Cotta & Torquatus declarati fuerunt; & tunc Catilina, cum ex Africa rediiſſet, profeſſus eſt ſe petiturum eſſe: ſed prohibitus fuit, quia repetundarum accuſabatur. 14 Accuſatus. *Reus* dicitur, quicunque in judicium vocatur; & *actor* eſt, qui reum in judicium vocat. *Reus autem dictus* eſt à *re*, id eſt, cauſâ, lite. Itaque antiquitus tam *is, qui agebat*, quàm cum quo agebatur, dicebatur *reus*. Poſtea autem propriè *is reus dici* cæpit, qui rem promiſerat, & debet, & à quo ali-

[1] pecuniarum repetundarum, [2] prohib
erat[3] petere conſulatum; [4] quod intra
gitimos dies [6] profiteri nequiverit.
[7] eodem tempore Cn. Piſo, adoleſcens
bilis, [9] ſummæ audaciæ, [10] egens, [11] fa
ſus, [12] quem ad [13] perturbandam rem

quid petitur. *Reum agere*, eſt accuſare. *Reum peragere*, eſt reum uſque ad condemnationem perſequi, & efficere ut condemnetur, quod & aliquando *condemnare reum* dicitur. *Facere reum*,
eſt accuſare. 1 Hoc eſt, de pecuniis, quas à provinciâ furto aut vi ſuſtu
repetundis, atque adeò reddendis. *Repetundæ* ſimpliciter, vel conju
Repetundæ pecuniæ dictæ ſunt, quicquid à ſociis, & provincialibus per ma
tum contra leges ablatum eſt; ut pecunia, vaſa pretioſa, veſtes, navigia
que hujusmodi: à *repetendo* ita dictæ, quòd judicio Romæ repeterent,
mum ſuam reportarent. Quod genus furti cum exprimere vellent, pecu
ablatam, captam, coactam, averſam eſſe dixerunt. Prima *Repetundar*
à L. Piſone lata fuit. Hac cavebatur, ne quis cum poteſtate in provinciam n
pecuniam ullam à provincialibus aliis-ve acciperet, præterquam à pe
ſanguine ſibi conjunctis. Item ut urbani magiſtratus ab omni ſorde ſe
nerent, neve plus domi muneris in anno acciperent, quàm quod eſſet aure
centum. Hac item lege plectebantur, qui ob rem judicandam, aut non
candam; ob denuntiandum, vel non denuntiandum teſtimonium, pecu
accepiſſent. De cæteris conſule Roſinum libro citato cap. 30. 2 Ve
3 Appetere, ambire conſulatum. Catilina enim cum ex præturâ African
vinciam obtinuiſſet, eâ graviter ab eo vexatâ, legati Afri, illo abſente,
natu queſti ſunt: poſtquam ergo Catilina ex Africâ rediiſſet, ſtatim à C
accuſatus eſt de pecuniis repetundis. Ideòque cum conſulatum ſe petere
feſſus eſſet, decretum eſt, Catilinam, cum reus eſſet, conſulatum petere
poſſe. Hæc ex Cicerone. Benè ergo dixit (*prohibitus*) quia nemini reo mag
tum petere licebat, dùm accuſaretur, & judicium penderet. 4 Quia. 5
cretos, conſtitutos ex lege ſcilicet ut, quicunque magiſtratum peteret, n
ſuum immune daret. *Legitimum* propriè id dicitur, quod fit ſecundum le
quod juſtum, atque æquum eſt. Undè *legitimi filii* dicuntur, qui juſto m
monio orti ſunt. 6 Hoc eſt, ſe hac accuſatione purgare, atque adeò
magiſtratum nomen ſuum dare, & denunciare ſe velle petere: ſic ſumitu
vox apud Livium 6. bell. Pun. Primò exſpectaverant, ut qui ſe tanto im
dignos crederent, nomina *profiterentur*, hoc eſt, darent, ederent. Mo
tem erat, ut qui magiſtratum peterent, omnes antè *profiterentur*, id eſt
men ſuum inſcribi juberent, ut magiſtratum in comitiis petere poſſent.
teri propriè, eſt publicè fatêri: ut apud Cic. 1. Academ. Qui Philoſophian
profeſſus ſum populo noſtro exhibiturum. Aliquando eſt, apertè oſtender
firmare: ut apud Cic. 6. Verr. Sed me omnium provinciarum defenſoren
profitebor. Aliquando *profiteri* uſurpatur pro eo, quod eſt artem aliquan
ſcientiam publicè docêre, publicè legere: ut apud Cic. de Amic. Quamol
quæ diſputari de amicitiâ poſſunt, ab iis cenſeo petatis, qui iſta *profitentur*
eſt, publicè docent. Undè *Profeſſores* bonarum artium dicimus vel eos
in iis eruditi ſunt, vel qui eas publicè docent, & legunt. *Profitêri æs alien*
eſt ſua debita teſtari. 7 Quo P. Antronius & P. Sylla ambitus damnati f
& Catilina repetundarum reus erat. 8 Nobili progenie, utpote gente p
tiâ. 9 Habens ſummam audaciam. 10 Indigens rerum. 11 Seditioſu
proclivis ad diſcordiam faciendam, *Factioſus* eſt à nomine ſubſtantivo *fa*
hoc eſt, ſeditio & diviſio civium in diverſa ſtudia, cùm aliqui ſe principes ac
marios facere in civitate conantur, inter quos æmulatio eſt: qui autem hu
modi factiones exercent, *factioſi* appellantur. 12 Piſonem ſcilicet. 13 O
mendam, confundendam.

1 In

nopia, atque mali mores [3] ſtimulabant. ·um hoc Catilina, & Antronius, [4] cir- terNonasDecemb. conſilio [5] communi- to, parabant [6] in Capitolio [7] Kalen- s Januar. L. Cottam & L. Torqua- m coſſ. [8] interficere; [9] ipſi [10] faſci-

1 Indigentia & pœnuria omnium rerum. 2 Excitabant, impellebant, urgebant. *Stimulare* enim eſt pungere, agitare, incitare, vexare: ut apud Ter. in Heaut. Magis nunc me amicæ dicta *ſtimulant*. Fit ·em à nomine *ſtimulus*, quod propriè eſt inſtrumentum, quo punguntur ves: ut apud Plaut. Utinam nunc *ſtimulus* (inquit) in manu mihi ſit, quo ·era conteram tua. Hinc per Metaphoram *ſtimulus*, vocatur omne id, à quo xamur: ut apud Cic. 2. Tuſc. Nam ſi omnia fugiendæ turpitudinis adipiſ- ndæque honeſtatis causâ faciamus, non modò *ſtimulos* doloris, ſed etiam ful- ina fortunæ contemnamus licebit. Hinc *ſtimulum carnis & vitiorum* dicimus. Piſone ſcilicet. 4 Hoc eſt, circiter quintum diem menſis Decembris; quo- am *Nonæ* in hoc menſe incidunt in diem quintum: ſed de his ſuprà egimus. Participato, ſc. *inter ipſos*. 6 In arce Tarpeja. *Capitolium* enim templum at Jovis in monte Tarpejo, ſic dictum, quòd in eo, cùm fundamenta fode- ntur ædis Jovis, *caput* humanum inventum fuerit, teſtibus Livio, Propertio, Plutarcho. Quamquam non deſint, qui velint montem hunc ſic appellatum, apite *Toli* cujuſdam hominis ibi reperto, qui in *Capitolenino* monte fuerit ſe- ltus. Anteà enim *arx Tarpeja* aut *Tarpejus* hic mons dicebatur, à virgine ·ſtali *Tarpejâ*, quæ ibi à Sabinis necata & ſepulta eſt, ut teſtatur Livius libro imo. Eundem montem anteà *Saturninum* produnt appellatum fuiſſe, à *turno*, qui antiquis temporibus illum locum tenuiſſe dicitur, & in cujus tu- lâ, adhuc eſſe exiſtimatur. 7 Hoc eſt, primo die menſis Januarii, 8 Tru- dare. 9 Sc. *conſules*, ad cædem deſtinati. 10 Hoc eſt, inſignibus conſu- ·us. *Faſcis* propriè, eſt lignorum, aliarum-ve rerum congeries, quam li- ndo facimus: cujus diminutivum eſt *faſciculus*. Quia verò *faſces* lignorum, ·e aliarum rerum, graves ſunt portantibus, *faſcis* aliquando pro onere poni- r: ut apud Virg. Eclog. 9. *Cantantes ut eamus, ego hoc te faſce levabo*, id eſt, ·ere. Porrò *Faſces* erant apud Romanos magiſtratuum, & honorum inſignia, ·æ illis à lictoribus præferebantur: utebantur autem inſignibus iſtis, ut præ ·teris internoſci, & à reliquo populo diſcerni poſſent, qualia ſunt hæc. In- debant ornati purpurâ, & togâ purpureâ, dantes populo jura, & exercentes dicia, ſedebant in ſellâ curuli conſpicuâ: habebant circà ſe lectos juvenes ·centos, eoſque robuſtiſſimos, ad cuſtodiam corporis ſui, qui eò, quòd regi ·æſto eſſent quotidiè, à *celeritate officii*, *Celeres* appellati ſunt: quidam tamen Tribuno, vel Præfecto ſuo, cui hoc nomen fuerit, vel à *Celere* quodam Ro- uli comite, qui Remum interfecerat, *Celeres* eos dictos affirmant, ut dixi- us. Præter Celeres habebant duodecim alios miniſtros, ſuccinctis veſtibus, expeditos ad plectendos facinoroſos, quos lictores vocant, qui ipſis, curuli ·llâ vectis, præferrent faſciculos virgarum, intra quas obligata ſecuris erat, ·ut ferrum in ſummo faſce emineret. Quod eo conſilio à majoribus fuit ex- ·gitatum (ut docet Plutarchus in Problematibus) ut oſtenderent magiſtratum ·am in ſumendo ſupplicio non debere eſſe præcipitem, eoſque *faſces* habêre, ·d tamen ligatos: quique ſine juſtâ cauſâ non debeant diſſolvi. Præterea ſi ·bitò Magiſtratus in aliquem excanduiſſet, ut ſolutio iſta *faſcium*, quæ pau- ·tim fit, moram aliquam iræ injiceret, & cunctationem: feciſſeque nonnun- ·uam, ut ſententia de ſupplicio exigendo mutaretur. Virgas verò & ſecures ·mul ipſis prælatas, ut cum vitiorum alia ſanabilia ſint, alia inſanabilia, vir- ·is corrigerentur, quæ emendari poſſent; ſecuribus verò amputarentur imme- ·*icabilia*. Quoniam verò *faſces* erant magiſtratuum inſignia, factum eſt, ut ·*o ipſis* etiam magiſtratibus & honoribus ponantur, ut apud Virg. 2. Georg.

[1] correptis, Piſonem cum exercitu ad [2] obtinendas [3] duas Hiſpanias mittere. [4] ea re cognita, rurſus [5] in [6] Nonas Februar. conſilium [7] cædis [8] tranſtulerunt. [9] jam tum [10] non conſulibus modo, ſed pleriſque ſenatoribus [11] perniciem [12] machinabantur. quod [13] ni Catilina [14] maturaſſet [15] pro curia

Non illum populi faſces, non purpura regum Flexit. Hinc *ſubmittere faſces*, eſt autoritatem vimque imperiii, majori atque auguſtiori imperio ſubmittere. Sic Publicola (autoribus Plutarcho & Livio) cum populo Romano acturus, ejus majeſtati *faſces ſubmiſit*; hoc eſt, lictores, cæteraque magiſtratus inſignia à ſe recedere juſſit, ut veluti privatus populi judicium ſubiret. *Vocato* (inquit Livius) *ad concionem populo*, ſubmiſſis faſcibus, *in concionem aſcendit.* 1 Celeriter raptis, quaſi ante tempus. 2 Gubernandas, regendas: unde *obtinere provinciam*, eſt habere provinciæ gubernationem, vel regimen, quod vocant, ad tempus. *Obtineo* propriè, eſt quaſi contra teneo, adipiſcor, vinco: ut apud Cic. ad Attic. lib. 7. Malas cauſas ſemper *obtinuit*, in optimâ concidit. Aliquando ſignificat certum locum & gradum tenere, ſive habere: ſic aliquis dicitur primum, ſecundum, tertium locum *obtinere*. Aliquando retinere & conſervare; ut apud Cic. ad Trebat. Tu ſi iſtic commendatione meâ dignitatem tuam *obtinebis*, perferas noſtri deſiderium. 3 Intellige Citeriorem, & Ulteriorem: ideoque hæ terræ in plurali numero dicuntur *Hiſpaniæ*. *Hiſpaniam* ab *Hiſpano* rege dictam vult Juſtinus. Philippus Gluverius in Introduct. Geograph. lib. 2. c. 2. ab urbe *Hiſpali*, totius regionis capite, appellatam exiſtimat: cui opinioni lubens ſubſcribo. Græci ab initio vocaverunt *Iberiam*, à flumine ejus celebratiſſimo *Ibero*. *Hiſpania* terminos habet ab ortu ac meridie mare Internum, Fretum Gaditanum, & Oceanum Atlanticum: ab occaſu eundem Oceanum: à Septentrione Oceanum Cantabricum, & Pyrenæos montes, quibus à Gallia ſubmovetur. *Hiſpania* diviſa fuit olim Romanis in tres provincias; Bœticam, Luſitaniam, & Tarraconenſem. Poſtmodo eadem *Hiſpania* diviſa fuit in duas provincias; Citeriorem & Ulteriorem. *Citerior Hiſpania* eſt eadem, quæ *Tarraconenſis* provincia, à *Tarracone*, capite ſuo, cognominata. Complectitur tota *Tarraconenſis* provincia regiones hodie iſtas: Murciam, Valentiam, Cataloniam, Arragoniam, Navarram, Biſcajam, Aſturiam, Gallæciam, Legionem, Caſtilias Veterem ac Novam ferè totas. *Ulterior Hiſpania* complectitur Bœticam, quæ hodiè Granata dicitur; & *Luſitaniam* quam vocant Portugalliam, quæ Anâ fluvio à Bœtica diſtinguitur. Harum omnium deſcriptionem vide apud Philippum Cluverium loco citato. 4 Id eſt, cùm ea res eſſet cognita ſeu nota. 5 Uſque ad. 6 Hoc eſt, quintum diem menſis Februarii. Ter enim in menſe legitimus habebatur Senatus, Kalendis, Nonis, & Idibus. Auguſtus verò poſteà inſtituit, ne plus quam bis in menſe legitimus haberetur Senatus, ſcilicet Kalendis & Idibus. 7 Faciendæ ſcilicet. 8 Diſtulerunt, ſcilicet ipſi conjurati, Catilina nempe & Antronius. 9 Intellige, ad Nonas Februarias. 10 Hoc eſt, non ſolum. 11 Interitum, cædem. 12 Moliebantur. *Machinari* enim, eſt per dolum aliquid moliri; ut apud Liv. lib. 1. Cı nfeſtim Turno perniciem *machinatur*. Derivatur à nomine ſubſtantivo *machina*, quod eſt molimen, opus, inſtrumentum. Hinc *mechanicus faber*, id eſt, opifex eorum operum, quæ ingenio ſimul ac manibus fiunt. Hinc *bellicas machinas* vocamus opera fabrilia, quibus in bello utimur. 13 Niſi. 14 Nimis feſtinaſſet, & acceleraſſet. 15 Hoc eſt, ante *Curiam*, id eſt, ante ædes illas, in quibus Senatus eſt habitus: aut, ſedem publici conſilii. *Curia* dicta eſt à *cura*, teſte Verrone. Tres autem ſunt ſignificationes vocis *Curia*, quarum in Hiſtoria *Romana fit mentio*. *Prima* eſt, quod *Curiæ* ſunt triginta illæ partes, in quas *Romulus populum* Romanum diſtribuit: quas, quoniam tunc Reip. curam

per

[1] ſignum ſociis dare; [2] eo die, [3] poſt conditam urbem Romam, peſſimum [4] facinus [5] patratum foret. quia [6] nondum [7] frequentes [8] armati convenerant; [9] ea res [10] conſilium [11] diremit. Poſtea Piſo [12] in citeriorem Hiſpaniam [13] quæſtor

per earum partium ſententiam expediebat, *Curias* appellavit. His poſtea additæ aliæ quinque fuêre, ita ut in ſuâ quiſque *curiâ* ſacra publica faceret, feriaſque obſervaret, iiſque *curiis* ſingulis nomina earum virginum impoſita ſunt, quas Romani à Sabinis rapuerant. Cæterum de triginta *Curiarum* nominibus præter octo, nulla ſunt reliqua: Forienſis, Rapta, Vallenſis, Velititia, Tiſata, Titia, (quæ à prænomine Tatii regis ſic appellata videtur) Calabra, (quæ à *Calando*, hoc eſt, vocando, dicta eſt, quòd *calata*, hoc eſt, vocata in eam plebe, Pontifices pronuntiare ſolent, quot dies à Kalendis ad Nonas ſupereſſent) & Faucia. Hiſce *Curiis* triginta quinque addita eſt deinde Curia Hoſtilia, quam primum ædificavit Hoſtilius tertius Romanorum rex, quod ibi Senatus curaret res humanas: ſicut in *Curiis* veteribus curabant ſacerdotes res divinas. Undè *Curiones* dicti, ſacerdotes *Curiæ*, hoc eſt, qui ſacra curabant, & ſupplicationes indicebant: & etiam *Curiata Comitia*, in quibus populus cùriatim ſuffragium dicebat: hoc eſt, in quibus populi, per *curias* diviſi, ſententia rogabatur, ut, quod plures Curiæ ſtatuiſſent, id juſſum populi eſſe diceretur. Hinc etiam *Curiales* vocantur, qui ſunt ejuſdem Curiæ, ſicut *Tribules*, qui ſunt ejusdem Tribus: ut apud Ter. in Phorm. *Curialis* vernula eſt, qui me vocat. Et *Curiales flamines*, *Curiarum ſacerdotes*, *Curiales menſæ* vocabantur, in quibus immolabatur Junoni, quæ *Curis* appellata eſt, non à *cura*, ſed ab *haſta*, quam manibus ferebat. Hæc enim Sabinorum linguâ dicitur *Curis*. Quemadmodum *Romulus Quirinus* eſt dictus, quod haſtam ferre ſolitus erat; à quo *Romani Quirites* nuncupati. Altera ſignificatio vocis *Curia* eſt, quòd ſignificet ſacras illas ædes, quas ſingulæ harum triginta partium habuêrunt, & in quibus ſacra ſua peregerunt. Tertiò, ſunt etiam *Curiæ* dictæ ædes illæ, in quibus Senatus eſt habitus. 1 Sc. cædis committendæ. 2 Intellige Nonis Februarii. 3 Hoc eſt, quod unquam fuit poſt Romam conditam Romæ factum & perpetratum. 4 Factum, cædes. 5 Commiſſum eſſet, & effectum. 6. Sc. cum Catilina ſignum dediſſet. 7 Multi numero. 8 Conjurati ſcilicet. 9 Scilicet nimia Catilinæ feſtinatio, ſociorumque tarditas quia ſcilicet pauci convenerant. 10 Propoſitum de cæde faciendâ. 11 Deſtruxit, diſſipavit, diſſolvit. *Dirimere* propriè, eſt dividere, ſeparare, diſtrahere: ut apud Plaut. in Amphitr. Sed prælium id tandem *diremit* nox interventu ſuo. Sic *dirimere litem, controverſiam*, id eſt, diſſolvere, & decidere, *Dirimere tempus*, eſt differre, & in alium diem aliquid rejicere. Hinc *diremptio*, id eſt, diſtractio. 12 In Tarraconenſem provinciam. 13 Sc. Ærarii, hoc eſt, præpoſitus publicæ pecuniæ quærendæ. *Quæſtores* à *quærendo*, hoc eſt, inquirendo dicti ſunt, quòd conquirerent pecunias publicas, & ærarii curam haberent. Tria autem fuerunt apud Romanos *Quæſtorum* diſtincta genera. Alii enim *Quæſtores Vrbani*, vel *ærarii*; alii *Quæſtores Paricidii*, vel rerum capitalium: alii *Quæſtores Provinciales* fuerunt. Officia *Quæſtoris Vrbani* fuerunt varia, ex quibus hæc ferè ſunt præcipua: Curam gerere ærarii; & vectigalia exigere, & in ærarium condere, atque in tabulas accepti & expenſi referre; cùm exercitus ſcribi, & in campum legiones duci oporteret, ſigna militaria ex ærario depromere, atque ad Conſules, in expeditionem ituros, mittere; legatis, ex ultimis terrarum oris Romam profectis, publicum hoſpitium curare, & munera ſæpe commeatus, largè & hoſpitaliter, & veſtimenta publico nomine exhibere, ac ne quid ipſis, eorumque comitibus deeſſet, proſpicere; ægrotantium, legatorum peregrinorum curam ſuſcipere, mortuiſque funus e publico facere. Apud *Quæſtores Vrbanos* Imperatores, a

exp

[1] pro prætore miſſus eſt, [2] adnitente Craſſo;

expeditione redeuntes, ac triumphum petentes, jurare cogebantur, verè fuiſſe ſcriptum ad Senatum de hoſtium occiſorum, & civium amiſſorum numero, alioqui triumphus ei negabatur. Ad eorum etiam munus pertinebat, prædam, ab hoſtibus captam, vendere, pecuniamque indè redactam, in ærarium referre: tandem translata etiam ad eos eſt cura aſſervandorum Senatuſconſultorum, cum antea Tribunorum plebis, & Ædilium id munus fuiſſet. Sed nullum imperium habebant hi *Quæſtores*, ideòque non ſellâ Curuli, ut plerique Magiſtratus, neque lictoribus aut viatoribus utebantur; & apud Prætorem poterant à privato in jus vocari. Origo eorum vetuſtiſſima fuit; ſiquidem conſtat, Romulum & Numam Pompilium duos habuiſſe *Quæſtores* non ſuâ autoritate, ſed populi ſuffragio creatos. *Quæſtores Parricidii*, vel *rerum capitalium* erant, qui maleficia inquirere ſolebant: undè à *quæſtionibus exercendis* nonnulli putant. *Quæſtores* appellatos, vel etiam *Quæſitores*. Horum Magiſtratus non fuit ordinarius, ſed extraordinarius: cùm enim Conſules de capite Civis Romani, injuſſu populi, jus dicere non poſſent, idcircò, quoties uſus poſtulabat, ex Senatuſconſulto, vel Dictator, vel conſulum alter, ambo-ve, vel Prætor aliquis de crimine publico quærere jubebatur: qui juſſus erat, is *Quæſitor* dicebatur. Veritatem horum verborum confirmat Feſtus hiſce verbis: *Quæſtores Parricidii* (inquit) *appellabantur, qui ſolebant creari causâ rerum capitalium quærendarum.* Nam *Parricida* non ſemper is, qui parentem occidiſſet, dicebatur, ſed qualemcunque hominem. *Quæſtores Provinciales* erant, qui unà cum Proconſulibus, aut Proprætoribus in provincias exibant. In ſingulas enim provincias ſinguli *Quæſtores* mittebantur. Cum autem legitimus *Quæſtorum* numerus in annum populi ſuffragiis eſſet creatus, jubebat Senatus, ut provincias in ſortem conjicerent: Provinciæ verò duæ erant: vel *Urbana*, eorum, qui ærario populi Romani præeſſent: reliquæ verò *Provinciales*, eorum, qui cum Conſulibus, aut cum Prætoribus in provincias irent. Miniſtris *Quæſtores* uſi ſunt, Scribis & Lictoribus: Scribis, ad conficiendas tabulas publicas: Lictoribus, ad majeſtatem Magiſtratus tuendam. Poteſtas horum erat, publicam pecuniam, quam ex ærario à Tribunis ærarii accipiebant, curare, & indè ſtipendia, & viaticum Legatis, cohorti Prætoriæ, & exercitui ſuppeditare: tùm etiam vectigalem pecuniam ex re frumentariâ, & ex portoriis, & vectigalibus exigere, & Romam in ærarium referre. Inter *Urbanos*, & *Provinciales Quæſtores* hanc differentiam notat. Hotomannus, primùm quod *Urbani* neque lictores, neque viatores habuerint; *Provinciales* verò & lictores, & togam prætextam habuerint. Deinde, quòd *Urbani* jus non dixerint; *Provinciales* autem jure dicendo conventus circumiverint, ut ſcribit Suetonius, & quæcunque commiſſa populo Romano eſſent, exquiſiverint, deque iis judices ac recuperatores dederint. Denique corollarii vice addam paucula de *Proquæſtoribus*; ſic autem appellati ſunt ii, qui mortuo Quæſtore, Præſidi ipſi Quæſtoris loco eſſe cœperunt; item qui, Quæſtore decedente, provinciæ ipſius intereà præfecti ſunt. Hi verò provinciam ſuam non à Senatu, aut populò, uti Quæſtores, verum ab ipſo Proprætore, vel Proconſule acceperunt, ideòque inferiori gradu fuerunt. A *quæſtore quæſtura* derivatur, quæ eſt Quæſtoris dignitas: item *quæſtorius, a, um*, quod ad Quæſtorem pertinet: vel *quæſtorius, ii*, qui Quæſturâ perfunctus eſt: undè *quæſtorium*, quod erat Quæſtoris tabernaculum.

1 Id eſt, loco Prætoris, q. d. cum eſſet quæſtor tamen cum prætoriâ majeſtate miſſus eſt. *Prætor* dictus eſt, quaſi *Praitor*, à præeundo, quòd populo *prairet* jure & exercitu: & ſic conſules primùm *Prætores* appellati fuère. Poſt autem (ut ſcribit Pomponius) cum Conſules ab Urbe bellorum finitimorum gratiâ avocarentur, neque eſſet, qui in civitate jus reddere poſſet, factum eſt, ut *Prætor* quoque crearetur, qui jus in Urbe diceret, qui propterea *Prætor Urbanus appellatus eſt.* Poſt aliquot annos non ſufficiente eo Prætore, quòd multa turba peregrinorum ad jus petendum in urbem veniret, creatus eſt & alius

Prætor,

quod [1] eum [2] infeſtum [3] Cn. Pompejo cognoverat. neque tamen ſenatus [4] provinciam, [5] invitus dederat. [6] quippe [7] fœdum hominem à republ. [8] procul abeſſe volebat: ſimul, quia [9] boni complures [10] præſidium in [11] eo putabant, & jam tum

Prætor, is *Peregrinus* appellatus eſt, quia inter *peregrinos* jus dicebat. Ubi verò deſignati erãt, ex Senatuſconſulto ſuas jurisdictiones, Urbanam & Peregrinam ſortiebantur, quamque ſorte adepti erant, eam exercebant. Munus dicendi juris tribus hiſce continebatur verbis, *Do, Dico, Addico*: *Do*, ſc. agendi poteſtatem; *Dico*, ſc. *jus*; *Addico*, hoc eſt, adjudico rem, de quâ agitur. Inſignia Prætorum, quibus utebantur, fuerunt hæc: Prætexta, ſella Curulis, haſta, & miniſtri, ut, ſcribæ, accenſi, & lictores. Prætexta fuit togâ purpurâ prætexta, quam Kalendis Januariis in Capitolio, votis ſolemnibus nuncupatis, unà cum cæteris inſignibus acceperunt, quod eis commune cum Conſulibus fuit. Sella Curulis fuit ſella eburnea, quâ in publico & privato loco ſedendi causâ utebantur. Propriè autem Prætorum inſignia duo fuêre, haſta, & gladius: haſta ad jurisdictionem: gladius ad quæſtionem ſignificandam. Uſus Scribarum fuit, ut in tabulas actiones referrent: Accenſorum, ut citarent, & horam eſſe tertiam, aut meridiem admonerent: Lictorum, ut coërcerent, aut ſummoverent. A *Prætor prætura*, hoc eſt, Prætoris dignitas, derivatur: Item *Prætorius*, quod eſt Prætoris, ſeu quod ad Prætorem pertinet: ut *Prætorium jus*, *Prætoria cohors*, quæ à Prætore non diſcedebat. Scipio enim Africanus primus fortiſſimum quemque militem delegit, qui ab eo bello non diſcederet, & cætero militiæ munere vacaret. *Prætoria porta* appellabatur, quâ exercitus in prælium educebatur; quia initio Prætores erant, qui nunc Imperatores, qui bella adminiſtrabant. Item *Prætorium*, hoc eſt domus, in quâ Prætor habitat. *Prætoriani* dicebantur cohortis Prætoriæ milites, à Prætore, hoc eſt, Imperatore, cuſtodiæ causâ delecti. 2 Laborante, & ſummam operam, ut ei hæc provincia daretur, adhibente. 1 Piſonem ſcilicet. 2 Inimicum. 3 Scilicet Magno: quia *Craſſo inviſus erat*, ut ſuprà dixit. 4 Hoc eſt, officium Prætoris in Hiſpaniâ. *Provinciâ* (ut quidam volunt) dicta eſt, à *porrò*, hoc eſt, procul *vincendo*. Nomen *Provinciæ* tribus modis accipitur: primò, pro regione, quam aut armis devictam, aut quocunque modo in poteſtatem adductam populus Romanus magiſtratui ſuo adminiſtrandam ſubjecit: ſecundò, pro quacunque regione, in quâ bellum Romanus Imperator adminiſtraret: tertiò, pro quacunque publici muneris procuratione, aut onere: ut apud Ter. in Phorm. O Geta, *provinciam* cepiſti duram. Idem in Heaut. Id circo huic noſtro tradita eſt *provincia*. In hac verò ſignificatione dicimus, Capere provinciam, Suſcipere provinciam, Dare provinciam alicui. Redigere regiones in provinciæ formam, nihil aliud eſt, quam regionem ſubjicere Imperio Romano, & ad eam gubernandam mittere Prætorem. In hac ſignificatione dicimus, aliquem *habêre provinciam*. A *Provinciâ Provinciales* dicti ſunt, qui ex provinciis ſunt, ſive qui in provinciâ domicilium habent. Et *provinciatim* adverbium, id eſt, per ſingulas provincias. 5 Non libenter, nolens, contra ſuam voluntatem. *Invitus* enim dicitur, qui non libenter, ſed tergiverſando, & coactus aliquid facit: ut apud Ter. in Heaut. Nulla eſt tam facilis res, quin difficilis ſiet, quam *invitus* facias. 6 Quia. 7 Impurum, ſicut Piſonem. 8 Longè. 9 Integri, & ſtrenui viri. 10 Piſone. 11 Defenſionem, & cuſtodiam rerum Romanarum. *Præſidium* propriè dicuntur milites, qui unius præfecti imperio parent, & cuſtodiæ, vel defenſioni arcis, oppidi, vel perſonæ præſident: ut apud *Cæſ.* 1. Bell. Gall. Eo opere facto *præſidia* diſponit, caſtella communit, quo facilius, ſi ſe invito tranſire conarentur, prohibêre poſſit. Per ſimilitudinem *præſidium* ſumitur pro *omni auxilio*, & ſalutis propugnaculo: ut apud Ter. in Hecyr. Illum autem

eſſe unicum, *præſidium* velle ſe ſenectuti ſuæ. *Subſidium* propriè dicitur, quod ſociis laborantibus ſubmittitur, ſive quod in auxilium ſuccedit. *Præſidium* derivatur à nomine *præſes*, qui maximum in provinciâ imperium habet, poſt principem. Dictus eſt à *præſidendo*: *præſidere*, eſt præeſſe. Differunt tamen nonnihil *præeſſe* & *præſidere*: *Præſidere* enim, eſt rei magni momenti præeſſe; ideoque ſemper autoritatem habet conjunctam. Nec mirum, cùm à *ſede* componatur, quod præ ſe fert quandam dignitatem: Ut *Præſes* ſit, quaſi Judex, vel quaſi princeps, ideò *præſidens*, ut Juſtitiæ ſubveniat, & oppreſſis opem ferat. Præeſſe autem de quovis officio, vel viliſſimo, dicitur.

[1] potentia Cn. Pompeii [2] formidoloſa erat. [3] Sed is Piſo, [4] in provinciam, ab equitibus Hiſpanis, quos in exercitu ductabat, [5] iter faciens, [6] occiſus eſt. Sunt qui ita [7] dicant, imperia [8] ejus [9] injuſta, ſuperba, [10] crudelia [11] barbaros nequiviſſe pati: [12] alii autem, [13] equites illos, Cn. Pompeii veteres, [14] fidoſque [15] clientes, [16] voluntate [17] ejus Piſonem [18] aggreſſos: numquam Hiſpanos [19] præterea [20] tale facinus feciſſe, ſed imperia ſæva multa antea perpeſſos. [21] nos [22] eam

1 Autoritas, quam ſibi comparaverat ex rebus proſpere geſtis adverſus Mithridatem. 2 Suſpecta & conjuncta cum formidine de occupando imperio. 3 Ordo eſt: Sed is Piſo faciens iter in provinciam, eſt occiſus ab equitibus Hiſpanis, quos ductabat in exercitu. 4 Scilicet in Hiſpaniam Citeriorem. 5 Proficiſcens. 6 Interfectus. 7 Aſſerant cauſam necis ejus. 8 Piſonis. 9 Quippe qui parum juſta exerceret. 10 Sæva. 11 Hiſpanos: quos *Barbaros* appellabant Romani, quòd aſperè ac duriter loquerentur. *Barbari* enim ab initio dicti ſunt, qui durè atque aſperè loquebantur: nunc tamen vocabulum ad eos omnes translatum eſt, qui non ſunt Græci, aut Latini, quod ii mitiorem linguam habeant, ac magis cultam. Quinetiam inter hos, ſi quis non rectè proferat, *barbare* loqui dicitur. Unde fit *barbariſmus*, qui definitur una pars orationis, enunciatione vel ſcripto corrupta. 12 Dicunt ſcilicet. Ordo eſt: Alii autem *dicunt*, equites illos, veteres & fidos clientes Cn. Pompeii, *eſſe* aggreſſos Piſonem voluntate ejus. 13 Scilicet à quibus Piſo erat occiſus. 14 Fideles. 15 Qui erant in tutelâ & fide Cn. Pompeii. *Cliens* enim is dicitur, qui in tutelâ alicujus eſt, & patronum habet. *Patronus* enim eſt, qui agit cauſam, ſed accuſati, non accuſantis, dictus quaſi *pater*: *Cliens* defenſione indigens, id eſt, litigator, qui patronum colit & ſequitur, ut ab eo defendatur. Sed ut rectiùs vim vocabuli intelligas, ſcito, moris fuiſſe apud Romanos, ut provinciales & ſocii populi Romani in clientelam ſeſe darent proceribus Romanis, quos patronos ſibi adoptabant, non modò publicè, ſed etiam privatim: iique ut *clientes* eorum dicerentur; inter ſe verò *hoſpites*. Ferebat autem id hujuſmodi neceſſitudo, ut *clientes* perpetuò patronorum ſuorum patrocinio caput ac fortunas ſuas tuerentur: viciſſimque ipſi patronos ſuos omni obſervantiâ, atque obſequio colerent, & venerarentur. A *cliens* fit *clientela*, quod aliquando ſignificat multitudinem clientum, qui potentem aliquem civem, principem-ve favore proſequuntur, & cujus dignitatem tuentur, ducti aliquâ mercede vel beneficio: aliquando fidem, tutelam: undè committere ſe in clientelam alicujus, eſt ſeſe alteriùs clientem profiteri, & ejus patrocinio, & fidei ſe committere: ut apud Ter. in Eun. Thais patri ſe commendavit in clientelam & fidem. 16 Juſſu. 17 Scilicet Cn. Pompeii. 18 Se *eſſe*, id eſt, adortos, & per vim invaſiſſe. 19 Præterquam quòd Piſonem *interfecerant*. 20 *Scilicet* ut imperatorem ſuum occiderent. 21 Hoc eſt, ego *Salluſtius*. 22 Intellige cædem *Piſonis*, à quibus commiſſa ſit.

1 Id eſt,

rem [1] in medio relinquimus. De [2] ſuperiori conjuratione ſatis dictum.

[3] Catilina, [4] ubi [5] eos, quos paulo ante [6] memoravi [7] conveniſſe videt; tametſi cum [8] ſingulis multa ſæpe [9] egerat; tamen, [10] in rem [11] fore credens [12] univerſos [13] appellare, & [14] cohortari, in [15] abditam partem [16] ædium [17] ſeceſſit; atque [18] ibi, [19] omnibus [20] arbitris procul [21] amotis, [22] orationem [23] hujuſcemodi [24] habuit.

[25] Ni [26] virtus, [27] fideſq; veſtra ſatis [28] ſpe-

1 Id eſt, in arbitrio, & poteſtate cujuslibet eâ de re judicandi, quocunque voluerit, hoc aliorum judicium eſſe volumus. Nam *relinquere aliquid in medio*, eſt indeciſum, & controverſum aliquid relinquere, nihilque de eo ſtatuere. 2 Priore. 3 Ordo eſt: Catilina, ubi videt eos, quos memoravi paulò antè, conveniſſe; tametſi *Catilina* egerat ſæpè multa cum ſingulis; tamen credens fore in rem appellare univerſos, & cohortari *eos*, ſeceſſit in abditam partem ædium: atque habuit ibi hujuſcemodi orationem, arbitris omnibus amotis procul. 4 Poſtquam. 5 Conjuratores ſcilicet, Lentulum, Cethegum, alioſque. 6 Recenſui, nominatim recitavi. 7 Simul veniſſe in unum locum, ut audirent quæ dicere vellet. 8 Conjuratoribus ſeorſim ſumptis. 9 Tractaverat. Hoc eſt quod ſupra dixit: *Primò ſingulos appellare, hortari alios, tentare*, &c. 10 Ad commodum & utilitatem conſilii ſui. 11 Futurum. 12 Omnes ſimul. 13 Alloqui. 14 Simul monére, ſcilicet ad rem fortiter aggrediendam. 15 Secretam & abſtruſam. 16 Domus ſuæ. 17 Seorſim abiit, & à familiæ frequentiâ ſeduxit ſecum illis. *Secedere* enim, eſt ſeorſim ab hominum frequentiâ recedere. Hinc *ſeceſſus* derivatur, id eſt, diſceſſus, ſive receſſus in locum ſecretiorem. 18 Hoc eſt, in abditâ iſtâ ædium parte. 19 Præterquam eos, quos convocaverat. 20 Hoc eſt, iis, qui ut teſtes, ejusque rei conſcii judicare poſſent. *Arbiter* enim eſt judex qui totius rei habet poteſtatem, lectus ab iis, qui litigant: vel propriè *arbiter* eſt tertius, qui alienæ rei, quaſi teſtis intereſt, ab *arbitrando* dictus, id eſt, exiſtimando: ejus enim officium eſt judicare, non ex lege & ſtricto jure, ſed prout ipſe æquum eſſe exiſtimet. Ter. in Heaut. Simus & Crito vicini noſtri hic ambigunt de finibus, me cepêre *arbitrum*. Hinc *arbitrarium* dicitur, quod alicujus arbitrio eſt relictum. Undè *arbitraria pœna* dicitur, quæ non lege ſtatuta eſt, ſed judicis arbitrio relicta. 21 Remotis. *Amovêre* enim eſt abigere, removère. Ter in Adelph. Ego hunc *amovebo*. 22 Sermonem; undè Grammatici *orationem* vocant congruam dictionum ordinationem, quæ perfectam ſententiam habeat. Eſt autem à verbo *orare*, quod inter alia ſignificat, ſermonem habêre, agere: Ter. Servum hominem cauſam *orare* leges non ſinunt. Undè *oratores* cauſarum actores dicti ſunt. Item *oratores* legati dicuntur, quòd Principis, aut Reipublicæ mandata peragant. Item quicunque aliquid rogat *orator* dici poteſt. 23 Talem, qualis ſequitur. 24 Fecit. 25 Pro niſi. 26 Fortitudo. Ordo eſt; Ni virtus, & fides veſtra foret ſpectata ſatis mihi; res cecidiſſet nequicquam opportuna: ſpes magna dominationis fuiſſet fruſtrà in manibus *noſtris*: neque captarem per ignaviam, aut per ingenia vana, incerta pro certis. Hic Catilina in limine orationis ſuæ benevolentiam captat à laude eorum, quibuſcum agit: atque ex hac oratione conſtat, quam veriſſimum ſit illud, quod ſupra Salluſtius noſter de hoc Catilina dixit, ſcilicet in eo fuiſſe *ſatis loquentiæ*. 27 Fidelitas, ſervatio promiſſi. 28 Cognita, perſpecta, & probata: ſic ſumitur iſta vox apud Virg. 8. Æneid. —— *Sunt nobis fortia bello Pectora, ſunt animi, & rebus ſpectata juventus.* Spectatus enim, eſt probatus, cujus ſcilicet ſpectata jam virtus eſt: ut ſpectata integrita

,ſtata mihi [1] foret; [2] nequicquam [3] opportu-
,na [4] reſ [5] cecidiſſet: ſpes magna [6] domina-
,tionis in manibus fruſtra fuiſſet: neque, per
,[7] ignaviam, aut [8] vana ingenia [9] incerta
,pro certis captarem. ſed, quia [10] multis, &
,magnis tempeſtatibus vos [11] cognovi for-
,tes, [12] fidoſque mihi; [13] eo animus auſus
,eſt maximum, atque pulcherrimum [14] faci-
,nus [15] incipere; [16] ſimul, quia vobis ea-

gritatis vir. Derivatur à verbo frequentativo *ſpecto* quod inter cætera ſignificat idem quod judico, probo, æſtimo. Ovid. 1. Triſt. Eleg. 4. *Scilicet ut fulvum ſpectatur in ignibus aurum.* Id eſt, probatur: undè & *ſpectatores pecuniæ* dicuntur, qui valorem ejus explorant. Sic dicit Cicero: Non igitur ex ſingulis vocibus philoſophi *ſpectandi* ſunt, id eſt, æſtimandi, judicandi. Proprie *ſpectare* ſignificat (eſt enim ab antiquo verbo *ſpecio*) ſæpè vidêre: ut apud Virg. 1. Georg. *Heu magnum alterius fruſtrà ſpectabis acervum.* Hinc *ſpectabilis* dicitur ſpectatione dignus, & quaſi admirabilis: undè Apulejus: Jubet conſtrui pulchrum ac *ſpectabilem* currum. Hinc quoque *ſpectatores* dicti, qui ad ludos ſpectandi causâ conveniunt. Item generalitr quicunque aliquid aſpicit, ejus rei *ſpectator* dici poteſt: undè dicimus *ſpectatores rerum cœleſtium*, id eſt contemplatores: & *ſpectator pugnæ* dicitur, qui ſe pugnæ non admiſcet, ſed ſecurus ejus exitum ſpectat; ſumptum à ludorum ſpectatoribus, qui hiſtrionibus in ſcenâ fabulam agentibus, otioſi interim deſident. Hinc *ſpectaculum*, quod aliquando ſignificat id, quod ſpectatur, ſive id, quod ſpectandum exhibetur: undè Virgilius ad Auguſtum: *Nocte pluit totâ, redeunt ſpectacula manè.* Aliquando ipſam ſpectationem: ut apud Cic. 7. Verr. O *ſpectaculum* miſerum, atque acerbum, ludibrio eſſe urbis gloriam. Aliquando locum, qui ad ludos ſpectandos ædificatur, ut apud Livium: Tum primum circo, qui maximus dicitur, deſignatus eſt locus, diviſ. loca patribus, equitibuſque, ut *ſpectacula* ſibi quiſque faceret, fori appellati. Denique eleganter *ſpectare* accipitur pro eo quod eſt, ad rem aliquam pertinêre, tendere, ſeu referri, ut apud Cic. 3. De finib. Hæc ſtudia ad imitandos ſummos viros *ſpectant.* 1 Eſſet. 2 Fruſtra, nullo modo. 3 Commoda votis noſtris. 4 Scilicet quam in animo habeo. 5 Contigiſſet, eveniſſet: undè dicitur, ea res commodè, opportunè, optatè *cecidit*, id eſt, evenit, contigit. *Cadere* propriè, eſt ruere, labi: ut apud Cic. Si ſemel conſtiterit, nunquam *cadet.* Interdum pro mori, occidere: ut apud Virg. 2. Æneid. ——— *Cadit & Ripheus, juſtiſſimus unus, Qui fuit in Teucris, & ſervantiſſimus æqui.* *Cadere in ſuſpicionem, in deliberationem*, pro incidere, venire. *Cadere causâ*, eſt litem amittere. Non *cadit* in alium tam abſolutum opus: id eſt, non poteſt ab alio tam abſolutum opus perfici. Ab hoc fit *caſus*, quod propriè ruinam ſignificat; undè Curtius: Inopinato rhedæ *caſu* oppreſſus. Interdum fortunam, vel inopinatum eventum: ut apud Cic. Ut ſi in ejuſmodi amicitias ignari *caſu* aliquo inciderint. Interdùm calamitatem, & infortunium: ut apud Virg. 2. Æneid. ubi Æneas dicit Didoni: *Sed ſi tantus amor caſus cognoſcere noſtros.* 6 Imperii. 7 Inertiam, ingeniique tarditatem: aut ignavos homines. 8 Futilia, ſocordia aut homines leves & inconſtantes, *Vanus* propriè, eſt vacuus ſive inanis: ut apud Virg. 1. Georg. ———————— *Sed illos Exſpectata ſeges vanis eluſit avenis.* Aliquando pro mendaci ponitur: ut apud Virg. Æneid. *Ni fruſtrà augurium vani docuère parentes.* 9 Id eſt, & non expeterem & ſectarer res incertas pro certis. 10 Hoc eſt, in multis periculis & rebus adverſis, quæ diu duraverunt. 11 Expertus ſum, animadverti. 12 Fideles. 13 Hoc eſt, ob eam rem, idcirco. 14 Factum. 15 Aggredi. 16 Hoc eſt, etiam ob eam rem. Ordo eſt: ſimul, quia intellexi eadem vobis eſſe bona & mala, quæ mihi ſunt.

1 Ean-

„dem, quæ mihi, bona, malaque eſſe intel-„lexi. nam [1] idem velle, atque idem nolle, „ea [2] demum [3] firma [4] amicitia eſt. [5] Sed „ego, quæ mente [6] agitavi, omnes jam antea „[7] diverſi audiſtis. [8] Cæterum mihi [9] indies „magis animus [10] accenditur, cum [11] con-„ſidero, [12] quæ conditio vitæ futura ſit, „niſi noſmet ipſos [13] vindicamus in liberta-„tem. nam, [14] poſtquam reſp. in paucorum „potentium [15] jus, atque [16] ditionem „[17] conceſſit, ſemper [18] illis [19] reges,

1 Eandem rem. 2 Poſt omnia. 3 Solida. 4 Definitur *ſtudiorum omnium voluntatumque conſenſus*: à Cicerone verò in Dialogo de Amicitiâ hoc pacto definitur: *Amicitia eſt omnium rerum humanarum divinarumque cum benevolentiâ & charitate ſumma conſenſio*. Ab Ariſtotele verò lib. 8. Ethic. c. 2. in hunc modum: *Amicitia eſt mutua & manifeſta inter aliquos benevolentia, vel propter virtutem, vel propter jucunditatem, vel propter utilitatem, ejus ipſius causâ, qui amatur, animo concepta.* Cæterum hæc Catilinæ verba non ſunt uſquequaque vera: quod eleganter Lælius apud Ciceronem oſtendit, nempe improborum conſenſum ſevêre puniendum eſſe. *Quare*, inquit, *talis improborum conſenſio non modò excuſatione amicitiæ tegenda non eſt, ſed potiùs omni ſupplicio vindicanda, ut ne quis ſibi conceſſum putet, amicum, bellum patriæ inferentem, ſequi.* 5 Ordo eſt: Sed vos omnes audiſtis jam antea diverſi *ea*, quæ ego agitavi mente. 6 Volutavi, cogitavi, mente concepi. 7 Hoc eſt, ſinguli ſeorſim & ſeparatim ſumpti, quaſi ab aliis verſi. 8 Sed, porrò. 9 Quotidie, ſingulis diebus. 10 Inflammatur. 11 Animadverto, contemplor. 12 Hoc eſt, quis ſtatus, & quæ qualitas. *Conditio* eſt diſpoſitio quædam, & ſors fortunarum, temporum, rerum: undè Cic. O miſeram *conditionem* adminiſtrandi Conſulatus. Idem 3. Tuſc. Nihil eſt enim, quod tam obtundat elevetque ægritudinem, quam perpetua in omni vitâ cogitatio, nihil eſſe quod accidere non poſſit, quam meditatio *conditionis* humanæ. Significat etiam oblatam poteſtatem aliquid eligendi; dicimuſque *offero conditionem*, *fero conditionem* & *pono conditionem*: ſic apud Terent. in Andriâ amatores Chryſidis *tulerunt* mulieri *conditionem*; id eſt, ſi vellet eis morem gerere, ſe pretium daturos. Illa verò *conditionem accepit*, hoc eſt, pactioni conſenſit *Homo bonæ conditionis* dicitur, qui in bonâ fortunâ eſt, hoc eſt, qui dives eſt. Hinc *conditionalis* deducitur, quod conditionem habet adjunctam. Et adverbium *conditionaliter*, hoc eſt, ſub, vel cum conditione, lege. 13 ATerimus. 14 Simulac. 15 Vim, poteſtatem, imperium. 16 Poteſtatem, dominationem. 17 Tranſiit, devenit. *Concedo* aliquando idem eſt, quod trado, permitto: ut apud Ter. in Adelph. Hui metuiſti ſi nunc de tuo iure *conceſſiſſes* paululum. Aliquando ponitur pro cedo, ſive recedo: ut apud Ter. in Hecyr. Hic video me eſſe inviſam immeritò, tempus eſt aliò *concedere*: ſic apud Plaut. *Concedam* huc à foribus. Aliquando pro credo, conſentio: ut apud Ter. in Pleorm. Nunquam hodiè *concedes* mihi, neque intelliges? *Concedere naturæ*, eſt mori. 18 Potentibus. 19 Provinciarum. *Rex* propriè dicitur - qui regnum poſſidet. *Regna* autem dicuntur integræ regiones, quæ ab uno principe, hoc eſt, rege poſſidentur: ut Gallia *regnum* eſt, & qui Galliam poſſidet, Rex Galliæ dicitur. Sic enim diſtinctus erat olim orbis terrarum, ut ſingulæ ferè regiones *regna* dicerentur, & reges proprios habêrent (à quibus & ipſæ *regiones* appellatæ) *quos ad faſtigium hujus majeſtatis, non ambitio popularis, ſed ſpectata inter bonos moderatio provehebat. Populus nullis legibus tenebatur, arbitria principum pro legibus erant*; verba ſunt Juſtini lib. 1. Sic *Aſſyriorum rex primus Ninus fuit*, ſic *Syriæ Tancreas*, ſic *aliarum nationum reges*

fuere

,[1] tetrarchæ [2] vectigales [3] eſſe, populi, nationes, [4] ſtipendia [5] pendere: ceteri omnes, [6] ſtrenui, boni, nobiles, atque ignobiles, [7] vulgus fuimus, [8] ſine gratia, ſine [9] auctoritate, his [10] obnoxii, quibus, ſi reſp. [11] valeret, [12] formidini eſſemus. [13] itaque omnis [14] gratia, potentia, honos,

fuere quibus principio fines imperii tueri magis, quam proferre, mos erat: ut loquitur idem Juſtinus. Poſtea verò gerere inter ſe bella cœperunt, ſeque invicem regnis ſpoliare. Sic plurium ac diverſorum regnorum unus aliquando *Rex* fuit. *Rex* aliquando pro divite accipitur: ut apud Ter. in Phorm. *Regem* me eſſe oportuit. A *Rege* fit *Regina* quæ eſt regis uxor, vel quæ poſſidet regnum. 1 Id eſt, quartæ partis regni principes. *Tetrarcha* enim dicitur propriè, qui quartam regni partem poſſidet. Hinc *Tetrarchia*, hoc eſt, quartæ partis regionis cujuſpiam imperium. 2 Stipendiarii, tributarii, ſolventes vectigal & annuos reditus. Sic provinciæ, agri, homines, qui tributa perſolvunt, *vectigales* dicuntur. Derivatur à nomine ſubſtantivo *vectigal*, hoc eſt, tributum illud, quod pro devectis mercibus, aut fructibus, aut quacunque aliâ re in publicum ſolvitur. Ponitur & pro ipſo fructu aut reditu: undè Cic. Non intelligunt homines, quantum *vectigal* parſimonia eſt. *Vectigal* à *vehendo* dictum eſt: *Vehere* eſt navi, vel plauſtro rem aliquam portare. A quo fit *vector*, quod modò ſignificat eum, qui vehit; modò eum, qui vehitur: & *vehiculum*, in quo aliquid vehitur. Hinc *vehicularius*, qui vehiculum ducit. Et *vectis*, quòd manibus percutiendo *vehatur*: eſt enim palus è ferro ſive ligno grandior, ruſticis & fabris cæmentariis ad multa neceſſarius. Et *vectura*, quæ modò actum ipſum, ut ita dicam, vectionem ſignificat: modò mercedem, quæ pro vecturâ ſolvitur, ut pro navi, ſive vehiculo, ſeu equo meritorio. Et *vexo*, quod eſt moleſto, & hùc atque illùc diſtraho. A *veho* compoſita fiunt *adveho*, quod eſt apporto. *Circumveho*, circumporto. *Perveho* porto. *Deveho*, deorſum veho. *Eveho*, extollo. *Traveho*, anteveho. *Proveho*, produco; & *provehor* producor. Hinc *ætatem provectam*, & *ætate provectos* dicimus. *Inveho*, veho; cujus paſſivum eſt *invehor*, quod modò vehor ſignificat. Virg. *Centauro invehitur magnâ.* Modò maledictis aggredior, & quodam veluti impetu ſermonis in aliquem feror. Hinc *invectivæ orationes* dicuntur, quæ ſunt adverſus aliquem ſcriptæ, quod in illius mores, vel ingenium, aut vitam *invehamur*. *Subveho*, extollo. *Reveho*, reduco. *Conveho*, comporto, à quo *convexum* dicimus, quod *concavo* oppoſitum eſt: quemadmodum ſpecula, quæ neque plana, neque concava ſunt, *convexa* dicuntur. 3 Id eſt, erant. 4 Tributa. *Stipendium* eſt æs militare, ſeu præmium quod militibus datur. Eſt compoſitum ex *ſtipe* & *pendo*, quia antè nummum ſignatum Quæſtores *ſtipem* militibus appendere ſolebant, non annumerare. Hinc *ſtipendiarii milites* dicebantur, qui ſolvendo ſtipendio obnoxii erant. *Stips* verò dicta eſt merces, quæ ſtipatoribus & militibus dabatur. 5 Propendebant, hoc eſt, ſolvebant. 6 Hoc eſt, quamvis ſtrenui ſimus. 7 Id eſt, nullo in pretio habiti ſumus, ſed tanquam vilis populus, & ut ignobile vulgus. 8 Hoc eſt, ſine venuſtate & lepôre, vel ſine favore, ſine amicorum copiâ. 9 Honore, eminentiâ, poteſtate. Eſt autem *Autoritas* pondus & eminentia quædam vitæ probitate, ſcientiâ, ætate, meritis, potentiâ, vel honoribus parta, cujus gratiâ dictis factiſque cujuſpiam plurimum deferimus. 10 Subjecti, ſervientes. 11 Vigeret, & ſtatum ſuum obtineret. 12 Id eſt, timorem incuteremus. 13 Propterea. 14 Favor. *Gratia* enim ſæpius accipitur pro benevolentiâ & favore; ut in Jugurth. *Ita bonum publicum privatâ gratiâ devictum.* Hinc *inire gratiam ab aliquo*, eſt favorem ejus demerêri. Ter. Adibo atque *ab eo gratiam hanc*, quam video velle, *inibo*. Undè recipimus eum in gratiam, qui

vult

,divitiæ [1] apud illos ſunt, aut ubi illi [2] vo-
,lunt: nobis reliquerunt [3] pericula [4] repul-
,ſas, [5] judicia, [6] egeſtatem. [7] quæ [8] quouſque
,tandem [9] patiemini, fortiſſimi viri? nonne
, [10] emori per [11] virtutem [12] præſtat, quam
,vitam [13] miſeram, atque [14] inhoneſtam,
,ubi alienæ ſuperbiæ [15] ludibrio fueris, per
, [16] dedecus [17] amittere? Verum [18] enimve-
,ro, [19] pro [20] Deum atque hominum [21] fi-
,dem, victoria [22] in manu nobis eſt: [23] vi-
,get ætas: [24] animus valet. [25] contra [26] il-
,lis, [27] annis, atque [28] divitiis, omnia
, [29] conſenuerunt. [30] tantummodo [31] in-
,cepto opus eſt: [32] cetera [33] res [34] expediet.

vult nobis reconciliari, cum aliquando fuerit inimicus. *Redire in gratiam*, eſt reconciliari. *Gratia* aliquando accipitur pro beneficio: indè dictum, quòd *gratis* nobis detur. Ter. Ego Charine neutiquam officium liberi eſſe hominis puto, cùm is nihil promereat, poſtulare id *gratiæ* apponi ſibi; hoc eſt, poſtulare ut ſibi habeatur gratia, vel ut pro beneficio reputetur. *Gratia* item frequenter accipitur pro memoriâ accepti beneficii, & voluntate referendi. Hinc dicimus *agere gratias*, *habêre gratiam*, &c. Aliquando accipitur pro venuſtate, ut paulò ante. *Eſſe in gratia*, eſt gratioſum eſſe, & gratiâ aliquid valêre. Interdum pro cauſâ, idque tantum in ablativo: Ter. Hic nunc me credit aliquam ſibi fallaciam portare, & eâ me hic reſtitiſſe *gratiâ*. Ab hoc fit verbum *gratulari*, de quo infrà. Item à *gratia* fit *gratus*, qui memor eſt accepti beneficii, ut ſuprà diximus. A *gratiâ* item fit adverbium *gratis*, quod ſignificat ſine merito, ſine præmio: ſic dicuntur fideles in S. litteris *gratis* juſtificari, Rom. 3 24. Et tum opponitur ſolutioni pretii, mercedi, aut ſatisfactioni: ut *Servies ne mihi gratis*, inquit Laban ad Jacobum, Gen. 29. Item à *gratus* fit verbum *gratificari*, hoc eſt, beneficium eſſe, & beneficia conferre. 1 Paucos potentes. 2 Sc. ea eſſe. 3 Labores. 4 Hoc eſt, rejectiones à petitione magiſtratuum & honorum, ut præturæ, vel conſulatus. *Repulſa* enim, eſt ea rejectio, quâ quis rejicitur ab honore, vel magiſtratu, aut ab aliâ repetitâ, vel ſuperatâ. Dicimus autem *accipere repulſam*, & *ferre repulſam*. *Repulſa* eſt à verbo *repello*, quod ſignificat, arceo, rejicio: ut *repellere* hoſtem à mœnibus. 5 Condemnationes, quia alii ambitus, alii rerum repetundarum pœnas dederunt. *Iudicium* eſt legitima diſceptatio duorum aut plurium coram judice. *Iudex* verò, eſt ipſe cognitor controverſiæ & diſceptator; dicitur *judex*, quaſi *jus dicens*, aut *jure diſceptans*: *jure autem diſceptare*, eſt juſtè judicare. 6 Paupertatem. 7 Scilicet jam antè dicta incommoda, nempe pericula, judicia, repulſas. 8 Hoc eſt, ad quod tempus uſque, ſive quamdiu. 9 Tolerabitis. 10 Apertè mori, & animam effundere. 11 Fortitudinem animi. 12 Satius eſt, melius eſt. 13 Calamitoſam. 14 In nullo pretio aut honore, ſed potiùs in ſummo probro & dedecore habitam. 15 Riſui, irriſioni. 16 Turpitudinem, opprobrium. 17 Deponere. 18 Profectò, veriſſimè. 19 Eſt interjectio dolentis, ſeu indignantis: & jungitur nominativo, accuſativo, & vocativo. 20 Hoc eſt, Deorum. 21 Auxilium, id eſt, impetro auxilium Deorum atque hominum. 22 Hoc eſt, in poteſtate noſtrâ. 23 In vigore eſt, floret. Q. d. juvenes ſumus, *ſolidaque ſuo ſtant robore vires*. 24 Hoc eſt, adeſt nobis animi fortitudo. 25 Viciſſim, è contrariò. 26 Potentibus. 27 Propter annos 28 Propter divitias, quæ ſcilicet reddunt homines molles & effæminatos. 29 Elanguerunt, inveterata ſunt. 30 Solum. 31 Ut incipiamus. 32 Hoc eſt, reliqua, *quæ tum agenda reſtabunt*. 33 Commoditas, opportunitas aut eventus rei, negotium ipſum. 34 Perficiet, & efficiet abſque ullo obſtaculo aut imp[...]

[1] potentia Cn. Pompeii [2] formidoloſa erat. [3] Sed is Piſo, [4] in provinciam, ab equitibus Hiſpanis, quos in exercitu ductabat, [5] iter faciens, [6] occiſus eſt. Sunt qui ita [7] dicant, imperia [8] ejus [9] injuſta, ſuperba, [10] crudelia [11] barbaros nequiviſſe pati: [12] alii autem, [13] equites illos, Cn. Pompeii veteres, [14] fidoſque [15] clientes, [16] voluntate [17] ejus Piſonem [18] aggreſſos: numquam Hiſpanos [19] præterea [20] tale facinus feciſſe, ſed imperia ſæva multa antea perpeſſos. [21] nos [22] eam

eſſe unicum, *præſidium* velle ſe ſenectuti ſuæ. *Subſidium* propriè dicitur, quod ſociis laborantibus ſubmittitur, ſive quod in auxilium ſuccedit. *Præſidium* derivatur à nomine *præſes*, qui maximum in provinciâ imperium habet, poſt principem. Dictus eſt à *præſidendo* : *præſidere*, eſt præeſſe. Differunt tamen nonnihil *praeſſe* & *præſidere* : *Præſidere* enim, eſt rei magni momenti præeſſe; ideoque ſemper autoritatem habet conjunctam. Nec mirum, cùm à *ſedeo* componatur, quod præ ſe fert quandam dignitatem: Ut *Præſes* ſit, quaſi Judex, vel quaſi princeps, ideò *præſidens*, ut Juſtitiæ ſubveniat, & oppreſſis opem ferat. Præeſſe autem de quovis officio, vel viliſſimo, dicitur. 1 Autoritas, quam ſibi comparaverat ex rebus proſpere geſtis adverſus Mithridatem. 2 Suſpecta & conjuncta cum formidine de occupando imperio. 3 Ordo eſt: Sed is Piſo faciens iter in provinciam, eſt occiſus ab equitibus Hiſpanis, quos ductabat in exercitu. 4 Scilicet in Hiſpaniam Citeriorem. 5 Proficiſcens. 6 Interfectus. 7 Aſſerant cauſam necis ejus. 8 Piſonis. 9 Quippe qui parum juſta exerceret. 10 Sæva. 11 Hiſpanos: quos *Barbaros* appellabant Romani, quòd aſperè ac duriter loquerentur. *Barbari* enim ab initio dicti ſunt, qui durè atque aſperè loquebantur: nunc tamen vocabulum ad eos omnes translatum eſt, qui non ſunt Græci, aut Latini, quod ii mitiorem linguam habeant, ac magis cultam. Quinetiam inter hos, ſi quis non rectè proferat, *barbare* loqui dicitur. Unde fit *barbariſmus*, qui definitur una pars orationis, enunciatione vel ſcripto corrupta. 12 Dicunt ſcilicet. Ordo eſt: Alii autem *dicunt*, equites illos, veteres & fidos clientes Cn. Pompeii, *eſſe* aggreſſos Piſonem voluntate ejus. 13 Scilicet à quibus Piſo erat occiſus. 14 Fideles. 15 Qui erant in tutelâ & fide Cn. Pompeii. *Cliens* enim is dicitur, qui in tutelâ alicujus eſt, & patronum habet. *Patronus* enim eſt, qui agit cauſam, ſed accuſati, non accuſantis, dictus quaſi *pater*: *Cliens* defenſione indigens, id eſt, litigator, qui patronum colit & ſequitur, ut ab eo defendatur. Sed ut rectiùs vim vocabuli intelligas, ſcito, moris fuiſſe apud Romanos, ut provinciales & ſocii populi Romani in clientelam ſeſe darent proceribus Romanis, quos patronos ſibi adoptabant, non modò publicè, ſed etiam privatim: iique ut *clientes* eorum dicerentur; inter ſe verò *hoſpites*. Ferebat autem id hujuſmodi neceſſitudo, ut *clientes* perpetuò patronorum ſuorum patrocinio caput ac fortunas ſuas tuerentur: viciſſimque ipſi patronos ſuos omni obſervantiâ, atque obſequio colerent, & venerarentur. A *cliens* fit *clientela*, quod aliquando ſignificat multitudinem clientum, qui potentem aliquem civem, principem-ve favore proſequuntur, & cujus dignitatem tuentur, ducti aliquâ mercede vel beneficio: aliquando fidem, tutelam: undè committere ſe in clientelam alicujus, eſt ſeſe alterius clientem profiteri, & ejus patrocinio, & fidei ſe committere: ut apud Ter. in Eun. Thais patri ſe commendavit in clientelam & fidem. 16 Juſſu. 17 Scilicet Cn. Pompeii. 18 Se *eſſe*, id eſt, adortos, & per vim invaſiſſe. 19 Præterquam quòd Piſonem interfecerant. 20 Scilicet ut imperatorem ſuum occiderent. 21 Hoc eſt, ego *Salluſtius*. 22 Intellige cædem *Piſonis*, à quibus commiſſa ſit.

1 Id eſt.

„[1] emunt, [2] nova [3] diruunt, [4] alia ædifi-
„cant: poſtremo [5] omnibus modis pecu-
„niam [6] trahunt, [7] vexant: tamen ſumma
„[8] lubidine divitias ſuas [9] vincere [10] ne-
„queunt. at nobis eſt domi [11] inopia, foris
„[12] æs alienum; [13] mala res, [14] ſpes multo
„[15] aſperior. [16] denique [17] quid reliqui ha-
„bemus, præter miſeram [18] animam? [19]
„Quin [20] igitur [21] expergiſcimini? [22] en
„illa, illa, [23] quam ſæpe optaſtis, libertas;
„præterea divitiæ, [24] decus, [25] gloria [26] in
„oculis [27] ſita ſunt. [28] fortuna [29] ea omnia
„victoribus [30] præmia [31] poſuit. [32] res, [33]
„tempus, pericula, [34] egeſtas, [35] belli ſpolia
„magnifica, magis quam oratio mea, vos
„[36] hortentur. vel [37] imperatore, vel [38] mi-
„lite [39] me utemini. neque [40] animus, ne-
„que corpus à vobis aberit. hæc ipſa, ut
„[41] ſpero, vobiſcum unà conſul [42] agam:
„[43] niſi forte me animus fallit, & vos [44] ſer-
„vire magis, quam [45] imperare, parati eſtis.
Poſtquam [46] accepere [47] ea [48] homines, qui-
bus [49] mala [50] abunde omnia erant, ſed ne-

ipſa ars cælandi. *Toreutes*, eſt ipſe artifex cælandi, (alio nomine *tornio* dicitur) ἀπὸ τοῦ τορεύειν, quod eſt cælare, ſculpere. 1 Spernunt ex ſuperbiâ & faſtu? 2 Ubi ædificia ipſis non placent. 3 Demoliuntur, deſtruunt, dejiciunt. Ter. Hanc in horto maceriam jube *dirui*. *Dirutum ære militem* dicebant veteres, cui ſtipendium ignominiæ gratiâ non erat datum: quod æs in fiſcum, non in militis ſacculum diruebatur. 4 Exſtruunt. 5 Quolibet pacto, id eſt, per fas & nefas. 6 Diſtrahunt ad ſe, accumulant, ſcilicet ipſi potentes. 7 Lacerant pauperes, & tenuioris fortunæ homines, & depreſſos. 8 Licentiâ, petulantiâ, luxuriâ. 9 Superare. 10 Non poſſunt, non valent: cum ſcilicet ipſi à divitiis ſuis ſuperentur. 11 Paupertas. 12 Debitum ex ære alieno confiatum ſeu contractum. 13 *Sc. eſt*; hoc autem vult, durus vitæ ſtatus, & conditio nobis eſt. 14 Metus, timor. 15 Durior. 16 Ad poſtremum. 17 Hoc eſt, nihil nobis ſupereſt, relinquitur. 18 Vitam: ut apud Plaut. *Animâ* privabo virum: id eſt, vitâ. *Anima* propriè eſt corporum viventium, hoc eſt, ſtirpium, & animalium, tam beſtiarum, quàm hominum, pars nobilior, quâ unumquodque illorum vivit, creſcit, & ſentit. 19 Cur non. 20 proinde. 21 Hoc eſt, erigitis vos è ſopore ignaviæ & deſidiæ. 22 Ecce. 23 Libertatem. 24 Honor. 25 Magnificentia. 26 Veſtris, hoc eſt, in conſpectu veſtro. 27 Poſita. 28 Id eſt, fortunatos rei eventus. 29 Sc. libertatem, divitias, decus, gloriam. 30 Tanquam mercedem. 31 Propoſuit. 32 Ipſum negotium, neceſſitas, conditio noſtra miſera. 33 Opportunitas avt commoditas temporis. 34 Inopia. 35 Hoc eſt, prædæ ex bello vobis obventuræ. 36 Incitent, accendant. 37 Hoc eſt, principe & duce exercitus veſtri. 38 Id eſt, tanquam uno ex commilitonibus. 39 Catilinâ. 40 Animi fortitudo. 41 id eſt, ut mihi ſpes eſt, ſcilicet me futurum conſulem. 42 Efficiam. 43 Hoc eſt, niſi fortè res ſecus eveniat. 44 Sc. *poreutibus*. 45 Regnare. 46 Intellexêre. 47 Id eſt, eas res, quæ à Catilmâ in oratione ſuâ erant dictæ. 48 Scilicet conjuratores, quos Catilina *convocari juſſerat*. 49 Hoc eſt, omnia adverſa atque aſpera. 50 Aſſatim: id *eſt, qui omnibus* malis abundabant.

,ctata mihi [1] foret; [2] nequicquam [3] opportu-
,na [4] reſ [5] cecidiſſet: ſpes magna [6] domina-
,tionis in manibus fruſtra fuiſſet: neque, per
, [7] ignaviam, aut [8] vana ingenia [9] incerta
,pro certis captarem. ſed, quia [10] multis, &
,magnis tempeſtatibus vos [11] cognovi for-
,tes, [12] fidoſque mihi; [13] eo animus auſus
,eſt maximum, atque pulcherrimum [14] faci-
,nus [15] incipere; [16] ſimul, quia vobis ea-

gritatis vir. Derivatur à verbo frequentativo *ſpecto* quod inter cætera ſignificat idem quod judico, probo, æſtimo. Ovid. 1. Triſt. Eleg. 4. *Scilicet ut fulvum ſpectatur in ignibus aurum.* Id eſt, probatur: undè & *ſpectatores pecuniæ* dicuntur, qui valorem ejus explorant. Sic dicit Cicero: Non igitur ex ſingulis vocibus philoſophi *ſpectandi* ſunt, id eſt, æſtimandi, judicandi. Proprie *ſpectare* ſignificat (eſt enim ab antiquo verbo *ſpecio*) ſæpè vidère: ut apud Virg. 1. Georg. *Heu magnum alterius fruſtrà ſpectabis acervum.* Hinc *ſpectabilis* dicitur ſpectatione dignus, & quaſi admirabilis: undè Apulejus: Jubet conſtrui pulchrum ac *ſpectabilem* currum. Hinc quoque *ſpectatores* dicti, qui ad ludos ſpectandi causâ conveniunt. Item generalitr quicunque aliquid aſpicit, ejus rei *ſpectator* dici poteſt: undè dicimus *ſpectatores rerum cœleſtium*, id eſt contemplatores: & *ſpectator pugnæ* dicitur, qui ſe pugnæ non admiſcet, ſed ſecurus ejus exitum ſpectat; ſumptum à ludorum ſpectatoribus, qui hiſtrionibus in ſcená fabulam agentibus, otioſi interim deſident. Hinc *ſpectaculum*, quod aliquando ſignificat id, quod ſpectatur, ſive id, quod ſpectandum exhibetur: undè Virgilius ad Auguſtum: *Nocte pluit totâ, redeunt ſpectacula manè.* Aliquando ipſam ſpectationem: ut apud Cic. 7. Verr. O *ſpectaculum* miſerum, atque acerbum, ludibrio eſſe urbis gloriam. Aliquando locum, qui ad ludos ſpectandos ædificatur, ut apud Livium: Tum primum circo, qui maximus dicitur, deſignatus eſt locus, diviſ. loca patribus, equiribuſque, ut *ſpectacula* ſibi quiſque faceret, fori appellati. Denique eleganter *ſpectare* accipitur pro eo quod eſt, ad rem aliquam pertinêre, tendere, ſeu referri, ut apud Cic. 3. De finib. Hæc ſtudia ad imitandos ſummos viros *ſpectant.* 1 Eſſet. 2 Fruſtra, nullo modo. 3 Commoda votis noſtris. 4 Scilicet quam in animo habeo. 5 Contigiſſet, eveniſſet: undè dicitur, ea res commodè, opportunè, optatè *cecidit*, id eſt, evenit, contigit. *Cadere* propriè, eſt ruere, labi: ut apud Cic. Si ſemel conſtiterit, nunquam *cadet.* Interdum pro mori, occidere: ut apud Virg. 2. Æneid. ——— *Cadit & Ripheus, juſtiſſimus unus, Qui fuit in Teucris, & ſervantiſſimus æqui.* *Cadere in ſuſpicionem, in deliberationem*, pro incidere, venire. *Cadere causâ*, eſt litem amittere. Non *cadit* in alium tam abſolutum opus: id eſt, non poteſt ab alio tam abſolutum opus perfici. Ab hoc fit *caſus*, quod propriè ruinam ſignificat; unde Curtius: Inopinato rhedæ *caſu* oppreſſus. Interdum fortunam, vel inopinatum eventum: ut apud Cic. Ut ſi in ejuſmodi amicitias ignari *caſu* aliquo inciderint. Interdùm calamitatem, & infortunium: ut apud Virg. 2. Æneid. ubi Æneas dicit Didoni: *Sed ſi tantus amor caſus cognoſcere noſtros.* 6 Imperii. 7 Inertiam, ingeniique tarditatem: aut ignavos homines. 8 Futilia, ſocordia aut homines leves & inconſtantes, *Vanus* propriè, eſt vacuus ſive inanis: ut apud Virg. 1. Georg. ——————— *Sed illos Exſpectata ſeges vanis eluſit avenis.* Aliquando pro mendaci ponitur: ut apud Virg. Æneid. *Ni fruſtrà augurium vani docuère parentes.* 9 Id eſt, & non expeterem & ſectarer res incertas pro certis. 10 Hoc eſt, in multis periculis & rebus adverſis, quæ diu duraverunt. 11 Expertus ſum, animadverti. 12 Fideles. 13 Hoc eſt, ob eam rem, idcirco, 14 Factum. 15 Aggredi. 16 Hoc eſt, etiam ob eam rem. Ordo eſt: ſimul, quia intellexi eadem vobis eſſe bona & mala, quæ mihi ſunt.

l, quæ mihi, bona, malaque eſſe intel-
nam [1] idem velle, atque idem nolle,
demum [3] firma [4] amicitia eſt. [5] Sed
, quæ mente [6] agitavi, omnes jam antea
verſi audiſtis. [8] Cæterum mihi [9] indies
gis animus [10] accenditur, cum [11] con-
ro, [12] quæ conditio vitæ futura ſit,
noſmet ipſos [13] vindicamus in liberta-
nam, [14] poſtquam reſp. in paucorum
entium [15] jus, atque [16] ditionem
conceſſit, ſemper [18] illis [19] reges,

1 Eandem rem. 2 Poſt omnia. 3 Solida. 4 Definitur *ſtudiorum omnium voluntatumque conſenſu:* à Cicerone verò in Dialogo de Amicitiâ hoc pacto definitur: *Amicitia eſt omnium rerum humanarum divinarumque cum benevolentiâ & charitate ſumma conſenſio.* Ab Ariſtotele verò lib. 8. Ethic. c. 2. in hunc
m: *Amicitia eſt mutua & manifeſta inter aliquos benevolentia, vel propter
m, vel propter jucunditatem, vel propter utilitatem, ejus ipſius causâ, qui
r, animo concepta.* Cæterum hæc Catilinæ verba non ſunt uſquequaque
quod eleganter Lælius apud Ciceronem oſtendit, nempe improborum
ſum ſevêre puniendum eſſe. *Quare*, inquit, *talis improborum conſenſio
dè excuſatione amicitiæ tegenda non eſt, ſed potiùs omni ſupplicio vindicanda,
uis ſibi conceſſum putet, amicum, bellum patriæ inferentem, ſequi.* 5 Ordo
ed vos omnes audiſtis jam antea diverſi *ea*, quæ ego agitavi mente. 6
avi, cogitavi, mente concepi. 7 Hoc eſt, ſinguli ſeorſim & ſeparatim
i, quaſi ab aliis verſi. 8 Sed, porrò. 9 Quotidie, ſingulis diebus. 10
mmatur. 11 Animadverto, contemplor. 12 Hoc eſt, quis ſtatus, &
ualitas. *Conditio* eſt diſpoſitio quædam, & ſors fortunarum, temporum,
; undè Cic. O miſeram *conditionem* adminiſtrandi Conſulatus. Idem 3.
Nihil eſt enim, quod tam obtundat elevetque ægritudinem, quam per-
in omni vitâ cogitatio, nihil eſſe quod accidere non poſſit, quam me-
o *conditionis* humanæ. Significat etiam oblatam poteſtatem aliquid eli-
; dicimuſque *offero conditionem, fero conditionem* & *pono conditionem:* ſic
Terent. in Andriâ amatores Chryſidis *tulerunt* mulieri *conditionem*; id eſt,
et eis morem gerere, ſe pretium daturos. Illa verò *conditionem accepit*,
t, pactioni conſenſit *Homo bonæ conditionis* dicitur, qui in bonâ fortunâ eſt,
t, qui dives eſt. Hinc *conditionalis* deducitur, quod conditionem habet
ctam. Et adverbium *conditionaliter*, hoc eſt, ſub, vel cum conditione,
13 Aſſerimus. 14 Simulac. 15 Vim, poteſtatem, imperium. 16
tatem, dominationem. 17 Tranſiit, devenit. *Concedo* aliquando idem
uod trado, permitto: ut apud Ter. in Adelph. Hui metuiſti ſi nunc de
re *conceſſiſſes* paululum. Aliquando ponitur pro cedo, ſive recedo: ut
Ter. in Hecyr. Hic video me eſſe inviſam immeritò, tempus eſt aliò
ere: ſic apud Plaut. *Concedam* huc à foribus. Aliquando pro credo, con-
: ut apud Ter. in Phorm. Nunquam hodiè *concedes* mihi, neque intelli-
Concedere naturæ, eſt mori. 18 Potentibus. 19 Provinciarum. *Rex*
è dicitur - qui regnum poſſidet. *Regna* autem dicuntur integræ regiones,
b uno principe, hoc eſt, rege poſſidentur: ut Gallia *regnum* eſt, & qui
m poſſidet, Rex Galliæ dicitur. Sic enim diſtinctus erat olim orbis terra-
ut ſingulæ ferè regiones *regna* dicerentur, & reges proprios habêrent
bus & ipſæ *regiones* appellatæ) *quos ad faſtigium hujus majeſtatis, non am-
opularis, ſed ſpectata inter bonos moderatio provehebat. Populus nullis legibus
tur, arbitria principum pro legibus erant*; verba ſunt Juſtini lib. 1. Sic
orum rex primus Ninus fuit, ſic Syriæ Tancreas, ſic aliarum nationum reges

fuêre

,[1] retrarchæ [2] vectigales [3] eſſe, populi, na-
,tiones, [4] ſtipendia [5] pendere: ceteri
,omnes, [6] ſtrenui, boni, nobiles, atque
,ignobiles, [7] vulgus fuimus, [8] ſine gratia,
,ſine [9] auctoritate, his [10] obnoxii, quibus,
,ſi reſp. [11] valeret, [12] formidini eſſemus.
,[13] itaque omnis [14] gratia, potentia, honos,

fuere quibus principio fines imperii tueri magis, quam proferre, mos erat: ut loquitur idem Juſtinus. Poſtea verò gerere inter ſe bella cœperunt, ſeque invicem regnis ſpoliare. Sic plurium ac diverſorum regnorum unus aliquando *Rex* fuit. *Rex* aliquando pro divite accipitur: ut apud Ter. in Phorm. *Regem* me eſſe oportuit. A *Rege* fit *Regina* quæ eſt regis uxor, vel quæ poſſidet regnum. 1 Id eſt, quartæ partis regni principes. *Tetrarcha* enim dicitur propriè, qui quartam regni partem poſſidet. Hinc *Tetrarchia*, hoc eſt, quartæ partis regionis cujuſpiam imperium. 2 Stipendiarii, tributarii, ſolventes vectigal & annuos reditus. Sic provinciæ, agri, homines, qui tributa perſolvunt, *vectigales* dicuntur. Derivatur à nomine ſubſtantivo *vectigal*, hoc eſt, tributum illud, quod pro devectis mercibus, aut fructibus, aut quacunque aliâ re in publicum ſolvitur. Ponitur & pro ipſo fructu aut reditu: undè Cic. Non intelligunt homines, quantum *vectigal* parſimonia eſt. *Vectigal* à *vehendo* dictum eſt: *Vehere* eſt navi, vel plauſtro rem aliquam portare. A quo fit *vector*, quod modò ſignificat eum, qui vehit; modò eum, qui vehitur: & *vehiculum*, in quo aliquid vehitur. Hinc *vehicularius*, qui vehiculum ducit. Et *vectis*, quòd manibus percutiendo *vehatur*: eſt enim palus è ferro ſive ligno grandior, ruſticis & fabris cæmentariis ad multa neceſſarius. Et *vectura*, quæ modò actum ipſum, ut ita dicam, vectionem ſignificat: modò mercedem, quæ pro vecturâ ſolvitur, ut pro navi, ſive vehiculo, ſeu equo meritorio. Et *vexo*, quod eſt moleſto, & hùc atque illùc diſtraho. A *veho* compoſita fiunt *adveho*, quod eſt apporto. *Circumveho*, circumporto. *Perveho* porto. *Deveho*, deorſum veho. *Eveho*, extollo. *Praveho*, anteveho. *Proveho*, produco; & *provehor* producor. Hinc *ætatem provectam*, & *ætate provectos* dicimus. *Inveho*, veho; cujus paſſivum eſt *invehor*, quod modò vehor ſignificat. Virg. *Centauro invehitur magnâ.* Modò maledictis aggredior, & quodam veluti impetu ſermonis in aliquem feror. Hinc *invectivæ orationes* dicuntur, quæ ſunt adverſus aliquem ſcriptæ, quòd in illius mores, vel ingenium, aut vitam *invehamur*. *Subveho*, extollo. *Reveho*, reduco. *Conveho*, comporto, à quo *convexum* dicimus, quod *concavo* oppoſitum eſt: quemadmodum ſpecula, quæ neque plana, neque concava ſunt, *convexa* dicuntur. 3 Id eſt, erant. 4 Tributa. *Stipendium* eſt æs militare, ſeu præmium quod militibus datur. Eſt compoſitum ex *ſtipe* & *pendo*, quia antè nummum ſignatum Quæſtores *ſtipem* militibus appendere ſolebant, non annumerare. Hinc *ſtipendiarii milites* dicebantur, qui ſolvendo ſtipendio obnoxii erant. *Stips* verò dicta eſt merces, quæ ſtipatoribus & militibus dabatur. 5 Pro pendebant, hoc eſt, ſolvebant. 6 Hoc eſt, quamvis ſtrenui ſimus. 7 Id eſt, nullo in pretio habiti ſumus, ſed tanquam vilis populus, & ut ignobile vulgus. 8 Hoc eſt, ſine venuſtate & lepôre, vel ſine favore, ſine amicorum copiâ. 9 Honore, eminentiâ, poteſtate. Eſt autem *Autoritas* pondus & eminentia quadam vitæ probitate, ſcientiâ, ætate, meritis, potentiâ, vel honoribus parta, cujus gratiâ dictis factiſque cujuſpiam plurimum deferimus. 10 Subjecti, ſervientes. 11 Vigeret, & ſtatum ſuum obtineret. 12 Id eſt, timorem incuteremus. 13 Propterea. 14 Favor. *Gratia* enim ſæpius accipitur pro benevolentiâ & favore; ut in Jugurth. *Ita bonum publicum privatâ gratiâ devictum.* Hinc *inire gratiam ab aliquo*, eſt favorem ejus demereri. Ter. [illegible] atque *ab eo gratiam hanc*, quam video velle, *inibo*. Undè *recipimus eum in gratiam*, qui

,divitiæ[1] apud illos ſunt, aut ubi illi[2] vo-
,lunt: nobis reliquerunt[3] pericula[4] repul-
,ſas,[5] judicia,[6] egeſtatem.[7] quæ[8] quouſque
,tandem[9] patiemini, fortiſſimi viri? nonne
,[10] emori per[11] virtutem[12] præſtat, quam
,vitam[13] miſeram, atque[14] inhoneſtam,
,ubi alienæ ſuperbiæ[15] ludibrio fueris, per
,[16] dedecus[17] amittere? Verum[18] enimve-
,ro,[19] pro[20] Deum atque hominum[21] fi-
,dem, victoria[22] in manu nobis eſt:[23] vi-
,get ætas:[24] animus valet.[25] contra[26] il-
,lis,[27] annis, atque[28] divitiis, omnia
,[29] conſenuerunt.[30] tantummodo[31] in-
,cepto opus eſt:[32] cetera[33] res[34] expediet.

vult nobis reconciliari, cum aliquando fuerit inimicus. *Redire in gratiam*, eſt reconciliari. *Gratia* aliquando accipitur pro beneficio: indè dictum, quòd *gratis* nobis detur. Ter. Ego Charine neutiquam officium liberi eſſe hominis puto, cùm is nihil promereat, poſtulare id *gratiæ* apponi ſibi; hoc eſt, poſtulare ut ſibi habeatur gratia, vel ut pro beneficio reputetur. *Gratia* item frequenter accipitur pro memoriâ accepti beneficii, & voluntate referendi. Hinc dicimus *agere gratias*, *habêre gratiam*, &c. Aliquando accipitur pro venuſtate, ut paulò ante. *Eſſe in gratia*, eſt gratioſum eſſe, & gratiâ aliquid valêre. Interdum pro cauſâ, idque tantum in ablativo: Ter. Hic nunc me credit aliquam ſibi fallaciam portare, & eâ me hic reſtitiſſe *gratiâ*. Ab hoc fit verbum *gratulari*, de quo infrà. Item à *gratia* fit *gratus*, qui memor eſt accepti beneficii, ut ſuprà diximus. A *gratiâ* item fit adverbium *gratis*, quod ſignificat ſine merito, ſine præmio: ſic dicuntur fideles in S. litteris *gratis* juſtificari, Rom. 3 24. Et tum opponitur ſolutioni pretii, mercedi, aut ſatisfactioni: ut *Servies ne mihi gratis*, inquit Laban ad Jacobum, Gen. 29. Item à *gratus* fit verbum *gratificari*, hoc eſt, beneficum eſſe, & beneficia conferre. 1 Paucos potentes. 2 Sc. ea eſſe. 3 Labores. 4 Hoc eſt, rejectiones à petitione magiſtratuum & honorum, ut præturæ, vel conſulatus. *Repulſa* enim, eſt ea rejectio, quâ quis rejicitur ab honore, vel magiſtratu, aut ab aliâ re petitâ, vel ſuperatâ. Dicimus autem *accipere repulſam*, & *ferre repulſam*. *Repulſa* eſt à verbo *repello*, quod ſignificat, arceo, rejicio: ut *repellere* hoſtem à mœnibus. 5 Condemnationes, quia alii ambitus, alii rerum repetundarum pœnas dederunt. *Iudicium* eſt legitima diſceptatio duorum aut plurium coram judice. *Iudex* verò, eſt ipſe cognitor controverſiæ & diſceptator; dicitur *judex*, quaſi *jus dicens*, aut *jure diſceptans*: *jure autem diſceptare*, eſt juſtè judicare. 6 Paupertatem. 7 Scilicet jam antè dicta incommoda, nempe pericula, judicia, repulſas. 8 Hoc eſt, ad quod tempus uſque, ſive quamdiu. 9 Tolerabitis. 10 Apertè mori, & animam effundere. 11 Fortitudinem animi. 12 Satius eſt, melius eſt. 13 Calamitoſam. 14 In nullo pretio aut honore, ſed potiùs in ſummo probro & dedecore habitam. 15 Riſui, irriſioni. 16 Turpitudinem, opprobrium. 17 Deponere. 18 Profectò, veriſſimè. 19 Eſt interjectio dolentis, ſeu indignantis: & jungitur nominativo, accuſativo, & vocativo. 20 Hoc eſt, Deorum. 21 Auxilium, id eſt, impetro auxilium Deorum atque hominum. 22 Hoc eſt, in poteſtate noſtrâ. 23 In vigore eſt, floret. Q. d. juvenes ſumus, *ſolidaque ſuo ſtant robore vires*. 24 Hoc eſt, adeſt nobis animi fortitudo. 25 Viciſſim, è contrariò. 26 Potentibus. 27 Propter annos 28 Propter divitias, quæ ſcilicet reddunt homines molles & effæminatos. 29 Elanguerunt, inveterata ſunt. 30 Solum. 31 Ut incipiamus. 32 Hoc eſt, reliqua, quæ tum agenda reſtabunt. 33 Commoditas, opportunitas aut eventus rei, negotium ipſum. 34 Perficiet, & efficiet abſque ullo obſtaculo aut

impedi-

,[1] etenim [2] quis [3] mortalium, cui [4] virile
,ingenium eſt, [5] tolerare poteſt, illis divi-
,tias [6] ſuperare, quas [7] profundant [8] in ex-
,ſtruendo mari, & montibus [9] coæquandis
,nobis [10] rem familiarem etiam [11] ad ne-
,ceſſaria [12] deeſſe? [13] illos [14] binas, [15] aut
,amplius domos [16] continuare; nobis [17] la-
,rem familiarem nuſquam ullum eſſe?
,cum [18] tabulas, [19] ſigna, [20] toreumata

impedimento, vel labore noſtro. *Expedire* propriè, eſt extricare, liberare: & quaſi pedum ligamenta diſſolvere. Hujus contrarium eſt, *impedire*: ſiquidem *impeditum* propriè dicimus, qui ita pedes habet alligatos, ut ingredi non poſſit. Itaque *Impedire* propriè, eſt pedes alligare, atque involvere. Utriuſque verbi ſignificatio clarè perſpici poteſt ex loco iſto Terentii in Andr. Poſtquam enim Pamphilus dixiſſet Davo, Viden', me tuis conſiliis miſerum *impeditum* eſſe? Reſpondet Davus ab oppoſito: at jam *expediam*. Interdum *expedire* ſignificat proferre, ut apud Virg. 1. Æneid. —— *Cereremque canistris Expediunt.* Aliquando pro paucis dicere, explicare. Ter. in Eun. Sed iſtud, quicquid eſt, primum mihi *expedi*; hoc eſt, paucis dicito. Nonnunquam *expedit* imperſonaliter ſumitur, pro utile, bonum, ac neceſſarium eſt. Ter. in Heaut. Vobis *expedit* eſſe bonas. Hinc *expeditus*, hoc eſt, promptus, paratus, nullis impedimentis oneratus, ut apud Cic. pro Mil. Fit ei obviam Clodius, *expeditus* in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis: Undè *expediti milites*, dicuntur levioris armaturæ, & ſine impedimentis: ſic *expedita via* dicitur, hoc eſt, facilis, nihilque habens impedimenti. Hinc *expeditio* vocatur apparatus belli, ſive cum milites exeunt belli gerendi gratiâ, quòd explicent ſe atque *expediant* à cæteris negotiis. 1 Nam ſanè. 2 Id eſt, nullus. 3 Hominum. 4 Animi fortitudo, ſeu ingenium animoſum & maſculum. 5 Pati. 6 Supereſſe, ſuperabundare. 7 Prodigant, perdant. 8 Hoc eſt, in ædificiis per mare exſtruendis. 9 Æquandis ſolo vel terræ, complanandis: & ſic obiter taxat hic Catilina Lucullum, qui talia feciſſe fertur circa Neapolim, referente Plinio, libro nono. 10 Domeſticam, ad familiam pertinentem, opes. 11 Scilicet ad victum & veſtitum, quæ duo homini maximè neceſſaria ſunt. 12 Deficere, non adeſſe. 13 Potentes, & dominos noſtros. 14 Singulas duas. 15 Hoc eſt, ultra binas. Hinc Senec. Lib. 5. Controv. 5. *Vos poſſidetis agros, urbium finem, urbeſque domibus impletis. Intra ædificia veſtra undas & nemora comprehenditis. Proſpectui tuo arbor obſtabat? Quid? inambulantibus nobis non obſtant ſervorum catervæ? & in immenſam erecti altitudinem parietes lucem non impediunt? Infinitis porrectæ ſpatiis ambulationes, & urbium ſolo ædificatæ domus non nos propè à publico excludunt?* 16 Continuas habêre, facere. *Continuare* propriè, eſt perſeverare, peragere: ut *continuare iter*. Ab hoc continuum deducitur, ſignificatque id, quod perpetuum, & ſine intervallo eſt. Item à *continuare* fit *continuatio*, hoc eſt perſeverantia, perpetuitas. 17 Ullas ædes, aut proprium focum, aut Deum aliquem domeſticum, qui vel in foco coli poſſit à nobis. *Lares* propriè ſunt Dii domeſtici, qui colebantur domi, focuſque illis ſacer erat. Quoniam autem *Lares* ſive *Penates* etiam privatorum domibus præeſſe credebantur, factum eſt ut utrumque verbum pro domibus uſurpetur, ut hoc loco vidêre eſt. *A Lare incipe*, eſt in proverbio; Id eſt, à domeſticis ac familiaribus initium ſumito. Rectè dicetur in magiſtratus, & alienæ vitæ cenſores: quorum officium eſt, ut imprimis ſuos, ſuorumque vitam corrigant. Hinc fit *lararium*, hoc eſt, ſacrarium domeſticum, in quo Lares & Dii peculiares adorabantur. 18 Aſſeres ex pretioſo ligno, in quibus elegantes picturæ & effigies ſunt depictæ. 19 Simulacra. Opera artificioſè facta, & ſculpta *torno*, hoc eſt, inſtrumento fabrili, quo ligna, ebur, & reliqua ejuſmodi polita redduntur. *Toreutice* eſt

ipſa

nunt, [2] nova [3] diruunt, [4] alia ædifi-
t: poſtremo [5] omnibus modis pecu-
m [6] trahunt, [7] vexant: tamen ſumma
bidine divitias ſuas [9] vincere [10] ne-
:unt. at nobis eſt domi [11] inopia, foris
s alienum; [13] mala res, [14] ſpes multo
ſperior. [16] denique [17] quid reliqui ha-
ius, præter miſeram [18] animam? [19]
n [20] igitur [21] expergiſcimini? [22] en
illa, [23] quam ſæpe optaſtis, libertas;
terea divitiæ, [24] decus, [25] gloria [26] in
lis [27] ſita ſunt. [28] fortuna [29] ea omnia
oribus [30] præmia [31] poſuit. [32] res, [33]
pus, pericula, [34] egeſtas, [35] belli ſpolia
gnifica, magis quam oratio mea, vos
ortentur. vel [37] imperatore, vel [38] mi-
[39] me utemini. neque [40] animus, ne-
corpus à vobis aberit. hæc ipſa, ut
pero, vobiſcum unà conſul [42] agam:
iſi forte me animus fallit, & vos [44] ſer-
: magis, quam [45] imperare, parati eſtis.
lquam [46] accepere [47] ea [48] homines, qui-
[49] mala [50] abunde omnia erant, ſed ne-

ipſa ars cælandi. *Toreutes*, eſt ipſe artifex cælandi, (alio nomine *tornio* dicitur) ἀπὸ τοῦ τορεύειν, quod eſt cælare, ſculpere. 1 Spernunt ex ſuperbiâ & faſtu? 2 Ubi ædificia ipſis non placent. 3 Demoliuntur, deſtruunt, dejiciunt. Ter. Hanc in horto maceriam jube *dirui*. *Dirutum ære militem* dicebant veteres, cui ſtipendium ignominiæ gratiâ non erat datum: quod æs in fiſcum, non in militis ſacculum diruebatur. 4 Exſtruunt. 5 Quolibet pacto, id eſt, per fas & nefas. 6 Diſtrahunt ad ſe, accumulant, ſcilicet ipſi potentes. 7 Lacerant pauperes, & tenuioris fortunæ homines, & depreſſos, 8 Licentiâ, petulantiâ,

â. 9 Superare. 10 Non poſſunt, non valent: cum ſcilicet ipſi à divi-
s ſuperentur. 11 Paupertas. 12 Debitum ex ære alieno conflatum ſeu
ctum. 13 Sc. *eſt*; hoc autem vult, durus vitæ ſtatus, & conditio nobis
. Metus, timor. 15 Durior. 16 Ad poſtremum. 17 Hoc eſt, nihil no-
iereſt, relinquitur. 18 Vitam: ut apud Plaut. *Animâ* privabo virum:
vitâ. *Anima* propriè eſt corporum viventium, hoc eſt, ſtirpium, &
lium, tam beſtiarum, quàm hominum, pars nobilior, quâ unumquod-
orum vivit, creſcit, & ſentit. 19 Cur non. 20 proinde. 21 Hoc eſt,
; vos è ſopore ignaviæ & deſidiæ. 22 Ecce. 23 Libertatem. 24 Honor.
gnificentia. 26 Veſtris, hoc eſt, in conſpectu veſtro. 27 Poſita. 28 Id
ortunatos rei eventus. 29 Sc. libertatem, divitias, decus, gloriam.
nquam mercedem. 31 Propoſuit. 32 Ipſum negotium, neceſſitas, con-
oſtra miſera. 33 Opportunitas aut commoditas temporis. 34 Inopia.
c eſt, prædæ ex bello vobis obventuræ. 36 Incitent, accendant. 37 Hoc
incipe & duce exercitus veſtri. 38 Id eſt, tanquam uno ex commilito-
39 Catilinâ. 40 Animi fortitudo. 41 id eſt, ut mihi ſpes eſt, ſcilicet
urum conſulem. 42 Efficiam. 43 Hoc eſt, niſi fortè res ſecus eveniat.
. *potentibus*. 45 Regnare. 46 Intellexêre. 47 Id eſt, eas res, quæ à
ſa in oratione ſuâ erant dictæ. 48 Scilicet conjuratores, quos Catilina
cari juſſerat. 49 Hoc eſt, omnia adverſa atque aſpera. 50 Affatim: id
omnibus malis abundabant.

ergò *Centuriata Comitia*, quibus populus per claſſium centurias diviſus ſuffragium ferebat, tiis habitis, ¹ conſules ² declarantur

ita ut ſuffragia colligerentur centuriatim, & quod plures centuriæ juſſiſſent, id ratum haberetur. *Centuria* autem in agris dicebantur ducenta jugera, quia Romulus centenis civibus ducenta tribuit jugera: hinc *Centuriatus ager*, in ducenta jugera definitus: unde ergo *Centuriata Comitia*, quia populus Romanus per centenas turmas diviſus erat. Dionyſius libro quarto refert, Servium Tullium tria *Comitiis Centuriatis* peregiſſe, nempe Magiſtratus creaſſe, leges tuliſſe, & bellum indixiſſe. Cæterum *Centuriata Comitia* in loco inaugurato haberi oportebat, non tamen intra Pomœrium, ſed extra. Locus autem, *Comitiis Centuriatis* deſtinatus, erat campus Martius. Fuit autem *campus Martius* (qui etiam *Tiberinus* dicitur) locus extra urbem Romam propè portam Flumentanam; *Martius* dictus, eò quòd *Marti* ſacer vel dicatus eſſet; Moris autem fuit, in *campo Martio* Reges & Magiſtratus creari. *Tributa* denique *Comitia* fuerunt, cum ex regionibus & locis, hoc eſt, per *Tribus* ſuffragium ferebatur. Quod ut intelligatur, de *Tribubus*, unde hæc *Comitia* nomen acceperunt, quoniam jam ſaxum hoc volvo, pauca addam. Triplici modo vocabulum *Tribus* uſurpatur, aut pro loco, aut pro hominibus, aut pro jure. Quando pro loco ponitur, tùm partem quandam urbis Romæ ſignificat: quando verò pro hominibus, tùm partem quandam civitatis Romanæ, vel civium notat; pro jure acceptum, jus alicujus partis, vel urbis deſignat: Erant igitur *Tribus* populi Romani partes diſtinctæ locis in Urbe diverſis, ſic appellatæ aut à *tributo dando*, aut quia primò tres tantum fuerunt *Tribus*: quarum nomina hæc ſunt, *Ramnenſis*, *Tatienſis*, & *Luceres*: *Ramnenſis* dicta fuit à *Romulo*, primo Urbis conditore; *Tatienſis* à *Tito Tatio*, Sabinorum rege, qui à Romulo prælio victus, ab eodem in urbem Romam & Imperii ſocietatem receptus fuit. *Luceres* vel à *Lucemonibus*, hoc eſt, Thuſcis; vel à *luco Aſyli*, in quem multi fugâ delati, civitateque donati fuerunt: ut docet Plutarchus in vita Romuli. *Ramnenſes* igitur fuerunt, qui cum Romulo primò Urbem condiderunt; atque hi omnes habitarunt Palatinum, & Cælium montes. *Tatienſes* fuerunt Sabini, & quotquot ab ea regione vel cum T. Tatio, vel poſtea venerunt; hi habitarunt Capitolinum & Quirinalem montes: cæteri adventitii, ut Etruſci, Ardeades, Latini, & perfugæ omnes, qui ad Aſylum confugerant, *Luceres* dicti ſunt; & tenuère loca inter Palatium & Capitolium & Circum Forum. Et quia in tres partes populus diviſus erat, factum eſt, ut hæ populi partes *Tribus* dicerentur, & qui ſingulis *Tribubus* præerant, *Tribuni*; & pecuniæ, quæ *tributim*, hoc eſt, per tribus imperabantur, vocarentur *tributa*. Sed poſteà aliæ quoque partes Urbis factæ, quæ ſimiliter *Tribus* appellatæ ſunt. Quælibet ex *Tribubus* decem Curias continebat, quæ de nominibus Sabinorum appellatæ ſunt. Cauſæ habendorum *Comitiorum Tributorum* generales fuerunt quatuor: prima, ad creandos minores Magiſtratus: altera, ad ſacerdotes collegiorum cooptandos: tertia, ad leges ferendas: quarta ad judicium exercendum. Sed hæc ſatis de *Comitiis* dicta ſufficiant: ſi quis tamen prolixiorem horum explicationem deſiderat, legat Roſinum Antiquit. Rom. lib. 6. De Comitiis. 1. *Conſul* à *conſulendo* dictus eſt, quòd populo *conſuleret*. Etenim ab initio urbis Romæ Reges omnem poteſtatem habuère, quo tempore & Tribunus Celerum conſtituebatur, qui equitibus præerat, & veluti ſecundum à Regibus locum obtinebat. Quo in numero Brutus fuit regum ejiciendorum auctor: exactis verò regibus, duo conſules creari cœperunt, penes quos ſummum jus ut eſſet, lege rogatum eſt: dicti ab eo, quod plurimum reipublicæ *conſulerent*. Qui tamen, ne per omnia regiam poteſtatem ſibi vendicarent, lege latâ inſtitutum eſt, ut provocatio ab eis ad populum eſſet, ne-ve poſſent in caput civis Romani animadvertere injuſſu populi: ſolo hoc eis relicto, ut coërcère poſſent, & in vincula publica duci juberent. A *conſule* fit *conſularis*; quod ſi cum homine jungatur, ſignificat eum, qui conſuit; ſi cum re, quod conſulis eſt: ut *conſulare* officium. Et proconſul, non qui

[1] M. Tullius, & C. Antonius [2] quod factum primo [3] populares conjurationis [4] concuſſerat, neque tamen Catilinæ [5] furor minuebatur.

qui pro alio conſule præeſt provinciæ, ſed qui cum poteſtate conſulari extra ordinem ad aliquam provinciam adminiſtrandam mittitur: qui tamen non duodecim, ſed ſex tantùm faſces habebat. 2 Pronunciantur voce præconis, quod ſuffragiis populi fieri ſolebat. 1 Cicero ſcilicet: qui conſul omnium conſenſu factus eſt: unde ait ipſe Cicero in Piſon. *Me cuncta Italia, me omnes ordines, me univerſa civitas, non priùs tabellâ, quam voce, priorem conſulem declaravit.* 2 Hoc eſt: quæ electio, & declaratio duorùm iſtorum conſulum. 3 Participes, fautores, conſcios, ut ſuprà. 4 Vehementer commoverat. *Concutio* enim, eſt commoveo, aut vehementer commoveo. Ter. At quem Deum? Qui templa cæli ſumma ſonitu *concutit*. *Concutio* componitur ex præpoſitione inſeparabili *con*, & verbo *quatio*, quod propriè ſignificat moveo cum violentia. Virg. *Quadrupedante putrem ſonitu quatit ungula campum.* Aliquando ſignificat ejicio, ſive excludo. Ter. Nimirum homo *quatietur* certè cum dono foras. Ab hoc fit frequentativum *quaſſo*, quod itidem eſt moveo. A *quatio* quoque compoſita fiunt *percutio*, quod eſt ferio; à quo *percuſſor*, qui ferit; & *percuſſio*, ictus. *Decutio*, quatiendo dejicio, demeto, excido. Plinius: Ramorum ſumma quæque *decutiens*. *Incutio*, injicio. Virg. *Incute vim ventis, ſubmerſaſque obrue puppes.* Propriè ſignificat ictum infero. *Succutio*, quod eſt concutio; & non tam in uſu eſt, quam ejus frequentativum *ſuccuſſo*, diciturque propriè de equo, qui *gradario* contrarius eſt, hoc eſt, concutiendo ſeſſorem, graditur: & equus ipſe *ſuccuſſor* appellatur; & *ſuccuſſarius Equus*. E contrario *gradarius* eſt equus, qui molli gradu, & ſine ſuccuſſaturâ incedit. *Tolutarius* verò equus vocatur, qui non vulgari motu incedit, ſed molli, alternoque crurum explicatu veluti currens, quod arte facere traditur. Hic *Aſturco* appellatur, ab *Aſturia*, Hiſpaniæ regione, quæ hujuſmodi equos præſtantes olim habebat, naturaliter ſic gradientes *Tolutarii* autem à pedum *volubilitate* dicuntur, quaſi *volutarii*. Unde *tolutim* adverbium, molliter volubiliter. Hinc *tolutim loqui* homines dicuntur, qui volubilitate quadam utuntur. *Diſcutio*, quod propriè eſt in diverſas partes rejicio, diſpello. Per ſimilitudinem ponitur pro removeo. Cic. *Diſcuſſa* eſt caligo, quam paulò antè dixi. Aliquando eſt, variis modis examino, inveſtigo. Cic. 4. Acad. Oportet igitur nos eſſe armatos, ut occurrere poſſimus interrogationibus eorum, captioneſque *diſcutere*. Unde *diſcuſſum* dicimus, quod eſt examinatum, aut judicatum. 5 Rabies, inſania. *Furor* enim aliquando pro inſania ponitur: unde *furioſum*, inſanum dicimus: aliquando pro nimia ira inflammatus. Quid inter *furorem*, *inſaniamque* propriè interſit, præclarè oſtendit Cicero, cùm ait: Itaque non eſt ſcriptum, ſi *inſanus*, ſed ſi *furioſus* eſſe incipit. *Inſaniam* enim cenſuerunt inconſtantiam, id eſt, ſanitate vacantem, quæ tamen poſſet tueri officiorum, & vitæ communem cultum, atque uſitatum; *furorem* autem rati ſunt mentis ad omnia cæcitatem; quod cum majus eſſe videatur, quam inſania, tamen ejuſmodi eſt, ut *furor* in ſapientem cadere poſſit, non poſſit inſania. A *furor* fit verbum *furo*, quod aliquando ſignificat irâ exagitor. Aliquando inſanio. Ab hoc fit *furiatus*, quod quidam à *furioſo* ita diſtinguunt: ut *furioſus* ſit, à quo furor nunquam recedit; *furiatus* autem, qui furit. Item à *furor Furiæ* dicuntur, quæ Deæ ſunt furoris, & Acherontis, noctiſque filiæ fuiſſe produntur. Quidam duas eſſe dicunt, Alecto, & Tiſiphonem: alii Megæram ſororem addunt. Alecto dicta eſt ab *α* privativâ particula, & λήγω, *deſino*, quod *nunquam deſinat* noxia eſſe hominibus. *Tiſiphone*, à τίω, *punio*, & Φόνος, *cædes*. *Megæra*, à μεγαίρω, *invideo*, quod quieti hominum *invideat*. Hæ Eumenides vocantur per antiphraſin, quòd immites atque implacabiles ſint: ἐυμενὴς enim mitem ſignificat.

ſceleris ſui [1] adigeret, humani corporis ſanguinem vino permixtum in [2] pateris [3] circumtuliſſe; inde, cum poſt [4] execrationem omnes [5] deguſtaviſſent, ſicuti [6] in ſolennibus ſacris fieri [7] conſuevit, [8] aperuiſſe [9] conſilium ſuum: atque [10] eo [11] dictitare feciſſe, [12] quo inter ſe magis [13] fidi forent, alius alii [14] tanti facinoris conſcii. [15] nonnulli [16] ficta & hæc, & multa præterea exiſtimabant ab iis, qui [17] Ciceronis [18] invidiam, quæ poſtea orta eſt, [19] leniri credebant [20] atrocitate ſceleris [21] eorum qui [22] pœnas dederant. nobis ea res [23] pro magnitudine parum [24] comperta eſt.

23. [25] Sed in ea [26] conjuratione fuit Q. Curius, natus [27] haud obſcuro [28] loco, [29] flagitiis atque [30] facinoribus [31] coopertus: [32] quem [33] cenſores

1 Aſtringeret, obligaret; undè *adigere ad jusjurandum* hoc loco nihil aliud eſt, quàm conceptis verbis, hoc eſt, arbitrio ſuo dictatis, alium jurejurando obſtringere: undè fit, ut *adigere* ſæpius ſumatur pro concitare, impellere: ut apud Ter. in Adelph. Tu homo *adiges* me ad inſaniam. Interdùm pro ago, compello, ut apud Ter. in Eun. Noctu te *adigent* horſum inſomnia. 2 Poculis latis, & patentibus. 3 Circumgeſtaſſe. 4 Maledictionem, malas preces, & dira quædam verba, omnium malorum imprecationem. Ubi ſignificat Salluſtius, Catilinam cum ſociis ſuis maledictionem quandam execrabilem feciſſe, cui eſſet obnoxius, ſiquis in eâ conjuratione fidem falleret, proditorque eſſet: nempe ut ita omnium ſanguis hauriri poſſet, niſi, quod promiſerant, feciſſent, uti ſanguinem illius hominis hauſiſſent. 5 Guſtaſſent, leviter attigiſſent, ſcilicet ſanguinem vino permixtum. 6 Id eſt, in ſacrificiis, quæ ſolemniter, hoc eſt, certo anni tempore fiunt, dum fœdus ſancitur ſanguine victimæ. 7 Solitum eſt. 8 Denudaſſe, manifeſtaſſe, declaraſſe. 9 Propoſitum. 10 Ideò, ob eam rem. 11 Frequenter dicere. 12 Ut. 13 Fideles eſſent. 14 Quia ſcilicet ſanguinem humanum, vino permixtum, conjurati hauſiſſent. 15 Aliqui. Ordo eſt: Nonnulli exiſtimabant & hæc, & præterea multa *alia eſſe* ficta ab iis, qui credebant invidiam Ciceronis, quæ eſt orta poſteà, leniri atrocitate ſceleris eorum, qui dederant pœnas. 16 Excogitata. 17 Quâ Ciceroni invidebatur, ſive quâ Cicero invidiam ſibi conflaverat. 18 Tullii ſcilicet, qui in conſulatu ſuo Catilinæ conſilium aperuit, & deſtruxit. 19 Minui, ſedari. 20 Crudelitate. 21 Facinoroſorum, conjuratorum. 22 Hoc eſt, qui juſſu Ciceronis interfecti fuerant. 23 Secundum. 24 Explorata, & cognita; hoc vult: quod nobis non eſt cognitum, id pro certo aſſerere nolumus. 25 Pergit Salluſtius enarrare reliquos conjuratos, eorumque cæpta. 26 Conſpiratione. 27 Claro, & illuſtri. 28 Natalibus, familiâ: quaſi dicat claris natalibus ortus. 29 Magnis criminibus. 30 Malefactis. 31 Tectus, cumulatus, aut infamis effectus. 32 Q. Curium. 33 Morum caſtigatores. *Cenſor* enim dicitur, qui cenſuram gerit, præfectus morum. *Cenſores* autem magiſtri morum erant, à *cenſendo*, id eſt, arbitrando dicti, *quòd illis ſummum arbitrium eſſet de civium moribus caſtigandis.* Feſtus ait *Cenſores* dictos, *quòd quiſque tanti ſua æſtimaret, quantùm illi cenſuiſſent.* *Cenſores* initio duo creati ſunt, C. Papirius, & A. Sempronius, cùm propter diuturna bella cenſus factus non eſſet, & conſules id præſtare non poſſent, variis bellis impliciti. Cura itaque data *Cenſoribus, ut* cenſum agerent: & obſervatum fuit, ut ad hoc munus non eligerentur *niſi duo viri*, virtute & autoritate inſignes, & ut plurimùm Conſulares,

nec

[1] ſenatu [2] probri [3] gratia [4] moverant. [5] huic homini [6] non minor [7] vanitas inerat, quam [8] audacia. neque [9] reticere, quæ [10] audierat, neque ſuamet ipſe ſcelera [11] occultare; [12] prorſus neque dicere, neque facere quicquam [13] penſi habebat. erat [14] ei cum Fulvia, muliere [15] nobili, [16] ſtupri vetus conſuetudo. [17] cui cum minus gratus eſſet, [18] quod inopia [19] minus [20] largiri poterat, [21] repente [22] glorians, [23] maria, monteſque [24] polliceri, [25] minari interdum [26] ferro, [27] ni [28] ſibi [29] obnoxia [30] foret: poſtremo, [31] ferocius [32] agitare, quam ſolitus erat. At

nec poſt Martium Cenſorium ulli licuit bis hanc dignitatem capere. Cùm etiam *Cenſor* moreretur, id pro infauſtiſſimo habebatur omine. Creabantur autem quinto quoque anno. *Cenſorum* officium erat deſcribere facultates cujuſque civis, obſervare ſingulorum hominum, etiam eorum, qui Senatorii, aut Equeſtris erant ordinis, mores & vitam, & notare ignominiâ civem quemcunque: Senatorem loco movêre, & Equiti adimere equum, & annulum, ſi quid in vitâ ejus deprehenderent honeſtati contrarium; tollere quoque omnia, quæ probitati morum perniciem illatura videbantur. undè *Magiſtri morum* ſolebant nominari. Ut ſi quis eques Romanus equum habêre gracilentum, aut parum nitidum viſus erat, incuriæ notabatur. Hoc tamen etiam obſervandum, quòd licet quis à *Cenſoribus* eſſet notatus, non tamen propterea fuerit, ut infamis, per omnem vitam à reditu ad honores excluſus. Eum enim vel ſucceſſores, vel Judices, re cognitâ & judicatâ, vel populus in ſuum locum reddens, aut novum honoris gradum decernens, poterat reſtituere. Sed & alia ad *Cenſorum* munus pertinebant, ut addere tribus, tuèri urbis templa, vias, pontes, aquarum ductus, & alia quædam publica ædificia; elocare item vectigalia. Habuerunt etiam poteſtatem leges condendi, aut abrogandi, & cognoſcendi de certis cauſis. A *Cenſore Cenſura* deducitur, id eſt, Cenſoris dignitas. Quoniam autem *Cenſores* in corrigendis moribus ſeveriores erant, factum eſt ut *cenſura* interdum pro ſeveritate, correctione, decreto, & lege accipiatur. Item à *Cenſore cenſorius* derivatur; cùm ad hominem refertur, ſignificat eum, qui aliquando cenſuram geſſit, hoc eſt, qui *Cenſor* fuit: ſicut *Conſularem* & *Prætorium* vocamus, qui aliquando aut Conſulatum geſſerit, aut Præturam. Dicitur etiam de aliis rebus omnibus, quæ ad *Cenſores* pertinent: undè *Cenſorium officium*, *Cenſoriam autoritatem* dicimus. Hinc quoque *cenſus* deducitur, hoc eſt, æſtimatio rerum & bonorum facta, ſecundum quam tributa pendebantur. Undè *cenſum agere*, eſt recenſère hominum facultates. 1 Id eſt, collegio, & ordine Senatorio. 2 Dedecoris. 3 Causâ. 4 Depulerant, amoverant, abire fecerant. 5 Id eſt, in hoc homine, nempe Q. Curio. 6 Par, æquè magna; ut in illo Ovidii. *Non minor eſt virtus, quam quærere, parta tueri.* 7 Morum levitas, & ſtultitia. 8 Hoc eſt, inconſiderata in re quapiam audendâ temeritas. 9 Hoc eſt reticebat, tacebat. 10 Auribus perceperat. 11 Pro occultabat, hoc eſt, abſcondebat. 12 Omnino. 13 Præmeditati, & excogitati. 14 Scilicet Q. Curio. 15 Clarâ, illuſtri. Hanc Florus *viliſſimum ſcortum* appellat. 16 Illiciti concubitus 17 Fulviæ ſcilicet. 18 Quia. 19 Hoc eſt, non tantum ut ſolitus erat. 20 Donare. 21 Subitò. 22 Jactabundus, efferens ſe. 23 Immenſa, & ſpes ampliſſimas: de hoc adagio ſupra egimus 24 Pro pollicebatur, hoc eſt, promittebat, Fulviæ ſcilicet. 25 Pro minabatur, hoc eſt, minas necis ei inferebat, terrorem ei incutiebat denuntiatione periculi aut mortis. 26 Gladio ſtricto. 27 Pro niſi. 28 Q. Curio. 29 Obediens, morigera. 30 Eſſet. 31 Crudelius. 32 *Pro agitabat, hoc eſt,* agebat.

ſceleris ſui [1] adigeret, humani corporis ſanguinem vino permixtum in [2] pateris [3] circumtuliſſe; inde, cum poſt [4] execrationem omnes [5] deguſtaviſſent, ſicuti [6] in ſolennibus ſacris fieri [7] conſuevit, [8] aperuiſſe [9] conſilium ſuum: atque [10] eo [11] dictitare feciſſe, [12] quo inter ſe magis [13] fidi forent, alius alii [14] tanti facinoris conſcii. [15] nonnulli [16] ficta & hæc, & multa præterea exiſtimabant ab iis, qui [17] Ciceronis [18] invidiam, quæ poſtea orta eſt, [19] leniri credebant [20] atrocitate ſceleris [21] eorum qui [22] pœnas dederant. nobis ea res [23] pro magnitudine parum [24] comperta eſt. [25] Sed in ea [26] conjuratione fuit Q. Curius, natus [27] haud obſcuro [28] loco, [29] flagitiis atque [30] facinoribus [31] coopertus: [32] quem [33] cenſores

1 Aſtringeret, obligaret; undè *adigere ad jusjurandum* hoc loco nihil aliud eſt, quàm conceptis verbis, hoc eſt, arbitrio ſuo dictatis, alium jurejurando obſtringere: undè fit, ut *adigere* ſæpius ſumatur pro concitare, impellere: ut apud Ter. in Adelph. Tu homo *adiges* me ad inſaniam. Interdùm pro ago, compello, ut apud Ter. in Eun. Noctu te *adigent* horſum inſomnia. 2 Poculis latis, & patentibus. 3 Circumgeſtaſſe. 4 Maledictionem, malas preces, & dira quædam verba, omnium malorum imprecationem. Ubi ſignificat Salluſtius, Catilinam cum ſociis ſuis maledictionem quandam execrabilem feciſſe, cui eſſet obnoxius, ſiquis in eâ conjuratione fidem falleret, proditorque eſſet; nempe ut ita omnium ſanguis hauriri poſſet, niſi, quod promiſerant, feciſſent, uti ſanguinem illius hominis hauſiſſent. 5 Guſtaſſent, leviter attigiſſent, ſcilicet ſanguinem vino permixtum. 6 Id eſt, in ſacrificiis, quæ ſolemniter, hoc eſt, certo anni tempore fiunt, dum fœdus ſancitur ſanguine victimæ. 7 Solitum eſt. 8 Denudaſſe, manifeſtaſſe, declaraſſe. 9 Propoſitum. 10 Ideò, ob eam rem. 11 Frequenter dicere. 12 Ut. 13 Fideles eſſent. 14 Quia ſcilicet ſanguinem humanum, vino permixtum, conjurati hauſiſſent. 15 Aliqui. Ordo eſt: Nonnulli exiſtimabant & hæc, & præterea multa *alia eſſe* ficta ab iis, qui credebant invidiam Ciceronis, quæ eſt orta poſteà, leniri atrocitate ſceleris eorum, qui dederant pœnas. 16 Excogitata. 17 Quâ Ciceroni invidebatur, ſive quâ Cicero invidiam ſibi conflaverat. 18 Tullii ſcilicet, qui in conſulatu ſuo Catilinæ conſilium aperuit, & deſtruxit. 19 Minui, ſedari. 20 Crudelitate. 21 Facinoroſorum, conjuratorum. 22 Hoc eſt, qui juſſu Ciceronis interfecti fuerant. 23 Secundum. 24 Explorata, & cognita; hoc vult: quod nobis non eſt cognitum, id pro certo aſſerere nolumus. 25 Pergit Salluſtius enarrare reliquos conjuratos, eorumque cæpta. 26 Conſpiratione. 27 Claro, & illuſtri. 28 Natalibus, familiâ: quaſi dicat claris natalibus ortus. 29 Magnis criminibus. 30 Malefactis. 31 Tectus, cumulatus, aut infamis effectus. 32 Q. Curium. 33 Morum caſtigatores. *Cenſor* enim dicitur, qui cenſuram gerit, præfectus morum. *Cenſores* autem magiſtri morum erant, à *cenſendo*, id eſt, arbitrando dicti, *quòd illis ſummum arbitrium eſſet de civium moribus caſtigandis.* Feſtus ait *Cenſores* dictos, *quòd quiſque tanti ſua æſtimaret, quantùm illi cenſuiſſent.* *Cenſores* initio duo creati ſunt, C. Papirius, & A. Sempronius, cùm propter diuturna bella cenſus factus non eſſet, & conſules id præſtare non poſſent, variis bellis impliciti. Cura itaque data *Cenſoribus*, ut cenſum agerent: & obſervatum fuit, ut ad hoc munus non *eligerentur niſi duo viri*, virtute & autoritate inſignes, & ut plurimùm Conſulares,

nec

[1] ſenatu [2] probri [3] gratia [4] moverant. [5] huic homini [6] non minor [7] vanitas inerat, quam [8] audacia. neque [9] reticere, quæ [10] audierat, neque ſuamet ipſe ſcelera [11] occultare; [12] prorſus neque dicere, neque facere quicquam [13] penſi habebat. erat [14] ei cum Fulvia, muliere [15] nobili, [16] ſtupri vetus conſuetudo. [17] cui cum minus gratus eſſet, [18] quod inopia [19] minus [20] largiri poterat, [21] repente [22] glorians, [23] maria, monteſque [24] polliceri, [25] minari interdum [26] ferro, [27] ni [28] ſibi [29] obnoxia [30] foret: poſtremo, [31] ferocius [32] agitare, quam ſolitus erat. At

nec poſt Martium Cenſorium ulli licuit bis hanc dignitatem capere. Cùm etiam *Cenſor* moreretur, id pro infauſtiſſimo habebatur omine. Creabantur autem quinto quoque anno. *Cenſorum* officium erat deſcribere facultates cujuſque civis, obſervare ſingulorum hominum, etiam eorum, qui Senatorii, aut Equeſtris erant ordinis, mores & vitam, & notare ignominiâ civem quemcunque: Senatorem loco movêre, & Equiti adimere equum, & annulum, ſi quid in vitâ ejus deprehenderent honeſtati contrarium; tollere quoque omnia, quæ probitati morum perniciem illatura videbantur. undè *Magiſtri morum* ſolebant nominari. Ut ſi quis eques Romanus equum habêre gracilentum, aut parum nitidum viſus erat, incuriæ notabatur. Hoc tamen etiam obſervandum, quòd licet quis à *Cenſoribus* eſſet notatus, non tamen propterea fuerit, ut infamis, per omnem vitam à reditu ad honores excluſus. Eum enim vel ſucceſſores, vel Judices, re cognitâ & judicatâ, vel populus in ſuum locum reddens, aut novum honoris gradum decernens, poterat reſtituere. Sed & alia ad *Cenſorum* munus pertinebant, ut addere tribus, tuêri urbis templa, vias, pontes, aquarum ductus, & alia quædam publica ædificia; elocare item vectigalia. Habuerunt etiam poteſtatem leges condendi, aut abrogandi, & cognoſcendi de certis cauſis. A *Cenſore Cenſura* deducitur, id eſt, Cenſoris dignitas. Quoniam autem *Cenſores* in corrigendis moribus ſeveriores erant, factum eſt ut *cenſura* interdum pro ſeveritate, correctione, decreto, & lege accipiatur. Item à *Cenſore cenſorius* derivatur; cùm ad hominem refertur, ſignificat eum, qui aliquando cenſuram geſſit, hoc eſt, qui *Cenſor* fuit: ſicut *Conſularem* & *Prætorium* vocamus, qui aliquando aut Conſulatum geſſerit, aut Præturam. Dicitur etiam de aliis rebus omnibus, quæ ad *Cenſores* pertinent: undè *Cenſorium officium*, *Cenſoriam autoritatem* dicimus. Hinc quoque *cenſus* deducitur, hoc eſt, æſtimatio rerum & bonorum facta, ſecundum quam tributa pendebantur. Undè *cenſum agere*, eſt recenſere hominum facultates. 1 Id eſt, collegio, & ordine Senatorio. 2 Dedecoris. 3 Cauſâ. 4 Depulerant, amoverant, abire fecerant. 5 Id eſt, in hoc homine, nempe Q. Curio. 6 Par, æquè magna; ut in illo Ovidii. *Non minor eſt virtus, quam quærere, parta tueri.* 7 Morum levitas, & ſtultitia. 8 Hoc eſt, inconſiderata in re quapiam audendâ temeritas. 9 Hoc eſt reticebat, tacebat. 10 Auribus perceperat. 11 Pro occultabat, hoc eſt, abſcondebat. 12 Omnino. 13 Præmeditati, & excogitati. 14 Scilicet Q. Curio. 15 Clarâ, illuſtri. Hanc Florus *viliſſimum ſcortum* appellat. 16 Illiciti concubitus 17 Fulviæ ſcilicet. 18 Quia. 19 Hoc eſt, non tantum ut ſolitus erat. 20 Donare. 21 Subitò. 22 Jactabundus, efferens ſe. 23 Immenſa, & ſpes ampliſſimas: de hoc adagio ſuprà egimus 24 Pro pollicebatur, hoc eſt, promittebat, Fulviæ ſcilicet. 25 Pro minabatur, hoc eſt, minas necis ei inferebat, terrorem ei incutiebat denuntiatione periculi aut mortis. 26 Gladio ſtricto. 27 Pro niſi. 28 Q. Curio. 29 Obediens, morigera. 30 Eſſet. 31 Crudelius. 32 *Pro agitabat, hoc eſt*, agebât.

Fulvia, [1] inſolentiæ Curii cauſſa [2] cognita, tale [3] periculum reipubl. [4] haud occultum habuit; ſed, [5] ſublato [6] auctore, de Catilinæ conjuratione, quæ quo modo audierat, [7] compluribus narravit. [8] Ea res inprimis [9] ſtudia hominum accendit ad conſulatum [10] mandandum M. Tullio Ciceroni, namque [11] antea [12] pleraque nobilitas [13] invidia æſtuabat, & quaſi [14] pollui [15] conſulatum [16] credebat, ſi [17] eum, [18] quamvis [19] egregius, [20] homo novus [21] adeptus foret. ſed, ubi [22] periculum [23] advenit. [24] invidia, atque ſuperbia [25] poſtfuere. [26] Igitur [27] comi-

1 Inſolitæ arrogantiæ: quia ſcilicet omnem ſuam in conjuratione ſpem collocaverat, & ex eâ animoſior factus erat. 2 Perſpecta, intellectâ, ſcilicet ex moribus, quia, ut autor noſter dixit, *neque reticêre, quæ audierat, neque ſua ipſe ſcelera occultare poterat.* 3 Quod ſcilicet imminebat. 4 Id eſt, non occultavit. Narravit enim Ciceroni, & pluribus aliis. 5 Non nominato, ſed ſuppreſſo. 6 Scilicet indicii, nempe Q. Curio, à quo omnia audierat 7 Id eſt, plurimis hominibus. 8 Scilicet indicium, ſeu detectio conjurationis Catilinariæ. 9 Hoc eſt, favorem Romanorum incitavit. Quod & Plutarchus in Cicerone narrat, dicens: *Hæc cùm præſtantiſſimi civium præſenſiſſent, Ciceronem ad conſulatum petendum produxerunt: iſque a populo magno favore exceptus eſt, & repulſo Catilinâ, cum C. Antonio conſul deſignatus, quanquam ſolus inter competitores non patricio, ſed equeſtri patre natus eſſet.* 10 Committendum. Eſt enim *mandare*, alicui perſonæ gerendum aliquid, exequendumque committere: ut apud Ter. in Adelph. Huic *mandes*; ſi quid rectè curatum velis: ſic *mandare memoriæ*, eſt memoriæ committere, ut firmiter teneatur, & memoriæ infigere, ediſcere. *Mandare poſteritati*, eſt poſteritati relinquere. *Mandare terræ ſemina*, idem eſt, quod ſeminare. *Mandare* autem à *manu dandâ* dictum conſtat, quòd in dandis accipiendiſque mandatis *manus* ſibi invicem *dare* mos erat. *Mandare in ultimas terras*, eſt ablegare, mittere, amandare. *Mandare fidei alicujus*, eſt ejus fidei committere *Mandare ſe fugæ*, eſt fugâ ſalutem ſibi quærere. *Mandare literis*, eſt ſcribere. *Mandare aliquem humo, tumulo*, eſt ſepelire. *Mandare verſibus*, eſt carmine aliquid conſcribere. *Hinc mandator* derivatur, qui alteri mandatum aliquod injungit. 11 Hoc eſt, antequam de viro tam nobili quiſpiam aliquid ſuſpicaretur. 12 Id eſt, plerique nobiles & patritii. 13 Id eſt, odio in homines minus nobiles, & obſcuro loco natos ardebat, agitabatur. 14 Contaminari. 15 Dignitatem, & majeſtatem Conſularem. 16 Putabat. 17 Conſulatum. 18 Quantumvis. 19 Excellens, virtute præditus. 20 Hoc eſt, nullâ generis ſerie nobilis, & qui nunquam conſulatum geſſerat. *Novi* enim *homines* appellantur apud Salluſtium, Livium, aliosque, qui nullis majoribus, nulloque genere claro nati ſunt. Aliquando tamen *novus homo* dicitur is, qui conſul factus eſt, ex cujus familiâ nemo antè fuit conſul, quamvis ex eâ familiâ prætores fuerint. Sic Cicero Murænam *novum hominem* appellat, ex cujus familia nemo antè conſulatum geſſit, quamvis ex eâ familiâ prætores fuerint: ut Murænæ pater, avus, & proavus, prætores fuerunt. 21 Obtinuiſſet. 22 Scilicet Reipublicæ labefactandæ, & evertendæ. 23 Ingruit. 24 Nobilium ſcilicet. 25 Neglecta, poſtpoſita ſunt, & minus valuêre, quam commodum, utilitas-ve Reipublicæ. 26 Proinde. 27 Congregationibus, conventu, & *coitionibus populi* Romani ad creandos ſeu eligendos novos magiſtratus. *Comitia enim* (à *coëundo*, vel *comeundo*, quòd populus *coire* his, & unum in locum *convenire, ſoleret*, dicta) fuerunt conventus & congregationes populi, ad crean-

creandos magiſtratus, leges ferendas, & alia cum populo agenda. *Comitia* differunt à *Conciliis*, quòd *Comitia* ſint, cùm univerſus populus convenit; *Concilia* autem, quando non univerſus populus, ſed pars tantum aliqua ejus congregata eſſet, quæ tamen differentia anxiè ab autoribus non eſt obſervata. Neque verò omnes populi conventus *Comitia* dicta fuerunt, ſed ii tantum, qui ferendorum de aliqua re ſuffragiorum causâ haberentur. Quando verò ludorum, vel cenſus gratiâ, univerſus populus conveniret, *Comitia* non fuerunt. Leguntur autem in hiſtoria Romana *Comitia* Conſularia, Prætoria, Quæſtoria, Tribunitia: quibus ſcilicet Conſules, Prætores, Quæſtores, Tribuni, Ædiles creabantur. Tria autem genera *Comitiorum* fuerunt, *Curiata*, *Centuriata*, & *Tributa*. Nam quæ *Calata Comitia* legimus, ea peculiare genus non conſtituunt, ſunt enim vel *Curiata*, vel *Centuriata*: omnia enim *Comitia Calata* fuerunt. *Curiata Comitia* fuerunt, *in quibus populus curiatim ſuffragia ferebat*: hoc eſt, in quibus populi, per curias diviſi, ſententia rogabatur, ut, quod plures curiæ ſtatuiſſent, id juſſum populi eſſe diceretur. Hic autem de *Curiis*, unde hæc *Comitia* nomen traxerunt, verba facere, ex uſu foret, ſed quia de iis ſupra egimus, actum non agemus, quem locum adi. Cauſæ autem, propter quas ea habita fuerunt, hæ ſunt. Primum quidem, quando nondum *Centuriata*, nec *Tributa* fuerunt, omnia, quæ ad Rempublicam pertinuerunt, *Curiatis Comitiis* peracta ſunt. Reges & alii Magiſtratus iis creati; leges omnes, quæ ad illud uſque tempus latæ ſunt: ita ut omnia, quæ populi ſuffragiis fierent, nonniſi *Comitiis Curiatis* fierent. *Leges Curiatæ* fuerunt ſex. Prima, de confirmatione quorundam magiſtratuum. Altera de imperio (hoc eſt, rei militaris adminiſtrandæ facultate) Magiſtratibus, nempe Dictatoribus, Conſulibus, Proconſulibus, Prætoribus, Proprætoribus dando. Tertia *lex Curiata* fuit, quâ Camillus ab exilio revocatus eſt, ut tradit Livius lib. 5. Quarta erat, quâ adoptiones fiebant. Quinta, quæ teſtamentis confirmandis ferri ſolebat. Sexta *lex Curiata* fuit, quâ ſacrorum omnes conſecrationes fiebant, quas publice in concione populi fieri oporteret. Denique habendorum *Curiatorum Comitiorum* cauſa fuit, ad creandos quoſdam ſacerdotes. Hi erant Flamines, & Curio Maximus, cujus autoritate, curiæ omnes, curionesque regebantur. Porrò poteſtatem convocandi & habendi *Curiata Comitia* habuerunt primùm Reges, penes quos ſumma rerum omnium poteſtas fuit. Mutatâ autem veteri Reipublicæ formâ, & in Regis locum Conſulibus creatis, etiam hæc ratio mutata, & jus vocandi populum ad *Comitia Curiata*, vel alias perſonas translatum eſt. Tùm enim Magiſtratibus quibusdam patritiis, Conſulibus, Prætoribus, Dictatoribus, Interregibus, Pontificibus etiam id jus fuiſſe, Romanæ hiſtoriæ ſcriptores teſtantur. *Curiata* autem *Comitia* non fere poterant auſpicatò fieri, niſi infrà pomœrium, idque in foro, adeoque in *Comitio*. Varro dicit *Comitium* indè primum nomen habuiſſe, quòd *Comitiis Curiatis* populus illuc conveniret. Fuit igitur *Comitium* locus Romæ juxtà forum & curiam, in quo ſtans populus Romanus ſuffragia ferre conſueverat. Hoc verò etiam notandum eſt, *Comitium* multis annis tecto caruiſſe, & propterea ſæpe *Comitia* indicta ob tempeſtatem peragi non potuiſſe, ſed fuiſſe diſſoluta. Longo autem tempore poſt, ubi Hannibal in Italiam venerit, tectum impoſitum fuiſſe, idque poſteà à Cæſare reſtauratum. Hæc autem *Curiata Comitia* habita ſunt diebus comitialibus. Fuerunt autem *Comitiales dies*, quibus cum populo lege agi licebat, & in quibus populus Romanus convenire ſolebat ad ſuffragium ferendum. Hinc *morbus Comitialis* (ut obiter hoc addam) eſt dictus, quo homo ſubitò concidit, & ſpumæ ore moventur. Dictus *Comitialis*, quòd *Comitia* vitiare diceretur; interrumpebantur enim comitia, quoties aliquis ex hoc morbo concidiſſet; unde Serenus canit: *Eſt ſubiti ſpecies morbi, cui nomen ab illo, Quòd fieri nobis ſuffragia juſta recuſet. Sæpe etenim membris acri languore caducis Concilium populi labes horrenda diremit. Ipſe Deus memorat dubiæ per tempora lunæ Conceptum talis quem ſæpè ruina profudit.* Sicut autem *Curiata Comitia* à *Curiis*, ita *Centuriata Comitia* à *Centuriis* dicta ſunt. Fuerunt ergo

tiis habitis, [1] conſules [2] declarantur

ergò *Centuriata Comitia*, quibus populus per claſſium centurias diviſus ſuffragium ferebat, ita ut ſuffragia colligerentur centuriatim, & quod plures centuriæ juſſiſſent, id ratum haberetur. *Centuriæ* autem in agris dicebantur ducenta jugera, quia Romulus centenis civibus ducenta tribuit jugera: hinc *Centuriatus ager*, in ducenta jugera definitus: unde ergo *Centuriata Comitia*, quia populus Romanus per centenas turmas diviſus erat. Dionyſius libro quarto refert, Servium Tullium tria *Comitiis Centuriatis* peregiſſe, nempe Magiſtratus creaſſe, leges tuliſſe, & bellum indixiſſe. Cæterum *Centuriata Comitia* in loco inaugurato haberi oportebat, non tamen intra Pomœrium, ſed extra. Locus autem, *Comitiis Centuriatis* deſtinatus, erat campus Martius. Fuit autem *campus Martius* (qui etiam *Tiberinus* dicitur) locus extra urbem Romam propè portam Flumentanam; *Martius* dictus, eò quòd *Marti* ſacer vel dicatus eſſet; Moris autem fuit, in *campo Martio* Reges & Magiſtratus creari. *Tributa* denique *Comitia* fuerunt, cum ex regionibus & locis, hoc eſt, per *Tribus* ſuffragium ferebatur. Quod ut intelligatur, de *Tribubus*, undè hæc *Comitia* nomen acceperunt, quoniam jam ſaxum hoc volvo, pauca addam. Triplici modo vocabulum *Tribus* uſurpatur, aut pro loco, aut pro hominibus, aut pro jure. Quando pro loco ponitur, tùm partem quandam urbis Romæ ſignificat: quando verò pro hominibus, tùm partem quandam civitatis Romanæ, vel civium notat; pro jure acceptum, jus alicujus partis, vel urbis deſignat: Erant igitur *Tribus* populi Romani partes diſtinctæ locis in Urbe diverſis, ſic appellatæ aut à *tributo dando*, aut quia primò tres tantum fuerunt *Tribus*: quarum nomina hæc ſunt, *Ramnenſis*, *Tatienſis*, & *Luceres*: *Ramnenſis* dicta fuit à *Romulo*, primo Urbis conditore; *Tatienſis* à *Tito Tatio*, Sabinorum rege, qui à Romulo prælio victus, ab eodem in urbem Romam & imperii ſocietatem receptus fuit. *Luceres* vel à *Lucomonibus*, hoc eſt, Thuſcis; vel à *luco Aſyli*, in quem multi fugâ delati, civitateque donati fuerunt: ut docet Plutarchus in vita Romuli. *Ramnenſes* igitur fuerunt, qui cum Romulo primò Urbem condiderunt; atque hi omnes habitarunt Palatinum, & Cælium montes. *Tatienſes* fuerunt Sabini, & quotquot ab ea regione vel cum T. Tatio, vel poſtea venerunt; hi habitarunt Capitolinum & Quirinalem montes: cæteri adventitii, ut Etruſci, Ardeades, Latini, & perfugæ omnes, qui ad Aſylum confugerant, *Luceres* dicti ſunt; & tenuère loca inter Palatium & Capitolium & Circum Forum. Et quia in tres partes populus diviſus erat, factum eſt, ut hæ populi partes *Tribus* dicerentur, & qui ſingulis *Tribubus* præerant, *Tribuni*; & pecuniæ, quæ *tributim*, hoc eſt, per tribus imperabantur, vocarentur *tributa*. Sed poſteà aliæ quoque partes Urbis factæ, quæ ſimiliter *Tribus* appellatæ ſunt. Quælibet ex *Tribubus* decem Curias continebat, quæ de nominibus Sabinorum appellatæ ſunt. Cauſæ habendorum *Comitiorum Tributorum* generales fuerunt quatuor: prima, ad creandos minores Magiſtratus: altera, ad ſacerdotes collegiorum cooptandos: tertia, ad leges ferendas: quarta ad judicium exercendum. Sed hæc ſatis de *Comitiis* dicta ſufficiant: ſi quis tamen prolixiorem horum explicationem deſiderat, legat Roſinum Antiquit. Rom. lib. 6. De Comitiis. 1. *Conſul* à *conſulendo* dictus eſt, quod populo *conſuleret*. Etenim ab initio urbis Romæ Reges omnem poteſtatem habuere, quo tempore & Tribunus Celerum conſtituebatur, qui equitibus præerat, & veluti ſecundum à Regibus locum obtinebat. Quo in numero Brutus fuit regum ejiciendorum auctor: exactis verò regibus, duo conſules creari cœperunt, penes quos ſummum jus ut eſſet, lege rogatum eſt: dicti ab eo, quod plurimum reipublicæ *conſulerent*. Qui tamen, ne per omnia regiam poteſtatem ſibi vendicarent, lege latâ inſtitutum eſt, ut provocatio ab eis ad populum eſſet, ne-ve poſſent in caput civis Romani animadvertere injuſſu populi: ſolo hoc eis relicto, ut coërcère poſſent, & in vincula publica duci juberent. *A conſule fit conſularis*; quod ſi cum homine jungatur, ſignificat eum, qui conſul fuit; ſi cum re, quod conſulis eſt: ut *conſulare officium*. Et *proconſul*, non

qui

[1] M. Tullius, & C. Antonius [2] quod factum primo [3] populares conjurationis [4] concuſſerat, neque tamen Catilinæ [5] furor minueba-

qui pro alio conſule præeſt provinciæ, ſed qui cum poteſtate conſulari extra ordinem ad aliquam provinciam adminiſtrandam mittitur: qui tamen non duodecim, ſed ſex tantùm faſces habebat. 2 Pronunciantur voce præconis, quod ſuffragiis populi fieri ſolebat. 1 Cicero ſcilicet: qui conſul omnium conſenſu factus eſt: unde ait ipſe Cicero in Piſon. *Me cuncta Italia, me omnes ordines, me univerſa civitas, non priùs tabellâ, quam voce, priorem conſulem declaravit.* 2 Hoc eſt: quæ electio, & declaratio duorum iſtorum conſulum. 3 Participes, fautores, conſcios, ut ſuprà. 4 Vehementer commoverat. *Concutio* enim, eſt commoveo, aut vehementer commoveo. Ter. At quem Deum? Qui templa cæli ſumma ſonitu *concutit.* (*oncutio* componitur ex præpoſitione inſeparabili *con*, & verbo *quatio*, quod propriè ſignificat moveo cum violentia. Virg. *Quadrupedante putrem ſonitu quatit ungula campum.* Aliquando ſignificat ejicio, ſive excludo. Ter. Nimirum homo *quatietur* certè cum dono foras. Ab hoc fit frequentativum *quaſſo*, quod itidem eſt moveo. A *quatio* quoque compoſita fiunt *percutio*, quod eſt ferio; à quo *percuſſor*, qui ferit; & *percuſſio*, ictus. *Decutio*, quatiendo dejicio, demeto, excido. Plinius: Ramorum ſumma quæque *decutiens. Incutio*, injicio. Virg. *Incute vim ventis, ſubmerſaſque obrue puppes.* Propriè ſignificat ictum infero. *Succutio*, quod eſt concutio; & non tam in uſu eſt, quam ejus frequentativum *ſuccuſſo*, diciturque propriè de equo, qui *gradario* contrarius eſt, hoc eſt, concutiendo ſeſſorem, graditur: & equus ipſe *ſuccuſſor* appellatur; & *ſuccuſſarius Equus.* E contrario *gradarius* eſt equus, qui molli gradu, & ſine ſuccuſſaturâ incedit. *Tolutarius* verò equus vocatur, qui non vulgari motu incedit, ſed molli, alternoque crurum explicatu veluti currens, quod arte facere traditur. Hic *Aſturco* appellatur, ab *Aſturia*, Hiſpaniæ regione, quæ hujuſmodi equos præſtantes olim habebat, naturaliter ſic gradientes *Tolutarii* autem à pedum *volubilitate* dicuntur, quaſi *volutarii.* Unde *tolutim* adverbium, molliter volubiliter. Hinc *tolutim loqui* homines dicuntur, qui volubilitate quadam utuntur. *Diſcutio*, quod propriè eſt in diverſas partes rejicio, diſpello. Per ſimilitudinem ponitur pro removeo. Cic. *Diſcuſſa* eſt caligo, quam paulò antè dixi. Aliquando eſt, variis modis examino, inveſtigo. Cic. 4. Acad. Oportet igitur nos eſſe armatos, ut occurrere poſſimus interrogationibus eorum, captioneſque *diſcutere.* Unde *diſcuſſum* dicimus, quod eſt examinatum, aut judicatum. 5 Rabies, inſania. *Furor* enim aliquando pro inſania ponitur: unde *furioſum*, inſanum dicimus: aliquando pro nimia ira inflammatus. Quid inter *furorem*, *inſaniamque* propriè interſit, præclarè oſtendit Cicero, cùm ait: Itaque non eſt ſcriptum, ſi *inſanus*, ſed ſi *furioſus* eſſe incipit. *Inſaniam* enim cenſuerunt inconſtantiam, id eſt, ſanitate vacantem, quæ tamen poſſet tueri officiorum, & vitæ communem cultum, atque uſitatum; *furorem* autem rati ſunt mentis ad omnia cæcitatem; quod cum majus eſſe videatur, quam inſania, tamen ejuſmodi eſt, ut *furor* in ſapientem cadere poſſit, non poſſit inſania. A *furor* fit verbum *furo*, quod aliquando ſignificat irâ exagitor. Aliquando inſanio. Ab hoc fit *furiatus*, quod quidam à *furioſo* ita diſtinguunt: ut *furioſus* ſit, à quo furor nunquam recedit; *furiatus* autem, qui furit. Item à *furor Furiæ* dicuntur, quæ Deæ ſunt furoris, & Acherontis, noctiſque filiæ fuiſſe produntur. Quidam duas eſſe dicunt, Alecto, & Tiſiphonem: alii Megæram ſororem addunt. Alecto dicta eſt ab *α* privativâ particula, & λήγω, *deſino*, quod *nunquam deſinat* noxia eſſe hominibus. *Tiſiphone*, a τίω, *punio*, & φόνος, *cædes*. *Megæra*, à μεγαίρω, *invideo*, quod quieti hominum *invideat*. Hæ *Eumenides* vocantur per antiphraſin, quod immites atque implacabiles ſint: εὐμενὴς enim mitem ſignificat.

licitate, [1] egeſtate ſimul, ac [2] dolore [3] injuriæ, [4] novarum rerum cupidam; [5] quod Sullæ [6] dominatione, agros, [7] bonaque omnia [8] amiſerat; præterea, [9] latrones [10] cujuſque generis, [11] quorum [12] in ea regione magna [13] copia erat, [14] nonnullos ex [15] Sullanis colonis, [16] quibus [17] lubido atque luxuria ex magnis rapinis nihil [18] reliqui fecerant. Ea cum [19] Ciceroni [20] nunciarentur;

eſt, alliciebat. 1 Hoc eſt, propter egeſtatem, ſeu inopiam. 2 Hoc eſt, propter dolorem, id eſt, cruciatum. *Dolor* enim eſt animi vel corporis cruciatus. Eſt autem hic obiter notandum, *dolorem* latius patère quam *triſtitiam*: differunt enim Logicè, ut genus & ſpecies; *dolor* eſt genus, *triſtitia* verò ſpecies: omnis enim *triſtitia* eſt *dolor*, ſed non omnis *dolor* eſt *triſtitia*: nam ægritudo illa, quæ ab externo tantum ſenſu naſcitur, non ſortitur nomen *triſtitiæ*: at verò omnis ægritudo, ſive animi, ſive corporis, ſive ex ſolo ſenſu externo, ſive ab interno proveniat, ſc. phantaſiâ aut ratione, verè *dolor* appellatur. 3 Sc. à Syllanis illatæ, ut ſequitur. 4 Cupidam mutationis ſtatus. 5 Quia. 6 Propter dominationem, hoc eſt, imperium. 7 Subſtantias, facultates. 8 Perdiderat. 9 Graſſatores, raptores, ſc. *Manlius ſollicitabat*. *Latrones* autem, ſunt viarum obſeſſores, qui viatores, aut vitâ, aut pecuniâ ſpoliant; undè Horat. lib. 1. Epiſt. *Ut jugulent homines, ſurgunt de nocte latrones*. Ita dicti (ut ait Feſtus) *quod à latere adoriantur*: vel à *latendo*, *quòd latenter inſidientur*. Olim vocabantur *latrones*, conducti milites, quos Imperator & circà ſe habêre, & primos mittere ad omnia pericula conſuevit: quaſi *laterones*, quoniam *latera* tegerent, ut ait Varro: Plaut. in Milite: nam rex Seleucus me opere oravit maximo, ut ſibi *latrones* cogerem, atque conſcriberem. Undè verbum *latrocinari*, hoc eſt, latronum more graſſari, prædari, interficere: & *latrocinium*, hoc eſt, ipſa latrocinandi actio. A *latrone* fit diminutivum *latrunculus*, hoc eſt, parvus latro: à quo *latrunculatores* vocantur judices, qui latronibus conquirendis, & ſupplicio afficiendis præſunt. Sunt etiam *latrunculi* ſive *latrones* calculi, quibus ludimus ſedecim ſcrupis, geminâ acie utrinque directis: in quibus duo Reges ſunt invicem contendentes, duæ reginæ, quatuor equites, ſedecim pedites, quatuor ſatellites, totidem centuriones; undè Martialis canit: *Inſidioſorum ſi ludis bella latronum, Gemmeus iſte tibi miles & hoſtis erit*. 10 Id eſt, cujuſcunque, omnis generis & conditionis, tam ſervos, quam liberos. 11 Latronum, rapto viventium. 12 In eo tractu, ſeu parte, ſc. *Hetruria*. *Regio* à *regendo* dicta eſt, quod priuſquam provinciæ fierent, *regiones* ſub regibus erant, atque ab iis regerentur. Poſtea majores in urbe partes *regiones* appellari cœptæ. Undè fit adverbium, *regionatim*, hoc eſt, per ſingulas regiones. Et *è regione*, hoc eſt, ex adverſo. 13 Abundantia. 14 Aliquos, ſc. *ſollicitabat*. 15 Quos Sylla in alienos agros miſerat. 16 Militibus Syllanis. 17 Voluptas. 18 Reliquerant, quod eſſet conſumptum. 19 Conſuli. 20 Indicarentur. Plut. in Cic. *Haud multò poſt*, inquit, *cùm jam Catilinarii milites in Hetruria conveniſſent, dieſque, facinori deſtinata, appropinquare, media nocte ad domum Ciceronis veniunt primi potentiſſimique Romanorum M. Craſſus, M. Marcellus, & Scipio Metellus: hi cùm oſtium pulſaſſent, evocato janitore, ut excitaret Ciceronem, ſeque adeſſe indicaret, jubent. Ejus rei cauſam hanc perhibent. Craſſo peractâ cœnâ, literas reddiderat janitor, ab ignoto quodam homine illi traditas. Harum aliæ aliis erant inſcriptæ, una tantùm Craſſo, incerto autore: Craſſus epiſtolâ ſuâ lectâ, cum ex ea à Catilina magnam in urbe cædem editum iri cognoviſſet, propterea quod admoneretur ex urbe diſcedere, reliquas epiſtolas non ſolvit, ſed ſtatim ad Ciceronem contulit, cum periculi atrocitate perculſus, tùm ut ſuſpicionem de ſe, ob amicitiam* Catilinæ *ſuſceptam, purgaret*. Cicero, re deli-

[1] urbem [2] incendere, [3] viros [4] earum, vel [5] adjungere ſibi, vel [6] interficere. ſed [7] in his erat Sempronia, quæ multa ſæpe [8] viriliſaudaciæ [9] facinora [10] commiſerat. hæc mulier [11] genere atque [12] forma, [13] præterea [14] viro atque [15] liberis ſatis [16] fortunata fuit: [17] litteris Græcis & Latinis [18] docta: [19] pſallere; [20] ſaltare [21] elegantius, quam [22] neceſſe eſt [23] probæ:

1 Romam ſcilicet 2 Hoc eſt, conflagrare, ſcilicet ſe poſſe ſperabat per ſervos à mulieribus ſolicitatos. 3 Maritos. 4 Mulierum infamium. 5 Hoc eſt, ſibi amicos facere: nam *adjungere aliquem alteri*, eſt amicum facere: ut apud Ter. in Adelph. Quem beneficio *adjungas*, ille ex animo facit; id eſt, tibi amicum facias. Propriè *adjungere*, eſt addere, annectere, accommodare: ut apud Ter. in Andr. Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli, ut animum ad aliquod ſtudium *adjungant*; id eſt, accommodent. 6 Occidere, trucidare: ſc. ſi recuſarent ſe illi adjungere, & conjurationi favêre. 7 Inter has mulieres. 8 Id eſt, conjuncta cum virili audacia. 9 Facta. 10 Fecerat. 11 Natalibus, parentibus, utpote ex nobiliſſima Semproniorum familiâ orta. 12 Pulchritudine. 13 Inſuper. 14 Marito, utpote probo, atque adeo patritio: quippe quæ credatur Senatori, nempe D Bruto, nupſiſſe. 15 Sobole: quippe quam pulchram & maſculam pepererat. 16 Proſpera, felix. 17 Hic *docta* conſtruitur cum ablativo, pro *docta literas Græcas & Latinas.* Per *literas* intelligit Salluſtius hoc loco linguam, aut diſciplinam. *Literæ* enim ſæpius vocantur diſciplinæ, quæ literarum monumentis continentur: ut apud Plaut. *Literas* didiciſti, ſine alios diſcere. Undè *dare operam literis* dicimus, hoc eſt, incumbere ingenuis artibus, quæ *literis* conſignatæ & ſcriptæ ſunt. Undè *literatus* is vocatur, qui in literarum ſtudiis eruditus eſt: ut apud Cic. Famil. 9. Frater tuus, quem *literatiſſimum* fuiſſe judico, facilè diceret. Hujus contrarium eſt *illiteratus*, hoc eſt, rudis, indoctus. Propriè *literæ* ſunt minimæ partes vocis, ex quibus ſyllabæ conficiuntur; & tam ſingulari, quàm plurali nùmero elementum ſignificat, ut A, vel B. *Literæ* in plurali numero epiſtolam ſignificant. Reperitur tamen aliquando *Litera* in ſingulari pro epiſtolâ, apud Poëtas præcipuè: ut apud Ovid. in Epiſt. *Quam legis, à rapta Briſeide litera venit.* *Literas attingere*, eſt ipſas tractare; ſeu verſari in ſtudiis literarum. A *litera* fit etiam diminutivum *literula*: & *literator*, qui leviter literis tinctus eſt, vel qui prima literarum elementa docet, Grammaticus. Hinc *literatura*, eadem quæ Grammatica. Aliquando accipitur pro literarum ſcientia, & cognitione. 18 Inſtructa, perita, erudita. 19 Verbum eſt merè Græcum, idem ſignificans quod canere, ſive id ore fiat, ſive inſtrumento muſico. Hinc *pſaltes*, id eſt, cantor: & *pſaltria*, id eſt, cantatrix, quæ inſtrumento aliquo muſico canit: à Latinis *fidicina* dicitur, quaſi *fidibus canens*: undè Ter. in Adelph. Iſthæc jam penes vos *pſaltria* eſt. A *pſallo* fit *pſalma*, hoc eſt, carmen quod fidibus canitur: & *Pſalmiſta*, qui Pſalmos facit: talis *Pſalmiſta* fuit regius Propheta David. Item *Pſalmodus*, qui pſallit fidibus, & ſimul canit ore. 20 Tripudiare, choreas ducere: ut apud Cic. Nemo ferè *ſaltat* ſobrius: hinc *ſaltator*, hoc eſt, tripudiator, qui ſaltat: idem *ſaltatorius*, quod ad ſaltationem pertinet: ut, *ludus ſaltatorius*, in quo ſaltare docetur; item *ſaltatio*, id eſt, tripudium, aut facultas quædam motibus ac geſtibus corporis, artificio quodam, numero, ratione factis, imitandi hominum mores & actiones. De hac ſaltatione lege Roſinum lib. 5. c. x. Antiquit. Rom. 21 Artificioſiùs, luculentiùs. 22 Conveniens. 23 Scilicet mulieri, quæ proba & honeſta ſit: quia oportet probas mulieres potiùs hùc incumbere, ut rei familiaris ſtudioſæ ſint, quam choreas diſcant, & potiùs Deum timeant: cum tamen hoc ſæculo (proh dolor) ſaltatio illa, omnis laſciviæ fomes, nuſquam non commendetur. Longè aliter ſapuerunt cele-

bri

[1] multa alia, quæ [2] inſtrumenta luxuriæ ſunt, ſed ei [3] cariora ſemper omnia, quam [4] decus, atque [5] pudicitia fuit. [6] pecuniæ, an famæ minus parceret, [7] haud facile [8] diſcerneres; [9] lubidine ſic [10] accenſa, ut ſæpius [11] peteret viros, quam [12] peteretur. [13] ſed [14] ea ſæpe [15] antehac [16] fidem prodiderat, [17] creditum [18] abjuraverat, [19] cædis conſcia fuerat, luxuria atque inopia [20] præceps abierat.

brata in hiſtoriis Spartanæ pudicitię exempla. *Lucippe* & *Ariſtippe*, quod virginibus, & matronis aliis ſaltantibus, ſaltationes caſtè & verecundè declinarint, nec cur iis ſe commiſcerent, ullis precibus, aut rationibus adduci potuerunt. 1 Sc. noverat & ſciebat Sempronia. 2 Irritamenta, inflammationes. Nam cantus & præcipuè ſaltationes & tripudia omnis licentiæ & laſciviæ argumenta præbent, ac latam intemperantiæ, ac luxuriæ feneſtram aperiunt incautæ juventuti. Quod & Cicero, magnus ille non dicendi ſolum, ſed & vivendi magiſter, confirmat: *Nemo*, inquit, *ferè ſaltat ſobrius, niſi fortè inſanit; neque in ſolitudine, neque in convivio moderato atque honeſto: intempeſtivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum comes eſt extrema ſaltatio.* Et Horat. lib. 3. Od. 6. *Motus docêri gaudet Ionicos Matura virgo, & fingitur artubus Iam nunc, & inceſtos amores De tenero meditatur ungui. Mox juniores quærit adulteros Inter mariti vina: neque eligit, Cui donet impermiſſa raptim Gaudia, luminibus remotis.* *Inſtrumenti* nomine generaliter intelligitur, quicquid nobis uſui ad agendum eſt: ſic dicimus, arma *inſtrumenta* belli eſſe. 3 Gratiora, acceptiora. 4 Vitæ probitas & honeſtas. 5 Corporis caſtitas. 6 Hoc eſt, utrùm minoris famam, an pecuniæ profuſionem faceret. 7 Difficulter, vix. 8 Dijudicares, diſtingueres, dignoſceres: ſic ſumitur iſta vox apud Ter. in Adelph. Quid hoc (malum) infelicitatis? Nequeo ſatis *diſcernere*, niſi me credo huic eſſe natum rei, ferundis miſeriis. A *diſcerno diſcretus* dicitur, quod modò paſſivam habet ſignificationem, & idem eſt, quod ſeparatus: à quo *diſcretio*, ſeparatio: & *diſcretè*, diſtinctè. Modò *diſcretus* activam habet ſignificationem, ſignificatque eum, qui perſonarum qualitates, & rerum momenta diſcernit. 9 Voluptate 10 Inflammata. 11 Hoc eſt, cum viris rem habere deſideraret. 12 Scilicet *à viris*. 13 Scilicet ideò fortè à viris non petebatur, quia ea antehac ſæpè, &c. 14 Sempronia. 15 Ante hanc conjurationem. 16 Id eſt, non ſervaverat fidem ſuam, perfida fuerat; quia ſæpe promiſerat ſe aliquid facturam, quod poſtea non fecerat: ſic, *prodere officium*, eſt officio deeſſe, aut contra officium facere. *Prodere* aliquando idem eſt quod oſtendere, patefacère: Virg. —— *tectusque recuſat Prodere voce ſua quenquam, aut opponere morti.* Interdum ſignificat protendere, propagare. Nonnunquam ponitur pro tradere; ut infra à Salluſtio noſtro: *Antequam arcem* proderet *hoſtibus:* unde ſumitur etiam pro facere proditionem. Hinc *proditor*, *proditio*, vel à *prodendo* conſilia hoſtibus, vel à tradendis urbibus, arcibus. Item pro differre, pro trahere: ut apud Ter. in Andr. Credo, impetrabo, ut aliquot ſaltem nuptiis *prodat* dies. *Prodere poſteris*, eſt poſteris tradere, vel ad poſteros transmittere. *Prodere memoriæ*, eſt literis mandare. *Prodere interregem*, eſt nominare, renuntiare. 17 Res ſibi commodatò & mutuò datas, & creditas. 18 Juramento denegaverat. *Abjurare*, eſt rem mihi creditam non eſſe, vel aliquid me habere, aut promiſiſſe, jurare. Hinc *abjuratus*, id eſt, cum perjurio negatus: ut cum depoſitum *abjuratum* dicimus. Hinc *abjuratio*, hoc eſt, rei creditæ negatio per juramentum facta. Sempronia itaque *abjuraverat creditum*, id eſt, pecuniam, aut res alias, quas mutuo acceperat, nunquam ſe accepiſſe jurabat. 19 Necis hominum. 20 Perdita erat, ſeu præcipitantei, inſanæ inſtar, in exitium & ruinam

tuerat

[1] verùm [2] ingenium [3] ejus [4] haud abſurdum: [5] poſſe [6] verſus [7] facere; [8] jocum [9] movere; [10] ſermone uti, vel [11] modeſto, vel [12] molli, vel [13] procaci. [14] prorſus multæ [15] facetiæ, multuſque [16] lepos [17] inerat. [18] His rebus [19] comparatis, Catilina [20] nihilo minus [21] in proximum annum conſulatum [22] petebat; ſperans, ſi [23] deſignatus [24] foret, facile ſe [25] ex voluntate [26] Antonio uſurum [27] neque [28] interea [29] quietus erat, ſed

ruerat. *Præceps* ex *præ* & *capio* componitur, & ſignificat propriè eum, qui ſine conſideratione aliquâ aut modo aliquid agit, & quaſi rem & tempus præoccupat: ſic ſumitur iſta vox apud Virg. 3. Æneid —— *mox ſeſe ad littora præceps, Cum fletu, precibuſque tulit.* Hoc eſt: ſine reſpectu ſalutis, inquit Servius. Undè pro nimis feſtino poni ſolet: ut apud Martial. lib. 1. Epigr. *Præceps ſanguinea dum ſe rotat urſus arena, Implicitam viſco perdidit ille fugam.* Hoc eſt, dùm feſtinus & furibundus iſte urſus vertit ſe in arenâ ſparsâ cruore multarum ferarum, amiſit curſum ipſe involutus rete. Sumitur etiam *præceps* pro loco alto, undè quis facilè in præceps dari poteſt: ut apud Virg 2. Æneid. *Turrim in præcipiti ſtantem,* Sc. *aggreſſi ſumus ferro.* Habet autem hoc nomen varios in oratione uſus: ut *Agere præcipitem, Abire præcipitem, Deferri præcipitem, Ejici præcipitem, Cadere præcipitem, Decidere in præceps. Dare aliquem præcipitem,* eſt depellere, & deturbare, ut deorſum decidat in caput. Sic dicimus, *Præcipitem in terram dare, Præcipitem agere, Præcipitem ferri. In præcipiti eſſe*, id eſt, in ſummo periculo. Hinc fit *præcipitare*, hoc eſt, in præceps dejicere: ut, *præcipitare ſe de turri: præcipitare ſe in flumen.* Aliquando, inconſideratè agere, & temerè rem aliquam aggredi: undè Plaut. Nam qui in amorem ſe *præcipitavit*, pejus perit, quam ſi de ſaxo ſaliat. Hinc *præcipitium*, locus præruptus, undè præcipitari facilè aliquis poteſt: & *præcipitanter* adverbium, quod ſignificat temerè, inconſideratè. 1 Sed. 2 Natura. 3 Semproniæ ſcilicet. 4 Aptum ſc. *fuit*, & promptum in re aliquâ proferenda, & componendâ. 5 Pro poterat. 6 Carmina: *Verſus eſt pedum certo numero diſpoſitorum caſtigata connexio:* ita dictus, à *vertendo*, quòd antequam legitimos accipiat numeros, modo hoc, modò illo modo *vertatur.* Hinc *verſificare*, eſt verſus facere: & *verſificatio*, ipſe verſificandi actus: & *verſificator*, verſuum ſcriptor. 7 Componere. 8 Verba jocularia, ridicula. *Iocus* autem dicitur, quod ſerium non eſt. 9 Excitare, proferre. 10 Oratione. 11 Honeſto, pudico, moderato. 12 Laſcivo. 13 Petulanti, improbo: ut apud Ter. in Hecyr. Maligna multo, & magis *procax* facta illicò eſt. 14 Omninò. 15 Urbanitates, gratiæ, feſtivitates, ſc. *inerant ei. Facetiæ* enim ſunt quaſi deliciæ quædam ſermonis, & dicta urbana, feſtivitas. A *facetus* deducitur, qui ſalibus & ſermonis urbanitate, citra ſcurrilitatem tamen, abundat, feſtivus: à *faciendo* dictus, quòd verbis *faciat*, quæ vult. Hinc *facetè* adverbium, id eſt, eleganter, urbanè. 16 Urbanitas, feſtivitas, venuſtas. 17 Sc. Semproniæ. 18 Sc. jam dictis, nempe, quod duo iſti M. Tullius Cicero & C. Antonius conſules, quos timuerat, eſſent creati; aut pertinentibus ad imperium. Redit ad Catilinam. 19 Peractis, diſpoſitis à populo Romano. 20 Id eſt, hiſce rebus non obſtantibus; vel, licet repulſam tuliſſet. 21 Hoc loco tempus futurum denotat: ut, valebis *in* craſtinum: redibo *in* cœnam. 22 Appetebat. 23 Declaratus, ſc. conſul futurus. 24 Eſſet. 25 Secundum voluntatem ſuam, & arbitrium, aut ad libitum ſuum. 26 Utpotè *homine & familiari & omnibus neceſſitudinibus circumvento*, ut ſupra dixit. 27 Et non. 28 Interim, ſc. antequam dies comitiales adveniſſent. 29 Tranquillus, otioſus: ſed Ciceroni, ubicunque poterat,

quod attinet, hæc ejuſmodi fuit. Imperator triumphali habitu ornatus, ut ſcribit Zonaras

bus omnia [1] honeſta, atque inhoneſta vendere mos erat. [2] ſed prætores Q. Pompejus Rufus Capuam, [3] Q. Metellus Celer

lib. 2. armillis ſumptis, laureâ redimitus, & ramum dextrâ tenens populum convocabat, & militibus ſuis, aliis communibus, aliis propriis laudibus ſuis onetatis, pecuniam & ornamenta dividebat, cùm armillas aliis haſtas puras, aliis argenteas, expreſſum viri nomen, ac facinus ferentes, largiretur. Nam ſi quis murum primus aſcenderat, muri; ſi caſtellum expugnarat, caſtelli ſpeciem coronâ gerebat. Qui autem civem in acie, aut aliter conſervaſſet, quernam coronam accipiebat. cuius honos argenteis & aureis omnibus excellebat. Quidam cohortibus etiam univerſis, ſpoliorum autem magnam partem militibus diſtribuebant. His peractis, ſacrificio facto, triumphans currum conſcendens orabat Deos, ut res Romanas ſervarent. Tum per portam triumphalem vehebatur. Præcedebant tubicines, canentes modos triumphales aut claſſicum. Poſt hos ducebantur boves maſtandi in ſacrificiis, vittis, ſertiſque redimiti, & aliquando auratis cornibus. His ſuccedebat oſtentatio ſpoliorum, & manubiarum, quæ ſingulari artificio compoſita, partim plauſtris vehebantur, partim geſtabantur ab adoleſcentibus ornatis. Ferebantur & tituli victarum gentium, cum imaginibus victarum urbium: ac fuerunt ſpoliis interdum mixta animalia, anteà non viſa, aut mirabiles plantæ ex locis captis aſportatæ. Succedebant inde, qui ex hoſtibus capti erant, Duces vincti catenis, & poſt illos antè currum Imperatoris portabantur coronæ aureæ, ſi quæ ipſi ab urbibus vel Provinciis per legationes eſſent exhibitæ. Tùm ipſe Imperator curru ſublimi, magnificè exornato, vehebatur, fulgens veſte triumphali, & redimitus coronâ laureâ, ramumque lauri manu geſtans. Veſtis triumphalis erat purpura, auro intexto picta. Hac veſte extra triumphum uti nemini fas fuit. Currum, qui neque bellicorum, neque ludicrarum quadrigarum, ſed turris rotundæ inſtar conſtructus erat, uſitatè traxerunt equi albi. Quidam tamen cervos, vel leones vel elephantos junctos habuerunt. Sub eo loco, cui Imperator inſidebat, ſuſpenſum fuit idolum Dei Faſcini, ut cogitaret ſe hominem eſſe. In ipſo curru, teſte Zonarâ, miniſter publicus advehebatur, coronam auream gemmis diſtinctam ſuſtinens, monens eum, ut reliquum vitæ ſpatium provideret, nec eo honore elatus ſuperbiret. Appenſum quoque fuit currui tintinabulum & flagellum, ut moneretur, fieri poſſe, ut & flagris cæderetur, & capite damnaretur. Moris item fuit, ut triumphantium ora minio illinirentur. Dein filiolos pueros, & cognatorum virgines in currum adſciſcebat: natu verò grandiores equis jugalibus imponebat. Currum ſequebatur equitum & peditum exercitus, ſuo quiſque ordine. Ex his ſi qui peculiares coronas, aliaque dona ab Imperatore acceperant, ea præ ſe ferebant. Cæteri laureati incedebant, cientes lætiſſimâ voce triumphum, & accinentes triumphalia carmina. Qui ad ſpectaculum confluxerant, induti erant veſtitu mundo, & ut plurimùm albo. Procedente pompâ ædes ſacræ fuerunt apertæ. Ad Capitolium ductus Imperator, ſimulatque de foro, verſus illud currum flectere cæpit, hoſtes abduci mandat in carcerem. Cum ventum fuit in Capitolium, Jovi, Junoni, Diis, Deabuſque aliis gratias agit pro felici bellorum ſucceſſu, rogatque ut res Romanas foveant protegantque. Tum immolantur hoſtiæ ſeu victimæ, & dicata Jovi corona aurea, & aliquot pretioſæ manubiæ, clypei & alia monumenta ibi ſuſpenſa. Datum etiam in ipſo Capitolio epulum ſumptibus publicis, & aliquantum pecuniæ plebi viritim diſtributum, cætera relata in ærarium publicum. Atque hoc quidem modo pompa hæc celebratur, cui ſuccedunt ſtatuæ, trophæa, arcus triumphales, atque *alia monumenta*. 1 Id eſt, qui per fas nefaſque pecuniæ corradendæ *incumbebant* 2 Scilicet miſſi ſunt. 3 Celeres dicti ſunt veloces, *à quodam Celere*, uno ex Romuli comitibus, qui Celer in Hetruriam ſeceſſit. *Unde Metellum tradunt*, quod mortuo patre ſingulari certamine pugnan-

[1] in agrum Picenum: [2] hiſque permiſſum, [3] uti [4] pro tempore, atque periculo exercitum [5] compararent. [6] ad hoc, ſi quis [7] indicaſſet de conjuratione, quæ contra rempublicam facta erat, [8] præmium, [9] ſervo libertatem & [10] H.S.C. [11] libero [12] impunitatem [13] ejus rei, & H.S.cc. [14] itemque [15] decrevere, uti [16] familiæ gladiatoriæ Capuam, & in cætera [17] municipia [18] diſtribuerentur [19] pro [20] cujusque [21] opibus; Romæ per totam urbem [22] vigiliæ haberentur, [23] eisque [24] minores magiſtratus [25] præeſſent.

tium ludum ad paucos dies inſtituiſſet, Romanos, admiratos apparatus *celeritatem*, *Celerem* appellaſſe. Plut. in Romulo. 1. Cic. in 2. Orat. in Catil. *Q. Metellus, quem ego, proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit.* 2 Duobus ſcilicet prætoribus, licet nec conſulatum, nec Dictaturam gererent. 3 Ut. 4 Hoc eſt, ſecundum neceſſitatem illius temporis, ut tempus poſtulabat. 5 Congregarent. 6 Præterea. Ordo eſt: Ad hoc *Senatores* decreverunt præmium, ſi quis indicaſſet de conjuratione, quæ erat facta contra Rempublicam, ſervo libertatem, & centum ſeſtertia; *& decreverunt* libero impunitatem ejus rei, & ducenta millia ſeſtertiorum. 7 Indicium aliquod feciſſet. 8 Mercedem. 9 Id eſt, civilitatem. Ubi obiter notandum eſt, civium Romanorum ſervos, tùm cives fieri, cùm libertate à Prætore publicè donarentur. 10 Id eſt, centum ſeſtertia: hoc eſt, duo millia & quingentos aureos coronatos. *Seſtertius* eſt quarta pars denarii, dictus quaſi *ſemi astertius*, quòd duos aſſes ſeu libras valêret & ſemi: ideoque apud autores deſignatur duobus LL. & S. vel quod frequenter, H. S. At *ſeſtertium* in genere neutro eſt mille ſeſtertiorum. Notandum autem eſt, quoties adverbium numerandi præponitur ſeſtertii notæ, toties intelligi centena ſeſtertiorum millia, ſic vicies H. S. ſunt vicies centena ſeſtertiorum millia. 11 Homini ingenuo, civi. 12 Veniam, licentiam. *Impunitas* eſt venia peccati, licentia, libertas, cùm ſcilicet, is, qui peccavit, nullâ afficitur pœnâ: deducitur autem ab *impunites*, hoc eſt, non punitus, pœnis ſolutus. Hinc adverbium *impunè*, ſine pœna, impunite. Aliquando eſt quod ſine detrimento; ut apud Ter. in Hecyr. *Impunè* iſtud optare tibi licet. 13 Intellige conjurationis, in qua ipſe erat. 14 Similiter. 15 Statuêre, ſc. *Senatores*. 16 Id eſt, quæ addictæ erant ludis gladiatoriis, aut gladiatoribus: ſervi gladiatores. *Gladiatores* dicuntur generaliter omnes, qui gladiis pugnant, etiam diſcendi gratiâ, antequam in ludum producantur. Specialiter verò inter *gladiatores* ſunt *retiarii*, qui adversùs *mirmillones* (hoc eſt, gladiatores, qui genere quodam Gallicæ armaturæ utebantur, quod *mirmillonium* nominabatur) pugnabant. Dicti à *rete*, quod ſub ſcuto gerebant, ut mirmillones involverent. Hinc *gladiatorius*, *a*, *um*, quod ad gladiatores pertinet: ut *ludus gladiatorius*, *munus gladiatorium*. *Animus gladiatorius* vocatur animus tam pertinax, ut vel magno ſuo periculo rem inſtitutam perficere non dubitet, certus aut omnino ſuperare, aut labori ſuccumbere: unde Ter. in Phorm. Hi *gladiatorio animo* ad me affectant viam. *Gladiatoribus* enim, ubi ſemel in arenam deſcenderint, ea neceſſitas imponitur, ut adverſarium victum occidant, aut idem ab illo exſpectent. Hinc *gladiatura*, hoc eſt, congreſſus gladiatorum. 17 Id eſt, civitates ſuo jure & legibus utentes. 18 Hoc eſt, diſtributæ ſeu diviſæ mitterentur. 19 Juxta, ſecundum. 20 Scilicet familiæ, *aut civis, aut municipii*. 21 Facultatibus, divitiis. 22 Excubiæ. 23 Excubiis, *aut vigiliis*. 24 Ædiles nempe, & Quæſtores. 25 Imperarent.

tigati. poſtremo, ubi multa [1] agitanti nihil [2] procedit, rurſus [3] intempeſta nocte conjurationis principes convocat per [4] M. Porcium Leccam [5] ibique multa de [6] ignavia [7] eorum queſtus, [8] docet ſe [9] præmiſiſſe Manlium ad eam multitudinem, quam ad capiunda arma paraverat; item [10] alios in alia loca [11] opportuna. qui initium belli facerent; ſeque ad exercitum proficiſci cupere, ſi prius Ciceronem [12] oppreſſiſſet: [13] eum ſuis [14] conſiliis multum [15] officere. [16] Igitur, [17] perterritis ac dubitantibus [18] ceteris, C. Cornelius, eques Romanus, [19] operam ſuam pollicitus, &

1 In animo verſanti, cogitanti. 2 Succedit. 3 Mediâ nocte: dicitur *intempeſta*, quaſi nulli agendæ rei *tempeſtiva*, ſive, quod nullum tum quippiam agendi tempus eſt: quod alii *concubium* appellarunt, quod ferè omnes tunc cubarent. 4 Is enim eſt, in cujus domum conjurati convenerant. Quod & affirmat Cicero in 1. Orat. in Catil. *Dico te priori nocte veniſſe inter falcarios (non agam obſcurè) in M. Leccæ domum: conveniſſe eodem complures, ejuſdem amentiæ ſceleriſque ſocios.* Et in oratione pro P. Sylla: *Quid tandem de illâ nocte dicit, cùm inter falcarios ad M. Leccam, nocte eâ qua conſecuta eſt poſterum diem nonarum Novembris, me conſule, Catilinæ denuntiatione convenit? Quæ nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit, atque acerbiſſima. Tùm Catilinæ dies exeundi, tùm ceteris manendi conditio, tum deſcriptio totam per urbem cædis atque incendiorum conſtituta eſt.* Id ipſum quoque refert Porcius Latro in declamatione, quam habuit in Catilinam ſimulque rationem, cur hanc potiſſimùm domum delegerint, hiſce verbis reddit: *Contulit igitur ſeſe in ipſam M. Leccæ domum, remotam ab omni celebritate, conſtipatam multitudine arbuſcularum, & ab omni ſuſpicione prodendi facinoris non mediocriter abhorrentem. Quos verò tetenderit ibi conjurationis laqueos, aut quas catenas ſcelerum conflaverit nobis ac facultatibus noſtris, Saturnalium dies patefactura fuerat, niſi primùm benignitate Deorum immortalium, deinde vigilantiâ conſulari, nefaria ſica de manibus latronum excidiſſent.* 5 Id eſt, in cœtu eorum. 6 Socordia 7 Convocatorum ſcilicet, aut conjuratorùm. 8 Indicat. 9 Antè miſiſſe: ut apud Virg. 1. Æneid. —— *Rapidum ad naves præmittit Achaten* 10 Sc. *præmiſiſſe ſe docet.* 11 Commoda, ſc. bello faciendo. 12 Obruiſſet, perdidiſſet. 13 Ciceronem. 14 Propoſito. 15 Obeſſe, impedimento eſſe. 16 Refert jam ea, quæ reſponſa ſunt, & à quibus. 17 Terrefactis, quia nempe Catilinæ conſilia parum procedebant, & res poſtulare videbatur, ut conſulem tantæ dignitatis virum interficerent. 18 Reliquis conjuratoribus. 19 Id eſt, diligentem ſuum, in opprimendo Cicerone, laborem. *Opera* enim eſt actio, labor, & induſtria operantis, ſeu operatio. Cic. lib. 1. Offic. Quidam nimis magnum ſtudium, multamque *operam* in res obſcuras atque difficiles, conferunt. *Opus* verò eſt finis, fructuſque operæ: undè *opera autorum* dicuntur. Notandum tamen eſt, quòd quoties non ad laborem corporis, ſed ad laborem animi, & ad artem induſtriamque reſpicimus, magis *opus*, quam *operam* dicimus: ut *in opere ruſtico, in opere fabrili, in opere faciundo.* Dicimus item *operam dare, operam impendere, operam navare*, hoc eſt, ad aliquam rem agendam incumbere, & ſtudium, laboremque impendere. Undè Cic. *Da operam*, ut valeas: hoc eſt, cura, enitere, elabora ut valeas. Hinc *dedita operâ* dicimus, hoc eſt, de induſtriâ, quaſi curâ adhibitâ, & labore impenſo: quod & *datâ operâ* dicitur. Dicimus etiam, *Operam conferre in aliquam rem, Operam conſumere in aliqua re: Operam dare alicui, id eſt, juvare. Dare operam alicui*, eſt etiam audientiam accommodare:

[1] cum eo L. Varguntejus [2] Senator, conſtituere [3] ea nocte [4] paulo poſt, cum armatis hominibus, [5] ſicuti [6] ſalutatum [7] introire [8] ad Ciceronem, & [9] de improviſo domi ſuæ imparatum [10] confodere. [11] Curius, ubi intelligit, quantum periculum [12] conſuli [13] impendeat, [14] propere per Fulviam Ciceroni [15] dolum, qui parabatur, [16] enunciat. ita [17] illi janua [18] prohibiti, tantum facinus fruſtra [19] ſuſceperant. [20] Interea Mallius [21] in Etruria plebem [22] ſo-

dare: *Dare operam præceptori*, eſt eum audire: *Id operando*, dixit Terentius, id eſt, curo, laboro. *Eadem operâ* aliquid facere, id eſt, eadem diligentiâ, eodem labore. *Opera tibi vita* eſt, hoc eſt, vitam tibi ex labore comparas. Dicimus etiam, *perdere operam*, *ludere operam*. Item *Operæ* perſonæ ipſæ laborantes vocantur, quæ pretio conductæ aliquid operis faciunt.

1 C. Cornelio 2 Hoc eſt, vir Senatorii ordinis. Salluſtius noſter hic à Cicerone diſſentire videtur, qui oratione citatâ dicit repertos fuiſſe duos equites: at autor noſter hic *L.* Varguntejum Senatorem appellat, quomodo ergo duo equites reperti ſunt? Reſpondeo, Ciceronem Varguntejum equitem appellaſſe, vel quia omnis ſenator eſt eques, licet non contra; vel quia ne notetur, diſcrimen ponere noluit. 3 Quâ convocati erant. 4 Hoc eſt, primo diluculo, oriente aurorâ: nam hoc conſilium nocte intempeſtâ habitum fuerat. 5 Quaſi. 6 Ad ſalutandum. Moris autem fuit apud Romanos, ut horâ primâ & ſecundâ principem potentiores ſalutatum irent, tertiâ in judiciis occupati eſſent, quartâ & quintâ rei domeſticæ incumberent, ſextâ defeſſi quieti ſe darent, ſeptimâ otiarentur, octavâ ſe in palæſtrâ exercerent, nonâ verò cœnarent. Quod Martialis confirmat hiſce verbis: *Prima ſalutantes, atque altera continet hora: Exercet raucos tertia cauſidicos. In quintam varios exercet Roma labores: Sexta quies laſſis, ſeptima finis erit. Sufficit in nonam nitidis octava palæſtris, Imperat extructos frangere nona thoros.* Salutatores autem priuſquam admitterentur, conſiſtebant antè fores in veſtibulis ædium. Undè Gellius ſic ait: *In veſtibulo ædium Palatinarum omnis ferè ordinum multitudo operientes ſalutationem Cæſaris conſtiterant.* 7 Ingredi. 8 Id eſt, ad Ciceronis domum. Nota: Cum domum alicujus vulgus nominat, Terentius, aliique facundiæ beatioris homines, Perſonæ nomen, aut pro Perſonæ nomine, Pronomen dicunt propè ſemper ut, *Ab amico* venio, potiùs quam à domo amici. Ter. Quænam eſt hæc anus exanimata, *à fratre* quæ egreſſa eſt *meo?* Idem: *A me* neſcio quis exit. 9 Nihil tale cogitantem. 10 Transfigere, ſcilicet enſibus, ſicis, & pugionibus. 11 Amator Fulviæ. 12 Ciceroni. 13 Immineat. 14 Subitò. 15 Inſidias: quia ſcilicet hi duo conjurati Ciceronis domum ingredi volebant, tanquam ſalutaturi ipſum, ac nihil tale ſuſpicantem occidere. 16 Indicat. *Enunciare* enim, eſt ſignificare, pronuntiare, exprimere. Hinc *enunciatum* & *enunciatio* deducitur, quæ à Logicis definitur, Oratio perfecta, quâ aliquid de altero affirmatur aut negatur: ut, Logica eſt ars, dicitur *enunciatio*, quia de Logicâ affirmat, quòd ſit ars: ſic, homo non eſt beſtia, itidem eſt *enunciatio*, quia de homine negat, quòd ſit beſtia. De hac fuſius Logici. 17 Scilicet C. Cornelius, & L. Varguntejus, cum conjuratis ſuis. 18 Excluſi. Cic. in 1. Orat. in Catil *Hæc*, inquit, *ego omnia, vixdum etiam cœtu veſtro dimiſſo, comperi: domum meam majoribus præſidiis munivi, atque firmavi: excluſi eos, quos tu mane ad me ſalutatum miſeras, cùm illi ipſi veniſſent, quos ego jam multis viris ad me venturos id temporis eſſe prædixeram.* 19 Aggreſſi erant. 20 Scilicet dum hæc Romæ gererentur. 21 Scilicet ad quam miſſus erat Manlius. 22 Pro ſollicitabat, hoc eſt,

bus omnia [1] honeſta, atque inhoneſta vendere mos erat. [2] ſed prætores Q. Pompejus Rufus Capuam, [3] Q. Metellus Celer

quod attinet, hæc ejuſmodi fuit. Imperator triumphali habitu ornatus, ut ſcribit Zonaras lib. 2. armillis ſumptis, laureâ redimitus, & ramum dextrâ tenens populum convocabat, & militibus ſuis, aliis communibus, aliis propriis laudibus ſuis oneratis, pecuniam & ornamenta dividebat, cùm armillas aliis haſtas puras, aliis argenteas, expreſſum viri nomen, ac facinus ferentes, largiretur. Nam ſi quis murum primus aſcenderat, muri; ſi caſtellum expugnarat, caſtelli ſpeciem coronâ gerebat. Qui autem civem in acie, aut aliter conſervaſſet, quernam coronam accipiebat, cuius honos argenteis & aureis omnibus excellebat. Quidam cohortibus etiam univerſis, ſpoliorum autem magnam partem militibus diſtribuebant. His peractis, ſacrificio facto, triumphans currum conſcendens orabat Deos, ut res Romanas ſervarent. Tum per portam triumphalem vehebatur. Præcedebant tubicines, canentes modos triumphales aut claſſicum. Poſt hos ducebantur boves mactandi in ſacrificiis, vittis, ſertiſque redimiti, & aliquando auratis cornibus. His ſuccedebat oſtentatio ſpoliorum, & manubiarum, quæ ſingulari artificio compoſita, partim plauſtris vehebantur, partim geſtabantur ab adoleſcentibus ornatis. Ferebantur & tituli victarum gentium, cum imaginibus victarum urbium: ac fuerunt ſpoliis interdum mixta animalia, anteà non viſa, aut mirabiles plantæ ex locis captis aſportatæ. Succedebant inde, qui ex hoſtibus capti erant, Duces vincti catenis, & poſt illos antè currum Imperatoris portabantur coronæ aureæ, ſi quæ ipſi ab urbibus vel Provinciis per legationes eſſent exhibitæ. Tùm ipſe Imperator curru ſublimi, magnificè exornato, vehebatur, fulgens veſte triumphali, & redimitus coronâ laureâ, ramumque lauri manu geſtans. Veſtis triumphalis erat purpura, auro intexto picta. Hac veſte extra triumphum uti nemini fas fuit. Currum, qui neque bellicarum, neque ludicrarum quadrigarum, ſed turris rotundæ inſtar conſtructus erat, uſitatè traxerunt equi albi. Quidam tamen cervos, vel leones vel elephantos junctos habuerunt. Sub eo loco, cui Imperator inſidebat, ſuſpenſum fuit idolum Dei Faſcini, ut cogitaret ſe hominem eſſe. In ipſo curru, teſte Zonarâ, miniſter publicus advehebatur, coronam auream gemmis diſtinctam ſuſtinens, monens eum, ut reliquum vitæ ſpatium provideret, nec eo honore elatus ſuperbiret. Appenſum quoque fuit currui tintinabulum & flagellum, ut moneretur, fieri poſſe, ut & flagris cæderetur, & capite damnaretur. Moris item fuit, ut triumphantium ora minio illinirentur. Dein filiolos pueros, & cognatorum virgines in currum adſciſcebat: natu verò grandiores equis jugalibus imponebat. Currum ſequebatur equitum & peditum exercitus, ſuo quiſque ordine. Ex his ſi qui peculiares coronas, aliaque dona ab Imperatore acceperant, ea præ ſe ferebant. Cæteri laureati incedebant, cientes lætiſſimâ voce triumphum, & accinentes triumphalia carmina. Qui ad ſpectaculum confluxerant, induti erant veſtitu mundo, & ut plurimùm albo. Procedente pompâ ædes ſacræ fuerunt apertæ. Ad Capitolium ductus Imperator, ſimulatque de foro, verſus illud currum flectere cœpit, hoſtes abduci mandat in carcerem. Cum ventum fuit in Capitolium, Jovi, Junoni, Diis, Deabuſque aliis gratias agit pro felici bellorum ſucceſſu, rogatque ut res Romanas foveant protegantque. Tum immolantur hoſtiæ ſeu victimæ, & dicata Jovi corona aurea, & aliquot pretioſæ manubiæ, clypei & alia monumenta ibi ſuſpenſa. Datum etiam in ipſo Capitolio epulum ſumptibus publicis, & aliquantum pecuniæ plebi viritim *diſtributum*, cætera relata in ærarium publicum. Atque hoc quidem modo *pompa hæc celebratur*, cui ſuccedunt ſtatuæ, trophæa, arcus triumphales, *atque alia monumenta.* 1 Id eſt, qui per fas nefaſque pecuniæ corradendæ *incumbebant* 2 Scilicet miſſi ſunt. 3 Celeres dicti ſunt veloces, *à quodam Celere*, uno ex Romuli comitibus, qui Celer in Hetruriam ſeceſſit. *Unde Metellum tradunt*, quod mortuo patre ſingulari certamine pugnantium

[1] ancipiti [2] malo [3] permotus, quod neque [4] urbem [5] ab inſidiis [6] privato conſilio longius [7] tueri poterat, neque exercitus Manlii [8] quantus, aut [9] quo conſilio [10] foret, ſatis [11] compertum habebat, [12] rem [13] ad ſena-

deliberata, prima luce Senatum convocavit, allatiſque eo epiſtolis, ſingulis, ut erant inſcriptæ, diſtribuit, juſſitque palam recitari. Omnes idem judicabant, nempe inſidias. Itaque Senatusconſultum fit, darent operam Conſules, ne quid Reſpublica detrimenti caperet: fieri hoc non, niſi magni periculi motu, à Senatu ſolebat.

1 Dubio, gemino, quaſi ex utraque parte nocendi occaſionem habente. Aliquando *anceps* ponitur pro eo, quod ex utraque parte eſt acutum: ut *anceps gladius, culter.* 2 Periculo. 3 Commotus. 4 Romam ſcilicet. 5 Scil. conjuratorum jam ingruentibus. 6 Proprio, ſine autoritate Senatus. 7 Defendere 8 Sc. *eſſet.* 9 Quâ causâ, quo propoſito: ſcilicet, num & ipſe vellet Rempublicam invadere, aut aliquid quippiam agere. 10 Id eſt, eſſet, ſc. *collectus à Manlio.* 11 Cognitum, exploratum. 12 Hoc eſt, negotium illud de inſidiis & conjuratione. 13 Id eſt, in conſultationem Senatus ponit, ſive, rem in Senatu agitandam, decernendamque proponit, rogans Senatorum ſententias. *Referre* enim inter alia ſignificat proponere, & ſic regit accuſativum cum præpoſitione *ad*; idque dupliciter: dicimus enim *Referre rem aliquam ad Senatum*, & *Referre de re aliqua.* Virg. 3. Æneid. *Delectos populi ad proceres, primumque parentem, Monſtra Deûm refero.* *Referre* autem *ad Senatum* propriè erat Conſulum, aut eorum, quibus cogendi Senatus erat poteſtas. Undè *relationes* dictæ ſunt propoſitiones, quæ de re aliquâ in Senatu proponebantur diſceptandæ, Senatorumque ſententiis determinandæ permittebantur. Hinc *referre de Republica* dicitur, id eſt, Senatum conſulere, quemadmodum Reſpublica in annum adminiſtranda ſit, qui in provincias mittendi, qui revocandi, qui exercitus conſcribendi, qui dimittendi, quid domi militiæque agendum. Propriè *referre*, eſt iterum ferre, reportare; Cic. Epiſtolam ad me *referri* volo. *Referre aliquem* dicitur, pro portare imaginem alicujus, ſive, ſimilem eſſe: ut filius *refert patrem*; hoc eſt, filius eſt ſimilis patri. *Referre omnia ad unum*, eſt omnia in unum conferre, & unius arbitrio omnia committere, & adſcribere. *Referre pedem*, id eſt, regredi, ſive retrorſum ſe recipere: Aliquando *referre* ſignificat recensêre, numerare: ut apud Ovid. *Singula quid referam?* Aliquando ſignificat adſcribere; undè Suetonius: Et in Deorum numerum *retulit.* Aliquando convertere, ut apud Virg. 2. Æneid. *Multa dies, variuſque labor mutabilis ævi Retulit in melius.* Interdum renovare; ut apud Virg. 5. Æneid. *Hunc morem, hos curſus, atque hæc certamina primus Aſcanius, longam muris cum cingeret Albam, Rettulit.* Interdum narrare, renuntiare; ut apud Virg. lib. 2. Æneid: ubi Pyrrhus dicit Priamo: —— *Referes ergo hæc, & nuntius ibis Pelidæ genitori.* Aliquando reddere: ut apud Virg. 8 Æneid. *O mihi præteritos referat ſi Jupiter annos.* *Referre gratias*, eſt Ipſo facto beneficium acceptum compenſare: ut ſi tu ſublevatus à me, aut pecuniâ, aut manu, aut aliquo ſimili ſubſidio, viciſſim me aliquo modo ſublevaveris, *gratiam retuliſti.* *Habere gratiam*, eſt animo: *Agere autem gratias*, eſt verbis. *Refero acceptum*, idem eſt, quod fateor me accepiſſe. Per ſimilitudinem ſignificat, fateri nos aliquod beneficium ab altero accepiſſe: unde Cic. Vitam *acceptam refert* clementiæ tuæ. *Referre in literas*, eſt memoriæ prodere. A *refero relativum* Grammatici dixêre, quòd aliquid ſuperiùs dictum *referat*: ut qui, quæ, quod. Item Dialectici, quod aliquid *referat*, ſine quo nec ipſum poſſit conſiſtere: *ut, pater & filius*, dominus & ſervus, relativa ſeu relata ſunt; quia *nec pater eſſe poteſt, niſi filium habeat*; nec dominus, niſi ſervum. Et talis *reſpectus unius ad alterum*, *Relatio* vocatur. Præterea Refert in tertia ra

tum refert, jam antea [1] vulgi rumoribus [2] exagitatam. [3] Itaque, quod [4] plerumque in [5] atroci negotio [6] ſolet, ſenatus [7] decrevit, [8] darent operam conſules, ne [9] quid reſpub. [10] detrimenti caperet. ea poteſtas per ſenatum, [11] more Romano, [12] magiſtratui [13] maxuma permittitur, exercitium [14] parare, bellum gerere, [15] coërcere [16] omnibus modis [17] ſocios, atque cives: [18] domi, [19] militiæque imperium, atque judicium ſummum habere. [20] aliter, ſine [21] populi [22] juſſu, nulli earum rerum conſuli [23] jus eſt. [24] Poſt paucos dies L. Senius Senator in [25] ſenatu [26] literas [27] recitavit, [28] quas [29] Fæſulis allatas [30] ſibi dicebat; in quibus ſcriptum erat, C. Mallium arma [31] cepiſſe, cum magna [32] multitudine [33] ante diem VI. Kal. Nov.

tum perſonâ ſumitur pro utile eſt interest. Et tum *fert* non componitur cum præpoſitione *re*, ſed cum nomine *res*, quaſi *res fert*. Jungitur autem cum ablativis iſtis, *meâ, tuâ, ſuâ, noſtrâ, veſtrâ, cujâ*. Alioqui cum genitivis. Utriuſque exemplum habemus in Terentii Phorm. ubi cum Demipho dixiſſet Getæ: Quid (malum) *ſuâ* id *re-*
30. *fert* ? Reſpondet Geta, *Magni* Demipho: ſic dicimus, *Refert, Platonis, Socratis*. 1 Hoc eſt, incertâ famâ, incertis divulgationibus. 2 Diſperſam, ſæpius & palam motam. 3 Proinde, cum hæc Cicero in deliberationem Senatus poſuiſſet. 4 Plurimùm. 5 Hoc eſt, re pernicioſâ, ac magni momenti. In atroci enim negotio, cum maximum aliquod periculum Reipublicæ imminebat, Senatus decernebat, ut darent operam Conſules, ne quid Reſpublica detrimenti caperet, ut ex Plutarcho didicimus. Undè Cic. in 1. Orat. in Catil. *Decrevit quondam Senatus, ut L. Opimius Cos. videret, ne quid Reſpublica detrimenti caperet: nox nulla interceſſit: mox interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones C. Gracchus clariſſimo patre natus, avis, Majoribus; occiſus eſt cum liberis M. Fulvius conſularis.* 6 Fieri ſcilicet. 7 Statuit, de novo promulgavit. 8 Studerent, laborarent, ſeu laborem & induſtriam conferrent ſuam. 9 Id eſt, aliquid. 10 Damni. 11 Hoc eſt, juxta vetus Romanorum inſtitutum. 12 Intellige Conſulari. 13 Id eſt, ſumma majeſtas: ut parare exercitum, bellum gerere, &c. 14 Conſcribere. 15 Cogere, & conſtringere ad bellum, ac mulctam irrogare. 16 Hoc eſt, abſque ullâ provocatione, & contradictione. 17 Confœderatos. 18 In urbe. 19 In exercitu. 20 Secus 21 Romani ſcilicet. 22 Imperio, mandato. 23 Poteſtas fuit: ſic enim regno ſimilis dignitas conſularis fuiſſet. 24 Hoc eſt, paucis interjectis diebus. 25 Collegio Senatorum. 26 Epiſtolas. 27 Legit. 28 Literas. 29 Ab illo Hetruriæ oppido, in quo Manlius erat. 30 Ad ſe. 31 Moviſſe. 32 Turbâ, ſc. *hominum*. 33 Hoc eſt. antè vigeſimum ſeptimum diem Octobris. Cic. in 1. Orat. in Catil. *Meminiſti-ne me antè diem XII. Kal. Novemb. dicere in Senatu, certo die fore in armis, qui futurus eſſet antè diem VI. Kal. Novembris, C. Manlium audaciæ ſatellitem atque adminiſtrum tuæ? Num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verùm, id quod multò magis eſt admirandum, dies.*

[1]ſimul, id [2] quod in tali re [3] ſolet, alii [4] portenta atque [5] prodigia nunciabant: [6] alii, [7] conventus fieri, arma [8] portari, [9] Capuæ, atque in [10] Apulia [11] ſervile bellum moveri. [12] Igitur ſenatus [13] decreto [14] Q. Marcius Rex Fæſulas; [15] Q. Metellus Creticus in Apuliam, circumque ea loca [16] miſſi. [17] hi utrique ad urbem [18] imperatores, erant [19] impediti, [20] ne triumpharent, calumnia paucorum, qui

1 Pariter. 2 Quæ res ſc. portenta, & prodiga nunciari. 3 Sc. *fieri*. 4 Signa, oſtenſa, *porrò*, hoc eſt, in futurum *tendentia*. 5 Monſtra, quæ contigerant, quaſi *prodicia*, quod *porrò* hoc eſt, futurum quippiam *dicant*

Quæ autem portenta atque prodigia tunc nunciarentur, narrant Plutarchus & Cicero Orat. 3. in Catil. *Nam*, inquit, *viſa ſunt nocturno tempore ab occidente faces, ardorque cæli, mota eſt terra, fulmina deciderunt.* Plinius. vero Nat. hiſt. lib. 2. c. 51. refert. Pompejano ex municipio M. Herennium decurionem ſereno die fulmine ictum eſſe. Defecit & luna, & ſol plus ſolito flammato ardore fuit. Apparuerunt prætereà cometæ, & variæ de nocte viſæ ſunt terribiles formæ, atque præcipiti aſtrorum motu, concurſuque gravi ſtellarum, ſignificata eſt iſta conjuratio. Ea etiam magis mentes hominum permovebant haruſpicum reſponſa. Nam cum L. Cottâ, & Torquato conſulibus, complures in Capitolio turres de cælo eſſent tactæ, cum & ſimulachra Deorum immortalium depulſa eſſent, & ſtatuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta: ſignum etiam Romuli cum altrice lupâ de cælo eſſet percuſſum: haruſpices cædes atque incendia, & legum interitum, & bellum civile ac domeſticum, & totius urbis atque imperii, appropinquare dixerunt, niſi Dii immortales, omni ratione placati, ſuo numine propè ipſa fata flexiſſent, verba ſunt Ciceronis loco citato. 6 Sc. *nunciabant*. 7 Congregationes, coitiones hominum. 8 Quidam *parari* legunt. 9 Civitatis Campaniæ. 10 Italiæ regione. 11 Hoc eſt, bellum ab ipſis ſervis excitari. 12 Proinde, quoniam tot pericula & conjurationes imminebant reipublicæ. 13 Statuto. 14 Sc. cognomine *Rex*. 15 Sic dictus à devictâ *Creta*. 16 Sc. *ſunt*. 17 Sc. Q. Marcius, Metellus. 18 Duces. 19 Præpediti, prohibiti. 20 Triumphum agerent, ſeu, cum triumpho ad urbem redirent. Differunt autem *ovare* & *triumphare*, quia *ovatio* minor eſt, quam *triumphus*: & qui *ovando* urbem ingrediuntur, uno utuntur equo, & à plebeis ſive equitibus deducuntur ad Capitolium. Qui autem *triumphant*, vehebantur quatuor albis equis, & præeunte Senatu in Capitolium deducebantur ad templum Jovis, ubi mactato tauro albo, domum redeunt. *Triumphus* Græca vox eſt; Græci enim dicunt Θρίαμβος: nos aſpiratione ex primâ in ultimam ſyllabam translatâ, & b. mutatâ in p. dicimus *triumphum*: à quo fit *triumphare*, & paſſivum ejus *triumphari*, hoc eſt, ſuperari, vinci; à quo *triumphatus* dicitur victus, & de quo triumphatum eſt; & *triumphator*, qui, devictis hoſtibus, cum triumpho intrat urbem; & *triumphale*, quod ad triumphum pertinet; undè *triumphales coronæ* dicuntur, quibus Imperatores in triumphis coronabantur; & *triumphales viri*, qui triumphum geſſerunt, ſicut *Conſulares*, qui conſules fuerunt; & *triumphalis porta* Romæ dicta fuit, quod per eam *triumphi* agerentur, hoc eſt, triumphantes victores in urbem deducerentur. Honor autem *triumphi* fuit illud ſummum & magnificentiſſimum præmium, quo præcellentium Imperatorum, qui res in bello feliciter geſſerant, virtus & fortuna ornari ſolebat. Nemini, niſi qui dictator, aut Conſul, aut Prætor, res geſſiſſet, licuit triumphare. Triumphum petentes oportebat extrà Urbem ſubſiſtere, & ibi decretum integri Senatus exſpectare. Facto decreto, rogabatur populus, ut eo die, quo triumphus duceretur, imperium triumphanti daret: ſiquidem id nemo, niſi populus dare poterat. Pompam quo-

[1] paratus ad [2] diſſimulanda omnia, [3] demiſſo vultu, voce [4] ſupplici, [5] poſtulare à [6] patribus, ne [7] quid [8] de ſe [9] temere crederent: [10] ea familia [11] ortum, ita ab adoleſcentia vitam [12] inſtituiſſe,

hic philologiæ ſtudioſis probè notanda eſt differentia harum vocum *Quòd* & *Vt*. Fit enim non rarò, ut *Quòd* pro *Vt*; & contra *Vt* pro *Quòd* ineptè ponantur. Ex. gr. non rectè dicitur: Rogo te, *quòd* venias, ſed *ut* venias. Nam *Quòd* ferè cauſam efficientem, & plerumque rei eventum notat, & ſignificat quia: conſtruiturque vel cum Indicativo, quoties præſentem actionem ſignificat; cum Subjunctivo verò, quoties præteritum negotium ſignificat: ut, Ob id te ſæpius reprehendo, *quòd* impenſiùs *diligo*. *Quòd redieris*, incolumis, gaudeo. *Vt* verò cauſam finalem, ut diximus. Ter. Sed ubi inveniam Pamphilum, *ut* metum, in quo nunc eſt, *adimam*. Proindè poſt verba jubendi, metuendi, rogandi, petendi; poſt facio cum compoſitis, fio, volo, curo, laboro, & ſimilia; item poſt verba Neceſſitatis ſequitur *Vt* cum ſubjunctivo, & non *Quòd*: ut, *Jubet ut faciam*. *Metuo ut ſubſtet* hoſpes. *Rogo, oro, obſecro, peto ut* mihi *parcas*. *Fac ut intromittar*. Pater *ſuadet, conſulit*, ut negotium, nullà interpoſità morà, *conficias*. Similiter poſt has voces, talis, tantus, tam, adeò, ſic, ita, tam, tot, ſimileſque particulas ſequitur *Vt* cum ſubjunctivo, non *Quòd*. Ex gr. ut *Tantus*, vel *talis* eſt nebulo vicinus tuus, *ut* verbis deſcribi ſatis *nequeat*. *Tam* impudens eſt, *ut* vel falſiſſima quæque pro veris dicere non *erubeſcat*. Cic. Senectus pleriſque ſenibus *ſic* odioſa eſt, *ut* onus ſe Ætnà gravius dicant ſuſtinere. Interdum *ut* eſt adverbium temporis, & ſignificat poſtquam, ex quo ſtatim, ex quo primum. Virg. *Vt regem æquævum crudeli vulnere vidi Vitam exhalantem*. Interdum qualitatis eſt, idem ſignificans, quod quomodo Plaut. *Vt* vales: Id eſt, quomodo vales. Aliquando accipitur pro quippe, ſive utpote, ſequente pronomine relativo. Quintil. Nec ignoro quos tranſeo, nec utique damno, *ut qui* dixerim eſſe in omnibus utilitatis aliquid. Aliquando ponitur pro quamvis: Ovid. *Vt deſint vires, tamen eſt laudanda voluntas*. 1 Compoſitus, dolis inſtructus. Ter. in Andr. Ita ne *paratus* advenis? *Parare* propriè idem eſt, quod inſtruere, præparare: ut apud Ter. in Andr. Revertor, poſtquam quæ opus fuère ad nuptias gnatæ, *paravi*. Aliquando ſignificat comparare, acquirere: ut apud Ter. in Eun. Cupio aliquot amicos *parare* beneficio meo. 2 Hoc eſt, callide tegenda omnia, quaſi alienus eſſet ab iis quæ ei de conjuratione objicerentur. Plut. in Cic. *Tum*, inquit, *Cicero Senatum in ædem Jovis Statoris* (*quæ eſt initio Sacra via, quà ad Palatium itur*) *convocat. Eò cum Catilina etiam ſociique veniſſent purgandi cauſà, nemo Senator aſſidere eis ſuſtinuit, ſed univerſi de ſedilibus ceſſerunt. Catilina autem loqui orſus, perturbatus eſt. Tandem ſurrexit Cicero, urbeque eum exire juſſit: nam inter ſe, qui verbis, & eum, qui armis Rempublicam gerere vellet, debere murum eſſe interpoſitum*. Quibus verbis oſtendit primum, Catilinam cæpiſſe ſe purgare, & poſteà Ciceronem orationem habuiſſe. 3 Humili, quaſi deorſum ad terram miſſo, ut Senatum ad ſui miſericordiam commoveret. Eſt autem à verbo *demitto*, quod propriè eſt, deorſum mitto deprimo. Hinc *demittere animum*, id eſt, humiliare. Ita dicimus *demiſſo animo & vultu eſſe*, qui eſt dejectis ſpiritibus: ut apud Virg. 1. Æneid. *Tam breviter Dido, vultum demiſſa profatur*. 4 Suppliciter oranti: ut ſcilicet hoc pacto Senatoribus commiſerationem incuteret. 5 Petere. 6 Sc. Conſcriptis, hoc eſt, Senatoribus. 7 Pro, aliquid. 8 Catilinà. 9 Inconſideratè, antequam rem ſatis exploratam haberent. 10 Hoc eſt, progenie, utpote nobili & patritià. 11 Progenitum, ſcilicet *ſe eſſe dixit*. 12 Produxiſſe, ordinaſſe: ut apud Ter. in Andr. Sapienter vitam *inſtituit*. *Inſtituere*, propriè eſt proponere conſtituere, decernere: ut apud Cic. 4. Verr. Tu qui *inſtitueras* in eos animadvertere, qui perperam judicaſſent. Aliquando ſignificat incipere: ut apud Cic. pro Cluent. Quæſo, ut me, Judices, ſicut facere *inſtituiſtis*, benignè, atten-

[1] in agrum Picenum: [2] hiſque permiſſum, [3] uti [4] pro tempore, atque periculo exercitum [5] compararent. [6] ad hoc, ſi quis [7] indicaſſet de conjuratione, quæ contra rempublicam facta erat, [8] præmium, [9] ſervo libertatem & [10] H.S.C. [11] libero [12] impunitatem [13] ejus rei, & H.S.cc. [14] itemque [15] decrevere, uti [16] familiæ gladiatoriæ Capuam, & in cætera [17] municipia [18] diſtribuerentur [19] pro [20] cujusque [21] opibus; Romæ per totam urbem [22] vigiliæ haberentur, [23] eisque [24] minores magiſtratus [25] præeſſent.

tium ludum ad paucos dies inſtituiſſet, Romanos, admiratos apparatus *celeritatem*, *Celerem* appellaſſe. Plut. in Romulo. 1. Cic. in 2. Orat. in Catil. *Q. Metellus, quem ego, proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit.* 2 Duobus ſcilicet prætoribus, licet nec conſulatum, nec Dictaturam gererent. 3 Ut. 4 Hoc eſt, ſecundum neceſſitatem illius temporis, ut tempus poſtulabat. 5 Congregarent. 6 Præterea. Ordo eſt: Ad hoc *Senatores* decreverunt præmium, ſi quis indicaſſet de conjuratione, quæ erat facta contra Rempublicam, ſervo libertatem, & centum ſeſtertia; *&* *decreverunt* libero impunitatem ejus rei, & ducenta millia ſeſtertiorum. 7 Indicium aliquod feciſſet. 8 Mercedem. 9 Id eſt, civilitatem. Ubi obiter notandum eſt, civium Romanorum ſervos, tùm cives fieri, cùm libertate à Prætore publicè donarentur. 10 Id eſt, centum ſeſtertia: hoc eſt, duo millia & quingentos aureos coronatos. *Seſtertius* eſt quarta pars denarii, dictus quaſi *ſemi tertius*, quòd duos aſſes ſeu libras valéret & ſemi: ideoque apud autores deſignatur duobus LL. & S. vel quod frequenter, H. S. At *ſeſtertium* in genere neutro eſt mille ſeſtertiorum. Notandum autem eſt, quoties adverbium numerandi præponitur ſeſtertii notæ, toties intelligi centena ſeſtertiorum millia, ſic vicies H. S. ſunt vicies centena ſeſtertiorum millia. 11 Homini ingenuo, civi. 12 Veniam, licentiam. *Impunitas* eſt venia peccati, licentia, libertas, cùm ſcilicet, is, qui peccavit, nullâ afficitur pœnâ: deducitur autem ab *impunitas*, hoc eſt, non punitus, pœnis ſolutus. Hinc adverbium *impunè*, ſine pœna, impunite. Aliquando eſt quod ſine detrimento: ut apud Ter. in Hecyr. *Impunè* iſtud optare tibi licet. 13 Intellige conjurationis, in qua ipſe erat. 14 Similiter. 15 Statuère, ſc. *Senatores*. 16 Id eſt, quæ addictæ erant ludis gladiatoriis, aut gladiatoribus: ſervi gladiatores. *Gladiatores* dicuntur generaliter omnes, qui gladiis pugnant, etiam diſcendi gratiâ, antequam in ludum producantur. Specialiter verò inter *gladiatores* ſunt *retiarii*, qui adversùs *mirmillones* (hoc eſt, gladiatores, qui genere quodam Gallicæ armaturæ utebantur, quod *mirmillonium* nominabatur) pugnabant. Dicti à *rete*, quod ſub ſcuto gerebant, ut mirmillones involverent. Hinc *gladiatorius, a, um*, quod ad gladiatores pertinet: ut *ludus gladiatorius*, *munus gladiatorium*. *Animus gladiatorius* vocatur animus tam pertinax, ut vel magno ſuo periculo rem inſtitutam perficere non dubitet, certus aut omnino ſuperare, aut labori ſuccumbere: unde Ter. in Phorm. Hi *gladiatorio animo* ad me affectant viam. *Gladiatoribus* enim, ubi ſemel in arenam deſcenderint, ea neceſſitas imponitur, ut adverſarium victum occidant, aut idem ab illo exſpectent. Hinc *gladiatura*, hoc eſt, congreſſus gladiatorum. 17 Id eſt, civitates ſuo jure & legibus utentes. 18 Hoc eſt, diſtributæ ſeu diviſæ mitterentur. 19 Juxta, ſecundum. 20 Scilicet familiæ, aut civis, aut municipii. 21 Facultatibus, divitiis. 22 Excubiæ. 23 Excubiis, aut vigiliis. 24 Ædiles nempe, & Quæſtores. 25 Imperarent.

,ſtinguam. Dein ſe ex [1] curia domum [2] proripuit. [3] ibi multa ſecum ipſe [4] volvens, [5] quod neque [6] inſidiæ [7] conſuli [8] procedebant, & [9] ab incendio intelligebat urbem [10] vigiliis [11] munitam, optimum [12] factu [13] credens [14] exercitum [15] augere,

32. 1 Hoc eſt, eo loco, in quo Senatores erant, Senatu. 2 Subduxit. quaſi celeriter rapuit. 3 Sc. domi ſuæ. 4 Cogitans, animo verſans: ut apud Virgil. 1. Æneid. *At pius Æneas per noctem plurima volvens.* 5 Quia. 6 Doli. 7 Ciceroni: id eſt, in conſulem ſtructæ. 8 Succedebant, profectum habebant. 9 Ne incendium fieret, quod urbi inferre volebat. 10 Hoc eſt, per vigilias, id eſt excubias à Conſule Cicerone inſtitutas. 11 Defenſam, proſpectam. 12 Ut fiat. 13 Putans. 14 Quem ſcilicet foris apud Manlium præcipuè contraxerat. 15 Augmentare. 16 *Legio* à *legendo*, teſte Varrone, dicta eſt, quia viritim milites *legi* ſolent in delectu. Numerus verò militum in *legionibus* non idem ſemper, ſed varius diverſis temporibus fuit. Prima *legio* ſub Romulo trium millium peditum, & trecentorum equitum fuit. Poſt Sabinos autem in civitatem receptos *legionem* duplicatam fuiſſe, ſcribit Plutarchus, ita ut *legio* contineret ſex millia peditum, & ſexcentos equites. Cæterum in iis *legionibus* nemini militare licebat, niſi civibus Romanis ingenuis. Qui autem in *legione* militabant, varia conſequebantur commoda; patebat enim eis aditus ad militaria munera, patebat eis Cohors Prætoria, dabatur ſtipendium, concedebatur præda, & addebantur dona Imperatoria. De hiſce commodis legatur Roſinus lib. 9. Antiquit. Rom. c. 4. Cœterum numerus *legionum* Romanarum hic præcipuus fuit, ita ut quotannis quatuor legiones ſcribi ſolitæ fuerint, quæ Conſulibus ad bella propè quotidiana proficiſcentibus traderentur, ſingulis legiones binæ. Conſtabat *legio* ex pedeſtribus & equeſtribus copiis. Pedeſtres copiæ in cohortes, & manipulos, equeſtres in turmas & decurias dividebantur. *Cohors* eſt militum manus: à *cohortando* dicta; quòd Tribunus eam, ut ſequatur, *hortari* ſoleat; ſeu quòd ipſa ſe mutuò frequenter ad pugnam *hortetur*. Cœterum in una legione decem cohortes erant. *Prima cohors* reliquas & numero militum, & dignitate antecedebat: viros enim requirebat genere, literis, animi magnitudine præſtantes. Hæc *Aquilam* ſuſcipit, hoc eſt, aureum Aquilæ ſimulachrum, haſtæ præpilatæ ſuffixum, quod à milite ferebatur, qui ob id *Aquilifer* dictus eſt. Hæc Aquila erat totius legionis inſigne. Habebat præterea Imperatorum imagines, & mille centum quinque peditibus conſtabat, equitibus loricatis centum triginta duobus: ideoque *Cohors milliaria* appellabatur; ſicut ſecunda *Cohors quinquagenaria*, quod quingentos quinquaginta quinque pedites haberet, equites ſexaginta ſex. A *prima* autem *Cohorte* ordinari aciem mos erat. *Tertia Cohors* eodem modo quingentos quinquaginta quinque pedites habebat, equites ſexaginta ſex: ſed in hac validiores milites conſtituebantur, quia in media acie conſiſtebat. *Cohors quarta* peditibus ſexcentis, equitibus ſexaginta ſex conſtabat. *Quinta* eodem numero, ſed ſtrenuos deſiderabat milites. Quia ſicut *prima* in dextro, ita *quinta* in ſiniſtro cornu conſtituebatur; quippe Cohortes quinque in prima acie ordinabantur. *Sexta Cohors* habebat pedites quingentos quinquaginta quinque, equites ſexaginta ſex: ſed in ea robuſti quoque & juniores collocabantur, quia in ſecunda acie poſt Aquilam, & Imperatorum imagines *cohors ſexta* locum ſortiebatur. *Septima* atque *octava Cohorti* idem militum numerus erat. Sed *octava* præſtantiores, quia in ſecunda acie medium locum tenebat. Item *nona* & *decima* æqualem militum habebat numerum: ſed *decima* robur atque experientiam exigebat, quia in ſecunda acie ſiniſtrum poſſidebat cornu. Hæc de Cohortibus. Manipulus à manu ſit, & proprie ſignificat manualem herbarum faſciculum, quem manu quis apprehen-

[1] interrogatus erat ab L. Paulo: [2] poſtremo, [3] diſſimulandi cauſa, & quaſi [4] ſui expurgandi, [5] ſicuti [6] jurgio [7] laceſſitus foret, in [8] ſenatum [9] venit, tum M. Tullius conſul, ſive [10] præſentiam ejus [11] timens, ſive [12] ira [13] commotus, [14] orationem habuit [15] luculentam, atque [16] utilem reipubl. [17] quam poſtea [18] ſcriptam [19] edidit. Sed [20] ubi ille [21] aſſedit, Catilina, [22] ut erat

1 Hoc eſt, examinatus, accuſatur, in jus vocatus. 2 Tandem, poſt longam ſcilicet exſpectationem. 3 Hoc eſt, ut diſſimularet & tegeret facinus ſuum ſeu conjurationem atque ita habitu & vultu ſe à conjuratione maximè alienum eſſe oſtenderet: nam diſſimulamus, quæ ſunt: ſimulamus, quæ non ſunt, ut ſupra docuimus. 4. Se *cauſa*, hoc eſt, ut ſe expurgaret, id eſt, excuſaret, & à conjurationis ſuſpicione liberaret. Unde *expurgare ſe a criminis alicujus ſuſpicione*, eſt ſe innocentem probare: ut apud Salluſtium noſtrum in Jugurth. *Turpilius juſſus à Metello cauſam dicere, poſtquam ſeſe parum expurgat, condemnatus, verberatusque pœnas capite ſolvit.* *Expurgare* proprie, eſt perfecte purgare: unde Cic. Quò magis (inquit) *expurgandus* eſt ſermo. 5 Tanquam. 6 Contentione, lite, convitio ſcil. *L. Pauli.* 7 Irritatus, provocatus. *Laceſſere* enim nihil aliud eſt, quàm provocare, & quaſi lacerando irritare. Ideoque frequentius ſumitur in malam partem: ut apud Cic. Sed juſtitiæ primum munus eſt, ut ne cui quis noceat, niſi *laceſſitus* injuriâ: ſic apud Ter. in Prolog. Eun. Is ne erret moneo, & deſinat *laceſſere.* Aliquando tamen in bonam partem accipitur: ut apud Cic. Tuis (inquit) me amantiſſimis libris *laceſſiſti*, id eſt, provocaſti ad reſpondendum. 8 Collegium Senatorum: vel in ædem ſeu templum Jovis Statoris, ubi habitus fuit Senatus, ut Plutarchus & Cicero narrant. Ciceronis verò verba hæc ſunt ex 2. Orat. in Catil. *Quid, quòd heſterno die cum domi meæ penè interfectus eſſem Senatum in ædem Jovis Statoris vocavi; rem omnem ad patres Conſcriptos detuli? Quo cùm Catilina veniſſet, quis eum Senator appellavit? Quis ſalutavit? Quis denique ita aſpexit ut perditum civem; ac non potiùs ut importuniſſimum hoſtem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudam atque inanem reliquerunt.* 9 Scilicet cum quadam fiduciâ, animique confidentiâ, ut convitia & jurgia irrita faceret. 10 Scilicet Catilinæ. 11 Metuens, ne ſcilicet ex eo quòd præſens eſſet, inſons haberetur. 12 Quia ſcilicet eum in Senatum venire conſpiciebat, à quo ſibi omnibus modis inſidias ſtrui non ignorabat. 13 Perculſus. 14 Sermonem. 15 Elegantem, ſplendidam, lucis plenam. *Luculentum* enim propriè id dicitur, quod eſt luce plenum, perſpicuum: unde Cic. Camino *luculento* utendum. Hinc *luculenter* adverbium, id eſt, clarè, ſplendide, egregie. 16 Hoc eſt, ſalutarem orationem Reipublicæ Romanæ: quia ſcilicet per eam Catilinæ conatus repreſſi fuère. 17 Orationem. 18 Unde exſtant quatuor Orationes Invectivæ Ciceronis in Catilinam: hic autem loquitur de prima Invectiva. 19 In lucem emiſit, & publicè legendam dedit. *Edere* enim cùm primam ſyllabam habet longam, idem eſt quod emittere, quaſi extra dare, in lucem proferre. Unde *edere libros* dicimus, hoc eſt, libros publicè legendos emittere. *Edere* ſæpe ſignificat exhibere, oſtendere: ut *edere ſpectacula, edere munus gladiatorium*: ab hoc *edita loca* vocantur alta, & ſeſe edentia, hoc eſt, oſtendentia. 20 Cicero Conſul ſcilicet. 21 Hoc eſt, finitâ oratione ſuâ juxta reliquos ſedit: quia nempe orationem aliquam habentes ſtare ſolebant. 22 Hoc eſt, prout, ſecundum quod: & ſic eleganter accipitur, & hoc ferè per parentheſin. Ter. Præſertim (ut nunc ſunt mores) adeò res redit, ſi quis quid reddit, magna habenda eſt gratia; *hoc eſt, ſecundum mores, quibus hodie utimur.* Ut aliquando eſt *conjunctio* Cauſalis, denotans cauſam finalem, hoc eſt, rem cujus gratiâ aliquid fit. Horatius. *Ut jugulent homines, ſurgunt de nocte latrones.* Ideoque

[1] forent, [2] nocte intempeſta [3] cum paucis in [4] Manliana caſtra [5] profectus eſt. ſed Cethego, atque Lentulo, [6] ceteriſque, quorum cognoverat [7] promptam audaciam, [8] mandat: [9] quibus [10] rebus poſſent, [11] opes [12] factionis [13] confirment, inſidias [14] conſuli [15] maturent; [16] cædem, [17] incendia, aliaque belli facinora [18] parent: ſeſe [19] propediem cum [20] magno exercitu [21] ad urbem acceſſurum. Dum hæc Romæ [22] geruntur, [23] C. Manlius [24] ex ſuo numero [25] legatos

gatur, ſignificat converſari: ut apud Cic. Cujus patre familiariter *utebar*, id eſt, cum quo familiariter verſabar. Idem: Trebonio multos annos *utor* valdè familiariter. *Uti aliquo*, id eſt, alicui eſſe familiarem: ut apud Ter. in Heaut. Mihi ſi unquam filius erit næ ille facili *me utetur patre:* hoc eſt, facilis illi & placabilis pater ero. *Uti valetudine firma*, eſt benè habêre.

1 Eſſent. 2 Hoc eſt: mediâ nocte. 3 Sc. conſilii ſui conſciis, nempe cum trecentis. Plutarch. Cic. in 2. Invect. in Catil. *Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiſcantur, ne patiantur deſiderio ſui Catilinam miſerum tabeſcere: demonſtrabo iter; Aurelia via profectus eſt: ſi accelerare volent, ad veſperam conſequentur.* 4 Hoc eſt, Manlii, vel quæ Manlius in Hetruriâ habebat. 5 Aureliâ viâ. Undè Cic. in 1. Orat. in Catil. *Quanquam* (inquit,) *quid ego te invitem, à quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad Forum Aurelium præſtolarentur armati? Sciam pactam & conſtitutam eſſe cum Manlio diem? &c.* 6 Reliquis principibus conjurationis. 7 Expeditam. 8 Præcipit, committit. 9 Hoc eſt, quibuſcumque. 10 Machinationibus. 11 Potentiam, vires, facultates. 12 Seditionis, conjurationis. 13 Stabiliant, corroborent, firmas faciant. *Confirmo* enim eſt, firmum facio, robur addo. Aliquando aſſevero, affirmo. Cic. Nemo unquam erit, & (ut *confirmare* poſſum) nemo certè fuit. *Firmus* autem eſt ſtabilis, conſtans, à *ferendo* dictus, quòd conſtanter omnia *ferat.* A quo fit *firmitas*, hoc eſt ſtabilitas, conſtantia: & adverbium firmiter. Et verbum *firmo*, quod eſt ſtabilio, firmum facio, ſancio. Ter. Aliud ſi ſcirem, qui *firmare* meam apud vos poſſem fidem ſanctius, quam jus jurandum, id pollicerer tibi Laches. Hinc *firmamentum*, id eſt, ſtabilimentum; robur, vires. Item *affirmo*, aſſevero, aſſero. *Obſirmo*, id eſt, firmum propoſitum, & fixum in animo habeo, & quaſi obſtinatè in re aliquâ perſiſto. Ter. Age quæſo, ne tam obſirmes te Chreme. Idem: Certum eſt *obſirmare viam* me, quam decrevi perſequi. Ubi Donatus. *Obſirmare viam*, eſt adverſus omnia obſtinatè agere: à quo *obſirmatus*, pertinax. *Infirmo*, debilito: à quo *infirmus*, debilis; & *infirmitas*, debilitas. 14 Ciceroni. 15 Accelerent, ſuoque tempore ſtruant. 16 Interfectionem, occiſionem civium, aut Senatorum. 17 Conflagrationes ædium, & urbis. 18 Præparent. 19 Brevi, poſt paucos dies. Ter in Heaut. Et tibi illum ſalvum affuturum eſſe hic confido *propediem.* 20 Validâ militum manu. 21 Romam ſcilicet. 22 Fiunt: id eſt, dum Catilina mandata Lentulo & Cethego dat. 23 Dux ille exercitus Catilinarii. 24 Hoc eſt, ex iis quos ſibi favêre compertum habebat, vel ex hominibus ſui exercitus. 25 Hoc eſt, viros ejuſmodi, qui legationem ſuſciperent, & mandata perferrent. *Legatus* enim is dicitur, qui legationem ſuſcipit, qui mandata perfert. Virg. 11. Æn. *Legati reſponſa ferunt.* *Legatus* item in bello dicebatur, qui Imperatoris poteſtate fungebatur, maximamque eo abſente in exercitu obtinebat autoritatem, aut qui ab Imperatore cum parte copiarum in expeditionem mittebatur, aut præſidio præficiebatur. *Legatum mittere de aliqua re*, eſt mittere aliquem qui de aliquâ re cum alio nomine noſtro agat. *Legatos decernere*, eſt censêre legatos mit-

[1]ad Q. Marcium Regem mittit, cum[2] mandatis[3] hujuſmodi:

„DEOS, hominesque[4] teſtamur, im- 33.

mittendos eſſe, ſive legatos ſententiâ ſuâ conſtituere. Hinc *legatio*, iſt eſt, munus, aut functio legati. *Legativum* dicebatur id, quod dabatur legato nomine viatici, & impenſæ. *Legatus* eſt à verbo *legare*, hoc eſt, in legationem mittere, oratorem decernere, aliquem negotii expediendi causâ aliò legare; ſic ſumitur iſta vox à Salluſtio noſtro in Jugurth. *Legantur tamen in Africam majores natu.* Si hoc verbum conſtruatur cum nominibus urbium aut regionum, eandem habet conſtructionem, quam cætera verba motum ad locum ſignificantia. Si enim ea fuerint urbium nomina, in accuſativo collocabuntur ſine præpoſitione: ut, *legare* quempiam *Carthaginem, Corinthum, Athenas:* ſin regionum ea fuerint nomina, in accuſativo ponentur, cum præpoſitione *in*: ut, *legare* aliquem *in Africam, in Hiſpaniam.* Interdum *legare*, verbum eſt rei militaris, & ponitur, pro ſibi aliquem ſubſtituere, vel adjungere, qui belli & imperii ſit adminiſter & ſocius: undè Cic. Caſſium ſibi *legavit*, Brutum Galliæ præfecit. Aliquando ponitur pro mandare, decernere, & teſtamento aliquid alicui relinquere: ut Teſtator liberto ſuo agenti pondo decem *legavit*; hoc eſt, decrevit ex hæreditate ſuâ decem argenti pondo liberto ſuo conferri. Hinc derivatur *legatum*, hoc eſt, donum, quod in teſtamento teſtator ab hærede, alicui dat. Itaque *Legatum* (inquit Modeſtinus) *eſt quædam donatio teſtamento relicta.* Ab hoc *legatarii* dicuntur, quibus aliquid teſtamento legatum eſt. Item *legator*, qui aliquid legat per teſtamentum, teſtator. A *legare* compoſita fiunt *allegare*, pro citare, & adducere: undè Plin. Tum multa *allegavit*, quæ ad rem propoſitam pertinère minimè videbantur. Aliquando etiam mittere: undè Plaut. Quin ea ipſa me *allegavit*, qui iſtam accerſérem. Item *delegare*, quod eſt, deputare, præficere quempiam meo loco, officio, aut negotio exequendo præficere: undè Cic. Poſt *delegatam* hanc mihi provinciam: hoc eſt, poſt hoc onus mihi impoſitum, demandatum. Item *relegare*, quod eſt, exulem facere, in exilium rejicere, & in certum aliquem locum exulatum mittere; ut apud Ovid. Triſt. 2. *Vndè precor ſupplex, ut nos in tuta releges.* Hinc *relegati* dicuntur in exilium miſſi. Item *ablegare*, hoc eſt, alio mittere: ut apud Ter. in Hecyr. Aliquò mihi *ablegandus* eſt, dum parit Philumena. 1 Qui ſcilicet Imperator erat miſſus in agrum Picenum, ut ſuprà vidimus. *Rex* autem (ibidem annotavimus) cognomento tantum dictus eſt, propter ſacrificia ſolis regibus facienda. 2 Id eſt, negotiis ipſis datis. 3 Talibus, qualia ſcilicet ſequentur. 4 In teſtes vocamus, teſtes facimus. *Teſtari* propriè nihil aliud eſt, quam teſtimonium dicere. Aliquando idem eſt, quod teſtem vocare, adhibère: ut apud Virg. 2. Æneid. *Vos æterni ignes, & non violabile veſtrum Teſtor numen ait*; ut & hoc loco. Accipitur etiam *teſtari*, pro teſtamentum condere, hoc eſt, voluntatem ſupremam teſtificari; hinc enim dictum eſt *teſtamentum*, quòd voluntatis noſtræ veluti *teſtimonium* ſit. Definitur autem *teſtamentum* (ſicur Ulpiano placet) *voluntatis noſtræ juſta ſententia de eo, quod poſt mortem noſtram fieri voluerimus.* Eſtque propriè *teſtamentum*, quod jure perfectum eſt. *Teſtamentum falſum* eſt, quod non ſecundum teſtatoris voluntatem ſcriptum eſt, ſed habet aliquid additum, vel diminutum, vel mutatum, vel aliud pro alio ſuppoſitum. *Irritum teſtamentum* eſt, quando de jure invalidum eſt: ut, ſi ſit inofficioſum, exhæredatis liberis, & extraneo hærede conſtituto, quod eſt contrà pietatis officium. *Ruptum* eſt, quod ex aliquâ causâ infringitur; ut, ſi poſt mortem patris filius naſcatur, qui dicitur *poſthumus*, & is neque hæres inſtitutus, neque exhæredatus ſit: vel, ſi duo teſtamenta condita ſint, poſteriore enim rumpitur prius. Notandum hic obiter, *Tabulas* dici numero tantum plurali, in quibus teſtamentum eſt ſcriptum, ſive è ligno ſint, ſive chartà, ſive membranâ. A *teſtor teſtatus* dicitur, qui teſtamentum

mentum fecit: cujus contrarium eſt, *inteſtatus*, qui teſtamentum non condidit. In ſignificatione paſſivâ *teſtatus* dicitur apertus, ab omnibus cognitus, quòd id quaſi omnes *teſtentur*: ut apud Ovid. 3. De Ponto Eleg. 1. *Nota tua eſt probitas, teſtataque tempus in omne.* Item à *teſtari* quando ſignificat teſtamentum condere, fit *teſtator*, is, qui teſtamentum condit: cujus fœmininum eſt, *teſtatrix*. A *teſtamento* fit adjectivum *teſtamentarius*, quod ad teſtamentum pertinet; ut *teſtamentaria tabella*.

,perator, nos arma neque [1] contra patriam ,cepiſſe, neque [2] quo [3] periculum [4] aliis fa,ceremus, ſed [5] uti corpora noſtra [6] ab in,juria tuta [7] forent: qui [8] miſeri, [9] egen,tes, [10] violentia atque [11] crudelitate [12] fe,neratorum, [13] plerique patria, ſed omnes ,fama, atque [14] fortunis [15] expertes ſumus: ,neque cuiquam noſtrum licuit, [16] more ma,jorum, [17] lege uti, neque, [18] amiſſo [19] pa,trimonio, corpus [20] liberum habere: tanta ,ſævitia [21] feneratorum, atque [22] prætoris ,fuit. [23] ſæpe [24] majores veſtrum [25] miſeriti ple-

1 Hoc eſt, adverſus patriam. 2 Ideò ut. 3 Vitæ diſcrimen: id eſt, ut aliorum ſalutem impugnaremus. 4 Hominibus. 5 Ut. 6 Sc. *potentum*. 7 Eſſent. 8 Pleni miſeriæ, & calamitatis. 9 Indigentes rebus ad v tam neceſſariis. 10 Propter violentiam, hoc eſt, vim. 11 Propter crudelitatem, hoc eſt, ſævitiam. 12 Fœnus exercentium, hoc eſt, uſurariorum. *Fœnerator* enim dicitur, qui fœnus exercet. Dictus eſt à *fœnerando*. *Fœnerare* autem, eſt pecuniam, ſive aliam rem *fœnori* dare, ad uſuram dare. *Fœneratum beneficium* dixit Terentius, quod cum fœnore redditur: ſic enim ait in Phorm. *Fœneratum iſtud beneficium* tibi pulchrè dices: Et paulò poſt hoc ipſum exponens, ait: Idem hoc tibi, quod benè promeritus fueris, conduplicaverit. Hinc *fœneratio*, id eſt, fœnoris exercitatio; item *fœneratitius*, *a*, *um*, quod datum eſt fœnori, vel quod ad fœnus pertinet: ut *fœneratitia pecunia*, quæ ex uſuris eſt collecta. Et *fœnebris*, *bre*, quod ad fœnus pertinet; ut, *lex fœnebris*, quâ fœneratorum avaritia coërcetur. *Fœnus* verò idem eſt, quod uſura, ita dictum à *fœtu*, hoc eſt, partu, ut quibuſdam placet: nihil enim aliud eſt *fœnus*, quam *fœtus*, hoc eſt, partus pecuniæ. 13 Plurimi noſtrum. 14 Facultatibus, divitiis. 15 Hoc eſt, privati ſumus, caremus. *Expers* enim dicitur carens, quique rei alicujus nullam partem laborum tulit. Sic *expers doloris*, qui non ſentit dolorem. Quidam tamen, quorum opinioni lubens ſubſcribo, *expers* non à *parte*, ſed à verbo *experior* derivatum exiſtimant. 16 Hoc eſt, ut majores priſci Romani fecerant, egeſtate civium cognitâ. 17 Libertate, impunitate datâ per legem. *Legis* nomen ambiguum eſt, & variis modis uſurpari ſolet. Primò notat pactionem, aut conditionem. Ter. Verum heus tu, *lege* hac tibi meam aſtringo fidem: id eſt, hac conditione. Secundò per *legem* intelligitur norma ſive ratio & regula operandi. Ideòque *legem* alii à *legendo* dictam volunt, eò quòd publicè *legatur*, ut omnibus nota ſit, & ab omnibus obſervetur. Alii à *deligendo*, ut Cicero 1. De Legibus: eò quod præſcribat id quod eſt *deligendum*. Alii denique à *ligando*, quia *ligat* & *obligat* homines ad alia præſtanda, & ad alia vitanda. Quicquid ſit, propria *legis* acceptio eſt, pro certâ aliquâ regulâ, eâque juſtâ, præſcribente quod æquum eſt, ad bonum totius Reipublicæ, ſingulorumque privatorum. 18 Perdito. 19 Bonis majorum, ſive hæreditate à majoribus nobis relictâ. *Patrimonium* propriè, eſt hæreditas à patre relicta, bona paterna. 20 A carcere & vinculis. 21 Qui ſcilicet nos in vincula conjici volebant. 22 Qui ſcilicet id, quod volebant, conceſſit. 23 Crebrò. 24 Proavi, priſci Romani. Probat jam more majorum nemini licitum fuiſſe lege uti. 25 Miſericordiâ moti: de quo infra dicemus.

ac prius, quam [15] legiones [1] ſcriberentur, multa [2] ante capere quæ [3] bello [4] uſui

prehendit metendo. Ponitur tamen pro exiguâ militum manu, quæ unum ſignum ſequebatur. Quidam ſcribunt in *legione* triginta fuiſſe *manipulos*. Erat autem pars Centuriæ ita dicta, quòd ſub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus, *manipulos* fœni ac herbarum haſtis alligatos pro ſignis gerebat. Hinc *Manipulares milites* dicti: undè Ovid. 3. Faſt. cecinit: *Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos. Undè maniplaris nomina miles habet. Turmam* verò dictam exiſtimant, quaſi *termam*, quòd *ter deni Equites* ex tribubus, Ramnenſium, Tatienſium, & Lucerum eligebantur: undè Virg. 5. Æn *Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur Ductores, pueri biſſeni quemque ſecuti.* Dividebantur hæ in *decurias*, quæ indè nomen habebant, quòd *decem* Equites ſingulæ continerent. Sed hæc ſatis de *legione*, ejusque partibus 1 Conſcriberentur, id eſt, cogerentur, & in certum numerum ac ſcriptum redigerentur à Romanis, ad exercitus ſuos ſupplendos. *Scribere* aliquando exarare eſt, hoc eſt, manu propriâ literas fingere. Aliquando eſt, opus aliquod componere, literis mandare: ut apud Horat. *Scribimus indocti, doctique poëmata paſſim.* Hinc *Scriptores* ipſi autores operum dicuntur. *Scribere notis*, eſt celeriter excipere, & dictionibus decurtatis aliquid ſcribere, quemadmodum olim faciebant notarii, quibus etiam nomen à notis hujuſmodi remanſit. *Scribere leges*, eſt condere, & facere leges. *Scribere hæredem*, eſt inſtituere, facere. A *ſcribo* fit *ſcriptum*, hoc eſt, opus compoſitum: & *ſcriptura*, ipſa exaratio, id ipſum quod literis mandatur. Et *ſcriba*, qui vel geſta, vel epiſtolas ſcribit juſſu magiſtratus. Præterea à *ſcribo* compoſita fiunt *adſcribo*, quod aliquando ſignificat addo, adjungo: undè *adſcripti* dicebantur, qui in colonias nomina dediſſent, ut cæteris colonis adderentur. Item *adſcripti milites* dicebantur, qui ſupplendis legionibus adſcribebantur. Aliquando tribuo, imputo. Cicero: Neque enim mihi negligentiæ velim *adſcribas*. *Perſcribo*, in totum ſcribo. *Tranſcribo*, & *exſcribo* notæ ſignificationis. *Deſcribo*, quod eſt exprimo, & proprietatibus quibuſdam, quaſi quadam picturâ antè oculos pono. Interdum etiam depingo. *Praſcribo*, quod modò ſignificat antè ſcribo: modo præſtituo, legem impono. Interdum adjudico, ſive præjudico. *Proſcribo*, de quo ſuprà. *Inſcribo*, titulum appono. Ab hoc fit *inſcriptio*, titulus, nota. *Subſcribo*, ſubnoto. *Reſcribo*, ſcribo ad eum, qui ad me ſcripſit, vel in eum, qui in me ſcripſit; vel rem ſcriptam rurſus ſcribo. *Conſcribo*, multa ſimul ſcribo. 2 Prævenire, præoccupare. 3 Hoc eſt, ad bellum gerendum. 4 Hoc eſt, utilitati. *Uſus* enim ſæpius ſumitur pro fructu & utilitate, quòd ſoleamus aliquâ re ideò uti, ut ex eâ fructum percipiamus. Undè *ex uſu eſſe* idem ſignificat, quod utile eſſe: ut apud Ter. in Hecyr. Si *ex uſu eſſet* noſtro hoc matrimonium. Hinc apud Juriſconſultos *uſusfructus* dicitur, cum res aliqua non noſtra eſt, ſed perinde ex eâ fructum atque utilitatem capimus, ac ſi noſtra eſſet, definiturque ab Ulpiano: *Ius alienis rebus utendi, fruendique ſalvâ rerum ſubſtantiâ.* Hinc *Uſufructuarius*, qui uſumfructum habet, Propriè *uſus* ſignificat ipſum utendi actum, uſurpationem: ut apud Virg. *Nam neque erat coriis uſus.* Interdum conſuetudinem, converſationem, familiaritatem: ut apud Ovid. 3. Triſt. Eleg. 6. *Tu tamen à nobis uſu junctiſſime longo, Pars deſiderii maxima penè mei.* Undè *uſu venire*, pro accidere ponimus, aut evenire: ut apud Cic. Nam quid homini poteſt turpius, quid verò miſerius, aut acerbius *uſu venire?* Interdum ponitur pro opus eſt: ut apud Virg. 8. Æneid. *Arma acri facienda viro. nunc viribus uſus, Nunc manibus rapidis.* Aliquando ponitur pro more: ut apud Ter. in Heaut. Mihi ſic eſt *uſus*, tibi ut opus eſt facto, face: id eſt, ſic mos meus eſt, ſic conſuevi. *Uſucapere*, eſt rem aliquam continuatione uſus & poſſeſſionis mihi attribuere, vendicare, in meum uſum convertere. Derivatur *uſus* à verbo *utor*, id eſt, uſurpo, uſum rei alicujus habeo: ut, *utor* libro, diligentiâ: ſic apud. Ter. in Adelph. Scio te non *uſum* antehac amicitiâ meâ. Si autem cum homine jungatur

gatur

,propter magnitudinem [1] æris alieni, vo-
,lentibus omnibus [2] bonis [3] argentum [4]
,ære ſolutum eſt. ſæpe ipſa plebes, aut [5] do-
,minandi [6] ſtudio permota, aut [7] ſuperbia [8]
,magiſtratuum armata, [9] à patribus [10] ſeceſ-

ſingo ſignificat, modò commentarium ſcribo. A *mente* verò fit *mentior*, de quo infra. Item *amens*, *demens*, hoc eſt, ſtultus, & quaſi *ſine mente*. Quidam hæc ita diſtinguunt, ut *demens* minus ſit, quàm *amens*: *Demens*, qui non cogitat quid agat, aut loquatur: *Amens*, qui prorſus inſanit. Item *vehemens*, hoc eſt, grave, magnum, urgens à *mentis* vi, atque impetu. A *memini* fit *memor*, qui alicujus rei recordatur; cujus contrarium eſt, *immemor*: & *memoro*, ad memoriam reduco, narro; à quo fit *memorabile*, dignum memoriâ; & adverbium *memoriter* ex memoriâ. In quo obiter notandum eſt, quod dicimus, *memoriâ teneo*, non *memoriter*; & *memoriter pronuntio*, non *memoriâ*; & *complector memoriâ*, & *memoriter*. 1 Hoc eſt, debiti. 2 Probis. 3 Debita. 4 Ærario. 5 Imperandi: ut ſcilicet etiam Tribuni plebis fierent. 6. Amore, cupidine. 7 Faſtu, arrogantiâ. 8 Hoc eſt, eorum, qui rempublicam gubernabant, ſive Tribunorum. 9 Nobilibus, patritiis, Senatoribus. 10 Seorſum receſſit, ſcilicet in montem Aventinum, & Janiculum, ut conſtat ex Livio lib. I. Tres autem plebis ſeceſſiones factas invenio. Prima plebis ſeceſſio ex dominatione nimiâ patritiorum proritata fuit, & pro libertate, ut cives ob æs alienum nexos aſſererent. Erat enim hoc jus jam indè à conditâ ferè urbe, vel lege, vel more conſtitutum, ut liberi, qui pecuniam deberent, cum creditoribus, ſolvendo non eſſent, trahi ab illis, atque ad operas in ſervitute præſtandas cogi poſſent, quouſque apud creditores ſerviendo nomina liberaſſent. Quâ licentiâ abuſi multi cùm in terga miſerorum crudeliſſimè ſævirent, Patreſque de nexis liberandis exſpectationem plebis ſæpius fruſtrati eſſent, plebs armata à Coſſ. ſeceſſit duce Sicinio in montem Sacrum (qui trans Auienem amnem diſtabat ab Urbe tria millia paſſuum) ibique hæſit anno ferè uno, quouſque, à Patribus ſacratam legem extorqueret, hoc eſt, ut ipſis è plebe magiſtratum ſuum creare Tribunos plebis liceret, qui plebem ab injuriâ Patritiorum defenderet: ut nemini Patritio eum magiſtratum capere liceret: ut ipſe magiſtratus ſacroſanctus eſſet, hoc eſt, ſi quis Tribunum plebis verbo aut facto violaret, ipſum impunè occidi poſſe, ac ſacrum eſſe. Hoc ipſum Florus quoque atteſtatur lib. I. *Prima* (inquit) *diſcordia ob impotentiam fæneratorum: quibus in terga quoque ſerviliter ſævientibus, in Sacrum montem plebs armata ſeceßit: ægrèque, nec niſi Tribunos impetraſſet, Menenii Aggrippa facundi & ſapientis viri autoritate revocata eſt.* Altera ſeceſſio pro pudicitiâ fuit. Decemviri legum ſcribendarum causâ creati; erant cum imperio conſulari & ſine provocatione, ut ipſi ex patriis moribus, peregriniſque legibus jus populi Romani ſelectum conſcriberent, quæque ii ſcripſiſſent, ſi Patres autores fierent, & populus juberet, ea populum ſemper tenerent. Decemviri autem ſemel ita occupatam Rempublicam prætextu ſcribendarum adhuc legum, dominatione regiâ ad biennium mutuâ etiam conſpiratione oppreſſerant. Sed Appii Claudii libido iſtam quoque ſervitutem excuſſit: dum enim ille exarſit in Virginiam plebejam puellam, omniaque clauſa & obſepta pudore experiretur, conatur etiam in ſervitutem ſpe ipſius potiundæ aſſerere per Claudium clientem ſuum: ſed L. Virginius pater filiam ſuam manu occidit potius, quàm ea Appii libidini dederetur: ejus atrocitate plebs commota, caſtris relictis, in Aventinum, mox in Sacrum montem ſeceſſit. Plebs autem paulò poſt placata eſt iis conditionibus quòd Tribuni plebis ipſis reſtituerentur, abdicatiſque Decemviris iterum Conſules crearentur. Appius verò Decemvir ſibi manus in carcere intuliſſe dicitur. *Tertiam ſeditionem* (ait Florus loco citato) *excitavit matrimoniorum dignitas; ut plebeji cum patritiis jungerentur: qui tumultus in monte Janiculo, duce Canuleio Tribuno plebis, exarſit.*

1 Em-

,ſit, at [1] nos non imperium, neque divitias
,[2] petimus; [3] quarum rerum cauſa, bel-
,la, atque certamina omnia inter mortalis
,ſunt; ſed [4] libertatem, [5] quam [6] nemo bo-
,nus, niſi cum [7] anima ſimul, amittit. Te,
,atque Senatum [8] obteſtamur, [9] conſulatis
,miſeris civibus; [10] legis [11] præſidium, [12]
,quod [13] iniquitas [14] prætoris [15] eripuit, [16]
,reſtituatis; [17] neve nobis eam [18] neceſſi-
,tudinem [19] imponatis, ut quæramus, quo-
,nam modo, maxume [20] ulti ſanguinem
,noſtrum, [21] pereamus.

[22] Ad hæc, Q. Marcius reſpondit: ſi [23] quid ab Senatu petere vellent, [24] ab armis diſcedant, Romam [25] ſupplices proficiſcantur: ea miſericordia atque [26] manſuetudine Senatum, populumque Romanum ſemper fuiſſe, ut nemo unquam [27] ab eo fruſtra auxilium [28] petiverit. At Catilina [29] ex itinere pleriſque [30] conſularibus, [31] præterea

1 Emphatice, quaſi dica, *nos miſeri, egentes* ut ſuprà dixit. Et eſt argumentum à minori ad majus, dicens: Si plebs à patribus ſeceſſit, ut unà imperaret, cur idem nobis non licet libertatis causâ? 2 Affectamus, ambimus. Id eſt, propter quas res, ſc. imperium, & divitias. 4 Impunitatem, licentiam, ſc. *petimus*. 5 Libertatem. 6 Probus, fortis. 7 Vitâ; ut ſupra; *At nobis eſt domi inopia, foris æs alienum, malæ res, ſpes multò aſperior: denique quid reliqui habemus præter miſeram animam?* 8 Obnixè oramus. 9 Conſilio provideatis, & proſpiciatis. 10 Quæ ſcilicet egentibus, aut fænore gravatis opitulata eſt. 11 Auxilium, tutelam. 12 Præſidium legis. 13 Injuſtitia. 14 Divitibus faventis. 15 Ademit nobis. 16 Reddatis. Aliquando *Reſtituere* ponitur pro renovare, & in priſtinum ſtatum reducere: undè Juſtin. Hunc regno à patre privatum filius *reſtituerat*. *In integrum reſtituere*, eſt integrum facere ut prius erat, inſtaurare, reparare. 17 Id eſt, vel ne. 18 Neceſſitatem. 19 Injungatis: undè *imponere alicui onus* dicimus; ut apud Ter. in Andr. Tibi pater me dedo, quidvis *oneris impone*, impera. *Imponere* propriè, eſt ſuprà ponere: ut apud Virg. 1. Æneid. —— *molemque, & montes inſuper altos Impoſuit*. *Imponere finem rei alicui*, eſt finire, abſolvere: ut apud Virg. 2. Æneid —— *finemque impone labori*. Aliquando ſignificat decipere, fallere: ut apud Cic. Sic legibus perniticioſiſſimis obſiſtitur maximè Catonis, *cui* tam egregiè *impoſuit* Milo noſter. Et tum conſtruitur cum dativo. Ab hoc *impoſtores* dicûntur, hoc eſt, deceptores: & qui decipit, *impoſturam facere* dicitur. *Imponere extremam manum*, ſignificat perficere. 20 Q. d. ne victi tandem, ex ſalutis noſtræ deſperatione in Senatum ſævire cogamur: nam concitatiſſima in mortem rabies eſt: deſperatione ultimâ in furorem animus impellitur. Quædam feræ tela omnia commordent, & ad mortis auctorem per vulnera ſua ruunt. Abſciſſa miſſione gladiator: quem armatus fugerat, nudus inſequitur. Præcipitati non quod impulit tantum trahunt, ſed quod occurrit; verba ſunt Senecæ. Undè Æneas appoſitè apud Virgilium ſociis ſuis dicit: *Una ſalus victis, nullam ſperare ſalutem*. 21 Occidamur, interficiamur 22 Sc. ſcripta & mandata Manlii. 23 Hoc eſt, aliquid. 24 Id eſt, arma relinquant, deponant. 25 Suppliciter orantes. 26 Clementiâ. 27 Senatu. 28 Flagitaverit. 29 Hoc eſt, dum iter faceret ad Manlium. 30 Id eſt, viris conſulatu aliquando defunctis. 31 Præter conſulares.

[1] optumo cuique [2] litteras mittit: ſe, [3] falſis criminibus [4] circumventum; quoniam [5] factioni inimicorum [6] reſiſtere nequiverit, [7] fortunæ [8] cedere, [9] Maſſiliam [10] in exilium proficiſci; non [11] quo [12] ſibi tanti ſceleris conſcius eſſet; ſed uti reſp. [13] quieta foret; neve ex ſua [14] contentione ſeditio [15] oriretur. [16] Ab his [17] longe diverſas literas [18] Q. Catulus [19] in Senatu [20] recitavit; [21] quas ſibi nomine Catilinæ [22] redditas dicebat. [23] earum [24] exemplum [25] infra ſcriptum eſt.

35. [26] L. Catilina Q. Catulo S. [27] Egregia, tua [28] fides, [29] re [30] cognita, [31] grata mihi, magnis in meis periculis, [32] fiduciam, [33] commendationi meæ [34] tribuit. [35] quamobrem [36] defenſionem [37] in conſilio novo, non ſtatui parare: [38] ſatisfactionem [39], ex nulla conſcientia de culpa [40] propo-

1 Hoc eſt, nobiliſſimo, & præſtantiſſimo civium. 2 Epiſtolas. 3 Id eſt, criminationibus, ſive accuſationibus, & calumniis falsò objectis. 4 Oppreſſum, deceptum. 5 Seditioni, potentiæ. 6 Refragari. 7 Id eſt, adverſitati fortunæ. 8 Concedere, ſc. *velle*. 9 Urbem Galliæ in provinciâ Narbonenſi, à Medis, Aſtyage imperante, conditam. 10 Id eſt, ut illic Româ exularet. Cic. in 2. Orat. in Catil. *Et ille ejectus in exilium, ſe Maſſiliam, ut ajunt, non in hac caſtra conferet.* Et paulo poſt, *Quanquam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quam verentur.* 11 Ideò quod. 12 Hoc eſt, ſciret ſe perpetraſſe tantum ſcelus, ſcilicet quod exulatum ire deberet 13 Tranquilla. 14 Diſſidio. 15 Dimanaret. 16 Literis Catilinæ. 17 *Multum*, valdè differentes. 18 Unus è Senatoribus. 19 In collegio Senatorum. 20 Legit. 21 Literas. 22 Datas. 23 Literarum. 24 Exſcriptio, forma, ſimilitudo, quam Barbari *Copiam* vocant: ut apud Cic. Ex literis: quarum ad me *exemplum* miſiſti. *Exemplum* propriè, eſt res quæ nobis imitanda, vel fugienda proponitur. Ille autem in quo eſt aliquid imitandum, vel fugiendum, dicitur *exemplar*, hoc eſt, à quo ſumitur: undè illud contentum eſt, hoc verò continens. Aliquando ſumitur pro gravi pœnâ, quæ poteſt cæteris documento eſſe, ne peccent: ut apud Ter. in Eun. Uterque in te *exempla* edent. *Exemplum* etiam dicitur, quod in oratione adhibetur rei aut probandæ, aut ordinandæ gratiâ. 25 Subſequenter. 26 Sc. *dicit*. Ordo eſt: *L. Catilina dicit Q. Catulo ſalutem. Fides tua egregia, cognitâ re, grata mihi in magnis meis periculis, tribuit meæ commendationi fiduciam* 27 Excellens. 28 Fidelitas. 29 Facto ipſo, effectu. 30 Exploratâ, ſeu perſpectâ nobis. 31 Chara, utilis. 32 Confidentiam. 33 Commiſſioni, ſcilicet quâ tibi Oreſtillam commendo, tuæque fidei committo: ut poſteà dicet. 34 Dedit, adhibuit. *Tribuo* enim idem eſt, quod do, concedo. Cic. Sed hoc benevolentiæ ejus *tribuendum* eſt. Ab hoc fit compoſitum attribuo, aſſigno, committo. *Retribuo*, remunero, recompenſo. *Contribuo*, ſimul tribuo, confero. *Diſtribuo*, quod eſt res ſeparatim diſpono, & ſuum cuique tribuo. 35 Proinde. 36 Apologiam, ſive orationem defenſivam, ſc. *mei*. 37 Hoc eſt, in recenti propoſito, quod ſcilicet inchoavi de egenis, & miſeris defendendis, & ex fœneratorum injuriâ eripiendis. 38 Debitam, & ſufficientem purgationem earum rerum, quæ mihi ab adverſariis objiciuntur. 39 Hoc eſt, quia nullius culpæ aut facinoris in hoc novo conſilio mihi conſcius ſum. 40 Ob oculos ponere. Propono modò ſignificat ſtatuo. Seneca: Id

inpri-

„nere [1] decrevi: [2] quæ [3] medius fidius *inprimis animo proponendum*, ut rectè vivamus.

A quo *propoſitum* dicitur, quod mente ſtatutum eſt, & intentio hominis. Plinius: Hoc ei *propoſitum* erat, vel ſuperare, vel cedere. Modò dictum aliquod, aut factum oſtendo: ut, *propono* quæſtionem, ludum, præmium. Ab hoc fit *propoſitio*, quæ à Logicis definitur, Oratio, verum vel falſum ſignificans: ut, Logica eſt ars. Componitur autem *propono* ex præpoſitione *pro*, & verbo *pono*. *Ponere* propriè, eſt collocare, conſtituere. Cic. Primùm enim, ut ſtante Republicâ facere ſolebamus, ut in agendo plus, quàm in ſcribendo, operæ *poneremus*. Aliquando pro erigere, ædificare. Virg. *Poſuitque immania templa.* Nonnunquam pro deponere. Idem: *Pone metum*, A *pono* fit *poſitivus*, qui primò poſitus eſt, nec aliundè derivatus: undè Grammatici *poſitivum* à comparativo, & ſuperlativo diſtinguunt, quòd illud ſit quaſi fundamentum iſtorum: & *poſitura*, ſitus, poſitio. Item à *pono* compoſita fiunt *appono*, juxtà pono, addo: aliquando cibum antè convivas pono. Plin. Nihil ei præter ſecundarium panem, oleraque *appoſuit*. *Antepono*, præfero, priorem duco. Cic. Ut amicitiam omnibus rebus *anteponatis*. *Interpono*, interſero, interjicio. *Interponere accuſatorem*, eſt ſubornare. *Interponere autoritatem ſuam*, eſt autoritate ſuâ impedire, ne aliquid fiat. *Fidem ſuam interponere*, eſt aliquid in ſuam fidem recipere. *Jusjurandum interponere*, eſt jurejurando affirmare. *Interponere moram*, quod & *nectere moram* dicitur; hoc eſt, differre, morari. *Oppono*, contra ſeu ex adverſo pono, objicio: undè *oppoſita* appellantur contraria, inter ſe ita hoſtiliter pugnantia, ut unum de altero nunquam poſſit affirmari. Sic *homo* & *beſtia*, *calor* & *frigus*, *pax* & *bellum* dicuntur eſſe *oppoſita*, quia *homo* nunquam poteſt eſſe *beſtia*, *calor* nunquam *frigus*; *pax* nunquam *bellum*: & *oppoſitio*, quæ eſt aliquorum inter ſe contrarietas. *Depono*, quod propriè eſt, deorſum pono, demitto: ut, *deponere* ſarcinam. Cic. Exiſtimavit honeſtiſſimè moleſtias poſſe *deponi*: ſi me ad philoſophiam retuliſſem. Aliquandò privo. Sueton. Ne imperio turpiter *depoſitus*, privatus viveret. *Deponere* etiam aliquid dicuntur certantes pignore, cum aliquid apud arbitrum deponunt, quod futurum ſit victoris. Virg. ——— *Ego hanc vitulam, ne forte recuſes, Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus. Depono: tu dic mecum quo pignore certes.* *Deponi* etiam dicitur, quod ſervandum alicui datur. Ab hoc verbo fit *depoſitum*, quod eſt id, quod alicujus fidei committitur, eâ conditione factum, ut id, nobis petentibus, iterum reſtituat. *Repono*, quod propriè eſt, rurſus pono. Virg. *Ariſque reponimus ignem*: id eſt, rurſus adhibemus ignem aris, rurſuſque ſacrificamus. Interdum recondo. Idem: *Manet altâ mente repoſtum, Iudicium Paridis.* Ab hoc fit *repoſitorium*; vas in quo reliquiæ ciborum, & menſæ inſtrumenta reconduntur, ſive ex corio fit, ſive ex ligno, ſive ex argento, auro-ve, aut aliâ quacunque materiâ. Plin. Bibente convivâ, menſam vel *repoſitorium* tolli, inauſpicatiſſimum habetur. *Expono*, declaro, oſtendo, explico: undè *expoſitio* pro interpretatione accipitur. Cic. Antequam de Republicâ ſcribam, Patres Conſcripti, *exponam* vobis breviter conſilium profectionis, & reverſionis meæ, id eſt, explicabo. Interdum eſt profero, quaſi *extrà pono*. Cic. *Exponere* in ſole fœnum, ut ſiccefcat. Nonnunquam objicio, & ſorti ac fortunæ committo. Undè infantes abjecti ut pereant, *expoſiti* dicuntur. Ter. Cùm *exponendam* do illi, de digito annulum detraho, & eum dico, ut unà cum puellâ exponeret. Iidem & *expoſititii* vocantur. *Impono*, de quo paulo ante. *Suppono*, quod propriè eſt, ſubtus pono, ſubjicio. Cic. Quinetiam anatum ova gallinis ſæpè *ſupponimus*, e quibus pulli orti primùm aluntur ab iis, ut à matribus, à quibus excluſi fotique ſunt. *Supponere colla jugo*, eſt ſubmittere. *Suppono* item, eſt falſum & adulterinum loco veri ſubjicio: à quo *ſuppoſitus partus* dicitur quando fœtus alterius matris non veræ matri ſubjicitur. Undè *ſupponere teſtamentum* dicitur, qui falſum ſubdit pro vero. *Diſpono*, ordino: à quo fit *diſpoſitio*, quæ eſt rerum in ordinem collocatio. *Compono*, de quo infra. 1 Statui. 2 Satisfactionem. 3 Adverbium eſt jurandi, idem ſignificans quod me hercules: quaſi dicas, ita me *Jovis filius* amet. Nam Δία, Græci dicunt, quem nos Jovem.

, [1] licet [2] vera mecum [3] cognoſcas. Injuriis,
,[4] contumeliiſque [5] concitatus, [6] quod,
,fructu laboris [7] induſtriæque meæ [8] priva-
,tus, [9] ſtatum dignitatis non [10] obtinebam,
,[11] publicam [12] miſerorum [13] cauſam [14] pro
,mea [15] conſuetudine [16] ſuſcepi: non [17]
,quin [18] æs alienum [19] meis nominibus ex
,[20] poſſeſſionibus ſolvere poſſem; cum [21] &
,[22] alienis nominibus liberalitas Aureliæ
,[23] Oreſtillæ, ſuis filiæque [24] copiis [25] per-
,ſolveret: ſed, quod [26] non dignos homi-
,nes honore [27] honeſtatos videbam, meque
,[28] falſa ſuſpicione [29] alienatum eſſe [30] ſen-
,tiebam; [31] hoc nomine ſatis [32] honeſtas
,[33] pro meo caſu ſpes reliquæ dignitatis
,[34] conſervandæ ſum ſecutus. Plura cum
,[35] ſcribere vellem, [36] nunciatum eſt [37] mi-
,hi vim parari. nunc [38] Oreſtillam tibi
,[39] commendo, tuæque [40] fidei [41] trado

Fidius autem pro filio dictum videtur. Alii ſic exponunt, *Medius Fidius*, hoc eſt, per *Deum Fidium*: nam *Fidius* Deus eſt, qui fidei præeſt: undè Plaut. Per Deum *Fidium* credis jurato mihi. 1 Licitum eſt, fas eſt. *Per me licet* dicitur, id eſt, permitto, non impedio. Nonnunquam *licet* eſt adverbium concedentis, ſicut *eſto*. Interdum eſt conjunctio adverſativa, pro quamvis, etſi. A *licet* fit *licentia*, de quo ſupra diſſeruimus: & *licentioſus*, qui nimiâ utitur licentiâ; & *licenter*, per licentiam. Item deponens *liceor*; & frequentativum ejus *licitor*, quod *licentiâ* quadam uti in augendo pretio videamur. Eſt enim *licêri*, ſive *licitari*, pretium offerre, ſive augère in auctione faciendâ. *Licère* verò, eſt æſtimari. A *licitor* fit *licitatio*, hoc eſt, pretii in auctione oblatio. 2 Sc. *eſſe*. 3 Hoc eſt, ut cognoſcas. 4 Calumniis. 5 Impulſus, in iram provocatus, quia inimici me falsò accuſarunt. 6 Quia. 7 Diligentiæ. *Induſtria*, eſt promptitudo quædam ingenii, & habilitas ad aliquid faciendum, ars, diligentia. *De induſtriâ aliquid facere*, hoc eſt, deditâ operâ; ut apud Ter. in Andr. Paulum intereſſe cenſes ex animo omnia, ut fert natura, facias, an *de induſtriâ*? Hinc *induſtrius* deducitur, hoc eſt, diligens, qui multæ induſtriæ eſt, & prompto ingenio ad aliquid faciendum. 8 Spoliatus. 9 Sc. *mea*, hoc eſt, mihi debitum. 10 Acquirebam. 11 Communem. 12 Hoc eſt, civium oppreſſorum, calamitoſorum. 13 Actionem, rem. 14 Juxta, ſecundum. 15 More. 16 Ad me recepi, ſc. *defendendam*. 17 Quia non. 18 Debitum, pecuniam mutuo acceptam. 19 Ex nominis mei inſcriptione, ſc. *ſumptum*, aut meâ fidejuſſione. 20 Bonis, ut fundo, agro 21. Etiam. 22 Aliorum debitis. 23 Mulieris illius infamis, cum quâ inceſtum commiſerat. 24 Pro ex copioſis facultatibus. 25 Sc. *alienum ſumptum*. 26 Intelligit potiſſimum Ciceronem, quem propterea *inquilinum civem urbis Romæ*, & *novum hominem* ſupra appellavit. 27 Decoratos, honore affectos. 28 Quam Cicero de eo Senatui incuſſerat. 29 Alienum factum à Conſulatu, alio-ve honore. 30 Percipiebam. 31 Hac de causâ. 32 Specioſas, amplas. 33 Secundum infortunium, calamitatem meam. 34 Tuendæ. 35 Ad te ſcilicet. 36 Significatum eſt, ſcilicet ab exploratoribus. 37 Sc. à Cicerone. 38 Uxorem meam. 39 Committo. 40 Fidelitati, aut tutelæ. 41 Dedo, in poteſtatem do: à quo *traditio*, id eſt, deditio: *trado* enim componitur ex præpoſitione *trans* & verbo *do*. *Tradere* etiam ſignificat docère: ut apud Cæſ. De Deorum immortalium vi, ac poteſtate diſputant, & juventuti *tradunt*. Hinc *traditio* ſumitur

,[1] eam ab injuria [2] defendas, [3] per liberos ,tuos rogatus, [4] aveto.

[5] Sed ipſe, paucos dies [6] commoratus apud C. Flaminium in agro Reatino, dum [7] vicinitatem antea [8] ſolicitatam armis [9] exornat, [10] cum faſcibus, atque aliis imperii [11] inſignibus, in caſtra ad Manlium [12] contendit. [13] Hæc [14] ubi Romæ [15] comperta ſunt; Senatus Catilinam, & Manlium [16] hoſtes judicat, [17] ceteræ multitudini diem [18] ſta-

tur pro doctrinâ. Interdum ſignificat referre, ſcribere: ſcriptis ſeu poſteritati mandari: undè Gell. Demoſthenem *tradunt* & veſtitu, cæteroque cultu corporis nitido, venuſto, nimisque accurato fuiſſe. *Tradere memoriæ*, eſt rem ita in animo figere, ut ejus nunquam nobis obrepat oblivio. *Tradere* præter ſuum accuſativum aliquando habet alterum, cum præpoſitione *Ad*, ſive *In*: ut *Tradere aliquem ad ſupplicium*; *Tradere ſe ad ſcientiam rei militaris*; *Tradere ſe in ſtudium aliquod quietum*; *Tradere per manus*, eſt de manu in manum tradere; *Tradere ſe quieti*. 1 Oreſtillam. 2 Tuearis, ſerves. 3 Id eſt, per charitatem liberorum tuorum. 4 Valeto, ſalvus ſis. 5 Catilina ſcilicet. 6 Moratus. 7 Reaten. 8 Vexatam, ad ſeditionem impulſam, inquietatam. 9 Diligenter ornat, inſtruit. 10 Lictoribus: de his ſupra diximus. 11 Notis, ſignis. Sic etiam dicimus *inſigne regni*, pro diademate quo reges utuntur. Dicuntur autem *inſignia*, quæ in veſtibus, vexillis, & hujusmodi inſignita ſunt: aut ipſæ veſtes, vexilla, & alia quæ fiunt, aut feruntur, ita ab aliis diſcreta, ut noſci poſſint cujus ſint, & ad quos pertineant: ut veſtes militares, & *inſignia* militaria, regalia, aut conſularia, quibus acies ab acie, eques ab equite, Rex & Conſul à viro privato cognoſci debent. Virg. 2. Æneid. *Mutemus clypeos, Danaumque inſignia nobis Aptemus.* Hinc fit verbum *inſignire*, quod eſt, ſignis notare, ſeu diſtinguere, ornare: ut apud Virg. 7. Æneid. *At lævem clypeum ſublatis cornibus Io Auro inſignibat. Inſigne* autem derivatur ab adjectivo *inſignis*, id eſt, eximius, egregius: & propriè, in quo aliqua ſunt ſigna, quibus ab aliis diſcernitur: ut apud Virg. 4. Æn. —— *oſtroque inſignis & auro Stat ſonipes. Inſigne* itaque dicitur, quicquid ſigno aliquo, vel notâ inter alia eminet. Ita qui nobilitate, aut virtute aliquâ, aut etiam vitio aliquo inter alios eminent, *inſignes* dicuntur: undè Virgilius 1. Æneid. Æneam vocat *Inſignem pietate virum.* Sic etiam *inſignes latrones* dicimus, qui majore audaciâ graſſantur, ſuisque facinoribus omnibus innotuerunt. 11 Id eſt notis, ut cum Aquilâ argenteâ, trabeâ, ſecuribus, & prætexta. Undè Cicero in 2. Orat. in Catil. ita hac de re ſcribit: *Cùm hæſitaret, cùm cunctaretur; quæſivi quid dubitaret proficiſci eò, quò jampridem pararat: cùm arma, cùm ſecures, cùm faſces, cùm tubas, cùm ſigna militaria, cùm Aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ fecerat, ſcirem eſſe præmiſſam.* 12 Proficiſcitur, omnibus viribus tendit. 13 Hæ res: ſcilicet Catilinam cum faſcibus, atque aliis imperii inſignibus contendiſſe in caſtra Manlii. 14 Poſtquam. 15 Cognita, & explorata ſunt. 16 Id eſt, facit illos reos conjurationis, aut perduellionis. 17 Exercitus ſcilicet. 18 Conſtituit, præfinivit. *Statuo* aliquando eſt pono, colloco, erigo. Plaut. Diſturba quas *ſtatuiſti* machinas. Aliquando conſtituo, delibero. Liv. Ferro igitur eam arcère contumeliam *ſtatuunt.* Interdum decerno, judico, cenſeo. Cic. Sine ulla dubitatione ſic *ſtatuo* & judico, neminem omnium tot & tanta, quanta ſunt in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. *Exemplum ſtatuere in homine*, idem eſt quod edere exemplum. A ſtatuo fit *ſtatumen*, hoc eſt, pedamentum, vel palus, quo vitis fulcitur. A *ſtatuo* compoſita ſunt *deſtituo*, de-

tuit, [1] antequam liceret [2] ſine fraude [3] ab armis diſcedere, [4] præter rerum capitalium condemnatis. præterea, [5] decernit, uti conſules [6] delectum habeant; [7] C. Antonius cum exercitu Catilinam perſequi maturet; Cicero urbi [8] præſidio ſit. [9] Ea tempeſtate mihi imperiũ populi R. [10] multo maxume [11] miſerabile viſum eſt: [12] cui cum ad [13] occaſum ab [14] ortu ſolis omnia [15] domita armis [16] parerent, domi otium, atque divitiæ, [17] quæ [18] prima [19] mortales putant [20] affluerent; fuere tamen [21] cives, qui [22] ſeſe, remque publicam [23] obſtinatis animis [24] perditum irent, namque [25] duobus

relinquo, defero. Virg. *Et freta deſtituent nudos in littore piſces.* Hinc *deſtitutus*, id eſt, derelictus, privatus. *Proſtituo*, pudicitiam venalem habeo, corpus quæſtui expono: quod componitur ex *pro*, id eſt, palam, & *ſtatuo*, quia *ſtare* cogebantur venales. Hinc *proſtituere pudicitiam*, eſt pudicitiæ ſuæ nullo pacto parcere, nihilque ſibi turpe putare, quod alterius libidini collibuerit. Unde *proſtibulum* appellatur locus, in quo meretrices ſe proſtituunt, ganeum. *Præſtituo*, prius ſtatuo, præſcribo. *Inſtituo*, de quo ſuprà. *Subſtituo*, in locum alterius ſurrogo, ſufficio. Cic. Tum iſte homo nefarius in eorum locum alios *ſubſtituere*, & ſupponere cœpit. *Reſtituo*, de quo infra dicemus. *Conſtituo*, ſtatuo, propono, decerno. Ter. Nam illi mihi dotem jam *conſtituerunt* dare: à quo *conſtitutiones* decreta dicuntur. Aliquando eſt, locum ſive tempus determino. Ter. Dati annuli, locus, tempus *conſtitutum eſt*. 1 Diem. 2 Impunè, ſine pœna. 3 Arma deponere. 4 Hoc eſt, præter eos, qui eſſent damnati capite. 5 Statuit, Senatus ſcilicet. 6 Exercitum conſcribant, & optimos quosque deligant ad militiam idoneos. *Delectus*: à *deligendo* dictus, propriè eſt electio, actus eligendi. Indè *delectus militum*, dicitur militum electio, cum ſcilicet Imperator imperii ſui autoritate, quos ei viſum fuerit, ad militiam conſcribit, etiam invitos: quod in majoribus tantum Reipublicæ periculis fieri conſuevit: alioqui contenti erant iis, qui ultrò nomina dabant. Homines autem per quos Imperatores militum delectum habebant, à *conquirendis* militibus, *Conquiſitores* appellabantur. 7 Alter Conſulum. 8 Defenſioni, protectioni. 9 Eo tempore, quo talia fiebant. 10 Maximè omnium. 11 Miſeratione dignum. 12 Scilicet Populo Romano. 13 Occidentem: hoc eſt, univerſus orbis ab eo domitus eſſet armis. 14 Oriente. 15 Imperio ſubjecta, victa, ſubacta. 16 Romanis ſcilicet. 17 Quas res, otium nempe & divitias. 18 Præcipua bona. 19 Homines. 20 Abundarent. 21 Romani. 22 Se ipſos. 23 Pertinacibus. 24 Id eſt, perdere cuperent: ut apud Ter. in Andr. Mea Glycerium, inquit, quid agis, cur te *is perditum? Perdere* propriè, eſt multum, nimis dare: nam qui nimis dat, quicquid habebat, amittit. Sumitur etiam aliquando *perdere* pro perimere quoniam, quæ amittuntur, quaſi mortua nobis eſſe videntur: ut apud Ter. in Andr. Dii te *perdant*. Ab hoc *perditus* dictus, qui interiit vitiis, ſive qui ita vitio aliquo contaminatus eſt, ut de eo nulla ſpes habenda ſit. Ter. in Eun. Dii voſtram fidem, hominem *perditum*, miſerumque: & apud Cic. Sævum crudelitate, *perditum* luxuriâ, vitiis omnibus contaminatum. *Perdere aliquem*, eſt corrumpere, malis moribus inficere: ut apud Ter. in Adelph. Cur *perdis* adoleſcentem nobis? 25 Quibus ſcilicet decreverant bellum contra obſtinatos gerendum eſſe, & ab armis diſcedentes *impunè* recipiendos.

Senati decretis, [1] ex tanta multitudine, neque [2] præmio [3] inductus conjurationem [4] patefecerat, neque ex caſtris Catilinæ quiſquam omnium [5] diſceſſerat. [6] tanta [7] vis [8] morbi, atque [9] uti [10] tabes [11] pleroſque civium animos [12] invaſerat. neque ſolum illis [13] aliena mens erat, qui conſcii conjurationis fuerant, ſed omnino cuncta plebes, novarum rerum [14] ſtudio, Catilinæ incœpta [15] probabat, id [16] adeo [17] more ſuo [18] videbatur facere. [19] nam ſemper in civitate, [20] quibus opes nullæ ſunt, [21] bonis invident, [22] malos [23] extollunt; [24] vetera [25] odere, nova [26] exoptant; [27] odio ſuarum rerum mutari omnia [28] ſtudent; [29] turba, atque

1 Conjuratorum ſcilicet, qui erant cum Catilina. 2 Mercede, ſuprà conſtitutâ. 3 Motus, allectus, perſuaſus. *Inducere* enim ſæpius ſumitur pro illicere, perſuadêre: ut apud Ter in Andr. *Vide, quò me inducas.* *Inducere* propriè, eſt introducere. Accipitur præterea *inducere*, pro perſonam aliquam loquentem facere, & tanquam loquentem producere, & commemorantem aliquid. *Inducere animum*, eſt ſibi perſuadére. 4 Patentem faciebat aperiebat, palam faciebat. 5 Transfugerat. 6 Epiphonema: ut, *Tanta molis erat Romanam condere gentem.* 7 Efficacia, vigor. 8 Vitiorum, pravitatis. *Morbi* enim dicuntur ſæpius in animo vitia inveterata, corroborata uſu. *Morbus* propriè, eſt ægritudo corporis, vel mala affectio contrà naturam, quæ uſum ejus faciat deteriorem. A *morbo* fit *morbidus*, quod eſt morbo infectum, infirmum: & *morboſus*; obnoxius morbo, valetudinarius. 9 Sicuti, quemadmodum. 10 Contagio. *Tabes* propriè eſt tarda corruptio, ſeu nimia corporis extenuatio ex cura, aut animi ægritudine procedens. A *tabe* fit *tabidus*, hoc eſt, tabi obnoxius; propriè de eo dicitur, qui morbo, vel animi ægritudine extabeſcit. Accipitur tamen pro eo omni, quod quovis modo corrumpitur: ut apud Ovid. 1. De Pont. Eleg. 1. *Non igitur mirum, ſi mens mea tabida facta, De nive manantis more liqueſcit aqua.* Hinc item *tabificus*, quod tabem inducit: undè Virg. in Epigr. *Livor tabificum malis venenum.* *Tabêre*, eſt tabe conſumi: & *tabeſcere*, idem ſignificat, quod animi vel corporis morbo confici. 11 Fermè omnes. 12 Occupaverat. 13 Id eſt, alienata à Reipublicæ commodo, aut emolumento. 14 Propter ſtudium, id eſt, cupidinem, amorem. 15 Approbabat, laudabat. *Probare* propriè, eſt probum facere, laudare, bonum dicere: ut apud Cic. Meum factum *probari* abs te gaudeo. *Probare* aliquando eſt argumentis demonſtrare, & argumentando planum facere; quòd ea laude digna videantur, quæ *probari* rationibus poſſunt. Hinc *probatio*, demonſtratio dicitur. Et *probabile*, quod licet non ſit verum, rationibus tamen quibusdam videtur probari & perſuadêri poſſe. Aliquando ſignificat tentare, periculum facere: ut, *Exitus acta probat.* A *probo* compoſita fiunt *approbo*, *comprobo*, ejusdem ferè ſignificationis: & contraria horum *reprobo*, atque *improbo*, quod eſt damno, reprehendo. 16 Prorſus, omninò. 17 Ex priſtina, & veteri conſuetudine. 18 Scilicet *cuncta plebs.* 19 Ordo eſt: Nam *ii*, quibus nullæ opes ſunt, invident ſemper in civitate bonis, & extollunt malos. 20 Id eſt, qui nullas habent divitias. 21 Viris ſcilicet. 22 Improbos. 23 Efferunt, exaltant. 24 Antiqua facta aut inſtituta. 25 Odio habent. 26 Percupiunt, valdè optant. 27 Tædio. 28 Cupiunt. 29 Tumultu, perturbatione Reipublicæ. Propriè enim *turba* eſt perturbatio, tumultus, ſeditio. Sed quia multitudo ferè non vacat perturbatione, factum eſt, ut eam quoque *turbam* appellemus. Ter. *Sed ſi tu negaris ducere, ibi culpam in te transfert.* Tum illæ turbæ fient; id eſt, turbatio-

[1] ſeditionibus [2] ſine cura [3] aluntur: quoniam [4] egeſtas facile habetur [5] ſine damno. Sed urbana plebs ea verò [6] præceps ierat [7] multis de cauſſis. [8] Primum omnium, qui [9] ubiq; [10] probro, atque [11] petulantia maxume [12] præſtabant; item alii, per [13] dedecora, [14] patrimoniis amiſſis; poſtremo omnes, quos [15] flagitium, [16] aut facinus [17] domo [18] expulerat, hi Romam, ſicuti in [19] ſentinam, [20] confluxerant. dein multi, memores [21] Sullanæ victoriæ, quod ex [22] gregariis militibus [23] alios [24] Senatores videbant, alios ita divites, ut [25] regio [26] victu,

bationes fient inter Simonem & te. A *turba* fit diminutivum *turbella*, parva turba. Plautus: Hanc mihi ancilla *turbellam* fecit. Et *turbidus*, conturbatus, confuſus, non clarus, ut *turbida aqua*, id eſt, turbata & impura: à quo *turbulentus*, commotus, iratus. *Turbidus homo*, eſt commotus homo, plenus perturbatione: à quo *turbulentia*; & verbum *turbo*, quod eſt, confundo, commoveo, turbas facio. Virgil. —— *Sed res animos incognita turbat.* Hujus compoſita ſunt, *conturbo*, idem quod *perturbo*, hoc eſt, confundo res aliquas. *Deturbo*, deorſum violenter dejicio, detrudo. Virgilius. *Puppi deturbat ab altâ. Diſturbo*, diſſipando, diruendoque dejicio. Cic. Qui fidem lædit, quantum in ipſo eſt, *diſturbat* humanæ vitæ ſocietatem. *Exturbo*, extra turbo, è loco dejicio. Item à *turbâ* fit *turbo*, quod facit in genitivo turbinis, ventus validiſſimus, & vorticoſus, obvia quæque deturbans. Cic. Undique omnes venti erumpunt, ſævi exiſtunt *turbines*. Eſt & *turbo* genus inſtrumenti luſorii, quod à pueris ſcuticâ in gyrum circum agitur. 1 Factionibus. 2 Securè, ſine ſolicitudine rerum & bonorum omnium amittendorum, utpote nihi poſſidentes. 3 Nutriuntur, educantur. 4 Inopia, paupertas. 5 Id eſt, ſine detrimento, jacturâ: quia egens nihil habet quod amittat. 6 Sine conſilio, aut ratione regebatur. 7 Ob multas cauſas. 8 Scil. *hi ibant præcipites.* Quæ hominum genera Catilinæ favèrent, recenſet Cicero in 2. Orat. in Catil. Vide quæ diximus ſuprà. 9 In omnibus Italiæ oppidis. 10 Dedecore. 11 Laſciviâ, vitæque inſolentiâ. 12 Eminebant, antecedebant. 13 Infamiam, ignominiam. 14 Poſtquam amiſerant patrimonia ſua, hoc eſt conſumpſerant. 15 Fœda ſcelera. 16 Turpe factum. 17 Patriâ ſuâ. 18 Ejecerat, exegerat. 19 Receptaculum omnium ſordium, omnium ſceleratorum hominum. Propriè verò *ſentina*, eſt pars navis inferior, in qua omnes confluunt ſordes: à *ſentiendo* dicta, quòd ejus fætor *ſentiatur*. Hinc per Metaphoram *ſentina* dicitur omnis locus, qui ſceleratorum hominum receptaculum ſit: ut apud Cic. in Catil. O fortunatam Rempublicam, ſiquidem hanc *ſentinam* hujus urbis ejecerit. 20 Convenerant, abunde confugerant: quemadmodum contingere ſolet, ut quicquid aquæ in navi eſt, id ad ſentinam confluat; ita in civitate, quotquot improbi ſunt, ad aliquem unum improbitate inſignem concurrunt. 21 Hoc eſt, libertatis, ac licentiæ per victoriam Syllæ acquiſitæ. 22 Infimis, ignobilibus, humilioribus. *Gregarii* enim *milites* dicuntur, qui non ſunt delecti, ſed tumultuariè undecunque electi. Appellantur autem *gregarii*, quia *gregatim* pecorum inſtar abſque ullo honore ab imperatore aguntur. *Gregarius, a, um,* dicitur, quod eſt ex grege: ut, *gregarius bos*, qui adhuc in grege paſcitur. *Grex* vero differt ab *armento*, quòd *grex* ſit congregatio minorum animalium, ut ovium, porcorum, caprarum; *armentum* verò majorum, ut camelorum, boum, equorum, aſinorum. A *grege* fit *gregatim*, quod ſignificat per greges, hoc eſt, conjunctim, ſimul, unà. 23 Quoſdam. 34 Patres conſcriptos. 25 Regali. 26 Cibo, & potu.

atque [1] cultu [2] ætatem agerent, ſibi quiſque, ſi in armis foret, ex [3] victoria talia ſperabat. præterea [4] juventus, quæ in agris [5] manuum mercede [6] inopiam [7] toleraverat, privatis atque publicis [8] largitionibus [9] excita, urbanum otium [10] ingrato labori [11] prætulerat. [12] eos, atque [13] alios omnis [14] malum publicum alebat. [15] quo minus mirandum eſt, homines egentis, [16] malis moribus, [17] maxuma ſpe, reipublicæ [18] juxta [19] ac ſibi [20] conſuluiſſe. præterea quorum, [21] victoria Sullæ, parentes [22] proſcripti, bona [23] erepta, jus libertatis imminutum erat, haud ſane alio animo belli [24] eventum [25] exſpectabant. [26] ad hoc, quicunque aliarum, [27] atque Senatus, [28] partium erant,

potu. *Victus* eſt omne illud, ſine quo vivere non poſſumus: atque hoc nomine continentur ea omnia quæ eſui, & potui, quæque ad vivendum homini ſunt neceſſaria. 1 Amictu, veſtitu. 2 Vitam tranſigerent. 3 Sc. *obventura*, *eventura*. 4 Ruſticana ſcilicet. 5 Hoc eſt, mercede ſumptâ ex labore manuum, ut fodiendo agros vites putando. Undè *mercenarii* dicuntur illi, qui aliquid mercedis causâ faciunt. 6 Paupertatem. 7 Suſtentaverat. 8 Donis, muneribus. 9 Hoc eſt: excitata, provocata. 10 Moleſto, nullam-ve mercedem laboribus ipſorum dignam tribuenti. 11 Præpoſuerat, pluris æſtimaverat. *Præfero* enim ſæpius ſignificat præpono; ut apud Cic. Salutem Reipublicæ ſuis commodis *præferre*. Propriè ſignificat antefero: ut apud Cic 6. Verrin. Siniſtrâ manu retinebat arcum, dextrâ ardentem facem *præferebat*. Undè *præfericulum* dictum vas æneum, ſine anſâ patens, veluti pelvis, quod *præferre* in ſacrificiis ſolebant. Item ſignificat dicto, facto, geſtu-ve animi affectum oſtendo: ut apud Liv. Vultus tuus neſcio quod ingens malum *præfert*. 12 Dictos ruſticos ſcil. 13 Ejuſmodi. 14 Perturbatio Reipublicæ. 15 Quocircà. 16 Per quos ſibi ſalutem conſequi ſperabant. 17 Potiundæ ſcil. 18 Æquè, pariter. 19 Ut ſibi ipſis. 20 Auxilium tuliſſe. 21 Per victoriam. 22 Relegati, in exilium miſſi, ſcil. *erant*. 23 Vi adempta à Sylla. 24 Exitum. 25 Quia ſcil. Sylla caverat, ne ad magiſtratus admitterentur filii proſcriptorum. 26 Prætereà. 27 Quàm. 28 Aliarum factionum erant, hoc eſt, quicunque Senatoribus invidebant, non favebant. Notandum eſt, vocabulum *partis* ſæpè ſumi pro factione, ſed hoc ferè in plurali numero: ut apud Cic. Erat (inquit) illarum *partium*. Idem: Tenuerunt *partes* Cæſaris. Undè dicitur *homo bonarum*, aut *malarum partium*. Propriè *partes* dicuntur, in quas dividitur totum. Quidam *partem* à *pari* dictam exiſtimant, quod *partes* ſimul junctæ, *pares*, hoc eſt, æquales ſint toti. Ab hoc fit *particula* diminutivum, hoc eſt, parva pars. *Ex parte*, & *in parte*, aliquando pro partim uſurpantur. *Priores partes alieni tribuere*, eſt pluris eum facere, & magis laudare. *Priores partes habere apud aliquem*, eſt plus apud illum poſſe, & plus apud aliquem autoritatis obtinère. *Audire utramque partem in litibus*, eſt reo defenſionis, ut & accuſatori actionis copiam facere. *Partes primas agere* dicitur in Comœdiis, qui ſæpiſſimè prodit in ſcenam. Aliquando etiam *partes* in plurali numero pro officio poni conſuetum eſt; ut, *meæ partes ſunt*, & *mearum partium eſt*, hoc eſt, meum officium eſt. Ab hoc fit *particula* diminutivum, hoc eſt, parva pars: à quo *particularis*, continens partem, opponiturque *univerſali* & *particulari*. *Particularitatis* enim notæ ſunt, aliqui, quidam, nonnulli, plerique, &c. ut, *quidam* homo eſt juſtus. Notæ autem vel ſigna univerſalitatis ſunt

obiter

tuit,[1] antequam liceret [2] ſine fraude [3] ab armis diſcedere,[4] præter rerum capitalium condemnatis. præterea,[5] decernit, uti conſules [6] delectum habeant; [7] C. Antonius cum exercitu Catilinam perſequi maturet; Cicero urbi [8] præſidio ſit. [9] Ea tempeſtate mihi imperiũ populi R. [10] multo maxume [11] miſerabile viſum eſt: [12] cui cum ad [13] occaſum ab [14] ortu ſolis omnia [15] domita armis [16] parerent, domi otium, atque divitiæ, [17] quæ [18] prima [19] mortales putant [20] affluerent; fuere tamen [21] cives, qui [22] ſeſe, remque publicam [23] obſtinatis animis [24] perditum irent, namque [25] duobus

relinquo, deſero. Virg. *Et freta deſtituent nudos in littore piſces.* Hinc *deſtitutus*, id eſt, derelictus, privatus. *Proſtituo*, pudicitiam venalem habeo, corpus quæſtui expono: quod componitur ex *pro*, id eſt, palam, & *ſtatuo*, quia *ſtare* cogebantur venales. Hinc *proſtituere pudicitiam*, eſt pudicitiæ ſuæ nullo pacto parcere, nihilque ſibi turpe putare, quod alterius libidini collibuerit. Unde *proſtibulum* appellatur locus, in quo meretrices ſe proſtituunt, ganeum. *Præſtituo*, prius ſtatuo, præſcribo. *Inſtituo*, de quo ſuprà. *Subſtituo*, in locum alterius ſurrogo, ſufficio. Cic. Tum iſte homo nefarius in eorum locum alios *ſubſtituere*, & ſupponere cœpit. *Reſtituo*, de quo infra dicemus. *Conſtituo*, ſtatuo, propono, decerno. Ter. Nam illi mihi dotem jam *conſtituerunt* dare: a quo *conſtitutiones* decreta dicuntur. Aliquando eſt, locum ſive tempus determino. Ter. Dati annuli, locus, tempus *conſtitutum eſt.* 1 Diem. 2 Impunè, ſine pœna. 3 Arma deponere. 4 Hoc eſt, præter eos, qui eſſent damnati capite. 5 Statuit, Senatus ſcilicet. 6 Exercitum conſcribant, & optimos quosque deligant ad militiam idoneos. *Delectus*, à *deligendo* dictus, propriè eſt electio, actus eligendi. Indè *delectus militum*, dicitur militum electio, cum ſcilicet Imperator imperii ſui autoritate, quos ei viſum fuerit, ad militiam conſcribit, etiam invitos: quod in majoribus tantum Reipublicæ periculis fieri conſuevit: alioqui contenti erant iis, qui ultrò nomina dabant. Homines autem per quos Imperatores militum delectum habebant, à *conquirendis* militibus, *Conquiſitores* appellabantur. 7 Alter Conſulum. 8 Defenſioni, protectioni. 9 Eo tempore, quo talia fiebant. 10 Maximè omnium. 11 Miſeratione dignum. 12 Scilicet Populo Romano. 13 Occidentem: hoc eſt, univerſus orbis ab eo domitus eſſet armis. 14 Oriente. 15 Imperio ſubjecta, victa, ſubacta. 16 Romanis ſcilicet. 17 Quas res, otium nempe & divitias. 18 Præcipua bona. 19 Homines. 20 Abundarent. 21 Romani. 22 Se ipſos. 23 Pertinacibus. 24 Id eſt, perdere cuperent: ut apud Ter. in Andr. Mea Glycerium, inquit, quid agis, cur te *is perditum?* *Perdere* propriè, eſt multum, nimis dare: nam qui nimis dat, quicquid habebat, amittit. Sumitur etiam aliquando *perdere* pro perimere quoniam, quæ amittuntur, quaſi mortua nobis eſſe videntur: ut apud Ter. in Andr. Dii te *perdant.* Ab hoc *perditus* dictus, qui interiit vitiis, ſive qui ita vitio aliquo contaminatus eſt, ut de eo nulla ſpes habenda ſit. Ter. in Eun. Dii voſtram fidem, hominem *perditum*, miſerumque: & apud Cic. Sævum crudelitate, *perditum* luxurià, vitiis omnibus contaminatum. *Perdere aliquem*, eſt corrumpere, malis moribus inficere: ut apud Ter. in Adelph. Cur *perdis* adoleſcentem nobis? 25 Quibus ſcilicet decreverant bellum contra obſtinatos gerendum eſſe, & ab armis diſcedentes *impunè recipiendos.*

1 Con-

Senati decretis, [1] ex tanta multitudine, neque [2] præmio [3] inductus conjurationem [4] patefecerat, neque ex caſtris Catilinæ quiſquam omnium [5] diſceſſerat. [6] tanta [7] vis [8] morbi, atque [9] uti [10] tabes [11] pleroſque civium animos [12] invaſerat. neque ſolum illis [13] aliena mens erat, qui conſcii conjurationis fuerant, ſed omnino cuncta plebes, novarum rerum [14] ſtudio, Catilinæ incœpta [15] probabat, id [16] adeo [17] more ſuo [18] videbatur facere. [19] nam ſemper in civitate, [20] quibus opes nullæ ſunt, [21] bonis invident, [22] malos [23] extollunt; [24] vetera [25] odere, nova [26] exoptant; [27] odio ſuarum rerum mutari omnia [28] ſtudent; [29] turba, atque

1 Conjuratorum ſcilicet, qui erant cum Catilina. 2 Mercede, ſuprà conſtitutâ. 3 Motus, allectus, perſuaſus. *Inducere* enim ſæpius ſumitur pro illicere, perſuadêre: ut apud Ter in Andr. Vide, quò me *inducas*. *Inducere* propriè, eſt introducere. Accipitur præterea *inducere*, pro perſonam aliquam loquentem facere, & tanquam loquentem producere, & commemorantem aliquid. *Inducere animum*, eſt ſibi perſuadére. 4 Patentem faciebat aperiebat, palam faciebat. 5 Transfugerat. 6 Epiphonema: ut, *Tanta molis erat Romanam condere gentem*. 7 Efficacia, vigor. 8 Vitiorum, pravitatis. *Morbi* enim dicuntur ſæpiùs in animo vitia inveterata, corroborata uſu. *Morbus* propriè, eſt ægritudo corporis, vel mala affectio contrà naturam, quæ uſum ejus faciat deteriorem. A *morbo* fit *morbidus*, quod eſt morbo infectum, infirmum: & *morboſus*; obnoxius morbo, valetudinarius. 9 Sicuti, quemadmodum. 10 Contagio. *Tabes* propriè eſt tarda corruptio, ſeu nimia corporis extenuatio ex cura, aut animi ægritudine procedens. A *tabe* fit *tabidus*, hoc eſt, tabi obnoxius; propriè de eo dicitur, qui morbo, vel animi ægritudine extabeſcit. Accipitur tamen pro eo omni, quod quovis modo corrumpitur: ut apud Ovid. 1. De Pont. Eleg. 1. *Non igitur mirum, ſi mens mea tabida facta, De nive manantis more liqueſcit aqua.* Hinc item *tabificus*, quod tabem inducit: undè Virg in Epigr. *Livor tabificum malis venenum.* *Tabêre*, eſt tabe conſumi: & *tabeſcere*, idem ſignificat, quod animi vel corporis morbo confici. 11 Fermè omnes. 12 Occupaverat. 13 Id eſt, alienata à Reipublicæ commodo, aut emolumento. 14 Propter ſtudium, id eſt, cupidinem, amorem. 15 Approbabat, laudabat. *Probare* propriè, eſt probum facere, laudare, bonum dicere: ut apud Cic. Meum factum *probari* abs te gaudeo. *Probare* aliquando eſt argumentis demonſtrare, & argumentando planum facere; quòd ea laude digna videântur, quæ *probari* rationibus poſſunt. Hinc *probatio*, demonſtratio dicitur. Et *probabile*, quod licet non ſit verum, rationibus tamen quibusdam videtur probari & perſuadêri poſſe. Aliquando ſignificat tentare, periculum facere: ut, *Exitus acta probat.* A *probo* compoſita fiunt *approbo*, *comprobo*, ejusdem ferè ſignificationis: & contraria horum *reprobo*, atque *improbo*, quod eſt damno, reprehendo. 16 Prorſus, omninò. 17 Ex priſtina, & veteri conſuetudine. 18 Scilicet *cuncta plebs*. 19 Ordo eſt: Nam *ii*, quibus nullæ opes ſunt, invident ſemper in civitate bonis, & extollunt malos. 20 Id eſt, qui nullas habent divitias. 21 Viris ſcilicet. 22 Improbos. 23 Efferunt, exaltant. 24 Antiqua facta aut inſtituta. 25 Odio habent. 26 Percupiunt, valdè optant. 27 Tædio. 28 Cupiunt. 29 Tumultu, perturbatione Reipublicæ. Propriè enim *turba* eſt perturbatio, tumultus, ſeditio. Sed quia multitudo ferè non vacat perturbatione, factum eſt, ut eam quoque *turbam* appellemus. Ter. Sed ſi tu *negaris ducere, ibi culpam in te transfert.* Tum illæ turbæ fient; id eſt, tu ba

tempora quicumque rempublic. [1] agitavere, honeſtis [2] nominibus, [3] alii, ſicuti jura populi defenderent, [4] pars, [5] quo Senatus [6] auctoritas maxuma foret, [7] bonum publicum [8] ſimulantes, pro ſua quiſque [9] potentia [10] certabant: neque illis [11] modeſtia, neque [12] modus [13] contentionis erat: [14] utrique victoriam [15] crudeliter exercebant. [16] Sed, poſtquam [17] Cn. pompejus [18] ad bellum maritimum, atque [19] Mithridaticum [20] miſſus eſt; plebis opes imminutæ; [21] paucorum potentia [22] crevit, [23] hi [24] ma-

per illa tempora quiſq; certabant pro ſuâ potentiâ, ſimulantes bonum publicum, honeſtis nominibus; alii *certabant*, ſicuti defenderent jura populi, pars *certabat*, quo autoritas Senatus foret maxima. 1 Gubernaverunt. 2 Excuſationibus prætextibus: ut apud Virg. Æneid *Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.* 3 Nonnulli, quidam. 4 Alii, partim. 5 Ideò ut. 6 Dignitas. 7 Salutem reipublicæ. 8 Sc *ſe optare.* 9 Augendâ. 10 Contendebant. 11 Moderatio. 12 Terminus, finis. 13 Diſſidii. 14 Tam Plebeii ſcilicet, quam Patritii. 15 Hoc eſt, cum crudeli extinctione & oppreſſione eorum, quos in poteſtatem ſuam redegerant. 16 Refert jam Pompeji in populum Romanum merita: eo enim præſente plebeji à potentioribus minus ſunt oppreſſi. 17 Ob virtutem *Magnus* dictus. 18 Hoc eſt, bellum in mari gerendum contra piratas. 19 Contrà Mithridatem, regem Ponti, vi tantâ & animi & corporis, ut ſex juges equos regeret, viginti duas linguas calleret. Hic diſſidentibus Romanis ſociali bello, Nicomedem Bithyniâ, Ariobarzanem Cappadociâ expulit: Græciam inſulaſque omnes, exceptâ Rhodo, occupavit: ſed poſteà à Sylla fusus, à Lucullo profligatus & regno exutus, rurſus à Pompejo victus venenum ſumpſit. Cumque id ſæpius fruſtra bibiſſet, quòd adverſus venenum multis antea medicaminibus corpus firmaverat, immiſſum percuſſorem Gallum, citò autoritate vultus territum revocavit: & in cædem ſuam manum tripidantis adjuvit. Laboravit infamia maximæ crudelitatis: nam Laodicem conjugem & ſororem, præterea matrem, fratremque ac tres filios impuberes, totidemque filias interfecit. 20 A Senatu Romano. 21 Optimatium, nobilium. 22 Aucta eſt. 23 Pauci optimates. 24 Poteſtates, ſeu officia magiſtratuum, ut Præturam, Conſulatum, Cenſuram. Aliquando ſignificat eum, qui in poteſtate aliqua eſt conſtitutus: ut eſt Conſul, Proconſul, Prætor, Proprætor, & alii, qui civitates aut provincias regunt. Hinc Cicero 3. De Legib. Videtis igitur hanc eſſe *magiſtratus* vim, ut præſit, præſcribatque recta & utilia, & conjuncta cum legibus. Ut enim *magiſtratibus* leges, ita populo præſunt *magiſtratus*: verèque dici poteſt, *magiſtratum* legem eſſe loquentem; legem autem mutum *magiſtratum*. Eſt enim à verbo *magiſtrare*, quod eſt (ut ait Feſtus) regere, moderari, gubernare. *Magiſtratus* itaque tanquam rectores dicti ſunt: à quo *magiſterium*, quod nonnuli pro ipſa magiſtri dignitate uſurpant. *Magiſtrare* verò fit à nomine *magiſter*. *Magiſtri* proprie dicuntur artium præceptores, pædagogi. Transfertur tamen hoc nomen ad omnes, quibus præcipua cura rerum incumbit, ſive ad quoſcumque præfectos: vel quod *magis*, cæteris poſſint, vel quod *magis* quàm cæteri, diligentiam, & ſolicitudinem rebus, quibus præſunt, debent. Hinc *magiſtros pagorum*, *ſocietatum*, *vicorum*, *collegiorum* dicimus, qui pagis, vicis, ſocietatibus, collegiis præſunt: *Magiſtrum equitum*, *cui ſumma poteſtas in equites erat: addebaturque ſemper Dictatori*, *cui ſumma poteſtas erat in populum: unde & Magiſter Populi dicebatur*, ut ait Varro. *Magiſtrum Cenſus*, *Epiſtolarum*, *Scriniorum*, *officiorum*, *Libellorum*, *à Præfecturâ.*

Magi-

giſtratus, [1] provincias, aliaque omnia [2] tenere: [3] ipſi [4] innoxii, [5] florentes, [6] ſine metu ætatem [7] agere, [8] ceteroſque [9] judiciis [10] terrere, quo plebem [11] in magiſtratu [12] placidius tractarent. Sed [13] ubi primum [14] dubiis rebus [15] novandis ſpes [16] oblata eſt, [17] vetus certamen animos eorum [18] arrexit. quod ſi primo [19] prœlio Catilina [20] ſuperior, aut [21] æqua manu diſceſſiſſet, profecto magna [22] clades, atque [23] calamitas rempublic. [24] oppreſſiſſet; neque [25] illis, qui victoriam adepti forent, diutius ea uti licuiſſet; quin defeſſis & [26] exſanguibus, qui [27] plus poſſet, imperium atque liberta-

Magiſter etiam aliquando pro cuſtode accipitur. Ter. Me filiis relinquunt quaſi *magiſtrum*. 1 Regna, quibus præerant. 2 Pro tenebant, hoc eſt in poteſtate ſuâ conſervabant. 3 Potentes, optimates. 4 Tuti 5 Vigentes, honore ſcilicet & opibus. 6 Sine timore: quia nempe nullum potentiorem agnoſcebant, nec inopiam ſibi timebant. 7 Pro agebant, hoc eſt, tranſigebant. 8 Plebejos. 9 Condemnationibus. 10 Pro terrebant, hoc eſt, terrorem incutiebant. 11 In officio magiſtratus. 12 Facilius, & ſine lite. 13 Simul atque 14 Ambiguis, timore plenis. 15 In novum ſtatum reducendis, mutandis. 16 Data, illata. 17 Quòd ſcilicet ſemper plebeji habuerant cum nobilibus. 18 Excitavit, incendit. 19 Conflictu, pugna. 20 Victor. 21 Hoc eſt, æqualiter victrice, aut victâ, dubio marte. 22 Strages, pernicies. 23 Miſeria, ærumna: undè *calamitoſum*, dicimus malis ac calamitatibus prægravatum: ut apud Cic. 1. Verr. Et honoris ampliſſimi puto eſſe, & accuſare improbos, & miſeros, *calamitoſoſque* defendere. *Calamitas* propriè à ruſticis grando appellatur, quod *calamum*, hoc eſt, ſegetem comminuat. Ter. in Eun. Sed ecca, ipſa egreditur noſtri fundi *calamitas*. *Calamitas* derivatur à nomine *calamus*, quòd propriè eſt frutex aquaticus: deinde inſtrumentum, quo ſcribi ſolet. Ponitur aliquando pro fiſtula. Virg. *Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce magiſtrum*. *Calamus* etiam pro ſtipulâ accipitur, & pro quacunque re tereti, ac fiſtuloſâ, ad ſimilitudinem arundinis. Item à *calamo* fit *calamiſtrum*, hoc eſt, tenue ferrum, quo in cinere calefacto criſpantur capilli: à quò Cicero *calamiſtratam comam* appellat. 24 Obruiſſet. 25 Conjuratoribus. Ordo eſt: Neque licuiſſet illis, qui forent adepti victoriam, uti eâ diutius: quin *ille*, qui plus poſſet, extorqueret defeſſis & exſanguibus imperium atque libertatem. 26 Parùm fortibus, & languidis ob vulnera in bello accepta. 27 Magis, quam illi. *Plus* comparativum eſt neutrius generis: in plurali verò eſt omnis generis, ſignificatione tantum eſt à *multum*. Nam ſecundum vocem habet originem à Græco πλεῖον, ſive πλέον: utrumque enim ſignificat *plus*. Et ſimiliter ſuperlativum ejus, quod eſt *plurimùm*, & à Græcis dicitur πλεῖστον. *Plus* autem jungitur potiſſimum genitivo: Plaut. Non habet *plus ſapientiæ* quam lapis. Veteres *pluria*, & *compluria* dixerunt, pro eo, quod eſt, *plura*, & *complura*. *Plura* & *complura* ſic differunt, quòd *plura* de duobus dici poſſit, *complura* non niſi de majore numero. Illud comparativum eſt; hoc verò minimè, ideòque non regit caſum. *Complurimus* non legitur, ſed tantum *plurimus*. A *plus pluralis numerus* dictus eſt, quòd de pluribus dicatur: & adverbium *pluriſariam*, pluribus modis; & *pluſculus* diminutivum, hoc eſt, paulo plus. Ter. Tum *pluſculâ* ſuppellectile opus eſt. Et *amplus*, hoc eſt, magnus, ſpatioſus, quaſi omni ex parte plus. *Am* enim veteres pro circum uſurpabant: Eſt item *amplus* dignitate

tem [1] extorqueret. [2] Fuere tamen extra conjurationem [3] complures, qui ad Catilinam [4] initio profecti ſunt. [5] in his erat Fulvius, Senatoris filius: quem [7] retractum ex [8] itinere [9] parens [10] necari juſſit. [11] Iiſdem temporibus Romæ Lentulus, ſicuti Catilina [12] præceperat, quoſcumque [13] moribus, aut [14] fortuna [15] novis rebus [16] idoneos [17] credebat, aut per ſe, aut per alios [18] ſolicitabat; neque ſolum [19] cives, ſed [20] cujuſcumque modi genus hominum, [21] quod modo [22] uſui [23] bello foret, Igitur P.

tate multa, & autoritate præditus: à quo fit *ample*, copiosè, magnificè; & *ampliùs*, plus. Et in hac ſignificatione *nominativo*, *accuſativo*, & *ablativo* iungitur. Item *amplitudo* pro magnitudine & excellentiâ: & verbum *amplio*, augeo Item *amplifico*, amplum facio, augeo, multiplico: à quo fit *amplificatio*, augmentatio: & *amplustria* navium ornamenta in ſummitate mali; ſic dicta, *quòd amplius forent, quam eſſent neceſſaria*, ut ait Feſtus. 1 Eriperet, vi auferret. *Extorquère* propriè, eſt tormentis, vel aliâ quavis vi aliquid auferre, eripere. Undè *Extorquère veritatem*, eſt adhibitis tormentis veram exprimere confeſſionem. *Torquère* autem propriè, eſt curvare, inflectere. Hinc aliquando ponitur pro gyro celeri rotare. Nonnunquam pro regere, gubernare. Virg. —— *Cœlum & terras qui numine torquet.* Interdum eſt, quæſtionem de aliquo habère, quod fit eruendæ veritatis causâ. Sed *torquemus* hominem, *extorquemus* veritatem, ut diximus. Cic Apud Rhodios liberi, civeſque *torquentur*. Transfertur & ad animum pro eo quod eſt angere, ſive moleſtiâ afficere: ſic dicimus, *torquèri* ſuorum deſiderio. Cic. Equidem dies nocteſque *torqueo*. *Torquère funem*, eſt torquendo ex funiculis pluribus unum funem efficere. *Torquère jus*, eſt pervertere ac evertere. Hinc fit *tortuoſus*, obliquus, & multis flexibus ſinuoſus. Et *tormentum*, quod ſignificat quæſtionem, hoc eſt, cruciatum, ſive dolores corporis, qui aut eruendæ veritatis aut criminis puniendi causâ fieri ſolet. *Tormentum* etiam pro quocunque cruciatu veteres poſuerunt: à quo fit *tortor*, qui veritatis eruendæ causâ tormenta admovet: & *tormen*, quod eſt genus morbi, cum dolore torquentur inteſtina. Item à *torqueo* compoſita fiunt *abſtorqueo*, torquendo auferro. *Contorqueo* *diſtorqueo* ejuidem fermè cum ſuo ſimplici ſignificationis. *Intorqueo*, in medio torqueo. *Extorqueo*, de quò jam diximus. *Obtorqueo*, contra torqueo. 2 Id eſt, quamvis contra conjuratos plurimi bella moviſſent. 3 Nobiles ſcilicet. 4 Principio conjurationis. 5 Inter hos, qui conjurationis minimè conſcii ad Catilinam proficiſcerentur. 6 Fulvii ſcilicet. 7 Reductum. 8 Intellige id iter, quo ad Catilinam proficiſcebantur, 9 Pater ejus. 10 Occidi, interfici, quod ad conjuratos ſe conferret. *Præfatus, non ſe Catilinæ illum adverſus patriam, ſed patriæ adverſus Catilinam genuiſſe:* verba ſunt Fulvii apud Valer. Max. lib. 5, c. 8. 11 Commemorat autor nunc ea, quæ interea ab iis conjuratis, qui Romæ relicti fuerant, facta ſunt. Dicit ergo, *iisdem temporibus*, quibus ſcilicet hi, qui conjurationis ignari, ad Catilinam proficiſcebantur. Ordo eſt: Lentulus ſolicitabat Romæ iiſdem temporibus, ſicuti Catilina præceperat, quoſcunque credebat *eſſe* idoneos moribus, aut fortunâ rebus novis, aut per ſe, aut per alios. 12 Mandaverat, juſſerat. Catilina enim cum diſcederet, Lentulo & Cethego præceperat, ut conjurationi exequendæ idonea diligenter curarent. 13 Propter mores, intellige malos. 14 Id eſt, propter fortunam, hoc eſt, egeſtatem, inopiam, quod pauperes eſſent. 15 Ad novas res, ſc. in republicâ Romanâ moliendas. 16 Aptos. 17 Putabat. 18 *Alliciebat*, moleſtabat. 19 Sc. *ſolicitabat*. 20 Qualecunque eſſet. 21 *Dummodò*. 22 Utilitati. 23 Ad bellum.

Umbreno cuidam [1] negotium dat, uti legatos [2] Allobrogum [3] requirat; [4] eoſque ſi poſſit, impellat ad ſocietatem belli; exiſtimans publice, privatimque [5] ære alieno [6] oppreſſos, præterea [7] quod [8] natura [9] gens Gallica

1 Hoc eſt, imperet, in mandati dat, ſc. *Lentulus.* 2 Hoc eſt populorum Galliæ juxta Rhodanum fluvium victoriâ Fabii, & Catilinæ conjuratione notorum. 3 Diligenter quærat. Undè Plutarch. in Cic. *Fortè*, inquit, *tùm Romæ erant duo legati Allobrogum, quæ gens tunc maximè affligebatur, Romanorumque dominationem ægrè tolerabat. Hos Lentulus exiſtimans utiles ſibi fore ad concitandam Galliam, conjurationis ſocios effecit, literaſque eis ad Senatum Allobrogicum & Catilinam dedit, libertatem illi promittens, hunc hortans, ut ſervis libertate donatis, ſtatim Romam peteret.* 4 Sc. legatos. 5 Debito. 6 Obrutos. 7 Quia. 8 A naturâ, per naturam. *Natura* propriè ſumitur pro generatione & nativitate viventium: atque hæc eſt prima & germana, tàm apud Latinos, quàm apud Græcos, hujus vocis ſignificatio. Dicitur enim Latinis *natura*, quaſi à *naſcendo*. In quâ ſignificatione hac voce uſus eſt Apoſtolus Paulus ad Eph. c. 2. 3. *Eramus* (inquit) *filii iræ*: id eſt, ab ipsâ nativitate. Græcis verò *natura* dicitur φύσις, ἀπὸ τοῦ φύειν, quod eſt naſci. *Natura* quoque accipitur pro mente Divinâ, ſeu pro ſupremo illo univerſitatis conditore, Deo nempe. Hanc autem quidam Philoſophi *Naturam naturantem* appellarunt. Accipitur item *natura* pro cujuſque rei eſſentiâ; quo ſenſu dicimus, definitionem eſſe orationem, quæ rei definitæ *naturam* declarat; hoc eſt, eſſentiam: quo item modo dicere conſuevimus, omnes ſubſtantias, omniaque accidentia *naturam* ſuam obtinere. Item pro totâ univerſitate rerum creatarum, ſeu pro ipſo mundo univerſo: quomodo dicimus, Chimœram non eſſe in *rerum naturâ*. Sic dicimus, ignem *naturâ* ſuâ calefacere; magnetem *naturâ* Sic dicimus, ignem *naturâ* ſuâ calefacere; magnetem *naturâ* ſuâ ferrum attrahere. Item pro ordine & univerſali regimine à Deo in rebus creatis poſito: quomodo dicimus aliqua ſecundum *naturam* evenire, quædam verò contra. Denique *natura* uſurpatur pro nativo calore, ac cujuſque animalis temperamento, quod ex quatuor primarum qualitatum mixtione oritur: quomodo dicunt Medici, *naturam* quorundam corporum éſſe bilioſam, quorundam melancholicam: ſic etiam dicimus, Conſuetudo eſt altera *natura*. A *naturâ* fit naturale, quod eſt ſecundum naturam; & ſic opponitur *ſupernaturali*, eique omni, quod præter naturæ ordinem contingere poteſt. *Naturale* item ſumitur pro eo, quod non eſt fortuitum ſeu caſuale; ut ſunt inventio theſauri à fodiente terram, aut lapſus tegulæ in caput tranſeuntis per vicum. Aliquando pro eo, quod non eſt voluntarium ſeu liberum; ut ſunt omnes actus, qui à nobis liberè proficiſcuntur; talis eſt locutio, ambulatio, &c. Hoc pacto equus *naturaliter* in præſentem aquam ferri dicitur. Interdum pro eo, quod non eſt violentum ſeu coactum; qualis eſt impulſus ad lapſum: quo ſenſu dicimus *naturale* eſſe lapidi, quod deorſum cadat, & igni, quod ad ſuperiora contendat. Modò pro eo, quod non eſt artificioſum; cujuſmodi ſunt omnia arte facta: ut naves, horologia, veſtimenta, & ſimilia. 9 Id eſt, natio Gallica. *Gens* enim modò nationem ſignificat. Virg. *Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor.* Quanquam *gentis* appellatio generalior eſſe videtur, multaſque ſub ſe comprehendere nationes. *Gens* enim Itala Latinos habet, Hetruſcos, Campanos, Umbros, Picentes, & hujuſmodi. Modo ſignificat familiam & domum: ut, *gens Ælia, Valeria*, pro Æliorum, & Valeriorum familiâ. Undè *gentiles* dicuntur, qui ex eâdem familiâ ſunt, & *gentilitius*, quod eſt ex gente aut familiâ. *Gentilitium ſacerdotium* eſt, quod ad jus familiæ pertinet. *Gentilis* etiam dicitur, qui ejuſdem nominis eſt, quaſi nomen familię habeat. Item *gentile* dicitur, quod eſt gentis alicujus proprium. Ab hoc *gentilitas* dicta, quæ propriè eſt multitudo ipſa, vel familiæ, vel nationis alicujus, & ipſi gentiles. Scriptores tamen rerum ſacrarum *gentiles*, ſive *gentilitatem* vocant omnes idolo-

rum

tem
con
nam
vius,
ex
dem
Cati
ribu
neos
18 so
20 cu
quod

tate multa, & autoritate præditus: à quo fit *ample*, copioſè, magnificè; & *ampliùs*, plus. Et in hac ſignificatione *nominativo*, *accuſativo*, & *ablativo* jungitur. Item *amplitudo* pro magnitudine & excellentiâ: & verbum *amplio*, augeo. Item *amplifico*, amplum facio, augeo, multiplico: à quo fit *amplificatio*, augmentatio: & *am-*
40. *pluſtria* navium ornamenta in ſummitate mali
ria, ut ait Feſtus. 1 Eripere
vel aliâ quavis vi aliquid aufe
hibitis tormentis veram exp
curvare, inflectere. Hinc ali
quam pro regere, guberna
Interdum eſt, quæſtionem
Sed *torquemus* hominem, *ex*
dios liberi, civeſque *torquen*
angere, ſive moleſtiâ affic
Equidem dies noctesque *tor*
pluribus unum funem effice
fit *tortuoſus*, obliquus. &
gnificat quæſtionem, hoc eſt
endæ veritatis aut criminis
quocunque cruciatu veter
causâ tormenta admovet:
quentur inteſtina. Item à
10. *Contorqueo diſtorqueo*
torqueo, in medio torqueo
tra torqueo. 2 Id eſt, qu
3 Nobiles ſcilicet. 4 Prin
minimè conſcii ad Catilina
8 Intellige id iter, quo ad
cidi, interfici, quod ad co
adverſus patriam, ſed patri
Valer. Max. lib. 5, c. 8.
conjuratis, qui Romæ rel
bus, quibus ſcilicet hi, qu
tur. Ordo eſt: Lentulus
na præceperat, quoſcunq
novis, aut per ſe, aut per a
diſcederet, Lentulo & Ceth
nea diligenter curarent.
propter fortunam, hoc e
Ad novas res, ſc. in republ
18 Alliciebat, moleſtab
Dummodò. 22 Utilitati.

giſtratus, [1] provincias, aliaque omnia [2] tenere: [3] ipſi [4] innoxii, [5] florentes, [6] ſine metu ætatem [7] agere, [8] ceteroſque [9] judiciis [10] terrere, quo plebem [11] in magiſtratu [12] placidius tractarent. Sed [13] ubi primum [14] dubiis rebus [15] novandis ſpes [16] oblata eſt, [17] vetus certamen animos eorum [18] arrexit. quod ſi primo [19] prœlio Catilina [20] ſuperior, aut [21] æqua manu diſceſſiſſet, profecto magna [22] clades, atque [23] calamitas rempublic. [24] oppreſſiſſet; neque [25] illis, qui victoriam adepti forent, diutius ea uti licuiſſet; quin defeſſis & [26] exſanguibus, qui [27] plus poſſet, imperium atque liberta-

Magiſter etiam aliquando pro cuſtode accipitur. Ter. Me filiis relinquunt quaſi *magiſtrum*. 1 Regna, quibus præerant. 2 Pro tenebant, hoc eſt in poteſtate ſuâ conſervabant. 3 Potentes, optimates. 4 Tuti 5 Vigentes, honore ſcilicet & opibus. 6 Sine timore: quia nempe nullum potentiorem agnoſcebant, nec inopiam ſibi timebant. 7 Pro agebant, hoc eſt, tranſigebant.

8 Plebejos. 9 Condemnationibus. 10 Pro terrebant, hoc eſt, terrorem incutiebant. 11 In officio magiſtratus. 12 Facilius, & ſine lite. 13 Simul atque 14 Ambiguis, timore plenis. 15 In novum ſtatum reducendis, mutandis. 16 Data, illata. 17 Quòd ſcilicet ſemper plebeji habuerant cum nobilibus. 18 Excitavit, incendit. 19 Conflictu, pugna. 20 Victor. 21 Hoc eſt, æqualiter victrice, aut victâ, dubio marte. 22 Strages, pernicies. 23 Miſeria, ærumna: undè *calamitoſum*, dicimus malis ac calamitatibus prægravatum: ut apud Cic. I. Verr. Et honoris ampliſſimi puto eſſe, & accuſare improbos, & miſeros, *calamitoſoſque* defendere. *Calamitas* propriè à ruſticis grando appellatur, quod *calamum*, hoc eſt, ſegetem comminuat. Ter. in Eun. Sed ecca, ipſa egreditur noſtri fundi *calamitas*. *Calamitas* derivatur à nomine *calamus*, quòd propriè eſt frutex aquaticus: deinde inſtrumeutum, quo ſcribi ſolet. Ponitur aliquando pro fiſtula. Virg. *Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce magiſtrum*. *Calamus* etiam pro ſtipulâ accipitur, & pro quacunque re tereti, ac fiſtuloſâ, ad ſimilitudinem arundinis. Item à *calamo* fit *calamiſtrum*, hoc eſt, tenue ferrum, quo in cinere calefacto criſpantur capilli: à quò Cicero *calamiſtratam comam* appellat. 24 Obruiſſet. 25 Conjuratoribus. Ordo eſt: Neque licuiſſet illis, qui forent adepti victoriam, uti eâ diutius: quin *ille*, qui plus poſſet, extorqueret defeſſis & exſanguibus imperium atque libertatem. 26 Parùm fortibus, & languidis ob vulnera in bello accepta. 27 Magis, quam illi. *Plus* comparativum eſt neutrius generis: in plurali verò eſt omnis generis, ſignificatione tantum eſt à *multum*. Nam ſecundum vocem habet originem à Græco πλεῖον, ſive πλέον: utrumque enim ſignificat *plus*. Et ſimiliter ſuperlativum ejus, quod eſt *plurimùm*, & à Græcis dicitur πλεῖστον. *Plus* autem jungitur potiſſimum genitivo: Plaut. Non habet *plus ſapientiæ* quam lapis. Veteres *pluria*, & *compluria* dixerunt, pro eo, quod eſt, *plura*, & *complura*. *Plura* & *complura* ſic differunt, quòd *plura* de duobus dici poſſit, *complura* non niſi de majore numero. Illud comparativum eſt; hoc verò minimè, ideòque non regit caſum. *Complurimus* non legitur, ſed tantum *plurimus*. A *plus pluralis numerus* dictus eſt, quòd de pluribus dicatur: & adverbium *pluriſariam*, pluribus modis; & *pluſculus* diminutivum, hoc eſt, paulo plus. Ter. Tum *pluſculâ* ſupellectile opus eſt. Et *amplus*, hoc eſt, magnus, ſpatioſus, quaſi omni ex parte plus. *Am* enim veteres pro circum uſurpabant: Eſt item *amplus* digni-

tate

tem [1] extorqueret. [2] Fuere tamen extra conjurationem [3] complures, qui ad Catilinam [4] initio profecti ſunt. [5] in his erat Fulvius, Senatoris filius: quem [7] retractum ex [8] itinere [9] parens [10] necari juſſit. [11] Iiſdem temporibus Romæ Lentulus, ſicuti Catilina [12] præceperat, quoſcumque [13] moribus, aut [14] fortuna [15] novis rebus [16] idoneos [17] credebat, aut per ſe, aut per alios [18] ſolicitabat; neque ſolum [19] cives, ſed [20] cujuſcumque modi genus hominum, [21] quod modo [22] uſui [23] bello foret, Igitur P.

tate multa, & autoritate præditus: à quo fit *ample*, copioſè, magnificè; & *ampliùs*, plus. Et in hac ſignificatione *nominativo*, *accuſativo*, & *ablativo* jungitur. Item *amplitudo* pro magnitudine & excellentiâ: & verbum *amplio*, augeo. Item *amplifico*, amplum facio, augeo, multiplico: à quo fit *amplificatio*, augmentatio: & *ampluſtria* navium ornamenta in ſummitate mali; ſic dicta, *quòd amplius forent*, *quam eſſent neceſſaria*, ut ait Feſtus. 1 Eriperet, vi auferret. *Extorquêre* propriè, eſt tormentis, vel aliâ quavis vi aliquid auferre, eripere. Undè *Extorquêre veritatem*, eſt adhibitis tormentis veram exprimere confeſſionem. *Torquêre* autem propriè, eſt curvare, inflectere. Hinc aliquando ponitur pro gyro celeri rotare. Nonnunquam pro regere, gubernare. Virg. —— *Cœlum & terras qui numine torquet.* Interdum eſt, quæſtionem de aliquo habêre, quod ſit eruendæ veritatis causâ. Sed *torquemus* hominem, *extorquemus* veritatem, ut diximus. Cic Apud Rhodios liberi, civeſque *torquentur*. Transfertur & ad animum pro eo quod eſt angere, ſive moleſtiâ afficere: ſic dicimus, *torquêri* ſuorum deſiderio. Cic. Equidem dies nocteſque *torqueo*. *Torquêre funem*, eſt torquendo ex funiculis pluribus unum funem efficere. *Torquêre jus*, eſt pervertere ac evertere. Hinc ſit *tortuoſus*, obliquus, & multis flexibus ſinuoſus. Et *tormentum*, quod ſignificat quæſtionem, hoc eſt, cruciatum, ſive dolores corporis, qui aut eruendæ veritatis aut criminis puniendi causâ fieri ſolet. *Tormentum* etiam pro quocunque cruciatu veteres poſuerunt: à quo fit *tortor*, qui veritatis eruendæ causâ tormenta admovet: & *tormen*, quod eſt genus morbi, cum dolore torquentur inteſtina. Item à *torqueo* compoſita fiunt *abſtorqueo*, torquendo aufero. *Contorqueo diſtorqueo* ejuſdem fermè cum ſuo ſimplici ſignificationis. *Intorqueo*, in medio torqueo. *Extorqueo*, de quò jam diximus. *Obtorqueo*, contra torqueo. 2 Id eſt, quamvis contra conjuratos plurimi bella moviſſent. 3 Nobiles ſcilicet. 4 Principio conjurationis. 5 Inter hos, qui conjurationis minimè conſcii ad Catilinam proficiſcerentur. 6 Fulvii ſcilicet. 7 Reductum. 8 Intellige id iter, quo ad Catilinam proficiſcebantur, 9 Pater ejus. 10 Occidi, interfici, quod ad conjuratos ſe conferret. *Præfatus, non ſe Catilinæ illum adverſus patriam, ſed patriæ adverſus Catilinam genuiſſe:* verba ſunt Fulvii apud Valer. Max. lib. 5. c. 8. 11 Commemorat autor nunc ea, quæ interea ab iis conjuratis, qui Romæ relicti fuerant, facta ſunt. Dicit ergo, *iiſdem temporibus*, quibus ſcilicet hi, qui conjurationis ignari, ad Catilinam proficiſcebantur. Ordo eſt: Lentulus ſolicitabat Romæ iiſdem temporibus, ſicuti Catilina præceperat, quoſcunque credebat *eſſe* idoneos moribus, aut fortunâ rebus novis, aut per ſe, aut per alios. 12 Mandaverat, juſſerat. Catilina enim cum diſcederet, Lentulo & Cethego præceperat, ut conjurationi exequendæ idonea diligenter curarent. 13 Propter mores, intellige malos. 14 Id eſt, propter fortunam, hoc eſt, egeſtatem, inopiam, quod pauperes eſſent. 15 *Ad novas res, ſc. in* republicâ Romanâ moliendas. 16 Aptos. 17 Putabat. 18 *Alliciebat*, moleſtabat. 19 Sc. *ſolicitabat*. 20 Qualecunque eſſet. 21 *Dummodò*. 22 Utilitati. 23 Ad bellum.

1 Hoc

auxilii nihil eſſet; [1] miſeriis ſuis [2] remedium ,mortem exſpectare: At ego, [3] inquit, vo- ,bis, [4] ſi modo [5] viri eſſe vultis, [6] ratio- ,nem oſtendam, qua tanta [7] mala iſta [8] ef- ,fugiatis. Hæc ubi dixit; Allobroges, in ſpem maximam [9] adducti, Umbrenum ora- re; uti [10] ſui [11] miſereretur; nihil tam [12] aſ- perum, neque tam [13] difficile eſſe, quod non [14] cupidiſſime facturi eſſent, [15] dum ea res [16] civitatem [17] ære alieno [18] liberaret. [19] Ille eos in domum [20] Decii Bruti [21] perdu-

lium. 3 Dicit, Umbrenus ſcilicet. 4 Dummodò. 5 Animoſi, & virili animo præditi. 6 Modum, viam, medium: ut, Quâ *ratione* id fieri queat, audi. *Ratio* propriè eſt nobiliſſima animæ facultas, quâ unâ à cæteris animantibus homo differt, & à quâ *rationalis* appellatur. Accipitur & pro ipsâ ratiocinatione; hoc eſt pro diſcurſu animi ad inveſtigandum verum. Aliquando ponitur pro conſilio & propoſito: ut, mea ſic eſt *ratio*. Ter. Veſtram nequeo mirari ſatis *rationem*. Aliquando pro reſpectu & curâ: ut *habenda eſt ratio ſalutis, honoris, rei familiaris*. Sic, *Nullam habet tui rationem*. Si verò jungatur cum præpoſitione *cum*, ſignificat negotium. Undè *habêre rationem cum aliquo*, eſt habêre, quod cum illo agas. Cic *Cum* omnibus muſis *rationem* habêre cogito. Aliquando ponitur pro causâ. *Ratio* aliquando idem eſt quod ſupputatio, calculus: ut, *ſubducere: ſupputare rationem*. *Rationes putare*, eſt ſummam conficere. *Rationem inire*, eſt modum & viam invenire. *Ratio conſtare* dicitur, cùm ſumma juſta & legitima apparet. Hinc fit diminutivum *ratiuncula*, quod accipitur pro levi & futili ratione. Aliquando pro ſupputatiunculâ non magnæ pecuniæ. Ter. Erat ei de *ratiunculâ* jampridem apud me reliquum pauxillulum nummorum. Et *rationalis*, rationis capax, cui naturâ inſitum eſt, ut ratione uti poſſit. Et *rationabilis*, cui rationem natura indidit. Et *rationarium*, liber rationum. Item *rationarius*, ad rationes pertinens: rationibus præfectus. Item *ratiocinor*, ratiocinatione quâdam deprehendo, colligo. A quo fit *ratiocinatio*, quæ definitur diſcurſus mentis ex prioribus & notioribus propoſitionibus aliam propoſitionem ignotiorem deducentis. A Græcis appellatur *Syllogismus*, quod propriè eſt *computatio* plurium numerorum in unam ſummam. Nomen hoc mentis operationi, quæ jam definita eſt, concinnè accommodatur: quia in ſyllogiſmo dialectico propoſitiones duæ præmiſſæ velut in ſummam computantur unam, quam concluſionem appellamus. 7 Quæ ſcilicet capiti veſtro imminent. 8 Evadatis, vitetis. 9 Redacti, compulſi. 10 Allobrogum ſcilicet. 11 Miſericordiâ afficeretur. 12 Durum, ſc. *eſſe dixerunt*. 13 Factu minimè facilè, laborioſum. Ter. in Heaut. Nihil tam *difficile* eſt, quin quærendo inveſtigari poſſit. Si de homine dicatur, idem ſignificat, quod moroſus, inexorabilis: ut apud Cic. Moderati enim nec *difficiles* ſenes. Hujus contrarium eſt *facilis*, hoc eſt, exorabilis. Ab hoc *difficultas* derivatur, id eſt, labor aliquid faciendi, aſperitas: ut apud Cic. Proſpicio quantum in agendo *difficultatis*, & quantum laboris ſit habitura. Accipitur eleganter pro inopiâ: ut, *difficultas rei nummariæ, aut frumentariæ*: ut apud Cic. 4. Vert. Et ſimul oſtendit ſe in ſummâ *difficultate* eſſe *nummariâ*. *Difficultatem facere*, eſt moleſtiam præbêre. Hinc fit adverbium *difficulter*, id eſt, ægrè, vix, cum labore. 14 Avidiſſimè, alacri animo. 15 Dummodo. 16 Allobrogum ſcilicet, unde miſſi erant. 17 Debito. 18 Liberam faceret. 19 Umbrenus. 20 Mariti Semproniæ, qui fuit unus ex conſciis conjurationis. 21 Deducit. *Perducere* propriè, eſt ad finem uſque ducere. Hinc *perducere ad exitum*, ſignificat complêre, abſolvere. Diſſentit hic Salluſtius noſter à Cicerone, eo quod in 3. Orat.

[1] bellicoſa eſſet, facile [2] ad tale conſilium [3] adduci poſſe. Umbrenus, [4] quod in Gallia [5] negotiatus erat, [6] pleriſque principibus [7] civitatum [8] notus erat, atque eos noverat: itaque [9] ſine mora, ubi primum [10] legatos in [11] foro [12] conſpexit, [13] percunctatus pauca de [14] ſtatu [15] civitatis, & quaſi [16] dolens [17] ejus [18] caſum, [19] requirere cœpit, quem [20] exitum tantis malis ſperarent. Poſtquam [21] illos videt queri de [22] avaritia magiſtratuum, accuſare Senatum, quod in [23] eo

rum cultores, hoc eſt, qui Deorum multitudinem poſuerunt. Diverſæ enim *gentes* innumerabilia numina habuêre. 1 Bellis dedita, ad bellum apta. 2 Hoc eſt, ad approbationem & conſenſum talis propoſiti. 3 Impelli, redigi. *Adducere* propriè, eſt ad aliquem ducere: ut apud Ter. in Heaut. *Adducimus* tuam Bacchidem. Aliquando ſignificat (ut hoc loco) invitum, & quaſi renitentem ad aliquid faciendum impellere, ducere: ut apud Ter. in Adelph. Si illum poteſt, qui alicujus rei eſt, etiam ad nequitiam *adducere*. Aliquando pro cogere; ut apud Cic. Nullo imbre, nullo frigore *adduci*, ut capite opperto ſit. Sic dicimus: Non poſſum *adduci* ut credam. 4 Quia. 5 Mercaturæ operam dederat, ſeu mercaturam exercuerat. 6 Plurimis primoribus. 7 Galliæ ſcilicet. 8 Cognitus. 9 Sine exſpectatione. Undè dicimus, *Moram moliri*, *injicere*, *moras nectere*, *moram trahere*. *Moram rumpere*, eſt celeriter quippiam aggredi. Sic, *in me non erit mora*, id eſt, ego non ceſſabo. *Morari* enim, à quo *mora* derivatur, aliquando exſpectare ſignificat: ut apud Cic. Diutius *morari*, aut exſpectare præſidium non neceſsè habui. Aliquando etiam *morari* ſignificat detinêre, retardare: undè & *mora* pro tarditate accipitur. In quâ ſignificatione *remoror* etiam, ab eo compoſitum, frequentiſſimè uſurpatur: ut *remorari lotium*. Ter. Ut illum Dii Deæque ſenium perdant, qui me hodiè *remoratus eſt*. Idem: Manebo, ne quid veſtrum *remorer* commodum. A quo *remores aves in auſpicio appellata, quæ acturum aliquid remorari compellunt*, ut ait Feſtus. Et *remora*, retardatio. *Remoram* etiam veteres dixerunt piſcem admodum parvum, ſpinis & cruſtis tectum, in petris viventem: qui adhærens navium carinis, naves ipſas *remoratur*; undè à *remorando* eſt dictus: de quo lege Plinium. Aliquando *morari* etiam accipitur pro curare, vel laborare: ut apud Plaut. Nihil *moror* magnas iſtas dotes dapſiles, id eſt, nihil curo, nihili facio. Sic, Nihil *moror*, quid ille ganniat. Item manêre: ut, *morari* ad oppidum. *Morari in agro*, *civitate*, eſt habitare. *Morari in re aliquâ*, eſt ſolicitè & ſtudioſè meditari. *Morari*, primâ ſyllabâ productâ, apud Suetonium in Neron. c. 23. ſumitur pro inſanire, deſipere: quod oſtendit Suetonius, *ſolitum*, inquiens, *eſſe dicere Neronem, deſiiſſe Claudium inter homines* morari; Græci enim *μωρὸν* ſtultum vocant & fatuum. Videbatur dicere, Claudium deſiiſſe manêre, & vivere inter homines: cùm intelligi vellet, eum deſiiſſe per mortem delirare, & deſipere, qui vivus deliraverat. A *moror* (præter *remoror*) alia quoque compoſita fiunt: ut *immoror*, inhæreo. Et *commoror*, maneo, moror. 10 Allobrogum ſcilicet. 11 Romano. 12 Vidit. 13 Cum interrogaſſet. 14 Conditione. 15 Allobrogum ſcilicet. 16 Dolore & triſtitiâ affectus, gemens. *Dolêre* enim, eſt dolore affici, corpore vel animo cruciari: ut, *doleo* mortem patris tui. *Dolet* mihi quòd non ex voto tibi res ſucceſſerit. Ter. *Dolet* dictum imprudenti adoleſcenti & libero. Dicimus autem, *Dolet mihi caput*, *Dolent mihi dentes*, aut *doleo dentibus*, Doleo caſum tuum, & Dolet mihi caſus tuus, Doleo *vicem tuam*. 17 Civitatis. 18 Infortunium. 19 Diligenter quærere. 20 *Eventum*. 21 Legatos. 22 Romanorum ſcilicet per quam civitas Allobrogum *jam quaſi exhauſta erat*. 23 Senatu ſcilicet. 1 Calamitatibus. 2 Auxilium

mia. Hæc [1] illis [2] volventibus, [3] tandem vicit [4] fortuna reipubl. Itaque Q Fabio Sangæ, cujus [5] patrocinio [6] civitas plurimum utebatur, rem omnem, uti [7] cognoverant, [8] aperiunt. Cicero, per Sangam [9] conſilio [10] cognito, legatis [11] præcipit, [12] ut ſtudium conjurationis vehementer ſimulent; [13] ceteros [14] adeant, [15] bene polliceantur; [16] denque operam, ut [17] eos [18] quam maxume [19] manifeſtos habeant. [20] iiſdem fere temporibus [21] in Gallia citeriore, [22] atque ulteriore, [23] item in agro Piceno, Bruttio, [24] Apulia [25] motus erat. Namque illi, quos ante Catilina [26] dimiſerat, [27] inconſulte, ac veluti per [28] dementiam [29] cuncta ſimul agere: [30] nocturnis conſiliis, armorum, atque telorum portationibus, feſtinando, [31] agitando omnia, plus timoris, quam periculi effecerant. [32] Ex eo numero [33] complures [34] Q. [35] Metellus [36] Celer prætor, [37] ex ſociis [38] cauſſa cognita, in [39] vincula

contrà rempublicam facta erat, præmium, ſervo libertatem, & ſeſtertia centum: libero impunitatem ejus rei, & ſeſtertiorum ducenta millia decrevére. 1 Legatis Allobrogum. 2 Agitantibus, perpendentibus. 3 Denique, hoc eſt, poſt longam conſultationem, hæſitationem. 4 Id eſt, fortuna Reipublicæ favens: id eſt, voluerunt Reipublicæ magis favére, quam conjurationi. 5 Tutelâ, defenſione. *Patrocinari* autem, eſt defendere, ſeu aliquem defendendum ſuſcipere. Ter. Vos me indotatis modò *patrocinari* fortaſſis arbitramini, etiam dotatis ſoleo. *Patronus* verò dicitur, qui aliquem in periculo defendit. Differtque ab *Advocato Patronus*, quòd *Advocatus* ſit nomen generalius: ſiquidem quicunque adeſt alteri in causâ officii gratiâ, *Advocatus* appellatur, etiamſi nihil dicat, agatque, modò paratus ſit defendere. Ter. Volo ego hic adeſſe *advocatos* in turbâ hac. *Patronus* autem propriè eſt, qui agit cauſam, ſed accuſati, non accuſantis. 6 Allobrogum ſcilicet. 7 Intellexerant eam, ſc. ex Umbreno. 8 Indicant, legati ſcilicet. 9 Umbreni. 10 Intellecto. 11 Mandat. 12 Hoc eſt, ut fingant, & externis veluti factis, ſe ſtudium & ardorem conjurationis proſequi velle, oſtendant. 13 Scilicet conjuratos, præter Umbrenum & Gabinium: ut eos noſcant. 14 Accedant. 15 Sc. de ſe ſperare. 16 Et ſedulò incumbant. 17 Conjuratos. 18 Id eſt, quantum maximè fieri poſſit. 19 Cognoſcant. 20 Quibus hæc ab Umbreno & Gabinio cum legatis acta ſunt. Hic refert Salluſtius, quomodo in aliis quoque locis & regionibus tunc temporis motus fuerit propter excurſiones militum conjurationis. 21 Id eſt, citrà Alpes, alio nomine *Ciſalpina*, quæ ſcilicet inter Alpes eſt, & Rubiconem fluvium. 22 Hoc eſt, ultra Alpes, alio nomine *Tranſalpina*. 23 Similiter. 24 In iſtis partibus Italiæ. 25 Commotio belli. 26 Hic propriè vox iſta poteſt accipi, ut ſignificet, in diverſa loca & partes miſerat, ut, cum opus foret, ſibi cum exercitu præſto eſſent. De hac voce ſupra ſatis. 27 Sine conſilio, imprudenter, quia harum rerum imperiti erant. 28 Inſaniam. 29 Sine ordine, nullâ habitâ temporis ratione. 30 Id eſt, conſiliis & deliberationibus, quas per noctem ceperant ſeu inierant. 31 Commovendo. 32 Vagantium. 33 Plurimos. 34 Eſt prænomen ejus. 35 Nomen. 36 Cognomen. 37 Conjuratorum. 38 Vagationis. 39 Hoc eſt, carcerem. Vincula enim

ſæpius

cit; quod foro [1] propinqua erat, neque aliena [2] conſilii, propter [3] Semproniam. nam tum Brutus [4] ab Roma aberat. Præterea [5] Gabinium [6] accerſit, quo major [7] auctoritas [8] ſermoni ineſſet, [9] eo [10] præſente conjurationem [11] aperit: nominat [12] ſocios, præterea multos cujuſque [13] generis [14] innoxios; quo legatis animus [15] amplior eſſet: dein eos [16] pollicitos [17] operam ſuam, domum [18] dimittit. Sed Allobroges [19] diu [20] in incertum habuere, [21] quidnam conſilii caperent. In altera parte erat [22] æs alienum, [23] ſtudium belli, magna [24] merces in ſpe victoriæ: at in altera [25] majores opes, [26] tuta conſilia, pro incerta ſpe [27] certa præ-

in Catil. dicat, Allobroges ad Gabinium primum perductos fuiſſe; ſic enim ait: *Atque idem hoc decretum eſt in Q. Magium Chilonem, quia unà cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſolicitatione verſatus: in P. Vmbrenum libertinum hominem, à quo primùm Gallos ad Gabinium perductos eſſe conſtabat.* 1 Vicina. 2 Id eſt, à conſilio, ſeu conjurationis propoſito. 3 Uxorem Decii Bruti. Suprà enim hanc Salluſtius noſter inter mulieres illas nominavit, conjurationis conſcias, dicens: *Sed in his erat Sempronia, quæ multa ſæpè virilis audaciâ facinora commiſerat:* 4 Non erat Romæ præſens. 5 Unum ex conjuratis. 6 Advocari, adduci juſſit in domum Decii Bruti. *Accerſere* ſeu *arceſſere* etiam, eſt accuſare: ut apud Cic. 2. Offic. Atque etiam hoc præceptum officii diligenter retinendum eſt, ne quem unquam innocentem judicio capitis *arceſſas*. 7 Gravitas. 8 Verbis, habitis cum legatis Allobrogum ad bellum gerendum. 9 Gabinio. 10 Id eſt, cum adeſſet legatis. *Præſens* enim ſignificat eum, qui coram nobis, hoc eſt, in conſpectu noſtro eſt. A quo *præſentare* verbum deducitur, hoc eſt, offerre, & quaſi ſe *præſentem* exhibere. Et duo adverbia *impræſentia*, & *impræſentiarum*, quæ ſignificant præſenti tempore, hoc eſt, quod vel præſens eſt vel præſens fuit, vel præſens erit. Ut cùm à Cicerone quæreretur, quid eſſet virtus? Reſpondit: non eſſe *impræſentia* de virtutis nomine diſceptandum. *Præſens* quoque pro ſubito accipitur, & non dilato in alterum tempus: ut apud Virg. 1. Æneid. *Præſentemque viris intentant omnia mortem.* Sic dicimus, præſentiſſimum periculum, præſentiſſima medicina, præſentiſſimum venenum, id eſt, potens, & efficax, & ſubito aut ſanans, aut necans: quod etiam *præſentaneum* vocatur aliquando *præſens* idem eſt, quod fortis, virilis: ut apud Ter. in Phorm. Animo virili, *præſentique* ut ſis, para. A *præſens* ergo fit verbum *præſento*. Cujus compoſitum eſt *repræſento*, hoc eſt, rurſus præſento, præſentem exhibeo, antè diem ſolvo. 11 Declarat. 12 Participes, ſcilicet conjurationis, præcipuè verò patritios, & nobiles. 13 Status, & conditionis vitæ. 14 Innocentes, inſontes, ignaros conjurationis. 15 Largior, copioſior, hoc eſt, ut alacriori animo rem ſuſciperent. 16 Id eſt, cùm, poſtquam polliciti eſſent. 17 Auxilium, & induſtriam ſuam. 18 Poteſtatem abeundi facit. 19 Longâ hæſitatione. 20 In dubio. 21 Hoc eſt, quod nam conſilium inirent, an opem conjurationi adferre deberent, an ipſam proderent. 22 Debitum eorum, quia publicè privatimque ære alieno oppreſſi erant, ut ſupra dixit. 23 Ardor, & propenſio ad bellum gerendum, *quia ſcilicet natura gens Gallica bellicoſa eſt*, ut paulò antè dixit. 24 Præmium. 25 *Ampliores* reipublicæ faventium divitiæ: major enim erat Reipublicæ potentia, quam horum paucorum, qui in ipſam conjuraverant. 26 Nihil periculi in ſe habentia. 27 Intellige à Senatu pro conjurationis indicio ſtatuta, propoſita; ſuprà enim dixit: *adhæc ſi quis indicaſſet de conjuratione, quæ*

contra

diam [1] optimo conſuli [2] imponeret: [3] eo ſigno, proxima nocte cetera multitudo conjurationis ſuum quiſq; [4] negotium [5] exequeretur. [6] Sed ea [7] diviſa hoc modo dicebantur: Statilius, & Gabinius uti cum magna [8] manu [9] duodecim ſimul [10] opportuna loca urbis incenderent, [11] quo tumultu facilior [12] aditus ad [13] conſulem, ceteroſque, quibus inſidiæ parabantur, fieret: Cethegus Ciceronis januam [14] obſideret, [15] eumque vi [16] aggrederetur, [17] alius autem [18] alium: ſed [19] filii

voco. Cic. *Citat eum*, non reſpondet, *citat* accuſatorem. Idem *Citetur* Salamis clariſſimæ teſtis victoriæ, hoc eſt, vocentur Salaminii, ut teſtimonium victoriæ perhibeant. Per ſimilitudinem ponitur pro incito, provoco, commoveo. Ab hoc fit verbum *oſcito*, quaſi *cito*, hoc eſt, commoveo os, & os totum aperio, ut fit præ ſomno, aut tædio: undè *oſcitatio*, oris extenſio, dicitur; & *oſcitanter*, negligenter, ſecurè; & *oſcedo*, vitium ſæpius oſcitandi. Quod cùm toto corpore fit, *pandiculatio* dicitur: & qui toto corpore extenditur, dicitur pandiculari. Item *citus*, hoc eſt, celer, quaſi *citatus*. Nam qui vocati ſunt, *celeriùs* venire conſueverunt: & *citatus* quoque pro celer uſurpatur. Apulejus: *Citato*, non teſtudineo gradu. Sic ſupra: *citus* modò, modò tardus inceſſus, ſc. *Catilinæ inerat*. Ab hoc fit comparativum *citior*; & ſuperlativum *citiſſimus*. Item adverbium *citò*; à quo *citius*, & *citiſſimè*. Item à *cito* alia quoque compoſita fiunt, *recitò*, memoriter referendo pronuntio. *Excito*, quod propriè ſignificat expergefacio. Ponitur tamen pro *ſolicito*. Sen. Ut otioſum *excitarem*. *Incito*, provoco, irrito. *Suſcito*, interdum excito, interdum vivifico. Ab hoc fit *ſuſcitabulum*, quod pro incitamento accipitur (*Concito*, commoveo, ad iram provoco: à quo *concitatus* iratus dicitur. *Percito*, quod tamen me legere non memini; verùm *percitus*, hoc eſt, commotus, concitatus. Ter. Incredibili re, atque atroci *percitus*. 12 Contrà Catilinam. 1 Ciceroni. 2 Injiceret, in humeros ipſius odium belli imponeret. 3 Scilicet dato conjuratis, nempe concionis à L. Beſtiâ habitæ, qui ita decreverant, ut eo die, quo L. Beſtia conqueſtus eſſet de actionibus Ciceronis, proximâ nocte ſuum quiſque negotium exequeretur. 4 Mandata. 5 Perficeret. 6 Negotia ſcilicet. 7 Partita, diſtributa. 8 Hominum multitudine. 9 Diſſentit hic Salluſtius noſter à Plutarcho de locorum numero, qui hæc in vita Ciceronis narrat: *Nox ad rem iſtam peragendam definita fuit una Saturnalium: gladii, ſtupa, & ſulphur in Cethegi domum comportata; centum deinde viri ad ſingulas urbis partes ſinguli deſtinati, ut certis intervallis ſimul accenſa urbs undique conflagraret: alii ordinati, qui aquæ ductus obturarent, & aquam petentes necarent.* 10 Intellige, ad incendium opportuna. 11 Id eſt, quâ perturbatione & incendio urbis. 12 Acceſſus. 13 Ciceronem ſcilicet, quem præcipuè trucidare volebant. 14 Militibus cingeret. 15 Ciceronem. 16 Invaderet, adoriretur. 17 Ex conjuratis, ſc. *aggrederetur*. 18 Scilicet ex patritiis, ſeu Senatoribus inviſis. 19 Notandum eſt hic obiter, Salluſtium dicere *filii familiarum*, non *filii familias*: quia ſermo eſt de diverſis familiis. Sed de filiis unius familiæ dici poteſt, *filii familias*, aut *familiæ* (de diverſis verò familiis, *filii familiarum*.) De his Cicero loquitur in 2. Orat. in Catil. dicens: *Hos, quos video volitare in foro, quos ſtare ad curiam, quos etiam in Senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpurâ, mallem ſecum ſuos milites eduxiſſent: qui ſi hic permanent, mementote, non tam exercitum illum eſſe vobis, quam hos, qui exercitum deſeruerunt, pertimeſcendos.* *Familia* propriè, eſt turba famulorum. Deinde tamen paulatim uſus invaluit, ut *familiæ* appellatione

conjecerat; [1] item in citeriore Gallia [2] C. Muræna, [3] qui ei [4] provinciæ [5] legatus [6] præerat. [7] At Romæ Lentulus cum cæteris, qui [8] principes conjurationis erant, paratis, uti videbatur, [9] magnis copiis, conſtituerat, uti, cum Catilina in agrum [10] Fæſulanum cum exercitu veniſſet, L. Beſtia tribunus pl. [11] concione habita, quereretur [12] de actionibus Ciceronis, bellique graviſſimi invi-

ſæpius ſumuntur pro carcere, in quo noxii vincti ſervantur. Hinc *in vinculis eſſe*, eſt in carcere eſſe vinctum: ſic, *in vincula conjicere*. *Vincula* propriè dicuntur ligamina: ut apud Virg. 2. Æneid — *Nam teneras arctabant vincula palmas*. *Vincio* vero, eſt ligo, conſtringo. Virg. *Purpureoque altè ſuras vincire cothurno*. A quo compoſita fiunt *convincio*, ſimul vincio. *Devincio*, ligo, alligo. Accipitur aliquando pro obligo, obnoxium reddo. Plaut. Hem iſtoc me facto tibi *devinxiſti*. Sic dicimus: Ille eſt maximâ mecum familiaritate *devinctus*. A *vincio*, etiam fit *vitta*, ligamentum capitis, hoc eſt faſcia, quâ circum caput antiqui vel crines, vel ſerta, aut flores, aut quidvis aliud religabant. Hinc *vittatus*, vittis redimitus. Item *vimen*, quaſi *vincimen*, omne virgultum lentum & flexile, ad ligandum aptum. A quo fit *vimineus*, *a*, *um*, quod eſt ex vimine; undè *vaſa viminea* dicimus: & *viminalis*, *e*, quod eſt ad ligandum aptum, ſeu quod pertinet ad vimina. 1 Similiter. 2 Sc. id fecerat, ſeu conjecerat complures in vincula. 3 C. Muræna. 4 Sc. Galliæ citerioris. 5 Hoc eſt tanquam is, qui Imperatoris poteſtate fungebatur, & locum tenebat. 6 Præfectus erat, curam ejus provinciæ habebat. 7 Ordo eſt: At Lentulus conſtituerat Romæ cum cæteris, qui erant principes conjurationis, paratis magnis copiis, ut videbatur, uti, cùm Catilina veniſſet cum exercitu in agrum Fæſulanum, L. Beſtia tribunus plebis, habitâ concione, quereretur de actionibus Ciceronis, & imponeret optimo conſuli invidiam belli graviſſimi. 8 Præcipui ex conjuratoribus. 9 Id eſt, magno exercitu: Catilina enim jam ad viginti millia hominum collegerat, & Lentulus multos Romæ ſollicitaverat. 10 Ubi Manlius erat. 11 Oratione ad populum. *Concio* enim tria ſignificat: Primo (ut hoc loco) orationem ipſam, quæ ad populum habetur: ut apud Cic. Legi *concionem* tuam, nihil illâ ſapientius. Sic, *concionem habuit*. Secundo, multitudinem populi congregatam ad audiendum aliquem orantem pro utilitate communi; ut à Salluſtio noſtro: *Itaque* concione *advocatâ*, *hujuſcemodi orationem habuit*. Tertiò denique ſuggeſtum, ſeu locum ipſum undè verba fiunt. Liv. lib. 3. Vocato ad concilium populo, in *concionem* aſcendit. A *concio* fit concilium, id eſt, multitudo populi conſulendi gratiâ congregata: à quo *conciliabulum*, locus in quo concilium congregatur. Et verbum *concilio*, quod eſt comparo, contraho: ſumiturque in bonam & in malam partem. Ter. Exeo ergo, ut pacem *conciliem*. Sic dicimus, *concilio mihi amorem alicujus, ac benevolentiam*: & *concilio odium*, *inimicitias*, hoc eſt, acquiro. Quando autem non cum re, ſed cum Deo, ſive homine jungitur *concilio*, ſignificat placo, & amicum facio. Virg. *Tu ſceptra Jovemque Concilias*. A quo *conciliatrix* dicitur mulier, quæ viris comparat & convenire facit uxores, & uxoribus viros. Et *conciliabundus*, qui conciliat. Et *reconciliare*, eſt in gratiam reducere; quoties ſcilicet amici, qui, interpoſitâ aliquâ offensâ, aliquando fuerint inimici, in priſtinam redeunt benevolentiam, ac familiaritatem: à quo *reconciliatio* dicta. *Concio* denique fit à verbo *conciêre* vel concire: quod aliquando ſignificat convocare, aliquando perturbare, commovêre, concitare. Ter. Fortaſsè unum aliquod verbum hanc inter eos *iram conciverit*. *Ciêre* autem, eſt provocare, turbare, & quaſi *cio*, hoc eſt citrà movêre. Virg. *Et tonitru cœlum omne ciebo*. Dicimus autem & in quartà conjugatione *cio*: à quo fit *accire*, hoc eſt, advocare. A *cio* fit cito, quod propriè eſt

voco

[1]ſignatum [2] ad cives perferant: [3] aliter haud facile [4] eos [5] ad tantum negotium [6] impelli poſſe. [7] ceteri nihil ſuſpicantes [8] dant: Caſſius ſemet [9] eo brevi venturum pollicetur, ac paulo [10] ante legatos ex urbe proficiſcitur. Lentulus [11] cum his T. Volturtium quemdam [12] Crotonienſem mittit; ut Allobroges, prius quam domum pergerent cum Catilina, data atque accepta [13] fide, [14] ſocietatem confirmarent. [15] ipſe Volturtio litteras [16] ad Catilinam dat: [17] quarum [18] exemplum [19] infra ſcriptum eſt:

„ [20] Qui ſim, [21] ex eo, quem ad te miſi, [22]
„cognoſces. Fac [23] cogites, in quanta cala-
„mitate ſis, & memineris, te [24] virum eſſe:
„conſideres, quid [25] tuæ rationes [26] poſtu-
„lent; auxilium petas ab omnibus, etiam
„ [27] ab infimis.

de liberanda eorum civitate debitis, quibus oppreſſi erant. 1 Signo ſeu annulis conjuratorum conſignatum. 2 Allobrogum ſcilicet. 3 Secus, ſcilicet ſine jurejurando ſignato. 4 Cives ſuos Allobroges. 5 Gerendi belli contra Senatores Romanos. 6 Incitari, induci. 7 Reliqui conjurati. 8 Tabellas ſignatas, aut jusjurandum ſignatum. Nam id ex animo à legatis dici putabant. Cic. in 3. Orat. in Catil. *Ac, inquit, ne longum ſit, Quirites, tabellas proferri juſſimus, quæ à quoque dicebantur data. Primum oſtendimus Cethego. ſignum cognovit: nos linum incidimus, legimus: erat ſcriptum ipſius manu, Allobrogum Senatui, & populo, ſeſe, quæ eorum legatis confirmaſſet, eſſe facturum: orare, ut item illi facerent, quæ ſibi legati eorum præcepiſſent.* 9 Ad Allobroges. 10 Hoc eſt, antequam legati proficiſcerentur ex urbe. 11 Legatis. 12 Oriundum de *Crotone*, urbe maritimâ in ea parte Italiæ, quæ olim Magna Græcia dicta eſt. Hinc *Crotoniatæ* dicti ſunt hujus urbis incolæ, eo nomine celeberrimi, quòd maximam in exercendis corporibus curam ponerent. Inter hos fuit *Milo* ille *Crotoniates*, qui integrum uno die bovem fertur abſumpſiſſe. Hinc locus factus proverbio: qui Crotoniatum poſtremus eſt, is reliquorum Græcorum primus eſt. 13 Promiſſione de fidelitate ſervandâ. 14 Compactum. 15 Lentulus. 16 Sc. perferendas. Hinc Cic. in 3. Invect. in Catil. *Itaque (inquit) ut comperi, legatos Allobrogum belli Tranſalpini & tumultus Gallici excitandi causâ, à P. Lentulo eſſe ſollicitatos, eoſque in Galliam ad ſuos cives eodem itinere, cum litteris mandatiſque ad Catilinam eſſe miſſos, comitemque iis adjunctum Volturtium, atque huic datas eſſe ad Catilinam literas, &c.* 17 Literarum. 18 Argumentum. 19 Subſequenter, quod ſequitur. 20 Scilicet, qui haſce literas ad te ſcripſi. Cic. in 3. Orat. in Catil. *Volturtius verò ſubito proferri litteras, atque aperiri juſſit, quas ſibi à Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atque ibi vehementiſſime perturbatus Lentulus, tamen ſignum & manum ſuam cognovit: erant autem ſcripta ſine nomine, ſed ita:* QUI SIM, EX EO, QUEM AD TE MISI, COGNOSCES. CURA UT VIR SIS, ET COGITA, QUEM IN LOCUM SIS PROGRESSUS: ET VIDE, QUID JAM TIBI SIT NECESSE: CURA UT OMNIUM TIBI AUXILIA ADJUNGAS, ETIAM INFIMORUM. 21 Volturtio. 22 Intelliges. 23 Id eſt, ut cogites, hoc eſt, perpendas. 24 Hoc eſt, virili animo præditum, & animoſum. 25 Negotia, conatus. 26 Exigant. 27 Etiam ab iis hominibus,

I 5 qui

Ad hoc, mandata verbis dat: cum ab Senatu hoſtis judicatus ſit, [1] quo conſilio [2] ſervitia [3] repudiet? [4] in urbe parata eſſe, quæ juſſerit: [5] ne cunctetur ipſe [6] propius accedere. [7] His rebus ita actis, [8] conſtituta nocte, qua [9] proficiſcerentur, Cicero, per legatos cuncta edoctus, [10] L. Valerio Flacco, & C. Pomptino prætoribus imperat, ut [11] in ponte Mulvio per inſidias Allobrogum [12] comitatus [13] deprehendant: rem omnem aperit, [14] cujus gratia mittebantur: cetera, uti facto opus ſit, ita agant. Homines [15] militares, ſine tumultu præſidiis [16] collocatis, ſicuti [17] præceptum erat, [18] occulte [19] pontem [20] obſident. Poſtquam [21] ad id loci legati cum Volturtio venere, ſimul [22] utrimque clamor exortus eſt: [23] Galli, cito cognito [24] conſilio, [25] ſine mora [26] prætoribus ſe [27] tradunt. Volturtius primo, cohorta-

qui nullo in pretio ſunt. *Infimi* enim *homines* dicuntur contempti, nullo in honore habiti. Ter. *Tace tu, quem ego eſſe infra infimos omnes puto homines.* Hinc *Infimates* dicti ſunt, qui ex infimâ plebe ſunt ſicut *Summates*, qui maximæ & ſummæ nobilitatis ſunt, vel autoritatis. 1 In quem finem 2 Servos, ſeu auxilia ſervorum. 3 Contemnat, reſpuat: ut apud Ter. in Andr. *Repudio conſilium, quod primum intenderam.* Cic. *Repudiata eſt lex.* *Repudiare* aliquando, eſt matrimonium dirimere. *Repudium* enim propriè dicitur recuſatio ea, quâ vir uxorem à ſe rejicit ob rem aliquam pudendam, diſtractio matrimonii: differtque à *divortio*, quod *divortium* ſit inter conjunctos; *repudium* verò inter nondum conjunctos. Hinc dicimus, *repudium renunciare.* 4 Româ. 5 Differat, ceſſet. *Cunctari* enim, eſt differre, morari. Virg. *Reginam thalamo cunctantem ad limina primi Pœnorum exſpectant.* 6 Scilicet ad urbem. 7 Id eſt, cum hæ res ita eſſent actæ, id eſt geſtæ. 8 Deſtinatâ inter eos. 9 Scil. ad Catilinam. 10 Hoc eſt, quod Cicero etiam refert in 3. Orat. in Catil. dicens: *Itaque heſterno die L. Flaccum, & C. Pontinium, prætores fortiſſimos, atque amantiſſimos Reipublicæ viros, ad me vocavi: rem omnem expoſui: quid fieri placeret, oſtendi. Illi autem, qui omnia de Republicâ præclara atque egregia ſentirent, ſine recuſatione ac ſine ullâ morâ negotium ſuſceperunt, & cùm adveſperaſceret, occultè ad pontem Milvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos & pons intereſſet, &c.* 11 Qui eſt juxta Romam. 12 Id eſt, Volturtium, & alios conjuratos, qui erant in comitatu Allobrogum. 13 Obſervent, capiant, & comprehendant. 14 Scil. rei. 15 Rei militaris, & armorum periti. Cicero in 3. Orat. in Catil. *Eodem autem & ipſi ſine cujuſquam ſuſpicione multos fortes viros eduxerunt, & ego de præfecturâ Reatinâ complures delectos adoleſcentes, quorum operâ utor aſſiduè in Republicæ præſidio, cum gladiis miſeram.* 16 Id eſt, militibus ad cuſtodiam diſpoſitis in ponte Milvio. 17 Mandatum erat à Cicerone. 18 Latenter. 19 Milvium. 20 Militibus cingunt. 21 Hoc eſt, ad eum locum, ubi inſidiæ erant. 22 Ab utrâque parte. 23 Allobroges. 24 Propoſito Ciceronis. 25 Statim, ſeu confeſtim. 26 L. Valerio Flacco, & C. Pomptino. 27 Dedunt. Illud ipſum narrat quoque Cicero in 3. Orat. in Catil. dicens: *Interim tertiâ ferè vigiliâ exactâ, cùm jam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unàque Volturtius, fit in eos impetus; educuntur & ab illis gladii, & à noſtris:*

res

tus ceteros, gladio ſe [1] à multitudine defendit; dein, ubi à legatis [2] deſertus eſt, multa prius [3] de ſalute ſua [4] Pomptinum [5] obteſtatus, [6] quod [7] ei notus erat, poſtremo timidus, ac [8] vitæ diffidens, velut hoſtibus, ſeſe prætoribus [9] dedit. Quibus rebus [10] confectis, omnia [11] propere [12] per nuncios [13] conſuli [14] declarantur. at [15] illum ingens cura atque lætitia ſimul occupavere. conjuratione [16] patefacta, civitatē

res erat prætoribus nota ſolis: ignorabatur à cæteris. Tum interventu Pontinii, atque Flacci], pugna, quæ erat commiſſa, ſedatur: littera, quæcunque erant in eo comitatu, integris ſignis prætoribus traduntur: ipſi comprehenſi ad me, cùm jam diluceſceret, deducuntur. 1 Adverſus multitudinem: ut apud Virg. —— *Dum teneras defendo à frigore myrtos.* Hoc eſt, contrà frigus. 2 Derelictus. 3 Id eſt, ad ſalutem ſuam curandam. 4 Prætorem. 5 Precatus. 6 Quia. 7 Pomptino. 8 De vitâ deſperans, deſpondens. 9 In poteſtatem tradidit. 10 Peractis, factis. *Conficere* enim eſt facere, perficere Cic. *Confeci*, quæ juſſiſti, omnia: Sic, Bellum jam *confectum eſt.* Huc pertinent variæ loquendi formæ: ut, *Conficere nuptias.* Item *conficere annos, vitæ curſum, curriculum.* *Conficere annales, librum*; pro ſcribere, componere. *Conficere pecuniam*, eſt curare, comparare. *Conficere cibum*, id eſt, dentibus mandere, & quaſi molere. *Conficere argentum*, eſt decoquere, & dilapidare, ſeu malè abſumere. Ter. Ego me ire ſenibus Sunium dicam ad mercatum, ancillulam emptum, quam dudum dixit Geta. Ne, cum hic non videant me, *conficere* credant argentum ſuum. Sic patrimonium *conficere.* *Conficere hominem*, eſt vulneribus interficere, & dilaniare: & propriè hoc verbum convenit gladiatoribus iis, qui graviſſimis vulneribus ſe mutuò dilaniant. Transfertur quoque hoc verbum ad moleſtiarum, dolorumque magnitudinem; & idem ferè eſt, quod enecare, excruciare. Atque tùm interdum ſumitur activè: ut apud Cic. *Me conficit* ſolicitudo. Interdum paſſivè & cum ablativo. ut apud Cic. Nec me languoribus dedi, *quibus* eſſem *confectus*: item apud Ter. Ut animus in ſpe, atque in timore uſque ante hac attentus fuit, ita poſtquam adempta ſpes eſt, laſſus, *curâ confectus*, ſtupet. 11 Sine morâ, feſtinanter. 12 *Nuntius* tam eum ſignificat qui nuntiat (ut hoc loco) quàm rem ipſam, quam nuntiat: ut apud Plaut. Citius præcurri, ut nuntiarem *nuntium* exoptabilem. *Nuntium* verò in neutro genere ſignificat rem, quæ nuntiatur. A *nuntius* fit *internuncius*, qui inter duos medius eſt ad aliquid tractandum, & modò huic modò illi per vices nuntiat. Ter. Eho, numnam tu hic relictus cuſtos, ne quis fortè *internuncius* clam à milite ad iſtam curſitet? Et verbum *nuntio*, ſignifico. Ter. At iſtos invidos Dii perdant, qui hæc libenter *nuntiant.* Idem: Voluptatem magnam mihi *nuntias.* Sic, *Nuntiare* ſalutem, id eſt, ſalutare Et compoſitum *annuntio*, notæ ſignificationis: & *denuntio*, futurum aliquid nuntio, & ferè in malam partem accipitur. Et *pronuntio*, quod aliquandò ſignificat clarâ voce aliquid profero; undè *pronuntiatio* pro ipſâ prolatione accipitur: aliquando decerno, judico, ſententiam dico. Ut, Meum non eſt in hac re, quam non intelligo, quicquam *pronuntiare.* Et *renuntio*, quod aliquando pro nuntio ſeu declaro accipitur. Ter. Quaſi non hæc *renuntiata*, ſint tibi ſic fore. Sic, *renuntiare Conſules*, vel *Prætorem*, id eſt, declarare. Aliquando pro renuo. Sic, *renuntiare alicui hoſpitium*, vel *familiaritatem*, eſt ſignificare, ſe ejus hoſpitio, vel familiaritate ampliùs non uſurum. Et *obnuntio*, contra nuntio, malam rem nuntio. *Obnuntiare* enim propriè dicuntur Augures, qui aliquid mali ominis viderunt. Ter. Primus ſentio mala noſtra, primus reſciſco omnia, primus porro *obnuntio.* Item *prænuntio*, ante nuntio. 13 Ciceroni. 14 Exponuntur. 15 Conſulem Ciceronem. 16 Manifeſtata.

1 Incen-

[1] periculis [2] ereptam eſſe: porro autem [3] anxius erat [4] in maximo ſcelere tantis civibus [5] deprehenſis, quid [6] facto opus eſſet; pœnam [7] illorum [8] ſibi oneri, [9] impunitatem [10] perdundæ reipublicæ fore. Igitur [11] confirmato animo, [12] vocari ad ſeſe [13] jubet [14] Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemque Ceparium Terracinenſem; qui in Apuliam ad concitanda [15] ſervitia proficiſci parabat [16] ceteri ſine mora veniunt, Ceparius; [17] paulo ante [18] domo egreſſus, [19] cognito indicio, ex urbe profugerat. [20] Conſul Lentulum, quod prætor erat, ipſe manu tenens in Senatum perducit; [21] reliquos cum [22] cuſtodibus in ædem [23] Concordiæ venire jubet. [24] eo Senatum advocat, magnaque [25] frequentia [26] ejus ordinis Volturtium cum legatis [27] introducit; [28] Flaccum prætorem [29] ſcrinium cum litteris, [30] quas [31] à legatis [32] acceperat, [33] eodem adferre jubet. [34] Volturtius

1 Incendiorum, & cædis. 2 Liberatam, exemptam, ideo ſcilicet lætabatur. 3 Solicitus. 4 Intellige ſcelus conjurationis in patriam. 5 Captis. 6 Ut faceret. 7 Conjuratorum 8 Hoc eſt, futurum, ut ſe magnâ oneraret invidiâ, ſi de tantis viris ſupplicium ſumpſiſſet: quod & factum eſt, nam poſteà in exilium pulſus eſt. 9 Hoc eſt, ſi illos impunitos dimitteret. 10 Sc. ut eandem conjurationem iterum aggrederentur. 11 Corroborato: nam primò Cicero erat incertus, puniret ne conjuratos, an non: ſed tandem animum confirmavit puniendos eſſe. 12 Accerſi. 13 Præcipit lictoribus. 14 De hac re ita ſcribit Cicero in 3. Orat. in Catil. *Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimum machinatorem Cimbrum Gabinium ſtatim ad me, nihil dum ſuſpicantem, vocavi. Deinde item accerſitur P. Statilius, & poſt eum Cethegus: tardiſſimè autem Lentulus venit; credo, quòd in litteris dandis præter conſuetudinem proxima nocte vigilaret.* 15 Id eſt, ad ſervos in ſeditionem compellendos, & commovendos. 16 Reliqui omnes, nempe Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius, excepto Cepario Terracinenſi. 17 Id eſt, paulò antequam à lictoribus vocaretur. 18 Suâ. 19 Id eſt, poſtquam per alios cognoviſſet conjurationem eſſe detectam, & patefactam. 20 Cicero. 21 Cæteros deprehenſos 22 Obſervatoribus. 23 Scil. Deæ *Concordia* enim Dea apud Romanos dicta fuit, quæ daret concordiam. Hujus diverſæ ædes Romæ fuerunt, quarum primam M. Furius Camillus Dictator in Capitolio vovit & exſtruxit. In hoc templo Senaculum erat, ubi Magiſtratus cum Senatoribus deliberabant. De hac vide Roſinum lib. 2. Antiquit. Rom. c. 18. 24 In ædem Concordiæ. 25 Multitudine. 26 Sc. Senatorii. 27 Intra ædem Concordiæ ducit. 28 Unde Cicero ipſe ait in Oratione pro L. Valerio Flacco: *Cùm ego te, Flacce, cœlum noctemque conteſtans, flens flentem obteſtabar: cùm tuæ fidei optimæ & ſpectatiſſimæ ſalutem urbis, & civium commendabam: tu, tu, Flacce prætor, communis exitii nuntios cepiſti: tu incluſam in literis Reipublicæ peſtem deprehendiſti, tu periculorum indicia, tu ſalutis auxilia ad me, & ad Senatum attuliſti.* 29 Arcam, ciſtam. *Scrinia* enim ſunt plutei ſeu capſæ, in quibus libri vel epiſtolæ reconduntur. 30 Literas. 31 Sc. in ponte Milvio. 32 *Flaccus* ſc. 33 Ad eundem locum, nempe ad ædem Concordiæ. 34 Ordo eſt:

Vol

tus ceteros, gladio ſe [1] à multitudine defendit; dein, ubi à legatis [2] deſertus eſt, multa prius [3] de ſalute ſua [4] Pomptinum [5] obteſtatus, [6] quod [7] ei notus erat, poſtremo timidus, ac [8] vitæ diffidens, velut hoſtibus, ſeſe prætoribus [9] dedit. Quibus rebus [10] confectis, omnia [11] propere [12] per nuncios [13] conſuli [14] declarantur. at [15] illum ingens cura atque lætitia ſimul occupavere. conjuratione [16] patefacta, civitatẽ

res erat prætoribus nota ſolis: ignorabatur à cæteris. Tum interventu Pontinii, atque Flacci], pugna, quæ erat commiſſa, ſedatur: littera, quæcunque erant in eo comitatu, integris ſignis prætoribus traduntur: ipſi comprehenſi ad me, cùm jam diluceſceret, deducuntur. 1 Adverſus multitudinem: ut apud Virg. —— *Dum teneras defendo à frigore myrtos.* Hoc eſt, contrà frigus. 2 Derelictus. 3 Id eſt, ad ſalutem ſuam curandam. 4 Prætorem. 5 Precatus. 6 Quia. 7 Pomptino. 8 De vità deſperans, deſpondens. 9 In poteſtatem tradidit. 10 Peractis, factis. *Conficere* enim eſt facere, perficere. Cic. *Confeci*, quæ juſſiſti, omnia: Sic, Bellum jam *confectum eſt*. Huc pertinent variæ loquendi formæ: ut, *Conficere nuptias*. Item *conficere annos, vitæ curſum, curriculum*. *Conficere annales, librum*; pro ſcribere, componere. *Conficere pecuniam*, eſt curare, comparare. *Conficere cibum*, id eſt, dentibus mandere, & quaſi molere. *Conficere argentum*, eſt decoquere, & dilapidare, ſeu malè abſumere. Ter. Ego me ire ſenibus Sunium dicam ad mercatum, ancillulam emptum, quam dudum dixit Geta. Ne, cum hic non videant me, *conficere* credant argentum ſuum. Sic patrimonium *conficere*. *Conficere hominem*, eſt vulneribus interficere, & dilaniare: & propriè hoc verbum convenit gladiatoribus iis, qui graviſſimis vulneribus ſe mutuò dilaniant. Transfertur quoque hoc verbum ad moleſtiarum, dolorumque magnitudinem; & idem ferè eſt, quod enecare, excruciare. Atque tùm interdum ſumitur activè: ut apud Cic. *Me conficit* ſolicitudo. Interdum paſſivè & cum ablativo. ut apud Cic. Nec me languoribus dedi, *quibus* eſſem *confectus*: item apud Ter. Ut animus in ſpe, atque in timore uſque ante hac attentus fuit, ita poſtquam adempta ſpes eſt, laſſus, *curâ confectus*, ſtupet. 11 Sine morâ, feſtinanter. 12 *Nuntius* tam eum ſignificat qui nuntiat (ut hoc loco) quàm rem ipſam, quam nuntiat: ut apud Plaut. Citius præcurri, ut nuntiarem *nuntium* exoptabilem. *Nuntium* verò in neutro genere ſignificat rem, quæ nuntiatur. A *nuntius* fit *internuncius*, qui inter duos medius eſt ad aliquid tractandum, & modò huic modò illi per vices nuntiat. Ter. Eho, numnam tu hic relictus cuſtos, ne quis fortè *internuncius* clam à milite ad iſtam curſitet? Et verbum *nuntio*, ſignifico. Ter. At iſtos invidos Dii perdant, qui hæc libenter *nuntiant*. Idem: Voluptatem magnam mihi *nuntias*. Sic, *Nuntiare* ſalutem, id eſt, ſalutare Et compoſitum *annuntio*, notæ ſignificationis: & *denuntio*, futurum aliquid nuntio, & ferè in malam partem accipitur. Et *pronuntio*, quod aliquandò ſignificat clarâ voce aliquid profero; undè *pronuntiatio* pro ipsâ prolatione accipitur: aliquando decerno, judico, ſententiam dico. Ut, Meum non eſt in hac re, quam non intelligo, quicquam *pronuntiare*. Et *renuntio*, quod aliquando pro nuntio ſeu declaro accipitur. Ter. Quaſi non hæc *renuntiata* ſint tibi ſic fore. Sic, *renuntiare Conſules*, vel *Prætorem*, id eſt, declarare. Aliquando pro renuo. Sic, *renuntiare alicui hoſpitium*, vel *familiaritatem*, eſt ſignificare, ſe ejus hoſpitio, vel familiaritate ampliùs non uſurum. Et *obnuntio*, contra nuntio, malam rem nuntio. *Obnuntiare* enim propriè dicuntur Augures, qui aliquid mali ominis viderunt. Ter. Primus ſentio mala noſtra, primus reſciſco omnia, primus porro *obnuntio*. Item *prænuntio*, ante nuntio. 13 *Ciceroni.* 14 Exponuntur. 15 Conſulem Ciceronem. 16 Manifeſtata.

præter litteras,[1] ſermonibus,[2] quos[3] ille[4] habere[5] ſolitus erat,[6] ex libris Sibyllinis, regnum[7] Romæ[8] tribus Corneliis[9] portendi:[10] Cinnam, atque Sullam

inquam, ſignum quidem notum, imago avi tui clariſſimi viri, qui amavit unicè patriam, & cives ſuos: quæ quidem te à tanto ſcelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eâdem ratione ad Senatum Allobrogum, populumque litteræ ſi quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille quidem primò negavit: poſt autem aliquanto, toto indicio expoſito, atque edito, ſurrexit: quæſivit à Gallis, quid ſibi eſſet cum iis, quamobrem domum ſuam veniſſent: itemque à Volturtio: qui cum illi breviter conſtanterque reſpondiſſent, per quem ad eum quotieſque veniſſent, quæſiſſentque ab eo, nihilne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: tum ſubitò ille ſcelere demens, quanta vis conſcientiæ eſſet, oſtendit: nam cùm id poſſet inficiari, repentè præter opinionem omnium confeſſus eſt, &c. 1 Hoc eſt, per ſermones ſuos eum coarguunt. 2 Sermones. 3 Lentulus. 4 Uti. 5 Conſueverat. 6 *Sibyllinus* dicitur, quod eſt Sibyllæ, vel quod à Sibyllâ factum eſt. Hinc *libri Sibyllini* dicti ſunt: de quorum origine hoc prodidit Gellius. Anus hoſpita atque incognita ad Tarquinium Superbum regem, vel ut alii, ad Tarquinium Priſcum, adiit, novem libros ferens, quos eſſe dicebat divina oracula, eos dixit ſe velle vendere. Tarquinius pretium percunctatus eſt. Mulier nimiam pecuniæ ſummam popoſcit. Rex Tarquinius anum ætate deſipere exiſtimans, riſit. Mulier vero ignem coram eo ſtruxit, & tres ex novem iſtis libris combuſſit, &, ecquid reliquos ſex eodem pretio emere vellet, regem interrogavit Tarquinius autem multo magis riſit: dixitque anum jam procul dubio delirare. Mulier ibidem ſtatim tres libros alios exuſſit, atque id ipſum denuò interrogavit, an tres reliquos eodem pretio emere vellet. Tarquinius mulieris conſtantiâ confidentiâque motus, libros tres reſiduos emit, nihilo minore pretio, quam quod erat petitum pro omnibus novem. Sed eam mulierem tunc à Tarquinio digreſſam poſteà nuſquam loci viſam conſtat. Tarquinius verò tres hoſce libros in Capitolio religioſiſſimè aſſervari juſſit. Dein Tarquinius Duumviros creavit ex numero Nobilium, hiſque addidit duos miniſtros publicos, & per hos cuſtodiri libros voluit. Expulſis poſteà Regibus, *librorum Sibyllinorum* cura ad populum devenit: is nobiliſſimos viros cuſtodes eorum creavit, qui per totum vitæ tempus fungerentur eo munere, liberi alioqui ab omnibus militaribus atque civilibus muniis, hoſque libros publicè accipiunt, nec ſinè his cuiquam licet eos inſpicere. Et nullam rem, ne ſacra quidem, Romani tam diligenter, quam *Sibyllinos libros* cuſtodiunt. Utuntur autem eis ex S. C. ſi quando ſeditionibus turbatur ſtatus Reipublicæ, aut in bello inſignis aliqua clades accepta eſt, aut prodigia quæpiam dubia, magnumque aliquid portendentia, nuntiata ſunt. Hi libri manſerunt incolumes uſque ad bellum Marſicum, in templi Capitolini cellâ ſubterraneâ, incluſi arcæ lapideæ, aſſervati à Decemviris: deinde, cremato Capitolio, ſive de induſtriâ, ut quidam exiſtimant, ſive fortuito incendio, hi igne abſumpti ſunt. Appellantur autem *libri Sibyllini* (ut hoc obiter ex Varrone addam) non quia fuerunt unius Sibyllæ, ſed quòd omnes fœminæ vates Sibyllæ ſunt à veteribus nuncupatæ, à conſiliis Deorum denunciandis ſic dictæ: Σιοὺς enim Deos vocant Æoles, non Θεὺς, & conſilium, non βουλὴν, ſed βυλὴν appellant. Cæterum *Sibyllæ* decem numero fuerunt. Prima fuit Perſica; ſecunda Libyca; tertia, Delphica; quarta Cumea in Italiâ; quinta, Erythræa, ſexta, Samia; ſeptima, Cumana, nomine Amalthea, & ea eſſe dicitur, quæ novem iſtos libros Tarquinio venales obtulit; octava, Halleſpontica; nona, Phrygia; decima, Tiburtina. 7 Id eſt, Romanum. 8 Id eſt, tribus qui ſint de gente Corneliâ. 9 Addici, ſignificari. 10 Qui duo erant de gente Corneliâ. L. Cornelius Cinna cum de revocandis exulibus pernicioſas leges ferret, à Cn. Octavio collegâ urbe pulſus, cum

ſex

[1] antea; [2] ſe tertium eſſe, cui [3] fatum foret [4] urbis [5] potiri; præterea, [6] ab incenſo Capitolio [7] illum [8] eſſe vigeſimum annum, [9] quem ſæpe [10] ex prodigiis [11] haruſpices reſ-

ſex tribunis plebis: imperioque ei abrogato, corruptum Appii Claudii exercitum in poteſtatem ſuam redegit, & bellum urbi intulit; accerſito C. Mario ex Africâ cum aliis exulibus: quibus conjunctis, cum nulla ſpes eſſet optimatibus reſiſtendi propter ſegnitiem & perfidiam & ducum & militum, qui corrupti aut pugnare nolebant, aut ad diverſas partes tranſibant; Cinna & Marius in urbem recepti ſunt, qui velut captam cædibus & rapinis vaſtaverunt: Cn. Octavio conſule occiſio, & omnibus adverſæ partis nobilibus trucidatis. Hæc ex Liv. lib. 79. & 80. deſcripſimus. De Sylla in Jugurthâ dicemus. 1 Scilicet Romæ regnaſſe. 2 Scilicet de gente Corneliâ. Undè Plaut. in Cic. *Hunc tali ingenio præditum, & à Catilinâ excitatum, inſuper vanâ ſpe, & confictis vaticinationibus impoſtores quidam & præſtigiatores perdebant, oracula ementita pro Sibyllinis verſibus cantantes, quibus indicaretur: in fatis eſſe, uti tres Cornelii Romæ omnium domini eſſent: ex his duos, Cinnam & Syllam, explevisſe jam fatum: tertium eſſe hunc Cornelium, ei divinitus dominationem offerri.* 3 Id eſt, fatale, à fatis datum. 4 Pro urbe, hoc eſt, dominio & imperio urbis. 5 Adipiſci, conſequi. 6 Hoc eſt, poſtquam Capitolium fuerat incenſum. 7 Quo illa inceptabat. 8 Incendium enim Capitolii (ut refert Cicero lib. 1. *De Divinat.*) dicebatur ab haruſpicibus portendere conflagrationem urbis Romæ, ac tumultum & ſeditionem in urbe, poſt vigeſimum annum. Hoc eſt quod Cicero quoque refert in 3. Orat. in Catil. *Lentulum autem ſibi confirmaſſe ex fatis Sibyllinis Haruſpicumque reſponſis, ſe eſſe tertium illum Cornelium ad quem regnum urbis hujus atque imperium pervenire eſſet neceſſe: Cinnam ante ſe, & Syllam fuisſe: eundemque dixiſſe, fatalem hunc eſſe annum hujus urbis atque imperii; qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, poſt Capitolii autem incenſionem vicesimus.* 9 Annum vigeſimum. 10 Hoc eſt, ex ſcientiâ de prodigiis & ſignis. 11 Vates. *Haruſpices* dicti ſunt à victimis in *ara inſpiciendis*, quia, poſtquam hoſtia immolata eſt; inſpectis extis futura prædicant: undè etiam *Extiſpices* appellantur. Fuit igitur Haruſpicum officium: victimas in arâ inſpicere, conſiderare, & ex iis futura prædicere. Conſiderabant Haruſpices aut hoſtias ipſas, priuſquam jugularentur; aut earum, poſtquam diſſectæ erant, exta: aut flammam, quæ ex incenſis & ardentibus evolabat victimis; aut thus, quod adolebatur, ut vina, & aquas. Primum in vivis adhuc victimis, dum producerentur, aut conſiſterent ad aras, & tractarentur ſacrificantium manibus, obſervabant indicia & notas futurorum. Mali ominis erat, ſi victima ductorem non ſpontè ſequeretur, ſed vi trahenda eſſet: vel, ſi ex ducentium manibus ſeſe proripuiſſet, & aufugiſſet: vel elapſa, ictum fefelliſſet; vel percuſſa, aut exiliiſſet altius: aut horridius exclamaſſet, aut non ſtatim, & quidem placidè concidiſſet: vel, ſi ſemianimis provoluta in terram, eandem pedibus calcitraſſet importunius: vel difficulter exſpiraſſet: vel jugulata non copioſo diffluxiſſet ſanguine: vel, ſi inter jugulandum triſte aliquid, infauſtum-ve oculis, auribus-ve occurriſſet. Signa hæc offenſi numinis, pœnaſque minitantis, eſſe putabantur. Contra læti ominis, ac faventis Dei indicia hæc erant; cum emiſſa victima ad aram ſponte accelararet, & ſine tumultu ictum perferret, collapſaque placidè, & ſine deformi ſtrepitu, aut pedum complotione animam exhalaret, & confoſſa tandem copioſum ſpirantemque, & cum impetu ſtridoreque prorumpentem effunderet cruorem. Deinde in diſſectis jam victimis, ex ſignis, ſalubribus, noxiiſque, ex habitu, & colore extorum & fibrarum, defecta aliquarum particularum in præcipuis organis, aut præter naturam adnatis, ſumebant conjecturas de eventuum conditione, & in quam partem numen, cui adornabatur ſacrificium, inclinatum eſſet. De his lege Roſinum fuse hæc tractantem Antiquit. Rom.

lib.

pondiſſent bello civili [1] cruentum [2] fore. Igitur, perlectis [3] litteris, cum prius [4] omnes [5] ſigna ſua cognoviſſent, [6] Senatus decernit, ut [7] abdicato [8] magiſtratu, Lentulus itemque [9] ceteri [10] in liberis cuſtodiis habeantur. [11] itaque Lentulus [12] P. Lentulo Spintheri, qui tum [13] ædilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Stalius C. Cæſari, Gabinius M. Craſſo, Ceparius (nam [14] is paulo ante ex fuga [15] retractus erat) Cn. Terentio Senatori traduntur. [16] Interea plebes,

lib. 3. c. 11. Ab *Haruſpex* fit *Haruſpica*, id eſt, divinatrix: item *Haruſpicinus*, a, um, quod ad haruſpicinam pertinet. Eſt autem *Haruſpicina* ars divinandi ex cæſis hoſtiarum extis. 1 Sanguinolentum. 2 Futurum. 3 Ad Catilinam à Lentulo miſſis. 4 Conjuratores. 5 Sigilla. 6 Quid autem decreverit Senatus docet Cicero pluribus verbis Orat. 3. in Cat. quem locum lege. 7 Amoto, repudiato. *Abdicare* proprie, eſt ex familiâ abjicere. Ut, pater *abdicavit* filium: & ab *exhæredare* ita diſtinguitur, quòd *abdicare* eſt pellere à bonis filium, dum vivit pater; *exhæredare* verò poſt mortem: ſed *abdicare* gravius eſt, cùm *exhæredationem* quoque in ſe contineat. Sed *præterire* teſtatores dicuntur, cum teſtamento non nominant eos, qui viderentur inter hæredes connumerandi, cum *exhæredare* ſit nominare quidem, ſed etiam privare hæreditate. *Abdicare* etiam generaliter pro amovêre, privare ponitur: ut, Abdicavit ſe magiſtratu, conſulatu, id eſt, depoſuit, ſive reliquit magiſtratum, conſulatum. 8 Prætorio. 9 Conjuratores. 10 Hoc eſt, in quibus ſolebant ſervari honeſtiores, ac nobiles, & nondum condemnati. 11 Cic. in 4. Orat. in Catil. *Deinde, quòd P. Lentulum, ut ſe abdicaret prætura, coëgiſtis: tum quòd eum, & cæteros, de quibus judicaviſtis, in cuſtodiam dandos cenſuiſtis.* 12 Id eſt, P. Cornelio Lentulo, qui poſteà *Spinther* in conſulatu, quòd *Spintheri* hiſtrioni ſimillimus erat, cognominatus eſt: autor Valer. Max. lib 9. c. 15. 13 Hoc eſt, fungebatur ædilitate curuli. *Ædiles* dicti ſunt, teſte Varrone, qui ædes ſacras & privatas curarent. Horum tres fuerunt ordines, alii enim *Plebeji*, alii *Curules*, alii *Cereales* nuncupati ſunt. *Ædiles* autem *Plebis* dicti ſunt, quòd ex plebe crearentur, & plebis proprii magiſtratus eſſent. Primò ex plebe duo creati ſunt Ædiles. Officia *Ædilium plebis* fuerunt, Tribunis plebis miniſtrare, & de levibus quibuſdam cauſis, & litibus ipſorum permiſſu judicare: iis, qui plus, quam lege definitum erat, agri poſſiderent, diem dicere: matronas probri accuſare, fœneratores coërcêre, popinas inhibêre, in facta dictaque incivilia, atque improba animadvertere, atque mulctam indicere. Hi etiam curam gerebant, ut cloacæ, & aquæ ductus, cæteraque ædificia, tam privata quam publica, lauta, munda, & integra ſervarentur. Denique, quicquid vitioſum pro ſincero, fractum pro integro venditum eſſet, ædilium imperio redhibebatur, idque *ædilitium edictum* dicebatur. *Ædiles Curules* ſic dicti ſunt à ſellâ *curuli*, quâ illi ſoli utebantur. Creabantur autem ex patritiis, non Plebejis. Horum itidem duo creati ſunt: quorum officium erat, ludos ſacros & ſolennes inſtituere, ac procurare: ſacrarum ædium & privatarum curam gerere. Illos vero ludos quiſque Ædilis ſuâ impensâ & ſumptibus pro modo patrimonii, ac dignitatis ſuæ celebrandos procurabat. Erat etiam Ædilium Curulium officium, curare, ut Templa, Theatra, Fora, Curiæ atque Mœnia magnificis operibus reficerentur, & ornarentur. Denique *Ædiles Cereales* dicti ſunt, quod *Cereri*, hoc eſt, frumento præſint. Hos primum à Julio Cæſare creatos legimus. His cura ponderum, ne qua fraus fieret, & menſuratum commiſſa erat. Ab *Ædile Ædilitas*, & *Ædilitatus*, & *Ædilitium* derivantur, pro ipsa dignitate Ædilium. 14 Ceparius. 15 *Retrò tractus*, reductus ad urbem. 16 Ordo eſt: Interea, patefacta

conjura-

conjuratione patefacta, quæ primo [1] cupida rerum novarum [2] nimis bello favebat, [3] mutata mente Catilinæ conſilia [4] execrari, Ciceronem ad cœlum [5] tollere, [6] velut ex ſervitute [7] erepta, [8] gaudium atque lætitiam agitabat. Namque alia [9] belli facinora prædæ magis, quam detrimento [10] fore, [11] incendium vero [12] crudele, [13] immoderatum, ac ſibi maxime calamitoſum putabat; [14] quippe [15] cui omnes [16] copiæ [17] in uſu quotidiano, & [18] cultu corporis [19] erant. [20] Poſt eum diem quidam L. Tarquinius ad Senatum adductus erat: [21] quem, ad Catilinam [22] proficiſcentem, ex itinere [23] retractum ajebant. [24] Is cum ſe diceret de conjuratione [25] indicaturum, [26] ſi fides publica data eſſet; juſſus à conſule, quæ ſciret, [27] edicere, eadem fere, [28] quæ Volturtius, [29] de paratis incendiis, de cæde bonorum, de [30] itinere hoſtium, Senatum [31] edocet: præterea, ſe miſſum à M. Craſſo, [32] qui Catilinæ nunciaret, ne [33] eum Lentulus, & Cethegus, aliique ex conjuratione [34] deprehenſi [35] terrerent; [36] eoque magis properaret ad urbem accedere, quo & [37] ceterorum animos [38] reficeret; & [39] illi

conjuratione, plebs, quæ primò cupida rerum novarum, favebat nimis bello, exſecrari conſilia Catilinæ mente *ſuâ* mutatâ, & tollere Ciceronem ad cœlum *uſque*, & agitabat gaudium atque lætitiam, velut erepta *eſſet* ex ſervitute. Namque putabat alia facinora belli fore magis prædæ, quàm detrimento *putabat* verò incendium *fore* crudele, immoderatum, ac maximè calamitoſum ſibi: quippe cui omnes copiæ erant in uſu quotidiano, & cultu corporis. 1 Avida. 2 Valdè 3 Mutato propoſito. 4 Pro execrabatur, hoc eſt, deteſtabatur. 5 Pro tollebat, hoc eſt, extollebat, laude efferebat. 6. Tanquam. 7 Liberata. 8 Id eſt, lætitiam præ ſe ferebat, & re ipsâ gaudium oſtendebat. 9 Id eſt, facinora aut ſcelera, quæ in bello fieri ſolent, ut rapinæ, cædes, civium proſcriptiones. 10 Futura eſſe. 11 Urbis ſcilicet, quod conjurati in animo habebant. 12 Quippe quod nulli prodeſſet, imo plurimis noceret. 13 Neſciens modum. 14 Quia, utpote. 15 Plebi Romanæ. 16 Divitiæ. 17 Id eſt, ſuppellectile, quæ eſt in uſu quotidiano. 18 Ornamento. 19 Sc. *ſita*. 20 Quo Senatus convenerat, vel, quo conjurati traditi ſunt ſervandi in cuſtodiis. 21 L. Tarquinium. 22 Hoc eſt, cum proficiſceretur. 23 Reductum. 24 L. Tarquinius. 25 Significaturum. 26 Hoc eſt, ſi eſſet ipſi promiſſa impunitas. 27 Id eſt, apertè dicere. *Edicere* propriè, eſt denuntiare ut aliquid fiat, aut non fiat, & eſt propriè magiſtratuum: ut apud Plaut. Herus *edixit* mihi, ut diſpartirem hoc obſonium. Aliquando ſumitur pro denunciare, ſive præmonêre: ut apud Ter. in Hecyr. Ibo intrò, atque *edicam* ſervis, ne quoquam efferri ſinant. Hinc *Edicta Conſulum*, ſunt literæ, quibus aliquid imperant. 28 Scilicet *edocuerat Senatum*. 29 Quod decreverant duodecim loca urbis incendere. 30 Profectione. 31 Diligenter docet. 32 Ut. 33 Catilinam. 34 Capti, & in liberis cuſtodiis habiti. 35 Terrorem injiceret. 36 Et tanto. 37 Conjuratorum. 38 Recrearet. 39 Lentulus ſcilicet, & cœteri deprehenſi, atque in cuſtodiis habiti.

facilius è periculo [1] eriperentur. Sed, ubi Tarquinius Craſſum nominavit, hominem [2] nobilem, [3] maximis divitiis, [4] ſumma potentia; [5] alii rem [6] incredibilem rati; pars tametſi [7] verum exiſtimabant, tamen quia [8] in tali tempore tanta [9] vis [10] hominis magis [11] leniunda, quam [12] exagitanda, videbatur, [13] plerique Craſſo [14] ex negotiis privatis [15] obnoxii, [16] conclamant, [17] indicem falſum eſſe; deque ea re poſtulant uti [18] referatur. Itaque, Cicerone conſulente, [19] frequens Senatus [20] decernit, Tarquinii indicium falſum [21] videri, [22] eumque [23] in vinculis [24] retinendum; neque amplius [25] poteſtatem faciundam, niſi de eo [26] indicaret, cujus conſilio tantam rem [27] eſſet mentitus. Erant eo tempore, qui exiſtimarent [28] indicium illud à P. Autronio [29] machinatum:

1 Liberarentur à periculo cædis. 2 Maximè celebrem, & notum. 3 Hoc eſt, habentem maximas divitias. Hic enim Romanorum ditiſſimus fuit, & cum Pompejo, & Cæſare Triumviratum iniit: quorum planè autoritate Reſpublia aliquot annos regebatur. 4 Id eſt, præditum ſummâ poteſtate. 5 Quidam, pars. 6 Non eſſe fide dignam nec veriſimilem 7 Sc. eſſe. 8 Hoc eſt, in tam periculoſo rerum ſtatu. 9 Potentia. 10 Craſſi. 11 Mitiganda. 12 Moleſtanda, ad iram provocanda. 13 Plurimi. 14 Hoc eſt; ob debita & res privatas. 15 Obſtricti, devincti. 16 Simul clamant. Et hæc eſt propria iſtius verbi ſignificatio *Conclamare vaſa*, militaris eſt locutio, pro denuntiare inter milites, ut vaſa colligant: quod fiebat, cùm exercitus moturus erat caſtra. Hinc *Conclamatum eſt*, hoc eſt, transactum & finitum eſt. Solebant enim cadavera recens defunctorum aquâ frigidâ ablui primùm, quòd vitalis ſpiritus incluſus non raró fallere ſoleat, deinde per intervalla ter *conclamare*. Quod ſi ne tum quidem ſpiritus ſe proderet, quaſi rebus deſperatis, rogo imponebantur. Hinc in proverbium abiit: *Conclamatum eſt*, cum ſignificamus nihil ſupereſſe ſpei. Hinc *Conclamatio*, id eſt, multorum clamor. 17 Sc. Tarquinium, qui id indicabat. *Index* enim dicitur, qui rem ſecretam ſibi notam enunciat & detegit, quique indicium facit: *indicium* verò, eſt ipſa detectio. Eſt præterea *index* in libris, quo eorum indicantur argumenta. *Index* etiam dicitur digitus pollici proximus, quia in re quapiam indicandâ eo uti ſolemus. Lapis quoque, quo auri bonitatem exploramus, à Latinis *index* appellatur. Ovid. —— *perjuraque pectora vertit. In durum ſilicem, qui nunc quoque dicitur Index.* 18 Hoc eſt, conſultetur, proponatur in Senatu, an, quod index de Craſſo dixerat, pro vero habendum eſſet. 19 Id eſt, maxima pars Senatorum. 20 Statuit. 21 Exiſtimari. 22 Tarquinium. 23 Hoc eſt, in carcere. 24 Aſſervandum. 25 Scilicet loquendi, aut quippiam indicandi. 26 Significaret, indicium faceret. 27 Id eſt, excogitaſſet. *Mentiri* ajunt quidam Grammatici eſſe, quaſi contrà *mentem ire*, cum ſcilicet aliquid dicimus repugnante mente, ſeu cùm aliud ore loquimur, quam mente ſentiamus. Interdum eſt fingere, ſimulare, imitari, & velle videri, id quod non eſt: ut, *mentiri* ſexum, *mentiri* colorem ſuo fuco. Ab hoc fit *ementior*, quod eſt apertè, ſeu publicè oſtendo quod non eſt. Item *mendacium*, hoc eſt, verbum contra id, quod in mente habes, profectum, ſeu prolatum. 28 Hoc eſt, detectionem illam Tarquinii de M. Craſſo. 29 Excogitatum, inventum.

1 Ut.

[1] quo facilius, [2] appellato Craſſo, per [3] ſocietatem [4] periculi reliquos illius potentia [5] tegeret. Alii Tarquinium à Cicerone [6] immiſſum ajebant, ne Craſſus, [7] more ſuo ſuſcepto malorum [8] patrocinio, rempubl. [9] conturbaret. [10] Ipſum Craſſum [11] ego poſtea [12] prædicantem audivi, tantam illam [13] contumeliam ſibi ab Cicerone impoſitam. Sed iiſdem temporibus [14] Q. Catulus, C. Piſo neque [15] gratia, neque precibus, neque [16] precio Ciceronem [17] impellere [18] quivere, uti per Allobroges, aut alium [19] indicem C. Cæſar [20] falſo [21] nominaretur. Nam [22] uterque [23] cum illo graves inimicitias exercebant; [24] Piſo, oppugnatus [25] in judicio [26] repetundarum, propter cujuſdam [27] tranſpadani ſupplicium injuſtum; [28] Catulus, ex [29] petitione [30] pontificatus odio [31] incenſus;

1 Ut. 2 Nominato conjurationis conſcio. 3 Communionem. 4 Id eſt, cum Craſſus eſſet in eodem periculo, quo cæteri conjurati. 5 Protegeret, defenderet. 6 Subornatum. 7 Hoc eſt, ut Craſſus ſolitus erat facere, 8 Defenſione. 9 Exagitaret. 10 Plutarchus in vitâ Craſſi narrat, Craſſum Ciceronis inimicum habitum fuiſſe, propterea quòd diceret quendam ex conjuratis à Cicerone ſubornatum, qui eum inter conjuratos nominaret: quòd verò palam non ulciſceretur, filius Publius impedimento fuit: qui cùm Philoſophiæ amantiſſimus eſſet, vehementer Ciceronem diligebat: ejuſque congreſſu ac familiaritate plurimùm utebatur, adeò ut, cùm exilio damnatus eſſet Cicero, Publius, Craſſi filius, unà cum eo veſtem mutarit, atque alios adoleſcentes complures idem facere compulerit, tandem verò patrem etiam Ciceroni conciliavit. 11 Salluſtius. 12 Publicè ſeu palam dicentem. 13 Dedecus, injuriam. 14 Suetonius in vitâ Cæſaris c. 17. narrat, Cæſarem inter conjuratos in Senatu nominatum fuiſſe. *Recedit* (inquit) *rurſus in diſcrimen aliud, inter ſocios Catilinæ nominatus, & apud Novium Nigrum Quæſtorem à L. Vettio indice, & in Senatu à Q. Curio: cui, quòd primus conſilia conjuratorum detexerat, conſtituta erant publicè præmia. Curius è Catilinâ ſe cognoviſſe dicebat: Vettius etiam chirographum ejus Catilinæ datum pollicebatur. Id verò Cæſar nullo modo tolerandum exiſtimans, cùm, implorato Ciceronis teſtimonio, quædam ſe de conjuratione ultrò ad eum detuliſſe docuiſſet, ne Curio præmia darentur, effecit* 15 Favore, quo hi viri plurimum poterant. 16 Mercede. 17 Inducere. 18 Potuêre. 19 Denunciatorem, delatorem. 20 Fallaciter, quia non erat inter conjuratos. 21 Inter conjuratos. 22 Ambo, ſcilicet Q. Catulus, & C. Piſo. 23 Cæſare. 24 Scilicet exercebat inimicitias. 25 Hoc eſt, ubi judicatus erat Piſo. 26 Sc. pecuniarum, aut rerum quæ repetebantur ab eo, cui injuſtè & per nefas ablatæ erant. 27 Id eſt, habitantis, aut nati trans *Padum*, fluvium Italiæ, vulgo *Il po*. 28 Scilicet exercebat graves inimicitias cum Cæſare. 29 Deſiderio, affectatione. 30 Hoc eſt, dignitatis Pontificis. *Pontifex* verò appellatus eſt vel à *poſſe* & *facie*, vel (ut Varro affirmat) à *ponte faciendo*. Nam à *Pontificibus* pons Sublicius primùm eſt factus, & poſtea ſæpè reſtitutus, nec non cæterorum pontium cura iis data. Erant autem *Majores* & *Minores Pontifices*, inter quos unus ſummus, qui *Pontifex Maximus* dicebatur, à Numâ Pompilio inſtitutus, quòd maximarum rerum, quæ ad ſacra & religionem pertinent, judex eſſet. 31 Inſtigatus.

facilius è periculo [1] eriperentur. Sed, ubi Tarquinius Craſſum nominavit, hominem [2] nobilem, [3] maximis divitiis, [4] ſumma potentia; [5] alii rem [6] incredibilem rati; pars tametſi [7] verum exiſtimabant, tamen quia [8] in tali tempore tanta [9] vis [10] hominis magis [11] leniunda, quam [12] exagitanda, videbatur, [13] plerique Craſſo [14] ex negotiis privatis [15] obnoxii, [16] conclamant, [17] indicem falſum eſſe; deque ea re poſtulant uti [18] referatur. Itaque, Cicerone conſulente, [19] frequens Senatus [20] decernit, Tarquinii indicium falſum [21] videri, [22] eumque [23] in vinculis [24] retinendum; neque amplius [25] poteſtatem faciundam, niſi de eo [26] indicaret, cujus conſilio tantam rem [27] eſſet mentitus. Erant eo tempore, qui exiſtimarent [28] indicium illud à P. Autronio [29] machinatum:

1 Liberarentur à periculo cædis. 2 Maximè celebrem, & notum. 3 Hoc eſt, habentem maximas divitias. Hic enim Romanorum ditiſſimus fuit, & cum Pompejo, & Cæſare Triumviratum iniit: quorum planè autoritate Reſpublia aliquot annos regebatur. 4 Id eſt, præditum ſummâ poteſtate. 5 Quidam, pars. 6 Non eſſe fide dignam nec veriſimilem 7 Sc. eſſe. 8 Hoc eſt, in tam periculoſo rerum ſtatu. 9 Potentia. 10 Craſſi. 11 Mitiganda. 12 Moleſtanda, ad iram provocanda. 13 Plurimi. 14 Hoc eſt; ob debita & res privatas. 15 Obſtricti, devincti. 16 Simul clamant. Et hæc eſt propria iſtius verbi ſignificatio *Conclamare vaſa*, militaris eſt locutio, pro denuntiare inter milites, ut vaſa colligant: quod fiebat, cùm exercitus moturus erat caſtra. Hinc *Conclamatum eſt*, hoc eſt, transactum & finitum eſt. Solebant enim cadavera recens defunctorum aquâ frigidâ ablui primùm, quòd vitalis ſpiritus incluſus non raròfallere ſoleat, deinde per intervalla ter *conclamare*. Quod ſi ne tum quidem ſpiritus ſe proderet, quaſi rebus deſperatis, rogo imponebantur. Hinc in proverbium abiit: *Conclamatum eſt*, cum ſignificamus nihil ſupereſſe ſpei. Hinc *Conclamatio*, id eſt, multorum clamor. 17 Sc. Tarquinium, qui id indicabat. *Index* enim dicitur, qui rem ſecretam ſibi notam enunciat & detegit, quique indicium facit: *indicium* verò, eſt ipſa detectio. Eſt præterea *index* in libris, quo eorum indicantur argumenta, *Index* etiam dicitur digitus pollici proximus, quia in re quapiam indicandâ eo uti ſolemus. Lapis quoque, quo auri bonitatem exploramus, à Latinis *index* appellatur. Ovid. —— *perjuraque pectora vertit. In durum ſilicem, qui nunc quoque dicitur Index.* 18 Hoc eſt, conſultetur, proponatur in Senatu, an, quod index de Craſſo dixerat, pro vero habendum eſſet. 19 Id eſt, maxima pars Senatorum. 20 Statuit. 21 Exiſtimari. 22 Tarquinium. 23 Hoc eſt, in carcere. 24 Aſſervandum. 25 Scilicet loquendi, aut quippiam indicandi. 26 Significaret, indicium faceret. 27 Id eſt, excogitaſſet. *Mentiri* ajunt quidam Grammatici eſſe, quaſi contrà *mentem ire*, cum ſcilicet aliquid dicimus repugnante mente, ſeu cùm aliud ore loquimur, quam mente ſentiamus. Interdum eſt fingere, ſimulare, imitari, & velle videri, id quod non eſt: ut, *mentiri* ſexum, *mentiri* colorem ſuo fuco. Ab hoc fit *ementior*, quod eſt aperte, ſeu publicè oſtendo quod non eſt. Item *mendacium*, hoc eſt, verbum contra id, quod in mente habes, profectum, ſeu prolatum. 28 Hoc eſt, detectionem illam Tarquinii de M. Craſſo. 29 Excogitatum, inventum.

[1] quo facilius, [2] appellato Craſſo, per [3] ſocietatem [4] periculi reliquos illius potentia [5] tegeret. Alii Tarquinium à Cicerone [6] immiſſum ajebant, ne Craſſus, [7] more ſuo ſuſcepto malorum [8] patrocinio, rempubl. [9] conturbaret. [10] Ipſum Craſſum [11] ego poſtea [12] prædicantem audivi, tantam illam [13] contumeliam ſibi ab Cicerone impoſitam. Sed iiſdem temporibus [14] Q. Catulus, C. Piſo neque [15] gratia, neque precibus, neque [16] precio Ciceronem [17] impellere [18] quivere, uti per Allobroges, aut alium [19] indicem C. Cæſar [20] falſo [21] nominaretur. Nam [22] uterque [23] cum illo graves inimicitias exercebant; [24] Piſo, oppugnatus [25] in judicio [26] repetundarum, propter cujuſdam [27] tranſpadani ſupplicium injuſtum; [28] Catulus, ex [29] petitione [30] pontificatus odio [31] incenſus;

1 Ut. 2 Nominato conjurationis conſcio. 3 Communionem. 4 Id eſt, cum Craſſus eſſet in eodem periculo, quo cæteri conjurati. 5 Protegeret, defenderet. 6 Subornatum. 7 Hoc eſt, ut Craſſus ſolitus erat facere, 8 Defenſione. 9 Exagitaret. 10 Plutarchus in vitâ Craſſi narrat, Craſſum Ciceronis inimicum habitum fuiſſe, propterea quòd diceret quendam ex conjuratis à Cicerone ſubornatum, qui eum inter conjuratos nominaret: quòd verò palam non ulciſceretur, filius Publius impedimento fuit: qui cùm Philoſophiæ amantiſſimus eſſet, vehementer Ciceronem diligebat: ejuſque congreſſu ac familiaritate plurimùm utebatur, adeò ut, cùm exilio damnatus eſſet Cicero, Publius, Craſſi filius, unà cum eo veſtem mutarit, atque alios adoleſcentes complures idem facere compulerit, tandem verò patrem etiam Ciceroni conciliavit. 11 Salluſtius. 12 Publicè ſeu palam dicentem. 13 Dedecus, injuriam. 14 Suetonius in vitâ Cæſaris c. 17. narrat, Cæſarem inter conjuratos in Senatu nominatum fuiſſe. *Recedit* (inquit) *rurſus in diſcrimen aliud, inter ſocios Catilinæ nominatus, & apud Novium Nigrum Quæſtorem à L. Vettio indice, & in Senatu à Q. Curio: cui, quòd primus conſilia conjuratorum detexerat, conſtituta erant publicè præmia. Curius è Catilinâ ſe cognoviſſe dicebat: Vettius etiam chirographum ejus Catilinæ datum pollicebatur. Id verò Cæſar nullo modo tolerandum exiſtimans, cùm, implorato Ciceronis teſtimonio, quædam ſe de conjuratione ultrò ad eum detuliſſe docuiſſet, ne Curio præmia darentur, effecit* 15 Favore, quo hi viri plurimum poterant. 16 Mercede. 17 Inducere. 18 Potuère. 19 Denuntiatorem, delatorem. 20 Fallaciter, quia non erat inter conjuratos. 21 Inter conjuratos. 22 Ambo, ſcilicet Q. Catulus, & C. Piſo. 23 Cæſare. 24 Scilicet exercebat inimicitias. 25 Hoc eſt, ubi judicatus erat Piſo. 26 Sc. pecuniarum, aut rerum quæ repetebantur ab eo, cui injuſtè & per nefas ablatæ erant. 27 Id eſt, habitantis, aut nati trans *Padum*, fluvium Italiæ, vulgo *Il po*. 28 Scilicet exercebat graves inimicitias cum Cæſare. 29 Deſiderio, affectatione. 30 Hoc eſt, dignitatis Pontificis. *Pontifex* verò appellatus eſt vel à *poſſe* & *facio*, vel (ut Varro affirmat) à *ponte faciendo*. Nam à *Pontificibus* pons Sublicius primùm eſt factus, & poſtea ſæpè reſtitutus, nec non cæterorum pontium cura iis data. Erant autem *Majores* & *Minores Pontifices*, inter quos unus ſummus, qui *Pontifex Maximus* dicebatur, à Numâ Pompilio inſtitutus, quòd maximarum rerum, quæ ad ſacra & religionem pertinent, judex eſſet. 31 Inſtigatus.

quod, [1] extrema ætate, maximis [2] honoribus [3] uſus; ab adoleſcentulo Cæſare victus[4] diſceſſerat.[5] Res autem opportuna videbatur; quod [6] is, privatim [7] egregia liberalitate, publice [8] maximis muneribus, grandem pecuniam debebat. Sed ubi[9] Conſulem [10] ad tantum facinus [11] impellere nequeunt, [12] ipſi [13] ſingillatim [14] circumeundo, atque [15] ementiendo quæ ſe ex Volturtio, aut Allobrogibus audiſſe dicerent, magnam [16] illi invidiam [17] conflaverant; uſque adeo, uti nonnulli equites R. qui [18] præſidii cauſa cum [19] telis erant circum [20] ædem [21] Concordiæ, [22] ſeu periculi magnitudine, ſeu animi [23] nobilitate impulſi, quo [24] ſtudium ſuum [25] in rempublicam [26] clarius eſſet, egredienti ex Senatu Cæſari gladio [27] minitarentur. Dum hæc in Senatu aguntur, & dum legatis Allobrogum, & T. Volturtio, [28] comprobato eorum [29] indicio, [30] præmia decernuntur, [31] liberti,

1 Provectâ ætate ſenili. 2 Muneribus: nam ædilis, prætor, & conſul fuerat cum M. Lepido. 3 Functus. 4 Abierat ex comitiis, ſeu ex campo Martio. Hanc rem ita narrat Plutarchus in vitâ Cæſaris: *Interim Metello, Pontifice Maximo, vitâ defuncto, cùm Pontificatum Iſauricus & Catulus, clariſſimi viri, & in Senatu principes, peterent, nihil territus Cæſar, ipſe quoque idem ambiit: & cùm paria utrimque ſtudia viderentur, Catulus, quo majore eſſet dignitate præditus, eò magis eventum rei incertum metuens, grandem pecuniam Cæſari per internuntios obtulit, ſi à petitione deſiſteret: reſpondit Cæſar, ſe, ſi mutuo ſit ſumenda major pecuniæ ſumma, nihilominus tamen certaturum. Comitiorum die, cum mater eum ad fores uſque lachrymis proſequeretur, illam complexus dixiſſe fertur: Hodie mater, filium tuum aut Pontificem Maximum, aut exulem videbis. Vicit tamen ſuffragiorum certamine: ſenatuique & optimatibus metum incuſſit, tanquam ad omne audaciæ genus redactus. Itaque Piſo & Catulus Ciceronem incuſabant, qui Cæſari pepercisſet, cùm ob conjurationem Catilinariam ejus opprimendi anſam habuiſſet.* 5 Scilicet ut Cæſar inter conjuratos nominaretur. Ordo eſt: Res autem videbatur *eſſe* opportuna, quòd is, privatim egregiâ liberalitate, debebat publicè maximis muneribus grandem pecuniam. 6 Cæſar. 7 Id eſt, magnificâ. 8 Sc. datis. 9 Ciceronem. 10 Scilicet ut Cæſar falsò nominaretur inter conjuratos. 11 Cogere. 12 Catulus & Piſo. 13 Separatim per ſingulos. 14 Ambiendo. 15 Publicè mentiendo, ſcilicet Cæſarem eſſe unum ex conjuratis. 16 Cæſari. 17 Paraverant, concitaverant: & eſt ſimilitudo à ventis ſumpta. 18 Id eſt, ob cuſtodiam, & defenſionem urbis. 19 Armis. 20 Templum. 21 Sc. *Deæ*; de quâ ſuprâ. 22 Sive. 23 Generoſitate, virtute. 24 Favor. 25 Erga. 26 Evidentius. 27 Necem ſcilicet. 28 Laudato, probato pro vero. 29 Detectione conjurationis. 30 Conſtituuntur, ordinantur. Hæc præmiorum conſtitutio (ut ex Cicerone patet) facta eſt pridiè Nonas Decembris: tertiò enim Nonas conjurati deprehenſi, & in cuſtodiam traditi ſunt: pridiè Nonas indicibus præmia decreta ſunt: Nonis verò conjurati ſupplicio affecti ſunt. Cic. in 4. Orat. in Catil. *Poſtremo*, inquit, *heſterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Volturtio dediſtis ampliſſima: quæ ſunt omnia ejuſmodi, ut ii, qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt, ſine ulla dubitatione à vobis damnati eſſe videantur.* 31 *Liberti* dicuntur, qui ex juſtâ ſervitute libertate do-

[1] & pauci [2] ex clientibus Lentuli, [3] diverſis itineribus, [4] opifices, atque [5] ſervitia in vicis ad [6] eum [7] eripiendum [8] ſolicitabant: partim exquirebant duces multitudinum, [9] qui [10] pretio rempublicam [11] vexare ſoliti erant. Cethegus autem per nuncios [12] familiam, atque libertos ſuos, [13] lectos, & [14] exercitatos [15] in audaciam, orabat, uti, [16] grege facto, cum telis ad ſeſe [17] irrumperent. [18] Conſul, ubi ea [19] parari cognovit, [20] diſpoſitis [21] præſidiis, uti res atque tempus monebat, convocato Senatu [22] refert, quid

donantur, & manumittuntur. A liberto fit *libertinus*, quod eſt nomen adjectivum, eſtque relativum *ingenui*: ſicut libertus relativum patroni: & ita vocabulo *libertè* privatus quidam reſpectus; *libertini* autem vocabulo publicus reſpectus, videlicet hominis conditio, ſignificatur. In Inſtitutionibus Juſtiniani lib. 1. t. 5. *Libertini* definiuntur *ii*, *qui ex juſtâ ſervitute manumiſſi ſunt*. *Ingenuus* autem tit. 4. ejuſdem libri ſic definitur: *Ingenuus is dicitur, qui ſtatim, ut natus eſt, liber eſt: ſive ex duobus ingenuis matrimonio editus ſit; ſive ex libertinis duobus, ſive ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed ſi quis ex matre naſcatur liberâ, patre verò ſervo, ingenuus nihilominus naſcitur; quemadmodum qui ex matre liberâ, & incerto patre natus eſt, quoniam qui vulgò conceptus eſt, &c.* Sed ut ad priora redeam: qui manumiſſi & libertate donati erant, raſo capite pileum geſtabant, libertatis inſigne. Undè proverbium natum: *Ad pileum vocare*, id eſt, ad libertatem vocare. In cujus proverbii explicatione Eraſmus in Chiliadibus ſcribit, videri pileum priſcis inſigne fuiſſe ſpectatæ virtutis, ut indè fluxerit mos, ut qui magiſtri Doctoriſque titulo decorantur, pileum accipiant. Porrò qui manumittere ſervum apud Prætorem volebat, ejus, quem manumittere volebat, caput, aut aliud membrum tenens, ad Prætorem ita dicebat: Hunc hominem liberum eſſe volo: & emittebat eum è manu. Solebant etiam Romani eos, quos manumittebant, alapâ percuſſos, circumagere, atque ita de manu mittere. Prætor autem virgâ ejuſdem ſervi capiti impoſitâ, ita dicebat: Dico eum liberum eſſe more Quiritum. Eſt & alius manumiſſionis modus, qui fit Teſtamento, de quo vide Inſtitutiones Juſtiniani. Addunt Juriſconſulti hoſce tres modos, quos *naturales* vocant, nempe inter amicos, per menſam, & per epiſtolam. Manumiſſionem inter amicos appellant, cum præſentibus amicis quiſpiam à domino manumittitur. Per menſam, cùm libertatis dandæ gratiâ, ſervus convivio adhibetur. Per epiſtolam, quando ſervo, aliis in locis viventi, miſſis literis à Domino permittitur, ut liber vivat. 1 Cicero in 4. Orat. in Catil. ait, lenonem quendam Lentuli concurſaſſe circùm tabernas, pretio ſperantem ſolicitari poſſe animos egentium atque imperitorum: eſſe id quidem cœptum atque tentatum; nec tamen ullos inventos, qui quæſtum quotidianum pluris facerent. 2 Hoc eſt, ex iis, qui, licet ejus ſervi nunquam fuiſſent, ejus tamen patrocinio uſi fuerant. 3 Id eſt, diverſis viis, locis. 4 Operarios, qui manu opus faciunt, mechanicos. 5 Servos, ut ſuprà. 6 Lentulum. 7 Hoc eſt, è cuſtodiâ liberandum. 8 Agitabant. 9 Duces. 10 Ob pretium, ſeu mercedem iis à ſeditioſis datam. 11 Perturbare. 12 Id eſt, familiares ſuos. 13 Electos. 14 Inſtructos. 15 Ad. 16 Cumulo hominum. 17 Irruerent, impetum facerent. 18 Cicero. 19 Id eſt, præparari à conjuratis, ut liberarentur. 20 Per diverſa loca poſitis, circa ædes, ubi ſervabantur conjurati. 21 Cuſtodibus, & defenſoribus urbis, & magiſtratuum. 22 Proponit Senatui, atque adeò ex eo quærit, in deliberationem ponit. Cic. in 4. Invect. in Catil. *Sed ego (inquit) inſtitui referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto quid judicetu*

de his fieri placeat, qui in cuſtodiam traditi erant. ſed [1] eos [2] paulo ante [3] frequens Senatus judicaverat contra remp. feciſſe. [4] tum D. Junius Silanus, primus [5] ſententiam rogatus, [6] quod [7] eo tempore conſul [8] deſignatus erat, de his, qui in cuſtodiis tenebantur, & præterea de L. Caſſio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, ſi [9] deprehenſi forent, [10] ſupplicium ſumendum decreverat: iſque poſtea, permotus oratione C. Cæſaris, [11] pedibus in ſententiam Ti. Neronis iturum ſe dixerat; quod de ea re, præſidiis [12] abditis, [13] referendum [14] cenſuerat. Sed [15] Cæſar, [16] ubi ad eum ventum eſt, rogatus [17] ſententiam à [18] conſule, hujuſcemodi verba locutus eſt.

& de pœnâ, quid cenſeatis: illa prædicam, quæ ſunt conſulis, &c. 1 Conjuratores, qui in cuſtodiam traditi erant. 2 Sc. quam Cicero id referret. 3 Id eſt, bona pars Senatus. 4 Ordo eſt: Tum Decius, Julius Silanus, rogatus ſententiam primus, quòd erat deſignatus conſul eo tempore, decreverat ſupplicium *eſſe* ſumendum de his, qui tenebantur in cuſtodiis, & præterea de L. Caſſio, *de* P. Furio, *de* P. Umbreno, *& de* Q Annio, ſi *illi* forent deprehenſi. 5 Hoc eſt, quid ſentiret. 6 Quia. 7 Quo hæc agebantur. 8 Declaratus in futurum annum. 9 Capti in facinore. 10 Id eſt, hos eſſe puniendos. Cic. in 4. Orat. in Catil. dicit: *Video duas adhuc eſſe ſententias: unam Decii Silani, qui cenſet, eos, qui hæc delère conati ſunt, morte eſſe multandos: alteram C. Cæſaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur: &c.* 11 Id eſt, ſe aſſenſurum & probaturum per loci mutationem. Nam *ire pedibus in ſententiam*, eſt alterius ſententiæ non verbo, ſed corpore aſſentiri. Quæ ratio indè ſumpta eſt, quòd nonnunquam longum eſſet audire ſingulos, in magno, præſertim Senatorum, vel judicum conſeſſu. Cum igitur duæ tres-ve ſententiæ dictæ erant ab iis, qui primi rogabantur, reliqui in illorum, cùm quibus ſentiebant: ſedilia tranſibant, ut res expeditiores fierent. Aliquando ne pedibus quidem præ multitudine ad ſententiam ire poterant, ideòque manu ſententiam ſignificabant; quòd plerumque fiebat premendo pollicem. Hinc *Pedarii* Senatores dicti ſunt, qui in Senatu ſententiam non dicebant, ſed ab alio dictam comprobabant, moventes ſe loco, & in partem ejus, cujus ſententiam approbabant, ambulantes. Propter quod, qui ita faciebant, *ire in ſententiam pedibus dicebantur.* Et ab hoc inſtituto tranſeundi pedibus, *pedarii* ſunt appellati: & ſententia eorum *pedaria* appellabatur. Item *pedaneus judex*, qui à præſide conſtituebatur, ut negotia minora diſcerneret. 12 Abſconditis, occultè collocatis. 13 Deliberandum, conſultandum. 14 Tiberius Nero. 15. Nomen hoc undè natum ſit, variè diſputant Grammaticorum filii. Plurimorum ſententia eſt *Cæſarem* ita dictum, quod utero materno ſit *exciſus.* Ad quod alluſiſſe vidèri poſſit Virgilius Eclog. 4. quam Pollionis, id eſt, Auguſti titulo præſcripſi: cum inquit, *Caſta fave Lucina, tuus jam regnat Apollo. Teque adeò decus hoc ævi, &c. Cæſones* enim omnes Appollini ſacros fuiſſe haud obſcurum eſt colligere ex eodem Poetâ Æneid. X.] *Indè Lycam, ferit exſectum jam matre peremptâ, Et tibi Phœbe ſacrum.* Sed non aliundè ejus nominis origo repetendâ, quam à voce *Cæſaries.* Undè Feſtus. *Cæſar, quod eſt cognomen Iuliorum, à Cæſarie dictus eſt, quia ſcilicet cum Cæſarie natus eſt.* 16 Id eſt, cùm ordo dicendi ſententiam ad Cæſarem perveniſſet. 17 Hoc eſt, quid ſentiret. 18 Ciceronc.

„[1] Omnis homines, [2] PATRES CON-„SCRIPTI, qui de rebus[3] dubiis conſul-„tant, [4] ab odio, amicitia, [5] ira, atque

1 Ordo eſt: O Patres Conſcripti. decet omnes homines, qui conſultant de rebus dubiis, eſſe vacuos ab odio, amicitiâ, irâ, atque miſericordiâ. 2 De *Patrum* nomine ſuprà diximus: cur verò *Conſcripti* dicti ſint, autores variant. Livius ſiquidem Plutarchus & Tacitus *Patrum Conſcriptorum* originem Bruto tribuunt. At Onuphrius in civitate Romanâ *Patrum Conſcriptorum* originem indè manaſſe credit, quòd cum Romulus Sabinos, Hetruſcos, & multos alios ad aſylum confugientes, æquo jure in civitatem ſuſcepiſſet, & in Lucerum, Tatientiumque tribus conjeciſſet, pace cum Tatio factâ, ex veteribus & illuſtrioribus familiis, Senatorum numerum, ut & patritiorum, ad ducentos auxerit & duplicarit. Et ab hac ſecundâ Romuli & Tatii Senatorum lectione *Patrum Conſcriptorum* nomen manaſſe credendum eſt. Nam ſi *conſcriptum eſſe*, idem eſt quod *allectum*, cur hi, qui in ordinem jam inſtitutum cooptati ſunt, *Conſcripti* non ſunt appellandi? 3 Formidoloſis: quia dubitatur in quam partem res ſit caſura. 4 Invidiâ. Odium à Cicerone definitur, *ira inveterata*: quomodo autem differat ab *invidia* ſuprà diximus. Cæterùm *odium* eſt à verbo defectivo *odi*, quod ſignificat odio habeo; à quo *peroſus* dicitur, qui odio habetur. Et *oſor*, qui aliquem odit: & *odioſus*, vel qui odio habetur. Cic. O rem gravem, & omnibus *odioſam*; à quo adverbium *odioſè*, cum odio: vel moleſtus. Ter. Si porrò eſſe *odioſi* pergitis. Ubi obiter nota: Nomina in *oſus* deſinentia, partim fiunt à nomine, partim à verbo, partim ab utroque. Et ea quidem, quæ fiunt à nomine, habitudinem, ſive vehementiam, copiam-ve, aut affectionem ſignificant: ut animoſus, ingenioſus, lacertoſus, ſaxoſus, aquoſus: quòd habent in ſe vehementiam, ſive copiam animi, ingenii, lacertorum, ſaxorum, aquarum. Vinoſus, libidinoſus, ſeditioſus, factioſus: quòd amant vinum, libidines, ſeditiones, factiones. Rurſus quæ à verbo ſunt, partim actionem ſignificant, partim paſſionem, partim utrumque: ut ſtudioſus, faſtidioſus, injurioſus, contumelioſus, curioſus: qui operam dat ſtudio, qui faſtidit, qui injuriam, contumeliam-ve facit, qui nimis curat. Odioſus, invidioſus paſſivè accipiuntur, qui odio habetur, cui invidetur, quando ſcilicet à verbo deſcendunt: quando verò à nomine veniunt, ſignificant actionem. Formidoloſus, laborioſus, operoſus, activè & paſſivè ſumi poſſunt. 5 Iracundiâ, excandeſcentiâ. *Ira* enim propriè eſt furor & animi excandeſcentia: ita: dicta (ut quidam tradunt) à verbo *Ire*; quòd hominem, perceptâ injuriâ, ita inflammet ad vindictam, ut faciat illum quaſi extrà ſe ire. Nam à ſe it, qui iraſcitur. Undè & qui iram deponit: ad ſe redire dicitur. Hinc Ter. Tandem reprime iracundiam, atque ad te redi. Definitur à Cicerone, 4. Tuſc. Hoc pacto: *Ira eſt libido puniendi ejus qui læſiſſe videatur: vel*, ut alii, *eſt appetitus vindictæ propter injuriam vel nobis, vel amicis illatam.* Differt autem *ira* ab *iracundia*: quòd *ira* ſit ipſe affectus & commotio, quæ animum hominis & rationem evertit; *iracundia* verò eſt proclivitas & propenſio ad iram: quemadmodum etiam differunt *ebrietas* & *ebrioſitas*. Nam *ebrietas* eſt ipſum vitium, ſeu alienatio à mente nimio potu, *ebrioſitas* verò eſt propenſio ad ebrietatem: ita ut *ebrius* dicatur, qui actu ipſo nimiùm vino eſt repletus, ut neſciat amplius quid agat. *Ebrioſus* autem eſt, qui proclivis eſt ad ebrietatem. etſi nondum actu ipſo ſit ebrius: Sic *iratus* dicitur, qui jam actu ipſo iraſcitur: *iracundus* autem, qui facilè ad iram leviſſimis de cauſis poteſt concitari, ſeu *iraſci facilis*, ut loquitur Horatius, etiamſi actu ipſo nondum iraſcatur. Terentius tamen *iracundiam* pro *ira* ſumpſit, dicens, Me miſerum, vix ſum compos animi, ita ardeo *iracundia*. Hinc ergo apparet, *iratum* poſſe eſſe non *iracundum*, & *iracundum* aliquando

 non

,[1] miſericordia [2] vacuos eſſe decet. [3] haud
,facile [4] animus verum providet, ubi [5] illa
;[6] officiunt; neque quiſquam omnium [7] lu-
,bidini ſimul & [8] uſui [9] paruit. [10] ubi inten-
,deris ingenium, [11] valet, ſi lubido poſſi-
,det, [12] ea [13] dominatur; [14] animus nihil
,valet. Magna mihi [15] copia eſt [16] memo-
,randi, P. C. [17] qui reges, aut qui populi,
,ira, aut miſericordia [18] impulſi, male [19]
,conſuluerint: ſed ea malo dicere, quæ ma-
,jores noſtri [20] contra lubidinem animi ſui,
,[21] recte atque [22] ordine fecere. [23] Bello
,Macedonico, quod cum rege [24] Perſe geſ-
,ſimus, Rhodiorum civitas, magna atque
,magnifica, quæ populi R. [25] opibus creve-
,rat, infida, atque advorſa nobis fuit: ſed
,poſtquam, [26] bello [27] confecto, [28] de Rho-
,diis [29] conſultum eſt, majores noſtri, [30] ne
,quis [31] divitiarum magis, [32] quam injuriæ
,bellum inceptum diceret, impunitos eos
,dimiſere. item [33] bellis Punicis omnibus,
,[34] cum ſæpe Carthaginienſes & [35] in pace,

non iratum. Ab *irâ* fit *iraſcor*, quod eſt ſuccenſeo, indignor: à quo *iratus*, pro commotus, & irâ incenſus, ut diximus, atque etiam qui animo alieno eſt ab aliquo: cui opponitur *propitius*. Ab *ira* prætereà fit *iracundus*, de quo diximus, item *iracundia*, & adverbium *iracundè*, hoc eſt, per iram: ut *iracundè* agere cum aliquo apud Ciceronem: &, *iracundè* aliquid facere. Huic *leniter* opponitur. 1 Intellige *miſericordiam* illam, quá quis à verâ judicii regulâ recedit, cùm ſcilicet ob nimiam unius commiſerationem, alter injuriâ afficitur. 2 Liberos. 3 Id eſt, difficulter, ægrè. 4 Ingenium conſultantis. 5 Affectus ſeu paſſiones, nempe *odium*, *amicitia*, *ira*, atque *miſericordia*. 6 Nocent, impediunt in judicando. 7 Affectibus aut voluptati ſuæ. 8 Utilitati. 9 Conſuluit, proſpexit. 10 Id eſt, cui parti ingenium tuum addixeris, & applicueris, in eam partem ſeſe inclinabit, & multum poterit: ut, ſi ingenium ad odium quiſpiam applicet, recta haud quaquam conſilia proferre poterit. 11 Suas proprias habet vires. 12 Libido. 13 Imperat ingenio. 14 Ingenii ſagacitas, ſana ratio. 15 Facultas, abundantia. 16 Narrandi. 17 Uti de Tigrane, Armeniæ rege, legitur: ad quem cùm Mithridates, rex Ponti, qui à Lucullo multis præliis profligatus erat, confugiſſet, & ob id miſericordia motus arma contra Romanos movit, à quibus deinde multis præliis victus, ac regno ſpoliatus fuit. 18 Concitati. 19 Conſultaverint. 20 Hoc eſt, contra pravam inclinationem naturæ ſuæ. 21 Juſtè. 22 Id eſt, ſecundum rectum ordinem. 23 Id eſt, tempore belli Macedonici. Ordo eſt: Rhodiorum civitas magna, atque magnifica, quæ creverat opibus populi Romani, bello Macedonico, quod *nos* geſſimus cum Perſe rege, fuit nobis infida atque adverſa. 24 *Perſes* rex fuit Macedoniæ, qui à Paulo Æmilio devictus, & in acie captus, ductus eſt in triumphum Romam cum liberis, periitque in carcere, mœrore animi confectus. 25 Id eſt, divitiis ablatis à populo Romano. 26 Macedonico. 27 Peracto, finito. 28 Hoc eſt, quid de Rhodiis fieri deberet. 29 Deliberatum. 30 Pro ne aliquis. 31 Scil. *causa*, hoc eſt, ut Romani iis divitias adimant. 32 Hoc eſt, ut ulciſcantur injuriam. 33 Id eſt, geſtis cum Carthaginienſibus. 34 Carthaginienſes ſemper fœdifragi fuerunt: undè proverbium, *Punica fides*. 35 Ut cùm mercatores *Romanos ſubmergebant*.

,& [1] per inducias multa [2] nefanda faci-
,nora feciſſent, numquam ipſi [3] per occa-
,ſionem [4] talia fecere: [5] magis, quod ſe [6] di-
,gnum foret, quam quod in [7] illos [8] jure fieri
,poſſet, quærebant. Hoc item vobis [9] provi-
,dendum eſt P. C. ne plus valeat apud vos
,P. Lentuli, & [10] ceterorum ſcelus, quam
,veſtra dignitas; [11] neu magis iræ veſtræ,
,quam famæ, [12] conſulatis. [13] Nam ſi digna
,pœna pro [14] factis eorum, reperiretur,
,[15] novum conſilium [16] approbo: [17] ſin [18] ma-
,gnitudo ſceleris omnium ingenia [19] ex-
,ſuperat; [20] iis utendum [21] cenſeo, quæ [22]
,legibus [23] comparata ſunt. [24] Plerique
,[25] eorum, qui ante me ſententias dixerunt,
,[26] compoſite atque [27] magnifice [28] caſum
,reip. [29] miſerati ſunt: [30] quæ belli [31] ſævitia
,eſſet, [32] quæ victis [33] acciderent, [34] enume-
,ravere, rapi virgines, pueros; [35] divelli
,liberos à parentum complexu; [36] matres fa-

1 Ut cùm onerarias Romanorum naves, paſſim tempeſtate disjectas, Carthaginem traxerunt legatosque interficere voluerunt: vide Liv. Decad. 3. Lib. 10. 2 Hoc eſt, deteſtanda & nefaria. 3 Id eſt, quamvis ipſis ſumma oblata eſſet occaſio. 4 Nefanda ſcilicet facinora, quæ odium, aut vindictæ libidinem oſtentarent. 5 Ordo eſt: *Quia illi* quærebant magis, quod foret dignum ſe, quam quod poſſet fieri jure in illos. 6 Hoc eſt, majeſtati ſuæ conveniens. 7 Carthaginienſes. 8 Meritò. 9 Proſpiciendum. 10 Reliquorum conjuratorum. 11 Vel ne. 12 Inſerviatis. 13 Hoc eſt, ſi tanta pœna reperiretur, quâ hi afficiantur, quanta eorum ſceleris magnitudo fuit, puniendos eâ pœnâ cenſeo. 14 Sceleribus. 15 Scilicet ut de iis ſupplicium ſumatur, & morte multentur: & dicit. *Novum conſilium*, quia non licebat civem Romanum morte, ſed exilio multare. 16 Laudo, rectum judico. 17 Sed ſi. 18 Id eſt, ſi nullum tam atrox ſupplicium reperiri poteſt, quin atrociori hi digni ſint, cum ſcil. occupare patriam, quàm parentem occidere, majus ſit ſcelus. 19 Superat, excellit. 20 Suppliciis. 21 Judico. 22 Statutis, ut ſcil. cives, ſi in ipſo facinore deprehenſi forent, in cuſtodiis tenerentur. 23 Inventa. 24 Plurimi. 25 Senatorum. 26 Luculenter, ornate. 27 Hoc eſt, magnifico verborum apparatu. 28 Ruinam. 29 Id eſt. commiſeratione deploraverunt. Uti præ cœteris Cicero, quod liquet ex Orat. 4. in Catil. ubi in hæc commiſerationis verba erumpit: *Videor enim mihi hanc urbem vidêre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, ſubitò uno incendio concidentem: cerno animo ſepultam patriam, miſeros, atque inſepultos acervos civium: verſatur mihi antè oculos aſpectus Cethegi, & furor in veſtrâ cæde bacchantis. Cùm verò mihi propoſui regnantem Lentulum, ſicut ipſe ſe ex fatis ſperaſſe confeſſus eſt: purpuratum eſſe hunc Gabinium: cum exercitu veniſſe Catilinam: tùm lamentationem matrum familias, tùm fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Veſtalium, perhorreſco: & quia mihi vehementer hæc videntur miſera, atque miſeranda, idcircò in eos, qui ea perficere voluerunt, me ſeverum vehementemque præbeo.* 30 Id eſt, qualis. 31 Atrocitas. 32 Hoc eſt, qualia mala. 33 Evenirent. 34 Hoc eſt, recenſuêre: ut apud Propert. *Enumerat miles vulnera, paſtor oves.* 35 Abſtrahi, disjungi. 36 Hoc eſt matronas bene ac pudicè eductas.

,miliarum[1] pati, quæ victoribus[2] collibuiſſent; [3] fama, atque domos [4] exſpoliari, ,cædem, incendia fieri; poſtremo armis; ,cadaveribus, cruore, atque luctu omni ,compleri. Sed, [5] per deos immortalis, [6] ,quo [7] illa oratio [8] pertinuit? [9] an, uti vos ,[10] infeſtos conjurationi faceret? [11] ſcilicet, quem res tanta, atque tam [12] atrox ,non [13] permovit, eum oratio [14] accendet, ,Non ita eſt: neque cuiquam mortalium [15] ,injuriæ ſuæ parvæ videntur; multi [16] eas ,[17] gravius [18] æquo [19] habuere, ſed [20] alia ,aliis licentia eſt, P:C. [21] qui demiſſi in ,[22] obſcuro [23] vitam agunt, ſi [24] quid iracundia [25] deliquere, pauci ſciunt; fama, ,atque fortuna eorum [26] pares ſunt: qui, ,magno imperio [27] præditi, [28] in excelſo ,ætatem agunt, [29] eorum facta cuncti mortales [30] novêre. Ita in maxima [31] fortuna ,minima [32] licentia eſt. neque [33] ſtudere, ,neque odiſſe, ſed [34] minimè iraſci decet

1 Scilicet conſtuprationes, verbera ac ſpoliationes. 2 Placuiſſent. 3 Templa. 4 Privati. 5 Sc. *obteſtor* aut *obſecro* vos. 6 Ad quid. 7 In quâ nonnulli facinora conjuratorum exaggerare voluerint. 8 Spectavit. 9 Sc. eò pertinuit. 10 Iratos, inimicos. 11 Hoc loco ponitur Ironicè, & deriſionem habet; uti ſæpè, præſertim cum rem aliquam abſurdam eſſe, & minimè credibilem, volumus ſignificare. Virg. *Scilicet is ſuperis labor eſt.* 12 Crudelis. 13 Vehementer movit. 14 Inflammabit, infeſtum faciet? Quaſi dicat, minimè: ideòque addit hæc verba, *non ita eſt*, 15 Intellige quæ ipſi illatæ ſunt. 16 Injurias ſuas. 17 Moleſtius. 18 Id eſt, quam æquum ſive par eſt. 19 Æſtimaverunt, tulerunt. 20 Hoc eſt, diverſis diverſa ſunt licita, id eſt, ignoſcenda. 21 Humiles, abjecti. Ordo eſt: Si *ii*, qui demiſſi agunt vitam in obſcuro, deliquêre quid iracundiâ, pauci ſciunt *illud*; *quia* fama atque fortuna eorum ſunt pares: *ſed* cuncti mortales novêre facta eorum, qui præditi magno imperio, agunt ætatem in excelſo. 22 In tenebris, hoc eſt, nullo publico munere fungentes, ignobiles. *obſcurum* enim ſæpius ſumitur pro ignobili; ſicut *clarum* pro nobili: quæ metaphora indè petita eſt, quòd viri nobiles omnibus conſpicui ſint, & cogniti; contrà, qui humili loco ſunt nati, tanquam in tenebris viventes, nemini innoteſcant. 23 Id eſt, vitam tranſigunt. 24 Pro aliquid. 25 Peccavere, commiſere. 26 Similes, hoc eſt, æquè obſcuræ. 27 Dotati. 28 In illuſtri, ubi ab omnibus conſpiciuntur. 29 Undè eleganter Juvenalis: *Omne animi vitium tantò conſpectius in ſe Crimen habet, quantò major, qui peccat, habetur.* Et Plinius in Panegyr. *Habet hoc primùm magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum eſſe patitur: Principem verò non modò, ſed domus, ſed cubicula ipſa, intimoſque ſeceſſus recludit, omniaque arcana noſcenda famæ proponit atque explicat.* 30 Sciunt. 31 Proſperitate. 32 Libertas peccandi. Hoc ipſum docet Cicero lib. 1. Offic. *Prohibenda autem maximè eſt ira in puniendo: nunquam enim iratus, qui accedet ad pœnam, mediocritatem illam tenebit, quæ eſt inter nimium & parum. Illa verò omnibus in rebus repudianda eſt: optandumque ut ii, qui præſunt Reipublicæ, legum ſimiles ſint: quæ ad puniendum non iracundia, ſed æquitate ducuntur.*

,Quæ apud [1] alios iracundia dicitur, ea [2] in
,imperio ſuperbia, atque [3] crudelitas ap-
,pellatur. [4] Equidem ego ſic [5] exiſtimo, P.
,C. omnis [6] cruciatus minores, quam faci-
,nora [7] illorum, eſſe. ſed plerique mortales
,[8] poſtrema [9] meminere; & in hominibus
,impiis, ſceleris eorum obliti, de pœna [10]
,diſſerunt ſi ea paulo [11] ſeverior fuerit. D.
,Silanum, virum fortem atque [12] ſtrenuum
,certe ſcio, quæ dixerit, [13] ſtudio reipubl.
,dixiſſe, [14] neque illum [15] in tanta re [16]
,gratiam, aut inimicitias exercere. [17] eos
,mores, [18] eamque [19] modeſtiam [20] viri
,cognovi. Verum ſententia ejus mihi non
,crudelis, (quid enim in [21] tales homines
,crudele fieri poteſt?) ſed [22] aliena à rep.
,noſtra videtur. Nam profecto aut [23] me-
,tus, aut [24] injuria te [25] ſubegit, Silane,
,conſulem [26] deſignatum, genus pœnæ [27]
,novum [28] decernere. De timore, [29] ſuper-
,vacaneum eſt diſſerere, cum præſenti di-
,ligentia [30] clariſſimi viri [31] conſulis, tanta
,[32] præſidia ſint in [33] armis. De pœna, poſ-
,ſum equidem dicere [34] id, quod res habet;
,in luctu, atque miſeriis, mortem [35] ærum-
,narum [36] requiem, non [37] cruciatum eſſe;
,[38] eam cuncta mortalium mala [39] diſſolve-
,re: [40] ultra neque curæ, neque gaudio lo-
,cum eſſe. Sed, per deos immortalis, quamo-

1 Intellige *demiſſos, & in obſcuro vitam agentes*. 2 Hoc eſt, in iis. *qui magno imperio præditi, in excelſo ætatem agunt*. 3 Atrocitas. 4 Profectò. Occurrit autem hic Cæſar objectioni, poterat enim objici: Tu igitur, ô Cæſar, cenſes eos parvâ eſſe afficiendos pœnâ, ne potiùs crudeles, quam juſti eſſe videamur? Quod ipſe jam refellit. 5 Arbitror. 6 Tormenta, afflictiones. 7 Conjuratorum. 8 Ultima, ſcil *ſupplicia*: quia culpa præcedit, & ſequitur pœna. 9 Recordantur, in memoriâ habent. 10 Diſputant. 11 Crudelior, ſc. quam par ſit. 12 Gnavum. 13 Favore, amore. 14 Et non. 15 Ubi tanti viri de ſalute ſuâ periclitantur. 16 Captationem favoris & benevolentiæ. 17 Tales. 18 Talem. 19 Sc. ut nihil diceret, gratiæ inimicitiæque captandæ causa. 20 Decii Silani. 21 Qui in patriam ſuam conjurarunt. 22 In quâ ſcil. pietati clementiæque ratio habetur. 23 Timor, quo ſcil. tibi à conjuratis times. 24 Iniquitas, quâ ſcil. te conjurati affecerunt. 25 Coëgit. 26 Declaratum. 27 Inuſitatum. 28 Adjudicare. 29 Supervacuum, redundans, quia non eſt timendum. 30 Celeberrimi. 31 Ciceronis. 32 Cuſtodiæ & defenſiones urbis & reip. 33 Hoc eſt, quomodo conjurati puniri debeant. 34 Uti res eſt. 35 Ægritudinum, malorum. 36 Ceſſationem, remiſſionem. 37 Afflictionem Cic. in Orat. 4. in Catil. de Cæſare loquens, dicit: *Alter intelligit, mortem à Diis immortalibus non eſſe ſupplicii causâ conſtitutam, ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborum ac miſeriarum quietem eſſe: itaque eam ſapientes nunquam inviti, fortes etiam ſæpè libenter oppetiverunt, &c.* 38 Mortem. 39 Diſſipare, finem imponere. 40 Mortem ſc. Hæc Cæſaris ſententia impia eſt: dicit enim, animam

ſimul

,brem [1] in ſententiam non addidiſti, uti [2]
,prius [3] verberibus [4] in eos [5] animadvertere-
,tur? [6] an, quia [7] lex Porcia [8] vetat? at aliæ
,leges item [9] condemnatis civibus non [10]
,animam eripi, ſed exilium permitti jubent
,an quia gravius eſt [11] verberari, quam [12]
,necari? quid autem acerbum, aut nimis
,[13] grave eſt [14] in homines [15] tanti facinoris
,convictos? ſin, quia [16] levius eſt: [17] qui
,[18] convenit in [19] minore [20] negotio le-
,gem obſervare, cum [21] eam in [22] majore
,neglexeris? At [23] enim quis [24] reprehen-
,dat, quod [25] in parricidas reipublicæ [26] de-
,cretum erit? [27] tempus, [28] dies, [29] fortu-
,na; cujus lubido gentibus [30] moderatur.
,[31] illis merito accidet, quidquid evene-
,rit: ceterum vos P.C. quid in alios [32]
,ſtatuatis, [33] conſiderate. omnia [34] mala ex-
,empla ex bonis initiis orta ſunt: ſed, ubi
,imperium ad [35] ignaros, aut minus bonos
,pervenit; novum illud exemplum ab di-
,gnis, & idoneis ad indignos, & non ido-
,neos transfertur. Lacedæmonii, [36] devi-
,ctis Athenienſibus, [37] triginta viros

ſimul interire cum corpore: & ut corporis, ita animæ ſenſum morte adimi: cùm S. literæ nos contrarium doceant. 1 Ad. 2 Sc. quàm ultimum ſupplicium ſumeretur. 3 Flagris. 4 Conjuratores. 5 Pœna ſumeretur. 6 Sc. ideò non addidiſti ad ſententiam tuam de verberibus? 7 Quæ libertatem, civium lictori eripuit; virgas enim ab omnium civium Romanorum corpore amovit, ut ait Cicero pro C. Rabirio. 8 Prohibet ſcil. hoc pacto in cives animadverti. 9 Damnatis ad mortem. 10 Vitam. 11 Flagris cædi, flagellari. 12 Occidi. 13 Vehemens. 14 Contrà. 15 Id eſt, in tanto facinore & ſcelere deprehenſos. 16 Hoc eſt, minus grave, ſc. verberari, quam necari. 17 Quomodo. 18 Æquum eſt. 19 Leviore. 20 Flagellatione, aut verberando. 21 Legem.| 22 Negotio, ſc. in ultimo ſupplicio, hoc eſt, in necando. 23 Profectò. 24 Vituperet. 25 Contrà. 26 Conſtitutum. Q. d. nemo reprehendat. 27 Id eſt, temporis conditio: fieri enim poteſt, ut aliquid uno tempore improbetur, non alio. 28 Longitudo temporis: nam *dies* fœminino genere denotat tempus indeterminatum. 29 Fortuitus eventus, caſus aliquis. 30 Regit, modum imponit. 31 Conjuratoribus. 32 Decernatis, conſtituatis. 33 Attendite. 34 Id eſt, quæ malum habuerunt exitum. 35 Sc. legum & judiciorum. 36 Superatis. 37 Rectores. Conſtat enim ex hiſtoriis, Lacedæmonios, ſuperatis Athenienſibus, triginta prætores impoſuiſſe, ut Reipublicæ adminiſtrationem haberent: qui tandem in totidem tyrannos verſi, Thraſybuli operà expulſi ſunt. Nam (ut Juſtinus refert lib. 5.) Athenienſes diuturno fracti bello (quippe quod ampliùs 21. annos duraverat poſt longam famem, & aſſidua ſuorum funera, pacem petivère: quæ an dari deberet, diu inter Lacedæmonios, ſocioſque deliberatum. Cum multi delendum Athenienſium nomen, urbemque incendio conſumendam cenſerent: negarunt ſe Lacedæmonii, ex duobus Græciæ oculis alterum eruturos: pacem polliciti, ſi demiſſa Piræum verſus muri brachia dejicerent, navesque quæ reliquæ forent, traderent; reſque publica ex ſemet ipſis xxx. rectores acciperet. In has leges traditam ſibi urbem, Lacedæmonii formandam

Lyſan-

,[1] impoſuere, qui rempubl. tractarent. [2] Hi
,[3] primo cœpere peſſimum quemque, & o-
,mnibus [4] inviſum [5] indemnatum [6] necare.
,[7] eo populus lætari, & merito dicere fieri.
,poſt, ubi [8] paullatim licentia crevit; [9] jux-
,ta bonos & malus [10] lubidinoſe interfice-
,re, cæteros metu terrere. ita [11] civitas, [12]
,ſervitute [13] oppreſſa, [14] ſtultæ lætitiæ [15]
,gravis pœnas dedit. [16] Noſtra memoria
,victor Sulla, cum [17] Damaſippum, & [18]
,alios hujuſmodi, qui [19] malo reipublicæ
,[20] creverant, jugulari juſſit, [21] quis non
,factum [22] ejus laudabat? Homines ſcele-
,ſtos, & [23] factioſos, qui [24] ſeditionibus
,rempub. [25] exagitaverant, [26] merito neca-
,tos ajebant. Sed ea res magnæ initium cla-
,dis fuit. Namque. [27] uti [28] quiſque domum,
,aut villam, poſtremo aut vas, aut veſtimen-
,tum alicujus concupiverat, [29] dabat ope-
,ram, ut [30] is in [31] proſcriptorum numero
,eſſet. Ita illi, quibus Damaſippi mors læ-
,titiæ fuerat, paulo poſt ipſi [32] traheban-
,tur: neque prius finis jugulandi fuit, quam
,Sulla [33] omnes ſuos divitiis [34] explevit.

Lyſandro tradiderunt. Mutato ſtatu Athenarum etiam civium conditio mutatur. Triginta rectores Reipublicæ conſtituuntur qui fiunt Tyranni. Locupletes enim cives occidêre, ut opes eorum ſibi vindicarent Tyranni, pauperes duos cum divitibus prehenderunt, ne divitiarum causâ feciſſe viderentur: tota denique Reſpublica innocentium ſanguine, & tumultu repleta eſt. 1 Athenis ſc. 2 Triginta viri. 3 Sc. cum eſſent Athenis impoſiti 4 Odio habitum à totâ civitate. 5 Non judicio damnatum, indictâ causâ. 6 Occidere. 7 Ob id: quod peſſimi cives è medio tollerentur. 8 Senſim. 9 Id eſt, ſine diſcrimine, indifferenter. 10 Hoc eſt, ex libidine, pro voluntate ſuâ: quia tyranni facti ſunt. 11 Urbs Athenæ. 12 Illorum triginta tyrannorum. 13 Obruta. 14 Id eſt, imprudenter acceptæ de occiſione malorum ſine condemnatione. 15 Graviter punita eſt. 16 Id eſt, cujus rei nos memores eſſe poſſumus. 17 *Damaſippus* nullâ virtute præditus, nullâ laude clarus fuit, quòd in Mariano imperio & ipſe ſuprà modum ſævierit: quippe qui nobiliſſimos cives, Syllani nominis defenſores, inter victimas, tanquam belluas, crudeliter necari, & Carbonis Arvinæ tribuni plebis detruncatum corpus patibulo affixum ad oſtentationem in opprobrium geſtari juſſerit: cujus rei meminit Valer. Max. lib. 9. c. de Crudelitate. 18 Id eſt, homines perditos, & in nullo pretio habitos. 19 Ex malo. 20 Opibus aucti fuerant. 21 Quaſi dicat, omnes, unusquiſque. 22 Syllæ ſcilicet, ſic improbos homines è medio tollentis. 23 Id eſt, ad factionem & ſeditionem proclives. 24 Tumultibus, diſcordiis. 25 Conturbaverant. 26 Jure. 27 Prout, ſecundum quod. 28 Militum Syllanorum. 29 Conabatur, ſc. concupiſcens. 30 Sc. cujus dona concupiverat. 31 Relegatorum, in exilium miſſorum. 32 Intellige ad ſupplicium. 33 Milites. 34 Ad ſaturitatem complevit. *Explêre* etiam ſignificat complêre, perficere. Interdum exonerare; nam *ex* aliquando privandi ſignificationem habet; undè dicimus, *explêre* animum curis, id eſt, exonerare: hinc Ter. in Hecyr. *Exple* animum, teque hoc crimine expedi.

Explê-

,Atque ego [1] hoc non in M. Tullio, neque ,his temporibus vereor. Sed in magna civi- ,tate multa & varia ingenia ſunt, poteſt ,alio tempore, [2] alio conſule, [3] cui [4] item ,exercitus in [5] manu ſit, [6] falſum aliquid [7] ,pro vero credi. Ubi hoc exemplo, per Sena- ,tus [8] decretum, conſul gladium [9] eduxerit; ,quis illi finem ſtatuet, aut [10] quis modera- ,bitur? Majores noſtri, Patres Conſcrip- ,ti, neque [11] conſilii, neque [12] audaciæ ,umquam eguere: neque [13] ſuperbia [14] ob- ,ſtabat, [15] quo minus [16] inſtituta aliena, [17] ,ſi modo [18] proba erant, [19] imitarentur. ,Arma atque tela militaria [20] ab Samniti- ,bus, [21] inſignia magiſtratuum ab [22] Tuſ- ,cis [23] pleraque ſumpſerunt: poſtremo,

Explére animum, pro ſatisfacere animo. Ter. Dum tempus ad eam rem tulit, ſivi *animum* ut *expleret* ſuum. 1 Conſultari ſcilicet. 2 Id eſt, cùm alius factus eſt conſul. 3 Conſuli. 4 Similiter, ſcilicet ut nunc eſt Ciceroni. 5 Poteſtate. 6 Fictum. 7 Tanquam eſſet verum. 8 Statutum. 9 Evaginaverit, extraxerit. 10 Hoc eſt, quis modum imponet? nemo: quippe cui ſumma fuerit poteſtas. 11 Conſultationis. 12 Sc. ad aliquid aggrediendum. 13 Faſtus. 14 Impedimento erat. 15 Ut non. 16 Mores, leges. 17 Dummodò. 18 Bona, atque adeò probanda. 19 Sequerentur. 20 *Samnites* ſunt populi Italiæ, dicti à *Samnio* colle, in quo è Sabinis venientes conſederant, & nomen urbi, quam ibidem condiderant, *Samnio* fecerunt: eos ab occaſu Sabinos, Pelignos, & Æquos: ab ortu Picentinos & Apulos; à meridie Campanos & Sidicinos; à ſeptentrione Marucinos, Daunos, Apulos habuiſſe ex hiſtoriis obſervavimus. Nec mirum eſt, Romanos arma atque tela militaria à Samnitibus ſumpſiſſe, cum totius Italiæ fuerit bellicoſiſſima natio. De quâ Florus lib. 1. c. 16. *Pro hac urbe, his regionibus, populus Romanus Samnites invaſit, gentem, ſi opulentiam quaris, aureis atque argenteis ornatam armis, & diſcolori veſte uſque ad ambitum. Si insidiarum fallaciam, ſaltibus ferè & montium fraude graſſantem: ſi rabiem ac furorem, ſacratis legibus, humaniſque hoſtiis in exitium Urbis agitatatam: ſi pertinaciam, ſexies rupto fadere, cladibuſque ipſis animoſiorem. Hos tamen quinquaginta annis per Fabios & Papyrios patres, eorumque liberos, ita ſubegit ac domuit populus Romanus, ita ruinas ipſas urbium diruit, ut hodiè Samnium in ipſo Samnio requiratur.* 21 Signa, ſcilicet ſellam curulem, tunicam purpuream, duodecim ſecures cum faſcibus. 22 Hetruſcis. 23 Plurima, Cùm Tarquinius Priſcus, quintus Romanorum rex, Hetruſcos ſeu Tuſciæ populos novennali bello fregiſſet, hac conditione pacem petentibus dedit, ut ſe civitatum ſuarum principem agnoſcerent. Illi facilè aſſenſi, principatus inſignia, quibus reges ſuos ornare conſueverant, ad eum detulerunt, ut narrat Dionyſius. Strabo lib. 5. teſtatur, ornatum triumphalem ac conſularem, omnium adeò magiſtratuum à Tarquiniis Romam fuiſſe translatum. Alludit hùc Silius Italicus: dicens: *Biſſenos hac prima dedit pracedere faſces, &c.* Non verò ſtatim hos oblatos honores Tarquinius admiſit, ſed legem prius de iis recipiendis ad populum tulit. Quam cùm populus juſſiſſet, tum demum coronâ aureâ, Sceptro, ſellâque eburneâ, & togâ pictâ purpureâ, lictoribuſque duodecim, toto deinceps vitæ tempore uſus eſt. Idem ornatus manſit & ipſius ſucceſſoribus, & poſt pulſos reges annuis Conſulibus, exceptâ coronâ togâque pictâ: nam hæc ſola eis *adempta ſunt*, quòd invidioſa viderentur, & libertati gravia. Attamen cùm trium-

,[1] quod ubique apud ſocios, aut hoſtes[2] , idoneum videbatur, cum ſummo[3] ſtudio , domi[4] exſequebantur: imitari, quam in- , videre bonis, malebant. Sed eodem illo , tempore[5] Græciæ morem imitati,[6] ver- , beribus[7] animadvertebant in civis, de[8] , condemnatis ſummum ſupplicium ſume- , bant. Poſtquam reſpubl.[9] adolevit, & , multitudine civium[10] factiones[11] va- , luere,[12] circumveniri[13] innocentes, , alia hujuſcemodi fieri cœpere:[14] tunc ,[15] lex Porcia, aliæque leges[16] paratæ , ſunt; quibus legibus exſilium damna- , tis permiſſum eſt. Hanc ego[17] cau- , ſam P. C.[18] quo minus[19] conſilium no- , vum capiamus,[20] in primis magnam puto. , Profecto virtus, atque ſapientia major in ,[21] illis fuit, qui ex parvis opibus tantum , imperium fecere, quam in nobis, qui[22] , ea bene[23] parta[24] vix retinemus. Placet ,[25] igitur[26] eos[27] dimitti, & augeri exer- , citum Catilinæ?[28] minime: ſed ita[29] cen- , ſeo,[30] publicandas eorum pecunias; ipſos

triumphus alicui decernitur, tunc & aurea geſtat ornamenta, & pictâ amicitur purpurà. De hac re quoque ſcribit Florus lib. I. c. 5. *Neque pace Tarquinius, quàm bello promptior. Duodecim namque Tuſciæ populos frequentibus armis ſubegit. Indè faſces, trabea, curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætextæ: indè, quod aureo curru quatuor equis triumphatur: toga picta, tunicaque palmata; omnia denique decora & inſignia, quibus imperii dignitas eminet*

1 Quodcunque. 2 Aptum, & dignum quod ſumeretur ad rempublicam conſervandam 3 Diligentiâ. 4 Perficiebant, ſc. Romani. 5 Hoc eſt, Græcorum. 6 Flagellis, & virgis. 7 Hoc eſt, cives eos puniebant. 8 Damnatis crimine capitali. 9 Aucta eſt. 10 Seditiones. 11 Vires, & potentiam habuêre. 12 Opprimi fraude & dolis. 13 Innoxii. 14 Scilicet ubi innocentes cœpêre circumveniri. 15 Id eſt, à *Porcio* latâ, vetans in civem verberibus eſſe animadvertendum. 16 Latæ. 17 Sc. ex lege Porciâ ſumptam. 18 Ut non. 19 Sc. de pœnâ deprehenſorum. 20 Præcipuè. 21 Majoribus noſtris. 22 Inſtituta & imperia majorum. 23 Acquiſita. 24 Summâ cum difficultate, ægrè. 25 Sc. dicet aliquis ex vobis 26 Deprehenſos. 27 Abſolvi, & abeundi poteſtatem dari. 28 Id eſt, reſpondeo minimè id mihi placere. 29 Judico. 30 In ærarium publicum redigendas, publicè vendendas. *Publicare* enim ſæpius ſignificat, in populi poteſtatem & ærarium redigere, quod vulgo *confiſcare* vocatur. Ut, bona illius *publicata* ſunt. *Publicare* autem propriè, eſt publicum facere, manifeſtare. Juſtin. l. 1. Non contentus voluptatum ſuarum tacitâ conſcientiâ, niſi etiam matrimonii reticenda *publicaret*. *Publicare librum aliquem*, eſt edere in publicum. Hinc *publicatio*, id eſt, bonorum alicujus in publicum redactio. *Publicum* autem quidam dictum volunt, quaſi *populicum*, quod non privatim alicujus, ſed *populi* ſit. Hinc *publicum* aliquando pro populi converſatione & frequentiâ accipitur. Undè dicimus, *Prodire in publicum*. *In publico*, vel *privato*, id eſt, in foro, vel domi. Ut, *publico abſtinere*, id eſt, in forum non prodire. *Publica fides*, eſt quem vulgus Gallicum *ſalvum Conductum* appellat. *Publica verba* dicuntur, quæ in communi ſunt conſuetudine & uſu. Hinc *publica ſacra* appellantur, quæ pro populo

, [1] in vinculis habendos per [2] municipia, [3] , quæ maxime opibus vâlent: [4] neu [5] quis [6] , de his poſtea [7] ad Senatum referat, neve , [8] cum populo agat: qui [9] aliter fecerit, Se- , natum [10] exiſtimare, eum contra rempu- , blicam & ſalutem omnium facturum.

52. [11] Poſtquam Cæſar [12] dicendi finem fecit; [13] ceteri [14] verbo, alius alii varie [15] aſſentiebantur: [16] at M. Porcius Cato, [17] rogatus ſententiam, hujuſcemodi [18] orationem habuit.

pulo fiebant, ſicut *privata*, quæ pro ſingulis hominibus, familiiſque. Item *Publicani*, qui vectigalia, & alios populi principumve reditus exigendos certo conſtituto pretio redimunt: vel, qui rebus, ad populum ſpectantibus, fruuntur. Omnes enim, qui à fiſco aliquid conducunt, rectè *Publicani* nominantur, ut qui vectigalia populi conducta habent: & *publica via*, quæ in ſolo populi eſt, ſive quà iter populo eſt. 1 In carceribus retinendos. 2 Liberas Romæ civitates. Suet. in Cæſ. c. 14. *Prætor*, inquit, *creatus, detectâ conjuratione Catilinæ, Senatuque univerſo in ſocios facinoris ultimam ſtatuente pœnam, ſolus municipatim dividendos, cuſtodiendoſque, publicatis bonis, cenſuit. Quin & tantum metum injecit aſperiora ſuadentibus, identidem oſtentans, quanta eos inpoſterum à plebe Romanâ maneret invidia, ut D. Silanum Conſulem deſignatum non piguerit, ſententiam ſuam, quia mutare turpe erat, interpretatione lenire, velut gravius, atque ipſe ſenſiſſet, exceptam, obtinuiſſetque adeò, transductis ad ſe jam pluribus, & in his Ciceronis Conſulis fratre,, niſi labantem ordinem confirmaſſet M. Catonis oratio.* 3 Municipia. 4 Vel ne. 5 Aliquis. 6 Captis. 7 Id eſt, ad conſultationem Senatus iterum ferat. Undè Cic. in 4. Orat. in Catil. *Vincula verò, & ea ſempiterna, certè ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inventa ſunt. Itaque municipiis diſpertiri jubet. Adjungit gravem pœnam municipibus, ſi quis eorum vincula ruperit: horribiles cuſtodias circumdat; & digna ſcelere hominum perditorum ſancit: ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per Senatum, aut per populum levare poſſit. eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet: bona præterea publicari jubet: vitam relinquit nefariis hominibus, quam ſi eripuiſſet, multas uno dolore animi & corporis, & omnes ſcelerum pœnas ademiſſet.* Ex quibus verbis colligi poteſt, plures dixiſſe ſententiam, quam hic à Salluſtio noſtro commemorantur (quod etiam docet Cicero libro duodecimo ad Atticum XXII.) nempe Catulum, Servilium, Lucullos, Curionem, Torquarum, Lepidum, Gellium, Volcatium, Figulum, Cortam, C. Piſonem, Murænam, alioſque. Itaque vult Salluſtius noſter propter varias ſententias, varium variorum fuiſſe aſſenſum. 8 Hoc eſt, apud populum Romanum pro eorum redemptione intercedat. 9 Secus, ſc. qui rettulerit de his ad Senatum, aut cum populo egérit. 10 Judicare, ſcilicet *cenſeo*. 11 Ordo eſt: Poſtquam Cæſar fecit finem dicendi; cæteri aſſentiebantur verbo, alius alii variè. 12 Orandi. 13 Reliqui Senatores & auditores. 14 Quia & pedibus aſſentiebantur. 15 In eâdem erant ſententiâ. 16 Hic eſt ille *Cato*, qui poſteà *Vticenſis* dictus eſt. Erat autem Tribunus plebis deſignatus, cùm hanc Orationem haberet, & pœnè inter ultimos à Conſule rogatus eſt. Sed notandum eſt, Ciceronem antè Catonem orationem habuiſſe, quæ eſt quarta in Catilinam. 17 Juſſus dicere quid ille de conjuratis ſentiret. 18 Oratio hæc Catonis plena eſt gravitatis, quâ fortiter & diſerte, & (ut ita dicam) ingenuè conſulit Reipublicæ, conſtanter redarguens omnes ſuperiorum orationes ſuper hac re habitas. Cum *enim alii ſuaderent*, ut per municipia Lentulus, conjuratique cuſtodirentur, *pœnè inter ultimos* rogatus ſententiam, tanto ingenii animique ardore in con*jurationem invectus* eſt, ut cæterorum orationes clementiam ſuadentium

co

„[1] Longe mi͏hi alia mens eſt, Patres Con„ſcripti, cum [2] res, atque [3] pericula noſtra „conſidero, & cum ſententias nonnullo„rum mecum ipſe reputo. Illi mihi diſſeruiſ„ſe videntur de pœna eorum, qui [4] patriæ, „parentibus, [5] aris, atque [6] focis ſuis bel„lum paravere. [7] res autem monet [8] cavere „ab [9] illis magis, quam, quid [10] in illos ſta„tuamus, conſultare. Nam cetera maleficia „tum [11] perſequare, ubi facta ſunt: [12] hoc, „niſi provideris, ne [13] accidat; ubi evenit, „fruſtra [14] judicia implores. Capta urbe ni„hil [15] fit reliqui victis. Sed, per deos im„mortalis, vos ego [16] appello, qui ſemper „domos, villas, [17] ſigna, [18] tabulas veſtras [19] „pluris, quam rempublicam feciſtis: [20] ſi „iſta, [21] cujuſcumque modi ſint, quæ [22] am„plexamini, [23] retinere, ſi voluptatibus „veſtris [24] ocium præbere vultis: [25] exper„giſcimini [26] aliquando, & [27] capeſſite rem„publicam. Non [28] agitur de vectigalibus, „non de ſociorum [29] injuriis: libertas, & „[30] anima noſtra in dubio eſt. Sæpenumero

conſilii conſenſu ſuſpectas fecerit. Verum hanc ſolam orationem Catonis in Senatu exſcriptam ferunt, Cicerone Conſule velociſſimos adhibente ſcriptores, qui per ſigna quædam, & parvas breveſque notas multarum literarum vim habentes, Catoniana verba colligerent: undè à notis notarii dicti, quorum hoc primum Romæ veſtigium extitiſſe fertur: verba ſunt Plutarchi in vitâ Catonis. 1 Id eſt, ego multò aliter ſentio, & recedo ab opinione cæterorum. 2 Negotia. 3 Id eſt, perpendo, animo revolvo. Terent. Etenim eam ſecum rem rectâ *reputavit* viâ. 4 Loco in quo nati ſunt. 5 Templis. 6. Penatibus, domibus ſuis. 7 Difficultas, rei conditio. 8 Hoc eſt, providere, ne quid ipſi in rempublicam moliantur. 9 Conjuratoribus. 10 Contra. 11 Id eſt, cuilibet veſtrum licebit perſequi, hoc eſt, ulciſci, ponire. 12 Sc. maleficium conjuratorum. 13 Eveniat. 14 Juſtitiæ executionem invoces. 15 Relinquitur. 16 Compello, alloquor. 17 Imagines cœlatas. 18 Sc. artificioſè depictas. 19 Id eſt, pluris æſtimaſtis. 20 Ordo eſt: Si vultis retinêre iſta, quæ amplexamini, cujuſcunque modi ſint, ſi *vultis* præbêre veſtris voluptatibus otium. 21 Id eſt, cujuſcunque valoris, ſive laudanda, ſive vituperanda, ſive bona, ſive mala. 22 In deliciis habetis, tanto ſtudio tenetis. 23 Servare. 24 Spatium, & tempus dare. 25 Excitamini, ſc. è ſopore ignaviæ veſtræ. 26 Tandem. 27 Id eſt, gerite curam Reipublicæ: ſcilicet, quæ maximè faceretis, ſi eſſetis boni cives. 28 Diſceptatur de tributis, reditibus. 29 Sc. ulciſcendis. 30 Hoc eſt, vita noſtra in ancipiti periculo eſt: ut apud Ter. Mea herculè *in dubio* vita *eſt*. Undè *in dubium venire*, idem eſt quod in diſcrimen adduci. Ter. in Adelph. Tua fama & gnatæ vita *in dubium veniet*. Significat etiam idem quod dubitare. Et *in dubium vocare*, eſt efficere ut quis dubitet. *Dubius* propriè dicitur, qui *duas* habet *vias*, & utram eligat, neſcit. Hinc *cœna dubia* dicitur, cum tanta apponitur ciborum copia, ut cogaris dubitare, quid potiſſimum debeas ſumere. Hinc quoque *dubium argentum*, id eſt, pecunia, de cujus pondere, vel bonitate dubitari poteſt.

diſcrimina, in quibus verſamur, ſi illi impuniti dimittantur,

,to vos [1] attentius [2] ea agetis; tanto [3] illi
,animus [4] infirmior erit. ſi paululum modo
,vos [5] languere viderint; [6] jam omnes [7] fe-
,roces aderunt. Nolite exiſtimare, majo-
,res noſtros [8] armis rempublicam ex parva
,magnam feciſſe. Si [9] ita res eſſet; multo
,pulcherrimam [10] eam nos haberemus. [11]
,quippe ſociorum, atque civium, præterea
,armorum, atque equorum major [12] copia
,nobis, quam [13] illis, eſt. Sed [14] alia fue-
,re, quæ [15] illos [16] magnos fecere; [17] quæ
,nobis nulla ſunt; [18] domi [19] induſtria, [20]
,foris juſtum imperium; animus [21] in con-
,ſulendo liber, neque delicto, neque lu-
,bidini obnoxius. [22] Pro his nos habemus
,luxuriam, atque avaritiam; [23] publice [24]
,egeſtatem, [25] privatim [26] opulentiam: [27]
,laudamus divitias, ſequimur inertiam: in-
,ter bonos & malos [28] diſcrimen nullum:
,[29] omnia virtutis præmia [30] ambitio poſſi-
,det. [31] Neque mirum, [32] ubi vos [33] ſepa-
,ratim [34] ſibi quiſque conſilium capitis, ubi
,[35] domi voluptatibus, [36] hic [37] pecuniæ,
,aut [38] gratiæ ſervitis [39] eo fit, ut [40] impe-
,tus fiat in [41] vacuam rempublicã. Sed ego
,[42] hæc [43] omitto. [44] Conjuravere cives no-

certus, hoc eſt, dubius: & *certitudo* Et *certè*, ac *certò* adverbia affirmandi, quod etiam pro certo dicimus. Aliquando tamen *certè* pro ſaltem ponitur: ut, ſi non potero tangere, *certe* potero vidêre. 1 Diligentius, circumſpectius. 2 Quæ ſcilicet dicta ſunt contra conſuratos. 3 Conjuratis. 4 Debilior. 5 Timêre, & deficere (ſicut languentes ſolent) ad eos puniendos, qui in cuſtodiis habentur. 6 Mox, continuò. 7 Elati, ſcilicet propter ſucceſſum. 6 Hoc eſt, vi armorum. 9 Sc. ut armis reſpublica augeri poſſet. 10 Rempublicam. 11 Quia. 12 Abundantia. 13 Scilicet majoribus noſtris. 14 Res aliæ. 15 Sc majores noſtros. 16 Evexêre. 17 Id eſt, quibus nos caremus 18 Hoc eſt tempore pacis. 19 Diligentia, & ſcientia conſervandi ea, quæ ipſi foris acquiſiverunt. 20 Id eſt, erga externos. 21 Hoc eſt, in conſultando, judicando nulli paſſioni obnoxius, quod ipſe explicat, ſubjungens *neque delicto, neque libidini obnoxius*. 22 Id eſt, loco harum virtutum, nempe pro induſtria, pro juſto imperio, liberoque judicio. 23 In republicâ. 24 Inopiam. 25 In propriâ cujuſque poſſeſſione. 26 Hoc eſt, divitiarum abundantiam. 27 Probamus. 28 Id eſt, nulla differentia. 29 Omnem mercedem quæ illi debetur, *quem penes eſt virtus*, ut loquitur Plautus. 30 Immoderata honoris cupiditas. 31 Minimè mirandum eſt. 32 Quoniam. 33 Seorſim, à conſilio alterius, non in concione. 34 Hoc eſt, pro commodo & utilitate ſuâ. 35 Privatim. 36 Id eſt publicè, ſive in Senatu. 37 Quia ſcilicet pecuniæ causâ omnia conceditis: ſi quis enim pecunioſus à Senatoribus aliquid petit, pecuniam ipſis offerendo, facile id, quod vult, obtinet. Hinc Jugurtham, Româ diſcedentem, dixiſſe ferunt: Urbem venalem, & maturè perituram, ſi emptorem invenerit: ut narrat Salluſtius noſter in Jugurth. 38 *Favori, amicitiæ* indulgetis. 39 Ob eam cauſam accidit. 40 Irruptio, *conjuratio*. 41 Exhauſtam. 42 Sc. vitia minus exitioſa. 43 Id eſt, mitto, ſc. *his conqueri*, 44 Conſpiravêre.

1 Valdè

,biliſſimi patriam incendere. Gallorum ,gentem, [1] infeſtiſſimam nomini Romano, ,ad bellum [2] arceſſunt: [3] dux hoſtium cum ,exercitu [4] ſupra caput eſt. Vos [5] cunctami-,ni, [6] etiam nunc, & dubitatis, quid, intra ,mœnia [7] deprehenſis hoſtibus, faciatis? ,[8] Miſereamini, cenſeo. [9] Deliquere homi-,nes adoleſcentuli per ambitionem: atque ,etiam [10] armatos [11] dimittatis. [12] næ iſta ,vobis [13] manſuetudo, & miſericordia, ſi [14] ,illi arma ceperint, [15] in miſeriam [16] vertet. ,[17] Scilicet [18] res ipſa [19] aſpera eſt, ſed vos ,non timetis [20] eam. immo vero [21] maxi-,me; ſed [22] inertia & [23] mollitia ani-,mi, alius alium exſpectantes, [24] cun-,ctamini, videlicet diis immortalibus

1 Valdè iratam genti Romanæ. 2 Advocant. 3 Catilina. 4 Hoc eſt, quam proximè nobis imminet: nam in Hetruria erat. 5 Differtis, tardatis. 6 Scilicet in tanto periculo. 7 Captis. 8 Ironicè: Cæſaris enim orationem irridet, qui cenſuerat, conjuratos morte non eſſe puniendos. 9 Peccavêre. 10 Armis inſtructos, ſc. in patriam. 11 Abeundi poteſtatem concedatis. 12 Certè. 13 Clementia. 14 Conjurati. 15 In calamitatem. *Miſer* propriè dicitur flebilis ac calamitoſus. Cic. O *miſerum*, atque infelicem hunc diem. Sunt qui exiſtimant *miſerum* dictum, quaſi *miſſum*, hoc eſt, dimiſſum, & derelictum ab omnibus. A *miſer* fit *miſeria*, hoc eſt, infelicitas, calamitas. Plautus: Servire amanti *miſeria* eſt, qui præſertim quod amat, caret. Et diminutivum *miſellus*. Et *miſereor*, ac *miſeror*, verba, quæ ita diſtinguuntur, quòd *miſerêri* paſſivum affectum habet: eſt enim corde anxium eſſe ex alicujus miſeriâ. *Miſerari* vero activum, eſtque verbis, aut lachrymis, aut re dolorem, quem ex miſeriâ alicujus habemus, oſtendere. A *miſereor fit miſericordia*, quæ eſt ægritudo cordis, ex miſeriâ alicujus injuſtè laborantis ſuſcepta. Nam dolor ex parricidæ, aut proditoris, aut alterius ſcelerati ſupplicio ſuſceptus, *mollities* quædam animi, non *miſericordia* eſt. Item à *miſerendo* fit *miſericors*, qui ex alicujus calamitate dolorem animo ſuſcipit. Item à *miſer* verbum aliud imperſonale derivatur *miſeret*, quod ſimili modo paſſivum habet affectum. Idem eſt enim *miſeret* me illius: quippe utrumque ſignificat ex illius me miſeriâ angorem ſuſcipere. Cic. *Miſeret* me infelicis familiæ. Virg. *Miſerêre animi non digna ferentis*, Item à *miſer* fit adverbium *miſerè*, quod interdùm infeliciter ſignificat. Cic. Neque movêri ejus deſiderio non poſſum, qui tam *miſerè* periit. Interdum ponitur pro valdè. Ter. Eam *miſerè* amat. 16 Pro vertetur, hoc eſt, convertetur, mutabitur. 17 Scire licet: Ironicè. 18 Conjuratio. 19 Dura. 20 Rem. 21 Sc. timetis *eam*. 22 Id eſt, per inertiam, hoc eſt, ignaviam. 23 Simile quid Cicero dicit in Oratione pro Sextio: *Majoribus præſidiis & copiis oppugnatur Reſpublica quàm defenditur: propterea quòd audaces homines & perditi nutu impelluntur, & ipſi etiam ſuâ ſponte incitantur: boni neſcio quomodo tardiores ſunt, & principiis rerum neglectis, ad extremum ipsâ denique neceſſitate excitantur: ita ut nonnunquam cunctatione & tarditate, dum ea volunt etiam ſine dignitate retinêre, ipſi utrumque amittant.* 24 Moram nectitis. In humanis enim actionibus, præterquam in irâ (ſecundum Senecam) nimia mora damnoſa eſt, contra maturitas utiliſſima. Undè Alexander interrogatus, quo pacto tam brevi ſpatio orbem ſubegiſſet, rectè reſpondit, *οὐδὲν ἀναβαλλόμενος*, id eſt, nihil cunctando, aut differendo Scilicet ſcili-

,to vos [1] attentius [2] ea agetis; tanto [3] illi
,animus [4] infirmior erit. ſi paululum modo
,vos [5] languere viderint; [6] jam omnes [7] fe-
,roces aderunt. Nolite exiſtimare, majo-
,res noſtros [8] armis rempublicam ex parva
,magnam feciſſe. Si [9] ita res eſſet; multo
,pulcherrimam [10] eam nos haberemus. [11]
,quippe ſociorum, atque civium, præterea
,armorum, atque equorum major [12] copia
,nobis, quam [13] illis, eſt. Sed [14] alia fue-
,re, quæ [15] illos [16] magnos fecere; [17] quæ
,nobis nulla ſunt; [18] domi [19] induſtria, [20]
,foris juſtum imperium; animus [21] in con-
,ſulendo liber, neque delicto, neque lu-
,bidini obnoxius. [22] Pro his nos habemus
,luxuriam, atque avaritiam; [23] publice [24]
,egeſtatem, [25] privatim [26] opulentiam: [27]
,laudamus divitias, ſequimur inertiam: in-
,ter bonos & malos [28] diſcrimen nullum:
,[29] omnia virtutis præmia [30] ambitio poſſi-
,det. [31] Neque mirum, [32] ubi vos [33] ſepa-
,ratim [34] ſibi quiſque conſilium capitis, ubi
,[35] domi voluptatibus, [36] hic [37] pecuniæ,
,aut [38] gratiæ ſervitis [39] eo fit, ut [40] impe-
,tus fiat in [41] vacuam rempublicã. Sed ego
,[42] hæc [43] omitto. [44] Conjuravere cives no-

certus, hoc eſt, dubius: & *certitudo* Et *certè*, ac *certò* adverbia affirmandi, quod etiam pro certo dicimus. Aliquando tamen *certè* pro ſaltem ponitur: ut, ſi non potero tangere, *certe* potero vidêre. 1 Diligentius, circumſpectius. 2 Quæ ſcilicet dicta ſunt contra conjuratos. 3 Conjuratis. 4 Debilior. 5 Timêre, & deficere (ſicut languentes ſolent) ad eos puniendos, qui in cuſtodiis habentur. 6 Mox, continuò. 7 Elati, ſcilicet propter ſucceſſum. 6 Hoc eſt, vi armorum. 9 Sc. ut armis reſpublica augeri poſſet. 10 Rempublicam. 11 Quia. 12 Abundantia. 13 Scilicet majoribus noſtris. 14 Res aliæ. 15 Sc majores noſtros. 16 Evexêre. 17 Id eſt, quibus nos caremus 18 Hoc eſt tempore pacis. 19 Diligentia, & ſcientia conſervandi ea, quæ ipſi foris acquiſiverunt. 20 Id eſt, erga externos. 21 Hoc eſt, in conſultando, judicando nulli paſſioni obnoxius, quod ipſe explicat, ſubjungens *neque delicto, neque libidini obnoxius*. 22 Id eſt, loco harum virtutum, nempe pro induſtria, pro juſto imperio, liberoque judicio. 23 In republicâ. 24 Inopiam. 25 In propriâ cujuſque poſſeſſione. 26 Hoc eſt, divitiarum abundantiam. 27 Probamus. 28 Id eſt, nulla differentia. 29 Omnem mercedem quæ illi debetur, *quem penes eſt virtus*, ut loquitur Plautus. 30 Immoderata honoris cupiditas. 31 Minimè mirandum eſt. 32 Quoniam. 33 Seorſim, à conſilio alterius, non in concione. 34 Hoc eſt, pro commodo & utilitate ſuâ. 35 Privatim. 36 Id eſt publicè, ſive in Senatu. 37 Quia ſcilicet pecuniæ causâ omnia conceditis: ſi quis enim pecunioſus à Senatoribus aliquid petit, pecuniam ipſis offerendo, facile id, quod vult, obtinet. Hinc Jugurtham, Româ diſcedentem, dixiſſe ferunt: Urbem venalem, & maturè perituram, ſi emptorem invenerit: ut narrat Salluſtius noſter in Jugurth. 38 Favori, amicitiæ indulgetis. 39 Ob eam cauſam accidit. 40 Irruptio, *conjuratio*. 41 Exhauſtam. 42 Sc. vitia minus exitioſa. 43 Id eſt, mitto, ſc. *de his conqueri*, 44 Conſpiravêre.

„biliſſimi patriam incendere. Gallorum gentem,[1] infeſtiſſimam nomini Romano, ad bellum[2] arceſſunt:[3] dux hoſtium cum exercitu[4] ſupra caput eſt. Vos[5] cunctamini,[6] etiam nunc, & dubitatis, quid, intra mœnia[7] deprehenſis hoſtibus, faciatis? [8] Miſereamini, cenſeo.[9] Deliquere homines adoleſcentuli per ambitionem: atque etiam[10] armatos[11] dimittatis.[12] næ iſta vobis[13] manſuetudo, & miſericordia, ſi[14] illi arma ceperint,[15] in miſeriam[16] vertet. [17] Scilicet[18] res ipſa[19] aſpera eſt, ſed vos non timetis[20] eam. immo vero[21] maxime; ſed[22] inertia &[23] mollitia animi, alius alium exſpectantes,[24] cunctamini, videlicet diis immortalibus

1 Valdè iratam genti Romanæ. 2 Advocant. 3 Catilina. 4 Hoc eſt, quam proximè nobis imminet: nam in Hetruria erat. 5 Differtis, tardatis. 6 Scilicet in tanto periculo. 7 Captis. 8 Ironicè: Cæſaris enim orationem irridet, qui cenſuerat, conjuratos morte non eſſe puniendos. 9 Peccavêre. 10 Armis inſtructos, ſc. in patriam. 11 Abeundi poteſtatem concedatis. 12 Certè. 13 Clementia. 14 Conjurati. 15 In calamitatem. *Miſer* propriè dicitur flebilis ac calamitoſus. Cic. O *miſerum*, atque infelicem hunc diem. Sunt qui exiſtimant *miſerum* dictum, quaſi *miſſum*, hoc eſt, dimiſſum, & derelictum ab omnibus. A *miſer* fit *miſeria*, hoc eſt, infelicitas, calàmitas. Plautus: Servire amanti *miſeria* eſt, qui præſertim quod amat, caret. Et diminutivum *miſellus*. Et *miſereor*, ac *miſeror*, verba, quæ ita diſtinguuntur, quòd *miſerêri* paſſivum affectum habet: eſt enim corde anxium eſſe ex alicujus miſeriâ. *Miſerari* vero activum, eſtque verbis, aut lachrymis, aut re dolorem, quem ex miſeriâ alicujus habemus, oſtendere. A *miſereor fit miſericordia*, quæ eſt ægritudo cordis, ex miſeriâ alicujus injuſtè laborantis ſuſcepta. Nam dolor ex parricidæ, aut proditoris, aut alterius ſcelerati ſupplicio ſuſceptus, *mollities* quædam animi, non *miſericordia* eſt. Item à *miſerando* fit *miſericors*, qui ex alicujus calamitate dolorem animo ſuſcipit. Item à *miſer* verbum aliud impersonale derivatur *miſeret*, quod ſimili modo paſſivum habet affectum. Idem eſt enim *miſeret* me illius: quippe utrumque ſignificat ex illius me miſeriâ angorem ſuſcipere. Cic. *Miſeret* me infelicis familiæ. Virg. *Miſerêre animi non digna ferentis*, Item à *miſer* fit adverbium *miſerè*, quod interdùm infeliciter ſignificat. Cic. Neque movêri ejus deſiderio non poſſum, qui tam *miſerè* periit. Interdum ponitur pro valdè. Ter. Eam *miſerè* amat. 16 Pro vertetur, hoc eſt, convertetur, mutabitur. 17 Scire licet: Ironicè. 18 Conjuratio. 19 Dura. 20 Rem. 21 Sc. timetis *eam*. 22 Id eſt, per inertiam, hoc eſt, ignaviam. 23 Simile quid Cicero dicit in Oratione pro Sextio: *Majoribus præſidiis & copiis oppugnatur Reſpublica quàm defenditur: propterea quòd audaces homines & perditi nutu impelluntur, & ipſi etiam ſuâ ſponte incitantur: boni neſcio quomodo tardiores ſunt, & principiis rerum neglectis, ad extremum ipſâ denique neceſſitate excitantur: ita ut nonnunquam cunctatione & tarditate, dum ea volunt etiam ſine dignitate retinêre, ipſi utrumque amittant.* 24 Moram nectitis. In humanis enim actionibus, præterquam in irâ (ſecundum Senecam) nimia mora damnoſa eſt, contra maturitas utiliſſima. Undè Alexander interrogatus, quo pacto tam brevi ſpatio orbem ſubegiſſet, rectè reſpondit, οὐδὲν ἀναβαλλόμενος, id eſt, nihil cunctando, aut differendo Scivit

„[1] confiſi, qui hanc rempublicam in maximis ſæpe periculis ſervavere. Non [2] votis, neque [3] ſuppliciis, [4] muliebribus [5] auxilia deorum parantur, vigilando, agendo, bene conſulendo, proſpere omnia [6] cedunt. ubi [7] ſocordiæ tete, atque ignaviæ tradideris; [8] nequicquam deos implores. irati, [9] infeſtique ſunt. [10] Apud majores noſtros A. Manlius [11] Torquatus [12] bello Gallico

ſcilicet illud Lucani: *Tolle moras, nocuit ſemper differre paratis.* 1 Freti. 2 Hoc eſt, per vota, id eſt, deſideria, & promiſſiones Diis factas. Eſt enim à verbo *vovêre*, quod propriè eſt aliquid Deo ſanctè promittere. Pro quô etiam dicimus, *vota facere, vota nuncupare.* Undè promiſſio ejuſmodi, facta Deo, *votum* dicitur. Quoniam verò ea vehementer deſideramus, quæ voto à Deo poſcimus, fit ut aliquando *votum* pro deſiderio capiatur. Undè *voti compos* is dicitur, qui deſiderium ſuum aſſecutus eſt. Et, *pro voto nobis ſuccedere*, id eſt, pro deſiderio, & voluntate noſtrâ. Hinc *facere vota*, id eſt optare. *Voto aliquem fingere*, id eſt, talem fingere, qualem vel maximè optaremus. *Vota ſolvere*, eſt ea, quæ vovimus, præſtare. *Liberare ſe voto*, eſt ſolutione eorum quæ vovimus, eximere ſeſe ab obligatione ſponſionis Diis factæ. A *voto fit votivum* quod ex voto fit, & ſuſcipitur. Horat. 1. Epiſt. 3. *Paſcitur in veſtrum reditum votiva juvenca.* Hinc *votiva verba* dicimus, in quibus faciendis utimur *votis*: item *votivas preces*, quibus aliquid cum *voto* poſcimus. Item à *voveo* fit *devoveo*, quod eſt deſtino, imprecor: ut, *devovit* ſe pro patriâ; hoc eſt, ob patriam ſuam ſponte morti ſe tradidit. Hinc *devotus, a, um.* Virg. *præcipuè infelix peſti devota futuræ.* Et *devotor, devotrix*, qui aliquid imprecantur. 3 Id eſt per ſupplicia, hoc eſt, orationes, ſupplicationes. 4 Id eſt, quæ fiunt animo remiſſo mulierum inſtar. 5 Subſidia comparantur, acquiruntur. Hoc ergo vult, Deo (liceat mihi ſic more ethnico loqui) mortalibus non opitulari ſimpliciter quippiam optando aut deſiderando, aut remiſſis & ignavis precibus, ſed labore, induſtriâ, & ut ſequitur, *vigilando, agendo,* &c. Et rectè, nam —— *Ignavis precibus fortuna repugnat.* verba ſunt Ovidii in metam. Undè proverbio celebratum eſt: Unà cum Diis movenda eſt manus. Quo ſignificatur, ſic eſſe invocandos Deos, ut ſimul & manum apponamus, & noſtram addamus operam, alioqui fruſtra invocati. 6 Succedunt. 7 Torpori. 8 Id eſt, fruſtrà quiſpiam auxilia Deorum invocet. 9 Inimici, infenſi. 10 Id eſt, priſcis temporibus. Ordo eſt: *Aulus Manlius Torquatus juſſit apud majores noſtros in bello Gallico necari filium ſuum, quod is pugnaverat in hoſtem contra imperium, Atque ille adoleſcens egregius dedit morte pœnas fortitudinis immoderatæ. Vos cunctamini, quid ſtatuatis de parricidis crudeliſſimis?* 11 Cognomen eſt Manlii, à *torque* impoſitum, quem occiſo ad Anienem Gallo detraxit, eumque collo ſuo impoſuit. Et eſt argumentum petitum ab exemplo Manlii Torquati. 12 Florus lib. 1. c. 14. & Livius lib. 8. Decad. 1. Manlium id bello Latino feciſſe narrant. Latini enim poſt pugnam ad Regillum lacum in fœdere non ſatis fido, tamen cum populo Romano annis centum quinquaginta & ſex manſerant. Sed dum ipſi Samnites Romanorum ſocios bello laceſſunt, arma ponere jubentur: qui reſponſo etiam ferociore Conſulem alterum ex Latinis creari poſtulant, & civitatem: quâ indignitate commoti Romani, arma movent contra Latinos. Torquatus & Decius Conſules dum caſtra ad Capuam habent, incertam vocem nocte excipiunt: ex alterâ acie Imperatorem, ex alterâ exercitum Diis manibus Terræque matri deberi: addici autem victoriam illi parti populoque, cujus exercitus imperator legiones hoſtium, ſuperque eas ſe quoque devoviſſet. Convenit itaque inter Conſules, ut utrius cornu in acie primum

te lubuit [1] attendere, [2] quæ res [3] maxime [4] tanta negotia [5] ſuſtinuiſſet. Sciebam ſæpe numero [6] parva manu cum magnis legionibus hoſtium [7] contendiſſe: cognoveram, parvis [8] copiis bella geſta cum [9] opulentis regibus: [10] ad hoc, ſæpe fortunæ [11] violentiam toleraſſe: [12] facundia Græcos, [13] gloria belli Gallos [14] ante Romanos fuiſſe. Ac [15] mihi, [16] multa, [17] agitanti, [18] conſtabat, paucorum civium egregiam virtutem cuncta [19] patraviſſe; [20] eoque [21] factum, [22] uti divitias paupertas, multitudinem paucitas ſuperaret. Sed poſtquam luxu, atque [23] deſidia civitas corrupta eſt; [24] rurſus reſp. [25] magnitudine ſua imperatorum, atque magiſtratuum vitia [26] ſuſtentabat; ac, [27] ſicuti [28] effœta [29] parente, multis [30] tempeſtatibus [31] haud ſane quiſquam Romæ [32] virtute [33] magnus fuit. ſed, memoria mea, [34] ingenti virtute, diverſis moribus fuere viri duo, M. Cato, & C. Cæſar: [35] quos quoniam [36] res [37] obtulerat, ſilentio præterire [38] non fuit conſilium, quin [39] utriuſque [40] naturam, & mores, quantum ingenio poſſem,

1 Propiùs conſiderare. 2 Id eſt, quæ cauſa. 3 Præcipuè. 4 Quanta ſcilicet populus Romanus fecit 5 Suſtentaſſet, ne ſcilicet laberentur. 6 Parvo exercitu 7 Pugnaſſe, manus conſeruiſſe, *ſc. populum Romanum.* 8 Exercitibus. 9 Potentibus opum abundantibus. 10 Inſuper. 11 Impetum paſſum eſſe, quippe cui fortuna maximè fuerit adverſa. Florus lib. 1. c. 13. de adverſis rebus populi Romani loquens, ſic dicit: *Quod tempus populo Romano neſcio utrùm clade funeſtius fuerit, an virtutem experimentis ſpecioſius. Ea certè fuit vis calamitatis, ut in experimentum illatam putem divinitùs, ſcire volentibus immortalibus Diis, an Romana virtus imperium orbis mereretur.* 12 Eloquentiâ. 13 Quia *cum Gallis pro ſalute, non pro gloriâ certatum eſt*, ut dicit autor noſter ſub finem belli Jugurthini. 14 Id eſt, ſuperaſſe Romanos, ſeu illis ſuperiores fuiſſe. Eſt autem Helleniſmus. Sic ad Salluſtii imitationem Tacitus 1. Annal, de Cn. Lentulo: *Is antè alios ætate & gloriâ belli.* Apud eundem Arminius duodecimo libro Annalium dicit: *Nullos mortalium armis aut fide antè Germanos eſſe*; id eſt, ſuperare Germanos. Livius lib. 29 *Antè omnes Barbaros Numidæ effuſi in venerem:* id eſt, magis quam omnes Barbari. 15 Salluſtio. 16 Id eſt, multas cauſas tantorum facinorum. 17 Cogitanti. 18 Notum erat, apparebat. 19 Peregiſſe, effeciſſe. 20 Propterea. 21 Sc. *eſt*, hoc eſt, contigit. 22 Ut. 23 Pigritiâ. 24 Id eſt, viciſſim, è contrario. 25 Sc. divitiarum. 26 Alebat. 27 Quaſi. 28 Viribus & divitiis deſtitutâ: & eſt ſimilitudo ſumpta à fœminis, quæ continuo partu non amplius pariunt. 29 Id eſt, matre, Româ ſcilicet. Sunt qui hic legant, *Effœta parentum*: eodem modo uti dixit in Jugurth. *loca nuda gignentium.* 30 Temporibus. 31 Nemo, 32 Fortitudine. 33 Clarus. 34 Sc. *præditi*, vel, habuerunt ingentem virtutem. 35 Sc. duros viros, M. Catonem, & C. Cæſarem. 36 Occaſio, opportunitas. 37 *Præbuit:* cum propoſuerim orationes, quas uterque in Senatu habuit. 38 Id eſt, non decrevi, non placuit. 39 Et Catonis, & Cæſaris. 40 *Ingenium.*

,quidquam penſi unquam fuiſſet, non[1] ea ,conſilia de republica[2] habuiſſent. [3]Poſtre- ,mo, Patres Conſcripti, ſi[4] me hercle[5] pec- ,cato locus eſſet, facile paterer vos[6] ipſa re ,corrigi, quoniam verba contemnitis: ſed ,[7] undique circumventi ſumus: Catilina ,cum exercitu[8] faucibus urget: alii intra ,mœnia, atque in[9] ſinu urbis ſunt hoſtes, ,neque parari, neque[10] conſuli quidquam ,occulte poteſt: [11] quo magis[12] properan- ,dum eſt. Quare ita ego cenſeo; cum[13] ,nefario conſilio ſceleratorum civium res- ,publica in maxima pericula venerit, [14] hi- ,que[15] indicio T. Volturtii, & legatorum ,Allobrogum convicti, confeſſique ſint, ,cædem, incendia, aliaque fæda crudelia ,facinora[16] in civis, patriamque paraviſſe; ,de confeſſis, ſicuti de[17] manifeſtis rerum ,capitalium, more majorum ſupplicium ſu- ,mendum.

53. [18] Poſtquam Cato[19] aſſedit; [20] conſulares omnes, itemque[21] Senatus magna pars, ſententiam[22] ejus laudant, [23] virtutem animi ad cœlum ferunt: alii[24] alios[25] increpantes[26] timidos vocant: Cato clarus atque[27] magnus[28] habetur: Senati[29] decretum fit, ſicut[30] ille[31] cenſuerat. [32] Sed, [33] mihi, [34] multa legenti, multa audienti, quæ populus Romanus domi, [35] militiæque, mari, atque terra præclara facinora fecit, for-

1 Talia propoſita. 2 Iniiſſent, cepiſſent. 3 Ordo eſt: *Poſtremò, Patres Conſcripti, ſi locus eſſet meherculè peccato, ego paterer facile vos corrigi ipsâ re, quoniam contemnitis verba: Sed nos ſumus circumventi undique: Catilina cum exercitu urget faucibus* 4 Profectò. 5 Id eſt, ſi peccatum aliquo modo tolerari poſſet abſque incommodo Reipublicæ. 6 Eventu parùm proſpero 7 Ex omni parte circumcincti. 8 Propè eſt in ipſo ingreſſu urbis Romæ ad nos devorandos. 9 Complexu, mediâ urbe ſeu gremio. 10 Deliberari. 11 Quocircà. 12 Feſtinandum, ut ſupplicium ſumatur de his, qui in cuſtodiis habentur. 13 Deteſtando propoſito. 14 Cives deprehenſi. 15 Significatione. 16 Contrà. 17 Id eſt, manifeſtè reis, & damnatis. 18 Habitâ ſcil. oratione. 19 Quia, dum Senatores habebant orationem, ſolebant ſtare. 20 Qui conſulatu defuncti erant, ſive qui aliquando conſules fuerant. 21 Senatorum. 22 Catonis. 23 Fortitudinem efferunt, extollunt. 24 Id eſt, ſe mutuò. 25 Objurgantes. 26 Pavidos, ſc *ſe*, qui nempe aliter ſenſerint. 27 Vir magnæ fortitudinis. 28 Æſtimatur. 29. Conſultum. 30 Cato. 31 Judicaverat, ut ſcilicet ſupplicium de captivis ſumeretur, *ſicuti de manifeſtis rerum capitalium*, ut paulò antè locutus eſt. 32 Ordo eſt: Sed libuit mihi legenti multa præclara facinora, & audienti multa, quæ Populus Romanus fecit domi, & militiæ, in mari, atque terrâ, *libuit* fortè attendere, quæ res ſuſtinuiſſet maximè tanta negotia. 33 Salluſtio. 34 Multas hiſtorias, quæ res geſtas *P. Romani continent*. 35 Tempore belli.

1 Propius

addiderat. Cæſar [1] dando, [2] ſublevando, [3] ignoſcendo; Cato, nihil [4] largiundo, gloriam [5] adeptus eſt. [6] in altero miſeris [7] perfugium; [8] in altero [9] malis [10] pernicies. [11] illius [12] facilitas, [13] hujus [14] conſtantia laudabatur. poſtremo Cæſar [15] in animum induxerat, [16] laborare, vigilare; negotiis amicorum [17] intentus, [18] ſua negligere; nihil denegare, quod [19] dono dignum eſſet; ſibi magnum imperium, exercitum, bellum novum exoptabat, [20] ubi virtus [21] eniteſcere poſſet. At [22] Catoni [23] ſtudium modeſtiæ, [24] decoris, ſed [25] maxime [26] ſeveritatis erat. Non [27] divitiis cum divite, neque [28] factione cum [29] factioſo; ſed cum [30] ſtrenuo virtute, cum modeſto pudore, cum innocente [31] abſtinentia [32] certabat; eſſe, quam videri, bonus malebat: ita, [33] quo minus gloriam [34] petebat, [35] eo magis [36] ad ſeque-

1 Sc. *munera.* 2 Id eſt, ſuccurrendo miſeris. 3 Condonando iis ſcilicet, qui peccaverant. 4 Dando. 5 Conſecutus eſt. 6 Cæſare. 7 Aſylum, refugium ad ipſum confugientibus. 8 Catone. 9 Maleficis, ſceleſtis. 10 Interitus. 11 Cæſaris. 12 Lenitas, humanitas. Ter. Etſi ego meis me omnibus ſcio etiam apprime obſequentem, ſed non adeò, ut *facilitas* mea illorum corrumpat animos.

13 Catonis. 14 Id eſt, firmitas in verbis, & factis. Cato enim tam conſtans fuit, ut à juſtitiâ nullo modo deterrêri potuerit. Cujus rei inſigne exemplum legimus apud Val. Max. lib. 3. cap. 1. *Hic*, inquit, *ſpiritus ne M. quidem Catonis pueritiæ defuit. Nam tùm in domo M. Druſi avunculi ſui educaretur, & ad eum, Tribunum plebis, Latini de civitate impetranda conveniſſent, à Q. Poppedio, Latinorum principe, Druſi autem hoſpite, rogatus, ut ſocios apud avunculum adjuvaret: conſtanti vultu non facturum ſe reſpondit. Iterum deinde, ac ſæpiùs interpellatus, in propoſito perſtitit. Tunc Poppedius in excelſam ædium partem levatum, abjecturum inde ſe; niſi precibus obtemperaret, minatus eſt: nec hac re ab incepto moveri potuit. Expreſſa eſt itaque illa vox hominum: Gratulemur nobis Latini, & ſocii, hunc eſſe tam parvum; quo ſenatore ne ſperare quidem nobis civitatem licuiſſet.* 15 Conſtituerat. 16 Scil. pro amicis. 17 Occupatus. 18 Scil. negotia. 19 Ut daretur, vel pro dono habeatur. 20 Id eſt, in quo bello. 21 Clarior fieri, eminêre. Eſt autem à verbo *eniteo*, quod ſignificat, valdè niteo, emineo. Cæterum quod Cæſar, magnum imperium, exercitum, bellumque novum exoptaverit, inter cætera ejus facta hoc argumento eſt: cum *enim Quæſtori ulterior Hiſpania obveniſſet: ibique cùm mandato Prætoris jure dicundo conventus circumiret, Gadeiſque veniſſet, animadverſa apud Herculis templum Magni Alexandri imagine, ingemuit: & quaſi pertæſus ignaviam ſuam, quòd nihil dum a ſe memorabile actum eſſet in ætate, quâ jam Alexander orbem terrarum ſubegiſſet, miſſionem continuò efflagitavit, ad captandas quamprimum majorum rerum occaſiones in urbe*; verba ſunt Suetonii in Cæſ. c. 7. Ideoque etiam conjuraſſe dicitur contra patriam cum M. Craſſo, & P. Syllâ, & L. Antronio, itemque cum Catilinâ, & Cn. Piſo adoleſcente. 22 Id eſt, Cato habebat. 23 Amor. 24 Honeſtâtis. 25 Præcipuè. 26 Gravitatis, juſtitiæ: nam Cato adeò ſeverus erat, ut reo precanti ignoſcere nollet. 27 Id eſt, ut ditior eſſe videretur. 28 Seditione. 29 *Seditioſo.* 30 Induſtrio 31 Sc. *à rebus alienis.* 32 Contendebat. 33 Id eſt, quantò. 34 Venebatur, affectabat. 35 Tanto. 36 I. e. conſequebatur, ſc. gloriam

batur. Poſtquam uti dixi, Senatus [1] in Catonis ſententiam diſceſſit; [2] conſul optimum [3] factu ratus, noctem, quæ [4] inſtabat, [5] antecapere, ne [6] quid eo ſpatio [7] novaretur, [8] triumviros, quæ ſupplicium poſtulabat, parare jubet: [9] ipſe, [10] præſidiis diſpoſitis, Lentulum in [11] carcerem deducit: [12] idem fit [13] ceteris per prætores. Eſt in carcere locus, [14] quod [15] Tullianum appel-

1 Id eſt, ſententiam Catonis approbavit laudavit. *Diſcedere* enim *in ſententiam*, eſt alterius ſententiam approbare, & laudare. Mos enim fuit antiquis, cum in tanto Senatorum numero longum foret ſingulorum ſententias audire, eos tantum, qui cæteris dignitate antecellebant, ſententiam rogare. Deinde duabas tribus-ve ſententiis jam dictis, reliqui ad eos, quorum judicio ſubſcribebant, tranſibant: de hoc ſupra diximus. 2 Cicero. 3 Id eſt, ut fiat. 4 Propinqua erat. 5 Prævertere, prævenire. 6 Aliquid. 7 Novi fieret. 8 Id eſt, judices, aut executores rerum capitalium. *Triumviri* apud Romanos triplices fuère, nempe *Capitales*, *Menſarii* ſeu *Monetales* & *Nocturni*. *Triumviri Capitales* (qui & *Treſviri*, ſeu *Treviri Capitales* ſunt dicti, eò quòd *tres viri* ſimul ad munus illud obeundum crearentur) fuerunt, qui carceris cuſtodiam haberent, ut cum animadverti oporteret, id eorum interventu fieret. Atque hi hoc loco à Salluſtio intelliguntur. Quod autem ipſorum interventu in ſceleratos animadverſum ſit, hoc ſic intelligendum eſt, non quod ipſi *Triumviri* quenquam ſupplicio affecerint, ſed uſi ſint ad eam rem operâ lictorum, quorum octo ſub ſe habebant; undè apud Plautum in Amphitr. dicit Soſia: *Quid faciam nunc, ſi Treſviri me in carcerem compegerint? Indè cras è promptuariâ cellâ depromar ad flagrum? Nec cauſam liceat dicere mihi, neque in hero quicquam auxilii ſiet? Nec quiſquam ſit, quin me omnes eſſe dignum deputent? Ita quaſi incudem me miſerum homines octo validi cadant?* &c. Hic enim per *octo homines* octo lictores intelliguntur, miniſtrantes Triumviris, qui eorum juſſu in damnatum animadvertebant. *Triumviri monetales* fuère, qui præerant cudendæ monetæ. *Triumvirorum Nocturnorum* officium fuit, præeſſe incendiis arcendis; ideòque ab eo, quòd excubias agebant, etiam *Nocturni* dicti ſunt. *Triumvirorum* quoque nomen aſſumpſerunt Octavius, Antonius, & Lepidus, qui oppreſſâ jam republicâ, ut tyrannidem honeſto aliquo velarent nomine, Triumviros, reipublicæ conſtituendæ causâ, ſe dici voluerunt. Hinc *Triumviratus* deducitur, id eſt, ipſa Triumvirorum dignitas. 9 Cicero conſul. 10 Id eſt, conſtitutis cuſtodiis militum ad defenſionem, ne ſcilicet Lentulus eriperetur. 11 Locum maleficorum. Eſt enim *carcer* locus, in quo ſervantur malefici: à *coërcendo* dictus, ut docet Varro; quòd vincti in eo cuſtoditi prohibeantur exire. Undè & in circo, ex quo equi emittebantur ad curſum, *carceres* ſunt appellati, quòd *coerceantur* equi, ne injuſſu exeant, antequam magiſtratus ſignum miſerit. Virg. *Ut cùm carceribus ſeſe effudère quadrigæ, Addunt ſe in ſpatia: & fruſtrà retinacula tendens Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.* 12 Scilicet in carcerem deduci. 13 Reliquis captivis. 14 Id eſt, qui locus. Hic notanda eſt pueris hæc elegantiæ regula: Relativum poſitum inter duo ſubſtantiva, genere diverſa, cum ſequenti potius conveniet: ut, ex illis ſempiternis ignibus, *quæ* vos ſydera & ſtellas nuncupatis. 15 Locus erat Romæ in carcere, noxiorum ſupplicio deſtinatus: à Tullo Hoſtilio exſtructus, undè & nomen accepit. Fuit & altera pars *carceris*, quæ *Robur* appellabatur, quò præcipitatur maleficorum genus.

1 Hoc

nus, aut [1] præfectus, [2] aut legatus, aut prætor cum magna gloria in exercitu fuerat, pleroſque ipſos, factaque eorum fortia noverat, ea [3] commemorando, militum animos [4] accendebat. Sed ubi omnibus rebus exploratis, Petrejus tuba [5] ſignum dat, cohortes paullatim [6] incedere jubet. idem facit hoſtium exercitus. Poſtquam [7] eo ventum eſt, [8] unde à [9] ferentariis [10] prœlium comitti poſſet; maximo clamore, [11] infeſtis ſignis [12] concurrunt; [13] pila omittunt; gladiis [14] res

Anienem montem occupavit. Nam revocari inde non potuit, antequam permiſſu Senatus magiſtratum è corpore ſuo creaſſet, qui ſe contrà Patritiorum potentiam defenderet, ut ſuprà diximus. Undè & *Tribuni plebis* ſunt appellati. Ea vox *plebis* ideò adjicitur, quòd plura Tribunorum genera eſſent, ut *Tribuni Celerum*, qui ſub regibus equitibus præerant, & veluti ſecundum locum à regibus obtinebant. Erant & *Tribuni militares*, qui aliquando conſulari poteſtate Rempublicam adminiſtrarunt. Fuerunt & *Tribuni ærarii*, verum is ordo magiſtratus non erat. *Tribunorum* autem nomen accepiſſe exiſtimantnr ab eo, quòd id temporis populi tres tantum erant tribus, & ex ſingulis ſinguli creabantur *Tribuni*. Porrò ad numerum Tribunorum plebis quod attinet, omnes fere in eo conſentiunt, quinque primo anno factos, licet non ſimul in monte Sacro, ubi duo tantùm creati leguntur, tribus deinde adjectis ut eſſent quinque ſinguli ex ſingulis claſſibus. Anno deinceps CC XC VII. C. Horatio, & Q. Minutio Conſulibus, quinque additis, decem ſunt effecti, qui numerus deinde, ſtante Republicâ Romanâ, conſervatus eſt. De *Tribunorum* autem plebis origine, electione, officio, & auctoritate leges Ovidium lib. 3. Faſtorum: & Roſin. lib. 7. Anti. c. 23. 1 *Præfectus* generaliter is dicitur, qui rei alicui præficitur: ut *Præfectus moribus* dicitur, qui ad componendos mores eſt conſtitutus. *Præfectus vigilum*, cui diſponendorum per urbis regiones vigilum cura incumbit. Hoc loco intelligitur *Præfectus legionis*. Quis autem iſte fuerit, & quod ejus officium, docet Vegetius, lib. 2. his verbis: Proprius (inquit) judex erat Præfectus legionis, habens communem primi ordinis dignitatem, qui, abſente legato, tanquam vicarius ipſius poteſtatem maximam retinebat. Tribuni, vel Centuriones, cæterique milites ejus præcepta ſervabant. Vigiliarum, ſive protectionis teſſera ab eo petebatur. Si miles crimen aliquod admiſiſſet, auctoritate Præfecti legionis à Tribuno deputabatur ad pœnam: Arma omnium militum, item veſtes, equi, annona ad ejus curam pertinebant. Ipſe autem cuſtos & ſobrius legionem ſibi creditam aſſiduis operibus ad omnem devotionem informabat, & induſtriam. 2 Unusquisque enim conſul legatum habebat, quo præcipuo conſultore ac miniſtro conſiliorum in rebus gerendis, delectuque habendo, totâque adminiſtrandâ provinciâ utebatur: quorum conſiliis & autoritate vel prælia ſuſcipiebant, vel bello abſtinebant: qui etiam decreta conſulum, & arcana conſilia ſæpiſſimè exequebantur cum fide & curâ. 3 Referendo. 4 Inflammabat, ſcilicet ad gloriam. 5 Claſſicum canit, ſcilicet ineundi prælii. 6 Progredi. 7 Hoc eſt, ad eum locum. 8 Ex quo. 9 Hoc eſt, à militibus levi armaturâ ad bellum inſtructis, ut fundis, & lapidibus, enſe, telis, & his armis, quæ *feruntur*, non tenentur; de quibus paulò antè diximus. 10 Certamen iniri. 11 Nocivis: adverſis. *Infeſta enim ſigna* dicuntur, quæ ab hoſtibus irruentibus inferuntur. 12 Irruunt. *Concurrere* enim *milites* dicuntur, cum irruunt in hoſtem: Virgil. —— *Audetque viris* concurrere *virgo*. 13 Tela Romana oblonga. 14 Hoc eſt, prælium initur.

geritur. [1] Veterani, priſtinæ virtutis memores, [2] cominus acriter [3] inſtare, [4] illi haud timidi reſiſtunt: maxima vi [5] certatur. [6] Interea Catilina cum [7] expeditis in prima acie [8] verſari: [9] laborantibus ſuccurrere: [10] integros [11] pro ſauciis [12] accerſere: omnia providere; multum [13] ipſe pugnare, ſæpe hoſtem ferire: ſtrenui militis, & boni imperatoris officia ſimul exſequebatur. Petrejus, ubi videt Catilinam [14] contra, ac ratus erat, magna vi, [15] tendere; [16] cohortem prætoriam in medios hoſtes [17] inducit; [18] eoſque [19] perturbatos, atque alios alibi reſiſtentes, interficit; deinde [20] utrimque ex [21] lateribus [22] ceteros aggreditur. Mallius, & Fæſulanus, [23] in

1 Scil. milites. 2 Ex propinquo, & quaſi conjunctis manibus. 3 Pro inſtabant, id eſt, undique urgebant, & impreſſionem faciebant. 4 Milites Catilinarii. 5 Pugnatur. 6 Dum ſc. in primâ acie certatur. 7 Id eſt, levis armaturæ militibus, nulliſque impedimentis oneratis. 8 Pro verſabatur, id eſt, frequens erat. 9 Periclitantibus, cedentibus opem ferre. 10 Recentes, & laboribus non debilitatos: *Integer* aliquando idem eſt, quòd perfectus, & opponitur *mutilo*: ac proinde *integrum* tum eſt peculiare nomen perfectionis: ſicut eſſe *mutilum* eſt ſpeciale nomen imperfectionis: diciturque tum *integrum*, cui nulla pars deeſt, quanquam id cum certis conditionibus intelligendum. Sicut enim non cujuſlibet partis ablatio rem facit *mutilam*, ita non cujuſlibet partis defectus tollit hanc *integritatem*. Neque enim homo *mutilus*, atque adeò *non integer* dicitur, ſi ei particula cutis præſecetur. Ab iſtâ autem ſignificatione ducitur alia metaphorica, in quâ *integritas* ſignificat virtutem moralem, eam, quâ quis candidus dicitur, nulloque vitio corruptus, nec habet diſſenſum ſermonis ad ſententiam cordis; undè *vir integer* dicitur, qui omni virtute præditus eſt. *Integrum mihi eſt*, ſignificat in poteſtate meâ eſt. *In integro res eſſe* dicitur, quæ adhuc poteſt vel fieri, vel omitti. *In integrum reſtituere*, eſt in priſtinum ſtatum reducere. 11 Id eſt loco ſauciorum, vulneratorum. 12 Pro accerſebat, id eſt, advocabat. 13 Catilina. 14 Ex adverſo. 15 Id eſt, contendere. 16 Deputatam ad cuſtodiam Prætoris aut Imperatoris. 17 Ingerit. 18 Hoſtes. 19 Perculſos, ex repentino ſcilicet impetu. 20 Ex utrâque parte. 21 Cornibus aciei. 22 Reliquos, ſcilicet *milites Catilinarios*. 23 Hoc eſt, inter primos: ut apud Cic. Homines morte deletos reponere *in* Deos, id eſt, inter Deos. Sic apud Salluſtium noſtrum legitur. In *amicis habere*, hoc eſt, inter amicos. Sic dicitur *in curſu* hoc eſt, inter currendum: Notandum hic ſedulò, præpoſitionem *in* regere accuſativum, cum motus ſignificatur ad locum: ut Cogitat *in Italiam*: Proficiſcor *in Brabantiam*: Venio *in ſcholam*: *In carcerem* includere. Sed hic uſus eſt varius: dicitur enim quoque, Includere *in carcere*: ſic, incidere *in æs*, & *in ære*. Aliquando *in* mutationem ſignificat, & tum eundem regit caſum: ut, vertit Homerum *in linguam Latinam*: ſic, *in beſtiam* mutatus eſt. Item, cùm tempus futurum reſpicit: ut, *in craſtinum*, *in cœnam*. Item accuſativum regit, cum ſumitur in bonam partem pro *erga*, vel in malam pro *contra*. In bonam, ut apud Virg. 1. Æneid. —— *Imprimis regina quietum Accipit* in Teucros *animum, mentemque benignam*. Sic amor *in patriam*: amor *in te* meus. In malam, ut apud Ter. in Heaut. Quam iniqui ſunt patres; *in omnes adoleſcentes*, judices. Sic oratio Ciceronis *in Piſonem*, in Catilinam, in Verrem: ſic apud Virg. 1. Æneid. *Quid meus Æneas* in te *committere tantum*, *Quid Troes potuere?* Aliquando idem ſignificat quod poſt, & regit accuſativum: ut apud Liv. Bellum

tate rerum eadem illa exiſtimans, quæ ſupra diximus, Catilinam [1] agitare. Igitur, ubi [2] iter ejus [3] ex perfugis [4] cognovit, [5] caſtra [6] propere movit, ac ſub ipſis [7] radicibus montium [8] conſedit, qua [9] illi deſcenſus erat in Galliam [10] properanti. Neque tamen Antonius [11] longe aberat, utpote [12] qui magno exercitu locis [13] æquioribus [14] expeditos in fugam ſequeretur. Sed Catilina, poſtquam vidit montibus, atque [15] copiis hoſtium ſeſe [16] clauſum, in urbe res adverſas, neque fugæ, neque [17] præſidii ullam ſpem; optimum [18] factu ratus [19] in tali re [20] fortunam belli tentare, ſtatuit [21] cum Antonio quam primum confligere. Itaque [22] concione [23] advocata, hujuſcemodi orationem habuit.

1 Id eſt, in animo volvere. 2 Scilicet Catilinæ. 3 Hoc eſt iis, qui poſtquam à Catilinâ defecerant, ad Metellum profugerant. 4 Metellus. 5 Tentoria, in quibus milites diverſantur, & munimenta. 6 Celeriter. 7 Pedibus, ſeu imis partibus montium: ſimilitudine ſumptâ à plantis, quarum radices infima ſunt *Radix* propriè, eſt infima pars plantæ, quæ alimentum attrahit. *Agere radices*, eſt radices emittere. Et per ſimilitudinem, pro ſtabilire, & firmitatem acquirere: ut apud Cic. 2. Offic. Vera gloria *radices agit*, atque etiam propagatur. Hinc diminutivum *radicula*, id eſt, parva radix. Item adverbium *radicitùs*, id eſt, à radice, vel uſque ad radicem, funditus. A *radix* item fit *radico*, quod eſt radicem facio. Et *eradico*, evello, perdo. Ter. Dii te *eradicent*. 8 Caſtra fecit, caſtra metatus eſt. Eſt enim à verbo *conſido*, quod propriè ſignificat, ſimul aſſido. Interdum *conſido*, accipitur pro eo, quod eſt ſedes aliquo in loco figo: Virg. *Vultis & his mecum pariter conſidere regnis.* 9 Catilinæ. 10 Properè proficiſcenti. 11 Procul. 12 Antonius. 13 Planioribus, & ad iter facilioribus. 14 Id eſt, paratos, & accinctos ad fugam. 15 Exercitu Metelli & Antonii. 16 Cinctum. 17 Tutelæ, defenſionis. 18 Ut fiat. 19 Id eſt, tàm periculosâ. 20 Aleam. 21 Id eſt, cum exercitu Antonii dimicare, prælium committere. 22 Multitudine militum. 23 Vocatâ. Eſt enim à verbo *advoco*, quod modò voco ſignificat, modò in ſubſidium voco: à quo *advocatus* dicitur, de quo ſuprà diximus. *Voco* verò, eſt clamo, invito, appello. Ut *vocare* ad cœnam, eſt invitare; à quo *vocatores* dicuntur, quibus invitandi negotium datum eſt, ſive qui per ſe vocant ad cœnam: & *vocifero*, ſive *vociferor*, quod propriè eſt, cum dolore ſive indignatione majorem vocem emitto: interdum tamen ſine affectu vehementer exclamo. Ab hoc *vociferator*, & *vociferatio* fiunt. *Vocare* Senatum, eſt congregare. *Vocare in vota*, eſt invocare. *Vocare in jus*, eſt ad judicium vocare. Nemo hoc in dubium *vocabit*, id eſt nemo de hoc dubitabit. Sic dicimus, tempus *vocat*, ad libertatem ſervos vocare, in ſpem *vocare*, in periculum & diſcrimen *vocare*, & ſimilia, quæ bonorum autorum lectio ſuppeditabit. A *voco* fit *vox*, quæ propriè eſt ſonus, qui ab animalis ore profertur. Notandum ideoque hìc obiter eſt diſcrimen inter *ſonum*, *vocem*, & *ſermonem*. *Sonus* enim etiam inanimatis corporibus convenit, ut *ſonus* tympani, *ſonus* lapilli alliſi ad alium lapidem. *Vox* ſolis animalibus, cùm non fiat niſi inſtrumentis, quæ animalium propria ſunt. *Sermo* ſolis hominibus, quia hi tantum ratione pollent, & ſenſa mentis cum aliis communicant, quod ſermone fit. A *voce* fit diminutivum *vocula*: item *vocalis*, hoc eſt, *ſonorus*. Undè & quinque *vocales* literæ dictæ, quia per ſe voces faciunt.

[1] ferociamque animi, quam habuerat vivus, in vultu [2] retinens. Poſtremo, [3] ex omni copia, neque in prœlio, neque in fuga quiſquam civis [4] ingenuus [5] captus eſt. Ita cuncti [6] ſuæ, hoſtiumque vitæ [7] juxta pepercerant. Neque tamen exercitus populi R. lætam, [8] aut incruentam victoriam adeptus erat. Nam ſtrenuiſſimus quiſque aut [9] occiderat in prælio, aut graviter vulneratus diſceſſerat. Multi autem, qui è caſtris viſundi, aut [10] ſpoliandi gratia [11] proceſſerant, [12] volventes [13] hoſtilia cadavera, amicum alii, [14] pars [15] hoſpitem, aut cognatum reperiebant. Fuere item, qui inimicos ſuos cognoſcerent. Ita varie per omnem exercitum [16] lætitia, mœror, luctus, atq; [17] gaudia [18] agitabantur.

Conſpiro, ſimul ſpiro: coniuro: ut, *conſpirare* in necem alicuius. Hinc *conſpirati* dicuntur, qui conſpirarunt. *Inſpiro*, ſuggero, diuino quodam ſpiritu in mentem injicio: undè *inſpiratio*. *Exſpiro*, ſpiritum reddo, morior. *Reſpiro*, reciprocum ſpiritum capio, ad me redeo. Cic *Reſpirat* civitas, cum in priſtinum ſtatum redit. Ter. *Reſpira*: eccum Dromonem cum Syro, una adſunt tibi. *Suſpiro*, ſpiritum à pectore imo traho, gemo. Ab hoc fit *ſuſpirium*, quod modo ipſam, quam diximus, ab imo pectore ſuſpirationem ſignificat: modò ſpirandi difficultatem. Undè qui eam difficultatem patiuntur, *ſuſpirioſi* appellantur. 1 Crudelitatem. 2 Servans. 3 Id eſt, ex toto exercitu, ſcilicet Catilinæ. 4 Liber. 5 Quia omnes, in confertiſſimos hoſtes incurrentes, ad internecionem ſunt deleti. 6 Id eſt, non minus volebant ſe interfici, quam hoſtes. 7 Hoc eſt, ſimiliter. 8 Id eſt, ſine cruore. 9 Occubuerat, interfectus erat. 10 Populandi. 11 Iverant. 12 Scilicet ut ſpoliarent. 13 Id eſt, hoſtium. 14 Hoc eſt, alii. 15 Scilicet interfectum, à quo noverant ſe aliquando hoſpitio exceptos. *Hoſpes* autem propriè is dicitur, qui privatim, & amicitiæ causâ alterum hoſpitio excipit, vel etiam excipitur: ut apud Ovid. —— *Non* hoſpes *ab* hoſpite *tutus*. Cic. Per dextram iſtam quam *hoſpes hoſpiti* porrexiſti. *Hoſpes* item pro peregrino accipitur. Ter. Nunc me *hoſpitem* lites ſequi, quam hic mihi ſit facile atque utile, aliorum exempla commonent. In hoc autem differt *hoſpes* à *peregrino*, quòd *hoſpes* eum ſignificat, qui in alienâ civitate eſt. *Peregrinus* verò ſimpliciter eum, qui in ſuâ civitate non eſt. Ab *hoſpes* fit *hoſpitium*, domus quæ gratis liberaliterque venienti hoſpiti patet, diverſorium. Cic. Ex hac vitâ diſcedo, tanquam ex *hoſpitio*, non tanquam ex domo. Commorandi enim natura diverſorium, non habitandi dedit. Hinc & ædes, quæ publicè parantur ad egenos recipiendos, *hoſpitia* non ineptè poſſunt appellari: quæ vulgo vocant *Hoſpitalia* ſeu Xenodochia. Ab *hoſpes* quoque fit *hoſpitor*, amicè in hoſpitium recipio: & adjectivum *hoſpitalis*, quod eſt hoſpitis, ſive quod ad hoſpitem pertinet: ut, *hoſpitalis lex*. Accipitur item pro liberali & facili ad ſuſcipiendum hoſpites hoſpitio: & *hoſpitalitas*, ipſa facilitas, & (ut ita dicam) benignitas in recipiendis hoſpitibus. 16 Hoc eſt, exultatio animi. 17 Hoc eſt, affectio animi, ex præſentiâ boni alicujus proveniens. Cicero *gaudium* & *lætitiam* ita diſtinguit, ut *gaudio* placidè & conſtanter; *lætitiâ* vero inaniter, & effuse moveatur animus. 18 Oſtendebantur.

Finis Conjurationis Catilinariæ.

,urbe, [1] alter [2] à Gallia obſtant: [3] diutius ,[4] in his locis [5] eſſe, [6] ſi maxime animus fe-,rat, frumenti atque aliarum rerum [7] egeſtas ,prohibet. [8] Quocumque ire placet [9] ferro ,iter [10] aperiundum eſt. [11] Qua propter vos ,moneo, uti forti, atque parato animo ſitis; ,&, cum [12] prœlium inibitis, memineri-,tis, vos divitias, [13] decus, gloriam; præ-,terea libertatem, atque patriam [14] in dex-,tris veſtris portare. Si vincimus, omnia ,nobis tuta erunt: [15] commeatus abunde, ,municipia, atque coloniæ [16] patebunt. [17] ,ſin metu ceſſerimus, [18] eadem illa [19] ad-,vorſa fient; [20] neque locus, [21] neque ami-,cus quiſquam [22] teget, quem arma non ,texerint. Præterea milites, non eadem no-,bis, & [23] illis [24] neceſſitudo [25] impendet. Nos ,[26] pro patria, [27] pro libertate, [28] pro vita ,[29] certamus: [30] illis [31] ſupervacaneum eſt ,[32] pro potentia paucorum pugnare. [33] quò ,audacius aggredimini, memores [34] priſti-,næ virtutis. Licuit vobis cum ſumma [35] tur-,pitudine in exſilio [36] ætatem agere. potui-,ſtis nonnulli Romæ, amiſſis [37] bonis, alie-

1 Sc. exercitus à Metello ductus. 2 Id eſt, ne in Galliam fugiamus. 3 Longiori tempore. 4 Scilicet inter montes aſperos, & duos exercitus. 5 Manère, morari. 6 Id eſt, quamvis maximè velimus. 7 Indigentia. 8 In quamcunque partem ſive Romam, ſive in Galliam. 9 Armis. 10 Quippe quod ab hoſtibus impeditum ſit. 11 Itaque: cum nobis ferro iter aperiendum ſit. 12 Pugnam aggrediemini, committetis. 13 Honorem. 14 Hoc eſt, in virtute veſtrâ: ſic ſumitur iſta vox à Curtio, lib. 4. ubi Darius ad Perſarum exercitus ſic dicit: *In dextris veſtris* am libertatem, opem ſpem futuri temporis geritis. 15 Id eſt, cibaria, victualia; *Commeatus* enim ſæpius accipitur pro cibariis ad alimoniam exercitus, aut Reipublicæ. aut multitudinis, vel etiam privati alicujus pertinentibus. *Commeatus* propriè, eſt facultas abeundi, ſive quod dicitur *Salvus conductus*, quem dat Imperator militi, præpoſitus inferiori eundi quò velit, ad præſcriptum diem reverſuro: ut apud Sueton. in Tib. cap. 10 *Commeatum* petiit; id eſt, veniam abeundi: nam mox ſequitur, *factâ abeundi poteſtate.* 16 Aperientur nobis, aperta erunt. 17 Sed ſi. 18 Scilicet quæ dixi fore nobis proſpera, ſi vicerimus, nempe commeatus, municipia, coloniæ. 19 Contraria. 20 Quia ſcilicet nuſquam hoſpitio recipiemur. 21 Quia ſcilicet deſerti erimus. 22 Defendet ſc. *eum.* 23 Id eſt, hoſtibus noſtris. 24 Neceſſitas: ſic in Jugurth. *Coactus rerum* neceſſitudine, *ſtatuit armis certare.* 25 Ingruit, imminet. *Impendère* enim propriè, eſt ſuprà aliquid pendère, imminère: ut, cum gladium, vel ſaxum alicujus capiti dicimus *impendère.* 26 Hoc eſt, ut in patriam, quâ excluſi ſumus, recipiamur. 27 Id eſt, ut in libertatem, cùm ſervituti obnoxii fuerimus, aſſeramur. 28 Sc. *noſtrâ:* id eſt, ut vivamus. 29 Pugnamus. 30 Hoſtibus noſtris. 31 Superfluum. 32 Id eſt, ut paucis ſua conſervetur potentia. 33 Quare. 34 Antiquæ, ſolitæ. 35 Dedecore. 36 Vivere. 37 Sc, *veſtris.*

quæ [1] ævi brevis, [2] ſorte potius, quam [3] virtute, [4] regatur. Nam [5] contra [6] reputando, neque majus aliud, neque [7] præſtabilius [8] invenias; magiſque naturæ [9] induſtriam hominum, quam [10] vim, [11] aut tempus deeſſe. Sed [12] dux, atque [13] imperator vitæ mortalium, animus eſt: [14] qui [15] ubi ad [16] gloriam [17] virtutis via [18] graſſatur, abunde [19] pollens potenſque, & [20] clarus eſt, neque [21] fortuna [22] eget, [23] quippe [24] quæ probitatem, induſtriam, aliaſque [25] artes

hominum vita erudiretur ut refert Cicero Tuſculan. Quæſt. lib.3. 1 Id eſt, vitæ, ætatis. 2 Hoc eſt, fortuito aliquo eventu, caſu. *Sors* enim fortuitum alicujus rei eventum ſignificat: à quo fit verbum *ſortior*, quod eſt, ſortes duco, jacio: vel per ſortem eligo: ut, *ſortiri* judices. *Sors* tamen aliquando accipitur pro fatali neceſſitate. Virg. *Hic finis Priami fatorum, hic exitus illum* Sorte *tulit.* Præterea *ſors* eſt ſumma, ſive caput, & prima pecunia, quæ confertur in ſocietatem, ut indè lucrum fiat. Ter. Hei mihi, etiam de *ſorte* nunc venio in dubium miſer; hoc eſt, de pretio, quo empta erat fidicina. Indè *conſortes*, qui ſortes contulerunt, & qui unam aliquam rem inter ſe habent communem. *Sortes* etiam oracula ſive reſponſa dicebantur, quæ à Diis, eorum-ve ſacerdotibus conſultoribus edebantur: ut apud Horat. De Arte. —— *Dicta per Carmina* ſortes. 3 Hoc eſt, prudentiâ, & fortitudine. 4 Gubernetur. 5 In contrarium. 6 Animo revolvendo, benè conſiderando: ſic in Catil. *Cùm ſententias quorundam mecum* reputo, id eſt, conſidero. 7 Id eſt, excellentius, magnificentius, quàm ſcilicet ſit natura humana. 8 Id eſt, quilibet inveniat, hoc eſt, comperiat. 9 Diligentiam, ſolertiam. 10 Potentiam: ſcilicet quia homines de illius imbecillitate conqueruntur. 11 Quia conqueruntur, quod ea ſit *ævi brevis*. 12 Rector: quia animus regit corpus. 13 Gubernator, dominus: nam animus dominatur, corpus ſervit. 14 Scilicet animus. 15 Cùm, quando. 16 Honorem. 17 Id eſt, per viam virtutis, hoc eſt, probitatis, fortitudinis. 18 Cum impetu & vehementiâ tendit. *Graſſari* enim (ſi originem ſpectes) nihil aliud eſt, quam violenter & cum impetu quodam incedere, ſeu *gradi*. Creditur enim frequentativum eſſe à verbo *gradior*. Sæpius tamen accipitur pro vias obſidere, obvioſque veſtibus, aut pecuniâ, aut aliâ quavis re ſpoliare: undè *graſſari* propriè dicuntur latrones, qui vias obſident. Sed cum quis *graſſatur*, id eſt, cum impetu ſive frequenti gradu vadit in aliquem, & bono, & malo animo *graſſari* poteſt; ideo & in bonam, & in malam partem accipi poteſt. In bonam, ut hoc loco. In malam, cùm ſignificat vi aliquem adoriri. ut apud Plaut. Acta hæc eſt res: certum eſt mori, quam hunc pati lenonem in me *graſſari*. 19 Valens viribus. 20 Celeber, nobilis. 21 Id eſt, fortuito aliquo eventu. Nec mirum, cum animus ſibi ad gloriam neceſſaria abſque Fortunæ præſidio provideat. 22 Indiget. 23 Utpote. 24 Fortuna ſcilicet. 25 Virtutes: undè nonnulli *artem* ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, hoc eſt, à *virtute* appellatam volunt. *Ars* etiam ſumitur pro aſtutiâ, ſive ſit in virtute, ſive in vitio, quâ quis non facilè falli, ſed magis alios fallere poteſt: ut apud Virg. 2. Æneid. ----- *ille dolis inſtructus & arte Pelaſgâ.* Ab *ars* dicti ſunt *artifices*, qui artem aliquam exercent; quod *arte* quippiam *faciant*, à quo *artificium* derivatur, id eſt, ars & ſcientia: & *artificioſus*, artificio plenus: & *artificialis*, arte factus: & adverbium, *artificiosè*. Et *quinquertium*, quod Græci *pentathlum* vocant, quo die quinque artium genera in ludis exercebant: & ipſos athletas Livius *quinquertiones* appellat. Ab *ars* compoſita fiunt *iners*, quod propriè ſignificat eum, qui ſine arte eſt. Sed quoniã qui nullã artem

exercent,

bonas neque dare, neque [1] eripere cuiquam poteſt. ſin [2] captus [3] pravis cupidinibus, ad [4] inertiam, & [5] voluptates corporis [6] peſſumdatus eſt: [7] pernicioſa [8] lubidine [9] pauliſper [10] uſus, ubi per [11] ſocordiam vires, tempus, ingenium [12] defluxere, naturæ [13] infirmitas accuſatur: ſuam quique culpam [14] actores [15] ad negotia [16] transferunt. [17] Quod ſi hominibus bonarum rerum tanta cura eſſet, [18] quanto ſtudio aliena, ac [19] nihil profutura, multum etiam periculoſa [20] petunt, neque [21] regerentur magis, quam regerent [22] caſus, & [23] eo magnitudinis [24] procederent, [25] ubi

exercent, vel otioſi vel deſides ſunt. vel ignavi, fit, ut *iners* aliquando pro otioſus ſumatur, aut ignavus. Ab hoc fit *inertia*, quòd modò pro ignorantiâ artis, modò pro otio, modò pro ignaviâ uſurpamus. Item *ſolers*, quaſi totus ex arte conſiſtens, induſtrius, ingenioſus. Ter. Fac periculum in litteris, fac in palæſtrâ, in muſicis, quæ liberum ſcire æquum eſt adoleſcentem, *ſolertem* dabo: à quo *ſolertia*, id eſt ingenii acumen, & dexteritas ad rem aliquam agendam.

1 Adimere. 2 Illaqueatus, irretitus, ſcilicet *animus*: ut apud Ter. in Andr. Certè *captus* eſt. 3 Hoc eſt, perverſis cupiditatibus. 4 Ignaviam. 5 Illecebras ut ad luxuriam & gulam. 6 Suppreſſus, dejectus, & ut ita dicam, ſub pedes datus. 7 Exitioſâ. 8 Voluptate. 9 Ad tempus. 10 Scilicet *animus*. 11 Vitæ ignaviam. 12 Periêre. Undè eleganter Seneca de Brevitate vitæ: Sed ubi per luxum atque negligentiam diffluit, nullæ rei bonæ impenditur, ultima demum neceſſitate cogente, quam ire non intelleximus, tranſiſſe ſentimus. Ita eſt, non accepimus brevem vitam, ſed fecimus. *Defluere* propriè, eſt deorſum fluere, delabi, influere. 13 Imbecillitas: quæ naturæ imbecillitas tum nullam meretur excuſationem & veniam, utpote hominum ipſorum vitio contractam. 14 Id eſt, auctores, qui illam ſibi naturæ infirmitatem traxêre. *Actor* enim propriè dicitur omnis, qui aliquid agit. Cic. pro Sest. Cato & dux, & auctor, & *actor* illarum rerum fuit. Item is, qui in judicio cauſam agit. Apud Juriſconſultos *actor* ferè accipitur pro accuſatore, hoc eſt, pro eo, qui actionem in judicio intendit adverſus reum. *Actor* etiam dicitur Hiſtrio, qui fabulam agit. 15 Hoc eſt, rerum ſuarum difficultatem. 16 Rejiciunt. 17 Id eſt, ſi homines haberent & gererent tantam curam rerum bonarum, & utilium, id eſt, bonorum animi, quæ ſunt virtutes. Ordo eſt: Quod ſi tanta cura rerum bonarum eſſet hominibus, quanto ſtudio petunt aliena, ac nihil profutura, & etiam multum periculoſa; neque regerentur magis caſibus, quam regerent caſus; & homines procederent eo magnitudinis, ubi fierent pro mortalibus æterni gloriâ. 18 Id eſt, quantâ diligentiâ, & conatu. 19 Id eſt, nihil commodi, utilitatis-ve allatura. 20 Cupiunt. 21 Gubernarentur. 22 Hoc eſt, incertis rerum eventibus, fortunâ. Quia cum nihil ſibi conſulant, coguntur omnia facere ſecundum eventus, aut neceſſitatem ingruentem. 23 Hoc eſt, ad eam magnitudinem: ſic, *eò ſapientia* devenit; id eſt, ad eam ſapientiam. Aliquando *eò* ſumitur pro tanto: ut apud Salluſtium noſtrum in Catil. *Statui res geſtas populi Romani carptim, uti quæque memoriâ digna videbantur, perſcribere: eò magis, quòd mihi à ſpe, metu partibus reipublicæ animus liber erat.* Aliquando ponitur pro ideo, vel propterea. Ter. *Eo ne es ferox*, quia habes imperium in belluas. Aliquando ſignificat uſque illuc: ut apud Liv. lib. 2. Ipſa veſtigia quærentem Dominum *eò* deductura erant. Aliquando pro ad id, ut, hoc *eò* ſpectat, *eò* pertinet. *Eò uſque*, id eſt, in tantum. 24 *Devenirent, pervenirent.* 25 Hoc eſt, in quâ magnitudine.

[1] pro mortalibus, gloria [2] æterni fierent: Nam [3] uti genus hominum compoſitum ex corpore & anima eſt: ita res cunctæ, [4] ſtudiaque omnia noſtra, [5] corporis [6] alia, alia [7] animi naturam ſequuntur. [8] Igitur [9] præclara [10] facies, magnæ divitiæ, [11] adhoc [12] vis corporis, & alia omnia [13] hujuſcemodi brevi [14] dilabuntur; at ingenii [15] egregia facinora, [16] ſicuti anima, [17] immortalia ſunt. [18] poſtremo, [19] corporis & fortunæ bonorum, uti [20] initium, ſic [21] finis eſt; omniaque [22] orta [23] occidunt, & aucta ſeneſcunt. animus [24] incorruptus, [25] æternus, rector humani generis, [26] agit, atq; [27] habet cuncta, neq; ipſe [28] ha-

1 Hoc eſt, loco mortalium, aut ex mortalibus: q.d. quoniam nunc ſunt mortales. 2 Immortales, ſemper putaturi: uti ſuprà in Catil. *Virtus clara, æternaque habetur.* *Æternum* dicitur tanquam *extra terminum* quia hæc duratio eſt interminabilis. Undè *Æternum*, id dicitur, quod habet durationem prorſus indefectibilem & interminabilem, quæ videlicet nec terminum habuit, nec habebit, imò nec habêre potuit, aut poterit. Et ſic ſolus Deus eſt *æternus*. *Æternitas* enim eſt prorſus interminabilis duratio, cui repugnat prorſus vel *à parte antè*, vel *à parte poſt*, ut loquuntur, habêre terminum. 3 Quemadmodum. 4 Exercitia. 5 Quippe quæ cum corpore ſimul intereant. 6 Quædam. 7 Hoc eſt, ſemper durant & æterna ſunt ut animus. 8 Itaque. 9 Formoſa. 10 Figura & ſpecies oris. 11 Inſuper. 12 Fortitudo. 13 Talia; ſcilicet *quæ naturam corporis ſequuntur.* 14 Intereunt. 15 Præclara facta. 16 Scilicet *eſt immortalis.* *Animam* autem eſſe *immortalem* plurimis rationibus comprobari poteſt. Plato ait, quod per *ſe* movetur, neque principium motus, neque finem poſſe habêre. *Animam* autem hominis per ſe movêri ſemper, quia ſit ad cogitandum mobilis, ad inveniendum ſolers, ad percipiendum facilis, ad diſcendum capax: ut qui præterita teneat, præſentia comprehendat; futura proſpiciat, multarum rerum & artium ſcientiam complectatur, immortalem eſſe, ſiquidem nullâ terreni ponderis labe concretus eſt. Egregiè Seneca: Tunc animus noſter habebit, quod gratuletur ſibi, cum emiſſus tenebris, quibus volutatur, non tenui viſu clara proſpexerit, ſed totum diem admiſerit, & redditus cœlo fuerit, cum receperit locum, quem occupavit ſorte naſcendi: furſum illum vocant initia ſui. 17 Æterna. 18 Denique. 19 Ad horum verborum intelligentiam, notandum eſt, *Bona* dividi in *Bona Animi*, *Corporis*, *& Fortunæ*. *Bona Animi* dicuntur, quæ Animæ per ſe conveniunt: ut, virtutes, ſcientia, ſapientia. *Bona Corporis* ſunt, quæ afficiunt corpus; ut, ſanitas robur, velocitas, integritas ſenſuum. *Bona fortunæ* (alio nomine *Externa*) dicuntur, quæ neque in animo, neque in corpore, ſed extra nos ſita ſunt: quæ ideò *Bona Fortunæ* dicuntur, quia proveniunt à cauſis externis, in quibus *fortuna* maximè dominatur: ut ſunt divitiæ, gloria, fama, & id genus alia. De his ergo duobus pôſtremis *Bonorum* generibus loquitur autor noſter. 20 Principium. 21 Terminus. 22 Nata. 23 Pereunt. 24 Hoc eſt, incorruptibilis, ſ. immortalis: quippe qui non deſtruatur, ut jam paulò antè demonſtravimus. 25 Intellige *à parte poſt*, ut loquuntur, hoc eſt, finem non habens. 26 Ducit, ſ. regit. 27 *Poſſidet, intelligit.* 28 Poſſidetur, comprehenditur, aut nemini ſubjectus eſt: quod eleganter Seneca oſtendit lib. III. de Benef. c. XX. *Corpora*, inquit, *obnoxia ſunt & adſcripta dominis, mens quidem ſui juris, quæ adeò libera & vaga eſt, ut ne ab hoc quidem carcere, cui incluſa eſt, teneri queat, quò minus impetu ſuo utatur,*

betur.[1] Quo magis[2] pravitas eorum admiranda eſt, qui,[3] dediti corporis[4] gaudiis, per[5] luxum atque[6] ignaviam[7] ætatem agunt:[8] ceterum[9] ingenium, quo neque melius, neque[10] amplius aliud in natura[11] mortalium eſt,[12] incultu atque[13] ſocordia[14] torpeſcere ſinunt; cum præſertim tam multæ, variæque ſint artes animi,[15] quibus[16] ſumma claritudo[17] paratur. Verum[18] ex his[19] magiſtratus, &[20] imperia, poſtremo omnis cura rerum publicarum, minime mihi[21] hac tempeſtate cupiunda videntur:[22] quoniam neque virtuti honos datur; neque illi, quibus per fraudem[23] jus fuit,[24] tuti, aut[25] eo[26] magis honeſti ſunt. Nam,[27] vi[28] quidem regere patriam, aut parentes, quamquam & poſſis, &[29] delicta corrigas; tamen[30] importunum eſt: cum præſertim omnes[31] rerum mutationes[32] cædem,[33] fugam, aliaq;[34] hoſtilia[35] portendant.[36] fru-

utatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cœleſtibus exeat. Et alibi. *Animo nihil non eodem, quo intendit, momento pervium eſt, ſideribus velocior, quorum poſt multa ſæcula futuros curſus antecedit.* Et Triſmegiſtus: Dic inquit, animæ tuæ illò abire, & dicto citius illic erit. Præcipe Oceanum tranare, celerrimè illic erit, non ut è loco in locum delata, ſed tanquam jam ibi exiſtens. Jube in cœlum evolet: alias non egebit, neque ullum ei obſtaculum. Non ſolis ardor, non æther, non cœli volutatio, non corpora aſtrorum: quin omnia pervadens ad extremam naturam pervolet. Imò & extra eam (ſi quid extra eam) intuêri tibi licet. 1 Quocirca Ordo eſt: Quò magis pravitas eorum eſt admiranda, qui, dediti gaudiis corporis, agunt ætatem per luxum atque ignaviam: cæterum ſinunt ingenium, quo neque melius, neque amplius eſt aliud in naturâ mortalium, torpeſcere incultu atque ſocordiâ; præſertim cum tam multæ, & variæ artes animi ſint, quibus ſumma claritudo paratur. 2 Perverſitas, iniquitas. 3 Traditi. 4 voluptatibus. 5 Luxuriam, delicias 6 Pigritiam. 7 Id eſt, vitam tranſigunt. 8 Porrò. 9 Induſtriam, ac ſolertiam animi. 10 Majus, magnificentius. 11 Hominum. 12 Negligentiâ, &, ut ita dicam, inexercitatione. 13 Ignaviâ. 14 Torpidum & pigrum fieri, corrumpi. 15 Artibus. 16 Id eſt, maxima nominis celebritas & fama. 17 Id eſt, comparatur, acquiritur. 18 Scilicet artibus. 19 Officia publica, ut prætura, ædilitas, tribunatus. 20 Ut conſulatus, aut prætura, 21 Id eſt, hoc tempore, ſeu hoc pravo temporis ſtatu. 22 Hoc eſt, quoniam virtus, id eſt, probitas non honoratur. 23 Hoc eſt, poteſtas, ſcilicet adipiſcendi magiſtratus aut imperii, 24 Securi: quia ſcilicet, cùm tot ſint ſeditioſi & factioſi, in ſummo verſantur periculo. 25 Idcircò, propterea, quia illis jus fuit iſta adipiſcendi. 26 Id eſt, magis honorantur; ſive major illis honor defertur: quia ſcilicet per fraudem & inſidias magiſtratum aut imperia adepti ſunt. 27 Violentiâ 28 Equidem, certè. 29 Peccata. 30 parum decorum, impertinens *Importunus* is dicitur, qui neq; loci neq; temporis, neq; perſonæ habet rationem, moleſtus. Ter. Imò ille ſenex fuit *importunus* ſemper. *Importunum* dicitur, quaſi *ſine portu*. 31 Imperiorum, & imperatorum. 32 Interfectionem, occiſionem. 33 Exilium. 34 Pura *exilium*, incarcerationem, bonorum publicationem. 35 Oſtendant, denuncient. 36 Sine fructu aut præmio. Ordo eſt: Niſi ...

tem fruſtra; neque quærere, fatigando ſe, aliud, niſi odium, eſt extremæ dementiæ: niſi fortè quem lubido inhoneſta & pernicioſa tenet,

ſtra autem [1] niti, neque aliud, ſe fatigando, niſi odium [2] quærere, [3] extremæ dementiæ eſt: niſi forte quem [4] inhoneſta & [5] pernicioſa lubido [6] tenet, gratificari potentiæ paucorum decus atque libertatem ſuam.

1 Laborare, conari, ut per vim regas patriam. 2 Acquirere, conciliare. 3 Summæ ſtultitiæ. 4 Indecora. 5 Exitioſa. 6 Occupat, invadit. *Tenêre* propriè, eſt apprehenſum habêre, detinêre. Virg. —— *Neque te* teneo, *neque dicta refello.* Per translationem ſumitur pro habitare, poſſidêre. Idem: *Vrbs antiqua fuit, Tyrii* tenuêre *coloni, Carthago, Italiam contrà.* Item apud Ovid. —— *Nil non mortale* tenemus: Id eſt, poſſidemus. Aliquando ſumitur pro meminiſſe, ſcire, intelligere. Plaut. Nunc *teneo*, nunc ſcio, quid hoc ſit negotii. *Tenêre iter*, eſt iter dirigere, quod & *iter habêre* dicimus. Aliquando pro remorari. Virg. *Hunc Phœniſſa* tenet *Dido. Tenêre* item ſumitur pro demulcêre, in admirationem ſui pertrahere: ut Pictura iſta artificum oculos *tenet*; id eſt, in contemplationem ſui adducit. *Tenet me ſpes*, hoc eſt, ſpero, & exſpectatione ducor. *Tenêre furti*, eſt furto obnoxium eſſe. A *teneo* fit *tenor*, hoc eſt, continuatio, ordo, concentus. Virg. aliumve habuiſſe *tenorem*, Crediderim. *Tenor* etiam accentus vocatur, quòd *teneat*, hoc eſt, dirigat ſermonem. Item *tenus*, ſecundum nonnullos, quòd quæ tenuia ſunt, facilè *teneantur*. Et *tenax*, quod modo ſignificat id, quod retinet, ut glutinum *tenax*; modò parcum, avarum. Apulejus: Homo dives, ſed nimium *tenax*, Modò conſtantem, durum, perſeverantem. Horatius: Juſtum, & *tenacem* propoſiti virum. Ab hoc fit *tenacior*, *tenaciſſimus*: *tenaciter*, *tenacius*, *tenaciſſime*; item *tenacia*, ſive *tenacitas*, quod modo pro perſeverantiâ, & duritiâ, modo pro parſimoniâ accipitur. Et *pertinax*, durus, obſtinatus, perſeverans: à quo *pertinacia* duritia, animi perſeverantia. Item à *teneo* compoſita fiunt *attinet*, & *pertinet*, quæ ferè imperſonalia ſunt: quam-vis aliquando perſonaliter proferantur. Sunt autem ejuſdem penè ſignificationis, & ſignificatio eorum latiſſimè patet. Nam & ea *attinêre* ſive *pertinere* ad nos dicimus, quæ dominii noſtri ſunt, & ea, quæ aliquo jure poſſidemus, quam-vis non ſint noſtri dominii. Item ea, quæ in nullâ noſtrâ cauſâ ſunt, ſed eſſe poſſunt. Hinc aliquando *pertinere ad me* accipimus pro eo, quod eſt officium meum eſſe, ſive onus mihi incumbere. Item *abſtineo*, tempero, eſt ferè idem quod *contineo*. Undè *abſtinentia*, de quâ diximus in Catil. *obtineo*, adipiſcor. *Contineo*, quod propriè eſt intra ſe teneo, ut Ægypti partem Aſia *continet*, partem Africa. Aliquando ſumitur pro eo, quod eſt invitum, & quaſi repugnantem teneo. Ter. Ruri fere ſe *continebat.* Hinc fit *continens*, temperans. Aliquando etiam pro continuo, ac conjuncto accipitur. Cicero: In *continentibus* quidem terris veſtrum nomen dilatari poteſt. Hinc Ulpian. *continentes Provincias* vocat, quæ Italiæ conjunctæ ſunt, ut Galliam, & Germaniam. Et adverbium *continenter*, pro conjunctè, continuèque accipitur. Plinius Trium dierum ſitim *continenter* tulit. Item cum fœminino genere profertur, *continens* ſumitur pro terrâ, quæ non eſt inſulâ, quam vulgò *terram firmam* appellant: ut ex Sicilia ad *continentem* parum intercapedinis eſt. Neutro verò genere *continens* pro firmamento rationis à rhetoribus uſurpatur. Continens quoque participium eſt præſentis temporis, & ſignificat quicquid aliquid continet. Item à *contineo* fit *contentus*, & proprie eſt cui in aliquâ re, etiam parvâ, abundè ſatisfactum eſt: undè *contentam* naturam parvis, ac minimis rebus dicimus, id eſt, cui parvæ, & minimæ res ſatisfaciunt. Ter. Quia neque tu uno eras *contenta*, neque ſolus dedit. Dicitur autem *contentus*, quaſi *contineat*, quod animo ſatisfacit: eſtque in hac ſignificatione non participium, ſed nomen. Quando verò eſt participium, ſignifi-

nus, aut [1] præfectus, [2] aut legatus, aut prætor cum magna gloria in exercitu fuerat, pleroſque ipſos, factaque eorum fortia noverat, ea [3] commemorando, militum animos [4] accendebat. Sed ubi omnibus rebus exploratis, Petrejus tuba [5] ſignum dat, cohortes paullatim [6] incedere jubet. idem facit hoſtium exercitus. Poſtquam [7] eo ventum eſt, [8] unde à [9] ferentariis [10] prœlium comitti poſſet; maximo clamore, [11] infeſtis ſignis [12] concurrunt; [13] pila omittunt; gladiis [14] res

Anienem montem occupavit. Nam revocari inde non potuit, antequam permiſſu Senatus magiſtratum è corpore ſuo creaſſet, qui ſe contrà Patritiorum potentiam defenderet, ut ſuprà diximus. Undè & *Tribuni plebis* ſunt appellati. Ea vox *plebis* ideò adjicitur, quòd plura Tribunorum genera eſſent, ut *Tribuni Celerum*, qui ſub regibus equitibus præerant, & veluti ſecundum locum à regibus obtinebant. Erant & *Tribuni militares*, qui aliquando conſulari poteſtate Rempublicam adminiſtrarunt. Fuerunt & *Tribuni ærarii*, verum is ordo magiſtratus non erat. *Tribunorum* autem nomen accepiſſe exiſtimantur ab eo, quòd id temporis populi tres tantum erant tribus, & ex ſingulis ſinguli creabantur *Tribuni*. Porrò ad numerum Tribunorum plebis quod attinet, omnes fere in eo conſentiunt, quinque primo anno factos, licet non ſimul in monte Sacro, ubi duo tantùm creati leguntur, tribus deinde adjectis ut eſſent quinque ſinguli ex ſingulis claſſibus. Anno deinceps CC XC VII. C. Horatio, & Q. Minutio Conſulibus, quinque additis, decem ſunt effecti, qui numerus deinde, ſtante Republicâ Romanâ, conſervatus eſt. De *Tribunorum* autem plebis origine, electione, officio, & auctoritate leges Ovidium lib. 3. Faſtorum: & Roſin. lib. 7. Anti. c. 23. 1 *Præfectus* generaliter is dicitur, qui rei alicui præficitur: ut *Præfectus moribus* dicitur, qui ad componendos mores eſt conſtitutus. *Præfectus vigilum*, cui diſponendorum per urbis regiones vigilum cura incumbit. Hoc loco intelligitur *Præfectus legionis*. Quis autem iſte fuerit, & quod ejus officium, docet Vegetius, lib. 2. his verbis: Proprius (inquit) judex erat Præfectus legionis, habens communem primi ordinis dignitatem, qui, abſente legato, tanquam vicarius ipſius poteſtatem maximam retinebat. Tribuni, vel Centuriones, cæterique milites ejus præcepta ſervabant. Vigiliarum, ſive protectionis teſſera ab eo petebatur. Si miles crimen aliquod admiſiſſet, auctoritate Præfecti legionis à Tribuno deputabatur ad pœnam: Arma omnium militum, item veſtes, equi, annona ad ejus curam pertinebant. Ipſe autem cuſtos & ſobrius legionem ſibi creditam aſſiduis operibus ad omnem devotionem informabat, & induſtriam. 2 Unusquisque enim conſul legatum habebat, quo præcipuo conſultore ac miniſtro conſiliorum in rebus gerendis, delectuque habendo, totâque adminiſtrandâ provinciâ utebatur: quorum conſiliis & autoritate vel prælia ſuſcipiebant, vel bello abſtinebant: qui etiam decreta conſulum, & arcana conſilia ſæpiſſimè exequebantur cum fide & curâ. 3 Referendo. 4 Inflammabat, ſcilicet ad gloriam. 5 Claſſicum canit, ſcilicet ineundi prælii. 6 Progredi. 7 Hoc eſt, ad eum locum. 8 Ex quo. 9 Hoc eſt, à militibus levi armaturâ ad bellum inſtructis, ut fundis, & lapidibus, enſe, telis, & his armis, quæ *feruntur*, non tenentur; de quibus paulò antè diximus. 10 Certamen iniri. 11 Nocivis: adverſis. *Infeſta enim ſigna* dicuntur, quæ ab hoſtibus irruentibus inferuntur. 12 Irruunt. *Concurrere* enim *milites* dicuntur, cum irruunt in hoſtem: Virgil. —— *Audetque viris concurrere virgo.* 13 Tela Romana oblonga. 14 Hoc eſt, prælium initur.

geritur. [1] Veterani, priſtinæ virtutis memores, [2] cominus acriter [3] inſtare, [4] illi haud timidi reſiſtunt: maxima vi [5] certatur. [6] Interea Catilina cum [7] expeditis in prima acie [8] verſari: [9] laborantibus ſuccurrere: [10] integros [11] pro ſauciis [12] accerſere: omnia providere; multum [13] ipſe pugnare, ſæpe hoſtem ferire: ſtrenui militis, & boni imperatoris officia ſimul exſequebatur. Petrejus, ubi videt Catilinam [14] contra, ac ratus erat, magna vi, [15] tendere; [16] cohortem prætoriam in medios hoſtes [17] inducit; [18] eoſque [19] perturbatos, atque alios alibi reſiſtentes, interficit: deinde [20] utrimque ex [21] lateribus [22] ceteros aggreditur. Mallius, & Fæſulanus, [23] in

1 Scil. milites. 2 Ex propinquo, & quaſi conjunctis manibus. 3 Pro inſtabant, id eſt, undique urgebant, & impreſſionem faciebant. 4 Milites Catilinarii. 5 Pugnatur. 6 Dum ſc. in primâ acie certatur. 7 Id eſt, levis armaturæ militibus, nullisque impedimentis oneratis. 8 Pro verſabatur, id eſt, frequens erat. 9 Periclitantibus, cedentibus opem ferre. 10 Recentes, & laboribus non debilitatos: *Integer* aliquando idem eſt, quòd perfectus, & opponitur *mutilo*: ac proinde *integrum* tum eſt peculiare nomen perfectionis: ſicut eſſe *mutilum* eſt ſpeciale nomen imperfectionis: diciturque tum *integrum*, cui nulla pars deeſt, quanquam id cum certis conditionibus intelligendum. Sicut enim non cujuslibet partis ablatio rem facit *mutilam*, ita non cujuslibet partis defectus tollit hanc *integritatem*. Neque enim homo *mutilus*, atque adeò *non integer* dicitur, ſi ei particula cutis præſecetur. Ab iſtâ autem ſignificatione ducitur alia metaphorica, in quâ *integritas* ſignificat virtutem moralem, eam, quâ quis candidus dicitur, nulloque vitio corruptus, nec habet diſſenſum ſermonis ad ſententiam cordis; undè *vir integer* dicitur, qui omni virtute præditus eſt. *Integrum mihi eſt*, ſignificat in poteſtate meâ eſt. *In integro res eſſe* dicitur, quæ adhuc poteſt vel fieri, vel omitti. *In integrum reſtituere*, eſt in priſtinum ſtatum reducere. 11 Id eſt loco ſauciorum, vulneratorum. 12 Pro accerſebat, id eſt, advocabat. 13 Catilina. 14 Ex adverſo. 15 Id eſt, contendere. 16 Deputatam ad cuſtodiam Prætoris aut Imperatoris. 17 Ingerit. 18 Hoſtes. 19 Perculſos, ex repentino ſcilicet impetu. 20 Ex utrâque parte. 21 Cornibus aciei. 22 Reliquos, ſcilicet *milites Catilinarios*. 23 Hoc eſt, inter primos: ut apud Cic. Homines morte deletos reponere *in* Deos, id eſt, inter Deos. Sic apud Salluſtium noſtrum legitur. In *amicis habere*, hoc eſt, inter amicos. Sic dicitur *in curſu* hoc eſt, inter currendum: Notandum hic ſedulò, præpoſitionem *in* regere accuſativum, cum motus ſignificatur ad locum: ut Cogitat *in Italiam*: Proficiſcor *in Brabantiam*: Venio *in ſcholam*: *In carcerem* includere. Sed hic uſus eſt varius: dicitur enim quoque, Includere *in carcere*: ſic, incidere *in æs*, & *in ære*. Aliquando *in* mutationem ſignificat, & tum eundem regit caſum: ut, vortit Homerum *in linguam Latinam*: ſic, *in beſtiam* mutatus eſt. Item, cùm tempus futurum reſpicit: ut, *in craſtinum*, *in cœnam*. Item accuſativum regit, cum ſumitur in bonam partem pro *erga*, vel in malam pro *contra*. In bonam, ut apud Virg. 1. Æneid. ——— *Imprimis regina quietum Accipit in Teucros animum, mentemque benignam.* Sic amor *in patriam*: amor *in te* meus. In malam, ut apud Ter. in Heaut. Quam iniqui ſunt patres; *in omnes adoleſcentes*, judices. Sic oratio Ciceronis *in Piſonem*, *in Catilinam*, *in Verrem*: ſic apud Virg. 1. Æneid. *Quid meus Æneas in te committere tantum, Quid Troes potuêre?* Aliquando idem ſignificat quod poſt, & regit accuſativum: ut apud Liv. Bellum

primis pugnantes [1] cadunt. Poſtquam [2] fuſas [3] copias, ſeque cum paucis relictum videt Catilina; memor [4] generis, atque priſtinæ dignitatis ſuæ, in [5] confertiſſimos hoſtes incurrit, [6] ibique pugnans [7] confoditur. Sed, [8] confecto prælio, tum [9] vero cerneres quanta audacia, quantaque [10] animi vis fuiſſet in exercitu Catilinæ. Nam fere, [11] quem quiſque [12] vivus [13] pugnando locum ceperat, eum amiſſa anima, corpore tegebat. Pauci autem, quos medios [14] cohors prætoria [15] disjecerat, paullo [16] diverſius, ſed omnes tamen [17] adverſis vulneribus, [18] conciderant. Catilina vero [19] longe [20] â ſuis [21] inter hoſtium cadavera [22] repertus eſt, paullulum [23] etiam [24] ſpirans,

lum *in trigeſimum diem* indixerant, id eſt, poſt triginta dies, vel triginta diebus exactis. Item dicimus: *dare in ruborem, timorem.* Interdum pro ad: ut *in hoc* natus ſum, id eſt, ad hoc, cum accuſativo quoque. Interdum pro uſque ad. Martial. *In lucem ſemper Acerra bibit*: id eſt, uſque ad lucem. Aliquando ſignificat antè. Ter. Vereor *in os* te laudare. Aliquando pro *ſuper.* Idem in Heaut. Ademptum tibi jam faxo omnem metum, *in aurem utramvis* otioſè ut dormias. Dicimus quoque. *In diem vivere*; pro ſine curâ craſtini, id eſt, præſentis diei tantum rationem habêre. Regit autem ablativum, cum quies ſignificatur: ut, Ambulat *in foro*: ſedet *in conclavi*: eſt *in ſcholâ, in templo, in urbe, in metu. In dies ſingulos*, id eſt, per quoslibet dies. Sic mercari panem *in diem* dicimus, pro eo quòd eſt, tantùm panis emere, quantum nobis in ſingulos dies eſt opus. *In tempore* ſignificat opportune. Ter. *In tempore* ad eam veni. 1 Occiduntur, 2 Profligatas, cæſas. 3 Multitudinem militum ſuorum. 4 Stirpis, proſapiæ; utpote de gente patritiâ. 5 Id eſt, denſiſſimos hoſtes. 6 Inter hoſtes. 7 Interficitur, vulneribus necatur. Undè eleganter Vellejus Paterculus: At Catilina non ſegnius vitam obiit, quàm ſceleris conandi conſilia inierat, quippe fortiſſimè dimicans: quem ſpiritum ſupplicio debuerat, ſupplicio reddidit. 8 Abſoluto certamine. 9 Verè. 10. Fortitudo. 11 Sc. locum. 12 Dum adhuc viveret. 13 Dum pugnaret. 14 Quam Petrejus induxerat. 15 Diſperſerat, diſſipaverat. 16 Hoc eſt, longius à loco, quem ceperant. 17 Hoc eſt, vulneribus, quæ ſuſceperant in anteriori corporis parte, puta pectore, ventre, non à tergo. 18 Proſtrati erant. 19 Procul. 20 Militibus ſcilicet. 21 Undè Florus lib. 4 *Parte*, inquit, *conjurationis oppreſſâ, tamen ab incepto Catilina non deſtitit: ſed infeſtis ab Etruriâ ſignis patriam petens: obvio, Antonii exercitu opprimitur. Quam atrociter dimicatum ſit, exitus docuit: nemo hoſtium bello ſuperſuit: quem quis in pugnando ceperat locum, eum, amiſſâ animâ, corpore tegebat. Catilina longe a ſuis inter hoſtium cadavera repertus eſt, pulcherrima morte, ſi pro patria ſic concidiſſet.* 22 Inventus eſt. 23 Adhuc. 24 Anhelans. *Spiro* autem ſignificat anhelo, exhalo. Ab hoc fit *ſpirabile*, idem quod vitale ſignificat, & *ſpiraculum*, & *ſpiramentum*, per quod redit ſpiritus: & *ſpiritus*, halitus. A *ſpiritu* fit *ſpiritalis*; unde *ſpiritales auras* dicimus, id eſt, vitales. Item à *ſpiro* compoſita fiunt *aſpiro*, faveo: tractum à navigantibus, quibus ſpirantes auræ favent. Virg. Aſpirat *primo fortuna labori.* Quod ſi poſt ſe *accuſativum* habeat cum præpoſitione *ad*, ſignificat modo conor aſſequi, & quaſi toto *ſpiritu* intentus ſum: ut, Scipio *aſpirat* ad conſulatum. *Sic aſpirare* ad virtutem, ad laudem, bonam famam, &c. Modo accedo, pervenio. Cic. Omnes aditus tuos interclusi, ut ad me *aſpirare* non poſſes.

[1] ferociamque animi, quam habuerat vivus, in vultu [2] retinens. Poſtremo, [3] ex omni copia, neque in prœlio, neque in fuga quiſquam civis [4] ingenuus [5] captus eſt. Ita cuncti [6] ſuæ, hoſtiumque vitæ [7] juxta pepercerant. Neque tamen exercitus populi R. lætam, [8] aut incruentam victoriam adeptus erat. Nam ſtrenuiſſimus quiſque aut [9] occiderat in prælio, aut graviter vulneratus diſceſſerat. Multi autem, qui è caſtris viſundi, aut [10] ſpoliandi gratia [11] proceſſerant, [12] volventes [13] hoſtilia cadavera, amicum alii, [14] pars [15] hoſpitem, aut cognatum reperiebant. Fuere item, qui inimicos ſuos cognoſcerent. Ita varie per omnem exercitum [16] lætitia, mœror, luctus, atq; [17] gaudia [18] agitabantur.

Conſpiro, ſimul ſpiro: conjuro: ut, *conſpirare* in necem alicujus. Hinc *conſpirati* dicuntur, qui conſpirarunt. *Inſpiro*, ſuggero, divino quodam ſpiritu in mentem injicio: undè *inſpiratio*. *Exſpiro*, ſpiritum reddo, morior. *Reſpiro*, reciprocum ſpiritum capio, ad me redeo. Cic *Reſpirat* civitas, cum in priſtinum ſtatum redit. Ter. *Reſpira*: eccum Dromonem cum Syro, una adſunt tibi. *Suſpiro*, ſpiritum à pectore imo traho, gemo. Ab hoc fit *ſuſpirium*, quod modo ipſam, quam diximus, ab imo pectore ſuſpirationem ſignificat: modò ſpirandi difficultatem. Undè qui eam difficultatem patiuntur, *ſuſpirioſi* appellantur. 1 Crudelitatem. 2 Servans. 3 Id eſt, ex toto exercitu, ſcilicet Catilinæ. 4 Liber. 5 Quia omnes, in confertiſſimos hoſtes incurrentes, ad internecionem ſunt deleti. 6 Id eſt, non minus volebant ſe interfici, quam hoſtes. 7 Hoc eſt, ſimiliter. 8 Id eſt, ſine cruore. 9 Occubuerat, interfectus erat. 10 Populandi. 11 Iverant. 12 Scilicet ut ſpoliarent. 13 Id eſt, hoſtium. 14 Hoc eſt, alii. 15 Scilicet interfectum, à quo noverant ſe aliquando hoſpitio exceptos. *Hoſpes* autem propriè is dicitur, qui privatim, & amicitiæ causâ alterum hoſpitio excipit, vel etiam excipitur: ut apud Ovid. —— *Non* hoſpes *ab* hoſpite *tutus*. Cic. Per dextram iſtam quam *hoſpes hoſpiti* porrexiſti. *Hoſpes* item pro peregrino accipitur. Ter. Nunc me *hoſpitem* lites ſequi, quam hic mihi ſit facile atque utile, aliorum exempla commonent. In hoc autem differt *hoſpes* à *peregrino*, quòd *hoſpes* eum ſignificat, qui in alienâ civitate eſt. *Peregrinus* verò ſimpliciter eum, qui in ſuâ civitate non eſt. Ab *hoſpes* fit *hoſpitium*, domus quæ gratis liberaliterque venienti hoſpiti patet, diverſorium. Cic. Ex hac vitâ diſcedo, tanquam ex *hoſpitio*, non tanquam ex domo. Commorandi enim natura diverſorium, non habitandi dedit. Hinc & ædes, quæ publicè parantur ad egenos recipiendos, *hoſpitia* non ineptè poſſunt appellari: quæ vulgo vocant *Hoſpitalia* ſeu Xenodochia. Ab *hoſpes* quoque fit *hoſpitor*, amicè in hoſpitium recipio: & adjectivum *hoſpitalis*, quod eſt hoſpitis, ſive quod ad hoſpitem pertinet: ut, *hoſpitalis lex*. Accipitur item pro liberali & facili ad ſuſcipiendum hoſpites hoſpitio: & *hoſpitalitas*, ipſa facilitas, & (ut ita dicam) benignitas in recipiendis hoſpitibus. 16 Hoc eſt, exultatio animi. 17 Hoc eſt, affectio animi, ex præſentiâ boni alicujus proveniens. Cicero *gaudium* & *lætitiam* ita diſtinguit, ut *gaudio* placidè & conſtanter; *lætitiâ* vero inaniter, & effuse moveatur animus. 18 Oſtendebantur.

Finis Conjurationis Catilinariæ.

C. SALLUSTII CRISPI JUGURTHA, SEU BELLUM JUGURTINUM.

[1] FALSO queritur [2] de natura ſuâ [3] genus humanum, [4] quod [5] imbecilla, at

1 Immerito, injuſte. In hoc prologo Salluſtius noſter rurſus rationem reddit, cur reipublicæ curâ poſthabitâ, ad conſcribendas hiſtorias animum adjecerit: atque ita exordium ſumit à naturâ humanâ, quæ ita affecta eſt, ut nulli claritatis celebritatis-ve viam & media præciderit; quippe quæ tot homini exercitia largita fuerit, quibus ad gloriam ac immortalitatem perduci queat: idcòque dicit, genus humanum falsò queri de naturâ ſuâ, quod imbecilla & caduca ſit: quoniam in tantillo vitæ curriculo poſſit æternam ſibi comparare gloriam, & *famam extendere factis; nihil* enim *refert quamdiu, ſed quam bene vixeris*, ut utar verbis Auguſtini. Ex tot ergo animi exercitiis nullum *Salluſtius* utilius eſſe cenſet, quam res geſtas conſcribere. Ordo eſt: Genus humanum queritur falsò de naturâ ſuâ, quòd imbecilla, atque brevis ævi, regatur potius ſorte, quam virtute. Nam invenias reputando contra, aliud neque *eſſe* majus, neque præſtabilius; & induſtriam magis deeſſe naturæ hominum, quam vim, aut tempus. 2 Hoc eſt, de naturali ſuâ exiſtentiâ, aut nativitate, quæ eſt nativa hujus vocis ſignificatio. 3 Omnes homines. 4 Quia. 5 Debilis, infirma, fragilis, quaſi bacillo deſtituta: quæ ſignificatio tracta videtur à tenerioribus plantis, quæ citra bacilli adminiculum vix poſſunt ſubſiſtere. Dicitur autem, hic & hæc imbecillis & hoc *imbecille*; vel hic *imbecillus*, hæc *imbecilla*, hoc *imbecillum*: ita ut ſit ſecundæ & tertiæ declinationis. De hac naturæ imbecillitate inter cæteros viros doctos conqueſtus eſt Theophraſtus, qui *moriens accuſaſſe Naturam dicitur, quod cervis, & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil intereſſet: hominibus, quorum maxime interfuiſſet, tam exiguam vitam dediſſet: quorum ſi ætas potuiſſet eſſe longinquior, futurum fuiſſe, ut omnibus perfectis artibus, omni doctrina*

hominum

quæ [1] ævi brevis, [2] ſorte potius, quam [3] virtute, [4] regatur. Nam [5] contra [6] reputando, neque majus aliud, neque [7] præſtabilius [8] invenias; magiſque naturæ [9] induſtriam hominum, quam [10] vim, [11] aut tempus deeſſe. Sed [12] dux, atque [13] imperator vitæ mortalium, animus eſt: [14] qui [15] ubi ad [16] gloriam [17] virtutis via [18] graſſatur, abunde [19] pollens potenſque, & [20] clarus eſt, neque [21] fortuna [22] eget, [23] quippe [24] quæ probitatem, induſtriam, aliaſque [25] artes

hominum vita erudiretur ut refert Cicero Tuſculan. Quæſt. lib. 3. 1 Id eſt, vitæ, ætatis. 2 Hoc eſt, fortuito aliquo eventu, caſu. *Sors* enim fortuitum alicujus rei eventum ſignificat: à quo fit verbum *ſortior*, quod eſt, ſortes duco, jacio: vel per ſortem eligo: ut, *ſortiri* judices. *Sors* tamen aliquando accipitur pro fatali neceſſitate. Virg. *Hic finis Priami fatorum, hic exitus illum* Sorte *tulit.* Præterea *ſors* eſt ſumma, ſive caput, & prima pecunia, quæ confertur in ſocietatem, ut indè lucrum fiat. Ter. Hei mihi, etiam de *ſorte* nunc venio in dubium miſer; hoc eſt, de pretio, quo empta erat fidicina. Indè *conſortes*, qui ſortes contulerunt, & qui unam aliquam rem inter ſe habent communem. *Sortes* etiam oracula ſive reſponſa dicebantur, quæ à Diis, eorum-ve ſacerdotibus conſultoribus edebantur: ut apud Horat. De Arte. —— *Dicta per Carmina* ſortes. 3 Hoc eſt, prudentiâ, & fortitudine. 4 Gubernetur. 5 In contrarium. 6 Animo revolvendo, benè conſiderando: ſic in Catil. *Cùm ſententias quorundam mecum* reputo, id eſt, conſidero. 7 Id eſt, excellentius, magnificentius, quàm ſcilicet ſit natura humana. 8 Id eſt, quilibet inveniat, hoc eſt, comperiat. 9 Diligentiam, ſolertiam. 10 Potentiam: ſcilicet quia homines de illius imbecillitate conqueruntur. 11 Quia conqueruntur, quod ea ſit *ævi brevis.* 12 Rector: quia animus regit corpus. 13 Gubernator, dominus: nam animus dominatur, corpus ſervit. 14 Scilicet animus. 15 Cùm, quando. 16 Honorem. 17 Id eſt, per viam virtutis, hoc eſt, probitatis, fortitudinis. 18 Cum impetu & vehementiâ tendit. *Graſſari* enim (ſi originem ſpectes) nihil aliud eſt, quam violenter & cum impetu quodam incedere, ſeu *gradi.* Creditur enim frequentativum eſſe à verbo *gradior.* Sæpius tamen accipitur pro vias obſidere, obvioſque veſtibus, aut pecuniâ, aut aliâ quavis reſpoliare: undè *graſſari* propriè dicuntur latrones, qui vias obſident. Sed cum quis *graſſatur*, id eſt, cum impetu ſive frequenti gradu vadit in aliquem, & bono, & malo animo *graſſari* poteſt; ideo & in boam, & in malam partem accipi poteſt. In bonam, ut hoc loco. In malam, cùm ſignificat vi aliquem adoriri. ut apud Plaut. Acta hæc eſt res: certum eſt mori, quam hunc pati lenonem in me *graſſari.* 19 Valens viribus. 20 Celeber, nobilis. 21 Id eſt, fortuito aliquo eventu. Nec mirum, cum animus ſibi ad gloriam neceſſaria abſque Fortunæ præſidio provideat. 22 Indiget. 23 Utpote. 24 Fortuna ſcilicet. 25 Virtutes: undè nonnulli *artem* ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, hoc eſt, à *virtute* appellatam volunt. *Ars* etiam ſumitur pro aſtutiâ, ſive ſit in virtute, ſive in vitio, quâ quis non facilè falli, ſed magis alios fallere poteſt: ut apud Virg. 2. Æneid. ----- *ille dolis inſtructus &* arte *Pelaſgâ.* Ab *ars* dicti ſunt *artifices*, qui artem aliquam exercent; quod *arte* quippiam *faciant*, à quo *artificium* derivatur, id eſt, ars & ſcientia: & *artificioſus*, artificio plenus: & *artificialis*, arte factus: & adverbium, *artificiosè.* Et *quinquertium*, quod Græci *pentathlum* vocant, quo die quinque artium genera in ludis exercebant: & ipſos athletas Livius *quinquertiones* appellat. Ab *ars* compoſita ſunt *iners*, quod propriè ſignificat eum, qui ſine arte eſt. Sed quoniã qui nullã artem exercent,

bonas neque dare, neque [1] eripere cuiquam poteſt. ſin [2] captus [3] pravis cupidinibus, ad [4] inertiam, & [5] voluptates corporis [6] peſſumdatus eſt; [7] pernicioſa [8] lubidine [9] pauliſper [10] uſus, ubi per [11] ſocordiam vires, tempus, ingenium [12] defluxere, naturæ [13] infirmitas accuſatur: ſuam quique culpam [14] actores [15] ad negotia [16] transferunt. [17] Quod ſi hominibus bonarum rerum tanta cura eſſet, [18] quanto ſtudio aliena, ac [19] nihil profutura, multum etiam periculoſa [20] petunt, neque [21] regerentur magis, quam regerent [22] caſus, & [23] eo magnitudinis [24] procederent, [25] ubi

exercent, vel otioſi vel deſides ſunt. vel ignavi, fit, ut *iners* aliquando pro otioſus ſumatur, aut ignavus. Ab hoc fit *inertia*, quòd modò pro ignorantiâ artis, modò pro otio, modò pro ignaviâ uſurpamus. Item *ſolers*, quaſi totus ex arte conſiſtens, induſtrius, ingenioſus. Ter. Fac periculum in litteris, fac in palæſtrâ, in muſicis, quæ liberum ſcire æquum eſt adoleſcentem, *ſolertem* dabo: à quo *ſolertia*, id eſt ingenii acumen, & dexteritas ad rem aliquam agendam.

1 Adimere. 2 Illaqueatus, irretitus, ſcilicet *animus*: ut apud Ter. in Andr. Certè *captus* eſt. 3 Hoc eſt, perverſis cupiditatibus. 4 Ignaviam. 5 Illecebras ut ad luxuriam & gulam. 6 Suppreſſus, dejectus, & ut ita dicam, ſub pedes datus. 7 Exitiosâ. 8 Voluptate. 9 Ad tempus. 10 Scilicet *animus*. 11 Vitæ ignaviam. 12 Periêre. Undè eleganter Seneca de Brevitate vitæ: Sed ubi per luxum atque negligentiam diffluit, nullæ rei bonæ impenditur, ultima demum neceſſitate cogente, quam ire non intelleximus, tranſiſſe ſentimus. Ita eſt, non accepimus brevem vitam, ſed fecimus. *Defluere* propriè, eſt deorſum fluere, delabi, influere. 13 Imbecillitas: quæ naturæ imbecillitas tum nullam meretur excuſationem & veniam, utpote hominum ipſorum vitio contractam. 14 Id eſt, auctores, qui illam ſibi naturæ infirmitatem traxêre. *Actor* enim propriè dicitur omnis, qui aliquid agit. Cic. pro Seſt. Cato & dux, & auctor, & *actor* illarum rerum fuit. Item is, qui in judicio cauſam agit. Apud Juriſconſultos *actor* ferè accipitur pro accuſatore, hoc eſt, pro eo, qui actionem in judicio intendit adverſus reum. *Actor* etiam dicitur Hiſtrio, qui fabulam agit. 15 Hoc eſt, rerum ſuarùm difficultatem. 16 Rejiciunt. 17 Id eſt, ſi homines haberent & gererent tantam curam rerum bonarum, & utilium, id eſt, bonorum animi, quæ ſunt virtutes. Ordo eſt: Quod ſi tanta cura rerum bonarum eſſet hominibus, quanto ſtudio petunt aliena, ac nihil profutura, *&* etiam multum periculoſa; neque regerentur magis caſibus, quam regerent caſus; *& homines* procederent eo magnitudinis, ubi fierent pro mortalibus æterni gloriâ. 18 Id eſt, quantâ diligentiâ, & conatu. 19 Id eſt, nihil commodi, utilitatis-ve allatura. 20 Cupiunt. 21 Gubernarentur. 22 Hoc eſt, incertis rerum eventibus, fortunâ. Quia cum nihil ſibi conſulant, coguntur omnia facere ſecundum eventus, aut neceſſitatem ingruentem. 23 Hoc eſt, ad eam magnitudinem: ſic, *eò ſapientiæ* devenit; id eſt, ad eam ſapientiam. Aliquando *eò* ſumitur pro tanto: ut apud Salluſtium noſtrum in Catil. *Statui res geſtas populi Romani carptim, uti quæque memoriâ digna videbantur, perſcribere: eò magis, quòd mihi à ſpe, metu partibus reipublicæ animus liber erat.* Aliquando ponitur pro ideo, vel propterea. Ter. *Eo ne* es ferox, quia habes imperium in belluas. Aliquando ſignificat uſque illuc: ut apud Liv. lib. 2. Ipſa veſtigia quærentem Dominum *eò* deductura erant. Aliquando pro ad id, ut, hoc *eò* ſpectat, *eò* pertinet. *Eò uſque*, id eſt, in tantum. 24 Devenirent, pervenirent. 25 Hoc eſt, in quâ magnitudine.

1 Hoc

[1] pro mortalibus, gloria [2] æterni fierent: Nam [3] uti genus hominum compoſitum ex corpore & anima eſt: ita res cunctæ, [4] ſtudiaque omnia noſtra, [5] corporis [6] alia, alia [7] animi naturam ſequuntur. [8] Igitur [9] præclara [10] facies, magnæ divitiæ, [11] adhoc [12] vis corporis, & alia omnia [13] hujuſcemodi brevi [14] dilabuntur; at ingenii [15] egregia facinora, [16] ſicuti anima, [17] immortalia ſunt. [18] poſtremo, [19] corporis & fortunæ bonorum, uti [20] initium, ſic [21] finis eſt; omniaque [22] orta [23] occidunt, & aucta ſeneſcunt. animus [24] incorruptus, [25] æternus, rector humani generis, [26] agit, atq; [27] habet cuncta, neq; ipſe [28] ha-

1 Hoc eſt, loco mortalium, aut ex mortalibus: q.d. quoniam nunc ſunt mortales. 2 Immortales, ſemper putaturi: uti ſuprà in Catil. *Virtus clara*, æternaque *habetur*. *Æternum* dicitur tanquam *extra terminum* quia hæc duratio eſt interminabilis. Undè *Æternum*, id dicitur, quod habet durationem prorſus indefectibilem & interminabilem, quæ videlicet nec terminum habuit, nec habebit, imò nec habêre potuit, aut poterit. Et ſic ſolus Deus eſt *æternus*. *Æternitas* enim eſt prorſus interminabilis duratio, cui repugnat prorſus vel *à parte antè*, vel *à parte poſt*, ut loquuntur, habêre terminum. 3 Quemadmodum. 4 Exercitia. 5 Quippe quæ cum corpore ſimul intereant 6 Quædam. 7 Hoc eſt, ſemper durant & æterna ſunt ut animus. 8 Itaque. 9 Formoſa. 10 Figura & ſpecies oris. 11 Inſuper. 12 Fortitudo. 13 Talia; ſcilicet *quæ naturam corporis ſequuntur*. 14 Intereunt. 15 Præclara facta. 16 Scilicet *eſt immortalis*. *Animam* autem eſſe *immortalem* plurimis rationibus comprobari poteſt. Plato ait, quod per *ſe* movetur, neque principium motus, neque finem poſſe habêre. *Animam* autem hominis per ſe movêri ſemper, quia ſit ad cogitandum mobilis, ad inveniendum ſolers, ad percipiendum facilis, ad diſcendum capax: ut qui præterita teneat, præſentia comprehendat; futura proſpiciat, multarum rerum & artium ſcientiam complectatur, immortalem eſſe, ſiquidem nullâ terreni ponderis labe concretus eſt. Egregiè Seneca: Tunc animus noſter habebit, quod gratuletur ſibi, cum emiſſus tenebris, quibus volutatur, non tenui viſu clara proſpexerit, ſed totum diem admiſerit, & redditus cœlo fuerit, cum receperit locum, quem occupavit ſorte naſcendi: ſurſum illum vocant initia ſui. 17 Æterna. 18 Denique. 19 Ad horum verborum intelligentiam, notandum eſt, *Bona* dividi in *Bona Animi*, *Corporis*, & *Fortunæ*. *Bona Animi* dicuntur, quæ Animæ per ſe conveniunt: ut, virtutes, ſcientia, ſapientia. *Bona Corporis* ſunt, quæ afficiunt corpus; ut, ſanitas robur, velocitas, integritas ſenſuum. *Bona fortunæ* (alio nomine *Externa*) dicuntur, quæ neque in animo, neque in corpore, ſed extra nos ſita ſunt: quæ ideò *Bona Fortunæ* dicuntur, quia proveniunt à cauſis externis, in quibus *fortuna* maximè dominatur: ut ſunt divitiæ, gloria, fama, & id genus alia. De his ergo duobus póſtremis *Bonorum* generibus loquitur autor noſter. 20 Principium. 21 Terminus. 22 Nata. 23 Pereunt. 24 Hoc eſt, incorruptibilis, ſ. immortalis: quippe qui non deſtruatur, ut jam paulò antè demonſtravimus. 25 Intellige *à parte poſt*, ut loquuntur, hoc eſt, finem non habens. 26 Ducit, ſ. regit. 27 Poſſidet, intelligit. 28 Poſſidetur, comprehenditur, aut nemini ſubjectus eſt: quod eleganter Seneca oſtendit lib. III. de Benef. c. XX. *Corpora*, inquit, *obnoxia ſunt & adſcripta dominis, mens quidem ſui juris, quæ adeò libera & vaga eſt, ut ne ab hoc quidem carcere, cui incluſa eſt, teneri queat, quò minus impetu ſuo utatur,*

betur. [1] Quo magis [2] pravitas eorum admiranda eſt, qui, [3] dediti corporis [4] gaudiis, per [5] luxum atque [6] ignaviam [7] ætatem agunt: [8] ceterum [9] ingenium, quo neque melius, neque [10] amplius aliud in natura [11] mortalium eſt, [12] incultu atque [13] ſocordia [14] torpeſcere ſinunt; cum præſertim tam multæ, variæque ſint artes animi, [15] quibus [16] ſumma claritudo [17] paratur. Verum [18] ex his [19] magiſtratus, & [20] imperia, poſtremo omnis cura rerum publicarum, minime mihi [21] hac tempeſtate cupiunda videntur: [22] quoniam neque virtuti honos datur; neque illi, quibus per fraudem [23] jus fuit, [24] tuti, aut [25] eo [26] magis honeſti ſunt. Nam, [27] vi [28] quidem regere patriam, aut parentes, quamquam & poſſis, & [29] delicta corrigas; tamen [30] importunum eſt: cum præſertim omnes [31] rerum mutationes [32] cædem, [33] fugam, aliaq; [34] hoſtilia [35] portendant. [36] fru-

utatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cæleſtibus exeat Et alibi. *Animo nihil non eodem, quo intendit, momento pervium eſt, ſideribus velocior, quorum poſt multa ſæcula futuros curſus antecedit.* Et Triſmegiſtus: Dic inquit, animæ tuæ illò abire, & dicto citius illic erit. Præcipe Oceanum tranare, celerrimè illic erit, non ut è loco in locum delata, ſed tanquam jam ibi exiſtens. Jube in cœlum evolet: alias non egebit, neque ullum ei obſtaculum. Non ſolis ardor, non æther, non cœli volutatio, non corpora aſtrorum: quin omnia pervadens ad extremam naturam pervolet. Imò & extra eam (ſi quid extra eam) intuëri tibi licet.

1 Quocirca Ordo eſt: Quò magis pravitas eorum eſt admiranda, qui, dediti gaudiis corporis, agunt ætatem per luxum atque ignaviam: cæterum ſinunt ingenium, quo neque melius, neque amplius eſt aliud in naturâ mortalium, torpeſcere incultu atque ſocordiâ; præſertim cum tam multæ, & variæ artes animi ſint, quibus ſumma claritudo paratur. 2 Perverſitas, iniquitas. 3 Traditi. 4 voluptatibus. 5 Luxuriam, delicias 6 Pigritiam. 7 Id eſt, vitam tranſigunt. 8 Porrò. 9 Induſtriam, ac ſolertiam animi. 10 Majus, magnificentius. 11 Hominum. 12 Negligentiâ, &, ut ita dicam, inexercitatione. 13 Ignaviâ. 14 Torpidum & pigrum fieri, corrumpi. 15 Artibus. 16 Id eſt, maxima nominis celebritas & fama. 17 Id eſt, comparatur, acquiritur. 18 Scilicet artibus. 19 Officia publica, ut prætura, ædilitas, tribunatus. 20 Ut conſulatus, aut prætura, 21 Id eſt, hoc tempore, ſeu hoc pravo temporis ſtatu. 22 Hoc eſt, quoniam virtus, id eſt, probitas non honoratur. 23 Hoc eſt, poteſtas, ſcilicet adipiſcendi magiſtratus aut imperii, 24 Securi: quia ſcilicet, cùm tot ſint ſeditioſi & factioſi, in ſummo verſantur periculo. 25 Idcircò, propterea, quia illis jus fuit iſta adipiſcendi 26 Id eſt, magis honorantur; ſive major illis honor defertur: quia ſcilicet per fraudem & inſidias magiſtratum aut imperia adepti ſunt. 27 Violentiâ 28 Equidem, certè. 29 Peccata. 30 parum decorum, impertinens *Importunus* is dicitur, qui neq; loci neq; temporis, neq; perſonæ habet rationem, moleſtus. Ter. Imò ille ſenex fuit *importunus* ſemper. *Importunum* dicitur, quaſi *ſine portu*. 31 Imperiorum, & imperatorum. 32 Interfectionem, occiſionem. 33 Exilium. 34 Puta exilium, incarcerationem, bonorum publicationem. 35 Oſtendant, denuncient. 36 Sine fructu aut præmio. Ordo eſt: Niti au-

tem

tem fruſtra; neque quærere, fatigando ſe, aliud, niſi odium, eſt extremæ dementiæ: niſi fortè quem lubido inhoneſta & pernicioſa tenet,

ſtra autem [1] niti, neque aliud, ſe fatigando, niſi odium [2] quærere, [3] extremæ dementiæ eſt: niſi forte quem [4] inhoneſta & [5] pernicioſa lubido [6] tenet, gratificari potentiæ paucorum decus atque libertatem ſuam.

1 Laborare, conari, ut per vim regas patriam. 2 Acquirere, conciliare. 3 Summæ ſtultitiæ. 4 Indecora. 5 Exitioſa. 6 Occupat, invadit. *Tenêre* propriè, eſt apprehenſum habêre, detinêre. Virg. ——— *Neque te* teneo, *neque dicta refello.* Per translationem ſumitur pro habitare, poſſidêre. Idem: *Vrbs antiqua fuit, Tyrii* tenuêre *coloni, Carthago, Italiam contrà.* Item apud Ovid. ——— *Nil non mortale* tenemus: Id eſt, poſſidemus. Aliquando ſumitur pro meminiſſe, ſcire, intelligere. Plaut. Nunc *teneo*, nunc ſcio, quid hoc ſit negotii. *Tenêre iter*, eſt iter dirigere, quod & *iter habêre* dicimus. Aliquando pro remorari. Virg. *Hunc Phœniſſa* tenet *Dido.* *Tenêre* item ſumitur pro demulcêre, in admirationem ſui pertrahere: ut Pictura iſta artificum oculos *tenet*; id eſt, in contemplationem ſui adducit. *Tenet me ſpes*, hoc eſt, ſpero, & exſpectatione ducor. *Tenêre furti*, eſt furto obnoxium eſſe. A *teneo* fit *tenor*, hoc eſt, continuatio, ordo, concentus. Virg. aliumve habuiſſe *tenorem*, Crediderim. *Tenor* etiam accentus vocatur, quòd *teneat*, hoc eſt, dirigat ſermonem. Item *tenus*, ſecundum nonnullos, quòd quæ tenuia ſunt, facilè *teneantur*. Et *tenax*, quod modo ſignificat id, quod retinet, ut glutinum *tenax*; modò parcum, avarum. Apulejus: Homo dives, ſed nimium *tenax*, Modò conſtantem, durum, perſeverantem. Horatius: Juſtum, & *tenacem* propoſiti virum. Ab hoc fit *tenacior*, *tenaciſſimus*: *tenaciter*, *tenacius*, *tenaciſſime*; item *tenacia*, ſive *tenacitas*, quod modo pro perſeverantiâ, & duritiâ, modo pro parſimoniâ accipitur. Et *pertinax*, durus, obſtinatus, perſeverans: à quo *pertinacia* duritia, animi perſeverantia. Item à *teneo* compoſita fiunt *attinet*, & *pertinet*, quæ ferè imperſonalia ſunt: quam-vis aliquando perſonaliter proferantur. Sunt autem ejuſdem penè ſignificationis, & ſignificatio eorum latiſſimè patet. Nam & ea *attinêre* ſive *pertinere* ad nos dicimus, quæ dominii noſtri ſunt, & ea, quæ aliquo jure poſſidemus, quam-vis non ſint noſtri dominii. Item ea, quæ in nullâ noſtrâ causâ ſunt, ſed eſſe poſſunt. Hinc aliquando *pertinere ad me* accipimus pro eo, quod eſt officium meum eſſe, ſive onus mihi incumbere. Item *abſtineo*, tempero, eſt ferè idem quod *contineo*. Undè *abſtinentia*, de quâ diximus in Catil. *obtineo*, adipiſcor. *Contineo*, quod propriè eſt intra ſe teneo, ut Ægypti partem Aſia *continet*, partem Africa. Aliquando ſumitur pro eo, quod eſt invitum, & quaſi repugnantem teneo. Ter. Ruri fere ſe *continebat*. Hinc fit *continens*, temperans. Aliquando etiam pro continuo, ac conjuncto accipitur. Cicero: In *continentibus* quidem terris veſtrum nomen dilatari poteſt. Hinc Ulpian. *continentes Provincias* vocat, quæ Italiæ conjunctæ ſunt, ut Galliam, & Germaniam. Et adverbium *continenter*, pro conjunctè, continuèque accipitur. Plinius Trium dierum ſitim *continenter* tulit. Item cum fœminino genere profertur, *continens* ſumitur pro terrâ, quæ non eſt inſulâ, quam vulgò *terram firmam* appellant: ut ex Sicilia ad *continentem* parum intercapedinis eſt. Neutro verò genere *continens* pro firmamento rationis à rhetoribus uſurpatur. Continens quoque participium eſt præſentis temporis, & ſignificat quicquid aliquid continet. Item à *contineo* fit *contentus*, & propriè eſt cui in aliquâ re, etiam parvâ, abundè ſatisfactum eſt: undè *contentam* naturam parvis, ac minimis rebus dicimus, id eſt, cui parvæ, & minimæ res ſatisfaciunt. Ter. Quia neque tu uno eras *contenta*, neque ſolus dedit. Dicitur autem *contentus*, quaſi *contineat*, quod animo ſatisfacit: eſtque in hac ſignificatione non participium, ſed nomen. Quando verò eſt participium, ſignificat

[1] potentiæ [2] paucorum [3] decus atque libertatem ſuam [4] gratificari, [5] Ceterum [6] ex aliis negotiis, quæ ingenio exercentur, [7] in primis [8] magno uſui eſt [9] memoria rerum geſtarum: [10] cujus de [11] virtute quia multi [12] dixere, [13] prætereundum puto; [14] ſimul, [15] ne per [16] inſolentiam quis exiſtimet [17] memet [18] ſtudium meum laudando extollere. Atque ego [19] credo [20] fore, qui, quia [21] decrevi procul à [22] republica ætatem agere, tanto tamque utili [23] labori meo nomen [24] inertiæ imponant: [25] certe, quibus maxima [26] induſtria videtur, [27] ſalutare plebem, & [28] conviviis [29] gratiam quærere. [30] Qui ſi [31] reputaverint, & quibus ego temporibus [32] magiſtratum adeptus ſum; & [33] quales vi-

cat id, quod continetur. Apulejus: Cujus pecúnia omnis parvâ arculâ *contenta* erat. Item à *contineo* fit verbum *continuo*: de quo diximus ſuprà. A *teneo* quoque fit *detineo*, remoror, occupo. *Suſtineo*, de quo in Catil. *Diſtineo*, arceo, repello, extrà teneo. Virg. *Dùm diſtinet hoſtem Aggere murorum*. *Retineo*. remoror, teneo. Undè *retinacula* habenæ dicuntur, quòd iis equi & alia animalia *retineantur*. 1 Poteſtati. 2 Scilicet ambitioſorum. 3 Honorem. 4 Impendere, gratis concedere, gratiam facere. *Gratificari* autem, eſt rem gratam facere. Cic. Cur tibi hoc non *gratificer*, neſcio. Differunt tamen *gratificari*, & *gratum facere*; quòd *gratificari* contineat in ſe quiddam majus; eſt enim beneficum eſſe: *gratum facere*, eſt obſequi, & inſervire. 5 Porrò. 6 Id eſt, inter alia negotia, & artes. Proſequitur utilitates & commoda ex hiſtoriis profluentia, ut ſcilicet hoc pacto inſtituti ſui rationem reddat ac commendet. Ordo eſt: Cæterum memoria rerum geſtarum eſt ex aliis negotiis, quæ exercentur ingenio, in primis magno uſui: de cujus virtute quia multi dixêre, *ego* puto prætereundum; ſimul, ne quis exiſtimet memet per inſolentiam extollere laudando meum ſtudium. 7 Præcipuè, maximè. 8 Hoc eſt, magnæ utilitati: quam utilitatem elegantiſſimè Cicero 2. De Orat. expreſſit, dicens: *Hiſtoria eſt teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis.* 9 Id eſt, hiſtoria, ſive hiſtoriarum lectio. 10 Scilicet memoriæ rerum geſtarum, ſive hiſtoriæ. 11 Præſtantiâ, valore. 12 Verba fecerunt, artificiosè diſſeruerunt. 13 Scilicet *ſilentio*. 14 Pariter, hac de causâ. 15 Hoc eſt, ne aliquis. 16 Laſciviam. 17 Me ipſum. 18 Exercitium, diligentiam amplificare, efferre. 19 Exiſtimo. 20 Futuros eſſe, ſcilicet homines invidos. 21 Conſtitui firmiter. 22 Id eſt, ab adminiſtratione & curâ reipublicæ: ſic in præfatione Catil. *Igitur, ubi animus ex multis miſeriis, atque periculis requievit, & mihi reliquam ætatem* à republicâ *procul habendam decrevi, non fuit conſilium, ſocordiâ atque deſidiâ bonum otium conterere.* 23 Scilicet *conſcribendi hiſtorias*. 24 Ignaviæ. 25 Scilicet illi homines imponent labori meo nomen inertiæ. 26 Solertia. 27 Id eſt, ex blandâ plebis ſalutatione benevolentiam ſibi conciliare. 28 Hoc eſt, conviviis plebi exhibitis, quibus gratiam populi captabant. 29 Hoc eſt, favorem plebis captare & acquirere. 30 Scilicet homines invidi. 31 Attentiùs conſideraverint. 32 Præturam intelligit, quam turbulento Reipublicæ ſtatu conſecutus eſt. 33 Scilicet præſtantes. Et Catonem potiſſimum innuere videtur, is enim, præturam petens, repulſam tulit.

ri [1] idem [2] aſſequi nequiverint; & poſtea, [3] quas genera hominum in [4] Senatum pervenerint: profectò exiſtimabunt, me magis [5] merito, quam ignavia, [6] judicium animi mei mutaviſſe; [7] majuſque commodum ex [8] otio meo, quam ex [9] aliorum negotiis, reipublicæ [10] venturum. Nam ſæpe audivi, [11] Q. Maximum, P. Scipionem, [12] præterea civitatis noſtræ [13] præclaros viros ſolitos ita dicere; cum majorum [14] imagines intue-

1 Quod ego, ſcilicet Magiſtratum. 2 Adipiſci 3 Qualia, nempe homines ignobiles, qui non erant digni, ut in Senatum admitterentur. 4 Hoc eſt, collegium, aut ordinem ſenatorium. 5 Hoc eſt, juſtâ de causâ. 6 Hoc eſt, propoſitum, inſtitutum. 7 Id eſt, majorem utilitatem. 8 Id eſt, ſtudio conſcribendi hiſtorias: quod *otium honeſtum* dicitur, quia in eo otio homines, à rebus gerendis ſe ſubtrahentes, in aliquo honeſto ſtudio plurimum occupantur. 9 Scilicet rempublicam malè gubernantium. 10 Obventurum. 11 Hic *Q. Maximus* fuit ex familiâ Fabiorum. *Fabii* verò Romani nobiliſſimi potentiſſimique fuêre, (cognomen hoc ſortiti ex re ruſticâ, ſicut alii veterum haud infimæ ſortis. Sicut enim Cicerones, Piſones, ac Lentuli, ob ciceres piſa, lenteſque eximiè ſatas, generoſum familiæ nomen adinvenêre; ita *Fabii* à *fabarum* ſatione. Quicquid enim otii à ſeverioribus curis habuerunt veteres, illud omne agriculturæ impenderunt, ut Cicero in Catone Majore teſtatur: licet non deſint, qui à *fodiendo*, quod primum per *foſſas* venandi morem indixerint, appellatos arbitrentur) qui bellum adversus Vejentes ſoli cum ſuis clientibus & ſervis in ſe receperunt: cumque ex levibus aliquot præliis ſæpius victoriam reportaſſent, ad Cremeram fluvium inſidiis circumventi, ad unum omnes cæſi ſunt: undè Ovidius lib. 2. Faſt. *Una dies Fabios ad bellum miſerat omnes: Ad bellum miſſos abſtulit una dies.* Ex tanta Fabiorum clade unus tantum ſuperfuit, qui nondum armis per ætatem idoneus, in urbe relictus erat: ex cujus ſanguine per longam nepotum ſeriem natus fuit Fabius ille maximus, qui Dictator adverſus Annibalem creatus, cunctabundâ quadam prudentiâ rem ſive imperium Romanum, aliorum Imperatorum temeritate labefactatum, primus reſtituit, adeò ut veriſſimè de eo Ennius dixerit: *Unus homo nobis cunctando reſtituit rem.* Hic enim primus docuit ſapientiam nunquam cum temeritate conjungi, neque ad conſilium caſus admitti, ſed rationem ſemper fortunæ dominari. Itaque noluit unquam, niſi quantum neceſſitas cogeret, cum hoſte certare: ſed illorum impetum in dies fruſtrari, & multis modis illudere: donec ſuis ipſis viribus conficerentur. Nam loca, undè illis commeatus eſſe poſſent, quam maximâ diligentiâ occupabat: de quo lege Valer. Maxi. lib. III. c. VIII. & lib. IV. c. I. & Plutarchum in Maximo. Porro Fabiæ hujus gentis ſex ſtirpes fuêre, ut tabulæ Capitolinæ, ac nummi veteres teſtantur. Tres frequentes, *Ambuſti*, *Maximi*, & *Vibulani*. *Ambuſti*, autore Feſto, dicti ſunt à Fabio Eburno, quòd fulmine *ambuſtus* ſit. *Maximi* à Q. Fabio Rulliano, qui cenſor cum P. Decio, omnem forenſem turbam ſecretam in quatuor tribus conjecit, *Urbanaſque* appellavit. Quæ res adeò gratis animis accepta eſt, ut *Maximi* cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac temperatione ordinum adeptus ſit. Livius lib. IX. *Vibulani* à *Vibono* forſan oppido, quod in Brutiis condidit Hercules. Minùs frequentes, *Buteones*, *Dorſones*, *Pictores*. Aliqui addunt ſtirpes alias, ſed earum paucæ tantum in veteribus nummis reperiuntur. 12 Præter eos. 13 Celebres. 14 Effigies, picturas aſpicerent. Romani enim majorum ſuorum imagines in atriis cum titulis ſuis ponebant, ut eorum virtutes poſteri non ſolum legerent, ſed etiam imitarentur. Lege Roſinum lib. I. c. XIX. Antiquit. Rom. *Imago* autem eſt inſignis ali-

rentur, vehementiſſime ſibi animum ad virtutem [1] accendi. ſcilicet non [2] ceram illam, neque [3] figuram [4] tantam vim in ſeſe habere; ſed memoria [5] rerum geſtarum eam flammam egregiis viris in pectore creſcere, neque prius [6] ſedari, quam virtus [7] eorum famam atque gloriam [8] adæquaverit. [9] At contra, quis eſt omnium [10] his moribus, [11] quin divitiis, & ſumptibus, non probitate, neque induſtria, cum majoribus ſuis [12] contendat? [13] etiam [14] homines novi, qui antea per virtutem ſoliti erant [15] nobilitatem antevenire, [16] furtim, & [17] per latrocinia potius [18] quam bonis artibus, ad imperia & honores [19] nituntur. [20] Proinde quaſi [21] prætura, & conſulatus, atque alia [22] omnia hujuſcemodi [23] per ſe ipſa clara, & magnifica ſint, ac non [24] perinde [25] habeantur, ut eorum, qui [26] ea ſuſtinent, virtus eſt. Verum [27] ego [28] liberius, [29] altiuſque proceſſi, dum me [30] civitatis morum [31] piget

alicujus viri ſimulachrum, oris ſimilitudinem, artificiosè effictam, coloribus pigmentiſque adumbratam referens, quod in inſigniori & celebriori domus parte, ligneo armario includebatur. *Imago* tamen aliquando ponitur, pro quacunque ſimilitudine. Ab *imago* fit verbum *imaginor*, quod propriè eſt alicujus rei ſimilitudinem mente comprehendo: à quo *imaginarium* dicimus, quod re non eſt, ſed tantùm cogitatione comprehenditur. & *imaginatio*, actus ipſe imaginandi. 1 Inflammari. 2 Hoc eſt materiam illam, ex quâ imagines fiebant, ſtatuam ceream. 3 Id eſt, picturam, imaginem majorum. 4 Scilicet, ut accendant animos intuentium ad virtutem. 5 A majoribus ſuis. 6 Extingui, comprimi flammam illam, ſeu illam cupiditatem. 7 Sc. majorum ſuorum. 8 Hoc eſt, ex æquo conſecuta fuerit. 9 Sed è contrario. Ordo eſt: At contra, quis omnium eſt his moribus, quin contendat cum majoribus ſuis divitiis, & ſumptibus, non probitate, neque induſtriâ? Etiam homines novi, qui erant ſoliti antevenire anteà nobilitatem per virtutem, nituntur ad imperia & honores potiùs furtim, & per latrocinia, quàm bonis artibus. 10 Hoc eſt, vivens ſecundum mores hujus noſtri ſeculi. 11 Qui non. 12 Certare audeat. 13 Inſuper. 14 Id eſt, quorum majores nunquam clari fuère, ſed ipſi per ſe ipſos clari eſſe incipiunt, & magiſtratus in civitate aſſequi. 15 Id eſt, viros nobiles vincere. 16 Fraude, dolo 17 In bellis enim civilibus multa rapuerant, ac indè divites facti, largitionibus magiſtratus emebant. 18 Id eſt, bonis mediis. 19 Id eſt, conantur pervenire. 20 Perinde, eodem modo. 21 Officium aut dignitas prætoris. 22 Sc. *officia* ſeu *imperia*. 23 Id eſt, abſolutè, ſimpliciter, ſine acceſſione alterius dignitatis. 24 Prorſus ita. 25 Æſtimentur. 26 Hoc eſt, funguntur iis, ſc. *officiis*, quia (ut ille ait apud Terentium) *hæc perinde ſunt, ut illius animus, qui ea poſſidet: Qui uti ſcit, ei bona: illi, qui non utitur rectè, mala.* 27 Salluſtius ſcil. 28 Id eſt, nimiâ ac majori uſus ſum licentiâ, quâ carpſi mores civitatis, quam in prologo fieri par eſt. 29 Hoc eſt, longiùs & fuſius exordium meum, quam neceſſitas poſtulabat, repetivi. 30 Id eſt, urbis Romæ. 31 Miſeret.

[1] tædetque. nunc [2] ad incœptum [3] redeo. 5 [4] Bellum [5] ſcripturus ſum, [6] quod populus R. [7] cum Jugurtha rege Numidarum [8] geſ-

1 Hoc eſt, tædium & faſtidium capit. 2 Scilicet *opus*: hoc eſt, ad narrationem belli Jugurthini. 3 Id eſt, venio. Ubi obiter notandum eſt, præpoſitionem (*Re*) non ſemper ſignificare iterationem, ſed terminum; aut ſi mavis, nihil addere ſignificationi ſui ſimplicis: ut, *recaleo*, nihil aliud eſt, quam caleo. Aliquando perfectionem denotat: ut, *Recognoſco*, id eſt, perfectè cognoſco. Quandoque reciprocationem: ut, *Redamo*, id eſt, amantem viciſſim amo, in amore reſpondeo. Aliquando iterationem, & tum idem eſt quod iterum, rurſus: ut, *Renovo*, hoc eſt, rurſus facio novum. Aliquando contrà, ſive adversùs: ut, *Reluctor*, hoc eſt, repugno, reſiſto. Aliquando retrò: *ut*, *Reſpicio*, id eſt, retrò aſpicio. Interdum reditum ad priſtinum ſtatum: ut, *Repueraſco*, hoc eſt, ad pueritiam redeo. Aliquando verbi ſignificationem, cum quo componitur, contrariam facit: ut, *Retego*, id eſt, quod tectum erat denudo; *Reſero*, quod ſerâ clauſum erat, aperio; *Recludo*, clauſum patefacio; *Revelo*, velamentum tollo; *Reſigno*, ſignatum aperio; *Retexo*, quod textum erat, diſſolvo, & alia hujusmodi. 4 Hic Salluſtius proponit ſummam hujus operis, dicitque ſe ſcripturum eſſe *bellum Jugurthinum*: quod ortum eſt Anno Urbis conditæ DC XLII. P. Scipione Naſicâ, & L. Calpurnio Beſtiâ Coſſ. ſicut bellum Catilinarium Cicerone & Antonio Coſſ. Bellum hoc fuit atrociſſimum, *& fuit in Jugurthâ* (ut ait Florus lib. 3. c. 1.) *quod poſt Annibalem timeretur.* 5 Ego Salluſtius. 6 Scilicet bellum. 7 Id eſt, contra, adverſus Jugurtham: ſic dicimus, *cum* hoſte pugnare; id eſt, contra hoſtem. Aliquando præpoſitio *cum* notat ſocietatem & conjunctionem: ut, ſummâ *cum* benevolentiâ, ſummâ *cum* hilaritate & lætitiâ illum excepi: ſic, *cum* Socrate profectus ſum. *Cum aliquo facere*, eſt ejus partes ſequi. Aliquando *cùm* eſt adverbium, & accipitur, pro quando. Cic. Nonnihil (inquit) me conſolatur, cùm recordor, quantâ me complectaris benevolentiâ. Interdum pro ex quo: ut, Septimus menſis eſt, *cùm* in haſce ædes pedem nemo intulit. Aliquando denotat cauſam, & ſumitur pro quoniam, & regit ſubjunctivum: ut, *cùm inveniam* Latinos proprio ſermone hæc parum attigiſſe, conatus ſum pro viribus. Junguntur aliquando duo iſta vocabula *cùm* & *tùm* quæ licet idem ferè ſignificent, diverſo tamen modo ordinantur; nam *cùm* eſt nota minoris, & *tùm* majoris: ut, *cùm* in cæteris, *tùm* maximè in hoc. *Cum populo agere*, eſt rogare populum, quid ſuffragiis ſuis aut jubeat, aut vetet. Cæterum hic Jugurtha ex pellice Manaſtabilis filius, Maſiniſſæ nepos erat, quem Micipſa, rex Numidiæ, Scipioni, rem cum Numantinis gerenti, auxilio miſit, cumque ibi res magnas feliciter & fortiter geſſiſſet, eaſque Scipio litteris, etiam ad Micipſam datis, teſtaretur, rex eum, etſi Atherbalem, & Hiempſalem filios haberet, tamen in filium, adoptavit, atque dum ſuis tutorem & patronum hoc beneficio ſibi demerêri parat, percuſſorem in ſuos immiſit, ut ex ſequentibus patebit. 8 Habuit, tractavit. *Gerere* propriè, eſt portare. Virg. *Bella manu lethum* gero. Aliquando accipitur pro facere. Hinc *geſta*, & *res geſta* dicuntur: de quibus hoc obiter notandum eſt, quòd nonnulli *geſta* & *acta* ita diſtinguant, ut *geſta* ſint in adminiſtratione magiſtratus, & in bello, ac in rebus majoribus, ad rempublicam, vel ad plurimos ſpectantibus, ut *geſta* Alexandri, Pompeji, Cæſaris: *acta* etiam privatarum rerum, & minorum ac familiarium. Et frequentativum *geſto*. Et *geſtus* nomen quartæ declinationis, quo indicatur quid geràtur: à quo fit verbum *geſtio*, quod propriè ſignificat, lætitiam animi cum quodam corporis motu exprimo. Teren. Qui me rogitando obtundat, quid *geſtiam*, aut quid lætus ſim. Aliquando tamen pro cupio accipitur. Item à *geſto geſticulor* ejuſdem ſignificationis: à quo *geſticulator*, *geſticulatrix*, *geſticulatio*. Et *geſtamen*, quicquid geſtatur, ut veſtes, arma, & ſimilia. Item à *gero* fit *ge*[illegible], quod ſub unâ voce activum, & paſſivum

ſenſum

ſit: [1] primum, quia [2] magnum & [3] atrox, [4] variaque victoria fuit: dein, quia [5] tum primum ſuperbiæ [6] nobilitatis [7] obviam itum eſt. quæ [8] contentio divina & humana cuncta [9] permiſcuit, [10] eoque vecordiæ [11] proceſſit; uti [12] ſtudiis civilibus [13] bellum, [14] atque vaſtitas Italiæ finem facerent. Sed prius quam hujuſcemodi rei initium [15] expedio, pauca [16] ſupra repetam; [17] quo, [18] ad cognoſcendum, omnia illuſtria magis, magiſque [19] in aperto ſint. [20] Bello [21] Puni-

ſenſum *gerat*. Præterea à *gero* compoſita fiunt *aggero*, quod eſt aggrego: undè *agger* fit, qui eſt cujuslibet rei coacervatio. Item eminentia mediæ viæ, exageratis lapidibus ſtrata. Et aliud compoſitum *exaggero*, quod eſt coacervo. *Egero*, extra gero: à quo fit *Egeria* nympha, cui ſacrificare prægnantes ſolebant, quòd eam putabant facilè fœtum alvo *egerere*. *Ingero*, importo, miſceo. *Suggero*, modo ſupporto, ſubminiſtro, modo inſinuo: à quo *ſuggeſtio*, inſinuatio: & *ſuggeſtus* pulpitum, hoc eſt, locus excelſior, undè oratio habêri ad populum ſolet. Dictus *ſuggeſtus*, quòd ibi ligna *ſuggerantur*, in quibus ſtari poſſit. *Pulpitum* verò quaſi *publicum*, quòd qui conſcendit, *publicè* ſpectetur. *Digero*, ordino, diſpono. Ab hoc *digeſtio*, ordinatio, *Congero*, quod propriè ſignificat congrego. Per Metaphoram tamen ponitur pro nidifico, quòd ibi congregentur, quæ ad faciendum nidum ſunt neceſſaria. Virg. *Namque notavi Ipſe locum aëriæ quò* congeſsêre *palumbes*. Hinc *congeries* coadunatio appellata. *Regero*, retrò gero. 1 Hoc eſt, primâ de causâ: q. d. Scripturus ſum hoc bellum multis de cauſis: prima cauſa hæc eſt, &c. 2 Quia ſcilicet bellum iſtud magno exercitu, multiſque modis eſt geſtum. 3 Sævum, crudele: quia ſcilicet multi in eo o ciſi fuére. 4 Malim hæc eſſe ablativi caſus, ita ut ſenſus ſit: Bellum hoc habuit variam victoriam tam Romanorum, quàm Jugurthinorum. 5 Eo tempore, ſcilicet ex quo Marius conſulatum adeptus eſt. 6 Id eſt, nobilium, qui homines plebeios penitus depreſſerant: abſtractum pro concreto; ut in Prolog. hujus belli: *Etiam homines novi, qui anteà per virtutem ſoliti erant* nobilitatem *antevenire, &c.* id eſt nobiles 7 Occurſum eſt, & reſiſtentia facta; ſic infrà dicit Atherbal. 8 Lis, certamen, ſcilicet inter nobiles & plebejos. 9 Perturbavit, confudit: ex hac enim contentione bellum civile inter Marium & Syllam ortum eſt, plebe ſcilicet Marium, nobilibus verò Syllam ſibi ducem creantibus. 10 Hoc eſt, pervenit ad eam vecordiam ſeu inſaniam: ſic ſuprà: *& eò magnitudinis procederent.* 11 Scilicet ea contentio. 12 Contentionibus, factionibus. 13 Intellige civile. 14 Q. d. Non priùs ſeditionum contentionibus finis eſt impoſitus, quàm tota civitas, atque univerſa Italia vaſtata eſt: & cæde ac civium ſanguine repleta eſt. 15 Narro. Ter. Agedum, hoc mihi *expedi.* De hac voce egimus in Catil. 16 Altiùs, & prius: ſic in Catil. *Res ipſa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit*, ſuprà *repetere.* 17 Ideò ut. 18 Id eſt, ut cognoſcantur: hic gerundium in *dum* ſumitur paſſive, ut in illo Virgilii. —— *Uritque videndo Fœmina*: id eſt, cùm videtur fœmina. De hiſce vide in Catil. 19 Id eſt, aperta, manifeſta. 20 Id eſt, tempore belli Punici ſecundi. Ordo eſt: Maſiniſſa, rex Numidarum receptus bello punico ſecundo, (quo Hannibal, dux Carthaginienſium, poſt magnitudinem nominis Romani, attriverat maximè opes Italiæ) in amicitiam à Publio Scipione (cui fuit poſteà ex virtute cognomen Africano) fecerat multa & præclara facinora rei militaris. 21 Carthaginienſi. *Pœni* enim dicuntur Carthaginienſes, quaſi Phœnices. Nam de Tiro, parte *Phœnicis regionis*, venerunt, qui Carthaginem condiderunt: inde Punicus, *id eſt, Carthaginienſis.*

1 Tri-

co[1] ſecundo, quo dux Carthaginienſium [2] Hannibal,[3] poſt magnitudinem nominis

1 Tria enim Romani cum Pænis ſive Carthaginienſibus bella geſſerunt. Primum bellum Punicum ſuſceptum eſt, quia *cum Meſſana* (ut refert Florus lib. 2. c. 2.) nobiliſſima *Siciliæ civitas*, populi Romani ſocia. *quereretur de impotentiâ Pænorum: populus Romanus, Appio Claudio Coſ.* (qui ob id *Caudex*, quod primum *caudicem*, hoc eſt, navem belli gerendi in Siciliam causâ conſcenderit, cujus Senecam de Brevit. vitæ c. 13. & Suetonium in Tiber. c. 2. auctores habeo) *primum frenum ingreſſus eſt, fabuloſis infame monſtris* (nempe Scyllâ & Charybdi) *æſtuque violentum: ſed adeò non eſt exterritus, ut illam ipſam ruentis æſtus violentiam pro munere amplecteretur: ſtatimque ac ſine morâ Hieronem, Syracuſanum regem, tantâ, celeritate vicit, ut ille ipſe ſe prius victum, quàm hoſtem videret, fateretur*: & deinde Duilius conſul in Siciliâ adverſus claſſem Pænorum pugnavit, primuſque Romanorum ducum navalis victoriæ triumphum egit: & eam ob cauſam ei perpetuus honos habitus, ut *Duilius Imperator, non contentus unius diei triumpho, per vitam omnem, ubi à cœnâ rediret, prælucêre funalia, præcinere ſibi tibias juſſerit, quaſi quotidiè triumpharet*: atque inſuper columna ipſi publico in foro erecta ſit, teſte Plinio lib. 34. c. 5. Secundi belli Punici (de quo hic loquitur autor noſter) cauſa hæc fuit: Annibal, Amilcaris filius, in odium Romanorum ſacramento, ex patris autoritate à nono ætatis ſuæ anno obſtrictus, jam agens XXVI. & ab exercitu ſuo Imperator ſalutatus, delet à Sagunto, Hiſpaniæ Tarraconenſis urbe, fœdera Pœnorum cum Rom. icta violat: ipſe Annibal ſuperato Pyrenæo ſaltu per Gallias, fuſis qui reſiſtere ei conati erant, ad Alpes venit: & laborioſo per eas tranſitu, cum montanos quoque Gallos obvios aliquot præliis repuliſſet, deſcendit, ibique ſex-decim annos contrà Romanos proſperè pugnavit: tandem à Scipione *Africano* (qui à devicta *Africa* cognomen iſtud invenit) bello finis impoſitus eſt: de quo Livius lib. 21. & Florus lib. 2. c. 6. multa ſcribunt. Tertii belli Punici initium hoc fuit: inter M. Porcium Catonem, & Scipionem Naſicam, diverſis certatum eſt ſententiis. *Catone inexpiabili odio delendam eſſe Carthaginem pronuntiante; Scipione Naſicâ ſervandam ſuadente*: placuit nihilominus Carthagini (malè jam diu cogitanti, & quia contra Maſiniſſam, Numidiæ regem, P. Romani ſocium ac amicum, violato fœdere arma ſumpſerat, adhæc quòd naves plures, quam ex lege permiſſæ erant, haberet, & quòd filium Maſiniſſæ, nempe Gulaſſam, qui cum legatis Romanis erat, urbe excluſum immiſſo ex inſidiis equitatu violaſſent) bellum indici. Uticenſes legati Romam venerunt, ſe ſuaque dedentes: ea legatio, veluti maximum belli omen, grata patribus, acerba Carthaginienſibus fuit. Legati triginta Romam venerunt, per quos Carthaginienſes ſe dedebant. Catonis ſententia pervicit, ut decreto perſtaretur, & ut Conſules quamprimum ad bellum proficiſcerentur. *Mancino deinde conſule terra marique ſervebat obſidio. Operis portus nudatus eſt: & primus, & ſequens, & tertius jam murus; cum tamen Byrſa, quod nomen arci fuit, quaſi altera civitas reſiſtebat. Quamvis profligato urbis excidio, tamen fatale Africæ nomen Scipionum videbatur. Igitur in alium Scipionem converſa Reſpublica, finem belli repoſcebat. Hunc Paulo Macedonico procreatum, Africani illius magni filius in decus gentis aſſumpſerat, hoc ſcilicet fato, ut, quam urbem concuſſerat avus, nepos ejus everteret*: verba ſunt Flori lib. 2. c. 15. quem lege. 2 Hic fuit (ut cœpimus dicere) Amilcaris filius, dux aut Imperator Carthaginienſium, quem adhuc impuberem jurejurando pater ante aras aſtrinxiſſe fertur, ut cum primùm per ætatem liceret, arma contra Romanos ſumeret. Sed de hoc jam diximus. 3 Id eſt, poſtquam nomen Romanum ad maximam pervenerat dignitatem: nam tunc nomen Romanorum magnum erat per totum terrarum orbem, propter magnitudinem imperii.

Romani, Italiæ opes [1] maxime [2] attriverat; [3] Maſiniſſa rex Numidarum, in amicitiam receptus à P. Scipione, cui poſtea Africano cognomen [4] ex virtute fuit, multa & [5] præclara rei militaris facinora [6] fecerat: [7] ob quæ, [8] victis Carthaginienſibus, & capto [9] Syphace, [10] cujus in Africa magnum, atque late imperium [11] valuit, populus R. quaſcumque urbes, & agros [12] manu ceperat [13] regi dono dedit. [14] Igitur amicitia [15] Maſiniſſæ [16] bona atque [17] honeſta [18] nobis [19] permanſit: [20] ſed imperii, vitæque ejus, finis idem fuit. [21] Dein Micipſa [22] filius regnum ſolus obtinuit, Manaſtabale, & Guluſſa [23] fratribus morbo [24] abſumtis. [25] Is Atherbalem, & Hiempſalem [26] ex ſeſe [27] genuit; Jugurthamque filium Maſtana-

1 Præcipuè. 2 Comminuerat; quia ſcilicet multas & clariſſimas victorias in Italiâ ex ducibus atque imperatoribus Romanis aſſecutus fuerat. 3 Hic avus fuit Jugurthæ, pater Micipſæ, acerrimus primum nominis Romani hoſtis, poſtea verò fideliſſimus ſocius. 4 Id eſt, propter virtutem, id eſt, fortitudinem. 5 Illuſtria facta. 6 Scilicet Maſiniſſa; quia una cum Scipione bis Haſdrubalem & Syphacem prælio atque acie vicit: & poſtremo ipſum Hannibalem. 7 Scilicet præclara rei militaris facinora. Hic præpoſitio *ob* eſt propter, & denotat cauſam: Ter. Ergo prætium *ob* ſtultitiam fero. Aliquando ſignificat coram: ut, *Ob* oculos verſari. 8 Hoc eſt, poſtquam Carthaginienſes erant victi, & Syphax captus. 9 *Syphax* Numidiæ rex fuit, qui, cùm Scipioni per Lælium fuiſſet conciliatus, bellique ſocietatem, amicitiæ fœdera, & contra Pœnos conſilia cum eo iniiſſet, paulò poſt ſollicitatus à Carthaginienſibus per nuptiarum occaſionem formoſiſſimæ fœminæ Sophonisbæ, Aſdrubalis filiæ, amicitiæ Scipionis renunciavit, ab eoque defecit, & Carthaginenſium arma ſecutus, brevi tempore à Lælio, & Maſiniſsâ captus ad Scipionem catenatus ductus eſt, à quo in triumpho circumductus, & deinde in carcerem incluſus inediâ vitam finiit: atque ſic perfidiæ illius pœnas dedit. Lege Val. Max. de hac perfidiâ diſputantem lib. 6. c. 9. Contra Maſiniſſa à Syphace regno exturbatus erat: exſul itaque & profugus, ſemel à Scipione receptus, fidem egregiè coluit: quare à Romanis rex ſalutatus, & ampliſſimo Syphacis regno donatus eſt. Regum totius Africæ maximus & potentiſſimus, vixit ad nonageſimum ætatis annum, florens opibus, gloriâ, & dignitate: tanti eſt ſervaſſe fidem, aut ad felicem inclinaſſe parietem. 10 Syphacis ſcilicet. 11 Multum potuit. 12 Vi. 13 Maſiniſſæ. 14 Ordo eſt: Igitur amicitia Maſiniſſæ permanſit nobis bona atque honeſta: ſed idem fuit finis imperii ejus, & vitæ *ejus*. 15 Regis Numidiæ. 16 Quia utilis. 17 Quia glorioſa, & honeſtate digna. Quid enim glorioſus, quam ut populus quiſpiam regem ſibi beneficio devinciat. 18 Romanis. 19 Uſque ad vitæ ſuæ finem manſit. 20 Duplex (meo quidem judicio) ex his verbis elici poteſt ſenſus: vel, quòd non prius amiſerit imperium, quam vitam; vel, quòd nemo ipſi tali imperio dignus ſucceſſerit. 21 Intellige poſt mortem Maſiniſſæ. 22 Maſiniſſæ. 23 Intellige Micipſæ. 24 Extinctis. *Abſumere* ſæpius ſumitur pro conſumere. Terent. Nam ut alia omittam, pitiſſando modo mihi quid vini *abſumpſit?* 25 Rex Micipſa. 26 Id eſt, de ſemine ſuo. 27 Procreavit, generavit.

balis fratris, [1] quem [2] Maſiniſſa, [3] quod [4] ortus [5] ex concubina erat, [6] privatum reliquerat, eodem [7] cultu, [8] quo [9] liberos ſuos, domi [10] habuit. [11] Qui, ubi primum [12] adolevit, [13] pollens viribus, [14] decora facie, ſed [15] multo maxime [16] ingenio validus, non ſe [17] luxui, neque [18] inertiæ [19] corrumpendum dedit; ſed, uti [20] mos gentis illius eſt, [21] equitare, [22] jaculari,

1 Jugurtham. 2 Pater Micipſæ, & avus hujus Jugurthæ. 3 Quia. 4 Natus. 5 Hoc eſt, ex uxore illegitimâ. *Concubina* enim propriè eſt ea, quæ cum illegitimo viro concumbit. 6 Id eſt, nullo fungentem magiſtratu. 7 Ornatu, victu & veſtitu. 8 Scilicet *habuit.* 9 Id eſt, legitimos filios ſuos. 10 Hoc eſt, tractavit: ſic ſumitur iſta vox in Catil. ubi dicitur Sylla exercitum ſuum luxurioſe nimiſque liberaliter *habuiſſe*, id eſt, tractaſſe. 11 Jugurtha. Proſequitur laudes Jugurthæ. 12 Crevit, grandior effectus eſt. 13 Valens, potens. 14 Id eſt, habens faciem decôram. 15 Præcipue. 16 Hoc eſt, animi ſolertiâ, ac induſtriâ. 17 Luxuriæ. 18 Hoc eſt, ut corrumperetur. 19 Tradidit. 20 Conſuetudo. 21 Pro equitabat. Numidæ equitandi ſemper peritiſſimi fuère, ideòque equeſtri laude neutiquam caruerunt, frenis autem non adigebant equos, ſed virgâ inflectebant: habebant tamen eos adeò ſeſſoribus obſequentes, ut ſolo nutu regerentur, veluti ſi frenati eſſent: undè & *infreni Numidæ* à Marone dicuntur. Jugurtha ergò equeſtri exercitationi operam dedit. Nec mirum: omnium enim exercitationum, quæ ad futurum Regem ſpectant, præcipua habenda eſt equitandi ratio: quæ quidem in pace jucunda eſt, in bello autem non modo utilis, verum etiam perquam neceſſaria. Qui enim ineptè & indecorè equo inſidet, imprimis ab aliis irridetur, deinde inutilis in pugnâ ad omnes bellicas actiones habetur. Non adverſarii ictum ſuſtinère aut cavère poteſt, non haſtam ſuam dirigere, non equum flectere, non ex eo jaculari, non arcum tendere, aut quippiam utiliter aut decorè agere, ſed parvo ictu minimâque ſucuſſione excutitur, adeò ut ab omni equeſtri militia extrudendus ſit. Undè Julius Cæſar, puer admodum equo inſidère conſuevit, quà in re adeo agili corpore extitit, ut reflexis poſt terga manibus, equum ſaltibus curſibuſque immotus ipſe concitaret, & è veſtigio habenis regeret, ſtatimque in exiguum orbem circumflecteret, & à præcipiti curſu retineret. Ideòque Romani ut conſenſu omnium gentium mortales omnes virtutibus excelluerunt, ſic etiam in equeſtri militia præſtiterunt, quam quidem tanti æſtimarunt, ut unum ex tribus civitátis ordinibus honoris gratiâ *equeſtrem* appellaverint. Et cùm nono poſt Reges exactos anno, in maximâ bellorum difficultate Dictatorem primò creaſſent, cujus dicto omnes parerent, *magiſtrum equitum* ei adjecerunt, ut oſtenderent Dictatorem ſtatuto quodam tempore Regem eſſe, magiſtrum autem equitum militiæ ducem. 22 Jaculabatur, id eſt, jacula ſive tela emittebat. Qui vero jaculationem exercebant, habebant terminos & ſcopos ſibi propoſitos, quos modò præterire, modò attingere, victoriæ gratiâ quiſque conabatur. Undè Horatius lib. 1. Carm. Od. 8. —— *Sæpè diſco, Sæpe trans finem jaculo nobilis expedito.* Hac jaculandi peritiâ Cretenſes maximè excelluiſſe tradunt. Scythæ mortales ſe omnes ſagittandi jaculandique ex equo ratione atque uſu præſtare profitentur: & certè Latina linguâ *Sagittare*, noſtrate linguâ eſt *ſchieten*, forſan à Scythis. Parthi quoque optimi ſagittarii fuiſſe perhibentur. Hi ita pugnabant, ut ſive procurrentibus equis, ſive terga dantibus, & fugientes quidem ſagittas mittant. Proindè ſæpè fugam ſimulabant, ut incautiores ſequentes facilius ſagittis figerent. Hoc etiam declarat verſus ille Virgilii, cum ait: *Fidentemque fugâ Parthum, celerique ſagitta.* Tantâ autem violentiâ ſagittas *emittebant*, ut arma perfringerent, & per omne, quod obſtaret, durum aut molle

[1] curſu [2] cum æqualibus [3] certare; &, [4] cum omnes [5] gloria [6] anteiret, omnibus tamen [7] carus eſſe: [8] ad hoc, [9] pleraq; tempora in [10] ve-

molle penetrarent, quibus neque thorax ullus, neque ſcutum poſſet reſiſtere.

1 Et hoc reges aliique plurimùm antiquitus certarunt. Alexander Macedo ita in currendi peritiâ ſe exercuit, ut præter cæteros æquales ſuos currendi celeritate præſtiterit: & cùm aliquando rogaretur à familiari quodam ſuo, ad Olympicum nunquid ſtadium libens decertaret? *Libens equidem*, inquit, *ſi decertaturos mecum reges ſim habiturus.* Curt. lib. 1. Achilles, quem Homeri præconio fortunatum exclamavit Alexander, cùm illius ſepulchrum in Sigæo cerneret, heros fuit animi virtute, & corporis robore præſtantiſſimus. Is, cùm ab armis otium erat, ſe ac ſocios ſuos omnes currendo ſtatutum ſpatium exercebat, ut qui pro comperto duceret, currēdi alacritatem plurimùm rei bellicę conducere. Papyrius Curſor, qui de Samnitibus ſub jugum miſſis, & de receptâ Luceriâ triumphavit, vir fuit omni bellica laude digniſſimus, & animi virtute corporisque viribus peregregius, huic præcipua pedum velocitas honoris cognomentum dedit, dictusque eſt *Curſor*; vicit enim *currendo* omnes ætatis ſuæ juvenes. Quid de Pelopida Thebano, de Mario, de Pompejo, Sertorio, aliisque loquar, qui hoc exercitio plurimùm vel in ipsâ ſenectute delectati fuêre. Undè Plato quoque ad bellicas exercitationes ita *curſum* commendavit, ut non ſolùm viros & juvenes, verum etiam virgines, pueros, eos qui grandiores erant, & mulieres, omnesque tam nudos, quam armatos exercêri voluerit. 2 Id eſt, ſociis, coævis. *Æqualis* enim ſæpius refertur ad ætatem, dicunturque *æquales*, qui pares ſunt ætate, & æquè multos numerant annos. Aliquando ſumitur pro ſimili: unde Plin. Cum & ipſe *æqualem* fortunam expertus fuiſſem. 3 Pro certabat, hoc eſt, contendebat. 4 Quamvis. 5 Id eſt, per laudem, & glorioſam, quæ de ipſo prædicabatur, famam. 6 Superaret. Jungitur hoc verbum etiam cum dativo: ut apud Plaut. Virtus *omnibus rebus anteit* profectò. 7 Gratus, dilectus erat, cum alioqui ferè virtuti comes ſit invidia. 8 Præterea. 9 Plurima. 10 Venatio claris principibus ſemper fuit gratiſſima, & quaſi peculiaris quædam exercitatio, nec quidem immeritò: ſpeciem enim non parvam fortitudinis præ ſe fert, & ſimilitudo ac præludium eſt ipſius bellicæ prudentiæ. Ducem præficit ſibi venatio, cujus dicto omnes auſcultant, hoſtem excurſoribus provocat, exploratores in ſpeculis diſponit, inſidias abdit, apertum Martem ſimulat, divortia, quæ ad fugam patent, obſervat, per ſaltus & arva pedites præmittit, loca plana & aperta equitum alis præcingit, cornuum ſtrepitu progreſſui receptuique canit, dat ſigna prædæ ac victoriæ, ita ut certum ſit venationem bello ac pugnæ ſimillimam eſſe. Conſueſcunt namque venatores nives, & æſtus ferre, famem prædæ aviditate perferunt, equitando, currendo, proſiliendo, montem aſcendendo, durioresque fiunt, & feris congrediendo, animo quoque promtiores. In vetere Italicâ diſciplinâ uſus venationis vel præcipuus fuit. Hoc apud Virgilium gloriabundus Italus ille oſtendit, dicens: *Venatu invigilant pueri, ſylvasque fatigant, Flectere ludus equos, & ſpicula tendere cornu.* Alexander Macedo, ubi ab acie & armis quies aliqua aderat, aſſiduâ venatione oblectabatur. Nam leonem miræ magnitudinis, quaſi laborum Herculis æmulus, peremit, & præcipuam ſemper venatorum curam habuit. Mithridates verò Ponti Rex ille, qui cum Romanis ſex & quadraginta annos variâ fortunâ bellum geſſit, cùm puer admodum patrem amiſiſſet, vitam non ſolum noto antidoto tutatus eſt, ſed venationis quoque ſtudio; adeò ut per ſeptem annos neque urbis, neque ruris tecto uſus fuerit, ſed inter ſylvas quaſi errabundus vagaretur. Taceo hic Syllam, Pelopidam Thebanum, Viriatum Luſitanum, Perſarum reges, aliosque. De quibus lege (ſi placet) Patricium De Regis inſtitutione, lib. III. Tit. VI.

nando [1] agere; leonem atque alias feras pri-

1 Id eſt, agebat, tranſigebat. *Agere* autem propriè, eſt operari. Nam qui ſedet, qui ſtat, qui cogitat, quieſcit, jacet, moritur, aliquid *agere* dicitur: ita ut nullus, qui modò vivat, eſſe unquam poſſit ſine actione: quippe & ipſum vivere, *agere* eſt; undè & *vitam agere* dicimus, id eſt, vivere. Ter. Primum hæc pudice *vitam*, parcè, ac duriter *agebat*. Item *annum vigeſimum* vel *trigeſimum agere*; ſic, *annus vel menſis vigeſimus agitur*, hoc eſt, currit, vel in curſu eſt. Aliquando ſignificat inducere, impellere: ut Tres ſunt affectus, qui homines in omnia facinora præcipites *agant*, ira, cupiditas, libido. Item pro effingere; ut *Ago ſtultum*, hoc eſt, fingo me ſtultum, ſive repræſento me ſtultum. Hinc comœdiarum, & tragœdiarum, & aliorum hujuſmodi dicuntur *Actores*, quoniam diverſorum hominum geſtus *agunt* in ſcena. Item orator, qui cauſam & geſtum vultus, ac corporis *agit*, *actor* vocatur; & tùm ipſa pronuntiatio, tum oratio, quæ habetur, cum etiam oratio ſcripta. *Actio* eſt vocitata; & partes comœdiæ, & tragœdiæ *Actus* vocantur, à geſtibus hiſtrionum, qui ex hoc ipſo *actuoſi* dicuntur. *Agere bonum civem*, eſt fungi boni civis officio. Sic, *Agere Conſulem*, vel *Senatorem* eſt facere ea, quæ propria ſunt Conſulis, vel Senatoris. *Agere teſtudinem*, eſt admovêre, vel applicare, teſte Servio. Sic, *Agere vineas*, & *turres*. *Agere cum aliquo* dicimur, cum quippiam ab eo impetrare, vel aliquid ei perſuadère conamur. *Bene*, vel *præclarè agi nobiſcum* dicimus, cum res nobis feliciter ſuccedunt, nihilque habemus, de quo magnoperè queri poſſimus *Agitur res noſtra*, vel *de re noſtra agitur*, hoc eſt, ad nos pertinet, vel res noſtra in diſcrimen adducitur: ut in illo Horatii: *Tum* tua res agitur, *paries cum proximus ardet*. *Agere animam*, eſt mori, vel morti proximum eſſe. *Actum agere*, eſt nihil agere. Ter. *Actum*, ajunt, ne *agas*. Forma Adagii eſt, à judiciorum conſuetudine ſumpta, quæ admonet fas non eſſe iterum agere cauſam, de quâ jam ſit pronunciatum. Hinc *Actum eſſe* ſemper in malam partem accipimus, & iis verbis proverbialiter deſperationem ſignificamus: ut, *Actum eſt de republica*, hoc eſt, reſpublica extincta, & perdita eſt: undè Ter in Andr. *Actum eſt*, ſiquidem hæc vera prædicat: hoc eſt, nulla ampliùs ſpes eſt, non ſecùs, ac in judicio, ubi lata ſemel ſententia retractari non poteſt. *Aliud agere*, vel *alias res agere*, eſt non eſſe intentum iis, quæ aguntur. *Agere in crucem*, eſt tollere. *Agere diem feſtum*, eſt celebrare. *Agere gratias*, eſt verbis oſtendere nobis aliquid fuiſſe gratum. Nam *habêre gratiam* pertinet ad animum, cum memorem accepti beneficii mentem animumque habemus, & invicem gratificandi voluntatem. *Referre gratiam*, eſt facto beneficium acceptum remetiri. *Cuniculos agere*, eſt ſpecus ſubterraneos effodere, per quos occultus in locum aliquem fiat aditus. Ab *ago* fit frequentativum *agito*, de quo diximus in Catil. & frequentativum aliud *actito*. Et *axis* circà quem *agitur*, hoc eſt, volvitur rota.| Et *actuoſus*, qui ſemper agit. Item qui geſtus agit. Et *agilis*, levis, dexter, quique ſeſe facilè agit: à quo *agilitas*, hoc eſt, dexteritas corporis dicta. Et *agmen*, de quo infrà dicemus. Ab *ago* compoſita fiunt *adigo*, quod eſt immitto, applico. Interdum circumago. Undè *adagium* dicitur proverbium, quaſi *circumagium*, quòd per ora omnium *circumferatur*. *Circumago*, circumduco, regredior. *Perago*, quod eſt perficio. *Tranſigo*, duco. Plin. Ut æſtatem hanc quietus *tranſigam*. *Abigo*, quod propriè eſt expello, quaſi extrà ago. Hinc *abigere* muſcas à facie dicimus: *abigere* oves à pratis. Et *abacti magiſtratus* dicuntur, qui coacti deſeruerunt imperium, quaſi à magiſtratu expulſi. *Abigere* quoque eſt furto tollere, & latrocinari, ſed de pecuariis tantum animalibus dicitur. Undè *abactores* vocantur pecuariorum animalium fures, quos quidam *abigeos* vocant. Item ab *ago* fit *dego*, quod ſimplicis ſu ſignificationem retinet: ut *dego vitam*, hoc eſt, ago vitam. Item *exigo*, quod modò extorqueo; modò inveſtigo; modò excludo, quaſi extra ago. Plaut. Itaque omnes *exegit* foras. Modò debitum peto. Hinc *exigere pecuniam* dicimur, quæ nobis debetur: & *exactores* vocantur, qui pecuniam exigunt; & *exactus*, quod ſæpiùs pro præterito ponitur. Virg.

Ac

mus, aut [1] in primis ferire; [2] plurimum [3] facere, & minimum ipſe de ſe loqui.

.*Ac tribus* exactis, *ubi quarta acceſſerit aſtas.* Eleganter etiam *exactum* dicimus exhauſtum, & ſuperatum. *Prodigo*, quod modò portendo & præmonſtro ſignificat: undè *prodigia* dicta, de qua voce in Catil. diximus. Modò conſumo: à quo *prodigus* dicitur luxurioſus, & bona ſua conſumens: & *prodigalitas* effuſio, & liberalitatis exceſſus. Item *ſubigo*, de hoc in Catil. egimus. *Ambigo*, quod propriè ſignificat circumago. Undè *ambactus* circumactus, & *ambages*, verborum circuitus dicuntur. Quoniam verò ii, qui in ancipiti ſunt, circumvertere mentem, & agitare animo ſolent, factum eſt, ut *ambigo* pro dubito ſumatur: quamvis ſint, qui ab *ambo* potiùs deductum *ambigo* velint. Undè *ambiguum* definiunt, quod in ambas agi partes poteſt; quod falſum eſt, quia non duobus tantum modis, ſed pluribus etiam, quod *ambiguum* eſt, intelligi aliquando poteſt. Ab *ambigo* fit *ambiguitas*, hoc eſt, dubitatio: & adverbium *ambiguè*, dubiè. Item; ab *ago cogo*, quaſi *coago*, quod propriè eſt, in unum colligo, congrego. Ter. Quaſi talenta ad quindecim *coëgi*. Sic Cic. Cœlum hoc, in quo nubes, imbres, ventique *coguntur*. Interdum urgeo. Ter. Jubes-ne? Jubeo, *cogo*, atque impero. A quo fit *coagmentum*, conjunctio arcta: & *coagmento*, conjungo. Et *coagulo*, conſtringo, denſo. Hinc *coagulum* ea pars viſcerum, quâ ad denſandum lac utimur, quod in hædo præcipuè laudatur. Item *coagulum* vocatur, quicquid denſat, ac jungit aliquid. Hinc *coagulatum*, conjunctum, ac conſtrictum dicitur. *Cogo* quoque aliquando pro conſtringo, & condenſo accipitur. Virgil *Nam frigore mella* Cogit *hyems, eademque calor liquefacta remittit.* A *con* verò præpoſitione inſeparabili, & *agito*, fit *cogito*, quod eſt mente volvo, quaſi *coagito*. Nihil enim aliud eſt *cogitare*, quam mente agitare, & veluti in morâ eſſe conſilii explicandi. A quo fit *excogito*, quod eſt cogitando invenio. Item ab *ago* fit *porrigo*, quaſi *porrò*, id eſt, procul *ago*. Propriè enim *porrigere*, eſt extendere. Sed quia manum protendendo offerre aliquid ſolemus, factum eſt, ut *porrigere* ſit aliquid à longè, & veluti *porrectis*, hoc eſt, protenſis brachiis offerre. Auguſtus, cùm ei quidam libellum trepidus offerret, & modò proferret manum, modò retraheret: *Putas te*, inquit, *ſtipem elephanto* porrigere? Ab hoc fit *exporrigo*, extendo. Item à *ſat* & *ago* componitur verbum *ſatago*, ſignificatque propriè anxius ſum, & quod vulgò dicitur, ſatis habeo, quod agam. Ter. Nam hic Clinia, etſi is quoque ſuarum rerum *ſatagit*, attamen habet bene ac pudicè eductam, ignaram artis meretriciæ. 1 Id eſt, inter primos: ſic in Catil. *Mallius & Faſulanus*, in primis *pugnantes, cadunt.* 2 Id eſt, plurima præclara facta. 3 Id eſt, faciebat. *Facere* propriè, eſt in opere eſſe, id eſt, rei alicujus *faciem* quandam inducere; undè à *faciendo facies* vocitata, ut ſuprà diximus. Qui ergo vas *facit*, vaſis *faciem* illi imponit. Transfertur porrò verbum *facio* ad innumeros propè uſus. Nam & *facere verba* dicimus, id eſt, loqui: & *facere iter*, id eſt, ire: & *facere aliquem certiorem*, id eſt, ſignificare alicui rem aliquam, ſive reddere aliquem alicujus rei indubium: & *facere alicui timorem*, id eſt, terrêre: & *facere ludos*, id eſt, exhibêre: & facere copiam & poteſtatem alicui, id eſt, permittere, dare poteſtatem: *facere lucrum*, eſt lucrari. *Facere gradum*, eſt ambulare, vel etiam promovère *Facere initium*, eſt incipere. *Facere injuriam*, eſt verbo aut facto aliquem injuſtè lædere. *Facere ludos*, eſt irridere. *Facere periculum*, eſt tentare, & experiri. *Facere poteſtatem*, ſive *copiam ſui*, eſt aditum ad ſe præbêre, & permittere ut ſecum agatur. *Facere impetum in aliquem*, eſt vi irruere & aggredi aliquem. *Facere progreſſum in ſtudiis*, eſt proficere. Facere quæſtum, eſt lucrari. *Ratum facere*, eſt confirmare. *Facere rem divinam*, eſt ſacrificare: *Facere reum*, eſt accuſare. *Facere ſtomachum alicui*, eſt commovère aliquem, & bilem excitare. *Facere vota*, eſt ſupplicare. Et quod mirabilius eſt, cum *facere* & *pati* contraria ſint, *facere* tamen pro *pati* accipitur: ut, *facere jacturam*,

[1] Quibus rebus Micipſa [2] tametſi initio lætus fuerat, exiſtimans [3] virtutem Jugurthæ regno ſuo [4] gloriæ fore: tamen poſtquam

ram; *damnum*, *naufragium*. Et pro æſtimare: undè *plurimi facio* hanc rem dicimus id eſt, magni æſtimo. Eodem modo *magnifacio*, & è contrario *parvifacio*, *nihili facio*, *flocci facio*, hoc eſt, contemno, & in nullâ æſtimatione habeo. Jungitur & cum genitivis *lucri* & *ſumpti*: ut, *lucrifacio* idem eſt, quod facio lucrum: & *ſumptifacio*, quod eſt emo ſeu in aliquâ re emendâ ſumptum facio. A *facio* compoſita ſunt *condocefacio*, quod eſt doceo, inſtruo. *Commonefacio*, admoneo. *Vacuefacio*, evacuo. *Calefacio*, *frigefacio*, *tepefacio*, notæ ſignificationis. *Candefacio* ignitum reddo. *Aſſuefacio*, *conſuefacio*, quæ ſignificant uſu doceo. *Manſuefacio*, manſuetum ac mitem reddo. *Tabefacio*, corrumpo, & quaſi in tabem verto. *Orbefacio*, orbitatem alicui induco, & orbum liberis facio. *Putrefacio*, putridum reddo. *Expergefacio*, excito. *Torrefacio*, exſicco. *Terrefacio*, metum incutio. *Rorefacio*, aſpergo. *Rarefacio*: attenuo, vel rarum facio. *Pudefacio*, pudorem injicio. *Nigrefacio*, nigrum reddo. *Fabrefacio* laboro: à quo *fabrefactum opus*, hoc eſt, artificiosè factum, ſive manu artificis factum. *Tremefacio*, tremorem injicio. *Stupefacio*, ſtupore afficio. *Patefacio*, aperio. *Sacrifico*, ſacrificium facio. *Magnifico*, extollo: undè *magnificus*: de quo in Catil. *Ludificor*, per jocum ac ludum fallo. *Olfacio*, odoro. *Afficio*, commoveo: undè *afficere* dolore, injuriâ, gaudio dicimus. Hinc fit *affectio*, quæ ſecundum Ciceronem definitur, animi & corporis ex tempore aliquâ de causa mutatio: ut ſunt gaudium, lætitia, miſericordia, metus, &c. Hinc etiam fit verbum *affecto*, quod eſt nimio affectu, & anxiè quæro. Hinc *affectatus ſermo*, & *affectata oratio*, & *affectata verba*, dicuntur nimis anxiè quæſita: *Interficio*, occido. *Officio*, de hoc in Catil. egimus. *Perficio*, abſolvo. *Efficio*, de quo in Catil. à quo fit *efficax*, quod ad agendum aliquid vim habet, ac maximè conducit; à quo *efficacia*, id eſt, vis. *Proficio*, procedo: à quo fit *profectus*. *Præficio*, præpono, undè *præfecti* dicuntur, qui alicui rei agendæ præpoſiti ſunt: magiſtratusque eorum *præfectura* dicitur. *Inficio*, tingo, coloro; à quo lanarum *infectores* appellati: & per metaphoram, corrumpo, fœdo, contamino; à quo *infectos* dicimus, qui aliquâ ſorde, vel aliquo morbo contaminati ſunt. Item à *facio* fit *inficior* deponens, quod eſt nego: à quo fit nomen *inficias*, ſolum habens accuſativum in plurali numero, & ſolum cum verbo *ire* jungitur. Dicimus enim *inficias eo*. Eſt autem *inficiari*, ſive *inficias ire*, negare, & quaſi *infectum*, hoc eſt, non factum teſtari. *Sufficio*, quod interdum ſignificat ſatis ſum. Virgil. *Nec nos obniti contrà, nec tendere tantùm Sufficimus*. Nonnunquam ſubminiſtro: hinc *ſuffectos* conſules, & alios magiſtratus dicimus, qui in demortuorum locum ſubſtituti ſunt. *Reficio*, recreo. *Conficio*, de quo in Catil. *Faceſſo*, quod modo ſignificat facio. Virg. *Imperio læti parent, & juſſa* faceſſunt. Modo recedo, ut, *faceſſant* nugæ. *Facilis*, quod interdum ſignificat exorabilis: interdum quod facilè dici, vel fieri poteſt. Item à *facio* fit *faces*, *facinus*, de quibus in Catil. Item *fœcundus*, quòd *faciat* fructum, ſignificatque opimum, & abundantem, à quo *fœcunditas*, abundantia. Item *facetus*, qui verbis *facit*, quod vult. Item *factitius*, ab alicujus ſimilitudine factus: undè *factitia verba* dicimus, quæ ab alicujus vocis ſimilitudine facta ſunt: ut *balantes*, à *balando* oves vocitatæ ſunt. Item *faxo*, faciam: item *fio*, quod eſt paſſivum verbi hujus *facio*, & ferè cum iis omnibus componitur, cum quibus *facio*: ut, *commonefio*, *calefio*, &c. 1 Scil. tam præclaris, & laude dignis, quia Jugurtha ita ſe dederat ad exercendas vires corporis. Ordo eſt: Quibus rebus tametſi Micipſa fuerat lætus initio, exiſtimans virtutem Jugurthæ fore regno ſuo gloriæ: tamen poſtquam, ætate ſuâ exactâ, & liberis parvis, intelligit hominem adoleſcentem magis & magis creſcere, permotus vehementer eo negotio, volvebat multa cum animo ſuo. 2 Quamvis. 3 Fortitudinem. 4 Hoc eſt, ad gloriam, ad honorem.

[1] hominem adoleſcentem, [2] exacta ætate ſua, & [3] parvis liberis, magis magiſque creſcere [4] intelligit, vehementer[5] eo negotio [6] permotus, multa cum animo ſuo [7] volvebat. [8] Terrebat [9] cum [10] natura [11] mortalium [12] avida imperii, & [13] præceps ad explendam animi cupidinem; [14] præterea, [15] opportunitas ſuæ [16] liberorumque [17] ætatis, [18] quæ etiam [19] mediocres viros ſpe prædæ [20] tranſvorſos agit, ad hoc, [21] ſtudia Numidarum [22] in Jugurtham accenſa; ex quibus, ſi [23] talem [24] virum dolis interfeciſſet, [25] ne qua [26] ſeditio, [27] aut bellum [28] oriretur, [29] anxius erat. His difficultatibus [31] circumventus, [32] ubi videt, neque per vim, neque inſidiis [33] opprimi poſſe [34] hominem tam [35] acceptum popularibus, [36] quod erat Jugurtha [37] manu promtus, & [38] appetens gloriæ militaris, [39] ſtatuit [40] eum [41] objectare [42] periculis, & eo modo [43] fortunam

1 Jugurtham. Cicero in Oratione pro M. Cælio: *Impetus animi, cupiditas vincendi, ardor mentis ad gloriam, in adoleſcentiâ, tanquam in herbis, ſignificant, quæ virtutis maturitas, & quantæ fruges induſtriæ ſint futuræ. Etenim ſemper magno ingenio adoleſcentes ſemper refrænandi potiùs à gloriâ, quàm incitandi fuerunt: amputanda plura ſunt illi ætati, ſi quidem efflorescit ingenii laudibus, quàm inſerenda.* 2 Finita, & ad ultimum vitæ terminum uſque actâ, quia jam Micipſa ad extremam ſenectutem venerat. 3 Id eſt, habens liberos parvos, Atherbalem nempe & Hiempſalem. 4 Cognoſcit, ſc. *Micipſa.* 5 Id eſt, ea re; ſc. quod Micipſa Jugurtham magis magiſque creſcere intelligebat. 6 Perturbatus. 7 Cogitabat. 8 Id eſt, terrore afficiebat, pavefaciebat. Rationem reddit, quare Micipſa eo fuerit permotus, multaque in animo ſuo agitaverit. 9 Micipſam. 10 Id eſt, naturalis inclinatio. 11 Hominum. 12 Id eſt, cupida imperandi. 13 Proclivis & inclinata. 14 Sc. *terrebat eum.* 15 Occaſio ſeu aptitudo ad dolum patiendum: 16 Filiorum, quia adhuc parvi erant. 17 Jam (ut anteà dixit) *exacta.* 18 Opportunitas. 19 Modeſtos. Q. d. nedum ſummos viros, qualis erat Jugurtha. 20 Id eſt, extra juſtitiæ, & æquitatis limitem vi depellit, & perverſos facit, ut ex bonis malos faciat. *Tranſverſus* enim *agi* dicitur, qui vi & impetu quodam ab inſtituto depellitur. Metaphora ſumpta à navigantibus, qui ſecundo vento recto curſu feruntur, flatu adverſo *tranſverſi aguntur. Tranſverſum* propriè idem eſt, quod in obliquum verſus; opponiturque *recto*; (eſt enim à verbo *tranſverto*, quod eſt in obliquum verto) ſic *linea tranſverſa* dicitur, quæ rectam lineam diſſecat: Ex gr. ſi linea recta, ab Ortu ducatur in Occaſum, *tranſverſa* diceretur, quæ à Septentrione ducta eandem mediam diſſecat. 21 Favor, & benevolentia. 22 Erga- 23 Id eſt, tam eximium, tamque gratum & acceptum omnibus. 24 Jugurtham. 25 Ne aliqua. 26 Tumultus, ſcilicet *à ſuis.* 27 Sc. à *Romanis, viciniſ-ve regibus,* 28 Exiſteret. 29 Sollicitus. 30 Talibus malis, ærumnis. 31 Cinctus. 32 Cùm. 33 Exſtingui. 34 Jugurtham 35 Gratum. 36 Quia. 37 Id eſt, ſtrenuus, fortis: ſic in Catil. *Naturâ ferox, vehemens,* manu promptus *erat, maximum bonum in celeritate putabat.* 38 Valde cupidus. 39 Decrevit Micipſa. 40 Jugurtham. 41 Objicere, exponere. 42 Scilicet *belli.* 43 Id eſt, aleam belli.

[1]tentare. [2] Igitur [3] bello Numantino Micipſa, [4] cum populo R. equitum atque peditum auxilia mitteret; ſperans vel oſtentando [5] virtutem, vel [6] hoſtium [7] ſævitia facile eum [8] occaſurum, [9] præfecit Numidis, quos in Hiſpaniam mittebat. ſed ea res longe aliter, [10] ac [11] ratus erat, evenit. Nam Jugurtha, [12] ut erat [13] impigro atque [14] acri ingenio, ubi [15] naturam P. Scipionis, qui tum Romanis imperator erat, & morem hoſtium cognovit; multo labore, multaq; cura, præterea modeſtiſſime [16] parendo, & ſæpe [17] obviam eundo periculis, in tantam [18] claritudinem brevi pervenerat, uti [19] noſtris vehementer carus, Numantinis maximo [20] terrori eſſet. Ac [21] ſane, [22] quod difficillimum [23] in primis eſt, & prælio ſtrenuus erat, & [24] bonus conſilio: [25] quorum alterum [26] ex providentia timorem, [27] alterum ex audacia [28] temeritatem adferre [29] plerumque ſolet. Igitur [30] imperator omnis fere res [31] aſperas [32] per Jugurtham

1 Experiri, an ſcil. Jugurtha aliquo modo opprimi poſſet. 2 Itaque. 3 Id eſt, quod gerebat contra Numantiam, Hiſpaniæ civitatem. Numantini verò, cùm Romanos multis cladibus affeciſſent, tandem à Scipione Africano Æmiliano obſeſſi, cum fames urgeret, ſe ipſos, in rabiem verſi, ferro, veneno, ignique necarunt, teſte Floro, lib. 2. c. 18. Ordo eſt: Igitur, cum Micipſa mitteret populo Romano auxilia equitum atque peditum bello Numantino; præfecit Numidis, quos in Hiſpaniam mittebat, ſperans eum occaſurum facilè, vel oſtentando virtutem, vel ſævitiâ hoſtium. Sed ea res venit longè aliter, ac erat ratus. 4 Quandoquidem, quoniam. 5 Fortitudinem. 6 Numantinorum ſcil. 7 Crudelitate. 8 Id eſt, occiſum iri, moriturum. 9 Id eſt, ducem ac principem fecit, præpoſuit. 10 Hoc eſt, quam. 11 Id eſt, opinatus erat, ſc. *Micipſa*. 12 Id eſt, ſecundum quod. 13 Strenuo, veloci. 14 Vehementi. 15 Indolem. 16 Obediendo imperatori. 17 Id eſt, ſeſe objiciendo. 18 Nominis celebritatem. 19 Romanis. 20 Formidini. 21 Certè. 22 Sc. eſſe ſimul ſtrenuum in prælio, & bonum in conſilio. 23 Præcipuè. 24 Utilis. 25 Scilicet eſſe bonum conſilio. 26 Id eſt, propter providentiam, quâ cognoſcitur periculum. *Providentia* Græcis *πρόνοια* eſt, & à Cicerone definitur, *per quam futurum aliquod providetur, antequam factum ſit.* Eſt enim à verbo *provideo*, quod propriè eſt, futurum aliquod video, antequam factum ſit. Quoniam vero ea, quæ *providemus*, ſi mala ſunt, aut vitamus, aut emendamus, factum eſt, ut *providêre* aliquando vitare, ſive cavêre ſignificet. Ter. Quæ ſi non aſtu *providentur*, me aut herum peſſumdabunt. Aliquando remedium præbêre, conſulere, proſpicere. Cicero: Satis jam omnibus, quæ neceſſaria erant, *proviſum* putabant. Quidam *prudentiam* à *providentiâ* ita diſtinguunt, ut *prudentiam* dicant in rebus humanis, *providentiam* in divinis. 27 Sc. ſtrenuum eſſe in prælio. 28 Id eſt, inconſultationem, ut ita loquar. 29 Hoc eſt, ut plurimum. 30 Scipio. 31 Difficiles. 32 Hic Præpoſitio *per* medium quendam & quaſi interceſſorem ſignificat, ut ſæpè: ut, *per* meos amicos obticui: ſic dicit Cic. Quando *per* me certior fias, id eſt, mea operâ. *Per ætatem etiam* venuſtè dicitur pro eo, quod eſt, permittente ætate: Ter. Cætera ſigna neque ſciebat, neque *per ætatem* etiam potuerat. *Per ludum*,

[1] agere, [2] in amicis [3] habere, magis magiſque eum [4] indies [5] amplecti. [6] quippe [7] cujus neque conſilium, neque inceptum ullum [8] fruſtra erat. [9] Huc [10] accedebat [11] munificentia animi, ingenii [12] ſollertia: [13] quibus rebus ſibi multos ex Romanis [14] familiari amicitia [15] conjunxerat. [16] Ea tempeſtate in exercitu [17] noſtro fuere complures [18] novi, atque nobiles, [19] quibus divitiæ [20] bono honeſtoque [21] potiores erant, [22] factioſi, domi potentes, apud ſocios clari magis, quam honeſti; qui Jugurthæ [23] non mediocrem animum pollicitando accendebant, ſi Micipſa rex [24] occidiſſet, [25] fore [26] uti [27] ſolus [28] imperio Numidiæ potiretur: in [29] ipſo maximam [30] virtutem, Romæ omnia [31] venalia eſſe. Sed poſtquam, Numantia deleta, Pub. Scipio [32] dimittere [33] auxilia & [34] ipſe revorti [35] domum decrevit: [36] donatum, atque laudatum magnifice [37] pro concione Jugurtham [38] in prætorium adduxit; [39] ibique [40] ſecreto [41] monuit, uti potius [42] publice, quam [43] privatim, amicitiam populi R. [44] coleret:

dum, per jocum id eſt, ludendo & jocando aliquid facere, id eſt, te non impedio: *Per* aliquando quoque localem, interdum quoque temporalem habet ſignificationem: ut, *Per* urbem vado; *per* medium diem operor. Aliquando jurandi eſt: ut *Per* Deos atque homines te oro. 1 Id eſt, agebat, exequebatur. 2 Inter amicos. 3 Habebat. 4 Per ſingulos dies. 5 Amplectebatur. 6 Utpote. 7 Jugurthæ. 8 Hoc eſt, fruſtra initum. 9 Id eſt, ad has virtutes. 10 Addebatur. 11 Liberalitas, quia Jugurtha liberalis erat. 12 Induſtria. 13 Scilicet *munificentiâ animi, & ingenii ſolertiâ.* 14 Id eſt, tali amicitiâ, qualis ſolet eſſe inter familiares. 15 Devinxerat, ſc. *Iugurtha.* 16 Eo tempore. 17 Hoc eſt, Romano. 18 Scil. *homines*, qui tum primum magiſtratu aliquo fungebantur. 19 Sc. *hominibus novis atque nobilibus.* 20 Id eſt, probitate & honeſtate. 21 Meliores, chariores. 22 Proclives ad factionem & ſeditionem: ſic in Catil. *Cn. Piſo adoleſcens nobilis ſumma audacia, egens*, factioſus. 23 Id eſt, maximum. 24 Mortuus eſſet. 25 Futurum eſſe. 26 Ut. 27 Sc. *Iugurtha.* 28 Imperium adipiſceretur. 29 Jugurthâ. 30 Animi fortitudinem. 31 Id eſt, pecuniâ nobilibus & potentibus emenda & impetranda quæcunque vellet. 32 Id eſt, abeundi poteſtatem dare. 33 Hoc eſt, qui auxilio venerant adverſus Numidas. Notandum hic obiter, univerſum exercitum Romanum in duas partes fuiſſe diviſum, in *legiones* nempe, & *auxilia*. De *legionibus* ſatis diximus in Catil. *Auxilia* autem dicebantur ii milites, qui à ſociis, [vel à fœderatis] gentibus mittebantur alicui auxilio. In quâ ſignificatione frequentius utimur plurali numero, ut ex hoc loco vidêre eſt. 34 P. Scipio. 35 Romam. 36 Sc. coronis & inſignibus victoriæ. 37 Hoc eſt, coram toto exercitu ad audiendum convocato. 38 Id eſt, in tabernaculum Imperatoris: *Prætorium* dicebatur tabernaculum, quod Duces exercituum, vel Imperatores, ſive Conſules, ſive Dictatores, ſive Prætores occupabant. 39 In Prætorio. 40 Clam. 41 Sc. *Iugurtham.* 42 Hoc eſt, bene officio in rempublicam collato. 43 Id eſt. beneficio in privatos, ſive in hos aut illos collato. 44 Servaret.

1 Acre

[1] neu quibus [2] largiri inſueſceret, [3] periculoſe à paucis emi, [4] quod multorum eſſet, ſi permanere vellet in ſuis [5] artibus, ultro [6] illi & gloriam, & regnum venturum: [7] ſin [8] properantius pergeret, ſuamet ipſum pecunia [9] præcipitem caſurum. Sic [9] locutus, cum litteris eum, quas Micipſæ redderet, dimiſit. earum [10] ſententia [11] hæc erat. [12] „Jugurthæ [13] tui bello Numantino [14] longe „maxima virtus fuit: quam rem tibi certè „ſcio gaudio eſſe. nobis ob merita ſua carus „eſt: ut [15] idem S. P. Q. Rom. ſit, [16] ſumma „ope nitemur. Tibi [17] quidem [18] pro noſtra „amicitia [19] gratulor. [20] en habes virum di„gnum [21] te, atque avo ſuo Maſiniſſa. Igitur [22] rex, ubi ea quæ [23] fama [24] acceperat, ex litteris [25] imperatoris ita eſſe cognovit, [26] cum [27] virtute, [28] tum [29] gratia [30] viri [31] permotus, [32] flexit animum ſuum; & Jugurtham beneficiis [33] vincere [34] aggreſſus eſt, ſtatimque [35] eum [36] adoptavit, & [37] teſtamento [38] pariter [39] cum filiis

1 Neve aliquibus. 2 Id eſt, largitiones & munera facere. 3 Summo cum periculo. 4 Intellige ſuccedere in regnum populi Romani ſuffragio. 5 Virtutibus, quibus tunc uſus erat. 6 Jugurthæ. 7 Sed ſi. 8 Nimis properanter, quam par erat. 9 Id eſt, præcipitanter. 10 Argumentum. 11 Talis. 12 Ordo eſt: Virtus Jugurthæ tui fuit longè maxima bello Numantino: quam rem *ego* certò ſcio tibi eſſe gaudio *Jugurtha* eſt nobis charus ob merita, ſua, & *nos* nitemur ſummâ ope ut ſit idem Senatui, & populo Romano. 13 Id eſt, à te ad bellum miſſi filii per adoptionem. 14 Multò. 15 Id eſt, itidem charus. 16 Hoc eſt, totis viribus & facultatibus laborabimus: ſic in Præfat. Catil. *Omnes homines, qui ſeſe ſtudent præſtare cæteris animalibus*, ſummâ ope niti *decet, ne vitam ſilentio tranſeant, veluti pecora, &c.* 17 Equidem, certè. 18 Id eſt, juxta, ſecundum noſtram amicitiam. 19 Gaudeo fortunâ ac felicitate tuâ. Notandum eſt, triplicem hoc verbum ferè habere conſtructionem. Interdum enim abſolutè ponitur ſine aliquo caſu à tergo: ut in illo Ovidii; *Priſca juvent alios, ego nunc me denique natum* Gratulor. Interdum cum ſolo dativo conſtruitur. Cic. Itaque *tibi* (quod verè facere poſſum) libenter quoque *gratulor*. Nonnunquam etiam accuſativum habet cum dativo. Idem: Appellat hominem, & ei voce maximâ *victoriam gratulatur*. Invenitur etiam aliquando cum ſolo accuſativo ita tamen ut dativus ſubaudiatur. Ter. Salutant, ad cœnam vocant, *adventum gratulantur*: ubi intelligitur dativus *mihi*, *Gratulari* aliquando ſignificat, pro re benè geſtâ gratias Diis agere: quemadmodum triumphantes ſolebant, qui equis albis, curruque aurato in Capitolium vecti, Jovi pro felici rerum ſucceſſu taurum immolabant, quod Græci dicunt. χαριστήριον θύειν. 20 Ecce, q. d. maxima mihi ſuppetit cauſa, cur gratuler tibi, *habes virum dignum te, &c.* 21 Id eſt, genere tuo. 22 Micipſa. 23 Hoc eſt, ex famâ. 24 Intellexerat. 25 Publii Scipionis. 26 Id eſt, partim. 27 Fortitudine. 28 Hoc eſt, multò magis. 29 Complacentia. 30 Jugurthæ. 31 Valde motus. 32 Id eſt, mutavit, declinavit animum ſuum ab odio ad amorem & favorem. 33 Hoc eſt, divincire ſibi. 34 Id eſt, ſummis viribus laboravit. 35 Jugurtham. 36 In filii locum aſſumpſit. 37 Quod ſcilicet condidit. 38 Pari portione. 39 Atherbale & Hiempſale.

1 *Hæres*

[1] hæredem [2] inſtituit. Sed [3] ipſe paucos poſt annos, morbo, atque [4] ætate [5] confectus, cum ſibi finem vitæ adeſſe [6] intelligeret, coram amicis, & cognatis, [7] itemque Atherbale, & Hiempſale filiis, [8] dicitur [9] hujuſcemodi verba [10] cum Jugurtha habuiſſe.

„[11] Parvum ego te, Jugurtha, amiſſo [12] patre, [13] ſine ſpe, [14] ſine opibus, in meum „regnum accepi, exiſtimans non minus me „tibi, quam ſi [15] genuiſſem, ob beneficia „[16] carum fore, neque [17] ea res [18] falſum „me habuit. Nam ut [19] alia magna, & egre„gia tua omittam, [20] noviſſime rediens [21] „Numantia, meque regnumque meum [22] „gloria honoraviſti; [23] tuaque virtute no„bis Romanis [24] ex amicis amiciſſi„mos feciſti:; [25] in Hiſpania [26] nomen

1 *Hæres* is dicitur, qui defuncto ſuccedit in jus univerſum, quod habebat: ab *hærendo* quidam dictum putant, quia, qui *hæres* eſt, *hæret* ſeu proximus eſt illi, cujus eſt *hæres*. Quidam hoc nomen ab *heres* derivant, & per ſimplex *e*, ſcribendum putant, quòd Dominus fiat bonorum, quæ ad eum perveniunt. *Secundus hæres* dicitur, qui hæredi inſtituto ſubſtituitur, eâ lege, ut ſi prior hæreditatem non adeat, devolvatur ad ſecundum. Notandum hic obiter, *adire hæreditatem*, & *immiſcêre ſe hæreditati* quoſdam ita diſtinguere, ut *adeant hæreditatem*, qui alieni ſunt, hoc eſt, qui non ſunt filii, nec filiorum filii: filii verò ſive filiorum filii *immiſcere ſe hæreditati* dicantur ſed hæc confunduntur. Ab *hærede* fit *cohæres*, qui ſimul hæres inſtitutus eſt, & *exhæres*, qui extrà hæreditatem eſt, hoc eſt, qui hæreditate privatus eſt. Hinc *hæreditarius, a, um*, quod ad hæreditatem pertinet, à quo *bona hæreditaria* dicuntur. *Morbos* etiam *hæreditarios* vocamus, qui parentum vitio nobis obtingunt. Ab *hærede* quoque fit *hæreditas*, quæ eſt ſucceſſio in univerſum jus, quòd defunctus habebat tempore mortis. Item *hæredium*, id eſt, patrium prædium, quod nobis hæreditate venit. 2 Ordinavit. 3 Micipſa. 4 Id eſt, ſenio. 5 Debilitatus, conſumptus. 6 Sentiret. 7 Et ſimiliter. 8 Micipſa ſcilicet. 9 Qualia ſcilicet ſequuntur. 10 Ad Jugurtham. 11 In principio captat Micipſa Jugurthæ benevolentiam à perſonâ ſuâ, ob beneficia ipſi impenſa: quod & Terentianus ille Simo in Andriâ obſervat, ſic loquens cum liberto ſuo Soſiâ: *Ego, poſtquam te emi à parvulo, ut ſemper tibi apud me juſta & clemens fuerit ſervitus, ſcis, feci è ſervo ut eſſes libertus mihi, &c.* Ordo eſt: ô *Jugurtha, ego accepi te parvum in meum regnum amiſſo patre, ſine ſpe, ſine opibus: exiſtimans me fore non minus charum tibi, quam ſi genuiſſem, ob beneficia: neque ea res habuit me falſum.* 12 Manaſtabale. 13 Scilicet *regni*: quia erat ortus ex concubinâ. 14 Quia Maſiniſſa avus ipſum Jugurtham, ut ſupra vidimus, privatum reliquit. 15 Sc. *te*. 16 Dilectum. 17 Sc. quâ exiſtimabam te mihi charum fore. 18 Id eſt, fefellit. 19 Sc. facta. 20 Nuperrime, ultimò. 21 Id eſt, bello Numantino. 22 Honore, quia laudatus à Scipione rediit. 23 Id eſt, per tuam virtutem ſeu fortitudinem. 24 Id eſt, ubi prius tantum amici fuerant. 25 Ubi anteà nomen familiæ celebre fuerat ex geſtis Maſiniſſæ cum Haſdrubale contra Romanos; celebrius jam factum eſt ex præclaris & egregiis Jugurthæ factis cum P. Scipione pro Romanis. 26 Id eſt, gloria & fama, *Nomen* eſt nominatio illa, per quam aliquem agnoſcimus. *Nomen* etiam ſumitur pro debito, quod ſine uſura contrahitur. Propriè tamen *nomen*, cùm de homine loquimur, eſt proprium gentilitium nomen, hoc eſt, quod originem gentis, vel familiæ declarat, ut Porcius, Cornelius, Hinc fit *prænomen*, quod nominibus gentilitiis præponitur:

nitur: ut eſt M. Publius *Cognomen*, quod uniuscujuſque proprium eſt, & nominibus gentilitiis ſubjungitur: ut Cato, Scipio. Ita enim ordinantur: M. Porcius Cato, P. Cornelius Scipio. *Agnomen* eſt, quod extrinſecùs aliquâ ratione, vel causâ quæſitum eſt, ut Africanus, à devictâ Africâ. A *nomine* etiam *cognomines* dicuntur, qui ejuſdem ſunt nominis. Item à *nomine* fit verbum *nomino*, quod eſt appello. Et *nomenclator*, à *nomine calando*, hoc eſt, vocando. Is enim dicitur *nomenclator*, qui per nomina ſingulos appellat, ut in foro reos, aut in convivio convivas.

,[1] familiæ [2] renovatum eſt; poſtremo,[3] ,quod difficillimum inter mortales eſt, gloria ,invidiam [4] viciſti. [5] Nunc quoniam mihi ,natura finem vitæ facit, [6] per hanc dex- ,tram,[7] per regni fidem moneo, obteſtorq; ,uti [8] hos, qui tibi [9] genere propinqui, [10] ,beneficio meo fratres ſunt, caros habeas; ,[11] neu malis alienos [12] adjungere, quam ,[13] ſanguine conjunctos retinere. Non exer- ,citus, neque theſauri, [14] præſidia regni ,ſunt, verum amici; [15] quos neque [16] armis ,[17] cogere, neq; [18] auro [19] parare queas: [20] of- ,ficio [21] & fide [22] pariuntur. [23] Quis autem ,[24] amicior, quam frater fratri? aut quem ,alienum [25] fidum invenies, ſi [26] tuis hoſtis ,fueris? [27] Equidem ego regnum vobis tra-

1 Id eſt, domus noſtræ. 2 Hoc eſt, novâ gloriâ nobilitatum. 3 Quæ res. 4 Superaſti. 5 Hoc eſt, quoniam natura nunc mihi moriendi neceſſitatem imponit. 6 Probabile enim eſt Micipſam, hæc loquentem, dexteram Jugurthæ apprehendiſſe. 7 Id eſt, quam regno debes. 8 Scilicet duos filios meos, Atherbalem & *Hiempſalem*, quos ſimul illi oſtendit. 9 Conſanguinitate, utpote patrueles: & Micipſa & pater Jugurthæ fratres erant. 10 Nempe quòd te in filium aſſumſerim & teſtamento hæredem inſtituerim. 11 Neve. 12 Scilicet tibi, ad ſocietatem regni. 13 Id eſt, generis propinquitate 14 Cuſtodiæ & protectiones. 15 Scilicet amicos. 16 Vi 17 Acquirere. 18 Pecuniis. 19 Id eſt, comparare. 20 Beneficio, obſequio, & honeſto facto. *Officium* propriè eſt, quod quiſque efficere debet, obſervatâ locorum, temporum, & perſonarum ratione: ſive, *Officium* eſt ſuum cujuſque munus, quaſi *ob* quod *faciendum* ipſe factus, aut inſtitutus ſit: ut *officium* præceptoris eſt docêre, diſcipuli diſcere. Undè in familiâ benè inſtitutâ, dicimus omnes in *officio* eſſe oportere, id eſt, omnes oportêre agere, quæ debent. *Ob* enim præpoſitio duo denotat, propter & contra: undè *Officio*, id eſt, noceo, quaſi contrà id, quod utile ſit, facio. Et quoniam proprium hominis *officium* eſt, alteri pro viribus prodeſſe, & omnibus, quantum in ſe eſt, gratificari, & benefacere, factum eſt, ut *officium* accipiatur pro beneficio: undè Cic. De Amic. Odioſum ſanè genus hominum *officia* exprobantium, quæ meminiſſe debetis, in quem collata ſunt: non commemorare, qui contulit. Hinc *officioſus* dicitur obſequioſus, & qui libenter officium ſeu beneficium alicui exhibet. A quo fit adverbium *officioſe*, id eſt, cum officio, & (ut ita dicam) obſequioſè. Et *officialis*, quod ad officium pertinet, vel quod de officio tractat. *Officium* quoque dicitur magiſtratus, vel quia honoris gratiâ eſt inſtitutus, vel, quia jus, quod cuique debetur, reddit. Ab eodem vocabulo etiam *officina* dictus eſt locus, in quo artifices opera ſua faciunt: & in hoc differt à *taberna*, quod *officina* eſt, ubi opera efficiuntur; *taberna*, ubi venduntur. 21 Fidelitate. 22 Acquiruntur. 23 Q. d. nemo. 24 Hoc eſt, magis amicus. 25 Fidelem. 26 Scilicet *amicus*. 27 Certè.

„do [1] firmum, ſi [2] boni eritis; ſi [3] mali imbecillum. Nam concordia res parvæ creſcunt, diſcordia [4] maximæ [5] dilabuntur. [6] Ceterum [7] ante hos te, Jugurtha, quia ætate, & ſapientia [8] prior es, ne [9] aliter [10] quid eveniat, [11] providere decet. Nam in omni [12] certamine, qui [13] opulentior eſt, [14] etiam ſi accipit injuriam, tamen, quia [15] plus poteſt, [16] facere videtur. Vos autem, Atherbal, & Hiempſal, [17] colite, [18] obſervate [19] talem hunc [20] virum: imitamini [21] virtutem, & [22] enitimini, ne ego meliores liberos [23] ſumpſiſſe videar, quam [24] genuiſſe.

[25] Ad ea Jugurtha, tametſi [26] regem [27] ficta locutum intelligebat, & [28] ipſe [29] longe aliter animo [30] agitabat; tamen [31] pro tempore benigne reſpondit. Micipſa [32] pau-

1 Stabile. 2 Id eſt, concordes & unanimes. 3 Id eſt, diſcordes 4 Sc. *res*. 5 Decidunt. Pulchra mehercule nec non divina Micipſæ admonitio: cujus veritatem graphice & vivis coloribus depinxit Scilurus: moriens enim ad ſe adduci juſſit quatuor & viginti ſuos filios, ac totidem tela, in faſcem arctè colligata, ſingulis eorum univerſa confringenda dedit: id autem ſingulis ſe poſſe negantibus, aut fruſtrâ tentantibus, quippe viribus ſui, majus diſſoluto faſce ſingula coram ipſis facillimè confregit; addiditque hæc verba. Donec, filii animo meo chariſſimi, vos amor & concordia junctos continebit, nullæ vobis inſidiæ, nulla, quantumvis magna, vis hoſtium nocebit; ſed mutuis diſſidiis altercantes, rupto concordiæ vinculo, diſtrahamini, haud dubiè omnes alii poſt alios propediem interibitis, aut alienâ, aut veſtrâ ipſorum manu. Utque Tyrrhenus lapis, quamvis grandis (teſte Plinio) integer innatat, fractus in fundum concidit; ſic & imperia, civitates, populi per concordiam ſuſtinentur, ſine eâ peſſum eunt. Hæc illa eſt, contrà quam nullæ inſidiæ ſunt opportunæ, nulla calliditas ſatis callida, nulla vis ſatis valida. Hæc virtutes nutrit, vitia expellit, & quicquid eſt honeſtarum artium ſimul effloreſcit, quæ ſemper pacis, & comites eſſe ſolent, & alumnæ. Quin & *Tutus bos avidè rura perambulat, Ditat rura Ceres, almaque Fauſtitas: Pacatum volitant per mare navitæ, Culpari metuit fides.* 6 Ordo eſt: Cæterum, ô Jugurtha, decet te ante hos providêre, ne quid eveniat aliter, quia *tu* es prior ætate, & ſapientiâ. Nam in omni certamine, *is*, qui eſt opulentior, etiamſi accipit injuriam, videtur tamen facere *injuriam*, quia plus poteſt 7 Id eſt, magis, aut potius quam hos filios meos decet, ſcilicet Atherbalem & Hiempſalem. 8 Superas. 9 Scilicet quam volumus, & quam dixi, nempe diſcordia. 10 Aliquid. 11 Proſpice. 12 Contentione, diſcordiâ. 13 Ditior. potentior. 14 Quamvis. 15 Id eſt, potentior eſt. 16 Scilicet injuriam. Nec mirum: nam *omnes, quibus res ſunt minùs ſecundæ, magis ſunt, neſcio quomodo ſuſpicioſi: ad contumeliam omnia accipiunt magis, propter ſuam impotentiam ſe ſemper credunt negligi*, verba ſunt Terentii in Adelph. 17 Honorate, amate. 18 Hoc eſt, cavete ne qua in re offendatis. 19 Tam Egregium & præſtantem. 20 Jugurtham. 21 Scilicet ejus. 22 Elaborare efficere. 23 Aſſumpſiſſe, adoptaſſe. 24 Generaſſe. 25 Scilicet verba, quæ à Micipſa dicta erant. 26 Micipſam. 27 Falſa, & contra mentem ſuam dicta. 28 Jugurtha. 29 Quia ſcilicet ſolus imperare conabatur. 30 Meditabatur, cogitabat. 31 Id eſt, pro ratione temporis: hoc eſt, ſicuti moribundo reſpondendum erat. 32 Sc. poſtquam ea dixiſſet.

cis poſt diebus moritur. [1] Poſtquam illi [2] more regio [3] juſta [4] magnifice [5] fecerant, [6] reguli [7] in unum convenerunt, ut inter ſe de [8] negotiis cunctis [9] diſceptarent. Sed Hiempſal, qui [10] minimus ex illis erat, [11] natura ferox, etiam antea ignobilitatem Jugurthæ, quia [12] materno genere [13] impar erat, [14] deſpiciens, [15] dextera [16] Atherbalem [17] adſedit, [18] ne medius ex tribus, [19] quod & apud Numidas [20] honori [21] ducitur, Jugurtha foret. Dein tamen, [22] ut ætati concederet, [23] fatigatus [24] à fratre, [25] vix [26] in partem alteram tranſductus eſt. [27] Ibi cum multa de adminiſtrãdo imperio diſſererent, Jugur. inter alias res [28] jacit, oportere [29] quinquennii [30] conſulta, & decreta omnia [31] reſcindi. [32] Nam [33] per ea tempora [34] confectum [35] annis Micipſam parum

1 Salluſtius hoc loco initium facit narrandi diſcordias inter regulos ortas poſt obitum Micipſæ. 2 Hoc eſt, ut regem decet, vel ſecundum regiam conſuetudinem. 3 Exequias funebres. *Juſta* enim dicuntur exequiæ, quæ mortuis impenduntur, ita dicta, quòd *jure* fierent his, qui de nobis viventes bene meriti fuerant. 4 Sumptuosè. 5 Scilicet Micipſæ jam mortuo. 6 Id eſt, minores reges, ſeu cohæredes regni, ſcilicet Atherbal, Hiempſal & Jugurtha. *Regulus* autem non ſtaturæ, ſed potentiæ diminutionem ſignificat. 7 Scilicet *locum*. 8 Scilicet ad regnum ſpectantibus. 9 Agerent, diſputarent. 10 Sc. *natu*. 11 Ex naturali inclinatione. 12 Quia ex concubinâ natus erat. 13 Inferior. 14 Contemnens. 15 Id eſt, à dexterâ parte, aut manu. 16 Fratrem majorem natu. 17 Hoc eſt, juxta Atherbalem ſedit. 18 Locus honoratior quis fuerit in Senatu, aliis-ve congreſſibus, controverſum eſt. Plurimi tamen autores, medium locum honoratiſſimum apud Romanos fuiſſe, teſtantur. Sic Suetonius in Claudio cap. 23. *De majore negotio acturus, in curiâ medius, inter Conſulum ſellas, Tribunitio ſubſellio ſedebat:* ſic Hadrianus Imperator *ſervo, inter duos Senatores ambulanti, colaphum juſſit impingi:* ut refert Ælius Spartianus in vitâ ipſius. Quod ne ad profanos tantum modò ritus revocemus, ipſe Servator noſter *CHRISTUS* apud Lucam c. 2. *inventus eſt ſedens in medio doctorum*: & in Prophetæ Danielis cap. 13. *Veni & ſede in medio noſtrum, & indica nobis, quia tibi dedit honorem ſenectus.* Poëtæ etiam hoc confirmant. Virg. de Æneâ ſuo lib. 5. Æn. —— *Magnâ medius committante caterva:* Et paulò poſt ibidem loci: —— *Quò ſe multis cum millibus heros Conſeſſu medium tulit.* Et lib. 7. de Latino rege: —— —— *Solio medius conſedit avito.* 19 Scilicet medium eſſe ex tribus. 20 Ad honorem: quia medius locus ſolet principi tribui, ut diximus. 21 Æſtimatur. 22 Id eſt, ut locum daret Jugurthæ, qui ætate major erat. 23 Hoc eſt, crebris admonitionibus ſollicitatus. 24 Atherbale. 25 Difficulter, quaſi cum vi & labore. 26 Id eſt, in ſiniſtram translatus. 27 Id eſt, in eo loco. 28 Innuit, ſignificat: ſic Cicero ad Atticum 2. Sed illud quit ſit, ſcire cupio, quod *jacis* obſcurè. 29 Id eſt, facta à Micipsâ proximè elapſo quinquennio. 30 Statuta. Hinc dicimus *Senatus conſultum*, pro eo, quod Senatus decrevit. 31 Irrita haberi, abrogari: ut apud Ter. Mihi non videtur, quod ſit factum legibus, *reſcindi* poſſe. 32 Scilicet *dicebat*. 33 Scilicet quinquenni. 34 Debilitatum: ſic paulò antè: *Sed ipſe paucos poſt annos, morbo atque ætate* confectus, 35 Senio.

[1] animo valuiſſe. Tum [2] idem Hiempſal placere ſibi reſpondit: [3] nam [4] ipſum illum [5] tribus his proximis annis [6] adoptione, [7] in regnum perveniſſe. Quod verbum in pectus Jugurthæ [8] altius, quam quiſquam ratus, deſcendit. Itaque ex eo tempore ira & [9] metu [10] anxius, [11] moliri, parare, atque ea [12] modo in animo habere, quibus Hiempſal per dolum caperetur. [13] Quæ ubi [14] tardius [15] procedunt, neque [16] lenitur [17] animus ferox: [18] ſtatuit [19] quovis modo [20] inceptum perficere. [21] Primo conventu, [22] quem ab regulis factum [23] ſupra memoravi, propter [24] diſſenſionem placuerat dividi theſauros [25] fineſque imperii ſingulis [26] conſtitui. Itaque [27] ad utramque rem tempus [28] decernitur, ſed [29] maturius ad pecuniam diſtribuendam. Reguli interea in loca propinqua theſauris, [30] alius [31] alio [32] conceſſere. Sed Hiempſal in oppido Thirmida [33] forte [34] ejus utebatur domo, qui proximus [35] lictor

1 Ratione, intellectu 2 Sc. ut omnia conſulta & decreta quinquennii reſcindantur. 3 Scilic. *ait*. 4 Jugurtham, qui hoc dixerat. 5 Scilicet quinquennii. 6 Per adoptionem Micipſæ. 7 Id eſt, in partem regni. 8 Profundiùs. 9 Scilicet, ne penitùs hæreditate privaretur. 10 Sollicitus. 11 Machinari. 12 Solummodò. 13 Sc. machinata & parata, ut per dolum Hiempſal caperetur. 14 Scilicet, quam Jugurtha ſperaverat. 15 Effectum ſuum ſortiuntur. 16 Mitigatur. 17 Jugurthæ ſcilicet. 18 Conſtituit. 19 Sive per dolum & clam: ſive per vim & manifeſtè. 20 Propoſitum animi ſui: ſcilicet mortem Hiempſalis. 21 In primo colloquio, quod fecerunt inter ſe reguli, decreverant vidêre theſauros, & aſſignare unicuique partem imperii ſui. Ordo eſt: Placuerat primo conventu, quem *ego* memoravi *eſſe* factum ab regulis, theſauros dividi propter diſſenſionem, & fines imperii conſtitui ſingulis. Itaque tempus decernitur ad utramque rem, ſed *decernitur* maturius ad pecuniam diſtribuendam. Reguli conceſſêre intereà in loca propinqua theſauris, alius *conceſſit* alio. 22 Scilicet *conventum*. 23 Paulo antè: dixerat enim; *Poſtquam illi more regio juſta magnificè fecerant, reguli in unum convenerunt, ut inter ſe de negotiis cunctis diſceptarent*. 24 Diſcordiam, ortam ſcilicet inter regulos. 25 Limites. 26 Attribui, aſſignari. 27 Scilicet ad theſauros dividendos, & ad regnum diſtribuendum. 28 Communi decreto conſtituitur. 29 Prius, ſcilicet *tempus decernitur*. 30 Scilicet *conceſſit*. 31 Ad alium locum. 32 Abiêre. 33 Caſu. 34 Lictoris ſcilicet. 35 Id eſt, cuſtos, nec non ſatelles corporis Jugurthæ. *Proximus* autem *lictor* dicebatur, qui proximè magiſtratum vel regem præcedebat. *Lictores* à *ligando* nonnulli dictos volunt, vel quod faſces virgarum *ligatos* ferebant; vel quòd, cùm magiſtratus populi Romani virgis quempiam verberari juſſiſſent, crura ejus, ac manus *ligare* ſolebant. Conſuli erant *lictores* duodecim: cæteris verò magiſtratibus (quales ſunt Proconſules, Præſides, Prætores) ſex. Hi faſcem virgarum alligatum cum ſecuri ferebant: idcirco *duodecim faſces* modò pro conſule, modò pro conſulatu ponimus; & *faſces* pro magiſtratu. Cauſam autem, cur duodecim *lictores* Conſuli eſſent, hanc tradunt: quòd hunc morem ſervabant Hetruſci, à quibus

ſicut

Jugurthæ, carus acceptuſque [1] ei ſemper fuerat: [2] quem [3] ille [4] caſu [5] miniſtrum oblatum [6] promiſſis onerat, [7] impellitque, [8] uti tamquam ſuam domum viſens [9] eat: portarum [10] claves adulterinas [11] paret; nam [12] veræ ad Hiempſalem [13] referebantur: ceterum, [14] ubi [15] res poſtularet, ſe ipſum cum magna venturum [16] manu. Numida [17] mandata brevi [18] conficit: atque uti [19] doctus erat, noctu Jugurthæ milites introducit. [20] Qui poſtquam [21] in ædes irrupere; [22] diverſi [23] regem quærere; dormientes alios, alios [24] occurſantes interficere: [25] ſerutari loca [26] abdita; [27] clauſa [28] effringere: ſtrepitu & tumultu [29] omnia [30] miſcere: [31] cum [32] interim Hiempſal reperitur, occultans ſe [33] tugurio [34] mulieris ancillæ, [35] quo initio pavidus & ignarus loci [36] profugerat. [37] Numidæ caput [38] ejus, uti [39] juſſi erant, ad Jugurtham [40] referunt. Ceterum fama [41] tanti facinoris per omnẽ Africam brevi [42] divulgatur: [43] Atherbalem, omneſque, qui ſub [44] Micipſæ imperio fuerant, metus [45] invadit. In duas partis diſcedunt Numidæ:

ſicut toga prætexta, & ſella curulis, ita & apparitores, & *lictores* ſumpti ſunt. Hunc verò numerum habuerunt Hetruſci, quòd ex duodecim populis communiter creato rege ſingulos ſinguli populi lictores dabant. Sunt etiã qui à numero avium, quæ augurio regnum Romulo portenderunt, hunc numerum ſecutum putent. Quemadmodum in minoribus magiſtratibus ſex tantùm *lictores* datos, à numero ſex vulturum, quas Remus conſpexerat. 1 Jugurthæ. 2 Lictorem. 3 Jugurtha. 4 Forte. 5 Scilicet ad tale negotium perficiendum. 6 Pollicitationibus opprimit. Verbum autem *onerare* & cumulum promiſſorum, & obligationem ejus, cui promiſſio facta, ſignificat. Livius lib. 35. Collaudatum eum conſul *ſpe præmiorum onerat*. Eadem formulâ Tacitus 1. Annal. & 1. Hiſt. & Curtius uſi ſunt. 7 Cogit, inducit. 8 Ut. 9 Sc. in hoſpitium Hiempſalis. 10 Id eſt, falſas, ad verarum clavium ſimilitudinem factas. 11 Comparet. 12 Sc. *claves*. 13 Sc. ſingulis noctibus, poſtquam portæ erant clauſæ. 14 Quando. 15 Occaſio, temporis opportunitas. 16 Id eſt, multitudine militum. 17 Jugurthæ. 18 Perficit. 19 Inſtructus. 20 Milites. 21 In quibus erat Hiempſal. 22 Hoc eſt, per diverſa loca, nempe alius aliâ viâ. 23 Hiempſalem. 24 Sc. poſt excitationem e ſomno obviam venientes. 25 Inquirere, inveſtigare. 26 Occulta, ſecreta. 27 Sc. *loca*. 28 Vi quadam & impetu frangere. 29 Sc. *loca*, tam clauſa, quam non clauſa. 30 Turbare. 31 Quandoquidem. 32 Dum ſc. ſic quærebatur. 33 Casâ. *Tugurium* enim eſt caſa ruſtica ex leviore materiâ excitata, arundine tecta. Dictum *tugurium*, quaſi *tegurium*, à *tegendo*, propterea quòd ruſticos ab æſtus tempeſtatumque injuriâ *tegat*. 34 Id eſt, ſervilis conditionis. 35 In quod tugurium. 36 Hiempſal. 37 Qui à Jugurthâ miſſi erant. 38 Hiempſalis. 39 A Jugurthâ. Ex quibus verbis intelligitur, Hiempſalem, ſimul ac repertus eſſet, interfectum fuiſſe. 40 Reportant. 41 Sceleris. Benè addit *tanti*, q. d. tam ſceleſti & nefandi, quippe qui interfecerat filium regis, & patruelem ſuum. 42 Hoc eſt, in vulgus ſpargitur. 43 Fratrem Hiempſalis. 44 Patris Atherbalis, dum ſc. in vivis eſſet. 45 Corripit.

plures Atherbalem ſequuntur, ſed [1] illum alterum bello [2] meliores. Igitur Jugurtha quam maximas poteſt [3] copias armat: urbes partim vi, alias [4] voluntate imperio ſuo adjungit: omni Numidiæ imperare parat. Atherbal, tametſi Romam legatos miſerat, qui [5] Senatum docerent de cæde [6] fratris, & [7] fortunis ſuis: tamen [8] fretus multitudine militum, parabat armis [9] contendere. Sed [10] ubi res ad certamen venit, [11] victus ex prœlio [12] profugit in provinciam, ac de hinc Romam [13] contendit. Tum Jugurtha [14] patratis conſiliis, poſtquam omni Numidia potiebatur, [15] in otio facinus ſuum [16] cum animo reputans, timere populum Rom. neque advorſus iram [17] ejus [18] uſquam, [19] niſi in avaritia [20] nobilitatis, & pecunia ſua, ſpem habere. Itaque paucis diebus, cum auro argentoque multo legatos Romam mittit: [21] quîs [22] præcipit, uti primum veteres amicos muneribus expleant: dein [23] novos acquirant: poſtremo, quemcunque poſſint largiundo [24] parare, ne [25] cunctentur. Sed ubi Romam [26] legati venere, & [27] ex præcepto [28] regis [29] hoſpitibus, aliisque, quorum [30] ea tempeſtate in Senatu auctoritas [31] pollebat, magna munera miſere: tanta [32] commutatio [33] inceſſit, ut [34] ex maxima invidia in gratiam & favorem [35] nobilitatis Jugurtha veniret. [36] quorum [37] pars [38] ſpe,

1 Jugurtham. ſcil. *ſequuntur.* 2 Peritiores, utiliores. 3 Exercitum. 4 Spontè. 5 Certiorem facerent, exponerent Senatui. 6 Hiempſalis. 7 Ærumnis, adverſitatibus. 8 Confiſus. 9 Scil. cum Jugurthâ. 10 Id eſt, ubi pugnatum eſt. 11 Atherbal ſc. 12 Romani partes terrarum, quas bello imperio ſuo ſubjiciebant. *Provinciam* appellabant, ad quas vel Prætores, vel Proconſules cum officio mittebant, qui eas gubernarent. Hæc ergo loca, quæ populus Romanus habebat, appellabantur *provincia.* Sed de hac voce diximus in Catil. 13 Proficiſcitur, vadit. 14 Peractis, perfectis conſiliis, ſcilicet quod Hiempſalem necaſſet, & Atherbalem regno expuliſſet, totumque Numidiæ regnum invaſiſſet. 15 Hoc eſt, cum ipſi eſſet otium. 16 Id eſt, ſecum conſiderans. 17 populi Romani. 18 In aliqua re. 19 Quia ſcil. nobiles Romæ Senatores avaros à ſe pecuniâ corrumpi poſſe ſperabat, ne quid adversùs Senatum decerni permitterent: quòd & ab eo f ctum eſt, ut mox videbimus. 20 Id eſt, nobilium civium Romanorum. 21 Legatis. 22 Mandat. 23 Scil. *amicos.* 24 Comparare, acquirere. 25 Morentur. 26 Jugurthæ. 27 Id eſt, ſecundùm præceptum, mandatum. 28 Jugurthæ. 29 Scil. Jugurthæ, quibuscum jus hoſpitalitatis habebat ſe mutuò excipiendi hoſpitio: ſive qui legatos hoſpitiis ſuſceperant, vel qui aliquando ſà Jugurthâ hoſpitio fuerant ſuſcepti in provinciâ Numidiæ. 30 Eo tempore. 31 Plurimum valebat. 32 Sc. *animorum & ſententiarum.* 33 Invaſit, ſc. Senatores. 34 Id eſt, ubi ipſum ſummo odio proſecuti fuerant. 35 Nobilium Romanorum. 36 Nobilium. 37 Aliqui. 38 Sc. *munerum, quæ ipſis offerrentur.*

 1 Sci.

alii [1] præmio [2] inducti, ſingulos ex Senatu [3] ambiundo, nitebantur, ne [4] gravius [5] in eum [6] conſuleretur. Igitur, ubi legati ſatis [7] confidunt, [8] die conſtituto [9] Senatus [10] utriſque datur. Tum Atherbalem hoc modo locutum accepimus.

,[11] P.C. [12] Micipſa pater meus [13] moriens ,mihi præcepit, uti regni Numidiæ tantum- ,modo [14] procurationem exiſtimarem meam; ,ceterum jus, & imperium penes vos eſſe: [15] ,ſimul [16] eniterer [17] domi militiæque quam ,maximo [18] uſui eſſe populo Rom. vos mihi ,[19] cognatorum, vos in locum affinium [20] du- ,cerem: ſi [21] ea feciſſem, [22] in veſtra amicitia ,exercitum, divitias, [23] munimenta regni me ,habiturum. Quæ præcepta [24] patris mei cum ,[25] agitarem; Jugurtha, homo omnium, quos ,terra ſuſtinet, ſceleratiſſimus, contempto ,imperio veſtro, Maſiniſſæ me nepotem, uti- ,que [26] ab ſtirpe ſocium, atq; amicum populi ,R. regno [27] fortuniſque omnibus expulit. [28] ,Atque ego, P.C. quoniam [29] eo miſeriarum ,venturus eram, vellem, potius [30] ob mea, ,quam ob [31] majorum meorum beneficia, ,poſſe me à vobis auxilium petere, ac maxi- ,me [32] deberi mihi beneficia à populo R. ,[33] quibus non egerem; ſecundum [34] ea, ſi ,[35] deſideranda erant, [36] uti debitis uterer. ,Sed quoniam parum tuta per ſe ipſa probi- ,tas eſt, neque mihi in [37] manu fuit, Ju-

1 Scilicet quod jam acceperant 2 Mori. 3 Blandiendo, ſeu blanditiis circumveniendo. 4 Durius. 5 Jugurtham. 6 Sententia ferretur, ſtatueretur, judicaretur Ita Juſtinus lib. 7 Si quid in Cræſum crudelius *conſuluiſſet.* 7 Sc. ſententiæ per ſenatum ferendæ 8 Scil. ad agendum de controverſiâ ipſorum. 9 Ut Senatus eos audiat. 10 Sc. *& legatis, Jugurthæ defenſoribus; & Atherbali accuſatori.* 11 Ordo eſt: O Patres Conſcripti, Micipſa pater meus præcepit mihi moriens, uti *ego* exiſtimarem tantum modò procurationem regni Numidiæ *eſſe* meam; cæterum jus, & imperium ejus eſſe penes vos. 12 Exordium ab officio. 13 Moribundus. 14 Adminiſtrationem, curam, gubernationem. 15 Scil. præcepit mihi. 16 Conarer, laborarem. 17 Id eſt, tam in pace, quàm in bello. 18 Utilitati. 19 Conſanguineorum. 20 Æſtimarem. 21 Quæ ſcil. præceperat. 22 Hoc eſt, per veſtram amicitiam. 23 Protectiones. 24 Micipſæ. 25 Agere & obſervare inciperem. 26 Quia a patre & avo. 27 Facultatibus, ſeu poſſeſſionibus vi ejecit. 28 Ordo eſt: Atque ego, ô Patres Conſcripti, quoniam eram venturus eò miſeriarum, vellem potiùs me poſſe petere à vobis auxilium ob mea beneficia, quam ob beneficia majorum meorum, ac *vellem* maxima beneficia deberi mihi à populo Rom, quibus non egerem; ſed ſi ea erant deſideranda, *ego* uterer *ipſis uti debitis.* 29 Id eſt, ad eas, id eſt, tantas miſerias, ut ſcil. opem veſtram implorare debeam. 30 Id eſt à me in vos collata. 31 Sc. patris & avi. 32 Ob mea ſcil merita. 33 Sc. *beneficia mihi debita.* 34 Scil. beneficia mihi debita à vobis. 35 Petenda. 36 Veluti. 37 Poteſtate.

,gurtha qualis foret: [1] ad vos confugi P.C.
,quibus, quod mihi [2] miſerrimum eſt, co-
,gor prius oneri, quam [3] uſui eſſe. [4] Cete-
,ri reges, aut bello victi in amicitiam a vo-
,bis recepti ſunt, aut in ſuis dubiis re-
,bus ſocietatem veſtram appetiverunt.
,Familia noſtra cum populo Romano bel-
,lo Carthaginienſi amicitiam [5] inſtituit,
,quo tempore magis fides [6] ejus [7] quam
,fortuna petenda erat. Quorum proge-
,niem vos P.C. nolite pati me nepotem
,Maſiniſſæ fruſtra à vobis auxilium petere.
,[8] Si ad impetrandum nihil cauſſæ haberem,
,præter [9] miſerandam fortunam; quod paul-
,lo ante rex genere, fama, atque copiis
,potens, nunc deformatus [10] ærumnis,
,inops, alienas opes exſpecto: tamen [11]
,erat majeſtatis populi Rom. [12] prohibere
,injuriam; neque pati, cujuſquam regnum
,[13] per ſcelus creſcere. Verum ego iis fini-
;bus [14] ejectus ſum, quos [15] majoribus meis
,populus Rom. dedit: [16] unde [17] pater, &
,[18] avus meus una vobiſcum expulere Sy-
,phacem, & Carthaginienſes. [19] Veſtra
,beneficia mihi erepta ſunt, P.C. vos [20] in
,mea injuria [21] deſpecti eſtis. Eheu me mi-
,ſerum! [22] huccine, Micipſa pater, [23] bene-
,ficia tua evaſere, uti quem tu [24] parem
,cum liberis tuis, regnique [25] participem
,feciſti, [26] is potiſſimum [27] ſtirpis tuæ
,exſtinctor ſit? nunquamne [28] ergo familia
,noſtra quieta erit? ſemperne in ſanguine,
,ferro, fuga [29] verſabimur? [30] Dum Car-

1 Id eſt, ad auxilium veſtrum. 2 Maxima miſeria. 3 Utilitati. 4 Ordo eſt: *Cæteri reges recepti ſunt in amicitiam à vobis, aut victi bello, aut appetiverunt veſtram ſocietatem in ſuis rebus dubiis.* 5 Inchoavit. 6 Populi Romani. 7 Quia tùm res Romanæ maxime erant afflictæ 8 Scil. quod peto. Nunc movet Senatores ad commiſerationem. 9 Miſeratione dignam. 10 Miſeriis. 11 Id eſt, pertinebat ad majeſtatem populi Romani. 12 Arcére, propulſare. Eleganter itaque Cicero in Divinatione ſuâ: *Clariſſimi viri noſtræ civitatis temporibus optimis, hoc ſibi ampliſſimum pulcherrimumque ducebant, ab hoſtibus, clientibusve ſuis, ab externis, qui in amicitia Populi Romani eſſent, injurias propulſare, eorumque fortunas defendere.* 13 Id eſt, per ſcelerata facinora: & ſic obiter tangit Jugurtham, quippe qui Hiempſalem occiderit, & Atherbalem bonis ſuis privaverit. 14 Expulſus. 15 Sc. avo Maſiniſſæ. 16 Id eſt, ex quibus, ſcil. *finibus.* 17 Micipſa. 18 Maſiniſſa. 19 Id eſt, non poſſum uti veſtris beneficiis, quia ea mihi eripuit Jugurtha. 20 Quæ ſc. mihi eſt illata. 21 Contempti. Q. d. Dum Jugurtha me injuriâ afficit, vos contemnit. 22 Anne in hunc finem, eventum. Apoſtrophe ad mortuum patrem ſuum. 23 Quæ tu in *Jugurtham contuliſti.* 24 Æqualem. 25 Cohæredem. 26 Jugurtha. 27 *Generis tui.* 28 Hoc loco indignantis eſt. 29 Vivemus. 30 Donec, quamdiu

,thaginienſes[1] incolumes fuere, [2] jure om-
,nia ſæva patiebamur. [3] Hoſtis ab latere:
,vos [4] amici procul: ſpes omnis in armis
,erat. Poſtquam[5] illa peſtis ex Africa [6]ejecta
,eſt, læti[7] pacem agitabamus: [8] quippe, quis
,hoſtis nullus erat, niſi forte quem vos[9] juſ-
,ſiſſetis. Ecce autem ex [10] improviſo Ju-
,gurtha, intoleranda audacia, ſcelere, at-
,que ſuperbia ſeſe[11] efferens, [12] fratre meo,
,atque eodem propinquo ſuo interfecto, [13]
,primum [14] regnum ejus [15] ſceleris ſui præ-
,dam fecit: [16] poſt, ubi me [17] iiſdem dolis
,nequit capere, nihil minus, quam vim aut
,bellum exſpectantem, in imperio veſtro,
,ſicuti videtis, [18] extorrem patria, domo,
,[19] inopem, & [20] coopertum miſeriis ef-
,fecit, ut [21] ubivis tutius, quam in meo
,regno eſſem. Ego ſic exiſtimabam, Pa-
,tres Conſcripti, uti [22] prædicantem audi-
,veram[23] patrem meum; qui veſtram ami-
,citiam diligenter [24] colerent, eos [25] mul-
,tum laborem ſuſcipere, ceterum [26] ex om-
,nibus maxime tutos eſſe. Quod[27] in [28] fa-
,milia noſtra fuit, præſtitit, uti [29] in omni-
,bus bellis[30] adeſſet vobis: nos uti [31] per
,otium[32] tuti ſimus, in[33] manu veſtra eſt,
,Patres Conſcripti. [34] Pater nos [35] duos
,fratres reliquit: [36] tertium Jugurtham[37]
,beneficiis[38] ſuis ratus eſt nobis [39] conjun-
,ctum fore. [40] Alter eorum [41] necatus: [42]
,alter ipſe ego [43] manus impias vix effugi.
,Quid agam? aut quo potiſſimum infelix ac-

1 Id eſt, florentes in regno ſuo. 2 *Merito.* 3 Scilicet Carthaginienſes. 4 Id eſt, qui nobis eratis amici. 5 Intelligit Carthaginienſes. 6 Expulſua 7 Hoc eſt, in pace vivebamus. 8 Utpote. 9 Sc. *a nobis pro hoſte habendum eſſe.* 10 Inexſpectato, præter ſpem. 11 Extollens. 12 Hiempſale. 13 Primò. 14 Hiempſalis. 15 Id eſt, prædam per ſcelus ſuum acquiſitam. 16 Poſteà. 17 Quibus ſcil. fratrem cepit. 18 Exulem, extrà terram. *Exterris* enim propriè dicitur, qui eſt *extra terram*, patriam; quemadmodum *exul*, qui eſt extra ſolum. 19 Auxilio omni deſtitutam. 20 Obrutum. 21 Ubicunque locorum. 22 Palam dicentem. 23 Micipſam. 24 Servarent. 25 Quia ſcil. Romani tunc multos habebant inimicos. 26 Id eſt, inter omnes, ſcil. *populos.* 27 Hoc eſt, in poteſtate familiæ noſtræ. 28 Id eſt, avus & pater. 29 Numantino ſc. & Carthaginienſi. 30 Auxilio eſſet. 31 Dùm habemus ab hoſtibus otium. 32 Sc. ab inſidiis & dolis Jugurthæ. 33 Poteſtate. 34 Micipſa. 35 Hiempſalem ſcil. & me Atherbalem. 36 Scil. *fratrem.* 37 Quod ſcil eum adoptaverit. 38 Patris mei. 39 Devinctum, amicum. 40 Sc. *fratrum*, quos pater meus reliquit, nempe Hiempſal. 41 Occiſus, armis ſcil. militum Jugurthinorum, ſvii [illegible] empſalis hoſpitium irrumpentium. 42 Scil. *duorum fratrum.* 43 Id eſt, manus impii Jugurthæ, ſanguinem meum ſitientis.

,cedam? generis [1] præſidia omnia [2] exſtin-
,cta ſunt: [3] pater, uti neceſſe erat, [4] naturæ [5]
,conceſſit: [6] fratri, quem [7] minime decuit, [8]
,propinquus per ſcelus vitam eripuit: affi-
,nes, amicos, propinquos ceteros meos, [9]
,alium alia clades oppreſſit: capti ab Jugur-
,tha, [10] pars in [11] crucem [12] acti, pars [13] beſtiis
,objecti ſunt: pauci, quibus relicta eſt [14] a-
,nima, clauſi in [15] tenebris cum mœrore &
,luctu, morte graviorem vitam [16] exigunt.
,[17] Si [18] omnia, quæ aut amiſi, aut ex neceſſa-
,riis [19] advorſa facta ſunt, [20] incolumia ma-
,nerent: tamen, ſi quid [21] ex improviſo [22]
,mali accidiſſet, [23] vos implorarem, Patres
,Conſcripti, quibus [24] pro magnitudine im-
,perii, [25] jus & [26] injurias omnes curæ eſſe de-
,cet. Nunc vero exſul patria, domo, ſolus,
,atque omnium honeſtarum rerum egens,
,quos accedam, aut quos [27] appellem? [28] na-
,tiones ne, an reges, qui omnes [29] familiæ
,noſtræ ob veſtram amicitiam infeſti ſunt?
,an [30] quoquam mihi adire licet, ubi non
,majorum meorum [31] hoſtilia [32] monumenta
,plurima ſint? an quiſquam noſtri miſereri
,poteſt, qui aliquando vobis hoſtis fuit? Po-
,ſtremo, Maſiniſſa nos [33] inſtituit, P. C. ne [34]
,quem coleremus, niſi populum Rom. ne ſo-
,cietates, ne [35] fœdera nova acciperemus:
,abunde magna [36] præſidia nobis in veſtra
,amicitia fore: ſi huic imperio fortuna mu-
,taretur, [37] una occidendum nobis eſſe. Vir-
,tute, ac [38] diis volentibus, magni eſtis & [39]
,opulenti: omnia [40] ſecunda, & [41] obe-
,dientia ſunt: [42] quo facilius ſociorum inju-
,rias curare licet. Tantum illud vereor, ne

1 Auxilia.
2 Deleta.
3 Micipſa.
4 Hoc eſt, naturali corporis & animæ diſſolutioni.
5 Mortuus eſt.
6 Hiempſali.
7 Scilicet *vitam eripere*.
8 Scilicet *ſanguine*, intelligit Jugurtham.
9 Id eſt, diverſos diverſa mors
10 Nonnulli.
11 Patibulum, in quo damnati figuntur.
12 Sublati. 13 Ut ſcil. ab iis devorentur. 14 Vita. 15 Id eſt, carcere.
16 Tranſigunt.
17 Tametſi.
18 Scil. *auxilia*.
19 Inimica.
20 Salva, & in priſtino ſuo ſtatu. 21 Id eſt, præter ſpem & opinionem. 22 Adverſi 23 Veſtrum auxilium. 24 Id eſt, ſecundum magnitudinem imperii, ſeu quia magnum habetis imperium. 25 Ut ſcilicet tribuatis unicuique quod ſuum eſt. 26 Ut ſcil. eas ab improbis allatas repellatis 27 Scil. *patronos mihi*. 28 Vicinos populos. 29 Domui irati. 30 Quovis gentium

31 Hoſtilitatis, q.d. non. 32 Veſtigia, indicia. 33 Docuit. 34 Aliquem, ſc. regem, aut populum. 35 Pacta pacis. 36 Auxilia. 37 Pariter, cum imperio ſcil. Romano. 38 Favore *&* benignitate Deorum. 39 Divites. 40 Proſpera. 41 Convenientia votis veſtris. 42 Quocirca.

,[1] quos [2] privata amicitia Jugurthæ, pa-
,rum cognita, [3] tranſvorſos agat: [4] quos
,ego [5] audio [6] maxima ope niti, [7] ambire,
,fatigare, vos ſingulos, ne [9] quid [10] de ab-
,ſente; incognita cauſſa, [11] ſtatuatis: [12]
,fingere me [13] verba, & fugam ſimulate,
,cui licuerit in regno manere. Quod utinam
,[14] illum, cujus impio facinore in has miſe-
,rias projectus ſum, [15] eadem hæc ſimulan-
,tem videam: & [16] aliquando aut apud vos,
,aut apud Deos immortales rerum huma-
,narum cura oriatur: ut [17] ille, qui nunc
,ſceleribus ſuis ferox atque præclarus eſt,
,omnibus [18] malis excruciatus, [19] impieta-
,tis [20] in parentem noſtrum, [21] fratris mei
,[22] necis, [23] mearumque miſeriarum graves
,pœnas reddat. [24] Jam jam frater animo
,meo cariſſime, quamquam tibi [25] immatu-
,ro, & [26] unde [27] minime decuit, vita e-
,repta eſt, tamen lætandum magis, quam
,dolendum puto [28] caſum tuum. Non enim
,regnum, ſed fugam, exilium, egeſtatem,
,& has omnes, quæ me [29] premunt, ærum-
,nas [30] cum anima ſimul amiſiſti: at ego in-
,felix in tanta mala [31] præcipitatus, pulſus
,ex patrio regno, [32] rerum humanarum
,ſpectaculum præbeo: incertus quid agam,
,tuas-ne injurias [33] perſequar, ipſe auxilii
,egens; an regno [34] conſulam, cujus vitæ,
,necisque poteſtas [35] ex opibus alienis pen-
,det. Utinam emori, fortunis meis hone-
,ſtus exitus eſſet: ne vivere contemptus vi-
,derer, ſi defeſſus malis [36] injuriæ conceſ-
,ſiſſem. Nunc quoniam neque vivere lubet,

1 Aliquos. 2 Quam privatim contraxit. 3 Extra juſtitiæ tramitem depellat, pervertat; ſic ſuprà: *Præterea terrebat eum opportunitas ſua liberorumque ætatis, quæ etiam mediocres viros ſpe prædæ* transverſos *agit.* 4 Corruptos. 5 Intelligo. 6 Maximis viribus conari. 7 Per ambitum, hoc eſt, circuitum orare, blanditiis circumvenire. 8 Crebris precibus ſollicitare: ſic ſupra: *Deinde tamen, ut ætati concederet,* fatigatus *à fratre, vix in partem alteram transductus eſt.* 9 Aliquid. 10 Jugurtha. 11 Decernatis. 12 Scilicet *quos ego audio dicere, fingere me verba.* 13 Accuſatoria ſcilicet. 14 Jugurtham. 15 Sicut ego ſimulo. 16 Tandem 17 Jugurtha. 18 Ærumnis, adverſitatibus. 19 Propter impietatem. 20 Contra 21 Hiempſalis. 22 Propter necem. 23 Et propter miſerias meas. 24 Maximè jam: & eſt apoſtrophe ad interfectum fratrem Hiempſalem. 25 Quippe qui fueris in flore ætatis, & ad vivendum maxime idoneus. *Immatura* enim *mora* dicitur, quâ quis ante conſtitutum vitæ tempus, & ætatem confectam ſenio moritur. 26 A quo. 27 Vitam ſc. tibi eripi. 28 Infortunium. 29 Affligunt. 30 Cum vitâ. 31 Dejectus. 32 Id eſt, doceo res humanas eſſe inſtabiles. 33 Ulciſcar. 34 Conſilio

proſpi-

,neque mori licet ſine dedecore, P. C. per ,vos, per liberos, atque parentes veſtros, ,per majeſtatem populi R. [1] ſubvenite mi- ,ſero mihi: [2] ite obviam injuriæ: nolite ,pati regnum Numidiæ, quod veſtrum eſt, ,per ſcelus, & ſanguinem familiæ noſtræ ,[3] tabeſcere.

Poſtquam [4] rex finem loquendi fecit, [5] legati Jugurthæ [6] largitione magis, [7] quam cauſſa [8] freti, [9] paucis reſpondent: Hiempſalem, [10] ob ſævitiam ſuam, ab Numidis interfectum: Atherbalem ultro bellum [11] inferentem, poſtquam ſuperatus ſit, queri, quod injuriam facere nequiſſet: Jugurtham ab Senatu petere, ne ſe alium putaret, [12] ac Numantiæ [13] cognitus eſſet; [14] neu verba [15] inimici [16] ante facta [17] ſua poneret. Deinde [18] utrique [19] Curia egrediuntur.

proſpiciam. 35 Ex præſidio alieno. 36 Id eſt, injuriæ locum dediſſem. 1 Auxilium ferte. 2 Reſiſtite. 3 Corrumpi, annihilari. 4 Atherbal. 5 Id eſt, legati qui miſſi erant, à Jugurtha. 6 Donis & muneribus Jugurthæ. 7 Hoc eſt, juſtitia cauſæ. *Cauſa* propriè dicitur id, ex quo, vel per quod, vel à quo vel propter quod aliquid fit. Unde quatuor eſſe cauſarum genera ſcripſit Ariſtotoles 2 Phyſ. c. 3. & 7. t. 4 nempe *Cauſam Materialem*, ex qua res eſt, ut calceus ex corio: *Formalem*, per quam res eſt, id quod eſt; ut Anima rationalis eſt *forma* hominis, quia per eam homo eſt id quod eſt, nempe homo: *Efficientem*, à qua res eſt; ut eſt ſutor reſpectu calcei: & *Finalem*, cujus gratia res eſt; ut lucrum eſt *Cauſa Finalis*, cujus gratia ſutor facit calceum. De his fuſiùs agere eſt Logici. Hinc rerum omnium opificem Deum *cauſam cauſarum* eſſe affirmat Ariſtoteles. Differtque *cauſa* à *ratione*, quod *cauſa* eſt impulſus ipſe ad aliquid agendum; *ratio* vero, ordo gerendorum ex cauſa venientium. Per ſimilitudinem *cauſa* dicitur omnis actio, quam in Senatu, ſive in foro, & apud judices, populum-ve habemus. Undè tria eſſe *cauſarum* genera ſcribit Cicero: nempe *Demonſtrativum*, *Deliberativum*, & *Judiciale*. Ex his tamen magis propriè *cauſa* dicitur, quæ *Judicialis* eſt: undè *cauſam* ſæpius pro lite, ac controverſia ponimus: ut, Cicerò diligenter egit *cauſam* Milonis: quamvis nonnulli ita diſtinguant, ut *controverſiam*, ſeu *litem* dici velint, poſtquam conteſtatum eſt; *cauſam* autem, & antè, & poſt conteſtationem. Undè *cauſidici* appellantur patroni, quòd in cauſis, judiciiſque verſentur. *Demonſtrativum* eſt, quod laudamus, aut vituperamus, idque vel perſonam, vel quaſi perſonam, vel factum, vel rem quamlibet. *Deliberativum* eſt, quo aliquid ſuadetur (undè *oratio ſuaſoria* appellatur) aut diſſuadetur. *Judiciale* eſt, quo accuſamus, aut defendimus. Interdum *cauſa* idem eſt, quod occaſio: Ter. Nam jam diu aliquam *cauſam* quærebat ſenex, quamobrem inſigne aliquid faceret iis. *Cauſam dicere*, eſt reum eſſe, & ſe defendere. *Cauſâ cadere*: eſt cauſam amittere, & perdere litem. A *Cauſâ* fit *cauſalis*; unde (*onjunctiones Cauſales*, dicuntur, quæ cauſam reddunt rei præcedentis: ut, nam, quia, quoniam, quandoquidem, &c. Item verbum *cauſari*, quod aliquando ſignificat rei geſtæ cauſam adferre. Suet. Socerum ad necem, ſecundaſque novacula fauces compulit, *cauſatus*, quod ſe ingreſſum mare turbatius, non eſſet ſecutus, 8 Confiſi. 9 Sc. verbis. 10 Quia *naturâ ferox* erat, ut ſupra dixit. 11 Sc. *Jugurtha*. 12 Quam. 13 Notus. Scipioni ſc. & exercitui Romano. 14 Ne-ve. 15 Atherbalis. 16 Hoc eſt, factis ſuis præferret. 17 Jugurthæ ſc. 18 Legati ſc. & Atherbal. 19 Senatorum loco, Senatu.

1 Sena-

cie, quam [1] uſu, potiorem, quæ [2] portuoſior, & ædificiis magis exornata erat, Atherbal poſſedit. [3] Res poſtulare videtur Africæ ſitum paucis [4] exponere, & eas gentes, [5] quibuſcum nobis bellum aut amicitia fuit, attingere. Sed quæ loca, & nationes ob calorem, aut aſperitatem, item [6] ſolitudines minus [7] frequentata ſunt, [8] de iis haud fa-

video. A quo fit *aſpectus*, id eſt, intuitus atque effigies cujuſque animalis, ut horridus *aſpectu*, hoc eſt, viſu horribilis, & qui effigiem habet horrendam. *Deſpicio*, quod propriè eſt deorſum aſpicio. Quoniam vero ea, quæ contemnimus, quaſi deorsùm, & ad pedes noſtros projecta, aſpicere ſolemus, ſumitur *deſpicio* pro contemno; ut ſuprà: *Sed Hiempſal, qui minimus ex illis erat, naturâ ferox, etiam antea ignobilitatem Iugurthæ, quia materno genere impar erat*, deſpiciens, *dexterâ Atherbalem adſidit*. Ab hoc fit *deſpicientia*, & *deſpectus*, quartæ declinationis, pro contemptu. *Suſpicio*, ſursùm aſpicio. Virgilius: *Et faſtigia* ſuſcipit *urbis*. Ab hoc fit *ſuſpicor* notæ ſignificationis, dictum quòd cum timore quodam ea videmur aſpicere, de quibus dubitamus. Hinc fit *ſuſpicio*: quod ſi cum *venio* jungatur, ſemper paſſivè accipitur: ut *veni in ſuſpicionem*; id eſt, factus ſum ſuſpectus. Et *ſuſpicioſus*, tam qui ſuſpicatur, quam qui ſuſpectus eſt. *Proſpicio*, longè video, quaſi *porro ſpecio*: undè fit *proſpectus*, hoc eſt, libera & non impedita proſpectio. Item *proſpicientia*, hoc eſt, cura, proviſio: nam & *proſpicio* pro curo, & provideo capitur. *Inſpicio*, cerno. *Introſpicio*, introrsùm aſpicio. *Reſpicio*, retrò aſpicio: à quo fit reſpectus, quod modo ipſam (ut ita dicam) reſpectionem ſignificat. Modò rationem, qua ad aliquid agendum movemur. *Conſpicio*, cerno: undè fit *conſpectus*, pro aſpectu. Virg. *Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum, Vela dabant læti.* Et adjectivum *conſpicuus*, quod modò ſignificat ſagacem, perſpicacem, acutum. Modò clarum, & qui ab omnibus conſpicitur: ſic Martialis *conſpicuum amphitheatrum* dixit, hoc eſt, clarum, quod ab omnibus conſpici poterat. *Diſpicio*, provideo, diſcerno. *Perſpicio*, intueor, animadverto: à quo *perſpicax*, hoc eſt, conſideratus, acutus: undè adverbium *perſpicaciter*, quod eſt conſideratè, acutè. Item *perſpicuus*, clarus, tranſlucidus: ut aqua, vitrum, cryſtallum, aliique tranſlucentes lapilli: à quo adverbium *perſpicue*, hoc eſt, clarè: undè *perſpicuam* quoque orationem dicimus, hoc eſt, claram, atque apertam: & *perſpicuitas* à quibuſdam, ſicut *perſpicacitas*, uſurpatur. Illud ſplendorem ac facilitatem; hoc verò conſiderationem, & acumen ſignificat. Præter hæ *aruſpex*, ſive *haruſpex*, de quo in Catil. Item *auſpicium*, ab inſpiciendis avibus, cum aruſpex per inſpectionem captabat auſpicium. Hinc factum eſt, ut *auſpicia* dicamus ductum atque principium, quæ à ſolo duce capiuntur: à quo fit *auſpicari*, quod non tantum ſignificat auſpicium capere, ſed etiam incipere: nec in bonam tantum partem accipitur, quod frequentiſſimum eſt, ſed etiam in malam. Nam quando non eſt verbum, ferè ſemper in bonam partem accipitur. Ter. Haud *auſpicatè* hùc me attuli, id eſt, non feliciter, & quaſi repugnantibus auſpiciis. *Auſpex* dicebatur, qui nuptiis præerat celebrandis, quia *auſpicium* pro nuptiis accipere ſolebant. Inter *auſpicium* & *augurium* quidam hoc diſcrimen ſtatuunt; ut *auſpicium* ſit avium conſpectio, & quod ex volatu avium, & vocibus ſignificatur: *augurium* verò, quod rerum omnium conjecturas prudenter ac diligenter complectitur: & tamen *augurium* quoque ab *avibus* ac *gerendo* dicitur, quaſi *avigerium*, ſive ab *avium garritu*. Hinc *augur*, qui futura prævidet, & verbum *auguro*, atque *auguror*, futura veris captare auguriis. 1 Utilitate, & fructu meliorem. 2 Habens plures portus. 3 Occaſio, commoditas. 4 Ut exponam, declarem. 5 Cum quibus. 6 Deſerta. 7 Habitata. 8 Locis ſcilicet, & nationibus.

cile [1] compertum narraverim: cetera quam pauciſſimis abſolvam.

[2] In diviſione [3] orbis terræ [4] plerique in parte tertia [5] Africam [6] poſuere. [7] pauci, tantummodo Aſiam, & [8] Europam eſſe; ſed Africam in Europa. [9] ea [10] fines habet [11] ab occidēte, [12] fretum [13] noſtri maris & [14] Ocea-

1 Exploratum, certum. 2 Ordo eſt: Plerique poſuêre in diviſione orbis terræ Africam in tertiâ parte: pauci *dixerunt*, Aſiam & Europam eſſe tantummodò; ſed *dixerunt* Africam *eſſe* in Europâ. 3 Id eſt, globi rotundi univerſæ terræ. 4 Plurimi, ſc. *coſmographi*, ſive mundi deſcriptores. Benè addit *plerique*; quia nonnulli diviſerunt orbem terræ in duas partes, Aſiam nempe & Europam: & ſic Africam ſub Europâ conſtituunt. Alii verò diviſerunt orbem terræ in tres partes, Europam, Aſiam, & Africam: hancque diviſionem à numero filiorum Noachi orbem habêre putârunt; ita ut Schemo Aſia: Chamo Africa; Japheto Europa obvenerit: quæ diviſio omni ævo recepta fuit. 5 *Africa* ergo eſt una ex tribus præcipuis mundi partibus: quod nomen *Africa* quidam ab *Afro*, Herculis filio, dictum volunt. Terminos habet ab Oriente Ægyptum, & Nilum fluvium & mare Rubrum: ab Occaſu, mare Atlanticum; à Meridiè, mare Æthiopicum, à Septentrione, mare Mediterraneum ſeu Internum. Regiones atque gentes, in quas diviſa fuit quondam *Africa*, ſunt hæ, Ægyptus, Cyrenaica, Africa Minor, ſeu propriè dicta, Troglodytæ, Garamantes, Numidia, Mauritania, Gætulia, Libya interior: Arabia Troglodytica, & Æthiopia. Quarum deſcriptionem vide apud Philippum Cluverium lib. 6. Introduct. Georg. c. 2. & ſequentibus. 6 Conſtituêre, ſcripsêre. 7 Scil. *dixerunt* 8 Hæc nomen habet ab *Europâ*, Agenoris, Phœnicum regis, filiâ, quam Jupiter (ut Poëtæ fabulantur) in bovem transformatus, raptam abduxit in Cretam. Terminos habet, ab Oriente, quâ Aſiæ jungitur, fluvium Tanaim; à Meridie, mare Mediterraneum, fretum Herculeum, & mare Atlanticum; ab Occidente, idem mare Atlanticum; à Septentrione, mare Hyperboreum, ſive Septentrionale. 9 Africa. 10 Terminos. *Finis* propriè eſt extremitas uniuscujusque rei, hoc eſt, id in quo unaquæque res terminatur. Hinc Logici *finem* vocant *id, cujus gratiâ res eſt*: cujus ſigna ſunt præpoſitio *propter* (ut, *propter* hominem condita ſunt omnia) *ad cum gerundio* (ut, Mundus eſt conditus *ad illuſtrandam* Dei gloriam) conjunctio *ut*, paſſus eſt Dei filius, *ut* redimeret populum ſuum) aliæ particulæ, nomina & phraſes, *quo, ne, gratiâ, ideò ut, hoc conſilio, hac intentione, hoc animo*. Ab hoc fit verbum *finio*, quod aliquando ſignificat perficio, abſolvo. Aliquando terminum pono: ſic dicimus, *finire* alicui provinciam certo tempore, pro præſcribere alicui tempus adminiſtrandæ provinciæ, quo elapſo de provinciâ debeat decedere. Hujus compoſitum eſt *definio*, undè fit *definitio*, quæ eſt *oratio, naturam rei explicans*, ſive *quâ explicatur, quid ſit res*. *Definire* autem propriè eſt, finibus ſuis diſtinguere: eſt ergo Metaphora ſumpta ab agris. Quemadmodum enim ager ſuis diſtinguitur finibus à vicinis agris, ſic per *definitionem* res diſtinguitur ab omnibus rebus, ac illius natura & eſſentia circumſcribitur: ut *homo* per *animal rationale* (quod eſt ejus *definitio*) à beſtiis, plantis, ſaxis, montibus, &c. diſtinguitur. A *definio indefinitum* dicimus, quòd nullis rationibus circumſcriptum eſt. Undè Grammatici *indefinite* poſitum eſſe nomen affirmant, quandò nec relativè, nec interrogativè poſitum eſt. 11 Id eſt, eâ mundi plagâ, quâ Sol occidit. 12 Loca anguſtiora. *Fretum* à *fervendo* dictum vult Varro, à ſimilitudine ferventis aquæ, quòd in *fretum* ſæpè concurrat æſtus, atque ferveſcat. Propriè enim *fretum* ſignificat loca maris anguſtiora, quæ, quòd aqua minus liberum habeat fluxum, vehementiùs ſolent concitari: quale eſt fretum Siculum, & Gaditanum. Ponitur tamen frequenter pro mari. 13 Italici. 14 Magni maris. *Oceanus* enim appellatur univerſum mare,

ni: [1]ab ortu ſolis [2]declivem latitudinem, quem locum [3]Catabathmon incolæ appellant. [4]Mare [5]ſævum, [6]importuoſum. ager frugum [7]fertilis, [8]bonus [9]pecori, [10]arbori [11] infecundus: [12]cœlo, terraque [13]pænuria [14]aquarum: gen' hominum [15]ſalubri corpore, velox, [16]patiens laborum: [17]pleroſque ſenectus diſſolvit, niſi qui [18]ferro, aut à [19]beſtiis interiere. Nam morb' [20]haud ſæpe [21]quemquam ſuperat. ad hoc, [22]male-

quod univerſum circuit orbem. *Oceanus* (ſecundum Poëtas) fuit Cœli & Veſtæ filius, & maritus Thetyos, quem poetæ maris Deum eſſe aſſerunt. Dictus eſt autem *Oceanus*, à Græca voce ὠκὺς, id eſt, velox, ut quidam putant. Hic *Oceanus* poſteà in varia maria ac ſinus variè diſtribuitur. Ac primum quidem quatuor appellationes ex quatuor mundi regionibus accepit. Ab Oriente, Eous dicitur, id eſt, Orientalis: ab Occidente, Occiduus ſive Occidentalis: à Meridie, Notius, id eſt, Auſtralis: à Septentrione, Septentrionalis. Præter hæc, prout quamque regionum perfundit, diverſa à littoribus ſuis vocabula trahit, quæ ſingula perſequi, prolixum foret. *Oceano* quoque ſui ſunt ſinus magni, à veteribus quinque deſcripti. Primus eſt, ſinus Codanus, idem nunc mare Balticum, & mare Orientale, Germanico vocabulo *Ooſt-zee*, dicitur. Secundus eſt, qui medius inter Europam, Aſiam, & Africam, ad paludem uſquè Mœotin protenditur: undè vulgò vocatur mare Mediterraneum, Latinis olim Internum mare dictum. Tertius dicitur Perſicus. Quartus, qui littore dextro Arabiam perfundit, Arabicus. Quintus eſt Caſpius, ſeu Hircanus, vulgo Mar de Sala. 1 Id eſt, ab oriente. 2 Deſcendentem, deorſum inclinatam. 3 Deſcenſum. Eſt enim *Catabathmos* deſcenſus, ſeu vallis devexa. Ægyptum ab Africa dividens. Nomen *Catabathmi* à re ipſa accepit, quòd in ea parte admodum declivis ſit, quodque non niſi præcipiti deſcenſu adeatur. Nam καταβαίνειν ſignificat] deſcendere: undè καταβαθμὸς, deſcenſus. 4 Libycum. 5 Indomitum, ad navigandum periculoſum. 6 Id eſt, habens portum parum tutum, maximè propter Syrtes. 7 Ferax. 8 Idoneus. 9 Scil. *alendo, paſcendo*: quò pertinent illa Virgilii Georg. 3. *Quid tibi paſtores Libyæ? Quid paſcua verſu Perſequar? Et raris habitata mapalia tectis? Sæpè diem, noctemque, & totum ex ordine menſem Paſcitur, itque pecus longa in deſerta, ſine ullis Hoſpitiis, tantum campi jacet, &c.* 10 Scilicet *ferenda*. 11 Sterilis. 12 Id eſt, in aëre. Nomen habet *cœlum* aliis à *celando*, hoc eſt, occultando, quòd inferiora omnia *celet* & tegat: aliis à *cœlando*, hoc eſt, ſculpendo, eò quòd ſtellis quaſi *cœlatum* & ornatum ſit. *Cœlum* ſæpius ſumitur (ut & hoc loco) pro aëre: ut cum dicuntur volucres *cœli*, nubes *cœli*, ros *cœli*, &c. vel etiam pro ætherea regione ſola & tota (quæ propriiſſima eſt acceptio) ſtellas omnes continente, tam fixas, quam errantes. Hinc fit *cœleſtis*, quod ex cœlo eſt. Undè *cœleſtia numina* dicuntur, & *cœleſtia auguria* vocantur, quæ à cœlo fiunt, cùm vel fulminat, vel tonat. 13 Inopia. 14 Quia illic raò pluit, nec multos habet fontes: atque hinc eſt, quod in Africa diverſa naſcantur monſtra. 15 Sano. 16 Id eſt, labores facilè tolerans. Pati autem eſt tolerare: undè fit *patientia*, quæ eſt firma animi tolerantia, qua homo labores ita conſtanter ſuſtinet, ut nunquam langueſcere, aut molliter animum abjicere videatur. *Patientia* in defectu opponitur *impatientia*, quæ eſt mollities animi, qua quis pericula & labores ſuſtinendos fugit. Item à *patior* fit *paſſio*, quæ alio nomine dicitur *animi perturbatio*, à Cicerone *affectus*, à Græcis πάθος appellatur. 17 Plurimos eorum. 18 Armis in bello. 19 Scil, *feris*, ut leonibus, vel aliis feris. 20 Raò. 21 Aliquem. 22 Hoc eſt, facientis hominibus malum.

1 Ordo

cile [1] compertum narraverim; cetera quam pauciſſimis abſolvam.

[2] In diviſione [3] orbis terræ [4] plerique in parte tertia [5] Africam [6] poſuere. [7] pauci, tantummodo Aſiam, & [8] Europam eſſe; ſed Africam in Europa. [9] ea [10] fines habet [11] ab occidēte, [12] fretum [13] noſtri maris & [14] Ocea-

1 Exploratum, certum. 2 Ordo eſt: Plerique poſuère in diviſione orbis terræ Africam in tertiâ parte: pauci *dixerunt*, Aſiam & Europam eſſe tantummodò; ſed *dixerunt* Africam *eſſe* in Europâ. 3 Id eſt, globi rotundi univerſæ terræ. 4 Plurimi, ſc. *coſmographi*, ſive mundi deſcriptores. Benè addit *plerique*; quia nonnulli diviſerunt orbem terræ in duas partes, Aſiam nempe & Europam: & ſic Africam ſub Europâ conſtituunt. Alii verò diviſerunt orbem terræ in tres partes, Europam, Aſiam, & Africam: hancque diviſionem à numero filiorum Noachi orbem habêre putàrunt; ita ut Schemo Aſia: Chamo Africa; Japheto Europa obvenerit: quæ diviſio omni ævo recepta fuit. 5 *Africa* ergo eſt una ex tribus præcipuis mundi partibus: quod nomen *Africa* quidam ab *Afro*, Herculis filio, dictum volunt. Terminos habet ab Oriente Ægyptum, & Nilum fluvium & mare Rubrum: ab Occaſu, mare Atlanticum; à Meridiè, mare Æthiopicum, à Septentrione, mare Mediterraneum ſeu Internum. Regiones atque gentes, in quas diviſa fuit quondam *Africa*, ſunt hæ, Ægyptus, Cyrenaica, Africa Minor, ſeu propriè dicta, Troglodytæ, Garamantes, Numidia, Mauritania, Gætulia, Libya interior: Arabia Troglodytica, & Æthiopia. Quarum deſcriptionem vide apud Philippum Cluverium lib. 6. Introduct. Georg. c. 2. & ſequentibus. 6 Conſtituêre, ſcripsêre. 7 Scil. *dixerunt* 8 Hæc nomen habet ab *Europâ*, Agenoris, Phœnicum regis, filiâ, quam Jupiter (ut Poëtæ fabulantur) in bovem transformatus, raptam abduxit in Cretam. Terminos habet, ab Oriente, quâ Aſiæ jungitur, fluvium Tanaim; à Meridie, mare Mediterraneum, fretum Herculeum, & mare Atlanticum; ab Occidente, idem mare Atlanticum; à Septentrione, mare Hyperboreum, ſive Septentrionale. 9 Africa. 10 Terminos. *Finis* propriè eſt extremitas uniuſcujusque rei, hoc eſt, id in quo unaquæque res terminatur. Hinc Logici *finem* vocant *id, cujus gratiâ res eſt:* cujus ſigna ſunt præpoſitio *propter* (ut, *propter* hominem condita ſunt omnia) *ad cum gerundio* (ut, Mundus eſt conditus *ad illuſtrandam* Dei gloriam) conjunctio *ut*, paſſus eſt Dei filius, *ut* redimeret populum ſuum) aliæ particulæ, nomina & phraſes, *quo, ne, gratiâ, ideò ut, hoc conſilio, hac intentione, hoc animo*. Ab hoc fit verbum *finio*, quod aliquando ſignificat perficio, abſolvo. Aliquando terminum pono: ſic dicimus, *finire* alicui provinciam certo tempore, pro præſcribere alicui tempus adminiſtrandæ provinciæ, quo elapſo de provinciâ debeat decedere. Hujus compoſitum eſt *definio*, undè fit *definitio*, quæ eſt *oratio, naturam rei explicans*, ſive *quâ explicatur, quid ſit res.* *Definire* autem propriè eſt, finibus ſuis diſtinguere: eſt ergo Metaphora ſumpta ab agris. Quemadmodum enim ager ſuis diſtinguitur finibus à vicinis agris, ſic per *definitionem* res diſtinguitur ab omnibus rebus, ac illius natura & eſſentia circumſcribitur: ut *homo* per *animal rationale* (quod eſt ejus *definitio*) à beſtiis, plantis, ſaxis, montibus, &c. diſtinguitur. A *definio indefinitum* dicimus, quòd nullis rationibus circumſcriptum eſt. Undè Grammatici *indefinitè* poſitum eſſe nomen affirmant, quandò nec relativè, nec interrogativè poſitum eſt. 11 Id eſt, eâ mundi plagâ, quâ Sol occidit. 12 Loca anguſtiora. *Fretum* à *fervendo* dictum vult Varro, à ſimilitudine ferventis aquæ, quod in *fretum* ſæpè concurrat æſtus, atque ferveſcat. Propriè enim *fretum* ſignificat loca maris anguſtiora, quæ, quòd aqua minus liberum habeat fluxum, vehementiùs ſolent concitari: quale eſt fretum Siculum, & Gaditanum. Ponitur tamen frequenter pro *mari*. 13 *Italici*. 14 Magni maris. *Oceanus* enim appellatur univerſum mare.

[1] mutandi [2] copia erat. mare magnum, & ignara lingua [3] commercia prohibebant. Hi paullatim per [4] connubia Gætulos ſecum miſcuere: & quia ſæpe [5] tentantes agros, alia, deinde alia loca petiverant, [6] ſemet ipſi [7] Numidas appellavere. Ceterum adhuc ædificia Numidarum agreſtium, quæ [8] mapalia illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quaſi navium carinæ ſunt. Medis autem, & Armeniis acceſſere [9] Libyes. Nam [10] hi propius mare Africum [11] agitabant: Gætuli ſub ſole magis, haud procul ab ardoribus: hique [12] mature oppida habuere. Nam [13] freto [14] diviſi ab Hiſpania, [15] mutare res inter ſe [16] inſtituerant, nomen eorum paullatim Libyes corrupere, [17] barbara lingua Mauros pro Medis appellantes. [18] Sed [19] res Perſarum brevi [20] adolevit: ac poſtea Nomo-Numidæ, propter multitudinem, à parentibus digreſſi, poſſedere ea loca, quæ proxima Carthaginem Numidia appellatur. Deinde, [21] utrique [22] alteris freti, [23] finitimos armis, aut [24] metu ſub imperium ſuum coëgere; nomen gloriamque ſibi addidere; magis hi, qui ad noſtrum mare proceſſerant: quia Libyes, quam Gætuli, minus [26] bellicoſi, denique Africæ pars inferior pleraque ab Numidis poſſeſſa eſt: victi omnes [27] in gentem nomenque imperantium
19 conceſſere. Poſtea Phœnices, alii multitudinis [28] domi minuendæ gratia, pars imperii cupidine [29] ſolicit[illegible] a plebe, & aliis novarum

1 Mutuò accipiendi materiam. 2 Poteſtas facultas. 3 Negotiationes. *commercium* eſt libera commeandi, contrahendique facultas, conceſſa iis, qui merces ultrò citròque convehunt. Accipitur & pro uſu & conſuetudine: & tum jungitur præpoſitioni *Cum*: ut apud Cic. Impedit enim conſilium voluptas, rationis inimica; ac mentis (ut ita dicam) perſtringit oculos: nec habet ullum *cum* virtute *commercium*. 4 Conjugia. 5 Id eſt, agrorum bonitatem explorantes, an fœcunda eſſet in eis terra. 6 Seipſos. 7 Græcè *Nomadas*, quaſi in paſcuis inter armenta degentes ἀπὸ τοῦ νέμειν, quod eſt, paſcere 8 Caſas, tuguria. 9 Afri. 10 Medi. 11 Scilicet vitam, id eſt, vivebant, Sic in præfat. Catil. *Etiam tum vita hominum ſine cupiditate* agitabatur. 12 Cito 13 Anguſto mari. 14 Separati. 15 Mercaturam exercêre. 16 Conſtituerant. 17 Peregrina. 18 Ordo eſt: Sed res Perſarum adolevit brevi: ac poſtea Nomo-Numidæ, digreſſi propter multitudinem à parentibus, poſſedêre ea loca, quæ proxima Carthaginem Numidia appellatur. 19 Imperium: Virg. *Poſtquam res Aſiæ, Priamique evertere gentem Immeritam viſum ſuperis.* 20 Aucta eſt. 21 Hoc eſt, & qui in Gætuliâ manebant, & qui loca, Carthagini proxima, *poſſedêre.* 22 Mutuo auxilio. 23 Vicinos ſuos. 24 Sc. ne bellum geratur. *25 Famam.* 26 Ad bella gerenda apti 27 Hoc eſt, à victoribus omnes appel*lati Numidæ*, atque ita victis victorum nomen inditum, eſt. 28 In Patriâ ſuâ. *29 Verbis & pollicitationibus inductâ.*

rerum avidis. Hipponem, Adrimetum, Leptim,[1] aliaſque urbes in[2] ora maritima condidere: eæque brevi multum auctæ, pars originibus ſuis[3] præſidio, aliæ[4] decori fuere.[5] Nam de Carthagine[6] ſilere melius puto, quam[7] parum dicere: quoniam[8] alio properare tempus monet. Igitur ad[9] Catabathmon,, qui locus Ægyptum ab Africa[10] dividit, ſecundo mari prima Cyrene eſt, colonia Thereon, ac deinceps duæ[11] Syrtes, interque[12] eas[13] Leptis: deinde[14] Philenorum[15] aræ: quem locum Ægyptum verſus finem imperii habuere Carthaginienſes:[16] poſt aliæ[17] Punicæ urbes. Cetera loca uſque ad Mauritaniam Numidæ[18] tenent. proxime Hiſpaniam Mauri ſunt. ſuper Numidiam Gætulos[19] accepimus, partim in[20] tuguriis,[21] alios[22] incultius[23] vagos[24] agitare, poſt[25] eos[26] Æthiopas eſſe: dein loca exuſta ſolis ardoribus.[27] Igitur bello Jugurthino[28] pleraque ex[29] Punicis oppida, &

1 Ut Carthaginem, Uticam 2 Id eſt regione ad mare Africum ſitâ. 3 Defenſioni. 4 Honori. 5 Q. d. Carthago in ea regione à Phœnicibus quoque condita eſt, ideòque aliquis dicet de ea quoque eſſe aliquid dicendum? Reſpondet ſatius eſſe de Carthagine nihil, quam parum dicere. 6 Nihil prorſus dicere. 7 Quia iſtius urbis origo in gẽtem requireret hiſtoriam nec paucis verbis abſolvi poſſet. 8 Id eſt, ad alia dicenda, nempe ad hiſtoriam belli Jugurthini proſequendam. 9 Deſcenſum. 10 Separat. 11 Loca arenoſa, navigantibus periculoſa. Salluſtius ipſe deſcribit inferius has Syrtes. 12 Syrtes. 13 Urbs, condita à Phœnicibus, ut paulò antè narravit. 14 Scilicet *fratrum*. *Philænorum aræ* dicuntur, quæ Siculo Peloro oppoſitæ in media quodammodo Syrtium tellure poſitæ ſunt: ita dictæ à *Philænis fratribus*, qui in eo loco vivi creduntur ſepulti. Nam (ut infra Salluſtius narrat) cum inter Cyrenenſes & Carthaginienſes de finibus incidiſſet controverſia, placuit, ut certo tempore duo legati ex utraque civitate egrederentur: & quo in loco obvii inter ſe fuiſſent, ibi civitatis utriuſque termini eſſent. Itaque Carthagine egreſſi duo illi *fratres Philæni*, celeriter iter ſuum peregerunt. Cyrenenſes tardiùs iverunt. Cyrenenſes indignati ſe eſſe præventos, optionem *Philænis* propoſuerunt, mallent-ne ad fines ſuos retrocedere, an eo in loco vivi defodi, in quo fines populo ſuo peterent. Philænis reſpondentibus ſe patriæ ſalutem vitæ præferre, à Cyrenenſibus, qui viribus ſuperiores erant vivi in eo loco ſunt ſepulti. Quo in loco Carthaginienſes, ne eximia illorum in patriam pietas ulla temporum injuria oblivioni traderetur, duas iis aras conſtituerunt. 15 Scilicet ibi ſunt. 16 Scilicet aras Philænorum. 17 Scilicet ſunt. 18 Incolunt, poſſident. 19 Intelleximus. 20 Caſis. 21 Carentes ſcilicet tuguriis. 22 Minus ornatè. 23 Errantes. 24 Scilicet *vitam*, id eſt, vivere, habitare, ſic ſuprà: *Nam hi propius mare Africum* agitabant. 25 Gætulos. 26 Æthiopiam incolentes. 27 Ordo eſt, Igitur populus Romanus adminiſtrabat per Magiſtratus bello Jugurthino pleraque oppida ex Punicis, & fines Carthaginienſium, quos habuerant noviſſimè: magna pars Gætulorum, & Numidæ uſque ad flumen Mulucham] erant ſub Jugurtha. 28 Plurima. 29 Scilicet *oppida*.

fines Carthaginenſium, quos [1] noviſſime habuerant, populus Romanus per [2] magiſtratus adminiſtrabat: Gætulorum magna pars, & Numidæ ad flumen uſque Mulcham ſub Jugurtha erant: [3] Mauris omnibus rex [4] Bocchus imperitabat, præter [5] nomen, [6] cetera ignarus populi R. itemque nobis neque bello, neque pace [7] antea cognitus. De Africa, & [8] ejus [9] incolis; ad neceſſitudinem [10] rei ſatis dictum.

[11] Poſtquam, diviſo [12] regno, [13] legati Africa deceſſere; & Jugurtha [14] contra timorem animi [15] præmia ſceleris adeptum ſeſe videt; [16] certum [17] ratus, quod [18] ex amicis [19] apud Numantiam [20] acceperat, omnia Romæ venalia eſſe, ſimul & illorum pollicitationibus accenſus, quos [21] paullo ante muneribus expleverat, [22] in regnum Atherbalis animum [23] intendit. [24] ipſe [25] acer, [26] bellicoſus: at [27] is, quem [28] petebat, [29] quietus, [30] imbellis, [31] placido ingenio, [32] opportunus injuriæ, metuens magis, quam metuendus. Igitur ex improviſo [33] fines [34] ejus cum [35] magna manu invadit: multos mortales cum pecore, atque alia præda capit: ædificia incendit: [36] pleraque [37] hoſtiliter loca cum [38] equitatu accedit. Deinde cum omni multitudine in regnum ſuum convertit, exiſtimans [39] dolore [40] permotum Atherbalem [41] injurias ſuas [42] manu [43] vindica-

1 Ultimò, nuperrimè ſubegerant, duce P. Scipione Æmiliano. 2 Ut Proconſules, aut Prætores in provinciam miſſos 3 Hoc eſt, populis Mauritaniæ. 4 *Bocchus* fuit rex (ut ex hoc loco conſtat) Mauritaniæ, qui Jugurtham Syllæ tradidit, ut ex progreſſu patebit. 5 Famam populi Romani. 6 Id eſt, in cæteris: & eſt accuſativi caſus; ſic apud Virgilium 3 Æn. legimus, *at cætera Grajus*. 7 Id eſt, antè illud bellum. 8 Africæ. 9 Habitatoribus. 10 Propoſitæ. 11 Salluſtius, traditâ Africæ deſcriptione ac ſitu, proſequitur jam hiſtoriam ſuam 12 *Quod Micipſa obtinuerat*, ut ſuprà dixit. 13 Romani, decem illi ad dividendum inter Atherbalem & Jugurtham regnum miſſi. 14 Id eſt, contra id, quod in animo ſuo timuerat. 15 Id eſt, impunitatem: quia Senatores Jugurthæ ſcelus impunitum habuerunt, quin & decreverunt, ut dimidia regni Numidiæ pars ei attribueretur. 16 Indubitatum. 17 Putans. 18 Id eſt, ex narratione amicorum. 19 Cum ſcilicet illic ſub Scipione militaret. 20 Intellexerat. 21 Antequam ſcilicet decem illi legati ad dividendum inter Atherbalem & Jugurtham regnum mitterentur. 22 Hoc eſt, in eam regni partem, quam legati Atherbali in diviſione conceſſerant. 23 Diligenter, intentè adjecit. 24 Sc. *Jugurtha erat*. 25 Fortis. 26 Ad gerendum bellum pronus, bello aſſuetus. 27 Atherbal. 28 Inſidias ſtruebat, invadebat. 29 Pacificus. 30 Fugitans belli. 31 Id eſt, placidum habens ingenium. 32 Id eſt, cui facilè injuria inferri poterat. 33 Limites, imperium. 34 Atherbalis. 35 Magno exercitu impetum facit. 36 Plurima. 37 More hoſtium. 38 Exercitu equeſtri. 39 Irâ. 40 Ad vindictam impulſum. 41 Quæ ipſi à Jugurthâ erant illatæ. 42 *Multitudine militum.* 43 Ulturum.

1 Ather-

ım, eamque rem belli cauſſam fore. [1]
lle, quod [2] neque ſe [3] parem [4] armis
timabat, & amicitia populi Rom. magis,
m Numidis, fretus erat; legatos ad Ju-
tham de injuriis [5] queſtum miſit: [6] qui
etſi [7] contumelioſa [8] dicta [9] retulerant, [10]
s tamen omnia pati decrevit, quam bel-
ſumere: quia [11] tentatum antea [12] ſecus
ſſerat. Neque [14] eo magis cupido Jugur-
minuebatur: [15] quippe qui totum [16] ejus
ıum [17] animo jam [18] invaſerat. Itaque
, ut antea, cum [19] prædatoria manu, ſed
no exercitu [20] comparato, bellum gere-
epit, & [21] aperte totius Numidiæ [22] im-
um [23] petere. Ceterum, qua [24] perge-
urbes, agros vaſtare, [25] prædas agere;
is [27] animum, hoſtibus [28] terrorem au-
, Atherbal ubi intelligit [29] eo [30] proceſ-
uti regnum aut relinquendum eſſet, aut
s retinendum, [31] neceſſario [32] copias
t, & Jugurthæ obvius procedit. [33] Inte-
ıaud longe à mari prope Cirtam oppi-
[34] utriusque [35] conſedit exercitus: &
diei [36] extremum erat, prælium non in-
um; ſed ubi [37] plerumque noctis pro-
, [38] obſcuro etiam tum lumine, [39] mi-
Jugurthini, [40] ſigno [41] dato, caſtra [42] ho-
ı invadunt; [43] ſemiſomnos partim, alios
ſumentes [44] fugant, [45] funduntque: A-
ıal cum paucis equitibus Cirtam profu-
&, [46] nî multitudo [47] togatorum fuiſſet,

1 Atherbal. 2 Quia. 3 Sc. *Jugurtha*. 4 Bello, ſeu rebus bellicis. 5 Hoc eſt, ut quererentur. 6 Legati. 7 Contumeliæ plena, opprobrioſa. 8 Reſponſa. 9 Reportaverant. 10 Potius. 11 Bellum ſcil. ab Atherbale. 12 Aliter, quam exiſtimaverat. 13 Succeſſerat: nam (ut ſuprà vidimus) cum Atherbal decreviſſet confligere cum Jugurthâ, jamque res ad certamen veniſſet, à Jugurtha victus eſt, atque ex prælio profugit in provinciam, ac Romam profectus eſt. 14 Propter eam cauſam, quòd ſc. Atherbalem tam belli eſſe fugitantem videret. 15 Utpote. 16 Atherbalis. 17 Cogitationibus. 18 Occupaverat. 19 Id eſt, exercitu ad prædandum parato. 20 Collecto. 21 Palam, manifeſtè. 22 Dominium, regnum. 23 Affe-

24 Per eam viam quâ pergebat. 25 Prædari. 26 Militibus. 27 Animo-
ı. 28 Metum. 29 Ad eam neceſſitatem. 30 Perventum. 31 Hoc eſt,
tate, quæ durum eſt (ut ajunt) telum, urgente. 32 Exercitum. 33 Dum
citus procedit. 34 Atherbalis ſc. & Jugurthæ. 35 Sedes fixit, & caſtra-
ıs eſt. 36 Extrema & ultima pars. 37 Plurima & maxima pars. 38 Hoc
ı nōdum dies appropinquaſſet. 39 Id eſt, milites qui ſub Jugurtha milita-
ɔ Ineundi prælii. 41 Sc. cum buccina, aut tuba. 42 Atherbalis ſc. & mi-
jus. 43 Vixdum experrectos, & quorum oculis adhuc multa nox erat.
ıgam convertunt. 45 Proſternunt. 46 Niſi. 47 Id eſt, civium togis in-
m. Uſus autem *toga* proprius Romanorum fuit, ut Græcorum pallium.

fines Carthaginenſium, quos [1] noviſſime habuerant, populus Romanus per [2] magiſtratus adminiſtrabat: Gætulorum magna pars, & Numidæ ad flumen uſque Mulcham ſub Jugurtha erant: [3] Mauris omnibus rex [4] Bocchus imperitabat, præter [5] nomen, [6] cetera ignarus populi R. itemque nobis neque bello, neque pace [7] antea cognitus. De Africa, & [8] ejus [9] incolis; ad neceſſitudinem [10] rei ſatis dictum.

[11] Poſtquam, diviſo [12] regno, [13] legati Africa deceſſere; & Jugurtha [14] contra timorem animi [15] præmia ſceleris adeptum ſeſe videt; [16] certum [17] ratus, quod [18] ex amicis [19] apud Numantiam [20] acceperat, omnia Romæ venalia eſſe, ſimul & illorum pollicitationibus accenſus, quos [21] paullo ante muneribus expleverat, [22] in regnum Atherbalis animum [23] intendit. [24] ipſe [25] acer, [26] bellicoſus: at [27] is, quem [28] petebat, [29] quietus, [30] imbellis, [31] placido ingenio, [32] opportunus injuriæ, metuens magis, quam metuendus. Igitur ex improviſo [33] fines [34] ejus cum [35] magna manu invadit: multos mortales cum pecore, atque alia præda capit: ædificia incendit: [36] pleraque [37] hoſtiliter loca cum [38] equitatu accedit. Deinde cum omni multitudine in regnum ſuum convertit, exiſtimans [39] dolore [40] permotum Atherbalem [41] injurias ſuas [42] manu [43] vindica-

1 Ultimò, nuperrimè ſubegerant, duce P. Scipione Æmiliano. 2 Ut Proconſules, aut Prætores in provinciam miſſos 3 Hoc eſt, populis Mauritaniæ. 4 *Bocchus* fuit rex (ut ex hoc loco conſtat) Mauritaniæ, qui Jugurtham Syllæ tradidit, ut ex progreſſu patebit. 5 Famam populi Romani. 6 Id eſt, in cæteris: & eſt accuſativi caſus; ſic apud Virgilium 3 Æn. legimus, *at cætera Grajus*. 7 Id eſt, antè illud bellum. 8 Africæ. 9 Habitatoribus. 10 Propoſitæ. 11 Salluſtius, traditâ Africæ deſcriptione ac ſitu, proſequitur jam hiſtoriam ſuam 12 *Quod Micipſa obtinuerat*, ut ſuprà dixit. 13 Romani, decem illi ad dividendum inter Atherbalem & Jugurtham regnum miſſi. 14 Id eſt, contra id, quod in animo ſuo timuerat. 15 Id eſt, impunitatem: quia Senatores Jugurthæ ſcelus impunitum habuerunt, quin & decreverunt, ut dimidia regni Numidiæ pars ei attribueretur. 16 Indubitatum. 17 Putans. 18 Id eſt, ex narratione amicorum. 19 Cum ſcilicet illic ſub Scipione militaret. 20 Intellexerat. 21 Antequam ſcilicet decem illi legati ad dividendum inter Atherbalem & Jugurtham regnum mitterentur. 22 Hoc eſt, in eam regni partem, quam legati Atherbali in diviſione conceſſerant. 23 Diligenter, intentè adjecit. 24 Sc. *Jugurtha erat*. 25 Fortis. 26 Ad gerendum bellum pronus, bello aſſuetus. 27 Atherbal. 28 Inſidias ſtruebat, invadebat. 29 Pacificus. 30 Fugitans belli. 31 Id eſt, placidum habens ingenium. 32 Id eſt, cui facilè injuria inferri poterat. 33 Limites, imperium. 34 Atherbalis. 35 *Magno exercitu impetum facit*. 36 Plurima. 37 More hoſtium. 38 Exercitu equeſtri. 39 *Irâ*. 40 Ad vindictam impulſum. 41 Quæ ipſi à Jugurthâ erant illatæ. 42 *Multitudine militum*. 43 Ulturum.

quæ Numidas inſequentes [1] mœnibus prohibuit, [2] uno die [3] inter duos reges [4] cœptum, atque [5] patratum foret bellum. Igitur Jugurtha [6] oppidum [7] circumſedit: [8] vineis;

qui nihil obſcœnitatis in ſe habebat. Primus autem *Prætextati* cognomen adeptus eſt Papyrius puer. Mos olim Senatoribus erat in curiam cum prætextatis filiis ingredi, quoties in Senatu de re aliquâ acturi eſſent: quòd ſi in poſterum diem dilata res foret, placuit ne quis rem, ſuper quâ ſermo habitus foret, nuntiaret, priuſquam decreta eſſet. Mater Papyrii, qui cum patre in curiâ fuerat, quid-nam in Senatu actum à Senatoribus foret, filium rogat. Ille nefas eſſe id dicere, reſpondit. Illa cognoſcendi, quid actum eſſet, avidior fieri, filiumque importuniùs urgére. Tum ille hoc actum in Senatu confingit: Utrum reipublicæ utilius videretur, unus-ne, ut duas habeat uxores, an ut duobus una nupta eſſet. Eâ re intellectâ, mulier domo egreditur, rem cæteris mulieribus narrat. Poſtridie magnus mulierum numerus ad Senatum confluit, omneſque fluentibus lachrymis obſecrant, una potius ut duobus nupta ſit, quàm ut unus vir duas habeat uxores. Admiratus Senatus rei novitatem, ac ſtupet. Tum puer Papyrius rem aperit. Senatus fidelitatem, atque ingenium pueri exoſculatus, conſultum facit, ne quis poſthac puer cum patre curiam ingrediatur, præter ſolum Papyrium: eique publico decreto *Prætextati* cognomen indit, ob tacendi loquendique in prætextâ ætate prudentiam. Id poſteà cognomen in omnem ejus familiam translatum fuit. A *Prætexta* item *Prætextæ* dictæ ſunt *fabulæ*, in quibus imperatorum negotia agebantur, regeſque Romani, vel Duces inducebantur. Dictæ *Prætextæ*, quod in his ferè regum, aut magiſtratuum acta comprehenduntur, qui initio quoque *Toga Prætexta* utebantur. *Candida Toga* dicebatur, qua induebantur ii, qui honores petere volebant: eaque ſignum erat petitionis: undè *Candidati* dicebantur. *Toga Pura* fuit, quæ nullam habebat maculam, nec picta, nec Prætexta. *Pura* ergo dicta eſt, quòd albi coloris, nulla admiſta purpura, eſſet. Dicta quoque hæc fuit *Toga Virilis*, quia pueris, virilem ætatem ingredientibus, dabatur, in exitu ſcilicet anni decimi ſeptimi. *Toga Pulla* erat, qua in funeribus utebantur, ut nunc atra veſte utimur. Hæc ergo atri coloris fuit, eamque induebant luctus cauſa. Et ab illo veſtis colore *Atrati* dicebantur. *Sordita Toga* à *Pulla* differebat & colore, & uſu. Non enim erat atri coloris, ſed alba: veruntamen erat ſordidior & obſoleta, ac longo uſu detrita. Deinde nullus ejus uſus fuit in luctu: ſed erat ferè vulgi veſtis, quod ob id etiam *ſordidum* interdum dicitur, quia ſordida veſte uteretur. Qui vero erant ditiores, & elegantiores, illi ſemper *nivea Toga* veſtiti erant, quæ ſi interdum ſordes aliquas traxiſſet, erant Romæ fullones, qui eas maculas ac ſordes toga eluebant, & addita creta, iterum eam candidam reddebant. *Toga Picta* erat, in qua figuræ ita fingebantur & intexebantur, ut ad picturæ ſimilitudinem accederent. Hæc erat purpurei coloris, auro diſtincta, à triumphantibus geri ſolita. *Toga Palmata*, à *palmis* pictis ſic appellata fuit; alii verò exiſtimant, ideò *Palmatam* appellatam, quòd ea uterentur, qui *palmam*, hoc eſt, victoriam meruiſſent. *Toga purpurea* differebat à *Picta* & *Prætexta*: à *Picta*, quia pura erat: à *Prætexta*, quia hæc erat alba cum limbo purpureo circumducta: *Purpurea* verò limbum non habebat. 1 Propulſavit à mœnibus, ne ſcilicet mœnia ingrederentur. 2 Quia ſcilicet Atherbal interfectus fuiſſet. 3 Atherbalem ſcilicet & Jugurtham. 4 Inceptum. 5 Finitum, perfectum. 6 Cirtam. 7 Obſidione cinxit, obſedit. 8 *Vinea* eſt inſtrumentum bellicum, ex lignis compactum, latum pedes octo, altum ſeptem, longum ſexdecim, cujus tectum duplici munitione contexebatur, hoc eſt, tabulatis, & cratibus. Latera vimine ſepiebantur, ne ſaxorum, telorumque impetu perfringi poſſent. Extrinſecus autem, ne injecto igne cremarentur, crudis ac recentibus

P 5 coriis

[1] turribusque, & [2] machinis omnium generum [3] expugnare aggreditur: maxime feſtinans tempus legatorum [4] antecapere, quos ante prœlium factum Romam ab Atherbale miſſos audiverat. Sed poſtquam Senatus de bello [5] eorum [6] accepit, tres adoleſcentes in Africam [7] legantur, qui [8] ambos reges [9] adeant; S.P.Q.Rom. [10] verbis nuncient, velle, & cenſere eos ab armis diſcedere: ita [11] ſeque, [12] illisque [13] dignum eſſe. [14] Legati Africani [15] maturantes veniunt; [16] eo magis, quod Romæ, dum proficiſci parant, de prœlio [17] facto, & oppugnatione [18] Cirtæ audiebatur. Sed [19] is rumor [20] clemens erat. [21] Quorum Jugurtha [22] accepta oratione reſpondit: ſibi neque majus quidquam, neque carius auctoritate Senatus eſſe: ab adoleſcentia ſua ita ſe [23] eniſum, ut ab optimo quoque [24] probaretur: [25] virtute, non malitia, P. Scipioni, ſummo viro placuiſſe: ob [26] easdem artes [27] à Micipſa non [28] pænuria [29] liberorum, in regnum adopta-

coriis tegebantur. Sic factæ plures, ſimul in ordine jungebantur. ſub quibus latentes tuto milites, ad ſubruenda murorum fundamenta procedebant: undè *ſub vitem præliari* dicuntur milites, cum ſub *vineâ* militari pugnabant, habentes ſupra ſe ſcuta. *Vinea* autem dicta eſt à *vinea vinaria* ſimilitudine *Vinea* autem propriè, eſt multitudo vitium ſimul conſitarum: ut apud Virg. Eclog. 4. *Non raſtros patietur humus, non vinea falcem.* Hinc *vinealis* fit, quod eſt aptum ad vineam; & *vinearius*, quod ad vineam pertinet Item *vinetum*, locus vitibus abundans. Etiam *vinitor*, qui vineam colit. Et *vinalia*, dies feſtus, quo veteres novum vinum Jovi libabant menſe Aprili; & *vinarius, a, um*, quod ad vinum pertinet: undè *taberna vinaria*, *vas vinarium*, in quibus aut venditur, aut tenetur vinum. Item *vinarius* ſubſtantivum, id eſt, vini venditor. Et *vinacea* ſubſtantivum pluralis numeri, quod ſignificat grana uvæ jam preſſæ. 1 Id eſt, machinis altioribus, ex quibus in urbem jaciebantur tela. *Turris* autem dicta eſt à *terrendis* hoſtibus. 2 Inſtrumentis bellicis, ut teſtudinibus, baliſtis. 3 Oppugnando capere. 4 Prævenire: id eſt, antè reditum legatorum Cirtham expugnare. 5 Atherbalis & Jugurthæ. 6 Intellexit. 7 In legationem mittuntur. 8 Atherbalem & Jugurtham. 9 Accedant. *Adire* etiam ſæpius ſumitur pro ſuſcipere: ut, *adire labores, adire periculum capitis*. 10 Nomine. juſſu. 11 Senatu Romano. 12 Atherbale & Jugurthâ, quippe qui inter ſe quaſi fratres eſſent. 13 Conveniens, decens. 14 Intellige tres illos juvenes. 15 Feſtinantes. 16 Id eſt, tantò magis, ſc. *maturantes* 17 Commiſſo inter Atherbalem & Jugurtham. 18 In quâ erat Atherbal. 19 Ea fama, ſc. *de oppugnatione Cirtæ*. 20 Modicus: quia aſpera nequaquam nunciabantur, nec ea res valdè divulgabatur. 21 Legatorum. Ordo eſt: Quorum oratione acceptâ, Jugurtha reſpondit: quidquam neque majus, neque charius autoritate Senatus eſſe ſibi; *&* ſe *eſſe* enixum ita ab adoleſcentiâ ſuâ, ut probaretur ab optimo quoque: *& reſpondit ſe* placuiſſe P. Scipioni, viro ſummo, virtute, non malitiâ *&* ſe eſſe adoptatum à Micipsâ in regnum, non pœnuriâ liberorum, *ſed* ob eaſdem artes. 22 Intellectâ. 23 Conatum. 24 Laudaretur. 25 Id eſt, propter virtutem. 26 Hoc eſt, eaſdem virtutes, quibus *ſc. P. Scipioni* placuerat. 27 Patre Atherbalis. 28 Egeſtate, inopiâ. 29 Filiorum: Id eſt,

quæ Numidas inſequentes [1] mœnibus prohibuit, [2] uno die [3] inter duos reges [4] cœptum, atque [5] patratum foret bellum. Igitur Jugurtha [6] oppidum [7] circumſedit: [8] vineis;

qui nihil obſcœnitatis in ſe habebat. Primus autem *Prætextati* cognomen adeptus eſt Papyrius puer. Mos olim Senatoribus erat in curiam cum prætextatis filiis ingredi, quoties in Senatu de re aliquâ acturi eſſent: quòd ſi in poſterum diem dilata res foret, placuit ne quis rem, ſuper quâ ſermo habitus foret, nuntiaret, priuſquam decreta eſſet. Mater Papyrii, qui cum patre in curiâ fuerat, quid-nam in Senatu actum à Senatoribus foret, filium rogat. Ille nefas eſſe id dicere, reſpondit. Illa cognoſcendi, quid actum eſſet, avidior fieri, filiumque importuniùs urgêre. Tum ille hoc actum in Senatu confingit: Utrum reipublicæ utilius videretur, unus-ne, ut duas habeat uxores, an ut duobus una nupta eſſet. Eâ re intellectâ, mulier domo egreditur, rem cæteris mulieribus narrat. Poſtridie magnus mulierum numerus ad Senatum confluit, omneſque fluentibus lachrymis obſecrant, una potius ut duobus nupta ſit, quàm ut unus vir duas habeat uxores. Admiratus Senatus rei novitatem, ac ſtupet. Tum puer Papyrius rem aperit. Senatus fidelitatem, atque ingenium pueri exoſculatus, conſultum facit, ne quis poſthac puer cum patre curiam ingrediatur, præter ſolum Papyrium: eique publico decreto *Prætextati* cognomen indit, ob tacendi loquendique in prætextâ ætate prudentiam. Id poſteà cognomen in omnem ejus familiam translatum fuit. A *Prætexta* item *Prætextæ* dictæ ſunt *fabulæ*, in quibus imperatorum negotia agebantur, regeſque Romani, vel Duces inducebantur. Dictæ *Prætextæ*, quod in his ferè regum, aut magiſtratuum acta comprehenduntur, qui initio quoque *Toga Prætexta* utebantur. *Candida Toga* dicebatur, qua induebantur ii, qui honores petere volebant: eaque ſignum erat petitionis: undè *Candidati* dicebantur. *Toga Pura* fuit, quæ nullam habebat maculam, nec picta, nec Prætexta. *Pura* ergo dicta eſt, quòd albi coloris, nulla admiſta purpura, eſſet. Dicta quoque hæc fuit *Toga Virilis*, quia pueris, virilem ætatem ingredientibus, dabatur, in exitu ſcilicet anni decimi ſeptimi. *Toga Pulla* erat, qua in funeribus utebantur, ut nunc atra veſte utimur. Hæc ergo atri coloris fuit, eamque induebant luctus cauſa. Et ab illo veſtis colore *Atrati* dicebantur. *Sordida Toga* à *Pulla* differebat & colore, & uſu. Non enim erat atri coloris, ſed alba: veruntamen erat ſordidior & obſoleta, ac longo uſu detrita. Deinde nullus ejus uſus fuit in luctu: ſed erat fere vulgi veſtis, quod ob id etiam *ſordidum* interdum dicitur, quia ſordida veſte uteretur. Qui verò erant ditiores, & elegantiores, illi ſemper *nivea Toga* veſtiti erant, quæ ſi interdum ſordes aliquas traxiſſet, erant Romæ fullones, qui eas maculas ac ſordes toga eluebant, & addita creta, iterum eam candidam reddebant. *Toga Picta* erat, in qua figuræ ita fingebantur & intexebantur, ut ad picturæ ſimilitudinem accederent. Hæc erat purpurei coloris, auro diſtincta, à triumphantibus geri ſolita. *Toga Palmata*, à *palmis* pictis ſic appellata fuit; alii verò exiſtimant, ideò *Palmatam* appellatam, quòd ea uterentur, qui *palmam*, hoc eſt, victoriam meruiſſent. *Toga purpurea* differebat à *Picta* & *Prætexta*: à *Picta*, quia pura erat: à *Prætexta*, quia hæc erat alba cum limbo purpureo circumducta: *Purpurea* verò limbum non habebat. 1 Propulſavit à mœnibus, ne ſcilicet mœnia ingrederentur. 2 Quia ſcilicet Atherbal interfectus fuiſſet. 3 Atherbalem ſcilicet & Jugurtham. 4 Inceptum. 5 Finitum, perfectum. 6 Cirtam. 7 Obſidione cinxit, obſedit. 8 *Vinea* eſt inſtrumentum bellicum, ex lignis compactum, latum pedes octo, altum ſeptem, longum ſexdecim, cujus tectum duplici munitione contexebatur, hoc eſt, tabulatis, & cratibus. Latera vimine ſepiebantur, ne ſaxorum, telorumque impetu perfringi poſſent. Extrinſecus autem, ne injecto igne cremarentur, crudis ac recentibus

,mitto, P. C. ſed [1] vis Jugurthæ ſubigit; ,quem tanta lubido me [2] exſtinguendi invaſit, uti neque [3] vos, neque [4] Deos immortales [5] in animo habeat; [6] ſanguinem meum ,quam omnia malit. Itaque quintum jam ,menſem ſocius & amicus populi Romani ,armis [7] obſeſſus teneor: neque mihi Micipſæ patris mei [8] beneficia, neque [9] veſtra decreta [10] auxiliantur: ferro, an [11] fame acrius ,urgear, incertus ſum. Plura [12] de Jugurtha [13] ſcribere dehortatur me [14] fortuna ,mea: etiam antea expertus ſum, [15] parum ,fidei miſeris eſſe. Niſi tamen intelligo [16] ,illum, [17] ſupra quam ego ſum petere, neque ſimul amicitiam veſtram, & regnum ,meum ſperare. [18] utrum gravius exiſtimet, ,[19] nemini occultum eſt. Nam [20] initio [21] ,occidit Hiempſalem fratrem meum: dein [22] ,patrio regno me [23] expulit. [24] Quæ ſane ,fuerint [25] noſtræ injuriæ, [26] nihil ad vos. ,Verum nunc regnum veſtrum [27] armis [28] tenet: me, quem vos imperatorem Numidis ,[29] poſuiſtis, [30] clauſum tenet atque obſidet: [31] legatorum verba quanti [32] fecerit, ,pericula mea declarant. [33] Quid eſt reliquum, niſi vis veſtra, quo [34] moveri poſſit? nam ego quidem vellem, & hæc quæ ,ſcribo, & illa quæ antea in Senatu queſtus ,ſum, [35] vana forent potius, quam miſeria ,mea [36] fidem verbis faceret. Sed quoniam ,[37] eo natus ſum, ut [38] Jugurthæ ſcelerum

1 Violentia cogit me, ſcil. ad vos ſæpè oratum mittere. 2 Interficiendi. 3 Aliquando ſceleris ſui ultores fore. 4 Qui *laneos quidem habent pedes, ſed ferreas manus.* Undè eleganter Valerius Maximus: *Lento gradu ad vindictam ſui divina procedit ira, tarditatemque ſupplicii gravitate compenſat.* 5 Cogitet. 6 Id eſt, ſanguinis mei effuſionem, aut vitam meam. 7 Cinctus. 8 Quæ contulit in Jugurtham: quia Jugurtha à patre meo in filium adoptatus eſt. 9 Id quod vos decreviſtis, ut Jugurtha ab armis diſcederet, vel ut illam regni partem teneret, quam legati Romani illi attribuerant. 10 Opem ferunt. 11 Inopiâ cibi ac commeatus. 12 Id eſt, de ſceleribus Jugurthæ. 13 Hoc eſt, hortatur ne ſcribam. 14 Calamitas & miſeria mea. 15 Id eſt, miſeris parùm credi, ſicut ego ſum, regno & fortunis omnibus ſpoliatus. 16 Jugurtham. 17 Hoc eſt, aliquid me majus, & ſuprà me, imperium nempe Romanum, quod ſibi, ſi Numidia in poteſtate ejus eſſet, aſſignaturus ſit. 18 Horum ſc. amicitiam veſtram, an regnum meum. 19 Id eſt, unicuique notum eſt, eum gravius putare, non habere regnum meum, quam amicitiam veſtram. 20 Diſcordiarum ſc. 21 Interfecit. 22 Paterno. 23 Ejecit. 24 Quales. 25 *Nobis à Jugurthâ poſtea illatæ.* 26 Sc. *pertinet.* 27 Vi. 28 Occupat, invadit. 29 *Conſtituiſtis.* 30 In Cirtâ oppido. 31 Sc. de regno dividendo, & *controverſiâ dirimendâ.* 32 Æſtimaverit. 33 Quid reſtat. 34 A propoſito *ſuo abſtrahi.* 35 Mendoſa. 36 Credulitatem: i. e. ad credendum mihi vos *impelleret.* 37 Ad id, aut ad eum vitæ ſtatum. 38 Q. d. Ita ut gloriabundus

„[1] oſtentui eſſem: non jam mortem, ne-„que ærumnas, tantummodo [2] inimici [3] „imperium, & [4] cruciatus corporis [5] depre-„cor. Regno Numidiæ, quod veſtrum eſt, „[6] uti libet [7] conſulite: me ex [8] manibus „impiis eripite, [9] per majeſtatem imperii, „per amicitiæ fidem; ſi ulla apud vos memo-„ria [10] remanet avi mei Maſiniſſæ.

[11] His litteris recitatis, [12] fuere qui exercitum [13] in Africam mittendum [14] cenſerent, & [15] quam primum Atherbali ſubveniendum: [16] de Jugurtha interim uti [17] conſuleretur, quoniam [18] legatis non [19] paruiſſet. Sed ab îſdem illis [20] regis fautoribus [21] ſumma ope [22] eniſum, ne [23] tale decretum fieret. Ita [24] bonum publ. ut in pleriſque negotiis [25] ſolet, [26] privata gratia devictum. [27] Legantur [28] tamen in Africam [29] majores natu nobiles, [30] amplis honoribus uſi, [31] in quîs fuit M. Scaurus, de quo ſupra memoravimus, [32] conſularis, & tum [33] Senatus princeps. Hi, [34] quod in [35] invidia [36] res erat, ſimul & à [37] Numidis [38] obſecrati, [39] triduo navim [40] aſſcendere: dein brevi [41] Uticam, [42] adpulſi, litteras ad Jugurtham mittunt, [43] quam ociſſime ad [44] provinciam accedat; ſe [45] ad eum ab [46] Senatu miſſos. [47] Ille, ubi [48] accepit homines

me oſtentaret, quem tam ſcelerate injuriâ affecit. 1 Ad oſtentationem 2 Jugurthæ. 3 Sc. *deprecor.* 4 Tormenta, afflictiones: hoc eſt, ut me tantummodò à Jugurthæ imperio, atque tormentis liberetis, oro. 5 Non ſtudeo precibus à me avertere. 6 Ut. 7 Providere. 8 Manibus impiorum. 9 Scil. *quod oro.* 10 Supereſt. 11 Id eſt, cum hæ litteræ Atherbalis in Senatu eſſent recitatæ. 12 Sc. *nonnulli.* 13 Contra Jugurtham. 14 Judicarent, decernerent. 15 Citiſſimè. 16 Hoc eſt, quid de eo ageretur. 17 Deliberaretur, conſilium caperetur. 18 Ad dividendum regnum, & controverſiam dirimendam miſſis. 19 Obediviſſet. 20 Jugurthæ. 21 Summis viribus. 22 Laboratum. 23 De mittendo ſc. in Africam exercitu. 24 Bonum reipublicæ, ſive gloria imperii Romani. 25 Sc. *davinci.* 26 Paucorum favore. 27 Tanquam legati mittuntur. 28 Nihilominus, quamvis ſc. laboraretur, ne tale decretum fieret. 29 Seniores. 30 Id eſt, ſummis magiſtratibus functi. 31 Inter quos. 32 Qui aliquando conſul fuerat cum M. Cœcilio Metello anno V. C. 638. 33 Id eſt, præcipuus in Senatu. 34 Quia 35 Odio: quia ſc. legatis non paruerat, & tantâ Atherbalem injuria affecerat. 36 Jugurthæ. 37 Sc. legatis Atherbalis, ſive qui litteras Atherbalis tulerant. 38 Orati. 39 Intrà tres dies, ex quibus ſc. legationi obeundæ deſtinati erant. 40 Conſcendère. 41 Africæ urbem: in quâ Cato Minor mortem ſibi conſcivit, unde poſteà *Uticenſis* dictus eſt. 42 Advecti. 43 Quam citiſſimè. 44 Id eſt, eam Africæ partem, quam Romani poſſidebant, devictâ Carthagine. 45 Jugurtham. 46 Romano. 47 Jugurtha. 48 Intellexit. Ordo eſt: Ille, ubi accepit homines claros, quorum autoritatem audiverat pollère Romæ, veniſſe *contra inceptum ſuum:* commotus primò metu atque lubidine, agitabatur *diverſus.*

1 Ceter.

[1] claros, quorum auctoritatem Romæ [2] pollere audiverat, [3] contra inceptum ſuum veniſſe: primo commotus [4] metu, atque [5] lubidine, [6] diverſus agitabatur. Timebat iram Senatus, ni paruiſſet legatis: porro [7] animus [8] cupidine cæcus ad [9] inceptum ſcelus rapiebat. Vicit tamen in [10] avido ingenio [11] pravum conſilium. Igitur, [12] exercitu circumdato, ſumma vi [13] Cirtam [14] irrumpere nititur, maxime ſperans, [15] diducta [16] manu hoſtium, aut vi, aut dolis ſeſe [17] caſum victoriæ inventurum, quod ubi [18] ſecus procedit, neque, quod [19] intenderat, efficere poteſt, uti, prius quam legatos [20] conveniret, Atherbalis potiretur; ne amplius [21] morando Scaurum, quem plurimum metuebat, [22] incenderet, cum paucis equitibus [23] in provinciam venit. Ac tametſi Senatus [24] verbis minæ graves nunciabantur, quod ab [25] oppugnatione non deſiſteret; multa tamen oratione [26] conſumpta, legati fruſtra [27] diſceſſere. Ea poſtquam Cirtæ audita ſunt, [28] Italici, quorum [29] virtute mœnia defenſabantur, [30] confiſi, deditione facta, propter magnitudinem populi Romani inviolatos ſeſe fore, Atherbali [31] ſuadent, ut ſeque, & oppidum Jugurthæ tradat: tantum [32] ab eo [33] vitam [34] paciſcatur, de ceteris [35] Senatui curæ fore. At [36] ille, tametſi omnia [37] potiora [38] fide Jugurthæ rebatur; tamen, quia [39] penes [40] eoſdem, ſi [41] adverſaretur, cogendi poteſtas

1 Celebres. 2 Plurimum valêre, & poſſe. 3 Hoc eſt, veniſſe ut impedirent inceptum ſuum, nempe expugnationem oppidi Cirthæ, & mortem Atherbalis. 4 Quod ſc. illuſtres viros contra inceptum ſuum veniſſe acceperat. 5 Occidendi ſc. Atherbalis. 6 Id eſt, hùc, illuc impellebatur, in diverſas (ut ita dicam) ſententias. 7 Jugurthæ. 8 Cupiditate. 9 Necem ſcilicet. Atherbalis. 10 Cupido regni, & ultionis, 11 Familiarium ſuorum; ut ſcil. quod inceperat, perficeret. 12 Id eſt, undique circum mœnia admoto, ut omni ex parte poſſet fieri impetus. 13 Oppidum illud in quod Atherbal clauſus tenebatur. 14 Impetum facere. 15 In diverſa loca diviſâ. 16 Exercitu Atherbalis. 17 Occaſionem: ſic infrà: *Fortunam illis præclari facinoris caſum dare.* 18 Aliter, quam ſperaverat. 19 In animo habuerat. 20 Alloqueretur. 21 Moras nectendo, ceſſando. 22 Ad iram irritaret. 23 Romanorum ſc. ad legatos. 24 Nomine 25 Oppidi Cirthæ. 26 Fruſtra habitâ: quod ſc. cœptorum ſuorum rationes parum firmas proferret. 27 Abiêre, ſc. à Jugurthâ. 28 Anteà *Togati* dicti. 29 Fortitudine. 30 Sperantes. 31 Autores ſunt, hortantur. 32 Jugurthâ. 33 Salutem. 34 Id eſt, ex pacto petat. 35 Id eſt, Senatum habiturum curam. 36 Atherbal. 37 Meliora. 38 Fidelitate. 39 Apud. 40 Italicos. 41 Contrarius eſſet.

erat; ita, [1] uti cenſuerant Italici, deditionem fecit. Igitur Jugurtha [2] in primis Atherbalem [3] excruciatum necat: dein omnes [4] puberes Numidas, atque [5] negotiatores [6] promiſcue, uti quisq; armatis [7] obvius fuerat, interfecit. [8] Quod poſtquam Romæ cognitum eſt, [9] & res in Senatu agitari cœpta; iidem illi [10] miniſtri [11] regis [12] interpellando, ac ſæpe [13] gratia, interdum jurgiis [14] trahendo tempus, atrocitatem facti [15] leniebant. ac [16] ni [17] C. Memmius, tribunus pl. [18] deſignatus, vir acer, & [19] infeſtus potentiæ [20] nobilitatis, populum R. edocuiſſet [21] id agi, uti per paucos factioſos Jugurthæ ſcelus [22] condonaretur: profecto omnis invidia, [23] prolatandis conſultationibus, [24] dilapſa foret. tanta [25] vis [26] gratiæ, atque pecuniæ [27] regis erat. Sed ubi Senatus [28] delicti conſcientia populum timet: [29] lege Sempronia provinciæ futuris conſulibus Numidiæ, atque

1 Sc. ex pacto prævio receptâ à Jugurthâ vitâ. 2 Hoc eſt, inter primos, ſive præ cæteris. 3 Tormentis affectum 4 Pubeſcentes. 5 Mercatores. 6 Sine diſcrimine. 7 Occurrerat. 8 Atherbalem. ſc. cum multitudine civium, deditione factâ, à Jugurthâ occiſum eſſe. Nunc pergit Salluſtius noſter narrare, quid tam horrendam Atherbalis necem ſubſecutum ſit. Ordo eſt: Quod poſtquam eſt cognitum Romæ, & res *eſt* cœpta agitari in Senatu; iidem illi miniſtri regis interpellando, ac trahendo tempus ſæpè gratiâ, *&* interdum jurgiis leniebant atrocitatem facti. 9 Hoc eſt, & Senatores cœperunt inter ſe diſputare, quid de Jugurthâ eſſet ſtatuendum. 10 Fautores, qui pecunia corrupti erant. 11 Jugurthæ. 12 Hoc eſt, interrumpendo conſultationem de Jugurtha in Senatu agitari cœptam. 13 Favore. 14 Protrahendo. 15 Mitigabant. 16 Niſi. 17 Hic eſt ille C. Memmius, quem Saturninus, cùm III: tribunus plebis deſignatus eſſet, conſulatus competitorem, eò quod actionibus ſuis adverſari judicaret, interfecit, ut C. Servilium Glauciam, prætorem urbanum, ſuæque factionis ſtudioſiſſimum, conſulem crearet. Qua audacia commotus Senatus, Mario mandavit, videret, ne quid Reſpublica detrimenti caperet. Itaque Marius Glauciam prætorem, Saturninum tribunum plebis, & Saufejum quæſtorem, armis in Capitolium compulſos obſedit, ac inciſis aquæ fiſtulis, ad deditionem compulit, & contrà fidem omnes uno die interfecit: ut Livius libro 69. Florus lib. 3. c. 16. aliique referunt. Saturninum autem à C. Rabirio Senatore occiſum, & ejus caput per convivia circumlatum eſſe, autores habeo. Quare poſteà Perduellionis à T. Labieno accuſatus, cujus patruus Q. Labienus cum Saturnino occiſus fuerat, à Cicerone, tunc Conſule, defenſus eſt, & populi judicio abſolutus. 18 Creatus. 19 Inimicus. 20 Nobilium. 21 Prætendi, in id incumbi: ut apud Cic. *Id agunt*, ut boni videantur. 22 Ignoſceretur. 23 Differendis. 24 Hoc eſt periiſſet. Senſus eſt: Fautores & amici Jugurthæ, quoties in Senatu de ipſo agebatur, ſumma ope nitebantur, ut nihil decerneretur, ſed in aliud atque aliud tempus differretur: ſicque deliberationis tempus prolatando, paulatim facti Jugurthæ atrocitatem & invidiam mitigabant. 25 Potentia. 26 Favoris. 27 Jugurthæ. 28 Sc. *Jugurthæ:* nam qui Senatus ſciebat ſe peccaſſe, propterea timebat populum. 29 Id eſt, per legem, quam Sempronius tulerat: ut ſi quando bellum timeretur, conſules futuri in provincias deſtinarentur.

1 Hoc

Italiæ[1] decretæ: conſules[2] declarati Scipio Naſica, L. Beſtia Calpurnius: Calpurnio Numidia, Scipioni Italia[3] obvenit. dein exercitus, qui in Africam[4] portaretur,[5] ſcribitur;[6] ſtipendium, aliaque, quæ[7] bello[8] uſui forent, decernuntur. At Jugurtha,[9] contra ſpem nuncio accepto,[10] quippe cui, Romæ omnia[11] venire, in animo[12] hæſerat;[13] filium, & cum eo duos familiares ad Senatum legatos mittit;[14] iisque, ut[15] illis, quos Hiempſale interfecto miſerat,[16] præcepit, omnes mortales[17] pecunia[18] aggrediantur,[19] qui poſtquam Romam adventabant, Senatus à Beſtia[20] conſultus eſt,[21] placeretne legatos Jugurthæ recipi[22] mœnibus:[23] iidem decrevere,[24] ni[25] regnum,[26] ipſumque[27] deditum veniſſent, ut[28] in diebus proximis decem[29] Italia decederent. conſul Numidis ex Senatus decreto[30] nunciari jubet. ita[31] infectis rebus[32] illi[33] domum diſcedunt.[34] Interim Calpurnius,[35] parato exercitu,[36] legat ſibi homines nobiles; factioſos, quorum auctoritate quæ[37] deliquiſſet,[38] munita[39] fore ſperabat:[40] in quîs fuit Scaurus, cujus de natura &[41] habitu[42] ſupra memoravimus. Nam[43] in con

1 Hoc eſt, decreto deſignatæ. 2 Id eſt, præconis voce poſt comitia in annum futurum pronunciati. Conſules declarabantur ſex ferè menſibus antè, quàm conſulatum inirent. 3 Contigit, ſorte data eſt: conſules enim plerunque inter ſe provincias ſortiebantur. 4 Navibus veheretur. 5 Colligitur à conſulibus. 6 Æs, ſeu præmium militare 7 Ad bellum. 8 Utilitati. 9 Hoc eſt, contra id quod ſperaverat. 10 Utpote. 11 Venalia eſſe, vendi. 12 Fixum, immotumque ſedebat. 13 Scil. *ſuum*. 14 Scil. *filio ſuo, duobus familiaribus legatis*. 15 Sc. *præceperat*. 16 Mandat. 17 Præmiis, & donis pecuniariis. 18 Adoriantur. 19 Legati Jugurthæ. 20 Rogatus. 21 Id eſt, an placeret. 22 Hoc eſt, inter mœnia. 23 Senatores. 24 Niſi. 25 Numidiæ. 26 Jugurtham. 27 Id eſt, dedituri, vel, ut dederent in poteſtatem populi Romani. 28 Id eſt, intra decem proximos dies. 29 Pro ex Italiâ: ubi *decederent* regit ablativum vi præpoſitionis *de*. 30 Uſc. decedant ex Italiâ. 31 Non factis, non perfectis. 32 Legati. 33 In regionem ſuam. 34 Dum ſcil. legati domum diſcederent. 35 Comparato, congregato. 36 Deligit. 37 Malè egiſſet in bello gerendo. 38 Tecta. 39 Futura eſſe. 40 Inter quos. 41 Qualitate, & diſpoſitione, formâque corporis. Plaut. Qualis *habitus* oris. *Habitus* propriè ſignificat actum habendi. Accipitur etiam pro cultu corporis, veſtiumque ornatu. Undè *habitus ſcenicus, habitus militaris* dicitur. *Habitum* item vocant Medici conſtantem corporis conſtitutionem, & ſolutu difficilem, ex probâ, aut improbâ partium ſimilarium temperie, inſtrumentaliumque conformatione naſcentem. Undè bonum corporis *habitum* *(εὐεξίαν)* firmam ſanitatem appellant. 42 Superiùs: cùm dixit: *Sed ex omnibus maximè Æmilius Scaurus, homo nobilis, impiger, factioſus, avidus potentiæ honoris, divitiarum; cæterum vitia ſua callidè occultans*. 43 L. Beſtia Calpurnio.

ſule noſtro multæ bonæque artes animi, & corporis erant: quas omnes avaritia [1] præpediebat, [2] patiens laborum, acri ingenio, ſatis providens, belli haud ignarus, firmiſſimus contra pericula & inſidias. Sed [3] legiones per Italiam [4] Rhegium, atque [5] inde [6] Siciliam, porro ex Sicilia in Africam tranſvectæ. Igitur Calpurnius, initio [7] paratis commeatibus, acriter Numidiam ingreſſus eſt; multoſque [8] mortales, & urbes aliquot pugnando cepit. Sed ubi Jugurtha per legatos pecunia [9] tentare, bellique, quod adminiſtrabat, [10] aſperitatem oſtendere cœpit; [11] animus [12] æger avaritia facile [13] converſus eſt. ceterum ſocius, & adminiſter omnium [14] conſiliorum aſſumitur Scaurus: qui tametſi [15] à principio, pleriſque [16] ex factione ejus corruptis, accerrime [17] regem impugnaverat; tamen, magnitudine pecuniæ, à bono honeſtoque [18] in pravum [19] abſtractus eſt. Sed Jugurtha primum tantummodo [20] belli moram redimebat, exiſtimans ſeſe aliquid [21] interim Romæ [22] pretio, aut [23] gratia effecturum: poſtea verò quam participem [24] negotii Scaurum [25] accepit, in maximam ſpem adductus [26] recuperandæ pacis, ſtatuit [27] cum eis de omnibus [28] pactionibus [29] præſens [30] agere. Ceterum interea [31] fidei cauſſa mittitur à conſule Sextius [32] quæſtor [33] in oppidum Ju-

1 Impediebat, ne ſc. operationes ſuas probè fortiterque exequerentur. 2 Sc. *erat*: hoc eſt, benè tolerans labores. 3 Romanæ. 4 Oppidum Calabriæ, dictum à Græco verbo ῥήγνυμι, id eſt, frango, abrumpo, quod ibi Sicilia ab Italiâ credatur eſſe avulſa. Hujus oppidi incolæ dicti ſunt *Rhegini*. 5 Rhegio Scil. 6 Tyrrheni maris inſulam, à quibuſdam *Trinacriam* dictam, quod tria habeat ἄκρα, id eſt, promontoria, ſc. Lilibæum, Pachynum, & Pelorum. 7 Comparatis iis, quæ ad victum exercitus erant neceſſaria. 8 Homines. 9 Explorare, experiri animum Calpurnii conſulis. 10 Difficultatem. 11 Calpurnii conſulis. 12 Imbecillis. 13 Tranſmutatus in ſententiam Jugurthæ, & ad pecuniam. 14 Calpurnii 15 Quando Atherbal Romam venit: & de Jugurthâ in Senatu conqueſtus eſt. 16 Hoc eſt, qui erant ex factione ejus, ſeu conſpiratione contra fautores Jugurthæ. 17 Jugurtham. 18 In malum, vel ad pravitatem. 19 Deductus. 20 Dilationem belli emebat, ſc. à Calpurnio conſule, cæteriſque fautoribus: hoc eſt, ſolummodò bellum protrahebat, pugnam fugiens. 21 Dum ſc. bellum ſuſpenderetur. 22 Pecunia. 23 Favore. 24 Quod ei cum Calpurnio conſule erat. 25 Intellexit. 26 Sc. cum Romanis. 27 Calpurnio ſc. & Scauro. 28 Id eſt, rebus cum eis paciſcendis, aut pactis, quæ ad pacem pertinebant. 29 Cum eſſet præſens, vel in præſentiâ eorum. 30 Tractare. 31 Id eſt, ut de fidelitate ſuâ fidem, hoc eſt, credulitatem faceret. 32 Habens curam ærarii, & *præpoſitus* pecuniæ publicæ. 33 Hoc eſt, quod Jugurthæ in regni *diviſione attributum* erat.

gurthæ Vaccam:[1] cujus rei [2] ſpecies erat[3] acceptio frumenti, [4] quod Calpurnius [5] palam legatis imperaverat: quoniam deditionis mora induciæ [6] agitabantur. Igitur [7] rex, uti conſtituerat, [8] in caſtra venit: ac pauca [9] præſenti concilio locutus [10] de invidia facti ſui, atque ut [11] in deditionem acciperetur; [12] reliqua cum Beſtia, & Scauro [13] ſecreta tranſegit: dein poſtero die, quaſi [14] per Satyram ſententiis exquiſitis, in deditionem accipitur. Sed, uti [15] pro conſilio imperatum erat, elephanti XXX. [16] pecus, atque equi multi, [17] cum parvo argenti pondere, [18] quæſtori traduntur. Calpurnius Romam [19] ad magiſtratus rogandos proficiſcitur. in Numidia & exercitu noſtro pax [20] agitabatur. Poſtquam [21] res in Africa geſtas, quoque modo actæ forent, fama [22] divulgavit, Romæ per omnes locos, & [23] conventus de facto [24] conſulis agitari: apud plebem gravis invidia: [25] patres ſolliciti erant. [26] probarent-ne tantum flagitium, an [27] decretum conſulis [28] ſubverterent, parum [29] conſtabat. Ac maxime [30] eos potentia Scauri, [31] quod [32] is [33] auctor & ſocius Beſtiæ ferebatur, à [34] vero [35] bonoque impediebat. At C. Memmius, cujus de [36] libertate ingenii, & odio [37] potentiæ nobilitatis [38] ſupra diximus; [39] inter du-

1 Id eſt, cujus miſſionis, quod quæſtor miſſus eſſet in urbem Vaccam. 2 Prætextus. 3 Hoc eſt, ut indè frumentum acciperent. 4 Accipere frumentum. 5 Manifeſtè, ne aliquid monſtri ali ſuſpicarentur. 6 Exercebantur, erant. 7 Jugurtha. 8 Romanorum. 9 Id eſt, prudentioribus & principibus exercitus præſentibus 10 Hoc eſt, quantoperè factò ſuo inviſum fuerit. 11 Romanorum. 12 Cœtera, ſc. quæ volebat. 13 Clam, remotis arbitris, perfecit. 14 Sc. *legem*: quæ uno rogatu, priuſquam reſpondeatur, multa & varia ſimul comprehendit; ut, Vultis-ne, jubetis ne, cum Jugurthâ bellum componatur, & fœdus feriatur: elephantos tradat, item omnes transfugas, &c. 15 Coram concilio. 16 Sc. *ovile*. 17 Id eſt magno. 18 Sextio, pro republicâ Romanâ. 19 Sc. an illorum conſenſu facta deditio eſſet confirmanda. 20 Agebatur & erat. 21 Intellige per avaritiam Calpurnii & Scauri turpem deditionem factam eſſe in Numidiâ. 22 Id eſt, in vulgus diſperſit. 23 Concilia populi. 24 Calpurnii. 25 Senatores. 26 Approbarent, & ratum haberent. 27 Id quod conſul decreverat injuſſu Senatus. 28 Irritum facerent, irritarent. 29 Apparebat, evidens erat. 30 Patres. 31 Quia. 32. Scaurus. 33 Id eſt, cauſa illius facti dicebatur. 34 Veritate. 35 Honeſtate. 36 Audaciâ loquendi. 37 Hoc eſt in potentiam nobilium. 38 Superiùs; dixerat enim: *ac ni C. Memmius, tribunus plebis deſignatus, vir acer, & infeſtus potentia nobilitatis, populum Romanum edocuiſſet id agi, uti per paucos factioſos Jugurtha ſcelus condonaretur. profecto omnis invidia, prolatandis conſultationibus, dilapſa foret: tanta vis gratia, atque pecunia regis erat.* 39 Id eſt, dum Senatores, quid hac in re ſtatuendū eſſet, dubitarēt, quia *dum in dubio eſt anim⁹, paulo momēto hùc illuc impellitur*

ut

bitationem [1] & moras Senatus, [2] concionibus populum [3] ad vindicandum hortari: monere, ne remp. ne libertatem ſuam deſererent: multa [4] ſuperba, [5] crudelia facinora [6] nobilitatis oſtendere: prorſus [7] intentus omni modo plebis animum [8] accendebat. Sed quoniam [9] ea tempeſtate Romæ Memmii [10] facundia [11] clara [12] pollenſque fuit; [13] decere exiſtimavi unam [14] ex tam multis orationem [15] ejus [16] perſcribere: ac potiſſimum [17] ea dicam, quæ [18] in concione poſt reditum hujuſcemodi verbis [19] diſſeruit.

, [20] Multa me dehortantur à vobis, [21]
,Quirites, ni [22] ſtudium reipublicæ [23] omnia [24] ſuperet; [25] opes factionis, [26] veſtra potentia, [27] jus nullum; ac maxime, quod
, [28] innocentiæ plus periculi, quam honoris
, eſt. Nam illa quidem [29] piget dicere, his an-
,nis XV. [30] quam [31] ludibrio fueritis ſuper-
, biæ paucorum; quam [32] fœde, quamque [33]
, inulti perierint [34] veſtri defenſores;

ut ait illa apud Terentium. 1 Id eſt, dùm Senatores cunctarentur, incerti ſcilicet quid de facto conſulis ſtatuerent. 2 Hoc eſt, in orationibus habitis ad multitudinem populi ad hoc convocatam. 3 Ad ulciſcendum ac puniẽdum tantum flagitium. 4 Faſtuoſa. 5 Immania. 6 Nobilium. 7 Occupatus. 8 Ad iram inſtigabat. 9 Eo tempore. 10 Eloquentia, & promptitudo ad fandum. 11 Illuſtris. 12 Multum potens. 13 Convenire. 14 Scilicet *orationibus ejus*. 15 Memmii. 16 Totam ſcribere. 17 Orationem Memmii. 18 Multitudine convocatâ. 19 Habuit, diſerte dixit. 20 Id eſt, diſſuadent, deterrent à negotiis veſtris curandis. 21 Cives Romani. *Quirites* enim dicti ſunt Romani, à *Quirino*, hoc eſt, Romulo, urbis Romæ conditore. Romulus autem dictus eſt *Quirinus* à *Quiri* ſive *Curi*, hoc eſt, haſtâ, quòd *haſtâ* aſſiduè uteretur. Sunt qui *Quirinum* dictum velint à *Curibus*, quæ fuit urbs opulentiſſima Sabinorum. *Romulus* enim, inito fœdere cum *T. Tacio*, Sabinorum rege, eoque in parte regni, Sabiniſque in Urbis portionem receptis, ut novorum incolarum benevolentiam aliquâ ſibi ratione conciliaret, miſtam Romanorum Sabinorumque gentem uno nomine *Quirites* appellavit. Ovid. lib. 2. Faſt. controverſiam hanc in medio reliquit, dicens: *Proxima lux vacua eſt: at tertia dicta Quirino. Qui tenet hoc nomen, Romulus ante fuit. Sive quod haſta Quiris priſcis eſt dicta Sabinis: Bellicus à telo venit in aſtra Deus. Sive ſuo regi nomen poſuère Quirites: Seu quia Romanis junxerat ille Cures.* A *Quirino Quirinalis* mons eſt dictus, quòd in eo Quirini templum erat: ſive quod (ut alii putant) in eum commigravêre Sabini, à Curibus venientes. Hinc *Quirinalis* porta Romæ dicta, quod per eam in collem Quirinalem itur, vel quòd proximè eam eſſet Quirini ſacellum. *Quirinalia* Romani vocabant diem, quo ſacra Quirino fiebant. 22 Id eſt, favor & amor in rempublicam. Sic in Catil. *Decium Silanum, virum fortem atque ſtrenuum, certo ſcio, quæ dixerit*, ſtudio *reipublicæ dixiſſe*. 23 Sc. *dehortamenta*. 24 Vincat. 25 Potentiæ factioſorum, Calpurnii ſc. & Scauri. 26 Q. d. Nobiles potentes ſunt ad libertatem veſtram opprimendam, & vos toleratis tantum dominium cum ſummo dedecore veſtro. 27 Hoc eſt, quod nulla ſit juſtitia 28 Innocentibus. 29 Tædet. 30 Quantùm. 31 Irriſioni. 32 Turpiter. 33 A vobis non vindicati. 34 Denotat præcipuè Tiberium Gracchum, Cajum Gracchum, &

,[1] uti vobis animus ab ignavia, atque ſo-,cordia corruptus ſit:[2] qui ne nunc quidem, ,[3] obnoxiis inimicis, [4] exſurgitis; atque[5] ,etiam nunc timetis eos, quibus vos decet ,terrori eſſe. Sed quamquam hæc[6] talia ſunt: ,tamen, [7] obviam ire [8] factionis potentiæ, ,[9] animus ſubigit. Certe ego [10] libertatem, ,quæ mihi à [11] parente meo tradita eſt, [12] ,experiar: verum id fruſtra, an [13] ob rem ,faciam, in veſtra[14] manu[15] ſitum eſt, Qui-,rites. Neque ego vos hortor, quod ſæpe ,majores veſtri fecere, uti contra injurias ,armati eatis. Nihil [16] vi, nihil [17] ſeceſſio-,ne opus eſt: neceſſe eſt, [18] ſuomet [19] ipſi ,more [20] præcipites eant. [21] Occiſo Ti-

Marcum Fulvium: quorum paulò poſt mentionem faciet. 1 Quommodò. 2 Scilicet cum maximè *tempus poſtulet, aut res.* 3 Obſtrictis, obligatis. 4 Surgitis, & erigitis vos ad libertatis defenſionem injuriarumque defenſione. 5 Cùm tam juſtam habeatis querelam. 6 Qualia ſcilicet dicta ſunt, nempe magna & gravia. 7 Reſiſtere. 8 Factioſorum, ſeditioſorum. 9 Id eſt, amor & ſtudium in rempublicam cogit, ſcilicet *me*. 10 Id eſt, quid libertas & valeat & poſſit. 11 Patre. 12 Tentabo. 13 Id eſt, ob utilitatem. 14 Poteſtate. 15 Poſitum eſt; & hoc vult: ſi vos auxilium veſtrum mihi præbueritis, adjutoreſque fueritis, ob rem id fecero: ſi verò illud mihi denegaveritis, fruſtra & inaniter. 16 Violentiâ, aut bello violento. 17 Diſceſſione à patribus in montem Aventinum aut Sacrum, quod olim Romanos feciſſe Livius atteſtatur, ut diximus in Catil. 18 Proprio. 19 Factioſi ſe. 20 Hoc eſt, in exitium temerè & inconſultè deveniant. 21 Probat id, quod dixit, exemplis. *Tiberius Gracchus* fuit C. Gracchi frater natu major. De cujus nece hæc ex Plutarcho breviter narrabimus. Tiberius Gracchus tribunus plebis, cum prorogare ſibi poteſtatem vellet, adverſis auſpiciis in publicum proceſſit: antequam enim exiret domo, ita pedem ad limen offendit, ut maximi digiti unguis rumperetur, & ſanguis infra per calceum efflueret. Paululum eo progreſſo, ad lævam ſuprâ tectum pugnantes corvi conſpecti ſunt: & cum multi homines præter ipſum Gracchum ambularent, lapis ab altero corvorum dejectus ad pedem ejus accidit: poſt hæc ſtatim Capitolium petiit, ubi oppreſſus eſt à Scipione Naſicâ. Hic Tiberius Gracchus tulerat in principio legem Agrariam, cui cèdente Octavio, ipſe Tiberius Gracchus, Appius Claudius ſocer ejus, & frater Cajus Gracchus (qui tum ſub Scipione ad Numantiam militabat) ad diſcernendos dividendoſque agros triumviri delecti ſunt. In Attali quoque regis hæreditate dividendâ, pecuniam inter populum Romanum (qui hæres regis ſcriptus erat, & cui agros diſtribuerat) dividendam cenſuit: de urbibus autem iis, quæ Attali fuiſſent, dixit nihil eſſe cur Senatus decerneret, ſe de iis ad populum relaturum. Hoc maximè offendit Senatum: hac igitur de causâ ortâ ſeditione, cum Fulvius Flaccus Senator periculum illi imminêre à potentioribus ſignificaſſet, & amici ejus id audientes togas illico ſuccinxiſſent, & tela à miniſtris accepiſſent: cæteris verò, qui longius aberant, mirantibus, & quidnam rei ageretur, quærentibus, ipſe Tiberius Gracchus, quia vox exaudiri non poterat, geſtu periculum, in quo verſaretur, ſcilicet capitis ſui periculum agi, indicaturus, manu caput ſuum tetigit. Hoc videntes adverſarii, ad Senatum accurrerunt, poſcere diadema Gracchum, idque eum, manu capiti admotâ, ſignificaſſe nunciantes. Omnibus tumultuantibus, Naſica conſulem rogavit, ut reipublicæ ſuccurreret, ac tyrannum è medio tolleret: ac cum is placide reſpondiſſet, ſe nolle civilis belli autorem fore, neque illum civem indemnatum necaturum: proſiliens Naſica, Quando, inquit,

rem-

, Graccho. [1] quem [2] regnum parare [3] aje-
, bant in plebem Romanam [4] quæſtiones
, graves habitæ ſunt; [5] poſt C. Gracchi, &

rempublicam prodit conſul, qui leges ſalvas eſſe volunt, me ſequantur. Itaque cum multis, per obvios ruentibus, & circumvolutis bracchio togis, ad Capitolium contendit. Inter hæc ortâ ſeditione, cum reliqui fugâ ſaluti ſuæ conſulerent, ipſius quoque Gracchi fugientis togam quidam apprehendit: quâ ille dimiſsâ cum tunicatus fugeret, inter cadavera eorum, qui ante ipſum ceciderant, corruit: tum P. Satureius, unus collegarum, haud dubiè primus pede ſubſellii caput aſſurgentis Tib. Gracchi ferit: alterum ictum ſe ei ingreſſiſſe, ejusque necem peregiſſe Lucius Rufus affirmavit; tanquam præclaro facinore ſe jactans. Poſt hæc fratri oranti, ut cadaver ſublatum noctu ſepeliret, non conceſſerunt, ſed cum reliquis in Tiberim projecerunt. Vide plura apud Plutarchum in vitâ Tiberii Gracchi. 1 Tiberium Gracchum. 2 Quia (ut jam diximus) manu caput ſuum tetigit, hinc illa orta eſt opinio. Similem ex geſtu errorem prodit Suetonius in vitâ Cæſaris, cap. 33. ubi Cæſar *exiſtimatur equeſtres cenſus pollicitus ſingulis* (militibus:) *quod accidit opinione falſa. Nam cum in alloquendo exhortandoque, ſæpiùs digitum lævæ manus oſtentans, affirmaret ſe ad ſatisfaciendum omnibus, per quos dignitatem ſuam defenſurus eſſet, anulum quoque æquo animo detracturum ſibi: extrema concio, cui facilius erat vidêre concionantem, quàm audire, pro dicto accepit, quod viſu ſuſpicabatur: promiſſumque jus anulorum cum millibus quadringenis fama diſtulit.* 3 Scilicet *adverſarii ejus.* 4 Id eſt, magnæ inquiſitionis, torturæ corporis, eruendæ veritatis causâ, factæ & exercitatæ ſunt contrà plebem Romanam, mortuo Tiberio Graccho. *Quæſtio* etiam ſignificat dubitationem, ſive interrogationem. *In quæſtione eſſe*, idem eſt, quod quæri. 5 De horum cæde breviter quoque ex Plutarcho diſſeremus. Ergo C. Gracchus, ut populi favorem ſibi conciliaret, tulit leges, de deducendis coloniis; de judicibus extra Senatum eligendis; de veſtibus publicè militibus dandis, ſine ſtipendiorum diminutione; ac ne quis minor XVII. annis miles ſcriberetur: tulit inſuper leges de ſuffragiis ſociorum, pares Italos & cives Romanos conſtituens; etiam legem frumentariam tulit, de annonâ pauperibus attribuenda. Quo favore fretus C. Fannium, amicum ſuum, ad conſulatum perduxit. Gracchus verò tribunus plebis iterum creatus eſt. Sed L. Opimius in conſulatu ſuo multas Gracchi leges abrogavit, renitentibus C. Graccho, & M. Fulvio tunc conſule, & amico C. Gracchi, & collega ad agrorum diviſionem delecto, homine turbulento, palamque Senatui inviſo: undè orta ſeditione, M. Fulvius Aventinum occupat, quem Gracchus ſequitur, & parvo tantum gladio accinctus. Dehinc Fulvius, ſuaſu Gracchi, filiorum natu minorem ad Senatum cum caduceo mittit: is filius in publico decore conſiſtens, modeſtèque lachrymans, de pace conſulem & Senatum appellavit. Cum pleriſque animus ad pacificationem inclinaret, Opimius conſul non per nuncios debêre pacem à Senatu impetrari reſpondit, ſed ipſos venire, ac judicio ſe populi ſiſtere. Itaque iram ejus deprecari: edixitque adoleſcenti, ne, niſi id facturi eſſent, rediret. Quo audito, voluit Gracchus ad Senatum proficiſci: ſed à ſuis prohibitus fuit. Fulvius ergo filium, ejuſdem petendæ rei gratia, iterum mittit. At verò Opimius, committendæ pugnæ avidus, adoleſcentem ſtatim in carcerem conjici juſſit: & adverſus Fulvium magna cum armatorum manu contendit: Fulvianos in fugam vertit. Fulvius in obſoletum quoddam balneum profugit, ac paulò poſt inventus, unà cum majore filio interfectus eſt. Gracchus in ædem Dianæ profugit: ibi mortem ſibi afferre cupientem, Pomponius & Licinius, fidiſſimi amicorum, impediverunt, gladium eripientes, & ad fugam cohortantes. Fugiente Graccho, hoſtibuſque inſtantibus, in ponte ligneo deprehenſus fuiſſet, niſi duo ejus amici pro illo *ſeſe morti objeciſſent*, pugnanteſque, neminem, dum viverent,

, & M. Fulvii cædem, item [1] ordinis veſtri mul-
,ti mortales in carcere [2] necati ſunt. [3] utriuſ-
,que cladis [4] non lex, verum [5] lubido [6] eorum
,finem fecit. Sed ſane [7] fuerit [8] regni paratio,
,plebi [9] jura ſua reſtituere. Quicquid [10] ſine
,ſanguine civium [11] ulciſci nequitur, jure fa-
,ctum ſit. Superioribus annis [12] taciti indigna-
,bamini [13] ærarium [14] expilari; reges, & popu-
,los liberos paucis nobilibus [15] vectigal pen-
,dere; penes eoſdem & ſummam gloriam, &
,maximas divitias eſſe: tamen hæc talia faci-
,nora impune ſuſcepiſſe, [16] parum habuere:
,itaque poſtremo leges, majeſtas veſtra, divina
,& humana omnia [17] hoſtibus tradita ſunt.
,neque eos, qui ea facere, pudet, aut pœni-
,tet; ſed incedunt [18] per ora veſtra mag-
,nificè, ſacerdotia, & conſulatus, pars
,triumphos ſuos oſtentantes: perinde qua-
,ſi ea [19] honori, non [20] prædæ, habeant.
,ſervi [21] ære parati [22] injuſta imperia domi-
,norum non [23] perferunt: vos, Quirites,
,imperio nati, [24] æquo animo [25] ſervitutem
,toleratis? At [26] qui ſunt hi, qui rempub.
,[27] occupavere? homines ſceleratiſſimi, [28]
,cruentis manibus, [29] immani avaritia, no-

tranſire paſſi ſunt. Quibus cadentibus, in lucum quendam profugit, ibique à Philocrate ſervo, qui cum illo aufugerat, occiſus eſt; qui occiſo domino, ſupervivere nolens, ſe quoque interemit. Lege Plutarchum in vita C. Gracchi. 1 Plebeii ſcilicet: tres enim (ut ſupra diximus) fuerunt apud Romanos ordines, Senatorius, Equeſtris, & Plebejus. 2 Interfecti. 3 Quæ ſcilicet erat ſub Tiberio & C. Graccho. 4 Scilicet *Porcia*, quæ vetat civem interfici. 5 Appetitus vindictæ jam ſatiatus. 6 Nobilium. 7 Id eſt, concedamus verum eſſe, id quod dicunt adverſarii, nempe Tiberium Gracchum regnum ſibi quærere voluiſſe, cum plebi jura ſua reſtitueret. 8 Id eſt, renovatio, reformatio regni. Id enim dicitur *reparari*, quod perditum & extinctum eſt. Undè regnum Romæ, exactis jam multo tempore antè regibus, erat deletum. 9 Ut Tiberius Gracchus fecit, qui legem Agrariam tulit, contra factionem locupletum & nobilium, ut pauperibus civibus agri reſtituerentur, qui eis adempti fuerant per locupletes, contra leges. 10 Id eſt, ſine effuſione ſanguinis. 11 Puniri: paſſive ponitur, cum alioqui ſit verbum deponens. 12 Id eſt, indignabamini, ſed nihil dicebatis. 13 Fiſcum: quanquam *ærarium* à *fiſco* diſtinguatur, quod *ærarium* ſit civitatis; *fiſcus* principis. 14 Spoliari. 15 Tributum perſolvere. 16 Id eſt, parvi æſtimarunt. 17 Jugurtham potiſſimum intelligit, etiam nobiles. Nec mirùm: Major enim pars Senatus ac nobilium à Jugurthâ pecuniâ corrupti, contra leges, & præter Populi Romani majeſtatem, Jugurtham impunitum dimiſerunt, qui Hiempſalem occiderat, & Atherbalem regno ejecerat. 18 Hoc eſt, in conſpectu veſtro. 19 Ad honorem. 20 Ad prædam. 21 *Pecuniâ dominorum empti.* 22 Dominos injuſtos & crudeles. 23 Patiuntur. 24 *Bono, patienti.* 25 Quod id minime vos facere decet, quòd vobis dominentur nobiles; & eſt argumentum à Minori ad Majus. 26 Quales. 27 Invaſêre. 28 Id eſt, habentes cruentas manus, homicidæ. 29 Ingenti.

1 Fideli-

,centisſimi, idemque ſuperbisſimi, quibus
,[1] fides, [2] decus, [3] pietas, poſtremo honeſta
,atque inhoneſta omnia [4] quæſtui ſunt. Pars
,eorum, occidiſſe, [5] tribunos pl. alii [6] quæſtio-
,nes injuſtas, [7] plerique cædem [8] in vos feciſ-
,ſe, [9] pro munimento [10] habent, ita, [11] quam
,quiſque pesſime fecit, [12] tam maxime [13] tu-
,tus eſt: metum [14] à ſcelere ſuo ad ignaviam
,veſtram [15] tranſtulere: quos omnes [16] eadem
,cupere, [17] eadem odiſſe, [18] eadem metuere [19]
,in unum coegit. Sed [20] hæc inter bonos ami-
,citia inter malos [21] factio eſt. Quod ſi vos tam
,[22] libertatis curam habueritis, [23] quam [24] illi
,ad dominationem accenſi ſunt; profecto ne-
,que reſpublica, [25] ſicuti nunc, vaſtaretur;
,& [26] beneficia veſtra penes optimos, non au-
,dacisſimos, forent. [27] Majores veſtri [28]
,parandi juris; & majeſtatis conſtituendæ
,gratia, bis per [29] ſecesſionem armati [30]
,Aventinum occupavere: vos pro libertate,
,quam [31] ab illis accepiſtis, nonne [32] ſum-
,ma ope nitemini? atque [33] eo [34] vehemen-
,tius, [35] quo majus [36] dedecus eſt, [37] parta
,amittere, quam omnino non [38] paraviſſe?
,[39] Dicet aliquis, quid igitur [40] cenſes? [41]
,vindicandum [42] in eos, qui [43] hoſti [44] pro

1 Fidelitas. 2 Honeſtas. 3 Cultus Dei ac parentum. 4 Lucro. 5 Scilicet Tiberium & Cajum Gracchos. 6 Inquiſitiones falſas, iniquas. 7 Plurimi eorum. 8 Contra. 9 Pro tutelâ, quâ ſe defendant. 10 Æſtimant. 11 Quantùm. 12 Tantùm. 13 Securus, quippe qui maximè timeatur. 14 Id eſt à ſe commiſſo. 15 Q. d. Si vos eſſetis minus ignavi & ſocordes, verùm ſtrenui & induſtrii, illi propter ſcelus à ſe commiſſum in vos ſuperbi non eſſent. 16 Easdem res velle. 17 Eodem odio plebem proſequi. 18 Eodem metu affici, ne ſcil. à plebe ſua repetantur jura, ac in reos animadvertatur. 19 Id eſt, in unum cœtum ſeu collegium congregavit, compulit. 20 Hoc eſt, talis concordia, talisque conſenſus 21 Seditio. Q. d. dum boni inter ſe conſpirant, & conſentiunt, amicitia eſt: dum improbi, ſeditio. 22 Amiſſæ recuperandæ, aut, quam habetis, conſervandæ. 23 Quantùm. 24 Potentes, inimici veſtri. 25 Sc. *vaſtatur*. 26 Id eſt, honores, magiſtratus. 27 Ab exemplo majorum, item à Minori ad Majus. 28 Id eſt, ut plebi jura ſua reſtituerentur. 29 Singularem & privatam habitationem. 30 Montem ſcilicet: eſt enim *Aventinus* unus ex ſeptem Romæ montibus. 31 Majoribus veſtris. 32 Summis viribus laborabitis. 33 Tantò. 34 Scilicet *vobis ſummâ ope nitendum eſt*. 35 Quantò. 36 Probrum. 37 Acquiſita. 38 Acquiſiviſſe. 39 Occurrit hic Memmius tacitæ objectioni: poterat enim objici à Quiritibus: ô Memmi, audivimus inter cætera dixiſſe te, *nihil vi, nihil ſeceſſione opus eſſe*: nihilominus tamen reſiſtendum eſſe potentiæ factioſorum: dicito ergo nobis, quid hac in re faciendum ſuadeas. 40 Exiſtimas, judices, ſcil. *faciendum eſſe*. 41 Id eſt, vindictam ſumendam. Reſpondet jam Memmius ad objectionem iſtam, quæ à Quiritibus formari poterat. 42 Contra. 43 Jugurthæ. 44 Porrò dedere, & in manus hoſti.

,didere remp. non manu; neque vi; [1] quod
,magis vos feciſſe, quam illis accidiſſe, [2] indi-
,gnum eſt: [3] verum [4] quæſtionibus, & [5] indi-
,cio ipſius Jugurthæ. [6] qui ſi [7] dedititius eſt;
,profecto juſſis veſtris obediens erit: [8] ſin [9] ea
,contemnit; [10] ſc. æſtimabitis, qualis illa pax,
,aut deditio ſit, ex qua ad Jugurtham ſcelerum
,impunitas, ad paucos potentes maximæ divi-
,tiæ, in remp damna, atque dedecora perve-
,nerint. Niſi forte nondum etiam vos domi-
,nationis eorum ſatietas [11] tenet: & [12] illa, [13]
,quam hæc tempora, magis placent, cum re-
,gna, provinciæ, leges, jura, judicia, bella
,atque paces; poſtremo divina & humana o-
,mnia [14] penes paucos erant: vos autem, hoc
,eſt, P. R. invicti ab hoſtibus; imperatores
,omnium gentium, [15] ſatis habebatis [16] ani-
,mam retinere. Nam ſervitutem quidem [17]
,quis veſtrum audebat recuſare? Atque ego
,tametſi [18] virum flagitioſiſſimum exiſtimo
,impune injuriam accepiſſe, tamen, vos [19]
,hominibus ſceleratisſimis [20] ignoſcere,
,quoniam [21] cives ſunt, æquo animo pate-
,rer, ni miſericordia in [22] perniciem [23] ca-
,ſura eſſet. [24] Nam [25] & [26] illis, quantum
,importunitatis habent, [27] parum eſt [28] im-
,pune [29] male feciſſe, niſi deinde faciendi
,[30] licentia eripitur, & vobis æterna ſolici-
,tudo remanebit, cum intelligetis aut ſer-

1 Vindictam ſc. vi eſſe ſumptam. 2 Inconveniens, contra dignitatem veſtram. 3 Sed, ſc. cenſeo *vindicandum eſſe in eos.* 4 Inquiſitionibus, ut ſc. diligenter inquiratur, quinam fœderis hujus, cum Jugurthâ facti, autores fuerint. 5 Revelatione, ut Jugurtha indicet veritatem. 6 Jugurtha. 7 Hoc eſt, noſtræ poteſtati & imperio ſe dedidit. 8 Sed ſi. 9 Juſſa veſtra. 10 Scienter, facile judicabitis. 11 Invadit. 12 Quæ mortem Gracchorum ſecuta ſunt. 13 Sc. tempora, in quibus plebs jura ſua ſibi attribuere cœpit. 14 Id eſt, in poteſtate paucorum. 15 Id eſt contenti eratis 16 Vitam conſervare. 17 Q. d. nemo. 18 Hæc verba ſatis ſunt obſcura. Nonnulli hic per (*virum*) Jugurtham intelligi aſſerunt: quod mihi neutiquam placet, quoniam hic non de Jugurthâ, ſed de corruptis civibus fit ſermo. Alii rurſus (quorum ſententiæ ſubſcribo) vocem (*virum*) omnino tollunt, ita ut flagitioſiſſimum factum Memmius, dicat, ſi plebs injuriam impunè acceperit, ita ut non puniat ſceleratos illos. Quod paulo poſt dicturus eſt: *Nam & illis, quantum importunitatis habent, parum eſt impunè malè feciſſe, niſi deinde faciundi licentia eripiatur.* 19 Calpurnio ſc. & Scauro, ac ſimilibus, quorum conſenſu Jugurtha impunitus evaſit. 20 Remittere, veniam dare. 21 Romani. 22 Interitum reipublicæ. 23 Evaſura, ventura. 24 Ordo eſt: Nam & illis eſt parum (quantum importunitatis habent) feciſſe malè impunè, niſi licentia faciendi eripitur. 25 Etiam. 26 Hominibus ſceleratis. 27 Parum videtur. 28 Sine pœnâ. 29 *Sc.* condonando Jugurthæ tantum facinus. 30 Prava permiſſio.

,viendum eſſe, aut [1] per manus libertatem
,retinendam. Nam [2] fidei [3] quidem, aut
,concordiæ quæ ſpes eſt? Dominari [4] illi
,volunt, [5] vos liberi eſſe: facere illi inju-
,rias, vos prohibere: poſtremo ſociis ve-
,ſtris veluti hoſtibus, [6] hoſtibus [7] pro ſociis
,utuntur. Poteſtne in tam diverſis menti-
,bus pax, aut amicitia eſſe? Quare moneo,
,hortorque vos, ne tantum ſcelus impuni-
,tum dimittatis. Non [8] peculatus ærarii fa-
,ctus eſt: neque per vim ſociis ereptæ pecu-
,niæ: [9] quæ quamquam gravia ſunt, tamen
,conſuetudine jam pro nihilo [10] habentur.
,[11] Hoſti acerrimo prodita Senatus aucto-
,ritas, [12] proditum imperium veſtrum. [13]
,domi [14] militiæque reſpubl. venalis fuit. [15]
,quæ [16] niſi quæſita erunt, niſi vindicatum
,in [17] noxios, quid [18] erit reliquum, niſi ut
,illis, qui ea facere, obedientes vivamus?
,Nam [19] impune quælibet facere, id eſt, re-
,gem eſſe. Neque ego vos, Quirites, hortor,
,uti jam malitis cives veſtros [20] perperam,
,quam [21] recte, feciſſe: ſed ne ignoſcendo
,[22] malis, [23] bonos [24] perditum eatis. [25]
,Ad hoc, in republ. multo [26] præſtat, [27] be-
,neficii, quam [28] maleficii, immemorem
,eſſe. [29] Bonus tantummodo [30] ſegnior fit,
,[31] ubi negligas: at [32] malus [33] improbior.
,Ad hoc, ſi [34] injuriæ non ſint, [35] haud ſæpe
,auxilii egeas.

[36] Hæc, atque alia hujuſcemodi ſæpe.

1 Id eſt, per vim. 2 Fidelitatis. 3 Equidem, certè, 4 Nobiles. 5 Scilicet *vultis*. 6 Sc. Jugurthâ. & militibus ejus. 7 Quia cum iis pacem condunt, ac conſultant. 8 Furtum. 9 Scelera, ſcil. exſpoliare ærarium, vel ſocios. 10 Æſtimantur. 11 Jugurthæ. 12 Quia cum Jugurtha fœdus fieri non potuit ſine conſenſu Senatus populique Romani. 13 Cum ſcil. de Jugurtha ageretur in Senatu. 14 Cum ſcilicet in expeditione militari in Africa res ageretur. 15 Sc. autoritas Senatus, imperium veſtrum, & reſpublica. 16 Si non requiſita, recuperata. 17 Reos, à quibus iſta hoſti acerrimo prodita ſunt. 18 Reſtabit. 19 Sine punitione. 20 Perversè, malè 21 Decenter, & opponitur *τῷ perperam*, 22 Reis, noxiis. 23 Innocentes. 24 Perdatis. 25 Prætereà.
26 Melius eſt. 27 Quod ſcilicet homo bonus in rempublicam contulit. 28 Quod ſc. homo malus in remp. commiſit. 29 Hoc eſt, is, qui beneficium in remp. contulit. 30 Tardior ad beneficia alia conferenda. 31 Hoc eſt, referre illi gratiā pro beneficio, in remp. collato, obliviſcaris. 32 Hoc eſt, is, qui maleficium in remp. commiſit. 33 Inſolentior, ubi ſc. eum punire pro maleficio in remp. perpetrato negligas. 34 Quæ ab improbis committuntur. 35 Id eſt, raro. 36 Ordo eſt: C. Memmius, dicendo ſæpè hæc, atque alia hujuſcemodi, perſuadet populo Romano, uti L. Caſſius, qui tum prætor erat, mitteretur ad *Jugurtham*: & duceret eum Romam, fide publica interpoſita, quo delicta Scauri, & reliquorum, quos pecuniæ captæ arceſſebant, patefierent facilius indicio regis.

[1] dicundo, C. Memmius populo Romano perſuadet, uti L. Caſſius, qui tum [2] prætor erat, ad Jugurtham mitteretur: eumque, [3] interpoſita fide publica, Romam duceret, [4] quo facilius [5] indicio [6] regis, Scauri, & reliquorum quos pecuniæ [7] captæ [8] arceſſebant, [9] delicta patefierent. Dum hæc Romæ [10] geruntur, qui in Numidia relicti ab Beſtia exercitui præerant, ſecuti morem [11] imperatoris ſui, plurima, & [12] flagitioſiſſima facinora fecere. Fuere, qui auro corrupti, [13] elephantos Jugurthæ traderent; [14] alii [15] perfugas venderent: pars [16] ex pacatis [17] prædas agebant. Tanta [18] vis avaritiæ in animos [19] eorum, veluti [20] tabes, invaſerat. At Caſſius prætor, [21] perlata rogatione à C. Memmio, ac [22] perculſa omni nobilitate, ad Jugurtham proficiſcitur: [23] eique timido, & [24] ex conſcientia diffidenti rebus ſuis, perſuadet, quoniam ſe populo Romano [25] dedidiſſet, ne vim, quam miſericordiam [26] ejus, [27] experiri malit: [28] privatim præterea fidem ſuam interponit, quam [29] ille [30] non minoris, [31] quam [32] publicam [33] ducebat. [34] Talis ea tempeſtate fama de Caſſio erat. Igitur Jugurtha, contra [35] decus regium, [36] cultu [37] quam maxime miſerabili, Romam venit. At tametſi in [38] ipſo magna [39] vis animi erat, confirmatus ab omnibus, quorum potentia aut ſcelere cun-

1 Dum diceret. 2 Id eſt, præturam gerebat, & jus dicebat. 3 Id eſt, datâ fide publicâ, hoc eſt, publico nomine, nempe totius populi Romani ſecuritatem, vel impunitatem promittens, ſi vera diceret, quod innoxius Romam rediret. 4 Ideo ut. 5 Revelatione. 6 Jugurthæ. 7 Acceptæ à Jugurthâ. 8 Accuſabant. 9 Peccata. 10 Aguntur. 11 Calpurnii Beſtiæ. 12 Peſſima. 13 Quos ſcilicet, deditionem ſimulans, quæſtori tradiderat, numero triginta, ut ſupra vidimus. 14 Scilicet *fuêre, qui, &c.* 15 Hoc eſt, qui defecerant à Numidis ad Romanos. 16 Id eſt, ex illis, qui in pace cum populo Romano vivebant. 17 Prædabantur. 18 Potentia. 19 Qui ſcilicet à Beſtiâ in exercitu relicti erant. 20 Contagio. 21 Datâ lege, quâ ſc. C. Memmius rogaverat, an placeat populo Romano, uti L. Caſſius prætor ad Jugurtham mitteretur, & eum, datâ fide publicâ, Romam duceret. 22 Turbatâ, ob tumultum plebis, ſi votum conſequatur. 23 Jugurthæ. 24 Sc. *ſcelerum ſuorum:* quia ſciebat ſe talia ſcelera perpetraſſe. 25 In poteſtatem dediſſet. 26 Populi Romani. 27 Tentare. 28 Id eſt, ex privatâ ſeu propriâ ſuâ autoritate. 29 Jugurtha. 30 Id eſt, tanti. 31 Quanti. 32 Sc. *fidem*, id eſt, fidem totius populi Romani. 33 Æſtimabat. 34 Ut ſc. fides ei maxima haberetur. 35 Honorem. *36 Veſtitu, ornatu.* 37 Summoperè miſeratione digno. Hic Salluſtius noſter *reorum more* cultum quam maximè miſerabilem Jugurtham aſſumpſiſſe aſſerit. *Illud enim* moris fuit apud antiquos, ut reus veſtem mutaret. Togâ autem *albâ depoſitâ*, atram induebat, & barbam capillumque promittebat & *ſquallorem con*trahebat. 38 Jugurthâ. 39 Potentia animoſitatis; id eſt, tamen

ѕta ea geſſerat, quæ ſupra memoravimus, C. Bæbium tribunum pleb. magna [1] mercede parat, [2] cujus impudentia [3] contra jus, [4] & injurias omnes [5] munitus foret. Ac C. Memmius advocata [6] concione; quamquam [7] regi [8] infeſta plebs erat, & pars in [9] vincula duci jubebat, pars, nî [10] ſocios ſceleris [11] aperiret, [12] more majorum [13] de hoſte ſupplicium ſumi; dignitati magis, quam iræ [14] conſulens, ſedare [15] motus, & animos [16] eorum mollire; [17] poſtremo confirmare, fidem publicam per ſeſe inviolatam fore. Poſt, ubi ſilentium cœpit, [18] producto Jugurtha, [19] verba facit: [20] Romæ, [21] Numidiæque facinora ejus memorat; ſcelera [22] in patrem, [23] fratresque oſtendit: quibus juvantibus, quibusque miniſtris [24] ea egerit, quanquam intelligat populus R. tamen velle manifeſta magis [25] ex illo habere: ſi [26] verum aperiat, [27] in fide, & clementia populi Rom. [28] magnam ſpem [29] illi ſitam: ſin retineat, non [30] ſociis [31] ſaluti fore, ſed ſe ſuasque ſpes corrupturum. Dein, ubi Memmius dicendi finem fecit, & Jugurtha reſpondere juſſus eſt, C. Bæbius tribunus pleb. quem pecunia corruptum ſupra diximus, [32] regem tacere jubet: ac, tametſi multitudo, quæ in concione aderat, vehementer [33] accenſa, terrebat [34] eum clamore, vultu, ſæpe impetu, atque aliis omnibus, quæ ira fieri amat; vicit tamen impudentia. Ita populus, [35] ludibrio habitus, [36] ex concione diſcedit: Jugurthæ Beſtiæque, & cæteris, quos illa [37] quæſtio exagitabat, [38] animi au-

metſi erat maximè animoſus. 1 Præmio pecuniâ. 2. *C. Bæbii.* 3 Si quis injuſtè cum eo ageret. 4 Si quis juri gentium reſiſtere velit. 5 Confirmatus eſſet. 6 Multitudine populi. 7 Jugurthæ. 8 Infenſa, irata. 9 Carcerem. 10 Participes: *quorum potentiâ aut ſcelere cuncta ea geſſerat*, ut paulò antè dixit. 11 indicaret. 12 Id eſt, ſicut priſci Romani factitare ſolebant. 13 Jugurthâ. 14 Proſpiciens. 15 Tumultus. 16 Plebejorum. 17 Poſtea. 18 In concione ſeu conſpectu totius populi adducto. 19 Incipit loqui. 20 Id eſt, quæ commiſerat Romæ, ubi cives corruperat pecuniâ 21 Hoc eſt, quæ in Numidiâ perpetraverat, interfectis duobus Micipſæ filiis, Atherbale & Hiempſale, multisque innocentibus. 22 Contra patrem Micipſam. 23 Atherbalem & Hiempſalem, quos occiderat. 24 Scelera. 25 Id eſt, per illius indicium. 26 Veritatem indicet. 27 Quâ illum venire fecit. 28 Scil. *evadendi.* 29 Jugurthæ. 30 Civibus ſcil. Romanis, qui illum juverant. 31 Ad ſalutem. 32 Jugurtham. 33 Scil. *irâ.* 34 *Jugurtham* an *Bæbium?* Ego *Bæbium* malim intellligi: huic enim tanta vis pecuniæ inerat, ut omnes populi clamores nihili æſtimaverit. 35 Deriſui, contemptui. 36 Ex loco, ubi multitudo erat congregata. 37 Inquiſitio. 38 Id eſt animoſiores fiunt.

Ord

geſcunt. [1] Erat [2] ea tempeſtate Romæ [3] Numida quidam, nomine Maſſiva, [4] Guluſſæ filius, [5] Maſiniſſæ nepos: [6] qui, quia in [7] diſſenſione [8] regum, Jugurthæ [9] adverſus fuerat, [10] dedita Citta, & Atherbale interfecto, profugus ex Africa abierat. [11] Huic Sp. Albinus, qui proximo anno [12] poſt Beſtiam cum Q. Municio Rufo conſulatum gerebat, perſuadet, [13] quoniam ex [14] ſtirpe Maſiniſſæ ſit, Jugurtham ob ſcelera [15] invidia [16] cum metu urgeat, regnum Numidiæ ab Senatu petat. [17] Avidus [18] conſul belli gerundi, [19] moveri, quam [20] ſeneſcere, omnia malebat. [21] ipſi provincia Numidia, Minucio Macedonia [22] evenerat. [23] Quæ poſtquam Maſſiva agitare cœpit: neque Jugurthæ [24] in amicis ſatis [25] præſidii eſt: [26] quod eorum alium conſcientia, alium mala fama, [27] timor animi impediebat: Bomilcari proximo, ac maxime fido ſibi, imperat, [28] pretio, ſicuti [29] multa [30] confecerat, inſidiatores Maſſivæ paret: ac maxime [31] occulte; ſin [32] id [33] parum procedat, quovis modo [34] Numidam interficiat. Bomilcar [35] mature [36] regis mandata [37] exſequitur: & per homines [38] talis negotii artifices [39] itinera, egreſſusque [40] ejus, poſtremo [41] loca, atque [42] tempora cuncta [43] explorat:

1 Ordo eſt: Quidam Numida nomine Maſſiva, filius Guluſſæ, nepos Maſiniſſæ, erat eâ tempeſtate Romæ: qui, quia in diſſenſione regum, fuerat adverſus Jugurthæ, abierat profugus ex Africâ, Cittâ deditâ, & Atherbale interfecto. 2 Eo tempore, quo ſcil. ea gerebantur, quæ jam commemorata ſunt. 3 De provincia Numidia. 4 Filii Maſiniſſæ: Maſiniſſa enim tres habuit filios nempe Micipſam, Manaſtabalem, & hunc Guluſſam, Maſſivæ patrem. 5 Quia erat filius filii. *Nepos* enim (teſte Feſto) is dicitur, qui ex filio, filiave natus eſt. 6 Maſſiva. 7 Diſcordia. 8 Atherbalis & Jugurthæ. 9 Adverſarius. 10 Scilicet Jugurthæ. 11 Maſſivæ 12 Id eſt, poſt conſulatum Beſtiæ. 13 Hoc eſt, quia erat. 14 Progenie. 15 Odio. 16 Id eſt, & ſimul metu. Ubi obiter notandum eſt, præpoſitionem *cum* hic ſignificare comitem inſtrumenti. Ex. gr. ſi quis dicat, ego operatus ſum *dextrâ cum ſiniſtrâ*, id eſt, ambabus manibus ſimul. 17 Cupidus. 38 Sp. Albinus. 19 Commovêri, perturbari. 20 Sedari, quieſcere, more ſeneſcentium torpeſcere. 21 Sp. Albino. 22 Sorte gubernanda venerat. 23 Scil. de petendo à Senatu regno Numidiæ. 24 Auro ab ipſo corruptis. 25 Protectionis. 26 Quia. 27 A C. Memmio, aliisque tribunis plebis. 28 Id eſt, mercede data. 29 Res multas, nempe ne mitteretur exercitus in Numidiam, ne decretum Senatus fieret contra Jugurtham, &c. 30 Effecerat, peregerat. 31 Clam, ſc. inſidiatores Maſſivæ paret. 32 Ea res, ſcil. Maſſivæ occulte inſidiari. 33 Id eſt, non ſatis ex animi ſententia ſuccedat. 34 Maſſivam. 35 Citò. 36 Jugurthæ. 37 Perficit. 38 Hoc eſt, peritos in ſtruendis ejusmodi inſidiis, ſeu qui talia homicidia committere ſoliti erant. 39 Profectiones. 40 Maſſivæ. 41 Per quæ Maſſiva proficiſci ſolebat. 42 Quibus *egredi ſolebat*. 43 Indagat, inveſtigat.

1 Occa-

dein, ubi [1] res [2] poſtulabat, inſidias tendit. Igitur unus ex eo numero, qui ad cædem parati erant, [3] paullo inconſultius Maſſivam aggreditur, [4] illum [5] obtruncat: ſed ipſe deprehenſus, multis hortantibus, & [6] in primis Albino conſule, [7] indicium profitetur. [8] fit reus magis [9] ex æquo bonoque, [10] quam ex jure gentium Bomilcar, [11] comes [12] ejus, qui Romam fide publica venerat. At Jugurtha, [13] manifeſtus [14] tanti ſceleris, [15] non prius omiſit contra verum niti, quam [16] animadvertit ſuper [17] gratiam, [18] atque pecuniam ſuam, invidiam facti eſſe. Igitur quamquam [19] in priore actione ex amicis [20] quinquaginta vades dederat, [21] regno magis, quam vadibus conſulens: [22] clam in Numidiam Bomilcarem dimittit, [23] veritus, ne reliquos [24] populares metus invaderet [25] parendi ſibi, ſi [26] de illo ſupplicium ſumptum foret. & [27] ipſe [28] paucis die-

1 Occaſio, opportunitas temporis. 2 Exigebat, ut inſidiæ ſtruerentur. 3 Id eſt, paulò imprudentius, quam facere debebat; quia (ut ſequitur) *in ipſo facinore deprehenſus fuit*. 4 Maſſivam. 5 Interficit. 6 Præcipuè. 7 Hoc eſt, palam fatetur & pollicetur, ſe indicaturum eos, quorum juſſu Maſſivam obtruncaverat. 8 Accuſatur. quòd Maſſivam juſſerit interfici. 9 Id eſt, ex æquitate. 10 Quia jus gentium poſtulat, ut caduceatoribus, & venientibus fide publicâ interpoſitâ, liceat indemnes redire in patriam ſuam. *Jus gentium* dicitur, quod apud omnes gentes ſervatur: quale eſt, ut legati ubique ſint tuti, &c. 11 Socius itineris. 12 *Jugurtha*. 13 Manifeſtè reus, cujus ſcelus omnibus notum erat: ſic in Catil. *De confeſſis, ſicuti de* manifeſtis *rerum capitalium, more majorum ſupplicium ſumendum* 24 Necis Maſſivæ. 15 Id eſt, non prius ceſſavit negare ſe reum eſſe tanti ſceleris, atque adeò ejus conſcium, Bomilcarem interim defendendo. 16 Conſideravit, cognovit. 17 Favorem. 18 Hoc eſt, plus odium ac invidiam facti illius, ſeu cædis perpetratæ, ad ſui condemnationem, quam gratiam, & pecuniam ad ſui abſolutionem, poſſe. 19 Id eſt, accuſatione, atque adeò, cauſæ ſuæ defenſione; in eâ enim *actione* juſſus erat à C. Memmio ſe defendere. *Actio* enim ex duabus conſtat partibus; nempe ex accuſatione *actoris*, ſive ejus qui in jus vocavit, & ex defenſione *rei*, ſive ejus qui in jus vocatus eſt. 20 Id eſt, quinquaginta ſponſores, per quos pollicebatur ſe ſtaturum eſſe judicio, & obtemperaturum. *Vas* enim maſculini generis, quod facit in genitivo *vadis*, dicitur, qui pro alio ſpondet in judicio, ut illi *vadere*, hoc eſt, abire & diſcedere uſque ad conſtitutum diem liceat, quo ſi non redierit, ipſe illius periculum ſubeat. Hinc *vadimonium* eſt ſponſio ad certum diem ſiſtendi ſe in judicio, comparendi vel per ſe, vel per advocatos. *Vas* etiam ſponſor dicitur in re capitali, cum ipſe idem periculum eſt ſubiturus: ut apud Ciceronem de Pythagoricis amicis, quorum alteri diem mortis cum tyrannus dixiſſet, alter pro amico ad viſendam matrem ituro *vas* factus eſt. *Vas* verò neutrius generis, quod facit in genitivo *vaſis*, ſignificat omne id, quod intra ſe aliquid continet. 21 Conſervatio, ni regni ſui. 22 Occultè, neſcientibus tribunis-plebis. 23 Timeas. 24 Fautores. 25 Obediendi. 26 Bomilcare. 27 Jugurtha. 28 Poſt dimiſſionem Bomilcaris.

bus [1] eodem profectus eſt, juſſus à Senatu, Italia decedere. Sed poſtquam Roma egreſſus eſt, [2] fertur, ſæpe tacitus [3] eo reſpiciens, poſtremo dixiſſe, [4] Urbem [5] venalem & [6] mature perituram, ſi emtorem invenerit. [7] Interim Albinus, [8] renovato bello, [9] commeatum, [10] ſtipendium, aliaque, quæ militibus [11] uſui forent, maturat in Africam [12] portare; ac ſtatim [13] ipſe [14] profectus, ut [15] ante comitia, quod tempus [16] haud longe aberat, [17] armis, aut [18] deditione, aut quovis modo bellum [19] conficeret. [20] At contra Jugurtha [21] trahére omnia, [22] & alias, deinde alias [23] moræ cauſſas facere; polliceri deditionem, ac deinde metum ſimulare: [24] inſtanti cedere, & [25] paulo poſt, [26] ne ſui [27] diffiderent, [28] inſtare: ita belli [29] modo, modo pacis [30] mora [31] conſulem ludificare. Ac fuere, qui tum Albinum [32] haud ignarum conſilii [33] regis exiſtimarent; neq; ex tanta properantia tam facile [34] tractum bellum [35] ſocordia magis, quam dolo crederent. Sed poſtquam, dilapſo tempore, [36] comitiorum dies adventabant, Albinus, Aulo

1 Ad eundem locum, ſc. in Numidiam. 2 Dicitur. 3 Ad eam urbem, ſcil. Romam. 4 Romam. 5 Vendibilem. 6 Citò. 7 Dùm ſcil. Jugurtha Italiâ decedebat. Ordo eſt: Albinus, bello renovato, maturat interim portare in Africam commeatum, ſtipendium, & alia, quæ forent militibus uſui; ac ipſe eſt profectus ſtatim, ut conficeret bellum ánte comitia, quod tempus aberat haud longè, armis aut deditione, aut quovis modo. 8 Per cædem Maſſivæ contra Jugurtham. 9 Victualia, ſive ea, quæ erant ad victum exercitus neceſſaria. 10 Mercedem militarem. 11 Utilitati. 12 Tranſvehere. 13 Albinus. 14 Sc. in Africam. 15 Id eſt, antequam novi à populo eligerentur magiſtratus. 16 Id eſt, proximè inſtabat. 17 Bello. 18 Ita ut Jugurtham in deditionem acciperet, vel ut Jugurtha ſe dederet. 19 Abſolveret, finiret. 20 Jugurtha ſummâ calliditate modò arma leviter oſtentando, modò pacis ac deditionis mentionem injiciendo, tam diu ludificatus eſt Albinum, donec is ob inſtantia comitia Romam rediens, exercitum fratri Aulo commiſit. Sperabat enim ſe intereà temporis Romanos milites partim cum improvido duce in loca inſidioſa pellicere, & ad quaslibet conditiones cogere vel trucidare. Nec ſpes enim fefellit: cùm enim jam plurimos Romanorum favêre ſibi ſciret, fugam ſimulavit, quam cum veram eſſe falsò Aulus credidiſſet, per ſaltuoſa loca eum temere perſequens, victus, ſub jugum miſſus, & infrà decem dies univerſa Numidia exercitum deducere juſſus fuit. 21 Id eſt, trahebat, differebat (ſic ſupra: *Atherbal, ubi intelligit omnes fortunas ſuas in extremo ſitas, hoſtem infeſtum, auxilii ſpem nullam, penuriâ rerum neceſſariarum bellum* trahi *non poſſe, &c.* 22 Hoc eſt, diverſas, modò has, modò illas. 23 Dilationis 24 Urgenti, impreſſionem facienti, ſc. Alibno conſuli. 25 Albino ſc. ad pugnam minimè inſtructo. 26 Milites ſc. 27 *Deſperarent de* virtute Jugurthæ, ſi metum continuaret. 28 Hoc eſt, inſtabat, *hortando* urgebat hoſtem ſuum. 29 Interdum. 30 Dilatione. 31 Albinum. 32 *Conſcium.* 33 Jugurthæ. 34 Dilatum. 35 Ignaviâ Albini. 36 In quibus haberentur comitia, ſeu conventus populi ad magiſtratus creandos.

1 Id eſt,

dein, ubi [1] res [2] poſtulabat, inſidias tendit. Igitur unus ex eo numero, qui ad cædem parati erant, [3] paullo inconſultius Maſſivam aggreditur, [4] illum [5] obtruncat: ſed ipſe deprehenſus, multis hortantibus, & [6] in primis Albino conſule, [7] indicium profitetur. [8] fit reus magis [9] ex æquo bonoque, [10] quam ex jure gentium Bomilcar, [11] comes [12] ejus, qui Romam fide publica venerat. At Jugurtha, [13] manifeſtus [14] tanti ſceleris, [15] non prius omiſit contra verum niti, quam [16] animadvertit ſuper [17] gratiam, [18] atque pecuniam ſuam, invidiam facti eſſe. Igitur quamquam [19] in priore actione ex amicis [20] quinquaginta vades dederat, [21] regno magis, quam vadibus conſulens: [22] clam in Numidiam Bomilcarem dimittit, [23] veritus, ne reliquos [24] populares metus invaderet [25] parendi ſibi, ſi [26] de illo ſupplicium ſumptum foret. & [27] ipſe [28] paucis die-

1 Occaſio, opportunitas temporis. 2 Exigebat, ut inſidiæ ſtruerentur. 3 Id eſt, paulò imprudentius, quam facere debebat; quia (ut ſequitur) *in ipſo facinore deprehenſus fuit.* 4 Maſſivam. 5 Interficit. 6 Præcipuè. 7 Hoc eſt, palam fatetur & pollicetur, ſe indicaturum eos, quorum juſſu Maſſivam obtruncaverat. 8 Accuſatur, quòd Maſſivam juſſerit interfici. 9 Id eſt, ex æquitate. 10 Quia jus gentium poſtulat, ut caduceatoribus, & venientibus fide publicâ interpoſitâ, liceat indemnes redire in patriam ſuam. *Jus gentium* dicitur, quod apud omnes gentes ſervatur: quale eſt, ut legati ubique ſint tuti, &c. 11 Socius itineris. 12 *Jugurthæ.* 13 Manifeſtè reus, cujus ſcelus omnibus notum erat: ſic in Catil. *De confeſſis, ſicuti de* manifeſtis *rerum capitalium, more majorum ſupplicium ſumendum* 14 Necis Maſſivæ. 15 Id eſt, non prius ceſſavit negare ſe reum eſſe tanti ſceleris, atque adeò ejus conſcium, Bomilcarem interim defendendo. 16 Conſideravit, cognovit. 17 Favorem. 18 Hoc eſt, plus odium ac invidiam facti illius, ſeu cædis perpetratæ, ad ſui condemnationem, quam gratiam, & pecuniam ad ſui abſolutionem, poſſe. 19 Id eſt, accuſatione, atque adeò, cauſæ ſuæ defenſione: in eâ enim *actione* juſſus erat à C. Memmio ſe defendere. *Actio* enim ex duabus conſtat partibus; nempe ex accuſatione *actoris*, ſive ejus qui in jus vocavit, & ex defenſione *rei*, ſive ejus qui in jus vocatus eſt. 20 Id eſt, quinquaginta ſponſores, per quos pollicebatur ſe ſtaturum eſſe judicio, & obtemperaturum. *Vas* enim maſculini generis, quod facit in genitivo *vadis*, dicitur, qui pro alio ſpondet in judicio, ut illi *vadere*, hoc eſt, abire & diſcedere usque ad conſtitutum diem liceat, quo ſi non redierit, ipſe illius periculum ſubeat. Hinc *vadimonium* eſt ſponſio ad certum diem ſiſtendi ſe in judicio, comparendi vel per ſe, vel per advocatos. *Vas* etiam ſponſor dicitur in re capitali, cum ipſe idem periculum eſt ſubiturus: ut apud Ciceronem de Pythagoricis amicis, quorum alteri diem mortis cum tyrannus dixiſſet, alter pro amico ad viſendam matrem ituro *vas* factus eſt. *Vas* verò neutrius generis, quod facit in genitivo *vaſis*, ſignificat omne id, quod intra ſe aliquid continet. 21 Conſervatio, ni regni ſui. 22 Occultè, neſcientibus tribunis-plebis. 23 Timens. 24 Fautores. 25 Obediendi. 26 Bomilcare. 27 Jugurtha. 28 Poſt dimiſſionem Bomilcaris.

bus [1] eodem profectus eſt, juſſus à Senatu, Italia decedere. Sed poſtquam Roma egreſſus eſt, [2] fertur, ſæpe tacitus [3] eo reſpiciens, poſtremo dixiſſe, [4] Urbem [5] venalem & [6] mature perituram, ſi emtorem invenerit. [7] Interim Albinus, [8] renovato bello, [9] commeatum, [10] ſtipendium, aliaque, quæ militibus [11] uſui forent, maturat in Africam [12] portare; ac ſtatim [13] ipſe [14] profectus, ut [15] ante comitia, quod tempus [16] haud longe aberat, [17] armis, aut [18] deditione, aut quovis modo bellum [19] conficeret. [20] At contra Jugurtha [21] trahere omnia, [22] & alias, deinde alias [23] moræ cauſſas facere; polliceri deditionem, ac deinde metum ſimulare: [24] inſtanti cedere, & [25] paulo poſt, [26] ne ſui [27] diffiderent, [28] inſtare: ita belli [29] modo, modo pacis [30] mora [31] conſulem ludificare. Ac fuere, qui tum Albinum [32] haud ignarum conſilii [33] regis exiſtimarent; neq; ex tanta properantia tam facile [34] tractum bellum [35] ſocordia magis, quam dolo crederent. Sed poſtquam, dilapſo tempore, [36] comitiorum dies adventabant, Albinus, Aulo

1 Ad eundem locum, ſc. in Numidiam. 2 Dicitur. 3 Ad eam urbem, ſcil. Romam. 4 Romam. 5 Vendibilem. 6 Citò. 7 Dùm ſcil. Jugurtha Italiâ decedebat. Ordo eſt: Albinus, bello renovato, maturat interim portare in Africam commeatum, ſtipendium, & alia, quæ forent militibus uſui; ac ipſe eſt profectus ſtatim, ut conficeret bellum ánte comitia, quod tempus aberat haud longè, armis aut deditione, aut quovis modo. 8 Per cædem Maſſivæ contra Jugurtham. 9 Victualia, ſive ea, quæ erant ad victum exercitus neceſſaria. 10 Mercedem militarem. 11 Utilitati. 12 Transvehere. 13 Albinus. 14 Sc. in Africam. 15 Id eſt, antequam novi à populo eligerentur magiſtratus. 16 Id eſt, proximè inſtabat. 17 Bello. 18 Ita ut Jugurtham in deditionem acciperet, vel ut Jugurtha ſe dederet. 19 Abſolveret, finiret. 20 Jugurtha ſummâ calliditate modò arma leviter oſtentando, modò pacis ac deditionis mentionem injiciendo, tam diu ludificatus eſt Albinum, donec is ob inſtantia comitia Romam rediens, exercitum fratri Aulo commiſit. Sperabat enim ſe interea temporis Romanos milites partim cum improvido duce in loca inſidioſa pellicere, & ad quaslibet conditiones cogere vel trucidare. Nec ſpes eum fefellit: cùm enim jam plurimos Romanorum favêre ſibi ſciret, fugam ſimulavit, quam cum veram eſſe falsò Aulus credidiſſet, per ſaltuoſa loca eum temere perſequens, victus, ſub jugum miſſus, & infrà decem dies univerſa Numidia exercitum deducere juſſus fuit. 21 Id eſt, trahebat, differebat (ſic ſuprà: *Atherbal, ubi intelligit omnes fortunas ſuas in extremo ſitas, hoſtem infeſtum, auxilii ſpem nullam, penuriâ rerum neceſſariarum bellum* trahi *non poſſe, &c.* 22 Hoc eſt, diverſas, modò has, modò illas. 23 Dilationis 24 Urgenti, impreſſionem facienti, ſc. Alibno conſuli. 25 Albino ſc. ad pugnam minimè inſtructo. 26 Milites ſc. 27 Deſperarent de virtute Jugurthæ, ſi metum continuaret. 28 Hoc eſt, inſtabat, *hortando* urgebat hoſtem ſuum. 29 Interdum. 30 Dilatione. 31 Albinum. *32 Conſcium.* 33 Jugurthæ. 34 Dilatum. 35 Ignaviâ Albini. 36 In quibus *haberentur comitia*, ſeu conventus populi ad magiſtratus creandos.

mi-pili [1] tertiæ legionis per munitionem, quam, [2] uti defenderet, acceperat, locum hoſtibus introeundi dedit: [3] eaque Numidæ cuncti irrupere. Noſtri fœda fuga, plerique abjectis armis, proximum collem occupavere. Nox atque [4] præda caſtrorum, hoſtes, [5] quo minus [6] victoria uterentur, [7] remorata ſunt. Dein Jugurtha [8] poſtero die cum Aulo [9] in colloquio verba facit: tametſi ipſum cum exercitu fame ferroque clauſum tenet, tamen ſe memorem rerum humanarum, ſi ſecum fœdus faceret, incolumes omnes [10] ſub jugum miſſurum: præterea, uti [11] diebus decem Numidia decederet. Quæ [12] gravia quamquam, & [13] flagitii plena erant: tamen, quia mortis metu nutabant, ſicuti [14] regi [15] lubuerat, [16] pax convenit. Sed ubi [17] ea Romæ [18] comperta ſunt; [19] me-

primipili centurio, etiam *primipulus* vocabatur. Hic quatuor centurias, id eſt, quadringentos milites in primâ acie gubernabat, & tanquam princeps totius legionis merita conſequebatur & commoda. Mos enim Romanorum laudatiſſimus fuit, ut centuriones ex decimâ cohorte promoverentur ad nonam, & ſic deinceps meritis poſcentibus ad primam, quaſi ad palmam, in quâ ex omni legione infinita penè commoda percipiebant 1 Qui præerat tertiæ legioni. Legiones apud Romanos plerumque nomen à numero ſortiebantur: undè apud Ciceronem, Tacitum, Cæſarem, aliosque *primam*, *ſecundam*, *tertiam*, *quartam*, *quintam*, *decimam*, *vigeſimam legionem* reperies. 2 Pro eo, quod eleganter dicimus, *defendendam acceperat*. 3 Sc. *parte*, id eſt, per eam partem. 4 Id eſt, ſpolia in caſtris reperta. 5 Ut non. 6 Quia ſcil. dùm ſpoliis intenti erant, multi in fugam ſe conjecerunt. 7 Detinuerunt. 8 Id eſt, ſequenti die. 9 Hoc eſt, colloquens cum eo. 10 *Sub jugum mitti* dicuntur hoſtes victi, ereptis omnibus armis, teliſque, cum haſtis defixis duabus in terrâ tertiâque ad ſummum earum deligatâ, ipſi eam jubentur ſubeuntes tranſire: idque potiſſimum apud Romanos fiebat, quoties hoſtes, traditis armis, deditionem facerent. *Jugum* enim ſæpiùs ſumitur pro eo, ſub quo ignominiæ gratia victi hoſtes mitti ſolebant: quod fiebat eo modo jam dicto. Ab hac ſignificatione vocis *jugi* derivatur verbum *ſubjugare*, id eſt, debellare, atque imperio ſuo ſubjicere. *Jugum* item, eſt vertex, ſive cacumen montis: Virgil. *Dum juga montis aper, fluvios dum piſcis amabit.* *Jugum* quoque eſt & ligneum inſtrumentum, quo junguntur boves, & arctantur. Item lignum, quo textores telam convolvunt: Ovid. *Tela jugo juncta eſt, ſtamen ſecernit arundo.* *Jugum* apud Ciceronem etiam ſæpius ſumitur pro ſervitute, onere, vel tyrannide. *Juga* etiam ſunt tabulæ navium, in quibus remiges ſedent, quæ & *tranſtra* vocantur. Virg. *Inter alias animas, quæ per juga longa ſedebant, Deturbat, laxatque foros.* A *jugo* deducitur verbum *jugare*, quod eſt conjungere, & quaſi ad unum jugum alligare 11 Intra decem dies. 12 Dura. 13 Id eſt, digna, quæ capite plectantur. 14 Jugurthæ. 15 Placuerat. 16 Ex prævià pactione concluditur. 17 Quæ ſcilicet Aulus tam turpiter commiſerat: ita ut fœdus cum Jugurthâ inire auſus fuerit. 18 Pro certo cognita. 19 Omnis metus (ſecundum Morales Philoſophos verſatur circà malum futurum: Romani quoque id metuebant, memores (quod

[1] miſſitare [2] ſupplicantes legatos: [3] ipſe, [4] quaſi vitabundus, per [5] ſaltuoſa loca, & [6] tramites exercitum ductare. Denique Aulum ſpe [7] pactionis [8] perpulit, uti, [9] relicto Suthule, in [10] abditas regiones [11] ſeſe, veluti [12] cedentem, inſequeretur: ita [13] delicta occultiora fuere. Interea per homines [14] callidos diu, noctuque [15] exercitum [16] tentabat: centuriones, duceſque turmarum partim, uti [17] transfugerent, corrumpere; alii, [18] ſigno dato, [19] locum uti deſererent. [20] Quæ poſtquam [21] ex ſententia [22] inſtruxit; [23] intempeſta nocte de improviſo multitudine Numidarum Auli caſtra [24] circumvenit. Milites Romani, [25] perculſi tumultu inſolito, arma capere alii: alii ſe [26] abdere: pars territos confirmare: trepidare: omnibus locis [27] vis magna hoſtium: cælum [28] nocte, atque nubibus obſcuratum: periculum [29] anceps: poſtremo, fugere, an manere, tutius foret, [30] in incerto erat. Sed ex eo numero, quos paullo ante corruptos diximus, cohors una Ligurum, [31] cum duabus turmis Thracum, & paucis [32] gregariis militibus, tranſiere [33] ad regem, & centurio [34] pri-

1 Hoc eſt miſſitabat, frequenter mittebat. 2 Suppliciter orantes, ut ſcilicet ab incepto bello deſiſteret. 3 Jugurtha. 4 Ac ſi vitaret pugnam, vitanti ſimilis. 5 Saltuum plena, aſpera, nemoroſa. 6 Tranſverſas ſemitas, vias occultas. 7 Ineundi pacti. 8 Ad hoc impulit, induxit. 9 Omiſſâ obſidione & oppugnatione Suthulis. 10 Remotas & occultas. 11 Jugurtham. 12 Retrocedentem ac fugientem. 13 Auli. 14 Aſtutos. 15 Auli. 16 Sollicitabat. 17 Scilicet *ad ſe*. 18 Id eſt, cùm ſignum eſſet datum per tubam ineundi prælii. 19 Pugnæ, ab Aulo ipſis aſſignatum. 20 Sc. Ducis, turmarum, atque exercitus corruptionem. 21 Ex voto, uti voluerat. 22 Præparavit. 23 Mediâ nocte, ad nullum opus tempeſtivâ. 24 Circumdat. 25 Attoniti, ſtupefacti. 26 Id eſt, abdebant, abſcondebant, quia nox erat. 27 Multitudo. 28 Tenebris noctis. 29 Formidoloſum, quaſi utrimque in ſe timoris cauſam continens: nam periculum erat, ſive manerent, ſive fugerent. 30 Dubium erat. 31 Hoc eſt, ſexaginta equitibus. *Turma* enim, eſt ordo militaris, continens tres equitum decurias. Hinc Varro *turmam*, quaſi, *termam* aut *terdenam*, dictam voluit, quod *ter deni* equites ex tribus tribubus, Tatienſium, Rhamnenſium, & Lucerum eligebantur. Itaque primi ſingularum decuriarum *Decuriones* dicti, ex eo quod ſingulis turmis præerant trini. 32 Vulgaribus, nullâ dignitate, aut honore præditis. 33 Jugurtham. 34 Id eſt, primæ cohortis. Veteres, quia ſciebant, commiſſo Prælio, acies facilè turbari, ut hoc incommodum evitarent, cohortes in centurias diviſère, & ſingulis centuriis ſingulos centuriones præfecere. *Centurio* à numero centum militum dictus, quia ſingulæ curiæ *centum* militibus conſtabant. Cohortes in exercitu decem erant in ſingulis legionibus. Sed prima cohors reliquas, & numero militum, & dignitate ſuperabat. *Centuriones* hujus cohortis cæteris centurionibus digniores habebantur. Prima centuria *primumpilum* vocabatur, quòd circa ſigna gravis armatura conſtituta erat, in quâ, inter *cætera armorum* genera, haſtile erat, quod *pilum* nominabant. *Centurio* ipſe

primipi-

ditus à tribunis pl. ne,[1] quas paraverat[2] copias, ſecum[3] portaret,[4] paucis diebus in Africam proficiſcitur. Nam omnis exercitus uti[5] convenerat, Numidia deductus[6] in provincia hyemabat. Poſtquam[7] eo venit; quamquam perſequi Jugurtham, &[8] mederi[9] fraternæ invidiæ animo[10] ardebat; cognitis militibus, quos præter fugam,[11] ſoluto imperio,[12] licentia, atque laſcivia[13] corruperat,[14] ex copia rerum ſtatuit, ſibi nihil agitandum. Interea Romæ C. Mamilius Limetanus Tr. pl.[15] rogationem[16] ad populum promulgat, uti[17] quæreretur[18] in eos, quorum conſilio Jugurtha[19] Senati decreta ne-

quia neque auctoritate patrum, nec populi juſſu ictum erat, negaſtiu vos eo teneri. Pactionem prætereà aliud eſſe à *fœdere* demonſtrat ſatis, ut opinor, Cicero in defenſione Cæcinnæ, cum ait: *Quod edictum magiſtratus, quod fœdus aut pactio.* Nam *pactionis* nomine etſi omnia, quæ cum hoſtibus paciſcerentur, continebantur, quo etiam modo *fœdus pactio* nominari poteſt, tamen hoc in loco præcipuam aliquam paciſcendæ amicitiæ rationem ſignificatam exiſtimo, ut *inducias.* Non itaque dubium eſt, quin *fœdus* pactio quædam ſit ſocietatis, non ex Imperatoris arbitrio, ſed juſſu populi, aut Senatus auctoritate firmata, neque ad tempus, ſed in perpetuum, neque per ſponſores, datis obſidibus, ſed per fecialem publicum populi Romani nuncium, ſolenni precatione adhibitâ, per quem populum fiat, quo minus dictis legibus ſtetur, *ut eum Jupiter ita feriat, quemadmodum à fecialibus porcus feriatur.* 1 Scripſerat enim exercitui ſupplementum, & advocaverat auxilia. 2 Multitudinem militum. 3 Tranſveheret in Africam. 4 Intra paucos dies. 5 Pactum erat inter Jugurtham & Aulum. 6 Romanâ, quam populus habebat in Africâ. 7 In provinciam ad exercitum. 8 Remedium adhibere, relevare. 9 Id eſt, odio, quo populus Romanus fratrem ejus Aulum proſequebatur. 10 Cum ardore cupiebat. 11 Id eſt, imperio debilitato, quia milites fecêre, quicquid volebant. 12 Indulgentiâ. 13 Deteriores fecerat: *deteriores enim omnes ſumus* (ut ille ait apud Terentium(*licentiâ.* 14 Ex abundantiâ, ſeu ſtatu rerum. 15 Quæſtionem, petitionem, vel legem, quæ continebat ea, quæ ſequuntur. Dicitur quoque *rogatio legis,* quoniam magiſtratus ſolebat populum rogare, an id placeret, quod ſtatuerat. *Rogationis* autem erant hæc verba ſolennia, Velitis-ne, jubeatis-ne, Quirites, ut hoc vel illud fiat. Sic hoc loco C. Mamilius populum convocatum ita interrogat; Vultis, jubetis-ne. Quirites, ut quæratur in eos, quorum conſilio Jugurtha Senatus decreta contempſit? Cùm hoc modo ad populum promulgaſſet, id eſt, cum hanc rem populo propoſuiſſet, qui eam rem probabant, ſuadebant populo Romano, ut *rogationem* ſuffragiis vel auxiliis confirmaret: qui autem improbabant, diſſuadebant. Cùm res in utramque partem diſputata eſſet & diſcuſſa, populus, qui ex triginta quinque tribubus conſtat, in ſuffragium mittebatur. Cum decem & octo tribus id eſt, pluſquam dimidia pars populi rogationem ſuffragiis probaſſent, lex ſive rogatio prolata dicebatur. De rogatione rogandarum legum apud Romanos plura lege apud Roſinum Antiquit. Rom. lib. 8. c. 2. 16 id eſt, coram populo profert ac proponit: unde *promulgari leges* dicuntur, cùm primum in vulgus eduntur, & legendæ proponuntur; ut, ſi cui videatur, poſſit intercedere: qui autem intercedebant, edebant vocem illam VETO. 17 Inquiſitio fieret. 18 Contra eos. 19 Qui decreverat cum Atherbale pacem eſſe ineundam, & ſuam utique portionem regni ſufficere debêre.

tus atque [1] mœror [2] civitatem invaſere: pars [3] dolere [4] pro gloria imperii; pars [5] inſolita rerum bellicarum timere [6] libertati: Aulo omnes [7] infeſti, [8] ac maxime qui bello ſæpe præclari fuerant, quod armatus [9] dedecore potius, quam [10] manu, [11] ſalutem quæſiverit, Ob ea conſul Albinus, [12] ex delicto [13] fratris [14] invidiam, ac deinde periculum timens; Senatum [15] de fœdere conſulebat: & tamen [16] interim [17] exercitui [18] ſupplementum ſcribere; ab ſociis & [19] nomine Latino [20] auxilia accerſere: denique omnibus modis feſtinare: Senatus ita, uti [21] par fuerat, [22] decernit, ſuo atque populi [23] injuſſu nullum potuiſſe fœdus fieri. Conſul impe-

valde probabile eſt) præmonitionis factæ ſupra ab Atherbale, quod ſcilicet Jugurtha altius animum intenderat, nempe ad imperium Romanum. 1 Mœſtitia, triſtitia, ob ignominiæ notam, quæ ipſis inurebatur. 2 Cives Romanos. 3 Dolebat, triſtis erat. 4 Id eſt, quia decus atque imperii ſui gloria tam turpiter erat diminuta 5 Id eſt, ignara variam eſſe belli aleam ac victoriam. 6 Id eſt, pro libertate, ne eam amitterent. 7 Irati. 8 Scilicet infeſti erant illis. 9 Per dedecus atque ignominiam, nempe per miſſionem ſub jugum; pugnæ enim eventum tentare convenientius fuit, quam tantum dedecus incurrere. 10 Virtute militari. 11 Mortis effugium. 12 Hoc eſt, propter delictum. 13 Auli. 14 Senatus, populique Romani. 15 Id eſt, an fœdus initum ratum haberent, an reſcinderent. 16 Dum ſcilicet Senatus conſultabat. 17 In Africâ lictores. 18 Additamentum militum, quos in ſupplementum mitteret eorum, qui amiſſi erant in prælio. 19 Hoc eſt, quicunque Latini dicebantur. 20 Auxiliares milites: qui à ſociis adjumento mittebantur. 21 Æquum. 22 Sententiam dicit. 23 Sine juſſu. Sic Coſſ. (ut eſt apud Livium lib 9.) profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere victor agitaret, negarunt *injuſſu populi fœdus fieri poſſe: nec ſine fecialibus, ceremoniâque aliâ ſolemni.* Itaque non, ut vulgò credunt, Claudiusque etiam ſcribit, *fœdere* pax Caudina, ſed *ſponſione* facta eſt. Et paulò poſt: Spurius Poſthumius, qui ſponſionem fecerat; in Senatu, ſententiam à Coſſ. rogatus, ita diſſerit: *Quæ ſententia teſtis erit, mihi ne, an legionibus veſtris pepercerim: cùm me ſeu turpi, ſeu neceſſariâ ſponſione obſtrinxi: quâ tamen, quando injuſſu populi facta eſt, non tenetur populus Romanus: nec quicquam ex ea, præterquam corpora noſtra, debentur Samnitibus. Dedamur per feciales nudi, vinctique exſolvamus religione Populum, ſi qua obligavimus, &c.* Et paulò inferiùs, idem Spurius Poſthumius hæc verba adverſus Tribunos plebis profert: *Neque ego inficias eo, Patres Conſcripti, tam ſponſiones, quam fœdera ſancta eſſe apud eos homines, apud quos juxtà divinas religiones fides humana colitur: ſed injuſſu populi nego quicquam ſanciri poſſe, quod populum teneat.* Notandus autem hic obiter Livii locus, quo *fœdus* à *ſponſione* & *pactione* diſtinguitur. Nam non eſſe idem *ſponſionem*, *pactionem* & *fœdus* ex eo intelligi licet, quod *fœdus pactione*, *pactio ſponſione* firmior atque ſtabilior fuit. Nam *ſponſio* neque populi juſſu, neque Senatus auctoritate, quod in *fœdere* accidebat, ſed arbitrio magiſtratuum & imperatorum fiebat, atque deditione eorum, per quos facta erat, infirmabatur. Sæpe tamen evenit, ut quod imperator injuſſu populi, & ſine auctoritate Senatus pepigerit, id *fœdus* vocatum quidem ſit, ſed tamen non ſervatum; quod oſtendit princeps quidam Carthaginienſium apud Livium, cum ad Romanos legatos, de *fœderis* ratione ſecum agentes, verba ita fecit: *Vos, quòd C. Luctatius conſul primò nobiſcum fœdus fecit,*

quia

[1] aſpere, violenterque [2] ex rumore, & lubidine plebis, uti ſæpe [3] nobilitatem, ſic [4] ea tempeſtate plebem ex [5] ſecundis rebus [6] inſolentia [7] ceperat. [8] Ceterum mos partium popularium, & Senat' factionum, ac deinde omnium [9] malarum artium, paucis [10] ante annis Romæ ortus eſt, otio atque abundantia [11] earum rerum, quæ [12] prima mortales ducunt. Nam ante Carthaginem deletam, populus, & Senatus Rom. placide modeſteque inter ſe rempublicam tractabant: neque gloriæ, [13] neque dominationis certamen inter cives erat: metus hoſtilis [14] in bonis artib' civitatem retinebat. ſed ubi [15] formido illa mentibus deceſſit, [16] ilicet ea, [17] quæ ſecundæ res amant; laſcivia, atque ſuperbia [18] inceſſere. Ita, quod in adverſis rebus optaverant, otium poſtquã adepti ſunt, aſperius, acerbiuſque fuit. Namque cœpere nobilitas dignitatem, populus [19] libertatem in [20] lubidinem vertere: ſibi quiſque ducere, trahere, rapere. Ita omnia [21] in duas partes [22] abſtracta ſunt, reſp. quæ media fuerat, dilacerata. Ceterum nobilitas factione [23] magis pollebat: plebis vis [24] ſoluta, atque in multitudinem diſperſa, minus poterat. paucorum [25] arbitrio [26] belli [27] domique reſpub. agitabatur: penes eoſdem ærarium, [28] provinciæ, magiſtratus, gloriæ, triumphique erant: populus militia atque inopia urgebatur; [29] prædas bellicas [30] imperatores [31] cum paucis diripiebant. [32] Interea pa-

1 Quia multi nobiles damnati ſunt, inter quos L. Opimius, qui princeps legationis fuit, quando decem legati miſſi ſunt, ut regnum Numidiæ inter Jugurtham & Atherbalem dividerent. 2 Secundum rumorem. 3 Nobiles. 4 Eo tempore. 5 Proſperis rebus. 6 Laſcivia. 7 Invaſerat. 8 Quia Salluſtius ſeditionum & factionum mentionem fecerat: idcircò narrat earum originem. 9 Seditionum, rapinarum, incendiorum, cædium, ſtuprorum, & ſimilium. 10 Scilicet quam hæc fierent 11 Voluptatum, & divitiarum. 12 Primaria, atque bona præſtantiſſima æſtimant. 13 Superbum principatum. 14 Nempe temperantia, caſtitate, modeſtia, parcimonia, continentia. 15 Metus, ſcilicet *belli*. 16 Statim. 17 Hoc eſt, quæ homines in rebus ſecundis amant. 18 Succeſſère in locum bonarum artium. 19 Hoc eſt, libere in otio ac pace abſque metu vivendi facultatem. 20 Vitam delicatam. 21 Scilicet nobilium, & plebejorum. 22 Diſtracta, diviſa. 23 Plus poterat. 24 Disjuncta. 25 Id eſt, ſecundum placitum. 26 In bello. 27 In pace 28 Gubernandæ, ſcilicet. 29 Id eſt, ex bello reportatas. 30 Duces exercituum. 31 Scilicet nobilibus & factioſis. 32 Dum ſcilicet pauci nobiles ſic dominarentur.

glexiſſet; quique [1] ab eo [2] in legationibus, aut [3] imperiis pecunias accepiſſent; qui [4] elephantos, quique [5] perfugas tradidiſſent; item, qui de pace, aut bello cum [6] hoſtibus [7] pactiones feciſſent. [8] Huic rogationi partim [9] conſcii ſibi, alii ex partium invidia pericula metuentes, quoniam aperte reſiſtere non poterant, quin [10] illa, & alia talia [11] placere ſibi faterentur, occulte per amicos, ac maxime per [12] homines nominis Latini, & ſocios Italicos [13] impedimenta parabant, Sed plebes, incredibile memoratu eſt, quantum intenta fuerit, quantaque vi [14] rogationem juſſerit, decreverit, voluerit, magis odio nobilitatis, cui mala illa parabantur, quam cura reipublicæ. Tanta lubido in [15] partibus erat. [16] Igitur, ceteris metu [17] perculſis, M. Scaurus, quem [18] legatum Beſtiæ fuiſſe ſupra memoravimus, inter [19] lætitiam plebis, & ſuorum fugam, trepida etiam tum civitate, cum [20] ex Mamiliana rogatione [21] tres quæſitores rogarentur, effecerat, ut ipſe [22] in eo numero

1 Jugurthâ, 2 Hoc eſt, cùm eſſent ad eum miſſi legati; ut L. Opimius, ac reliqui novem legati, qui cum eo ad dividendum inter Jugurtham & Atherbalem miſſi fuerant, ut ſuprà vidimus. 3 Id eſt, cùm eſſent imperatores exercitus, ut L. Calpurnius Beſtia, & M. Scaurus. 4 Quæſtori per deditionem aſſignatos. 5 Qui, relicto Jugurthâ, ad Romanos defecerant. 6 Jugurthâ, ejusque ſociis. 7 Ut Aulus, frater Albini, qui cum Jugurthâ pacem condiderat. 8 Quæſtioni, promulgatæ per C. Mamilium, Limetanum. 9 Sc. Senatores, quia (ut vidimus) plurimi eorum per legatos pecuniam acceperant. 10 Per ipſum rogata. 11 Quia juſtitia & æquitas id poſtulabat, ut in eos quæreretur. 12 Id eſt, per homines Latinos, qui cives Romani facti erant. 13 Obſtacula: quippe qui procul dubio ad plebem & tribunoſplebis inſtarunt, ne in tanto tumultu talis promulgaretur rogatio. 14 Scilicet promulgari, & executioni mandari. 15 Hominibus ſeditioſis, qui ſeditiones fovebant. 16 Ordo eſt: Igitur, cæteris perculſis metu, M. Scaurus, quem memoravimus ſuprà fuiſſe legatum Beſtiæ, effecerat inter lætitiam plebis, & fugam ſuorum, civitate cum etiam trepidâ, tum ex rogatione Mamilianâ rogarentur tres quæſitores, ut ipſe crearetur in eo numero. 17 Attonitis. 18 Id eſt, miſſum cum Beſtiâ in expeditionem Africanam. 19 Quæ, quòd nobiles in tantis eſſent deprehenſi malis, lætabatur. 20 Id eſt, quam Mamilius propoſuerat. 21 Id eſt, tres inquiſitores de tribus inquiſitionibus: quarum prima erat de his, quorum conſilio Jugurtha, acceptâ pecuniâ, Senatus decreta neglexerat, & contempſerat: ſecunda de his, qui elephantos, aut perfugas vendiderant: tertia de his, qui pactiones cum Jugurthâ fecerant. 22 Scilicet trium quæſitorum. 23 Deſignaretur. 24 Ordo eſt: Sed, quæſtione exercitâ aſperè & violenter, ex rumore, & lubidine plebis, uti inſolentia ceperat ſæpè nobilitatem ex ſecundis rebus, ſic *ceperat* eâ tempeſtate plebem. 25 Inquiſitione.

rerum triumvirum [1] coloniis deducendis, cum M. Fulvio Flacco ferro necaverat. Et ſane Gracchis cupidine victoriæ, [2] haud ſatis animus moderatus fuit. Sed [3] bono vinci [4] ſatius eſt, quam malo more injuriam vincere. Igitur ea victoria nobilitas ex lubidine ſua [5] uſa, mortales multos [6] ferro aut fuga exſtinxit: [7] plusque in [8] reliquum ſibi timoris, quam potentiæ, addidit: [9] quæ res [10] plerumque magnas civitates [11] peſſum dedit; dum alteri alteros vincere, [12] quovis modo, & victos [13] acerbius ulciſci volunt. Sed de [14] ſtudiis [15] partium, & omnibus civitatis moribus ſi [16] ſingillatim, aut [17] pro magnitudine [18] parem diſſerere, tempus, quam [19] res, maturius [20] deſeret. quamobrem [21] ad inceptum redeo. [22] Poſt Auli fœdus, [23] exercitusque noſtri fugam [24] fœdam, [25] Metellus, & [26] Silanus conſules [27] deſignati, [28] provincias inter ſe [29] partiverant: Metelloque Numidia [30] evenerat, [31] acri viro, & quamquam [32] adverſo [33] populi partibus, [34] fama tamen æquabili, & inviolata. [35] Is ubi primum [36] ma-

1 Id eſt, ad cives de civitate Romanâ tollendos, & in aliam civitatem ducendos, in quâ eis agri publici attribuerentur. 2 Id eſt, immoderatus. 3 Scil. *more.* 4 Melius. 5 Sc. in Gracchos. 6 Gladio, armis è medio ſuſtulit. 7 Quia nobiles à pleriſq; timebantur, ac non propterea plus potentiæ ipſis erat, cum nullus ex populo eis favêret. 8 Id eſt, pro tempore futuro. 9 Nempe timêri potius, quam amari. 10 Ut plurimum. 11 Sub pedes dejecit, evertit. 12 Id eſt, per fas, nefasque. 13 Quam par ſit. 14 Diligentia. 15 Inter ſe diſſentientium. 16 Per ſingula. 17 Id eſt, ſecundum aut juxta magnitudinem rei. 18 Intendam dicere. 19 Materia rei narrandæ. 20 Deficiet. 21 Ad inceptam hiſtoriam revertor. 22 Id eſt, quod Aulus, frater conſulis Albini, derelictus ab eo in exercitu proprætor, percuſſerat cum Jugurthâ, deprehenſus ab eo in ſolitudine. Factâ & concluſâ digreſſione de moribus & ſeditionibus Romæ paulò antè hanc hiſtoriam ortis, redit ad hiſtoriæ narrationem. Ordo eſt: Metellus & Silanus deſignati conſules poſt fœdus Auli, & fœdam fugam exercitus noſtri, partiverant inter ſe provincias. 23 Qui fugerat à conſpectu Jugurthæ noctu adorientis, ut ſupra vidimus. 24 Turpem. 25 Hic eſt Q. Cæcilius *Metellus*, qui poſteà *Numidicus* eſt appellatus. Valerius Maximus lib. 4. c. 1. tradit Metellum *moderationis beneficio medium ſemper inter ſecundas & adverſas res animi firmitate verſatum eſſe.* Hic enim exilium voluntarium deligere, quam in leges Saturnini tribuni plebis jurare maluerit. Claudiâ deinde rogatione revocatus, cum fortè ludos ſpectans litteras accepiſſet de revocatione, non priùs eas legere dignatus eſt, quam ſpectaculum finiretur. 26 Hic eſt ille M. Junius *Silanus*, qui à Cimbris victus eſt, teſte Floro lib. 3. c. 3. 27 Creati. 28 Galliam & Numidiam. 29 Diviſerant. 30 Sorte advenerat. 31 Strenuo 32 Contrario, inimico. 33 Plebejorum, quia faveret parti nobilium. 34 Id eſt, habenti famam tamen *æquabilem & inviolatam;* quia apud populum, ſicut apud Senatum, *probatus erat.* 35 Metellus ſc. 36 Conſulatum inivit. Conſules enim aliquot menſibus antè declarabantur, deinde Calendis Januarii conſulatum inibant.

giſtratum ingreſſus eſt; [1] alia omnia ſibi cum collega communia [2] ratus, ad bellum, quod geſturus erat animum intendit. Igitur diffidens [3] veteri exercitui, milites [4] ſcribere, [5] præſidia [6] undique accerſere; arma, tela, equos, & cetera inſtrumenta militiæ parare, [7] ad hoc [8] commeatum [9] affatim, denique [10] omnia, quæ in bello [11] vario, & rerum multarum egenti, [12] uſui eſſe ſolent. Ceterum ad ea [13] patranda auctoritate, ſocii, nomenque Latinum, & [14] reges [15] ultro auxilia mittendo, poſtremo omnis civitas ſummo [16] ſtudio adnitebatur. Itaque [17] ex ſententia omnibus rebus paratis, compoſitisque, in Numidiam proficiſcitur, magna ſpe civium, [18] cum propter artes bonas, [19] tum maxime [20] quod adverſum divitias invictum animum gerebat: & avaritia magiſtratuum ante id tempus in Numidia noſtræ

44 opes [21] contuſæ, [22] hoſtiumque auctæ erant. Sed, ubi in Africam venit, exercitus ei traditur à Sp. Albino [23] proconſule, [24] iners, [25] imbellis, neque periculi, neque laboris patiens, lingua, quam manu, [26] promptior, [27] prædator ex ſociis, & [28] ipſe præda hoſtium, ſine imperio, & modeſtia [29] habitus. Ita [30] imperatori novo plus ex malis moribus [31] ſolicitudinis, quam [32] ex copia militum auxilii, aut [33] bonæ ſpei, accedebat. Statuit tamen Metellus, quamquam & [34] æſtivorum tempus [35] comi-

1 Hoc eſt, alia omnia non ad ſe ſolum; ſed etiam ad collegam pertinere. 2 Putans. 3 Jam pecuniâ in provinciâ Africanâ corrupto. 4 Scribebat, conſcribebat. 5 Milites præſidiarios, qui exercitui eſſent præſidio ſeu defenſioni. 6 Ex ſociis. 7 Inſuper. 8 Id eſt, ea, quæ ad victum exercit⁹ erant neceſſaria. 9 Abundè. 10 Sc. *parabat*. 11 Incerto, ancipiti. 12 Utilitati. 13 Perficienda. 14 Amici ſc. Romano imperio: ut Eumenes, Ariobarzanes, aliique fuêre. 15 Non rogati. 16 Diligentiâ conabatur auxilia Metello præſtare. 17 Ex voto ſuo. 18 Partim. 19 Præcipuè. 20 Quia. 21 Diminutæ. 22 Jugurthæ, & militum ejus. 23 Hoc eſt, fungente vice conſulis. *Proconſules* dicti fuerunt quatuor modis. Primum ii, quibus ultrà legitimum, & annuum tempus Magiſtratus prorogatus fuit: deinde illi, qui ex privatis nullo ante geſto magiſtratu urbano, in provincias, vel ad gerendum bellum miſſi ſunt: tum iſti, qui ex Magiſtratu, hoc eſt, proximo anno poſt conſulatum in urbe geſtum in provincias ſunt profecti: denique qui conſtituti Monarchiâ à Senatu in provincias eas, quæ populi fuerunt, miſſi ſunt. De his lege Roſin. Antiq. Rom. lib. 7. c. 42.] 24 Carens bonis artibus. 25 Ad bellum minimè idoneus. 26 Expeditior. 27 Agens prædas. 28 Hoc eſt, facilè hoſtibus prædæ futurus. 29 Tractatus ſc. ab Albino. 30 Metello. 31 Curæ de exercitu reformando. 32 *Id eſt*, ex abundantiâ militum: quia adduxerat multos novos *milites*. 33 *De* victoria obtinenda. 34 Id eſt, tempus expeditionum, *aut earum rerum*, quæ in æſtate fieri ſolent. 35 Dilatio comitiorum,

facta

tiorum mora [1] imminuerat; &, exſpectatione [2] eventus, civium animos intentos putabat; non prius bellum attingere, quam [3] majorum diſciplina milites [4] laborare coëgiſſet. Nam Albinus, Auli fratris, [5] exercitusque [6] clade perculſus, poſtquam decreverat non egredi [7] provincia, quantum temporis [8] æſtivorum [9] in imperio fuit, [10] plerumque milites [11] in ſtativis caſtris habebat; niſi cum [12] odos, aut [13] pabuli egeſtas locum mutare [14] ſubegerat. Sed neque [15] more militari vigiliæ ducebantur. [16] Uti cuique lubebat, ab [17] ſignis aberat. [18] lixæ permiſti cum militibus diu, noctuque vagabantur: & [19] palantes agros vaſtare; [20] villas expugnare; pecoris, & [21] mancipiorum prædas certantes agere: eaque mutare cum mercatoribus [22] vino advectitio, [23] & aliis ta-

facta per diſſenſionem tribunorum plebis, nempe P. Luculli, & L. Annii, qui continuare magiſtratum volebant, ut ſuprà dixit. 1 Minus & brevius fecerat. 2 Exitus belli. 3 Id eſt, juxtà diſciplinam & inſtituta veterum imperatorum. 4 Laboribus aſſuefieri & iis exerceri, ac confirmari. 5 Ejus ſc. qui à Jugurtha victus, & ſub jugum miſſus fuerat. 6 Adverſitate. 7 Africana. 8 Hoc eſt, eorum quæ gerenda erant in æſtate. 9 Sc *exercendo.* 10 Ut plurimum. 11 Id eſt, non motitiis. *Caſtra ſtativa*, ſive *Stativa* ſimpliciter, ſunt munitiones militares quibus copiæ ſepiuntur, ut adverſus repentinum hoſtium incurſum tutæ ſint, neque invitæ in prælium deſcendere cogantur: à *ſtando* dicta, quòd in iis milites ſubſiſtant. Sic *præſidium ſtativum* dicitur, quod certis locis cuſtodiæ, & ſecuritatis gratia diſponitur. 12 Fœtor aliquis moleſtus. 13 Inopia nutrimenti. 14 Coëgerat. 15 Hoc eſt, ſicut in militia ſolet fieri. 16 Quemadmodum. 17 Vexillis. 18 *Lixa* dicti ſunt (ut ſcribit Feſtus) *qui exercitum ſequuntur quæſtus gratiâ: ita dicti, quòd ſint extra ordinem militiæ, eiſque liceat, quod libuerit. Quidam à liguriendo quæſtum eos dictos credunt.* Hactenus Feſtus. At melius Nonius, *Elixum eſt*, inquit, *quicquid ex aquâ mollitur, vel decoquitur: nam lixam veteres dixerunt eſſe aquam. Undè & lixa dicti, qui militibus aquam ad caſtra, vel ad tentoria ſolebant ferre.* Nos vero (quod utriusque pace dictum ſit) *lixas* eſſe affirmamus eos, qui vilioris quæſtus gratia exercitum ſequuntur, ut lavandi, aut coquendi gratia appellatosque à *cinere: lix* enim (ut Varro inquit) foci cinis eſt: undè *lixivium* dicitur aqua, in qua lavandi gratia decoctus eſt cinis: & *elixum*, quod, cinere ollæ ſuppoſito, decoctum eſt, propter quod & *aulicocium* dicitur, hoc eſt, olla decoctum. Nam veteres pro *ollâ aulam* dicebant: à quo Plautina fabula *Aulularia* vocitata eſt ab *aula*, hoc eſt, parva olla, in qua repoſitus erat theſaurus. Undè argumentum ejus fabulæ eſt, aulam repertam auri plenam. Euclio vi ſumma ſervat, miſeris affectus modis. *Lixa* ergo dicti, quòd & in deputanda ſuppellectile, & in cibis decoquendis cinerem agitarent. *Lixam* verò ubi pro aqua Nonius legerit, ipſe oſtendat. Attuliſſet certè autorem, ut mos ejus eſt, ſi uſpiam legiſſet Nam quod Varronem affert ſcripſiſſe *calceos elixos*, per metaphoram dictum eſt, quaſi ita madefactos, ut eſt caro, quæ elixatur. 19 Sine ordine vagantes, ſparſi. 20 Domus ruſticas. 21 Servorum. 22 Id eſt, advecto ex aliena regione, ubi melius naſcebatur. 23 Sc. ſocordiæ & gulæ irritamentis.

libus: præterea, frumentum [1] publice datum vendere, panem [2] in dies mercari: poſtremo, quæcumque dici, aut fingi queunt ignaviæ, luxuriæque [3] probra, in illo exercitu [4] cuncta fuere, & alia amplius. Sed in [5] ea difficultate Metellum non minus, quam in rebus [6] hoſtilibus, magnum, & ſapientem virum fuiſſe comperior: tanta temperantia [7] inter ambitionem ſævitiamque moderatum. [8] Namque [9] edicto primo [10] adjumenta ignaviæ [11] ſuſtuliſſe, ne quiſquam in caſtris panem, [12] aut quem alium cibum coctum venderet; ne [13] lixæ exercitum ſequerentur; ne [14] miles gregarius in caſtris, neve in [15] agmine ſervum, aut [16] jumentum haberet: [17] ceteris arte [18] modum ſtatuiſſe: præterea, [19] tranſverſis itineribus quotidie caſtra [20] movere: juxta ac ſi hoſtes adeſſent, [21] vallo, atque foſſa munire: [22] vigilias crebras [23] ponere, & eas [24] ipſe cum legatis circuire: item in [25] agmine [26] in primis [27] modo, modo [28] in poſtremis, ſæpe in medio adeſſe, ne quiſquam ordine egrederetur, uti, cum ſignis frequentes incederent, miles cibum & arma portaret. Ita prohibendo à delictis magis, quam [29] vindicando, exer-

1 In commune ab imperatore in ſingulos menſes. 2 Sc. ſingulos: *panem ergo in dies mercari*, id eſt, mercabantur, ſeu emebant panem quotidianum, ut ſc. quotidiè panem recentem haberent. 3 Dedecora. 4 Conjuncta, ſimul omnia. 5 Reformandi exercitus. 6 Id eſt, contra hoſtes gerendis. 7 Id eſt, temperatum, ſeu medium, ita ut in peccatis corrigendis nec ſævitiam, nec nimiam rurſus lenitatem oſtenderet. 8 Dixerat Salluſtius ſe comperiſſe Metellum in reformandi exercitus difficultate magnum, & ſapientem virum fuiſſe: nunc oſtendit, quâ ratione Metellus in reformando exercitu ſe magnum, & ſapientem virum oſtenderit. Ordo eſt: Namque *Metellus* dicitur ſuſtuliſſe primo edicto adjumenta ignaviæ, ne quiſquam venderet in caſtris panem, aut quem alium cibum coctum: *& prohibuiſſe*, ne lixæ ſequerentur exercitum; ne miles gregarius haberet in caſtris, neve in agmine ſervum, aut jumentum. 9 Mandato. 10 Fomenta, & adminicula. 11 E medio removiſſe. 12 Id eſt, aut aliquem. 13 Militum miniſtri. 14 Hoc eſt, de grege nullam habens dignitatem. 15 In migratione ſeu actu exercitus, cum exercitus incedit. 16 Id eſt, adjuvamen ab equo, mulo, aſino, &c. *Jumentum* dictum eſt à *juvando*, id eſt, operam præbendo; cujus appellatione continentur animalia, quæ vel ſarcinas gerunt, vel currus trahunt, vel terram excolunt. Eſt etiam *jumentum* vehiculi genus, quod quoniam à junctis pecoribus trahebatur, nonnulli à *jungendo* dictum exiſtimant. 17 Scilicet *rebus*, ad militarem diſciplinam pertinentibus. 18 Menſuram, moderationem. 19 Hoc eſt, ex tranſverſo per agros, ut ſcilicet hoc pacto milites laboribus aſſueſcerent. 20 Movebat, ſcilicet *loco ſuo*. 21 Munimento. 22 Milites vigilantes, cuſtodes exercitus. 23 Ponebat, conſtituebat. 24 Metellus. 25 Actu, cum exercitus in alium duceretur locum. 26 Inter primos. 27 Interdum. 28 Inter poſtremos, ſive ultimos. 29 Vindictam ſumendo de peccatis.

1 Stabi

citum brevi [1] confirmavit. Interea Jugurtha ubi, quæ Metellus agebat, [2] ex nunciis [3] accepit; ſimul de innocentia [4] ejus [5] certior Romæ factus, [6] diffidere ſuis rebus, ac tum demum [7] veram deditionem facere conatus eſt. Igitur legatos [8] ad conſulem cum [9] ſuppliciis mittit, qui tantumodo [10] ipſi liberisque vitam peterent, alia omnia dederent populo Romano. Sed Metello jam antea [11] experimentis cognitum erat, genus Numidarum [12] infidum, ingenio [13] mobili, novarum rerum [14] avidum eſſe. Itaque [15] legatos alium ab alio [16] diverſos aggreditur: ac paullatim [17] tentando; poſtquam [18] opportunos ſibi cognovit, multa pollicendo perſuadet, uti Jugurtham [19] maximè vivum, ſin [20] id [21] parum procedat, [22] necatum ſibi traderent: ceterum palam, quæ ex voluntate forent, [23] regi nunciari jubet. Dein ipſe paucis diebus [24] intento atque [25] infeſto exercitu in Numidiã procedit; [26] ubi, contra belli [27] faciem, [28] tuguria plena [29] hominum, pecora, cultoreſque in agris erant: ex oppidis, & [30] mapalibus, præfecti regis [31] obviam procedebant, parati frumẽtum dare, [32] commeatum portare, poſtremo omnia, quæ imperarentur, facere. Neque Metellus idcirco minus, ſed [33] pariter ac ſi hoſtes adeſſent, munito agmine incedere, late explorare omnia, illa [34] deditionis ſigna [35] oſtentui credere, & inſidiis [36] locum [37] tentare. Itaque [38] ipſe cum [39] expeditis cohortibus, item [40] funditorum &

1 Stabilivit. 2 Qui erant miſſi ad omnia exploranda. 3 Intellexit. 4 Metelli. 5 Edoctus. 6 Diffidebat. 7 Non ſimulatam, ſed ſinceram. 8 Metellum. 9 Supplicationibus: ut in Catil. *Non votis, neque ſuppliciis muliebribus auxilia Deorum parantur.* 10 Jugurthæ. 11 Experientiâ. 12 Non fidelem, ſine fidelitate. 13 Mutabili. 14 Cupidum. 15 Jugurthæ. 16 Hoc eſt, ſeparatos, diviſos, in diverſa ire juſſos 17 Animos eorum explorando 18 Idoneos, ut ſc. proderent Jugurtham, quia erant infidi. 19 Potiſſimum. 20 Sc. tradere Jugurtham vivum. 21 Id eſt, minus proſpere ſuccedat. 22 Occiſum. 23 Jugurthæ. 24 Occupato & parato ad ſui defenſionem. 25 Ad vim inferendam parato, adverſo. 26 Id eſt, in quâ Numidiâ. 27 Morem, ſpeciem; quia in Numidiâ non apparebat quòd bellum gereretur. 28 Caſæ ruſticæ. 29 Agricolarum ſcilicet 30 Tuguriis illis agreſtibus, domibus paſtoralibus. 31 Scilicet Metello, & exercitui ejus. 32 Victualia. 33 Æquè, eodem modo, ſcilicet *incedebat.* 34 Scilicet Jugurthinæ. 35 Ad ſimulatam oſtentationem. 36 Opportunitatem. 37 Tentando parare. 38 Metellus. 39 Hoc eſt, cohortibus levis armaturæ, & ſine impedimentis, quæ facile huc illuc perducuntur. 40 Fundis dimicantium, ſive fundas jacientium. Funda enim, eſt inſtrumentum e funiculo *factum, quo fundantur*, hoc eſt, jactantur lapides: Ter. Fundam tibi nunc nimis

[1] miſſitare[2] ſupplicantes legatos: [3] ipſe,[4] quaſi vitabundus, per [5] ſaltuoſa loca, & [6] tramites exercitum ductare. Denique Aulum ſpe [7] pactionis [8] perpulit, uti,[9] relicto Suthule, in[10] abditas regiones [11] ſeſe, veluti[12] cedentem, inſequeretur; ita[13] delicta occultiora fuere. Interea per homines[14] callidos diu, noctuque [15] exercitum[16] tentabat: centuriones, duceſque turmarum partim, uti[17] transfugerent, corrumpere; alii,[18] ſigno dato,[19] locum uti deſererent. [20] Quæ poſtquam[21] ex ſententia[22] inſtruxit; [23] intempeſta nocte de improviſo multitudine Numidarum Auli caſtra [24] circumvenit. Milites Romani,[25] perculſi tumultu inſolito, arma capere alii: alii ſe [26] abdere: pars territos confirmare: trepidare: omnibus locis [27] vis magna hoſtium: cælum [28] nocte, atque nubibus obſcuratum: periculum [29] anceps: poſtremo, fugere, an manere, tutius foret, [30] in incerto erat. Sed ex eo numero, quos paullo ante corruptos diximus, cohors una Ligurum,[31] cum duabus turmis Thracum, & paucis [32] gregariis militibus, tranſiere [33] ad regem, & centurio [34] pri-

1 Hoc eſt miſſitabat, frequenter mittebat. 2 Suppliciter orantes, ut ſcilicet ab incepto bello deſiſteret. 3 Jugurtha. 4 Ac ſi vitaret pugnam, vitanti ſimilis. 5 Saltuum plena, aſpera, nemoroſa. 6 Tranſverſas ſemitas, vias occultas. 7 Ineundi pacti. 8 Ad hoc impulit, induxit. 9 Omiſsâ obſidione & oppugnatione Suthulis. 10 Remotas & occultas. 11 Jugurtham. 12 Retrocedentem ac fugientem. 13 Auli. 14 Aſtutos. 15 Auli. 16 Sollicitabat. 17 Scilicet *ad ſe*. 18 Id eſt, cùm ſignum eſſet datum per tubam ineundi prælii. 19 Pugnæ, ab Aulo ipſis aſſignatum. 20 Sc. Ducis, turmarum, atque exercitus corruptionem. 21 Ex voto, uti voluerat. 22 Præparavit. 23 Mediâ nocte, ad nullum opus tempeſtivâ. 24 Circumdat. 25 Attoniti, ſtupefacti. 26 Id eſt, abdebant, abſcondebant, quia nox erat. 27 Multitudo. 28 Tenebris noctis. 29 Formidoloſum, quaſi utrimque in ſe timoris cauſam continens: nam periculum erat, ſive manerent, ſive fugerent. 30 Dubium erat. 31 Hoc eſt, ſexaginta equitibus. *Turma* enim, eſt ordo militaris, continens tres equitum decurias. Hinc Varro *turmam*, quaſi, *termam* aut *terdenam*, dictam voluit, quod *ter deni* equites ex tribus tribubus, Tatienſium, Rhamnenſium, & Lucerum eligebantur. Itaque primi ſingularum decuriarum *Decuriones* dicti, ex eo quod ſingulis turmis præerant trini. 32 Vulgaribus, nullâ dignitate, aut honore præditis. 33 Jugurtham. 34 Id eſt, primæ cohortis, Veteres, quia ſciebant, commiſſo Prælio, acies facilè turbari, ut hoc incommodum evitarent, cohortes in centurias diviſère, & ſingulis centuriis ſingulos centuriones præfecere. *Centurio* à numero centum militum dictus, quia ſingulæ curiæ *centum* militibus conſtabant. Cohortes in exercitu decem erant in ſingulis legionibus. Sed prima cohors reliquas, & numero militum, & dignitate ſuperabat. *Centuriones* hujus cohortis cæteris centurionibus digniores habebantur. Prima centuria *primum-pilum* vocabatur, quod circa ſigna gravis armatura conſtituta erat, in quâ, inter *cætera armorum* genera, haſtile erat, quod *pilum* nominabânt. *Centurio* ipſe

citum brevi [1] confirmavit. Interea Jugurtha ubi, quæ Metellus agebat, [2] ex nunciis [3] accepit; ſimul de innocentia [4] ejus [5] certior Romæ factus, [6] diffidere ſuis rebus, ac tum demum [7] veram deditionem facere conatus eſt. Igitur legatos [8] ad conſulem cum [9] ſuppliciis mittit, qui tantummodo [10] ipſi liberisque vitam peterent, alia omnia dederent populo Romano. Sed Metello jam antea [11] experimentis cognitum erat, genus Numidarum [12] infidum, ingenio [13] mobili, novarum rerum [14] avidum eſſe. Itaque [15] legatos alium ab alio [16] diverſos aggreditur: ac paullatim [17] tentando: poſtquam [18] opportunos ſibi cognovit, multa pollicendo perſuadet, uti Jugurtham [19] maximè vivum, ſin [20] id [21] parum procedat, [22] necatum ſibi traderent: ceterum palam, quæ ex voluntate forent, [23] regi nunciari jubet Dein ipſe paucis diebus [24] intento atque [25] infeſto exercitu in Numidiã procedit: [26] ubi, contra belli [27] faciem, [28] tuguria plena [29] hominum, pecora, cultoreſque in agris erant: ex oppidis, & [30] mapalibus, præfecti regis [31] obviam procedebant, parati frumẽtum dare, [32] commeatum portare, poſtremo omnia, quæ imperarentur, facere. Neque Metellus idcirco minus, ſed [33] pariter ac ſi hoſtes adeſſent, munito agmine incedere, late explorare omnia, illa [34] deditionis ſigna [35] oſtentui credere, & inſidiis [36] locum [37] tentare. Itaque [38] ipſe cum [39] expeditis cohortibus, item [40] funditorum &

1 Stabilivit. 2 Qui erant miſſi ad omnia exploranda. 3 Intellexit. 4 Metelli. 5 Edoctus. 6 Diffidebat. 7 Non ſimulatam, ſed ſinceram. 8 Metellum. 9 Supplicationibus: ut in Catil. *Non votis, neque ſuppliciis muliebribus auxilia Deorum parantur.* 10 Jugurtha. 11 Experientiâ. 12 Non fidelem, ſine fidelitate. 13 Mutabili. 14 Cupidum. 15 Jugurthæ. 16 Hoc eſt, ſeparatos, diviſos, in diverſa ire juſſos 17 Animos eorum explorando 18 Idoneos, ut ſc. proderent Jugurtham, quia erant infidi. 19 Potiſſimum. 20 Sc. tradere Jugurtham vivum. 21 Id eſt, minùs proſpere ſuccedat. 22 Occiſum. 23 Jugurthæ. 24 Occupato & parato ad ſui defenſionem. 25 Ad vim inferendam parato, adverſo. 26 Id eſt, in quâ Numidiâ. 27 Morem, ſpeciem; quia in Numidiâ non apparebat quòd bellum gereretur. 28 Caſæ ruſticæ. 29 Agricolarum ſcilicet 30 Tuguriis illis agreſtibus, domibus paſtoralibus. 31 Scilicet Metello, & exercitui ejus. 32 Victualia. 33 Æquè, eodem modo, ſcilicet *incedebat.* 34 Scilicet Jugurthinæ. 35 Ad ſimulatam oſtentationem. 36 Opportunitatem. 37 Tentando parare. 38 Metellus. 39 Hoc eſt, cohortibus levis armaturæ, & ſine impedimentis, quæ facilè hùc illùc perducuntur. 40 Fundis dimicantium, ſive fundas jacientium. *Funda* enim, eſt inſtrumentum è funiculo factum, quo *funduntur*, hoc eſt, jactantur lapides: Ter. *Fundam* tibi nunc

nimis

tus atque [1] mœror [2] civitatem invaſere: pars [3] dolere [4] pro gloria imperii; pars [5] inſolita rerum bellicarum timere [6] libertati: Aulo omnes [7] infeſti, [8] ac maxime qui bello ſæpe præclari fuerant, quod armatus [9] dedecore potius, quam [10] manu, [11] ſalutem quæſiverit, Ob ea conſul Albinus, [12] ex delicto [13] fratris [14] invidiam, ac deinde periculum timens; Senatum [15] de fœdere conſulebat: & tamen [16] interim [17] exercitui [18] ſupplementum ſcribere; ab ſociis & [19] nomine Latino [20] auxilia accerſere: denique omnibus modis feſtinare: Senatus ita, uti [21] par fuerat, [22] decernit, ſuo atque populi [23] in juſſu nullum potuiſſe fœdus fieri. Conſul impe-

valde probabile eſt) præmonitionis factæ ſupra ab Atherbale, quod ſcilicet Jugurtha altius animum intenderat, nempe ad imperium Romanum. 1 Mœſtitia, triſtitia, ob ignominiæ notam, quæ ipſis inurebatur. 2 Cives Romanos. 3 Dolebat, triſtis erat. 4 Id eſt, quia decus atque imperii ſui gloria tam turpiter erat diminuta 5 Id eſt, ignara variam eſſe belli aleam ac victoriam. 6 Id eſt, pro libertate, ne eam amitterent. 7 Irati. 8 Scilicet infeſti erant illis. 9 Per dedecus atque ignominiam, nempe per miſſionem ſub jugum: pugnæ enim eventum tentare convenientius fuit, quam tantum dedecus incurrere. 10 Virtute militari. 11 Mortis effugium. 12 Hoc eſt, propter delictum. 13 Auli. 14 Senatus, populique Romani. 15 Id eſt, an fœdus initum ratum haberent, an reſcinderent. 16 Dum ſcilicet Senatus conſultabat. 17 In Africâ lictores. 18 Additamentum militum, quos in ſupplementum mitteret eorum, qui amiſſi erant in prælio. 19 Hoc eſt, quicunque Latini dicebantur. 20 Auxiliares milites: qui à ſociis adjumento mittebantur. 21 Æquum. 22 Sententiam dicit. 23 Sine juſſu. Sic Coſſ. (ut eſt apud Livium lib 9.) profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere victor agitaret, negarunt *injuſſu populi fœdus fieri poſſe: nec ſine fecialibus, ceremoniâque aliâ ſolemni.* Itaque non, ut vulgò credunt, Claudiusque etiam ſcribit, *fœdere* pax Caudina, ſed *ſponſione* facta eſt. Et paulò poſt: Spurius Poſthumius, qui ſponſionem fecerat; in Senatu, ſententiam à Coſſ. rogatus, ita diſſerit: *Qua ſententia teſtis erit, mihi ne, an legionibus veſtris pepercerim: cùm me ſeu turpi, ſeu neceſſariâ ſponſione obſtrinxi: qua tamen, quando injuſſu populi facta eſt, non tenetur populus Romanus: nec quicquam ex ea, præterquam corpora noſtra, debentur Samnitibus. Dedamur per feciales nudi, vinctique exſolvamus religione Populum, ſi qua obligavimus, &c.* Et paulò inferiùs, idem Spurius Poſthumius hæc verba adverſus Tribunos plebis profert: *Neque ego inficias eo, Patres Conſcripti, tam ſponſiones, quam fœdera ſancta eſſe apud eos homines, apud quos juxtà divinas religiones fides humana colitur: ſed injuſſu populi nego quicquam ſanciri poſſe, quod populum teneat.* Notandus autem hic obiter Livii locus, quo *fœdus* à *ſponſione* & *pactione* diſtinguitur. Nam non eſſe idem *ſponſionem*, *pactionem* & *fœdus* ex eo intelligi licet, quod *fœdus pactione*, *pactio ſponſione* firmior atque ſtabilior fuit. Nam *ſponſio* neque populi juſſu, neque Senatus auctoritate, quod in *fœdere* accidebat, ſed arbitrio magiſtratuum & imperatorum fiebat, atque deditione eorum, per quos facta erat, infirmabatur. Sæpe tamen evenit, ut quod imperator injuſſu populi, & ſine auctoritate Senatus pepigerit, id *fœdus* vocatum quidem ſit, ſed tamen non ſervatum; quod oſtendit princeps quidam Carthaginienſium apud Livium, cum ad Romanos legatos, de fœderis ratione ſecum agentes, verba ita fecit: *Vos, quòd C. Luctatius conſul primò nobiſcum fœdus fecit,*

quia

ditus à tribunis pl.ne, [1] quas paraverat [2] copias, ſecum [3] portaret, [4] paucis diebus in Africam proficiſcitur. Nam omnis exercitus uti [5] convenerat, Numidia deductus [6] in provincia hyemabat. Poſtquam [7] eo venit; quamquam perſequi Jugurtham, & [8] mederi [9] fraternæ invidiæ animo [10] ardebat; cognitis militibus, quos præter fugam, [11] ſoluto imperio, [12] licentia, atque laſcivia [13] corruperat, [14] ex copia rerum ſtatuit, ſibi nihil agitandum. Interea Romæ C. Mamilius Limetanus Tr.pl. [15] rogationem [16] ad populum promulgat, uti [17] quærerctur [18] in eos, quorum conſilio Jugurtha [19] Senati decreta ne-

quia neque auctoritate patrum, nec populi juſſu ictum erat, negaſtis vos eo tenêri. Pact onem præterea aliud eſſe à *fædere* demonſtrat ſatis, ut opinor, Cicero in defenſione Cæcinnæ, cùm ait: *Quod edictum magiſtratus, quod fædus aut pactio* Nam *pactionis* nomine etſi omnia, quæ cum hoſtibus paciſcerentur, continebantur, quo etiam modo *fædus pactio* nominari poteſt, tamen hoc in loco præcipuam aliquam paciſcendæ amicitiæ rationem ſignificatam exiſtimo, ut *inducias*. Non itaque dubium eſt, quin *fædus* pactio quædam ſit ſocietatis, non ex Imperatoris arbitrio, ſed juſſu populi, aut Senatus auctoritate firmata, neque ad tempus, ſed in perpetuum, neque per ſponſores, datis obſidibus, ſed per fecialem publicum populi Romani nuncium, ſolenni precatione adhibitâ, per quem populum fiat, quo minus dictis legibus ſtetur, *ut eum Jupiter ita feriat, quemadmodum à fecialibus porcus feriatur.* 1 Scripſerat enim exercitui ſupplementum, & advocaverat auxilia. 2 Multitudinem militum. 3 Tranſveheret in Africam. 4 Intra paucos dies. 5 Pactum erat inter Jugurtham & Aulum. 6 Romanâ, quam populus habebat in Africâ. 7 In provinciam ad exercitum. 8 Remedium adhibere, relevare. 9 Id eſt, odio, quo populus Romanus fratrem ejus Aulum proſequebatur. 10 Cum ardore cupiebat. 11 Id eſt, imperio debilitato, quia milites fecêre, quicquid volebant. 12 Indulgentiâ. 13 Deteriores fecerat: *deteriores enim omnes ſumus* (ut ille ait apud Terentium(*licentiâ.* 14 Ex abundantiâ, ſeu ſtatu rerum. 15 Quæſtionem, petitionem, vel legem, quæ continebat ea, quæ ſequuntur. Dicitur quoque *rogatio legis*, quoniam magiſtratus ſolebat populum rogare, an id placeret, quod ſtatuerat. *Rogationis* autem erant hæc verba ſolennia, Velitis-ne, jubeatis-ne, Quirites, ut hoc vel illud fiat. Sic hoc loco C. Mamilius populum convocatum ita interrogat; Vultis, jubetis-ne. Quirites, ut quæratur in eos, quorum conſilio Jugurtha Senatus decreta contempſit? Cùm hoc modo ad populum promulgaſſet, id eſt, cum hanc rem populo propoſuiſſet, qui eam rem probabant, ſuadebant populo Romano, ut *rogationem* ſuffragiis vel auxiliis confirmaret: qui autem improbabant, diſſuadebant. Cùm res in utramque partem diſputata eſſet & diſcuſſa, populus, qui ex triginta quinque tribubus conſtat, in ſuffragium mittebatur. Cum decem & octo tribus id eſt, pluſquam dimidia pars populi rogationem ſuffragiis probaſſent, lex ſive rogatio prolata dicebatur. De rogatione rogandarum legum apud Romanos plura lege apud Roſinum Antiquit. Rom. lib. 8. c. 2. 16 id eſt, coram populo profert ac proponit: undè *promulgari leges* dicuntur, cùm primum in vulgus eduntur, & legendæ proponuntur; ut, ſi cui videatur, poſſit intercedere: qui autem intercedebant, edebant vocem illam VETO. 17 Inquiſitio fieret. 18 Contra eos. 19 Qui decreverat cum Atherbale pacem eſſe ineundam, & ſuam utrique portionem regni ſufficere debêre.

re, in ſpem victoriæ adductus, ex opportunitate loci, [1] quam maximas poteſt, copias omnium generum parat, ac [2] per tramites occultos exercitum Metelli [3] antevenit. [4] Erat in ea parte Numidiæ, quam Atherbal [5] in diviſione poſſederat, flumen oriens [6] à meridie nomine Muthul: [7] à quo [8] aberat mons ferme millia paſſuum XX. [9] tractu pari vaſtus ab natura, & humano cultu: ſed [10] ex eo medio quaſi [11] collis oriebatur, in immenſum [12] pertinens, [13] veſtitus [14] oleaſtro, ac [15] myrtetis, aliiſque generibus arborum, quæ [16] humo arida, atque arenoſa [17] gignuntur. [18] Media autem planicies [19] deſerta, [20] penuria aquæ, præter fluminis propinqua loca. [21] ea [22] conſita [23] arbuſtis, [24] pecore atque cultoribus frequentabantur. Igitur in eo colle, quem tranſverſo itinere [25] porrectum docuimus, Jugurtha [26] extenuata ſuorum acie [27] conſedit: [28] elephantis, & parti copiarum pede-

1 Quantum. 2 Per vias tranſverſas. 3 Prævenit. 4 Ordo eſt: Flumen oriens à meridie, nomine Muthul, erat in eà parte Numidiæ, quam Atherbal poſſederat in eà diviſione. 5 Sc. *regni*, cum Jugurthâ per legatos factâ. 6 Hoc eſt, à plagâ meridionali. Præpoſitio A (quæ præponitur tantùm conſonantibus) motum à loco ſignificat: ut, Redeo *à villâ*, *ab agro*: Neque ſolùm motum à loco ſignificat, ſed etiam tempus, & tum maximè declaratur per *cùm*: ut, A *puero* te novi, id eſt, cum puer adhuc eſſes, te noſcere cœpi. A vel *ab* junctum cum verbis paſſivis, cauſam efficientem, ſive perſonam agentem ſignificat; ut, *Victus* eſt à Scipione, id eſt, Scipio eum vicit. Interdum ponitur pro poſt: ut, *A morte*, à cœnâ. Dicitur etiam non ineleganter, *A rege ſecundus*: id eſt, poſt regem primus, & tunc ordinem ſignificat. Aliquando habet vim defenſionis, & ſignificat pro: ut, *A nobis ſtat*, id eſt, adjuvat & defendit nos, vel cauſam noſtram. Officiorum præterea & dignitatum nominibus præpoſita, eos ſignificat, qui iis officiis aut dignitatibus funguntur. Sic *A poculis* dicitur, qui præeſt poculis, quæ ſunt vaſa potoria. *Ab epiſtolis*, qui præeſt epiſtolis, ſive ut eas accipiat, ſive ut ad illas reſpondeat. *A pedibus* dicuntur ſervi, quorum pedibus utimur: alio nomine *pediſſequi*. A vel *ab* prætereà cum ablativo perſonæ eleganter domicilium ſignificat: ut, *A judice* venio; hoc eſt, à domo judicis. 7 Flumine. 8 Diſtabat. 9 Pari longitudine. Nam mons tantæ longitudinis erat, quantùm à fluvio diſtabat. 10 Montis ſc. 11 Mons humilior. 12 Porrectus. 13 Plenus, conſitus. 14 Olivis ſilveſtribus 15 Multitudine ſeu copiâ myrtorum arborum. 16 Terrâ ſiccâ. 17 Naſcuntur. 18 Inter montem ſc. & flumen 19 Inculta. 20 Propter penuriam, defectum. 21 Sc. loca flumini propinqua. 22 Hoc eſt, quod modò dixit, *veſtita*. 23 Arboribus. 24 Ut ovibus, capris. 25 A monte in longitudinem extenſum. 26 Exporrectâ, rarefactâ. 27 Locum fixit. 28 *Elephantus*, ſive *elephas* (utroque enim modo dicitur) maximum terreſtrium animalium eſt, proximumque ſenſibus humanis, obedientiâ in magiſtros, officiorum memoriâ. Adorat regem, genua ſubmittit, coronas porrigit: & quod in homine quoque rarum eſt, probitatem præ ſe ferre videtur. Romæ juncti primum ad currum fuere Pompeji Magni Africo triumpho. Germanici Cæſaris gladiatorio munere quoſdam inconditos motus edere viſi ſunt, ſaltantium modo. Vulgare in iis fuiſſe arma in altum

tum

ſtrium Bomilcarem præfecit; [1] cumque [2] edocet, quæ [3] ageret: ipſe [4] propior montem cum omni equitatu, & peditibus delectis ſuos collocat: dein ſingulas [5] turmas, [6] & manipulos circuiens monet, atque [7] obteſtatur, uti memores [8] priſtinæ virtutis, & [9] victoriæ, [10] ſeſe, regnumque ſuum ab Romanorum avaritia defendant: cum his certamen fore, quos antea victos [11] ſub jugum miſerint: ducem [12] illis, [13] non animum, mutatum: quæ ab imperatore [14] decuerint, omnia ſuis proviſa: [15] locum ſuperiorem, uti [16] prudentes cum [17] imperitis, ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum [18] bello melioribus [19] manum confererent. Proinde parati, intentique eſſent, ſigno dato, Rom. [20] invadere: [21] illum diem aut omnes labores, & victorias [22] confirmaturum, aut maxi-

tum jacere, gladiatorios congreſſus exercêre, per funes incedere, aliaque ludicra exercêre, docet Plinius lib. 8. cap. 2. 3. 6. 7. Tradunt etiam non ignobiles autores, elephatnos, homine obvio in ſolitudine, & ſimpliciter oberrante, clementem placidamque demonſtrare viam. Porrò Perſarum reges elephantis in bellis uſos fuiſſe conſtat. quia ictibus non cedebant, adverſarios mole ſuâ terrebant. cutemque habebant, quæ nullâ vi tranſmitti, nullo ferri acumine penetrari poterat. Elephantos Itala primùm vidit Pyrrhi regis bello. Clara fuit unius è Romanis dimicatio adverſùs elephantum. Nam cùm Annibal captivos Romanorum dimicare inter ſe coegiſſet, unum, qui ſupererat, objecit elephanto, pactus dimitti, ſi belluam interfeciſſet. Solus ergo in arenâ congreſſus, magno Pœnorum dolore interfecit. Annibal, quòd famam ejus dimicationis contemptum elephantis allaturam intelligebat, miſſis poſt victorem equitibus, necari eum juſſit. Proboſcis eorum, quæ manus appellatur, facillimè cæditur. Romæ primùm pugnaſſe elephantos in circo compertum eſt Claudii Pulchri ædilitate, anno Urbis conditæ ſexcenteſimo quinquageſimo quinto. Pugnavêre & Cæſaris Dictatoris tertio conſulatu viginti contrà pedites quingentos, iterumque totidem turriticum ſexagenis propugnatoribus eodem, quo priores, numero peditum: & totidem equitum ex adverſo dimicante. Sicuti ergo elephantis, & quidem turritis (turres enim dorſis eorum imponebantur, in quibus cum variis telis milites) pugnatum eſt; ita captivas has beſtias cum turribus in triumphum deductas fuiſſe, autor eſt Florus lib. 1. c 18. dicens: *Sed nihil libentiùs Populus Romanus aſpexit, quam illas, quas timuerat, cum turribus ſuis belluas: quæ non ſine ſenſu captivitatis, ſummiſſis cervicibus victores Equos ſequebantur.* 1 Bomilcarem. 2 Diligenter docet. 3 Agere deberet in prælio ineundo. 4 Magis propè. 5 Equitum claſſes, triginta equites continentes, ut ſupra docuimus. 6 Ducentos continentes equites. 7 Vehementer monet. 8 Quam prius habuerunt. 9 Quam paulò antè ab hoſtibus reportaverant. 10 Seipſos. 11 Sub haſtas ignominiæ gratiâ. 12 Hoſtibus victis. 13 Quia iterum ad fugam ſeſe accingerent. 14 Scilicet *providêri*. 15 Scilicet *proviſum eſſe*, id eſt, ut haberent locum ſuperiorem. 16 In bello experti. 17 Hoſtibus ſcilicet. 18 Ad bellum gerendum peritioribus. 19 Pugnarent, prælium inirent. Vide in Catil. 20 Ut invadant, aggrediantur. 21 Quo ſcilicet manum confererent. 22 Stabiliturum.

marum ærumnarum initium fore. [1] Ad hoc [2] viritim, [3] uti [4] quemque ob militare facinus pecunia, aut honore extulerat, commonefacere [5] beneficii ſui, & [6] eum ipſum aliis oſtentare: poſtremo, [7] pro cujusque ingenio pollicendo, minitando, obteſtando, [8] alium alio modo excitare: cum [9] interim Metellus, ignarus hoſtium, monte [10] degrediens cum exercitu [11] conſpicitur. Primo dubius, quidnam inſolita [12] facies oſtenderet; ([13] nam inter [14] virgulta equi, Numidæque [15] conſederant, neque plane occulti [16] humilitate arborum, & tamen incerti quidnam eſſet, [17] cum natura loci, [18] tum [19] dolo ipſi, atque ſigna militaria [20] obſcurati) dein, brevi cognitis inſidiis, pau-

1 Præterea. 2 Per ſingulos viros. 3 Prout, ſecundum quod. 4 Quemlibet eorum exaltaverat. 5 Quod cuique præſtiterat. 6 Quem ſc. extulerat. 7 Id eſt, Secundum naturam & indolem cujusque: dum alii comminationibus, alii obteſtationibus excitandi ſunt. 8 Hoc eſt, diverſos diverſo modo. 9 Dum ſc. Jugurtha milites ſuos pollicitando, minitando & obteſtando excitaret. 10 Deſcendens. 11 Videtur, apparet. 12 Species. 13 Ordo eſt: Nam equi, & Numidæ conſederant inter virgulta, neque occultati planè humilitate arborum, & tamen *erant* incerti quidnam eſſet: quia ipſi *Numidæ*, atque ſigna militaria *erant* obſcurati, cùm naturâ loci, tum dolo. 14 Humiles arbores & frutices. 15 Sedes ſuas fixerant. 16 Propter humilitatem, & terræ vicinitatem. 17 Partim. 18 Præſertim. 19 Fraude, quia ſeſe de induſtriâ occultaverant. 20 Abſconditi, ſc. *erant*. Atque hic eſt *Conceptio*, quâ maſculinum genus concipit neutrum. Quod ut intelligatur, notandum eſt, *Conceptionem* apud Grammaticos eſſe figuram, qua unum genus *concipit*, hoc eſt, ſimul apprehendit aliud genus, vel una perſona aliam perſonam; undè à nonnullis hoc pacto definiri ſolet: *Conceptio eſt mediata indignioris ad digniùs reductio*: ut, *Ego & tu ſcribimus*: hic perſona indignior, nempe ſecunda, reducitur ad digniorem perſonam, nempe primam. *Conceptionis* (ut obiter hoc addam) quatuor ſunt ſpecies: *perſonarum, generum, numerorum, & caſuum*. *Conceptio perſonarum* eſt, in qua perſona à perſona concipitur: ut *Ego & tu ludimus*. Sic Ter. in Adelph. Hæc ſi neque *ego*, neque *tu fecimus*, non ſivit egeſtas facere nos. Hic nominativis diverſarum perſonarum additur verbum cùm digniore perſona conveniens. Nam prima dignior eſt, quam ſecunda, & ſecunda, quam tertia. Eſtque duplex, *directa, & indirecta*. *Conceptio directa* eſt, quæ fit ſine præpoſitione *cum*: ut, *tu & Petrus luditis*. *Indirecta* eſt, quæ fit per præpoſitionem *cum*, perſonæ concipienti adjunctam: ut, *tu mecum gaudemus*: ſic Virg. 4. Æneid. *Divellimur inde Iphitus & Pelias mecum*. *Conceptio generum* eſt, in qua (ut diximus) unum genus concipit alterum: *Pater & mater* ſunt *mortui*. Sic apud Ter. in Andr. *Domus, uxor, liberi inventi*, invito patre. Hic adjectivum *inventi* cum digniore genere, nempe maſculino, convenit. *Conceptio caſuum* eſt, in qua nominativus tertiæ perſonæ concipit ablativum mediante præpoſitione *cum*: ut apud Virg. Æneid. *Remo cum fratre Quirinus Jura dabant*; Id eſt, Quirinus & frater Remus. *Conceptio numerorum* eſt, ubi plurale concipit ſingulare; hoc eſt, cum duobus aut pluribus nominativis diverſorum numerorum ſubiicitur verbum plurale: ut, *iſti & Petrus ludunt*. Nota: Vix bene dicitur: *Calamus & papyrus ſunt* ſtudioſo *neceſſarii*, quia in *conceptione generum* copulatum debet ſignificare res animatas: ſin minus, adjectivum ei dabitur neutrius generis:

ut,

lipſer[1] agmen[2] conſtituit. Ibi commutatis ordinibus, in dextro latere quod proximum hoſtis erat, triplicibus ſubſidiis aciem inſtruxit: inter manipulos[3] funditores, &[4] ſagittarios[5] diſpertit,[6] equitatum omnem in[7] cornibus locat; ac pauca[8] pro tempore milites hortatus, aciem, ſicut inſtruxerat,[9] tranſverſis[10] principiis[11] in planum deducit. Sed, ubi Numidas quietos, neque colle degredi animadvertit, veritus[12] ex anni tempore, & inopia aquæ, ne ſiti[13] conficeretur exercitus:[14] Rutilium legatum cum[15] expeditis cohortibus, & parte equitum præmiſerat[16] ad flumen, uti locum[17] caſtris[18] antecaperet, exiſtimans hoſtes crebro[19] impetu, &[20] tranſverſis præliis iter ſuum remoraturos, & quoniam armis diffiderent, laſſitudinem & ſitim militum[21] tentaturos. Dein[22] ipſe[23] pro re, atque loco, ſicuti monte deſcenderat, paullatim procedere: Marium poſt principia habere: ipſe cum[24] ſiniſtra alæ equitibus eſſe,[25] qui in[26] agmine[27] prin-

ut, *Tanna* & *atramentum ſunt* ſcribenti *neceſſaria*: ſic apud Cic. Eadem mente comprehendimus colorem, ſaporem, odorem, ſonum, quæ nunquam animus cognoſceret. In promovendis *ætas*, *maturitas*, *gravitas* morum, & literarum *ſcientia ſunt inquirenda*. 1 Incedentem exercitum. 2 Id eſt, ſimul ſtare fecit, inſtruxit. 3 Fundis utentes. 4 Sagittas emittentes. 5 Loca inter eos dividit. 6 Equites omnes. 7 Angulis aciei. *Cornua* enim in prælio dicuntur aciei partes, ab utroque latere prominentes. In exercitu enim eſt *dextrum* & *ſiniſtrum cornu*, & quod inter utrumque eſt, dicitur *media acies*: undè Ter. In *medium* hùc *agmen* cum vecti Donax, tu Simalio in *ſiniſtrum cornu*, tu Syriſce in *dextrum*. 8 Secundum opportunitatem temporis: quia non erat tempus, ut multa diceret. 9 Id eſt, ex tranſverſo incedentibus: quia aciem rectà ad collem ducere nolebat. 10 Frontibus aciei. 11 Sc. *locum* 12 Quia æſtas erat: quo tempore rarius pluit. 13 Periret, conſumeretur. 14 Hoc eſt, quem Senatus miſerat in exercitum, quaſi ſubſidiarium, & conſulis, ſi defecerit, loco functurum. Hic eſt P. ille *Rutilius Rufus*, qui Conſul fuit cum C. Manlio anno ab V. C 648. vir innocentiſſimus: hic haud multò poſt repetundarum accuſatus, & conſpiratione equitum, qui tunc judicabant, ex invidia condemnatus eſt: quòd cùm Q. Mucio Scævolæ in Aſia legatus fuiſſet, Aſiaticos à publicanorum (qui equites erant) injuriis defendiſſet: quare omnes civitates Aſiæ legatos, ſeceſſum ejus opperientes, &, ad ſe ut veniret, invitantes, obviam miſerunt: à Sulla etiam revocatus, longius, ne quid contrà leges faceret, in exilium receſſit. Smyrnæ eum exulaſſe Cicero in Brutum teſtatur. 15 Non armis impeditis, ſed ad invadendum accinctis. 16 Muthul. 17 Sc. *metandis*. 18 Præriperet, antequam ab hoſte occupetur. 19 Incurſu. 20 Id eſt, ex transverſo & à latere, non à fronte initiis. 21 Sollicitaturos. 22 Metellus. 23 Hoc eſt, prout res atque locus poſtulabat. 24 Id eſt, qui erant in ſiniſtra ala, ſive in ſiniſtro cornu. *Ala* autem eſt equitum turma, quòd pedites tegant alarum vice. Nam in equitum ordinibus circum legiones dextrà ſiniſtraque tanquam alæ in avium corporibus locantur. 25 Equites ſiniſtræ. 26 Exercitu incedente. 27 Primi incedentium.

cipes facti erant. At Jugurtha, ubi [1] extremum agmen Metelli primos ſuos [2] prætergreſſum videt, [3] præſidio quaſi [4] duûm millium peditum [5] montem occupat, [6] qua Metellus deſcenderat: ne forte cedentibus adverſariis [7] receptui, ac [8] poſt [9] munimento foret: dein, repente ſigno dato, [10] hoſtes invadit. [11] Numidæ alii poſtremos cædere: pars à ſiniſtra, ac dextera [12] tentare: [13] infenſi adeſſe, atque inſtare; omnibus locis Romanorum [14] ordines conturbare. [15] quorum etiam qui [16] firmioribus animis [17] obvii hoſtibus fuerant, [18] ludificati [19] incerto prœlio [20] ipſi [21] modo [22] eminus [23] ſauciabantur, neque [24] contra feriundi aut conſerendi manum [25] copia erat. Ante jam [26] docti ab Jugurtha equites, ubicumque Romanorum [27] turma inſequi cæperat, non [28] confertim, neque [29] in unum ſeſe [30] recipiebant, ſed [31] alius alio quam maxime diverſi. ita [32] numero priores ſi [33] à perſequendo hoſtes deterrere nequiverant, [34] disjectos ab tergo, aut lateribus circumveniebant: ſin [35] opportunior fugæ collis, quam campi fuerant; eo vero conſueti Numidarum equi facile inter [36] virgulta evadere; [37] noſtros aſperitas, & [38] inſolentia loci retinebat. Ceterum [39] facies totius negotii varia, [40] incerta, [41] fœda, [42] atque miſerabilis, diſperſi à ſuis, pars cedere, alii inſequi: neque [43] ſigna, neque ordines obſervare: ubi

1 Id eſt, ultimam partem aciei. 2 Pertranſiſſe. 3 Sub cuſtodiâ. 4 Id eſt, bis mille. Ubi *duum* per ſyncopen dicitur pro *duorum*. 5 A Metello relictum. 6 De quo monte. 7 Id eſt, ad receptum, ſive locum tutum, in quem ſeſe exercitus recipere poſſet. 8 Poſteà 9 Defenſioni. 10 Intellige Romanos. 11 Qui ſub Jugurtha militabant. 12 Hoc eſt, tentabant, experiebantur, an ſc. poſſent fundere agmen Metelli. 13 Irati. 14 Acies. 15 Romanorum. 16 Fortioribus conſtantioribus. 17 Reſtiterant. 18 Decepti, quia non credebant ſe poſſe invadi niſi à latere dextro: nunc autem & à tergo, & ab utroque latere premebantur ab hoſte. 19 Quia non poterant conſerere manus, cum hoſtis tentaturus modò accederet, modo retrocederet. 20 Qui erant firmioribus animis. 21 Interdum. 22 De longinquo, de longè. 23 Lædebantur. 24 E contrario. 25 Facultas. 26 Inſtituti, admoniti. 27 Claſſis equitum. 28 Densè, catervatim. 29 Scilicet *locum*. 30 Conferebant. 31 Id eſt, diverſi in diverſa loca. 32 Hoc eſt, plures numero. 33 Id eſt, quò minus perſequerentur. 34 Diſperſos, diſſipatos: nam ſupra dixit, Jugurthinos conturbaſſe ordines Romanorum. 35 Id eſt, convenientior ad fugiendum. 36 *Humiles arbores*. 37 Intelligit Romanos. 38 Hoc eſt, quia non erant aſſueti *in locis iſtis verſari*. 39 Species, effigies. 40 Anceps: quia neutra pars de *victoria certus* erat. 41 Ut pote ſanguinolenta. 42 Commiſeratione digna, *quia etiam viri* boni in eo cecidêre prælio. 43 Vexilla.

1 Inva-

quemque periculum [1] ceperat, ibi reſiſtere, ac [2] propulſare: arma,tela,equi,viri,hoſtes,cives permixti: nihil conſilio,neque [3] imperio agi: [4] fors omnia regere. Itaque multum diei proceſſerat,cum etiam tum [5] eventus in [6] incerto erat. Denique omnibus labore, & [7] æſtu languidis, Metellus, ubi videt Numidas minus [8] inſtare, paullatim milites in unum [9] conducit: [10] ordines reſtituit, & [11] cohortes legionarias quatuor adverſum pedites hoſtium collocat. [12] Eorum magna pars [13] ſuperioribus locis [14] feſſa [15] conſederat, ſimul [16] orare, hortari milites, ne deficerent, [17] neu paterentur [18] hoſtes fugientes vincere; neque illis [19] caſtra eſſe, neque munimentum ullum, [20] quo cedentes tenderent: in armis omnia ſita. Sed nec Jugurtha quidem interea quietus erat: circuire, hortari, renovare prœlium, & ipſe cum [21] delectis tentare omnia: [22] ſubvenire ſuis, hoſtibus [23] dubiis inſtare, quos firmos cognoverat, eminus pugnando retinere. Eo modo duo imperatores [24] ſummi viri, inter ſe certabant: ipſi [25] pares, ceterum [26] opibus diſparibus. Nam Metello virtus militum erat, locus [27] adverſus: Jugurthæ alia omnia, præter milites, [28] opportuna. Denique Romani, ubi intelligunt, neque ſibi [29] profugium eſſe, neque ab hoſte [30] copiam pugnandi fieri: (& jam diei veſper erat) adverſo colle, ſicuti [31] præceptum fuerat, [32] evadunt. Amiſſo loco Numidæ fuſi, fugatique, pauci [33] interiere: [34] pleroſque velocitas, & regio [35] hoſtibus [36] ignara, tutata ſunt. Interea [37] Bomilcar, [38] quem elephantis, & parti copiarum pedeſtrium [39] præfec-

1 Invaſerat. 2 Procul à ſe pellere hoſtes inſtantes 3 Imperatoris ſcilicet 4 Fortuna. 5 Exitus. 6 Dubio. 7 Calore. 8 Urgêre. 9 Simul ducit. 10 Qui erant diſſipati 11 Addidit *Legionarias*, quia erant etiã cohortes auxiliares. 12 Sc. militum Romanorum. 13 Nempe in colle. 14 Defatigata. 15 Sedem, & quietem ceperat. 16 Orabat, ſcilicet *Metellus*. 17 Neve. 18 Numidas qui jam fugiebant. 19 Tentoria munita. 20 In quod. 21 Exquiſitis militibus. 22 Subveniebat auxiliabatur. 23 Incertis an cederent. 24 Metellus & Jugurtha. 25 Æquali virtute præditi. 26 Facultatibus ad pugnam ineundam. 27 Contrarius. 28 Ad victoriam obtinendam idonea. 29 Locum, in quem tuto profugerent. 30 Facultatem: quia ſcilicet milites Jugurthini è colle in planum ad pugnam deſcendere nolebant, & numero, & viribus erant inferiores. 31 A Metello. 32 Aſcendunt: in hac ſignificatione uſurpatur à Virg. 2. Æneid. Evado *ad ſummi faſtigia culminis*. Jam verò *adverſo colle evadere*, eſt de imâ parte *surſum* verſùs aſcendere. 33 Interfecti ſunt. 34 Numidarum. 35 Romanis. 36 Incognita. 37 Jugurthæ familiaris. 38 Bomilcarem. 39 Præpoſitum eſſe.

fectum ab Jugurtha ſupra diximus. ubi [1] eum [2] Rutilius [3] prætergreſſus eſt, paullatim ſuos in [4] æquum locum deducit: ac, dum [5] legatus [6] ad flumen, [7] quo [8] præmiſſus erat, feſtinans pergit, [9] quietus, uti [10] res poſtulabat, aciem [11] exornat: neque [12] remittit, quid ubique [13] hoſtis ageret, explorare. Poſtquam Rutilium [14] conſediſſe jam, & [15] animo vacuum [16] accepit, ſimulque ex Jugurthæ prælio clamorem augeri, [17] veritus ne [18] legatus [19] cognita re, [20] laborantibus ſuis auxilio foret, aciem, quam diffidens virtuti militum arte [21] ſtatuerat, [22] quo [23] hoſtium itineri [24] officeret, latius porrigit; eoque modo ad Rutilii caſtra procedit.

53. Romani ex improviſo pulveris [25] vim magnam animadvertunt. Nam [26] proſpectum ager [27] arbuſtis conſitus prohibebat. Et primo rati [28] humum aridam vento agitari: [29] poſt, ubi æquabilem manere, &, ſicut acies movebatur, magis magisque appropinquare vident; cognita re [30] properantes arma capiunt, ac [31] pro caſtris, ſicut imperabatur, conſiſtunt. Dein, ubi propius ventum eſt, [32] utrimque magno clamore [33] concurritur. Numidæ [34] tantummodo [35] remorari, [36] dum in elephantis auxilium putant, poſtquam [37] eos impeditos ramis arborum, atque ita [38] disjectos [39] circumveniri vident, fugam faciunt: ac plerique, abjectis armis, [40] collis, aut noctis, quæ jam aderat, auxilio [41] integri abeunt. Elephanti quatuor capti, reliqui omnes numero quadraginta interfecti. At Romani quamquam [42] itinere, atque [43] opere caſtrorum, [44] & prælio feſſi, laſſique

1 Bomilcarem 2 Qui ad flumen erat præmiſſus. 3 Tranſivit. 4 Planum 5 Rutilius. 6 Muthul. 7 Ad quod. 8 A Metello. 9 Id eſt, ſine tumultu. 10 Opportunitas 11 Inſtruit. 12 Non minus pergit. 13 Rutilius. 14 Sedem & locum fixiſſe, caſtra poſuiſſe. 15 Curis animi. 16 Intellexit, ſcil. Bomilcar. 17 Metuens. 18 Rutilius. 19 Sc. de prælio cum Jugurthâ & Metello initio. 20 Periclitantibus. 21 Inſtruxerat. 22 Ut. 23 Romanorum 24 Noceret: ſi ſcilicet Rutilius redire vellet, ut Metello & Romanis, adversùs Jugurtham pugnantibus, auxiliaretur. 25 Multitudinem. 26 Id eſt, ne è longinquo viderent hoſtes. 27 Arboribus. 28 Terram ſiccam. 29 Poſtea. 30 Feſtinantes. 31 Id eſt, antè caſtra. 32 Ab utrâque parte 33 Irruitur. 34 Tamdiu. 35 Remorabantur, permanebant in conflictu. 36 Donec. 37 Elephantos. 38 Diſperſos. 39 Circumcingi, ne evadant. 40 Quem difficile erat aſcendere. 41 Inviolati. 42 Quia eo die multum progreſſi erant, nam viginti miliaria confecerant. 43 Id eſt, labore ſumpto in metatione & munitione caſtrorum, 44 Quo contra Bomilcarem pugnaverant.

erant; tamen, [1] quod Metellus [2] amplius opinione [3] morabatur, [4] inſtructi, intentique obviam procedunt. Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque [5] remiſſi patiebatur. [6] Ac primo obſcura nocte, poſtquam haud procul inter ſe erant, [7] ſtrepitu, veluti hoſtes [8] adventarent, [9] alteri apud alteros formidinem ſimul, & tumultum facere: & pæne [10] imprudentia [11] admiſſum [12] facinus miſerabile, [13] ni [14] utrimque præmiſſi equites rem [15] exploraviſſent. Igitur [16] pro metu repente gaudium exortum milites alius alium læti [17] appellant, [18] acta [19] edocent, atque audiunt: ſua quiſque fortia facta ad cælum [20] fert. [21] Quippe res humanæ ita ſeſe habent: in victoria [22] vel ignavis gloriari licet: adverſæ res etiam bonos [23] detrectant. Metellus [24] in iiſdem caſtris [25] quatridudo moratus, [26] ſaucios [27] cum cura reficit; meritos in prœliis [28] more militiæ donat, univerſos [29] in concione laudat, atque agit gratias: hortatur, ad cetera, quæ levia ſunt, parem animum gerant: pro victoria ſatis jam pugnatum, reliquos labores [30] pro præda fore. [31] Tamen interim [32] transfugas, & alios [33] opportunos Jugurtha ubi gentium, aut quid agitaret, cum paucis ne eſſet, an exercitum haberet, [34] uti [35] ſeſe victus gereret, exploratum miſit. At [36] ille ſeſe in loca

1 Quia. 2 Hoc eſt, diutiùs, quàm opinati fuerant, eum moraturum. 3 Ceſſabat. 4 Parati, armati ad pugnam. 5 Animo remiſſo, ac parum intento facti. 6 Ordo eſt: Ac *ipſi milites utrorumque*, poſtquam erant inter ſe haud procul, nocte obſcurâ, adventare ſtrepitu, veluti hoſtes, *&* facere alteri apud alteros ſimul formidinem & tumultum. 7 Pedum ſonitu. 8 Adventabant, ſcil. ad Metellum, & exercitum ejus. 9 Id eſt, ſibi mutuò. 10 Per imprudentiam, quia ſe invicem non cognoſcebant. 11 Commiſſum. 12 Miſeratione dignum, ut ſc. ſe mutuò interficerent, cum omnes eſſent Romani. 13 Niſi. 14 Ex utrâque parte, ſc. tam à Metello, quam à Rutilio.

15 Indagaviſſent. 16 Hoc eſt, loco metus ſeu formidinis. 17 Compellant. 18 Quæ acta erant: nam utrique hoſtem ſuperaverant. 19 Narrant. 20 Effert, extollit. 21 Certè. 22 Etiam. 23 Vituperant, efficiunt ut etiam boni malè audiant. 24 Scilicet in caſtris Rutilii. 25 Quatuor diebus. 26 Vulneratos. 27 Accuratè recreat. 28 Sicut in militiâ fieri ſolet. 29 Id eſt, in oratione, quam ad univerſos habuit milites. 30 Id eſt, ad prædam obtinendam. 31 Ordo eſt: Tamen miſit, interim transfugas, & alios opportunos *ad hoc*, exploratum, ubi gentium, aut quid agitaret Jugurtha, an eſſet cum paucis, an haberet exercitum, *&* uti victus gereret ſeſe. 32 Hoc eſt, eos, qui à Jugurthâ ad ſe fugerant. 33 Idoneos ad hoc. 34 Quomodo. 35 Seipſum haberet. 36 Jugurtha.

[1] ſaltuoſa, & natura munita receperat: ibique[2] cogebat exercitum numero hominum [3] ampliorem, ſed [4] hebetem, infirmumque agri ac pecoris magis, quam belli, cultorem. [5] Id ea gratia [6] eveniebat, quod præter equites regios nemo omnium Numida ex fuga regem ſequitur. quo cujuſque animus fert, eo diſcedunt. neque id flagitium militiæ ducitur: ita ſe mores habent: Igitur Metellus, ubi videt [7] etiam tum [8] regis animum ferocem eſſe; bellum renovari, quod niſi [9] ex illius lubidine geri non poſſet: præterea [10] iniquum certamen ſibi cum hoſtibus; minore [11] detrimento illos vinci, quam ſuos [12] vincere: ſtatuit non prœliis, neque acie, ſed alio more bellum gerendum. Itaque in loca Numidiæ opulentiſſima pergit: agros vaſtat: multa caſtella, & oppida, [13] temere munita, aut ſine [14] præſidio, capit, incenditque: [15] puberes interfici jubet, alia omnia militum [16] præda eſſe. Ea formidine multi [17] mortales Romanis dedit [18] obſides: frumenti, & alia, quæ uſui forent, [19] affatim [20] præbita: ubicumque [21] res poſtulabat, [22] præſidium [23] impoſitum. Quæ negotia multo magis, quam prœlium male pugnatum [24] ab ſuis, [25] regem terrebant. [26] Quippe cujus ſpes omnis in fuga ſita erat, [27] ſequi cogebatur; & qui ſua loca defendere nequiverat, in [28] alienis bellum gerere. Tamen [29] ex inopia, quod optimum videbatur, conſilium capit: [30] exercitum plerumque [31] in iiſdem locis operiri jubet: ipſe cum delectis equitibus Metellum ſequitur: [32] nocturnis & aviis itineribus [33] ignoratus Romanos [34] palautes repente [35] aggreditur.

1 Saltuum & foſſarum plena. 2 Congregabat, colligebat. 3 Majorem, quam ſcilicet prius habuerat. 4 Stupidum. 5 Quòd ſc. alium non haberet exercitum. 6 Accidebat. 7 Cùm victus eſſet. 8 Jugurthæ. 9 Secundum placitum Jugurthæ, id eſt, quemadmodum ipſe vellet: quia non poſſet eum compellere, cum eſſet in locis ſaltuoſis, inacceſſibilibus, & natura munitis. 10 Inutile. 11 Damno. 12 Sc. *hoſtes*: quia cum Jugurtha nihil haberet quod perdat, præter milites hebetes ac rudes, plus detrimenti victores facerēt, quàm victi. 13 Inconſultè, malè. 14 Cuſtodia militum. 15 Exiſtentes in flore vitæ ſuæ. 16 Ad prædam. 17 Numidæ. 18 Ad fidem ſervandam. 19 Abundè. 20 Data à Romanis. 21 Commoditas. 22 Cuſtodia, & defenſio oppidorum per milites Romanos 23 A Metello ſcil. 24 Militibus. 25 Id eſt, regi Jugurthæ terrorem ac metum incutiebant. 26 Quia. 27 Exercitum Metelli vaſtantem. 28 Sc. *locis*, quæ jam Metellus occupaverat. 29 Propter erat inops conſilii. 30 Id eſt, maximam partem exercitus. 31 In quibus eum conſtituerat. 32 Hoc eſt, profectionibus noctu factis, & per loca viis ſtratis carentia. 33 Sc. adeſſe, ſeu ſequi. 34 Huc & illuc oberrantes ad prædam agendam. 35 Invadit.

[1]Eorum plerique[2]inermes cadunt, multi capiuntur: nemo omnium [3] intactus profugit. & Numidæ, prius quam ex caſtris[4] ſubveniretur, ſicuti[5] juſſi erant, in proximos colles diſcedunt. Interim Romæ gaudium [6] ingens 55
ortum cognitis Metelli rebus: [7] uti ſeque, & exercitum more[8]majorum[9]gereret; in[10]adverſo loco victor tamen virtute fuiſſet; hoſtium agro potiretur; Jugurtham, magnificum ex[11]Auli ſocordia, ſpem ſalutis in ſolitudine, aut fuga coegiſſet habere: Itaque Senatus, ob ea feliciter acta, diis immortalib[9] [12]ſupplicia decernere: [13]civitas trepida antea, & ſolicita de belli evẽtu, læta[14]agere: de Metello fama præclara eſſe. Igitur [15] eo intentior ad victoriam niti: omnibus modis feſtinare: cavere tamen [16] necubi hoſti [17] opportunus fieret: [18]meminiſſe poſt gloriã invidiam ſequi. Ita, [19]quo clarior,[20]eo magis anxius erat: neque poſt inſidias Jugurthæ [21]effuſo exercitu prædari. ubi frumento, aut pabulo opus erat, cohortes cum omni equitatu[22]præſidium agitabant: exercit[9] partem ipſe, reliquos Marius ducebat. Sed [23] igni magis, quam[24] præda, ager vaſtabatur. Duobus locis [25] haud longè inter ſe [26] caſtra faciebant. Ubi vi opus erat, [27] cuncti aderant: ceterum, quo fuga, atque formido latius creſceret, [28] diverſi [29] agebant. Eo tempore Jugurtha per colles ſequi: tempus, aut locum pugnæ quærere: qua venturum [30] hoſtem audierat, pabulum, & aquarum fontes, [31] quorum[32] pænuria erat, corrumpere: [33]modo ſe Metello, interdum Mario oſtendere; poſtremos in agmine[34]tentare, ac ſtatim in colles regredi: rurſus[35]aliis, [36] poſt aliis minitari: neque prœlium facere, neque otium pati, tantummodo hoſtem ab incepto retinere.

1 Romanorum.
2 Non habentes arma interficiuntur.
3 Illæſus.
4 Auxilium ferretur.
5 Jugurthâ in inſidiis latente.
6 Maximum.
7 Quomodo.
8 Priſcorum imperatorum.
9 Exerceret.
10 Contrario.
11 Fratris Albini.
12 Supplicationes ob præclara Metelli geſta.
13 Multitudo civium.
14 Agebat, vivebat.
15 Proptereà, quia ſcilicet de eo erat fama præclara.
16 Id eſt, ne alicubi.
17 Idoneus ad inſidias explendas.
18 Meminerat, ſeu memor erat.
19 Quantò.
20 Tantò.
21 Diſperſo.
22 Cuſtodiam eorum, qui frumentatum miſſi erant.
23 Comburtione tuguriorum.
24 Deprædatione.
25 Non procul diſtantibus.
26 Caſtra metati ſunt, ſcil. Metellus & Marius.
27 Utriusque ſcil. exercitus.
28 In diverſa loca diviſi.
29 Scilicet *excurſiones ſuas.*
30 Metellum ſcilicet cum ſuis.
31 Fontium.
32 Difficultas inveniendorum.
33 Interdum.
34 Tentabat. laceſſebat.
35 Aliquibus.
36 Poſteà.

re, in ſpem victoriæ adductus, ex opportunitate loci, [1] quam maximas poteſt, copias omnium generum parat, ac [2] per tramites occultos exercitum Metelli [3] antevenit. [4] Erat in ea parte Numidiæ, quam Atherbal [5] in diviſione poſſederat, flumen oriens [6] à meridie nomine Muthul; [7] à quo [8] aberat mons ferme millia paſſuum XX. [9] tractu pari vaſtus ab natura, & humano cultu: ſed [10] ex eo medio quaſi [11] collis oriebatur, in immenſum [12] pertinens, [13] veſtitus [14] oleaſtro, ac [15] myrtetis, aliiſque generibus arborum, quæ [16] humo arida, atque arenoſa [17] gignuntur. [18] Media autem planicies [19] deſerta, [20] penuria aquæ, præter fluminis propinqua loca. [21] ea [22] conſita [23] arbuſtis, [24] pecore atque cultoribus frequentabantur. 49 Igitur in eo colle, quem tranſverſo itinere [25] porrectum docuimus, Jugurtha [26] extenuata ſuorum acie [27] conſedit: [28] elephantis, & parti copiarum pede-

1 Quantum. 2 Per vias tranſverſas. 3 Prævenit. 4 Ordo eſt: Flumen oriens à meridie, nomine Muthul, erat in eà parte Numidiæ, quam Atherbal poſſederat in eà diviſione. 5 Sc. *regni*, cum Jugurthà per legatos factâ. 6 Hoc eſt, à plagâ meridionali. Præpoſitio A (quæ præponitur tantùm conſonantibus) motum à loco ſignificat: ut, Redeo *à villâ*, *ab agro*: Neque ſolùm motum à loco ſignificat, ſed etiam tempus, & tum maximè declaratur per *cùm*: ut, A *puero* te novi, id eſt, cum puer adhuc eſſes, te noſcere cœpi. A vel *ab* junctum cum verbis paſſivis, cauſam efficientem, ſive perſonam agentem ſignificat; ut, *Victus* eſt à Scipione, id eſt, Scipio eum vicit. Interdum ponitur pro poſt: ut, *A morte*, *à cœnâ*. Dicitur etiam non ineleganter, *A rege ſecundus*: id eſt, poſt regem primus, & tunc ordinem ſignificat. Aliquando habet vim defenſionis, & ſignificat pro: ut, *A nobis ſtat*, id eſt, adjuvat & defendit nos, vel cauſam noſtram. Officiorum præterea & dignitatum nominibus præpoſita, eos ſignificat, qui iis officiis aut dignitatibus funguntur. Sic *A poculis* dicitur, qui præeſt poculis, quæ ſunt vaſa potoria. *Ab epiſtolis*, qui præeſt epiſtolis, ſive ut eas accipiat, ſive ut ad illas reſpondeat. *A pedibus* dicuntur ſervi, quorum pedibus utimur: alio nomine *pediſſequi*. A vel *ab* præterea cum ablativo perſonæ eleganter domicilium ſignificat: ut, *A judice* venio; hoc eſt, à domo judicis. 7 Flumine. 8 Diſtabat. 9 Pari longitudine. Nam mons tantæ longitudinis erat, quantùm à fluvio diſtabat. 10 Montis ſc. 11 Mons humilior. 12 Porrectus. 13 Plenus, conſitus. 14 Olivis ſilveſtribus 15 Multitudine ſeu copiâ myrtorum arborum. 16 Terrâ ſiccâ. 17 Naſcuntur. 18 Inter montem ſc. & flumen 19 Inculta. 20 Propter penuriam, defectum. 21 Sc. loca flumini propinqua. 22 Hoc eſt, quod modò dixit, *veſtita*. 23 Arboribus. 24 Ut ovibus, capris. 25 A monte in longitudinem extenſum. 26 Exporrectâ, rarefactâ. 27 Locum fixit. 28 *Elephantus*, ſive *elephas* (utroque enim modo dicitur) maximum terreſtrium animalium eſt, proximumque ſenſibus humanis, obedientiâ in magiſtros, officiorum memoriâ. Adorat regem, genua ſubmittit, coronas porrigit: & quod in homine quoque rarum eſt, probitatem præ ſe ferre videtur. Romæ juncti primum ad currum fuere Pompeji Magni Africo triumpho. Germanici Cæſaris gladiatorio munere quoſdam incondi-tos motus edere viſi ſunt, ſaltantium modo. Vulgare in iis fuiſſe arma in al-

tu

ſtrium Bomilcarem præfecit; [1] eumque [2] edocet, quæ [3] ageret: ipſe [4] propior montem cum omni equitatu, & peditibus delectis ſuos collocat: dein ſingulas [5] turmas, [6] & manipulos circuiens monet, atque [7] obteſtatur, uti memores [8] priſtinæ virtutis, & [9] victoriæ, [10] ſeſe, regnumque ſuum ab Romanorum avaritia defendant: cum his certamen fore, quos antea victos [11] ſub jugum miſerint: ducem [12] illis, [13] non animum, mutatum: quæ ab imperatore [14] decuerint, omnia ſuis proviſa: [15] locum ſuperiorem, uti [16] prudentes cum [17] imperitis, ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum [18] bello melioribus [19] manum conſererent. Proinde parati, intentique eſſent, ſigno dato, Rom. [20] invadere: [21] illum diem aut omnes labores, & victorias [22] confirmaturum, aut maxi-

tum jacere, gladiatorios congreſſus exercêre, per funes incedere, aliaque ludicra exercêre, docet Plinius lib. 8. cap. 2. 3. 6. 7. Tradunt etiam non ignobiles autores, elephatnos, homine obvio in ſolitudine, & ſimpliciter oberrante, clementem placidamque demonſtrare viam. Porrò Perſarum reges elephantis in bellis uſos fuiſſe conſtat. quia ictibus non cedebant, adverſarios mole ſuâ terrebant. cutemque habebant, quæ nullâ vi tranſmitti, nullo ferri acumine penetrari poterat. Elephantos Italia primùm vidit Pyrrhi regis bello. Clara fuit unius è Romanis dimicatio adversùs elephantum. Nam cùm Annibal captivos Romanorum dimicare inter ſe coegiſſet, unum, qui ſupererat, objecit elephanto, pactus dimitti, ſi belluam interfeciſſet. Solus ergo in arenâ congreſſus, magno Pœnorum dolore interfecit. Annibal, quòd famam ejus dimicationis contemptum elephantis allaturam intelligebat, miſſis poſt victorem equitibus, necari eum juſſit. Proboſcis eorum, quæ manus appellatur, facillimè cæditur. Romæ primùm pugnaſſe elephantos in circo compertum eſt Claudii Pulchri ædilitate, anno Urbis conditæ ſexcenteſimo quinquageſimo quinto. Pugnavêre & Cæſaris Dictatoris tertio conſulatu viginti contrà pedites quingentos, iterumque totidem turriticum ſexagenis propugnatoribus eodem, quo priores, numero peditum: & totidem equitum ex adverſo dimicante. Sicuti ergo elephantis, & quidem turritis (turres enim dorſis eorum imponebantur, in quibus cum variis telis milites) pugnatum eſt; ita captivas has beſtias cum turribus in triumphum deductas fuiſſe, autor eſt Florus lib. 1. c 18. dicens: *Sed nihil libentiùs Populus Romanus aſpexit, quam illas, quas timuerat, cum turribus ſuis belluas: quæ non ſine ſenſu captivitatis, ſummiſſis cervicibus victores Equos ſequebantur.* 1 Bomilcarem. 2 Diligenter docet. 3 Ageret deberet in prælio ineundo. 4 Magis propè. 5 Equitum claſſes, triginta equites continentes, ut ſupra docuimus. 6 Ducentos continentes equites. 7 Vehementer monet. 8 Quam prius habuerunt. 9 Quam paulò antè ab hoſtibus reportaverant. 10 Seipſos. 11 Sub haſtas ignominiæ gratiâ. 12 Hoſtibus victis. 13 Quia iterum ad fugam ſeſe accingerent. 14 Scilicet *providêri*. 15 Scilicet *proviſum eſſe*, id eſt, ut haberent locum ſuperiorem. 16 In bello experti. 17 Hoſtibus ſcilicet. 18 Ad bellum gerendum peritioribus. 19 Pugnarent, prælium inirent. Vide in Catil. 20 Ut invadant, aggrediantur. 21 Quo ſcilicet manum conſererent. 22 Stabiliturum.

marum ærumnarum initium fore [1] Ad hoc [2] viritim, [3] uti [4] quemque ob militare facinus pecunia, aut honore extulerat, commonefacere [5] beneficii ſui, & [6] eum ipſum aliis oſtentare: poſtremo, [7] pro cujusque ingenio pollicendo, minitando, obteſtando, [8] alium alio modo excitare: cum [9] interim Metellus, ignarus hoſtium, monte [10] degrediens cum exercitu [11] conſpicitur. Primo dubius, quidnam inſolita [12] facies oſtenderet; ([13] nam inter [14] virgulta equi, Numidæque [15] conſederant, neque plane occulti [16] humilitate arborum, & tamen incerti quidnam eſſet, [17] cum natura loci, [18] tum [19] dolo ipſi, atque ſigna militaria [20] obſcurati) dein, brevi cognitis inſidiis, pau-

1 Præterea. 2 Per ſingulos viros. 3 Prout, ſecundum quod. 4 Quemlibet eorum exaltaverat 5 Quod cuique præſtiterat. 6 Quem ſc. extulerat. 7 Id eſt, ſecundum naturam & indolem cujusque: dùm alii comminationibus, alii obteſtationibus excitandi ſunt, 8 Hoc eſt, diverſos diverſo modo. 9 Dùm ſc. Juguttha milites ſuos pollicitando, minitando & obteſtando excitaret. 10 Deſcendens. 11 Videtur, apparet. 12 Species. 13 Ordo eſt: Nam equi, & Numidæ conſederant inter virgulta, neque occultati planè humilitate arborum, & tamen *erant* incerti quidnam eſſet: quia ipſi *Numidæ*, atque ſigna militaria *erant* obſcurati, cùm naturâ loci, tum dolo. 14 Humiles arbores & frutices. 15 Sedes ſuas fixerant. 16 Propter humilitatem, & terræ vicinitatem. 17 Partim. 18 Præſertim. 19 Fraude, quia ſeſe de induſtriâ occultaverant. 20 Abſconditi, ſc. *erant*. Atque hic eſt *Conceptio*, quâ maſculinum genus concipit neutrum. Quod ut intelligatur, notandum eſt, *Conceptionem* apud Grammaticos eſſe figuram, qua unum genus *concipit*, hoc eſt, ſimul apprehendit aliud genus, vel una perſona aliam perſonam; undè à nonnullis hoc pacto definiri ſolet: *Conceptio eſt mediata indignioris ad dignius reductio*: ut, *Ego & tu ſcribimus*: hic perſona indignior, nempe ſecunda, reducitur ad digniorem perſonam, nempe primam. *Conceptionis* (ut obiter hoc addam) quatuor ſunt ſpecies: *perſonarum*, *generum*, *numerorum*, & *caſuum*. *Conceptio perſonarum* eſt, in qua perſona à perſona concipitur: ut *Ego & tu ludimus*. Sic Ter. in Adelph. Hæc ſi neque *ego*, neque *tu fecimus*, non ſivit egeſtas facere nos. Hic nominativis diverſarum perſonarum additur verbum cùm digniore perſona conveniens. Nam prima dignior eſt, quam ſecunda, & ſecunda, quam tertia. Eſtque duplex, *directa*, & *indirecta*. *Conceptio directa* eſt, quæ fit ſine præpoſitione *cum*: ut, *tu & Petrus luditis*. *Indirecta* eſt, quæ fit per præpoſitionem *cum*, perſonæ concipienti adjunctam: ut, *tu mecum gaudemus*: ſic Virg. 4. Æneid. *Divellimur inde Iphitus & Pelias mecum*. *Conceptio generum* eſt, in qua (ut diximus) unum genus concipit alterum: *Pater & mater* ſunt *mortui*. Sic apud Ter. in Andr. *Domus*, *uxor*, *liberi inventi*, invito patre. Hic adjectivum *inventi* cum digniore genere, nempe maſculino, convenit. *Conceptio caſuum* eſt, in qua nominativus tertiæ perſonæ concipit ablativum mediante præpoſitione *cum*: ut apud Virg. Æneid. *Remo cum fratre Quirinus Jura dabant*: Id eſt, Quirinus & frater Remus. *Conceptio numerorum* eſt, ubi plurale concipit ſingulare; hoc eſt, cum duobus aut pluribus nominativis diverſorum numerorum ſubjicitur verbum plurale: ut, *iſti & Petrus ludunt*. Nota: Vix bene dicitur: *Calamus & papyrus ſunt* ſtudioſo *neceſſarii*, quia in *conceptione generum* copulatum debet ſignificare res animatas: ſin minus, adjectivum ei dabitur neutrius generis: ut,

lipſer[1] agmen[2] conſtituit. Ibi commutatis ordinibus, in dextro latere quod proximum hoſtis erat, triplicibus ſubſidiis aciem inſtruxit: inter manipulos[3] funditores, &[4] ſagittarios[5] diſpertit,[6] equitatum omnem in[7] cornibus locat; ac pauca[8] pro tempore milites hortatus, aciem, ſicut inſtruxerat,[9] tranſverſis[10] principiis[11] in planum deducit. Sed, ubi Numidas quietos, neque colle degredi animadvertit, veritus[12] ex anni tempore, & inopia aquæ, ne ſiti[13] conficeretur exercitus:[14] Rutilium legatum cum[15] expeditis cohortibus, & parte equitum præmiſerat[16] ad flumen, uti locum[17] caſtris[18] antecaperet, exiſtimans hoſtes crebro[19] impetu, &[20] tranſverſis præliis iter ſuum remoraturos, & quoniam armis diffiderent, laſſitudinem & ſitim militum[21] tentaturos. Dein[22] ipſe[23] pro re, atque loco, ſicuti monte deſcenderat, paullatim procedere: Marium poſt principia habere: ipſe cum[24] ſiniſtra alæ equitibus eſſe,[25] qui in[26] agmine[27] prin-

ut, *Penna* & *atramentum ſunt* ſcribenti *neceſſaria*: ſic apud Cic. Eadem mente comprehendimus colorem, ſaporem, odorem, ſonum, quæ nunquam animus cognoſceret. In promovendis *ætas*, *maturitas*, *gravitas* morum, & literarum *ſcientia ſunt inquirenda*. 1 Incedentem exercitum. 2 Id eſt, ſimul ſtare fecit, inſtruxit. 3 Fundis utentes. 4 Sagittas emittentes. 5 Loca inter eos dividit. 6 Equites omnes. 7 Angulis aciei. *Cornua* enim in prælio dicuntur aciei partes, ab utroque latere prominentes. In exercitu enim eſt *dextrum* & *ſiniſtrum cornu*, & quod inter utrumque eſt, dicitur *media acies*: undè Ter. In *medium* hùc *agmen* cum vecti Donax, tu Simalio in *ſiniſtrum cornu*, tu Syriſce in *dextrum*. 8 Secundum opportunitatem temporis: quia non erat tempus, ut multa diceret. 9 Id eſt, ex tranſverſo incedentibus: quia aciem rectà ad collem ducere nolebat. 10 Frontibus aciei. 11 Sc. *locum* 12 Quia æſtas erat: quo tempore rarius pluit. 13 Periret, conſumeretur. 14 Hoc eſt, quem Senatus miſerat in exercitum, quaſi ſubſidiarium, & conſulis, ſi defecerit, loco functurum. Hic eſt P. ille *Rutilius Rufus*, qui Conſul fuit cum C. Manlio anno ab V. C 648. vir innocentiſſimus: hic haud multò poſt repetundarum accuſatus, & conſpiratione equitum, qui tunc judicabant, ex invidia condemnatus eſt: quòd cùm Q. Mucio Scævolæ in Aſia legatus fuiſſet, Aſiaticos à publicanorum (qui equites erant) injuriis defendiſſet: quare omnes civitates Aſiæ legatos, ſeceſſum ejus opperientes, &, ad ſe ut veniret, invitantes, obviam miſerunt: à Sulla etiam revocatus, longius, ne quid contrà leges faceret, in exilium receſſit. Smyrnæ eum exulaſſe Cicero in Brutum teſtatur. 15 Non armis impeditis, ſed ad invadendum accinctis. 16 Muthul. 17 Sc. *metandis*. 18 Præriperet, antequam ab hoſte occupetur. 19 Incurſu. 20 Id eſt, ex transverſo & à latere, non à fronte initiis. 21 Sollicitaturos. 22 Metellus. 23 Hoc eſt, prout res atque locus poſtulabat. 24 Id eſt, qui erant in ſiniſtra ala, ſive in ſiniſtro cornu. *Ala* autem eſt equitum turma, quòd pedites tegant alarum vice. Nam in equitum ordinibus circum legiones dextrà ſiniſtraque tanquam alæ in avium corporibus locantur. 25 Equites ſiniſtræ. 26 Exercitu incedente. 27 Primi incedentium.

cipes facti erant. At Jugurtha, ubi[1] extremum agmen Metelli primos ſuos[2] prætergreſſum videt,[3] præſidio quaſi[4] duûm millium peditum [5] montem occupat, [6] qua Metellus deſcenderat: ne forte cedentibus adverſariis[7] receptui, ac [8] poſt [9] munimento foret: dein, repente ſigno dato, [10] hoſtes invadit. [11] Numidæ alii poſtremos cædere: pars à ſiniſtra, ac dextera [12] tentare:[13] infenſi adeſſe, atque inſtare; omnibus locis Romanorum [14] ordines conturbare. [15], quorum etiam qui [16] firmioribus animis[17] obvii hoſtibus fuerant, [18] ludificati [19] incerto prœlio [20] ipſi [21] modo [22] eminus [23] ſauciabantur, neque [24] contra feriundi aut conſerendi manum [25] copia erat. Ante jam [26] docti ab Jugurtha equites, ubicumque Romanorum [27] turma inſequi cœperat, non [28] confertim, neque [29] in unum ſeſe [30] recipiebant, ſed [31] alius alio quam maxime diverſi. ita [32] numero priores ſi [33] à perſequendo hoſtes deterrere nequiverant, [34] disjectos ab tergo, aut lateribus circumveniebant: ſin [35] opportunior fugæ collis, quam campi fuerant; eo vero conſueti Numidarum equi facile inter [36] virgulta evadere; [37] noſtros aſperitas, & [38] inſolentia loci retinebat.

51 Ceterum [39] facies totius negotii varia, [40] incerta, [41] fœda, [42] atque miſerabilis, diſperſi à ſuis, pars cedere, alii inſequi: neque [43] ſigna, neque ordines obſervare: ubi

1 Id eſt, ultimam partem aciei. 2 Pertranſiſſe. 3 Sub cuſtodiâ. 4 Id eſt, bis mille. Ubi *duum* per ſyncopen dicitur pro *duorum*. 5 A Metello relictum. 6 De quo monte. 7 Id eſt, ad receptum, ſive locum tutum, in quem ſeſe exercitus recipere poſſet. 8 Poſteà 9 Defenſioni. 10 Intellige Romanos. 11 Qui ſub Jugurtha militabant. 12 Hoc eſt, tentabant, experiebantur, an ſc. poſſent fundere agmen Metelli. 13 Irati. 14 Acies. 15 Romanorum. 16 Fortioribus conſtantioribus. 17 Reſtiterant. 18 Decepti, quia non credebant ſe poſſe invadi niſi à latere dextro: nunc autem & à tergo, & ab utroque latere premebantur ab hoſte. 19 Quia non poterant conſerere manus, cum hoſtis tentaturus modò accederet, modo retrocederet. 20 Qui erant firmioribus animis. 21 Interdum. 22 De longinquo, de longè. 23 Lædebantur. 24 E contrario. 25 Facultas. 26 Inſtituti, admoniti. 27 Claſſis equitum. 28 Denſè, catervatim. 29 Scilicet *locum*. 30 Conferebant. 31 Id eſt, diverſi in diverſa loca. 32 Hoc eſt, plures numero. 33 Id eſt, quò minus perſequerentur. 34 Diſperſos, diſſipatos: nam ſupra dixit, Jugurthinos conturbaſſe ordines Romanorum. 35 Id eſt, convenientior ad fugiendum. 36 Humiles arbores. 37 Intelligit Romanos. 38 Hoc eſt, quia non erant aſſueti in locis iſtis verſari. 39 Species, effigies. 40 Anceps: quia neutra pars de victoria certus erat. 41 Ut pote ſanguinolenta. 42 Commiſeratione digna, *quia etiam viri boni* in eo cecidêre prælio. 43 Vexilla.

bidinis, & divitiarum victor tantummodo [1] gloriæ avidus. Sed [2] is natus, & [3] omnem pueritiam [4] Arpini [5] altus, ubi primum ætas militiæ patiens fuit, ſtipendiis faciundis, non [6] Græca facundia, neque urbanis munditiis ſeſe exercuit: ita inter [7] artes bonas [8] integrum ingenium brevi adolevit. Ergo ubi primum tribunatum militum [9] à populo petit, notus [10] pleriſque faciem ejus ignorantibus facile per omnes tribus [11] declaratur. Deinde [12] ab eo magiſtratu, [13] alium poſt alium ſibi [14] peperit: ſemperque in [15] poteſtatibus eo modo [16] agitabat, ut ampliore, quam gerebat, dignus [17] haberetur. tamen [18] is [19] ad id locorum [20] talis vir (nam poſtea ambitione præceps datus eſt) conſulatum appetere non audebat. Etiamtum [21] alios magiſtratus plebs, conſulatum nobilitas inter ſe [22] per manus tradebat. [23] Novus nemo tam clarus, neque [24] tam egregiis factis erat, quin is in-

1 Cupidus honoris, ambitioſus. 2 Marius. 3 Totam. 4 Civitatis Campaniæ, ex quâ orti fuêre M. Tullius Cicero, Plautus Comicus, & hic C. Marius. Undè *Arpinas* ſignificat eum, qui Arpini natus eſt. 5 Educatus, nutritus. Marium autem Arpinatem fuiſſe etiam ſcribit Valerius Maximus, lib. VI. c. IX. *Jam C. Marius maxima Fortunæ luctatio eſt. Omnes enim ejus impetus tam corporis quam animi robore fortiſſimè ſuſtinuit. Arpini honoribus judicatus inferior, quæſturam Romæ petere auſus eſt. Patientiâ deinde repulſarum irrupit magis in Curiam, quam venit.* Et paulò poſt: *Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romæ, tamque faſtidiendo candidato, ille Marius evaſit, qui Africam ſubegit, Jugurtham regem antè currum egit, qui Teutonorum, Cimbrorumque exercitus delevit* 6 Græcæ linguæ. 7 Exercitia honeſta. 8 Inviolatum. 9 Romano. 10 Id eſt, cùm plurimi eum nunquam cognoviſſent, niſi ex fama. 11 Enunciatur tribunus. 12 Id eſt, poſt magiſtratum tribunitium. 13 Magiſtratum. 14 Acquiſivit. 15 Magiſtratibus. 16 Seſe gerebat. 17 Æſtimaretur. 18 Marius. 19 Uſque ad id tempus. Præpoſitio *ad*, acuſativo juncta, propinquitatem ſignificat, eamque frequentiſſimè conjunctam cum motu ad locum, vel ad perſonam. Cic. Veniſti *ad fretum* per Mauritaniam. Ter. Venit *ad me* Chremes poſtridiè: ſic, *ad focum* ſedere. In hoc itaque differt à præpoſitione (*apud*) quòd hæc nunquam motum neque ad locum, neque ad perſonam importet: *Ad* verò frequentiſſime motui ſervit. Sic dicitur, *ad* populum loqui. Aliquando *ad* ponitur pro circa. Cic. *Ad* quæ tempora te exſpectem, facias me certiorem. Pro propter. Liv. Inde cùm aliæ boves quædam *ad* deſiderium (ut fit) relictarum mugiiſſent: id eſt, propter deſiderium, vel præ deſiderio Pro ſecundum, & ſignificat ſimilitudinem: ut, *ad* normam dirigere, *ad* hunc modum aliquid facere, *ad* nutum alterius obſequi. Pro uſque ad. Cic. *Ad* lucem dormire: *ad* multam noctem vigilare. Liv. *Ad* lucem acerrimè pugnatum eſt. Pro ſuper: ut, hoc recipio *ad* me. Jungitur & cum gerundiis in dum. Ter. Nec ſatis *ad* objurgandum cauſæ. Dicitur etiam *ad tempus*, quod plerumque ſignificat ad ſpatium temporis: ut, ſilebo *ad tempus*: id eſt, uſque ad tempus quoddam. Sic dicitur ad *unguem*, id eſt, exquiſitâ diligentiâ, atque exactiſſima cura. 20 Tam præclatus. 21 Inferiores conſulatus. 22 Per ſucceſſionem: ſolebant enim conſules, conſulatum deponentes, alii nobili ſuum tradere conſulatum. 23 Ignobilis, qui non eſſet patritius. 24 Fecerat tam egregia facta.

1 C

fectum ab Jugurtha ſupra diximus, ubi [1] eum [2]Rutilius[3] prætergreſſus eſt, paullatim ſuos in [4] æquum locum deducit: ac, dum [5] legatus[6] ad flumen, [7] quo [8] præmiſſus erat, feſtinans pergit,[9] quietus, uti[10] res poſtulabat, aciem[11] exornat: neque[12] remittit, quid ubique [13] hoſtis ageret, explorare. Poſtquam Rutilium [14] conſediſſe jam, &[15] animo vacuum [16] accepit, ſimulque ex Jugurthæ prælio clamorem augeri,[17] veritus ne[18] legatus [19] cognita re, [20] laborantibus ſuis auxilio foret, aciem, quam diffidens virtuti militum arte [21] ſtatuerat, [22] quo[23] hoſtium itineri[24] officeret, latius porrigit; eoque modo ad Rutilii caſtra procedit.

53 Romani ex improviſo pulveris [25] vim magnam animadvertunt. Nam [26] proſpectum ager[27] arbuſtis conſitus prohibebat. Et primo rati[28] humum aridam vento agitari: [29] poſt, ubi æquabilem manere, &, ſicut acies movebatur, magis magisque appropinquare vident; cognita re[30] properantes arma capiunt, ac[31] pro caſtris, ſicut imperabatur, conſiſtunt. Dein, ubi propius ventum eſt, [32] utrimque magno clamore[33] concurritur. Numidæ [34] tantummodo[35] remorari,[36] dum in elephantis auxilium putant, poſtquam [37] eos impeditos ramis arborum, atque ita[38] disjectos[39] circumveniri vident, fugam faciunt: ac plerique, abjectis armis, [40] collis, aut noctis, quæ jam aderat, auxilio [41] integri abeunt. Elephanti quatuor capti, reliqui omnes numero quadraginta interfecti. At Romani quamquam [42] itinere, atque [43] opere caſtrorum, [44] & prælio feſſi, laſſique

1 Bomilcarem. 2 Qui ad flumen erat præmiſſus. 3 Tranſivit. 4 Planum 5 Rutilius. 6 Muthul. 7 Ad quod. 8 A Metello. 9 Id eſt, ſine tumultu. 10 Opportunitas 11 Inſtruit. 12 Non minus pergit. 13 Rutilius. 14 Sedem & locum fixiſſe, caſtra poſuiſſe. 15 Curis animi. 16 Intellexit, ſcil. Bomilcar. 17 Metuens. 18 Rutilius. 19 Sc. de prælio cum Jugurthâ & Metello initio. 20 Periclitantibus. 21 Inſtruxerat. 22 Ut. 23 Romanorum 24 Noceret: ſi ſcilicet Rutilius redire vellet, ut Metello & Romanis, adversùs Jugurtham pugnantibus, auxiliaretur. 25 Multitudinem. 26 Id eſt, ne è longinquo viderent hoſtes. 27 Arboribus. 28 Terram ſiccam. 29 Poſtea. 30 Feſtinantes. 31 Id eſt, antè caſtra. 32 Ab utrâque parte 33 Irruitur. 34 Tamdiu. 35 Remorabantur, permanebant in conflictu. 36 Donec. 37 Elephantos. 38 Diſperſos. 39 Circumcingi, ne evadant. 40 Quem difficile erat aſcendere. 41 Inviolati. 42 Quia eo die multum progreſſi erant, nam viginti miliaria confecerant. 43 Id eſt, labore ſumpto in metatione & munitione caſtrorum. 44 Quo contra Bomilcarem pugnaverant.

erant; tamen, [1] quod Metellus [2] amplius opinione [3] morabatur, [4] inſtructi, intentique obviam procedunt. Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque [5] remiſſi patiebatur. [6] Ac primo obſcura nocte, poſtquam haud procul inter ſe erant, [7] ſtrepitu, veluti hoſtes [8] adventarent, [9] alteri apud alteros formidinem ſimul, & tumultum facere: & pæne [10] imprudentia [11] admiſſum [12] facinus miſerabile, [13] ni [14] utrimque præmiſſi equites rem [15] exploraviſſent. Igitur [16] pro metu repente gaudium exortum milites alius alium læti [17] appellant, [18] acta [19] edocent, atque audiunt: ſua quiſque fortia facta ad cælum [20] fert. [21] Quippe res humanæ ita ſeſe habent: in victoria [22] vel ignavis gloriari licet: adverſæ res etiam bonos [23] detrectant. Metellus [24] in iiſdem caſtris [25] quatridudo moratus, [26] ſaucios [27] cum cura reficit; meritos in prœliis [28] more militiæ donat, univerſos [29] in concione laudat, atque agit gratias: hortatur, ad cetera, quæ levia ſunt, parem animum gerant: pro victoria ſatis jam pugnatum, reliquos labores [30] pro præda fore. [31] Tamen interim [32] transfugas, & alios [33] opportunos Jugurtha ubi gentium, aut quid agitaret, cum paucis ne eſſet, an exercitum haberet, [34] uti [35] ſeſe victus gereret, exploratum miſit. At [36] ille ſeſe in loca

1 Quia. 2 Hoc eſt, diutiùs, quàm opinati fuerant, eum moraturum. 3 Ceſſabat. 4 Parati, armati ad pugnam. 5 Animo remiſſo, ac parum intento facti. 6 Ordo eſt: Ac *ipſi milites utrorumque*, poſtquam erant inter ſe haud procul, nocte obſcurâ, adventare ſtrepitu, veluti hoſtes, *&* facere alteri apud alteros ſimul formidinem & tumultum. 7 Pedum ſonitu. 8 Adventabant, ſcil. ad Metellum, & exercitum ejus. 9 Id eſt, ſibi mutuò. 10 Per imprudentiam, quia ſe invicem non cognoſcebant. 11 Commiſſum. 12 Miſeratione dignum, ut ſc. ſe mutuò interficerent, cum omnes eſſent Romani. 13 Niſi. 14 Ex utrâque parte, ſc. tam à Metello, quam à Rutilio. 15 Indagaviſſent. 16 Hoc eſt, loco metus ſeu formidinis. 17 Compellant. 18 Quæ acta erant: nam utrique hoſtem ſuperaverant. 19 Narrant. 20 Effert, extollit. 21 Certè. 22 Etiam. 23 Vituperant, efficiunt ut etiam boni malè audiant. 24 Scilicet in caſtris Rutilii. 25 Quatuor diebus. 26 Vulneratos. 27 Accuratè recreat. 28 Sicut in militiâ fieri ſolet. 29 Id eſt, in oratione, quam ad univerſos habuit milites. 30 Id eſt, ad prædam obtinendam. 31 Ordo eſt: Tamen miſit, interim transfugas, & alios opportunos *ad hoc*, exploratum, ubi gentium, aut quid agitaret Jugurtha, an eſſet cum paucis, an haberet exercitum, *&* uti victus gereret ſeſe. 32 Hoc eſt, eos, qui à Jugurthâ ad ſe fugerant. 33 Idoneos ad hoc. 34 Quomodo. 35 Seipſum haberet. 36 Jugurtha.

[1] ſaltuoſa, & natura munita receperat: ibique[2] cogebat exercitum numero hominum [3] ampliorem, ſed [4] hebetem, infirmumque agri ac pecoris magis, quam belli, cultorem. [5] Id ea gratia [6] eveniebat, quod præter equites regios nemo omnium Numida ex fuga regem ſequitur. quo cujuſque animus fert, eo diſcedunt. neque id flagitium militiæ ducitur: ita ſe mores habent: Igitur Metellus, ubi videt [7] etiam tum [8] regis animum ferocem eſſe; bellum renovari, quod niſi [9] ex illius lubidine geri non poſſet: præterea [10] iniquum certamen ſibi cum hoſtibus; minore [11] detrimento illos vinci, quam ſuos [12] vincere: ſtatuit non prœliis, neque acie, ſed alio more bellum gerendum. Itaque in loca Numidiæ opulentiſſima pergit: agros vaſtat: multa caſtella, & oppida, [13] temere munita, aut ſine [14] præſidio, capit, incenditque: [15] puberes interfici jubet, alia omnia militum [16] præda eſſe. Ea formidine multi [17] mortales Romanis dedit [18] obſides: frumenti, & alia, quæ uſui forent, [19] affatim [20] præbita: ubicumque [21] res poſtulabat, [22] præſidium [23] impoſitum. Quæ negotia multo magis, quam prœlium male pugnatum [24] ab ſuis, [25] regem terrebant. [26] Quippe cujus ſpes omnis in fuga ſita erat, [27] ſequi cogebatur; & qui ſua loca defendere nequiverat, in [28] alienis bellum gerere. Tamen [29] ex inopia, quod optimum videbatur, conſilium capit: [30] exercitum plerumque [31] in iiſdem locis operiri jubet: ipſe cum delectis equitibus Metellum ſequitur: [32] nocturnis & aviis itineribus [33] ignoratus Romanos [34] palautes repente [35] aggreditur.

1 Saltuum & foſſarum plena. 2 Congregabat, colligebat. 3 Majorem, quam ſcilicet prius habuerat. 4 Stupidum. 5 Quòd ſc. alium non haberet exercitum. 6 Accidebat. 7 Cùm victus eſſet. 8 Jugurthæ. 9 Secundum placitum Jugurthæ, id eſt, quemadmodum ipſe vellet: quia non poſſet eum compellere, cum eſſet in locis ſaltuoſis, inacceſſibilibus, & natura munitis. 10 Inutile. 11 Damno. 12 Sc. *hoſtes*: quia cum Jugurtha nihil haberet quod perdat, præter milites hebetes ac rudes, plus detrimenti victores facerēt, quàm victi. 13 Inconſultè, malè. 14 Cuſtodia militum. 15 Exiſtentes in flore vitæ ſuæ. 16 Ad prædam. 17 Numidæ. 18 Ad fidem ſervandam. 19 Abundè. 20 Data à Romanis. 21 Commoditas. 22 Cuſtodia, & defenſio oppidorum per milites Romanos 23 A Metello ſcil. 24 Militibus. 25 Id eſt, regi Jugurthæ terrorem ac metum incutiebant. 26 Quia. 27 Exercitum Metelli vaſtantem. 28 Sc. *locis*, quæ jam Metellus occupaverat. 29 Prout erat inops conſilii. 30 Id eſt, maximam partem exercitus. 31 In quibus eum conſtituerat. 32 Hoc eſt, profectionibus noctu factis, & per loca viis ſtratis carentia. 33 Sc. adeſſe, ſeu ſequi. 34 Hùc & illùc oberrantes ad prædam agendam. 35 Invadit.

[1]Eorum plerique[2]inermes cadunt, multi capiuntur: nemo omnium [3] intactus profugit. & Numidæ, prius quam ex caſtris[4]ſubveniretur, ſicuti[5] juſſi erant, in proximos colles diſcedunt. Interim Romæ gaudium[6] ingens ortum cognitis Metelli rebus: [7]uti ſeque, & exercitum more[8]majorum[9]gereret; in[10]adverſo loco victor tamen virtute fuiſſet; hoſtium agro potiretur; Jugurtham, magnificum ex[11]Auli ſocordia, ſpem ſalutis in ſolitudine, aut fuga coegiſſet habere: Itaque Senatus, ob ea feliciter acta, diis immortalib'[12]ſupplicia decernere: [13]civitas trepida antea, & ſolicita de belli evẽtu, læta[14]agere: de Metello fama præclara eſſe. Igitur [15] eo intentior ad victoriam niti: omnibus modis feſtinare: cavere tamen[16]necubi hoſti [17] opportunus fieret: [18]meminiſſe poſt gloriã invidiam ſequi. Ita, [19]quo clarior,[20]eo magis anxius erat: neque poſt inſidias Jugurthæ[21]effuſo exercitu prædari. ubi frumento, aut pabulo opus erat, cohortes cum omni equitatu[22]præſidium agitabant: exercit' partem ipſe, reliquos Marius ducebat. Sed [23] igni magis, quam[24] præda, ager vaſtabatur. Duobus locis [25] haud longè inter ſe [26] caſtra faciebant. Ubi vi opus erat, [27] cuncti aderant: ceterum, quo fuga, atque formido latius creſceret, [28] diverſi [29] agebant. Eo tempore Jugurtha per colles ſequi: tempus, aut locum pugnæ quærere: qua venturum [30] hoſtem audierat, pabulum, & aquarum fontes, [31] quorum[32]pænuria erat, corrumpere: [33]modo ſe Metello, interdum Mario oſtendere; poſtremos in agmine[34]tentare, ac ſtatim in colles regredi: rurſus[35]aliis, [36] poſt aliis minitari: neque prœlium facere, neque otium pati, tantummodo hoſtem ab incepto retinere.

1 Romanorum. 2 Non habentes arma interficiuntur. 3 Illæſus. 4 Auxilium ferretur. 5 Jugurthâ in inſidiis latente. 6 Maximum. 7 Quomodo. 8 Priſcorum imperatorum. 9 Exerceret. 10 Contrario. 11 Fratris Albini. 12 Supplicationes ob præclara Metelli geſta. 13 Multitudo civium. 14 Agebat, vivebat. 15 Propterea, quia ſcilicet de eo erat fama præclara. 16 Id eſt, ne alicubi. 17 Idoneus ad inſidias explendas. 18 Meminerat, ſeu memor erat. 19 Quantò. 20 Tantò. 21 Diſperſo. 22 Cuſtodiam eorum, qui frumentatum miſſi erant. 23 Combuſtione tuguriorum. 24 Deprædatione. 25 Non procul diſtantibus. 26 Caſtra metati ſunt, ſcil. Metellus & Marius. 27 Utriusque ſcil. exercitus. 28 In diverſa loca diviſi. 29 Scilicet *excurſiones ſuas.* 30 Metellum ſcilicet cum ſuis. 31 Fontium.

32 Difficultas inveniendorum. 33 Interdum. 34 Tentabat. laceſſebat. 35 Aliquibus. 36 Poſteà.

56 [1] Romanus imperator ubi ſe [2] dolis fatigari videt, neque ab hoſte [3] copiam pugnandi fieri: urbem magnam, & in ea parte, qua ſita erat, [4] arcem regni, [5] nomine [6] Zamam, [7] ſtatuit oppugnare; ratus id, quod negotium [8] poſcebat, Jugurtham [9] laborantibus ſuis [10] auxilio venturum, [11] ibique prœlium fore. At [12] ille, quæ parabantur, [13] à perfugis edoctus, magnis itineribus Metellum antevenit: [14] oppidanos hortatur, mœnia defendant, additis [15] auxilio perfugis: [16] quod genus ex [17] copiis regis, quia [18] fallere nequibat, [19] firmiſſimum erat. præterea pollicetur, [20] in tempore ſemet cum exercitu [21] affore. Ita [22] compoſitis rebus in loca [23] quam maxime occulta diſcedit; ac paullo poſt cognoſcit, Marium [24] ex itinere [25] frumentatum cum paucis cohortibus Siccam [26] miſſum: quod oppidum primum omnium poſt [27] malam pugnam ab rege defecerat. [28] Eo cum delectis equitibus [29] noctu [30] pergit, & jam [31] egredientibus Romanis in porta pugnam facit: ſimul magna voce Siccenſes hortatur, uti [32] cohortes ab tergo [33] circumveniant: fortunam illis præclari facinoris [34] caſum dare: ſi [35] id fecerint; poſtea ſeſe in regno, illos in libertate ſine metu [36] ætatem acturos, ac ni Marius [37] ſigna [38] inferre, atque evadere [39] oppido properaviſſet, profecto [40] cuncti, aut magna pars Siccenſium, [41] fidem mutaviſſent. Tanta [42] mobilitate ſeſe Numidæ gerunt. Sed milites Jugurthini paulliſper ab rege ſuſtentati, poſtquam majori vi [43] hoſtes urgent, paucis [44] amiſſis [45] profugi diſcedunt.

57 [46] Marius ad Za-

1 Metellus. 2 Fraude Jugurthæ. 3 Facultatem. 4 Præcipuum munimentum. 5 Sic nominatam 6 Africæ urbem, quinque dierum itinere à Carthagine diſtantem versùs Occidentem. 7 Conſtituit 8 Poſtulabat. 9 Periclitantibus in neceſſitate poſitis. 10 In auxilium. 11 Tum, cùm ſc. Jugurtha laborantibus ſuis auxilio veniret. 12 Jugurtha. 13 Id eſt, ab iis, qui, relictis Romanis, ad Jugurtham fugerant. 14 Zamenſes 15 Ad auxilium oppidanorum. 16 Sc. perfugarum. 17 Exercitu. 18 Quia Romani eos ſummo proſequebantur odio ob perfugium. 19 Fideliſſimum. 20 Satis tempeſtivè. 21 Affuturum. 22 Conſtitutis. 23 Summoperè. 24 Profectione, dùm proficiſcerentur Zamam. 25 Ad frumentum colligendum, & vehendum ad exercitum. 26 A Metello. 27 Infelicem. 28 Id eſt, ad illud oppidum Siccam. 29 Nocturno tempore. 30 Jugurtha. 31 Hoc eſt, cum Romani egrederentur cum frumento. 32 *Romanas.* 33 Aggrediantur & opprimant. 34 Occaſionem. 35 Nempe ſi Romanos circumvenerint & oppreſſerint. 36 Victuros. 37 Vexilla. 38 Contra Jugurtham in portis inſtantem. 39 Siccâ. 40 Siccenſes. 41 Hoc eſt, occiſo Mario, cum militibus ejus ad Jugurtham profugiſſent. 42 Mutabilitate. 43 Romani. 44 Occiſis. 45 Fugientes. 46 Qui jam victor erat.

bidinis, & divitiarum victor tantummodo [1] gloriæ avidus. Sed [2] is natus, & [3] omnem pueritiam [4] Arpini [5] altus, ubi primum ætas militiæ patiens fuit, ſtipendiis faciundis, non [6] Græca facundia, neque urbanis munditiis ſeſe exercuit: ita inter [7] artes bonas [8] integrum ingenium brevi adolevit. Ergo ubi primum tribunatum militum [9] à populo petit, notus [10] pleriſque faciem ejus ignorantibus facile per omnes tribus [11] declaratur. Deinde [12] ab eo magiſtratu, [13] alium poſt alium ſibi [14] peperit: ſemperque in [15] poteſtatibus eo modo [16] agitabat, ut ampliore, quam gerebat, dignus [17] haberetur. tamen [18] is [19] ad id locorum [20] talis vir (nam poſtea ambitione præceps datus eſt) conſulatum appetere non audebat. Etiam tum [21] alios magiſtratus plebs, conſulatum nobilitas inter ſe [22] per manus tradebat. [23] Novus nemo tam clarus, neque [24] tam egregiis factis erat, quin is in-

1 Cupidus honoris, ambitioſus. 2 Marius. 3 Totam. 4 Civitatis Campaniæ, ex quà orti fuère M. Tullius Cicero, Plautus Comicus, & hic C. Marius. Undè *Arpinas* ſignificat eum, qui Arpini natus eſt. 5 Educatus, nutritus. Marium autem Arpinatem fuiſſe etiam ſcribit Valerius Maximus, lib. VI. c. IX. *Jam C. Marius maxima Fortunæ luctatio eſt. Omnes enim ejus impetus tam corporis quam animi robore fortiſſimè ſuſtinuit. Arpini honoribus judicatus inferior, quæſturam Romæ petere auſus eſt. Patientiâ deinde repulſarum irrupit magis in Curiam, quam venit.* Et paulò poſt: *Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romæ, tamque faſtidiendo candidato, ille Marius evaſit, qui Africam ſubegit, Jugurtham regem antè currum egit, qui Teutonorum, Cimbrorumque exercitus delevit* 6 Græcæ linguæ. 7 Exercitia honeſta. 8 Inviolatum. 9 Romano. 10 Id eſt, cùm plurimi eum nunquam cognoviſſent, niſi ex fama. 11 Enunciatur tribunus. 12 Id eſt, poſt magiſtratum tribunitium. 13 Magiſtratum. 14 Acquiſivit. 15 Magiſtratibus. 16 Seſe gerebat. 17 Æſtimaretur. 18 Marius. 19 Uſque ad id tempus. Præpoſitio *ad*, acuſativo juncta, propinquitatem ſignificat, eamque frequentiſſimè conjunctam cum motu ad locum, vel ad perſonam. Cic. Veniſti *ad fretum* per Mauritaniam. Ter. Venit *ad me* Chremes poſtridiè: ſic, *ad focum* ſedere. In hoc itaque differt à præpoſitione (*apud*) quòd hæc nunquam motum neque ad locum, neque ad perſonam importet: *Ad* verò frequentiſſime motui ſervit. Sic dicitur, *ad* populum loqui. Aliquando *ad* ponitur pro circa. Cic. *Ad* quæ tempora te exſpectem, facias me certiorem. Pro propter. Liv. Inde cùm aliæ boves quædam *ad* deſiderium (ut fit) relictarum mugiiſſent: id eſt, propter deſiderium, vel præ deſiderio. Pro ſecundum, & ſignificat ſimilitudinem: ut, *ad* normam dirigere, *ad* hunc modum aliquid facere, *ad* nutum alterius obſequi. Pro uſque ad. Cic. *Ad* lucem dormire: *ad* multam noctem vigilare. Liv. *Ad* lucem acerrimè pugnatum eſt. Pro ſuper: ut, hoc recipio *ad* me. Jungitur & cum gerundiis in dum. Ter. Nec ſatis *ad* objurgandum cauſæ. Dicitur etiam *ad tempus*, quod plerumque ſignificat ad ſpatium temporis: ut, ſilebo *ad tempus*: id eſt, uſque ad tempus quoddam. Sic dicitur ad *unguem*, id eſt, exquiſitâ diligentiâ, atque exactiſſima cura. 20 Tam præclarus. 21 Inferiores conſulatus. 22 Per ſucceſſionem: ſolebant enim conſules, conſulatum deponentes, alii nobili ſuum tradere conſulatum. 23 Ignobilis, qui non eſſet patritius. 24 Fecerat tam egregia facta.

1 Conſu

[1]magna pars[2] vulnerati, aut occiſi. Ceterum ex omni multitudine non amplius quadraginta memores[3] nominis Romani,[4] grege facto locum capere paulo,[5] quam alii,[6] editiorem: neque[7] inde[8] maxima vi[9] depelli quiverunt: ſed tela[10] eminus[11] miſſa remittere,[12] pauci[13] in pluribus minus fruſtrati: ſin Numidæ propius acceſſiſſent,[14] ibi[15] vero[16] virtutem oſtendere; & eos maxima vi cædere, fundere, atque[17] fugare. Interim Metellus, cum[18] acerrime[19] rem gereret, clamorem & tumultum hoſtilem à tergo[20] accepit: dein,[21] converſo equo animadvertit fugam[22] ad ſe verſum fieri.[23] quæ res indicabat[24] populares eſſe. Igitur[25] equitatum omnem ad caſtra[26] propere mittit, ac ſtatim C. Marium cum cohortibus[27] ſociorum;[28] eumque lacrumans per amicitiam, perque rempublicam obſecrat, ne[29] quam contumeliam remanere in exercitu[30] victore,[31] ne-ve[32] hoſtes[33] inultos abire[34] ſinat.[35] ille brevi[36] mandata efficit. At Jugurtha munimento caſtrorum impeditus, cum[37] alii ſuper vallum præcipitarentur, alii in[38] anguſtiis ipſi ſibi properantes[39] officerent, multis amiſſis in loca munita ſeſe recepit. Metellus,[40] infecto negotio, poſtquam nox aderat, in caſtra cum exercitu revertitur. Igitur poſtero die, prius quam ad[41] oppugnandum egrederetur,[42] equitatum omnem in ea par-

1 Id eſt, milites magnâ ex parte. 2 *Pro* vulnerata aut occiſa. Et eſt figura, quæ à Grammaticis vocatur *Syntheſis*, quâ adjectivum & ſubſtantivum ſæpè in genere & numero diſſentiunt: nempe diſſentit adjectivum à ſubſtantivo expreſſo; ſed conſentit cum intellecto. Sic Liv. lib. 10. *Duo millia* Etruſcorum *caſi*. Sic Ter. Ubi illic *ſcelus* eſt, *qui* me perdidit. Hic conſtructio non ad expreſſam vocem *ſcelus*, ſed ad *ſceleſtus*, qui menti obſervatur, refertur. 3 Laudis ac famæ Romanorum. 4 Globo, cætu. 5 Sc. *ceperant*? An, *alii loci eſſent*? 6 Altiorem. 7 Ab eo loco editiori. 8 Maximo impetu militum Jugurthinorum. 9 Deturbari. 10 E longinquo. 11 A militibus Jugurthinis. 12 Hoc eſt, cum eſſent pauci, ac proinde magis extra teli jactum eſſent. 13 Id eſt, remittendo tela in plures. 14 Tum, cum congrederentur cum hoſtibus ſuis. 15 Maximè. 16 Fortitudinem ſuam. 17 Fugabant, in fugam conjiciebant. 18 Valdè, acriter, & ſtrenuè. 19 Oppugnationem oppidi. 20 Scilicet *auribus*, id eſt, audivit. 21 Scilicet ad clamorem. 22 Versùs ad ſe. 23 Quod ſcilicet fugâ ad ſe verſum fieret. 24 Hoc eſt, de populo ſuo. 25 Equites omnes. 26 Subitò. 27 Scilicet equitum, quos ſocii populi Romani auxilio miſerunt. 28 C. Marium. 29 Aliquam. 30 Qui priùs victor fuerat. 31 Vel ne. 32 Jugurthinos. 33 Impunitos. 34 Patiatur. 35 Marius. 36 Juſſa Metelli. 37 Quidam ex equitibus Numidicis. 38 Portarum. 39 Nocêrent. 40 Hoc eſt, expugnatione non perfectâ, ſive obtentâ. 41 Scilicet oppidum. 42 Equites omnes.

te, [1] qua regis adventus erat, [2] pro caſtris [3] agitare jubet: [4] portas, & [5] proxima loca tribunis [6] diſpertit: dein ipſe pergit ad oppidum, atque uti [7] ſuperiore die, murũ aggreditur. Interim Jugurtha ex occulto repente [8] noſtros invadit. qui in [9] primo [10] locati fuerant, pauliſper territi [11] perturbantur: [12] reliqui cito [13] ſubveniunt. Neque diutius [14] Numidæ reſiſtere [15] quiviſſent, ni pedites cum equitibus permixti magnam [16] cladem in congreſſu facerent: [17] quibus [18] illi freti, non ut equeſtri prœlio ſolet, ſequi, dein cedere, ſed [19] adverſis equis concurrere, implicare, ac perturbare [20] aciem: ita, [21] expeditis peditib' ſuis, [22] hoſtes pæne victos dare. Eodem tempore apud [23] Zamam magna vi [24] certabatur. [25] Ubi [26] quiſque legatus, aut tribunus [27] curabat, eo acerrime niti, neque alius in alio magis quam in ſeſe, ſpem habere: pariterque [28] oppidani agere, pugnare aut parare omnibus locis: avidius alteri alteros [29] ſauciare, quam ſemet tegere. clamor permixtus, [30] hortatione, [31] lætitia, [32] gemitu: item ſtrepitus armorum ad cælum ferri: tela [33] utrimque volare. Sed illi, qui mœnia defenſabant, ubi [34] hoſtes paullulum modo [35] pugnam remiſerant, intenti [36] prœlium equeſtre [37] proſpectabant. [38] Eos, [39] uti quæque Jugurthæ res erant, lætos modo, modo pavidos [40] animadverteres: ac, [41] ſic ubi audiri à ſuis, aut cerni poſſent, monere alii, alii hortari, aut manu [42] ſignificare, aut ni-

1 Id eſt, quà putabat regem Jugurtham ſuis auxilio adventurum. 2 Antè caſtra. 3 Res ſuas agere, & curare. 4 Caſtrorum. 5 An *portu*, an *adventui regis?* 6 Dividit. 7 Hoc eſt, priori die, ſcilicet *aggreſſus erat* 8 Intellige milites Romanos, atque equites pro caſtris agitantes. 9 Scilicet *loco*. 10 Conſtituti à Metello. 11 Diſſipantur. 12 Milites Romani. 13 Auxilium ferunt. 14 Milites Jugurthini. 15 Potuiſſent. 16 Stragem Romanorum. 17 Peditibus. 18 Milites Jugurthini. 19 Ex adverſo venientibus. 20 Romanorum. 21 Leviter armatis, & ita ad curſum expeditis. 22 Id eſt, efficiebant ut hoſtes ferme vicerint Romanos. 23 Oppidum Numidiæ, quinque dierum itinere à Carthagine diſtantem. 24 Pugnabatur à Romanis. 25 Apud quod oppidum. 26 Romanorum. 27 Res ſuas, aut negotium ſuum bene gerebat: ſic ſuprà: *legatis imperat, ubi quiſque curaret.* 28 Zamenſes. 29 Sauciabant, vulnerabant. 30 Sociorum. 31 Vincentium. 32 Morientium. 33 Ab utràque parte. 34 Romani. 35 A pugna abſtinebant. 36 Quod commiſſum erat ab equitibus Jugurthæ. 37 E longinquo ſpectabant. 38 Oppidanos. 39 Hoc eſt, prout res Jugurthæ proſperæ erant ac adverſæ. 40 Id eſt, quilibet poſſet animadvertere. 41 Si alicubi. 42 Significabant, ſignum dabant.

ti corporibus: huc & illuc, quaſi [1] vitabundi, aut jacientes tela, [2] agitare. Quod ubi Mario cognitum eſt, (nam is in ea parte curabat) [3] conſulto [4] lenius agere, ac [5] diffidentiam rei ſimulare: [6] pati Numidas ſine tumultu, [7] regis prœlium [8] viſere. Ita, illis [9] ſtudio ſuorum adſtrictis, repente magna vi murum aggreditur: & jam ſcalis egresſi milites prope [10] ſumma ceperant, [11] cum oppidani concurrunt, lapides, ignem, alia præterea tela [12] ingerunt. [13] Noſtri primo [14] reſiſtere: dein, ubi unæ, atque alteræ ſcalæ [15] comminutæ; qui [16] ſuperſteterant [17] afflicti ſunt: cæteri, quo quisque modo potuere, pauci [18] integri, [19] magna pars [20] confecti vulneribus, [21] abeunt. Deinde utrimque prœlium nox [22] diremit. Metellus poſtquam videt fruſtra [23] inceptum; neque oppidum capi, neque Jugurtham, niſi ex inſidiis, aut [24] ſuo loco pugnam facere; & jam æſtatem [25] exactam eſſe; ab Zama diſcedit: in iis urbibus, quæ ab ſeſe [26] defecerant, ſatiſque munitæ [27] loco, aut [28] mœnibus erant, præſidia imponit. [29] Ceterum exercitum in [30] provinciam, quæ proxima eſt Numidiæ, [31] hyemandi gratia collocat. Neque [32] id tempus, [33] ex aliorum more quieti, aut luxuriæ concedit, ſed, quoniam [34] armis bellum parum [35] procedebat, inſidias [36] regi per [37] amicos tendere, & [38] eorum perfidia [39] pro armis uti parat. Igitur Bomilcarem, qui Romæ cum Jugurtha fuerat, & inde clam, [40] vadibus datis, [41] de Maſſivæ nece, [42] judiciū fugerat, [43] quod [44] ei

1 Vitantes tela inimicorum. 2 Agitabant, ſcilicet *ſe*. 3. Ex induſtriâ. 4 Remiſſius, minus aſperè. 5 Deſperationem ex pugnationis 6 Patiebatur, ſinebat. 7 Jugurthæ. 8 Vidêre. 9 Id eſt, vehemēter intētis favore & affectu ſuorū. 10 Summitatem. 11 Quando. 12 Jaciunt in Romanos. 13 Romani. 14 Reſiſtebant impetui oppidanorum. 15 Fractæ. 16 Sc. *ſuper ſcalas* 17 Decuſſi, oppreſſi. 18 Illæſi, non vulnerati. 19 Illi magnâ ex parte. 20 Debilitati, exhauſti. 21 Diſcedunt ab opgugnatione. 22 Diſrupit. 23 De oppugnatione. 24 Sibi opportuno. 25 Tranſactam, præteriiſſe. 26 Id eſt, per defectionem ſe reliquerant, & Jugurthæ partes ſecuti erant. 27 Situ naturali. 28 Munitionibus murorum. 29 Reliquam partem exercitus, quam non imponebat oppidis præſidio. 30 Africanam. 31 Hyemis tranſigendæ. 32 Hyemationis. 33 Sicut alii imperatores facere ſolent, qui res ſuas negligentius agunt, uti vidêre erat in exemplo Albini & Auli. 34 Vi armorum. 35 Succedebat: 36 Jugurthæ. 37 Jugurthæ, quos ſperabat eſſe parum fideles. 38 Amicorum regis. 39 Loco armorum. 40 Quinquaginta à Jugurthâ pro ſe & pro eo. 41 Quam ſuprà vidimus Bomilcaris curâ eſſe commiſſam. 42 Sententiam judicum. 43 Quia. 44 Bomilcari.

[1]per maximam amicitiam maxima [2] copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur: ac primo efficit, ut ad ſe colloquendi gratia[3] occultus veniat: dein, [4] fide data, ſi Jugurtham vivum, aut necatum ſibi tradidiſſet, fore, ut illi [5] Senatus impunitatem, & [6] ſua omnia concederet. Facile [7] Numidæ perſuadet, [8] cum ingenio infido, [9] tum metuenti, ne, ſi pax cum Romanis fieret, [10] ipſe [11] per conditiones ad ſupplicium traderetur. [12] Is, ubi primum [13] opportunum fuit, Jugurtham [14] anxium, ac [15] miſerantem fortunas ſuas [16] accedit: [17] monet, atque lacrumans [18] obteſtatur, ut [19] aliquando ſibi liberiſque, & genti Numidarum [20] optime merenti, [21] provideat: omnibus prœliis ſeſe victos, [22] agrum vaſtatum, multos mortales captos, occiſos, regni opes comminutas eſſe: ſatis ſæpe jam & virtutem militum, & fortunam tentatam: caveat, ne illo [23] cunctante, Numidæ ſibi [24] conſulant. [25] His, atque [26] talibus aliis ad deditionem regis animum impellit. Mittuntur ad [27] imperatorem legati, qui Jugurtham [28] imperata facturum dicerent, ac ſine ulla pactione ſeſe, regnumque ſuum in illius fidem tradere. Metellus propere cunctos [29] Senatorii ordinis [30] ex hybernis accerſiri jubet: eorum, atque [31] aliorum, quos idoneos [32] ducebat, conſilium habet. Ita [33] more majorum, ex conſilii decreto, per legatos Jugurthæ imperat, argenti [34] pondo ducenta millia, elephantos omnes, equorum, & armorum aliquantum

1 Hoc eſt, quia Jugurtha ob veterem amicitiam ei maximam fidem habebat. 2 Facultas. 3 Occultè, clam. 4 Cum promiſiſſet. 5 Id eſt, veniam à Senatu de nece Maſſivæ. 6 Id eſt, ad eum pertinentia. Nam omnia, quæ poſſidebat, publica fuiſſent 7 Bomilcari. 8 Partim. 9 Quod majus eſt. 10 Bomilcar. 11 Scil. *pacis*. 12 Bomilcar. Pergit Salluſtius narrare, quibus dolis Bomilcar Jugurtham aggreſſus fuerit, deditionem illi perſuadêre conatus. 13 Commodum, tempeſtivum. 14 Sollicitum de futuro eventu. 15 Deplorantem infortunia ſua. 16 Adit. 17 Bomilcar Jugurtham. 18 Precatur. 19 Tandem. 10 Scilicet *de ſe*, quòd fidem ſuam ſervaverit,

Benè mereri de aliquo, eſt conferre in aliquem beneficium; & tum habet ablativum, cum præpoſitione *de*: Virg. *Si benè* quid *de te merui*. Sic *malè mereri de aliquo*, eſt aliquid mali conferre in aliquem: ut apud Cic. Nam quo animo in hominem petulantem, & *malè de nobis meritum*, eſſe debuimus? *Merêri* & *merêre* propriè ſignificat aliquid facere, quamobrem dignus ſim vel præmium accipere, vel pœnam pati. 21 Proſpiciat. 22 Numidicum. 23 Morante. 24 De ſalute proſpiciant, provideant. 25 Rationibus, verbis. 26 Similibus. 27 Metellum. 28 Quæcunque Metellus imperaret. 29 Intelligit patritios. 30 Id eſt, locis, ubi hyemabant. 31 Alterius ordinis 32 Æſtimabat. 33 Id eſt, ſicut priſci Romani imperare ſoliti erant. 34 Librarum argenti.

1 Me-

Quæ poſtquam ſine mora facta ſunt, [1] jubet perfugas omnes vinctos [2] adduci. Eorum magna pars, uti juſſum erat, adducti: pauci, cum primum [3] deditio cœpit, ad regem Bocchum in Mauritaniam abierant. Igitur Jugurtha, ubi [4] armis, [5] viriſque, & [6] pecunia [7] ſpoliatus eſt, cum ipſe [8] imperandum Tiſidium vocaretur, rurſus cœpit [9] flectere animum ſuum, & [10] ex mala conſcientia [11] digna timere. Denique, multis diebus [12] per dubitationem conſumptis, cum [13] modo tædio rerum adverſarum omnia bello [14] potiora [15] duceret: interdum ſecum ipſe reputaret, quam gravis [16] caſus in ſervitium ex regno foret; multis, magniſque præſidiis [17] ne quicquam perditis, de integro bellum ſumit. Et Romæ Senatus, [18] de provinciis [19] conſultus, [20] Numidiam Metello [21] decreverat. [22] Per idem tempus [23] Uticæ fortè C. Mario, per [24] hoſtias [25] diis ſupplicanti, magna, atque mirabilia [26] portendi [27] haruſpex dixerat: [28] proinde, quæ animo [29] agitabat, [30] fretus diis ageret: fortunam quam ſæpiſſime experiretur; cuncta proſpere eventura. At [31] illum jam ante, [32] conſulatus ingens [33] cupido exagitabat: [34] ad quem [35] capiundum, præter vetuſtatem familiæ, alia omnia abunde [36] erant; [37] induſtria, probitas, militiæ magna [38] ſcientia, animus [39] belli ingens, domi modicus, lu-

1 Metellus. 2. Sc. *ad ſe*. 3. Sc. *fieri*. 4 Quia elephantos tradiderat Metello, & equos multos. 5 Hoc eſt, perfugis, in quibus ſpes ejus ſita erat 6 Quia ducenta millia pondo argenti ad Metellum miſerat. 7 Privatus. 8 Ut imperio obediret, ſeu imperaretur. 9 Mutare. 10 Quia filios regis Micipſæ occiderat. 11 Sc. *ſupplicia*. 12 Dùm in dubio eſſet. 13 Interdum. 14 Meliora ſc. *eſſe* 15 Putaret. 16 Præcipitatio. 17 Fruſtrà: quia tradiderat præſidia ſua Metello, ut deditionem faceret, cùm tamen (ut mox ſequetur) mutet ſententiam ſuam. 18 Decernendis, ac tradendis in annum futurum. 19 Per conſultationem rogatus. 20 Quia in eâ res ſuas benè geſſerat. 21 Communi decreto attribuerat. 22 Narrat hoc loco Salluſtius facta C. Marii, erga Metellum parum fidi. Ordo eſt: Haruſpex dixerat, magna atque mirabilia portendi C. Mario, ſupplicanti fortè per idem tempus Uticæ diis per hoſtias. 23 Urbis Africæ; in quâ Cato, victo Scipione, mortem ſibi conſcivit, undè *Uticenſis* dictus eſt. 24 Sacrificia ſeu oblationes animalium mactatorum. 25 Id eſt, Deos ſuppliciter precanti. 26 Futura ſignificari, denuntiari. 27 Inſpector extorum harugæ, id eſt, hoſtiæ: de hoc in Catil. ſatis diximus. 28 Ideòque. 29 Cogitabat. 30 Confiſus. 31 Marium. 32 Sc. *adipiſcendi*. 33 Cupiditas vexabat, ac ſollicitum reddebat. 34 Conſulatum. 35 Adipiſcendum. 36 Sc. *Mario*. 37 Ingenii promptitudo. 38 Peritia. 39 Id eſt, cùm eſſet in bello contra hoſtes. Ubi nota (*belli*) adverbialiter poſitum eſſe, ſicut & *domi*.

1 Cupi-

bidinis, & divitiarum victor tantummodo [1] gloriæ avidus. Sed [2] is natus, & [3] omnem pueritiam [4] Arpini [5] altus, ubi primum ætas militiæ patiens fuit, ſtipendiis faciundis, non [6] Græca facundia, neque urbanis munditiis ſeſe exercuit: ita inter [7] artes bonas [8] integrum ingenium brevi adolevit. Ergo ubi primum tribunatum militum [9] à populo petit, notus [10] pleriſque faciem ejus ignorantibus facile per omnes tribus [11] declaratur. Deinde [12] ab eo magiſtratu, [13] alium poſt alium ſibi [14] peperit: ſemperque in [15] poteſtatibus eo modo [16] agitabat, ut ampliore, quam gerebat, dignus [17] haberetur. tamen [18] is [19] ad id locorum [20] talis vir (nam poſtea ambitione præceps datus eſt) conſulatum appetere non audebat. Etiamtum [21] alios magiſtratus plebs, conſulatum nobilitas inter ſe [22] per manus tradebat. [23] Novus nemo tam clarus, neque [24] tam egregiis factis erat, quin is in-

1 Cupidus honoris, ambitioſus. 2 Marius. 3 Totam. 4 Civitatis Campaniæ, ex quâ orti fuêre M. Tullius Cicero, Plautus Comicus, & hic C. Marius. Undè *Arpinas* ſignificat eum, qui Arpini natus eſt. 5 Educatus, nutritus. Marium autem Arpinatem fuiſſe etiam ſcribit Valerius Maximus, lib. VI. c. IX. *Jam C. Marius maxima Fortunæ luctatio eſt. Omnes enim ejus impetus tam corporis quam animi robore fortiſſimè ſuſtinuit. Arpini honoribus judicatus inferior, quæſturam Romæ petere auſus eſt. Patientiâ deinde repulſarum irrupit magis in Curiam, quam venit.* Et paulò poſt: *Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romæ, tamque faſtidiendo candidato, ille Marius evaſit, qui Africam ſubegit, Jugurtham regem antè currum egit, qui Teutonorum, Cimbrorumque exercitus delevit* 6 Græcæ linguæ. 7 Exercitia honeſta. 8 Inviolatum. 9 Romano. 10 Id eſt, cùm plurimi eum nunquam cognoviſſent, niſi ex fama. 11 Enunciatur tribunus. 12 Id eſt, poſt magiſtratum tribunitium. 13 Magiſtratum. 14 Acquiſivit. 15 Magiſtratibus. 16 Seſe gerebat. 17 Æſtimaretur. 18 Marius. 19 Uſque ad id tempus. Præpoſitio *ad*, acuſativo juncta, propinquitatem ſignificat, eamque frequentiſſimè conjunctam cum motu ad locum, vel ad perſonam. Cic. Veniſti *ad fretum* per Mauritaniam. Ter. Venit *ad me* Chremes poſtridiè: ſic, *ad focum* ſedere. In hoc itaque differt à præpoſitione (*apud*) quòd hæc nunquam motum neque ad locum, neque ad perſonam importet: *Ad* verò frequentiſſime motui ſervit. Sic dicitur, *ad* populum loqui. Aliquando *ad* ponitur pro circa. Cic. *Ad* quæ tempora te exſpectem, facias me certiorem. Pro propter. Liv. Inde cùm aliæ boves quædam *ad* deſiderium (ut fit) relictarum mugiiſſent: id eſt, propter deſiderium, vel præ deſiderio Pro ſecundum, & ſignificat ſimilitudinem: ut, *ad* normam dirigere, *ad* hunc modum aliquid facere, *ad* nutum alterius obſequi. Pro uſque ad. Cic. *Ad* lucem dormire: *ad* multam noctem vigilare. Liv. *Ad* lucem acerrimè pugnatum eſt. Pro ſuper: ut, hoc recipio *ad* me. Jungitur & cum gerundiis in dum. Ter. Nec ſatis *ad* objurgandum cauſæ. Dicitur etiam *ad tempus*, quod plerumque ſignificat ad ſpatium temporis: ut, ſilebo *ad tempus*: id eſt, uſque ad tempus quoddam. Sic dicitur ad *unguem*, id eſt, exquiſitâ diligentiâ, atque exactiſſima cura. 20 Tam præclarus. 21 Inferiores conſulatus. 22 Per ſucceſſionem: ſolebant enim conſules, conſulatum deponentes, alii nobili ſuum tradere conſulatum. 23 Ignobilis, qui non eſſet patritius. 24 Fecerat tam egregia facta.

1 Conſulari. 2 Contaminatus. 3 Æſtimaretur. 4 Effata, reſponſa. 5 Ad idem. 6 Pertinère, ſpectare: nempe ad conſulatum. 7 Ad quod. 8 Se *conſulatum*. 9 Dimiſſionem, licentiam: ut apud Suet. in Cæſare c. 70. *Miſſionem* continuò efflagitavit. Hujuſmodi *miſſionum* in re militari multa ſunt genera. Eſt enim *miſſio honeſta*, quæ emeritis ſtipendiis ab Imperatore indulgetur. Eſt *Cauſaria*, quâ quis propter valetudines à laboribus militiæ ſolvitur. Undè *Cauſarii milites* à Livio dicuntur. Eſt & *ignominioſa*, cùm quis propter delictum ſacramento ſolvitur. Denique eſt & *miſſio gratioſa*, quæ per ambitionem & gratiam impetrata eſt.

dignus[1] illo honore, & quaſi[2] pollutus[3] haberetur. Igitur, ubi Marius haruſpicis[4] dicta[5] eodem[6] intendere videt,[7] quo cupido animi hortabatur; ab Metello[8] petundi gratia[9] miſſionem[10] rogat:[11] cui quamquam virtus, gloria, atque alia optanda[12] bonis[13] ſuperabant, tamen inerat contemtor animus, & ſuperbia, commune[14] nobilitatis malum. Itaq; primum[15] commotus[16] inſolita re, mirari[17] ejus[18] conſilium, & quaſi per amicitiam monere, ne tam[19] prava inciperet,[20] neu[21] ſuper fortunam[22] animum gereret: non omnia[23] omnibus[24] cupienda eſſe: debere illi res ſuas ſatis placere: poſtremo caveret id petere à populo Romano, quod illi[25] jure negaretur. Poſtquam hæc atque alia talia[26] dixit, neque animus Marii[27] flectitur; reſpondit, ubi primum potuiſſet per negotia publica, facturum ſeſe[28] quæ peteret. ac poſtea ſæpius[29] eadem poſtulanti[30] fertur dixiſſe, ne feſtinaret[31] abire: ſatis[32] mature[33] [33] illum cum filio ſuo conſulatum petiturum. [34] Is eo tempore in[35] contubernio patris[36] ibidem[37] militabat,[38] annos nat' circiter XX. [39] quæ res Mariũ[40] cum pro honore, quem affectabat,[41] tum contra Metellum vehementer[42] accenderat. Ita[43] cupidine, atque ira[44] peſ-

10 Petit. 11 Metello. 12 Id eſt, à bonis viris. 13 Supererant. 14 Nobilium. 15 Perculſus, ſcilicet Metellus. 16 Quia ſcilicet homo novus volebat petere conſulatum. 17 Marii. 18 Propoſitum. 19 Ab officio ſuo aliena. 20 Ne ve. 21 Id eſt, ultrà quam fortuna pateretur, hoc eſt, ne animum majorem haberet, quàm ſtatui ſuo conveniret. 22 Animoſitatem. 23 Ab omnibus. 24 Id eſt, debêre cupi. 25 Meritò: quia erat homo novus. 26 Metellus ſcilicet. 27 Ab incepto. 28 Id eſt, miſſionem conſulatus petendi gratiâ. 29 Eandem miſſionem. 30 Dicitur. 31 Scilicet ad conſulatum petendum. 32 Tempeſtive. 33 Marium. 34 Filius Metelli. 35 Tabernaculo. Hinc *contubernales*, qui iiſdem utuntur contuberniis. 36 In eodem loco, in Numidia ſcilicet. 37 Militiam exercebat, ſtipendia faciebat. 38 Ætas conſularis (teſte Cicerone Philip. 5.) legibus Romanis erat annorum 43 39 Quæ reſponſio Metelli. 40 Partim. 41 Quod majus eſt. 42 Irâ inflammaverat. 43 Honorum. 44 Hæc per appoſitionem adduntur; cupido enim honorum & ira peſſimi ſunt conſultores, hoc eſt, aliis peſſimè conſulentes.

[1] ſeſe parum expurgat, [2] condemnatus, [3] verberatuſque [4] capite pœnas ſolvit.[5] Nam is civis ex Latio erat. [6] Per idem tempus Bomilcar, cujus impulſu Jugurtha [7] deditionem, [8] quam metu [9] deſeruit, incœperat, [10] ſuſpectus [11] regi, & [12] ipſe [13] eum [14] ſuſpiciens, [15] novas res cupere: [16] ad perniciem [17] ejus dolum quærere: [18] diu noctuque [19] fatigare animum: denique, omnia tentando, ſocium ſibi adjungit Nabdalſam, hominem nobilem, magnis opibus [20] clarum, [21] acceptumque [22] popularibus ſuis: [23] qui [24] plerumque [25] ſeor-

conſilio meo; id eſt, ſignificare velis. *Dicere dotem filio*, vel *filia*, eſt promittere in dotem: ut apud Ter. in Heaut. ubi Menedemus Chremetem rogat. Quid *dotis* dicam te *dixiſſe filio*? Et reſpondet Chremes paulò poſt: Sed ita dictu opus eſt, ſi me vis ſalvum eſſe, & rem: & filium, me mea omnia bona *doti dixiſſe illi*; id eſt, in dotem promiſiſſe illi. *Dicere ſacramento* dicebantur milites. cum ad jusjurandum adigebantur, Rempublicam ſe non deſerturos. *Dicere volui*, correctionis genus eſt, cùm quis in loquendo deceptus eſt, ac verbum unum pro altero protulit. A *dico* duo frequentativa derivantur, *dicto* & *dictito*, ſed poſterius potius frequentativum eſt: *dictitare*, enim, eſt frequenter ac paſſim dicere; *dictare* verò, eſt dicere, quod alter ſcribendo excipiat: ut Cicero ad Atticum epiſtolâ quadam teſtatur, ſe illam non *ſcripſiſſe*, ſed deambulantem *dictaſſe*. A quo *dictamen*, quod dictatur: & *dictata*, hoc eſt, themata atque præſcripta, quæ magiſter ludi pueris præbêre conſuevit. Item *dicturio*, quod eſt jam dicere incipio, ſive dicere molior. Hinc *dicacitas*, eſt ſermo cum riſu alios inceſſens. Item *dicteria*, dicta acuta & quodam quaſi aculeo pungentia. Prætereà *Dictator*, quòd à conſule *diceretur*, cujus dicto audientes omnes eſſent, ut Varro teſtatur: ſive à *dictando* jure. *Dictatura* autem ſumma erat poteſtas, habens jus animadvertendi in cujuſque civis Romani caput, nec ab eâ provocandi jus erat. Lictores, & univerſi regum inſignia habebat; nec alio pacto creari ſolebat, quam ſedandæ ſeditionis causâ, ſi qua repentè oborta, ingentem urbi cladem minitari videretur. Alias *Magiſter populi* dictus. *Dictatori* cæteros Magiſtratus eligere lic[e]bat, à quibus *dictandis* quidam volunt *Dictatorem* appellatum. 1 Quia no[n] erat ſatis ad purgationem, dicere, quod eſſet circumventus dolo Numidaru[m] aut quod fuerat invitatus à principe civitatis, quia decet præfectum urbis n[i]miri credere. 2 A prætore. 3 Flagellis cæſus, antequam necaretur. 4 Capitis obtruncatione. 5 Id eſt, erat civis ex Italiâ. Lex enim Porcia civem Romanum interfici vetabat: verum in exilium pelli imperabat: quare autor noſter Turpilium damnatum interfectum aſſerit, eò quòd non civis Romanus, ſed civis ex Latio ſeu Italiâ eſſet. Dictum autem *Latium* putatur à *latendo*, quòd illic atuerit Saturnus, dum Jovem fugeret: undè Ovid. 1. Faſt. *Dicta quoque eſt* Laium *terra*, latente *Deo*. Et Virg. 8. Æneid. loquens de Saturno dicit: —— Latiumque *vocari Maluit*, *his quoniam* latuiſſet *tutus in oris*. 6 Ordo eſt: Bomilcar, cujus impulſu *Jugurtha* inceperat deditionem *facere*, quam de[ſ]eruit metu, ſuſpectus regi, & ipſe ſuſpiciens eum, cupere per idem tempu[s] res novas. 7 Scilicet *facere*. 8 Deditionem. 9 Non perfecit. 10 In ſuſpicionem adductus. 11 Jugurthæ. 12 Jugurtha. 13 Bomilcarem. 14 Suſpectu[m] habens 15 Novum modum tradendi Jugurtham. 16 Interitum. 17 Jugu[r]thæ. 18 Id eſt, per diem & noctem. 19 Fatigabat, laſſabat, varias res cogita[n]do. 20 Celebrem. 21 Gratum, dilectum. 22 Familiaribus ſuis. 23 Nabd[al]ſa. 24 *Ferè*, *ut plurimum*. 25 Separatim.

ob morbos animo parum valido [1] ſecundâ oratione [2] extollit; [3] illum [4] regem, virum ingentem, Maſiniſſæ nepotem eſſe: ſi Jugurtha captus, aut occiſus foret, imperium Numidiæ [5] ſine mora [6] habiturum: [7] id [8] adeo mature poſt evenire, ſi [9] ipſe conſul ad id bellum miſſus foret. Itaque [10] & illum, & equites Romanos, milites, & [11] negotiatores, [12] alios [13] ipſe, [14] pleroſque pacis ſpes impellit, uti Romam ad ſuos [15] neceſſarios aſpere [16] in Metellum de bello ſcribant, Marium imperatorem poſcant. Sic [17] illi à multis mortalibus [18] honeſtiſſima [19] ſuffragatione conſulatus petebatur. ſimul [20] ea tempeſtate plebis, nobilitate [21] fuſa [22] per legem Mamiliam, novos extollebat. Ita Mario cuncta [23] procedere. [24] Interim Jugurtha, poſtquam, [25] omiſſa deditione, bellum incipit, cum magna cura parare omnia, feſtinare, [26] cogere exercitum: civitates, quæ ab ſe defecerant, [27] formidine, aut [28] oſtentando præmia [29] affectare: communire ſuos locos, arma, tela, aliaque, quæ ſpe pacis amiſerat, [30] reficere, aut commercari: [31] ſervitia Romanorum [32] allicere, & [33] eos ipſos, qui in [34] præſidiis erant, pecunia [35] tentare: prorſus nihil intactum, neque quietum pati: cuncta agitare. Igitur Vaccenſes, [36] quo Metellus initio, Jugurtha [37] pacificante, præſidium impoſuerat, fatigati [38] regis [39] ſuppliciis, neque antea

1 Amico, & laude pleno ſermone: Marius enim ea dicebat quæ grata erant Gaudæ. 2 Effert. 3 Gaudam. 4 Scilicet *dicit*. 5 Sine dilatione. 6 Poſſeſſurum. 7 Eam rem, Jugurtham ſc. capi, aut occidi. 8 Valdè. 9 Marius. 10 Marium. 11 Mercatores. 12 Quoſdam. 13 Marius. 14 Plurimos. 15 Conſanguineos. 16 Contra. 17 Mario. 18 Quia non petere conſulatum, ſed ad conſulatum peti ſic videbatur. 19 Favore, conſenſu. *Suffragari* autem eſt ſuffragium ferre, adjuvare, auxilio eſſe. Hinc *ſuffragium* deducitur, quod ſignificat conſenſum, & illas, ut ita dicam, voces, quæ dicebantur in comitiis, & in tabellis deſcribebantur, quibus unuſquiſque voluntatem ſuam de aliquo in magiſtratum eligendo declarabat. 20 Eo tempore. 21 Perterrita. 22 Quam Manlius tribunus plebis tulit, ut, re à nobilibus male geſta, novi ad magiſtratum homines nequaquam admittendi eſſent. 23 Procedebant, ſc. *proſperè*. 24 Dum ſc. Marius conſulatum petebat. *Finita digreſſione facta de ambitione Marii, redit ad ea, quæ Jugurtha fecit.* 25 Quam Bomilcaris ſuaſu inſtituerat facere. 26 Cogebat, congregabat. 27 *Metu, quia infirmis minabatur.* 28 Fortibus ſcil. 29 Affectabat ad ſe attrahere. *Sunt qui hic legant* allectare, hoc eſt, frequenter & ſæpe allicere. 30 Reficiebat, in priſtinum reſtituebat ſtatum. 31 Servos. 32 Alliciebat ad [illegible] libertatem & præmia pollicendo. 33 Milites Romanos. 34 Cuſt[illegible] Tentabat, ſollicitabat. 36 Ad quos. 37 Pacem ac deditio[illegible] Jugurthæ. 39 Supplicationibus.

voluntate [1] alienati, principes civitatis inter ſe [2] conjurant: (nam vulgus, uti plerumque ſolet, & maxime Numidarum, [3] ingenio mobili, ſeditioſum, atque diſcordioſum, erat cupidum novarum rerum, quieti & otio [4] adverſum) dein, compoſitis inter ſe rebus, in diem tertium [5] conſtituunt, [6] quod [7] is [8] feſtus [9] celebratuſque per omnem Africam, [10] ludum, &

1 Facti alieni à rege. 2 Conſpirant de occidendis Romanis. 3 Quod habet ingenium mobile. 4 Inimicum. 5 Cædem perpetrandam. 6 Quia. 7 Dies tertius. 8 Feriatus, hoc eſt, in quibus feriæ celebrantur. Numa enim, cum annum in duodecim menſes diſtribuiſſet, eundem etiam in certa dierum genera diviſit, ita ut quidam dies eſſent *Feſti*, alii *Profeſti*, alii *Interciſi*. *Feſti* dicebantur, in quibus vel ſacrificia Diis offerebantur, vel epulationes celebrabantur, vel ludi in honorem Deorum agebantur, vel feriæ obſervabantur. Undè Virg. 1. Georg. *Quippe etiam* feſtis *quædam exercère diebus. Fas & jura ſinunt.* A quibus *feſtivus* deducitur, id eſt, lepidus, facetus: ut, *res feſtiva*, hoc eſt, jucunda, lepida. *Frontem feſtivam* dicimus, quæ læta & jucunda eſt. *Profeſti*, qui hominibus ad adminiſtrandam rem privatam, publicamque conceſſi erant: ſic dicti, ut ait Feſtus, *quòd procul ſint à religione numinis divini.* Horum alii erant *Faſti*, quibus licebat fari Prætori tria verba ſolennia, *Do, Dico, Addico:* quibus contrarii ſunt *Nefaſti*; his enim non licebat Prætori tria illa verba ſolennia fari. Alii *Comitiales*, quibus licebat cum populo agere, concilio coacto, populuſque Romanus convenire ſolet, ad ferendum ſuffragium. *Faſtis* quidem lege agi poteſt: ſed cum populo non poteſt: *Comitialibus* utrumque poteſt: undè Ovid. 1. Faſt. *Ille* nefaſtus *erit, per quem tria verba ſilentur*, Faſtus *erit, per quem lege licebit agi.* Alii *Comperendini* quibus vadimonium jubêri licebat. Alii *Stati*, qui erant conſtituti controverſiæ cum hoſte, id eſt, peregrino finiendæ. Alii denique *Prœliares*, quibus fas eſt hoſtem bello laceſſere, vel ablata repetere. *Interciſi* ſeu *Communes* dicti, in quibus Deorum ſimul atque hominum res agere licet: nam manè & veſperè fari, id eſt, jus dicere inhibetur; medio tempore inter cæſam hoſtiam & porrectam fari, ſive jus dicere permittitur. 9 Illuſtris. 10 Id eſt, publica ſpectacula, & recreationes. *Ludus* verò propriè, eſt quodvis ludicrum, ad animi recreationem, vel corporis exercitationem fieri ſolitum. Aliquando *ludi* (ut & hoc loco) ſunt publicæ celebritates, & publica ſpectacula, quæ vel placandæ Deorum iræ, vel pro ſalute populi, vel gratiæ populi demerendæ causâ ſunt edita: & tum *ludi* ferè in numero plurali uſurpantur. Sic *ludos gladiatorios* potius dicimus, quam *ludum gladiatorium*, quoties unum par, aut plura paria gladiatorum pugnatura in arenam producuntur. Contrà locum, ubi gladiatores inſtituuntur, *ludum gladiatorium* dicimus in numero ſingulari. Sic legimus, *apparare ludos, facere ludos*, pro edere. Item *committere ludos*, id eſt, edere & celebrare. *Ludorum* apud Romanos in univerſum duo fuerunt genera. Alii fuerunt *Circenſes*, alii verò *Scenici*. *Circenſes* dicti ſunt, quòd exhibebantur & fiebant in *Circo*. *Circus* autem locus erat muris ſeptus, in quo equi, pugileſque exercebantur. Alii *Circenſes* appellatos putant, quaſi *Circumenſes*, propterea quod rudis vetuſtas, cùm nondum loca, hujuſcemodi ludis apta, ædificaſſet, inter enſes, & flumina eos celebrabant, ut ab utrâque parte eſſet ignaviæ præſens periculum. Diſponebatur autem *Circus* in formâ ſpatii oblongi, & in ſummitate *Circi* carceres erant, undè equi, curribus juncti, ad curſum movebantur, & cùm ad ſummum deveniſſent, revolvebantur, donec ad priorem metam devenirent. In circuitu verò ſpectacula ædificabantur, è quibus proſpectare patres, atque equites poſſent. Hinc Livius: *Tum primum Circo, qui nunc Maximus dicitur, deſignatus eſt locus, diviſa loca patribus, equitibuſque urbis, ut ſpectacula ſibi quiſque*

[1] laſciviam magis, quam formidinem, oſtentabat. Sed, ubi [2] tempus fuit, centuriones, tribunoſque militares, & ipſum præfectum oppidi T. Turpilium Silanum, [3] alius alium domos ſuas invitant: eos omnes, præter Turpilium, [4] inter epulas [5] obtruncant: poſtea milites [6] palantes, inermes, [7] quippe [8] in tali die, ac [9] ſine imperio, aggrediuntur. [10] Idem plebs facit, [11] pars edocti ab [12] nobilitate, alii [13] ſtudio talium rerum

faceret. Tres Romæ *Circos* fuiſſe legimus, *Maximum, Flamineum*, & *Neronis*. Sed de his lege Roſinum Antiquit. Rom. lib. 5. c. 2. *Ludi Scenici* dicti ſunt à Græco σκηνὴ, quod umbram ſignificat: nam in umbra fiebant. Fuerunt & *ludi Sacri*, qui in Deorum honorem fiebant, quales erant *ludi Megalenſes*, qui fiebant in honorem Magnæ matris Deûm. *Cereales*, qui in honorem Certeris celebrabantur. In his ludis repræſentabantur à matronis luctu Cereris, ob raptam Proſerpinam: *Florales*, qui celebrabantur in honorem Floræ Deæ; *Martiales*, qui in honorem *Martis* peragebantur; *Apollinares*, qui in honorem *Apollinis* celebrabantur; *Capitolini*, qui in honorem *Jovis Capitolini*, pro ſervato *Capitolio* ab hoſtibus Gallis Senonibus, inſtituti erant, & celebrabantur: *Romani*, qui ſub regibus inſtituti ſunt; *Plebeji*, quos exactis regibus pro libertate plebis fecerunt Romani, aut pro reconciliatione plebis poſt ſeceſſionem in montem Aventinum; & *Saculares*, quod poſt centum annos fierent, quia *ſaculum* in centum annos extendi exiſtimabant. Fuerunt item *ludi Votivi*, qui à Magiſtratibus, ad bellum ituris, vovebantur, poſt res feliciter geſtas, & victoriam partam exhibendi. Item *ludi Funebres*, quos pro mortuis exhibebant. Officium autem mortuis hoc ſpectaculo ſe facere veteres arbitrabantur. Denique fuerunt & *ludi Ludicri*, qui exercitationis & recreationis causâ fiebant: hi erant vel Trojani, vel *Caſtrenſes*. *Trojani ludi ab* Aſcanio Æneæ filio primum omnium in Italiam venerunt, celebrabanturque in Circo à pueris majoribus, turmatim congredientibus: quibus qui præſidebat, Princeps juventutis vocabatur. *Caſtrenſes ludi* erant, quibus milites in caſtris & exercebantur, & delectabantur. Sed hæc raptim de variis Romanorum *ludis*, de quibus, ſi cui vacat, legendus Roſinus lib. 5. Antiquit. Rom. Hinc *ludus* ſæpius accipitur pro loco ipſo, in quo aliquid exercitii fit, in quo ſcilicet aut vires corporis, aut ingenii acumen exercemus, aut etiam in quo pueri inſtituuntur à ſuis præceptoribus. Sic dicimus *ludum gladiatorium*, in quo gladiatores diſcendi gratia ſeſe exercent. Hinc *ludum literarium* dicimus ſcholam, in qua pueri litteris dant operam. Sic *ludus Muſicus* eſt locus, in quo Muſicam docemur: ut eſt apud Terentium in Phormione de fidicina, quæ quotidiè diſcebat in *ludo*. Hinc *ludimagiſter*, qui præeſt ludo literario: & *ludum aperire*, eſt *ludimagiſtrum agere:* ut apud Cic lib. 9. Epiſt. Dionyſius Tyrannus, cùm Syracuſis expulſus eſſet, Corinthi dicitur *ludum aperuiſſe*. Aliquando *ludus* ſumitur pro joco, aut facto aliquo jocoſo, undè Grammatici diſtinguunt inter *jocum* & *ludum*, ut *jocus* ſit in verbis, *ludus* in factis: undè Horat. *Sed tamen amoto, quæramus ſeria*, ludo. A *ludo* derivatur *ludicrus*, hoc eſt, luſorius: jocularis. Undè *ars ludicra* dicitur ars hiſtrionica, & ſcenica, & quicquid *ludicri* appellatione continetur. Nam *ludicrum*, quod eſt nomen ſubſtantivum, non tantum ludos hiſtrionicos & ſcenicos, ſed quodcunque luſorium opus, ſeu quemcunque ludum, & rem, quæ joco, & non ſeriò fit, ſignificat. 1 Petulantiam. 2 Conſtitutum. 3 Id eſt, diverſi diverſos. 4 Inter epulandum. 5 Occidunt. 6 Per oppidum vagantes. 7 Utpote. 8 Feſto. 9 Quia præfecti in conviviis erant, atque ita fieri ſolet, *domini ubi abſunt*, ut Terentii verbis utar. 10 Id eſt, occidit hoſpites & obvios. 11 Illi partim, 12 Nobilibus, 13 Cupiditate.

incitati, [1] quîs acta, [2] conſiliumque ignorantibus tumultus ipſe, & [3] res novæ ſatis placebant. Romani milites, [4] improviſo metu, incerti ignarique quid potiſſimum facerent, trepidare ad arcem oppidi, ubi [5] ſigna, & ſcuta erant; præſidium hoſtium, [6] portæ [7] ante clauſæ fugam prohibebant, ad hoc, mulieres, puerique [8] pro tectis ædificiorum ſaxa, & alia, quæ locus præbebat, [9] certatim mittere. Ita neque [10] caveri [11] anceps malum, neque à fortiſſimis [12] infirmiſſimo generi reſiſti poſſe: juxta boni, malique, ſtrenui, & [13] imbelles multi [14] obtruncati. In ea tanta aſperitate, [15] ſævisſimis Numidis, & oppido undique clauſo, Turpilius [16] præfectus [17] unus ex omnibus Italicis profugit [18] intactus; [19] id miſericordia-ne hoſpitis, an [20] pactione, an [21] caſu ita [22] evenerit, [23] parum comperimus; niſi, quia [24] illi in tanto malo [25] turpis vita integra fama [26] potior fuit, improbus [27] inteſtabiliſque videtur. Metellus poſtquam de rebus [28] Vaccæ actis [29] comperit, paulliſper [30] mœſtus [31] è conſpectu abit: dein, ubi ira, & [32] ægritudo permixta ſunt, cum maxima cura ultum ire [33] injurias feſtinat. Legionem, cum qua [34] hyemabat, & [35] quam plurimos poteſt Numidas equites [36] pariter cum occaſu ſolis [37] expeditos educit: & [38] poſtera die [39] circiter horam tertiam pervenit in quamdam planitiem, locis paullo

1 Quibus. 2 Quid ſcilicet à proceribus ageretur. 3 Hoc eſt, renovationes imperii, & ſtatus civitatis. 4 Id eſt, ex metu de improviſo orto. 5 Vexilla. 6 A Numidis. 7 Scilicet quam Romani ad eas fugam caperent. 8 Ante tecta ædium ſuarum. 9 Cum certamine. 10 Vitari. 11 Formidoloſum, quia dubium eſt, quomodo illud vitari poſſit. 12 Mulieribus ſc. & pueris. 13 Bello parum apti. 14 Occiſi, ſc. *ſunt*. 15 Crudeliſſimis. 16 Sc. *urbis* 17 Solus. 18 Illæſus, non vulneratus. 19 Ea res ſc. quòd *unus* ſive ſolus *ex omnibus Italicis profugit intactus*. 20 Hoc eſt, quòd pactum fecerit cum eis. 21 Fortuitò. 22 Acciderit 23 Id eſt, parum compertum & exploratum habemus. 24 Turpilio, 25 Infamis. 26 Melior, optatior. 27 Deteſtabilis. Propriè autem *inteſtabilis* is dicitur, qui neque teſtimonium dicere, neque aut teſtamentum facere, aut è teſtamento conſequi aliquid poteſt. Indè per ſimilitudinem pro deteſtabili & execrando ſumitur. 28 Ubi narravit omnes Romanos, qui in præſidio fuerant, dolo eſſe occiſos. 29 Cognovit omnem rem. 30 Triſtis. 31 Nuntiantium. 32 Triſtitia. 33 A Vaccenſibus illatas. 34 Hyemem tranſigebat. 35 Quantum. 36 Simul. 37 Leviter armatos. 38 Id eſt, die ſequenti. 39 Scilicet *diei*, quia Romani inchoabant primam horam ſole orto. Horæ ſemper duodecim fuére apud Romanos ab ortu Solis ad occaſum. Itaque prout ratio erat *temporis*, vel horæ majores vel minores erant.

[1] ſuperioribus [2] circumventam. [3] Ibi milites feſſos [4] itineris magnitudine, & jam [5] abnuentes omnia, docet oppidum Vaccam non amplius mille paſſuum abeſſe: decere illos reliquum laborem æquo animo pati, [6] dum pro civibus ſuis, viris fortiſſimis, atque [7] miſerrimis, pœnas caperent. præterea [8] prædam [9] benigne oſtentat. [10] Sic animis eorum arrectis, equites [11] in primo latere, pedites quam [12] arctiſſime ire, & [13] ſigna occultare jubet. Vaccenſes ubi animadvertere ad ſe verſum exercitum pergere; primo uti res erat, [14] Metellum eſſe rati, portas clauſere, dein, ubi neque agros vaſtari, & eos, qui primi aderant, Numidas [15] equites vident, rurſus Jugurtham arbitrati, cum magno gaudio obvii procedunt. Equites pediteſque, repente ſigno dato, [16] alii vulgum effuſum [17] oppido cædere; alii ad portas feſtinare; pars turres [18] capere: [19] ira, atque ſpes prædæ amplius, quam [20] laſſitudo, poſſe. Ita Vaccenſes [21] biduum [22] modo ex perfidia lætati: civitas magna, & opulens [23] pœnæ cuncta, aut prædæ fuit. Turpilius quem [24] præfectum oppidi [25] unum [26] ex omnibus [27] profugiſſe ſupra oſtendimus, juſſus à Metello [28] cauſſam dicere; poſtquam

1 Altioribus. 2 Obſeſſam. 3 In eâ planitie. 4 Quod jam fecerant. 5 Recuſantes: nam quia feſſi erant, nolebant ulterius procedere. 6 Dummodò. 7 Miſerrimè occiſis. 8 Sc. *paratam.* 9 Comiter. 10 Irâ ſc. & cupiditate. 11 Quia exercitus agebatur ex tranſverſo 12 Denſiſſimè, à latere ſc. equitum, ne à Vaccenſibus viderentur 13 Vexilla ſua. 14 Qui adveniret. 15 Metelli. 16 Quidam. 17 Vacca. 18 Capiebant. invadebant. 19 Quod ſc. Romani eſſent interfecti. 20 Contracta ex itineris magnitudine. 21 Spatium duorum dierum. 22 Solummodò. 23 Ad pœnam expoſita. 24 Sc. *Vaccæ*, à Metello conſtitutum. 25 Solum. 26 Romanis. 27 Per fugam evaſiſſe. 28 Defendere, & purgare ſe. Nam *cauſam dicere* dicitur reus cum accuſationibus reſpondère cogitur, ut ſuprà diximus. *Dicere cauſam pro aliquo*, eſt defendere aliquem. Ter. Non *cauſam dico*, (ſc. *pro Antiphone*) quin quod meritus ſit, ferat. *Dicere* propriè, eſt loqui, verba facere, orationem habère: ut, ſi quis me ita roget, quid *dicis*? Ego ita reſpondeam, nihil *dico.* Oratores tamen ita *dico* à *loquor* diſtinguunt, ut *loqui* ſit qualiacunque verba proferre; *dicere* verò ſit eleganter & facundè loqui. Hinc Quintil. Nam mihi ne *dicere* verò ſit eleganter & facundè loqui. Hinc Quintil. Nam mihi ne *dicere* quidem videtur, niſi qui diſpoſitè, ornatè, copioſe *dicit.* Hinc *dictio* vocatur oratoria & facunda oratio. Nam à generali hujus verbi fit *dictio*, quæ eſt vocabulum ſive verbum. Aliquando tamen *dicere* per ſimilitudinem ponitur pro vocare, nominare: Virg. *Eſt locus, Heſperiam Graji cognomine* dicunt. Aliquando pro conſtituere: Ter. Hic nuptiis *dictus* eſt dies, id *eſt, conſtitutus.* Hinc *dicere diem*, eſt diem reo præfigere, quo ad cauſam dicendam *præſtò ſit*, citare, vel in jus vocare. Hinc fit dicere ſententiam, cum tanquam *conſiliarii*, quid nobis videatur, pronuntiamus. Ferre verò ſententiam eſt *judicum*, nempe litem per ſententiam definire. Aliquando pro ſignificare ...r. in Eun. At neſciebam id *dicere* illam; & alibi. Quaſi tu *dicas* factum con

[1] ſeſe parum expurgat, [2] condemnatus, [3] verberatuſque [4] capite pœnas ſolvit.[5] Nam is civis ex Latio erat. [6] Per idem tempus Bomilcar, cujus impulſu Jugurtha [7] deditionem, [8] quam metu [9] deſeruit, incœperat, [10] ſuſpectus [11] regi, & [12] ipſe [13] eum [14] ſuſpiciens, [15] novas res cupere: [16] ad perniciem [17] ejus dolum quærere: [18] diu noctuque [19] fatigare animum: denique, omnia tentando, ſocium ſibi adjungit Nabdalſam, hominem nobilem, magnis opibus [20] clarum, [21] acceptumque [22] popularibus ſuis: [23] qui [24] plerumque [25] ſeor-

conſilio meo; id eſt, ſignificare velis. *Dicere dotem filio*, vel *filiæ*, eſt promittere in dotem: ut apud Ter. in Heaut. ubi Menedemus Chremetem rogat. Quid *dotis* dicam te *dixiſſe filio*? Et reſpondet Chremes paulò poſt: Sed ita dictu opus eſt, ſi me vis ſalvum eſſe, & rem: & filium, me mea omnia bona *doti dixiſſe illi*; id eſt, in dotem promiſiſſe illi. *Dicere ſacramento* dicebantur milites. cum ad jusjurandum adigebantur, Rempublicam ſe non deſerturos. *Dicere volui*, correctionis genus eſt, cùm quis in loquendo deceptus eſt, ac verbum unum pro altero protulit. A *dico* duo frequentativa derivantur, *dicto* & *dictito*, ſed poſterius potius frequentativum eſt: *dictitare*, enim, eſt frequenter ac paſſim dicere; *dictare* verò, eſt dicere, quod alter ſcribendo excipiat: ut Cicero ad Atticum epiſtolâ quadam teſtatur, ſe illam non *ſcripſiſſe*, ſed deambulantem *dictaſſe*. A quo *dictamen*, quod dictatur: & *dictata*, hoc eſt, themata atque præſcripta, quæ magiſter ludi pueris præbêre conſuevit. Item *dicturio*, quod eſt jam dicere incipio, ſive dicere molior. Hinc *dicacitas*, eſt ſermo cum riſu alios inceſſens. Item *dicteria*, dicta acuta & quodam quaſi aculeo pungentia. Prætereà *Dictator*, quòd à conſule *diceritur*, cujus dicto audientes omnes eſſent, ut Varro teſtatur: ſive à *dictando* jure. *Dictatura* autem ſumma erat poteſtas, habens jus animadvertendi in cujuſque civis Romani caput, nec ab eâ provocandi jus erat. Lictores, & univerſa regum inſignia habebat; nec alio pacto creari ſolebat, quam ſedandæ ſeditionis causâ, ſi qua repentè oborta, ingentem urbi cladem minitari videretur. Alias *Magiſter populi* dictus. *Dictatori* cæteros Magiſtratus eligere licebat, à quibus *dictandu* quidam volunt *Dictatorem* appellatum. 1 Quia non erat ſatis ad purgationem, dicere, quod eſſet circumventus dolo Numidarum; aut quod fuerat invitatus à principe civitatis, quia decet præfectum urbis nemini credere. 2 A prætore. 3 Flagellis cæſus, antequam necaretur. 4 Capitis obtruncatione. 5 Id eſt, erat civis ex Italiâ. Lex enim Porcia civem Romanum interfici vetabat: verum in exilium pelli imperabat: quare autor noſter Turpilium damnatum interfectum aſſerit, eò quòd non civis Romanus, ſed civis ex Latio ſeu Italiâ eſſet. Dictum autem *Latium* putatur à *latendo*, quòd illic atuerit Saturnus, dum Jovem fugeret: undè Ovid. 1. Faſt. *Dicta quoque eſt* Laium *terra*, latente *Deo*. Et Virg. 8. Æneid. loquens de Saturno dicit: —— Latiumque *vocari Maluit*, *his quoniam* latuiſſet *tutus in oris*. 6 Ordo eſt: Bomilcar, cujus impulſu *Jugurtha* inceperat deditionem *facere*, quam deſeruit metu, ſuſpectus regi, & ipſe ſuſpiciens eum, cupere per idem tempus res novas. 7 Scilicet *facere*. 8 Deditionem. 9 Non perfecit. 10 In ſuſpicionem adductus. 11 Jugurthæ. 12 Jugurtha. 13 Bomilcarem. 14 Suſpectum habens 15 Novum modum tradendi Jugurtham. 16 Interitum. 17 Jugurthæ. 18 Id eſt, per diem & noctem. 19 Fatigabat, laſſabat, varias res cogitando. 20 Celebrem. 21 Gratum, dilectum. 22 Familiaribus ſuis. 23 Nabdalſa. 24 *Ferè, ut plurimum*. 25 Separatim.

[1] ſuperioribus [2] circumventam. [3] Ibi milites feſſos [4] itineris magnitudine, & jam [5] abnuentes omnia, docet oppidum Vaccam non amplius mille paſſuum abeſſe: decere illos reliquum laborem æquo animo pati, [6] dum pro civibus ſuis, viris fortiſſimis, atque [7] miſerrimis, pœnas caperent. præterea [8] prædam [9] benigne oſtentat. [10] Sic animis eorum arrectis, equites [11] in primo latere, pedites quam [12] arctiſſime ire, & [13] ſigna occultare jubet. Vaccenſes ubi animadvertere ad ſe verſum exercitum pergere; primo uti res erat, [14] Metellum eſſe rati, portas clauſere, dein, ubi neque agros vaſtari, & eos, qui primi aderant, Numidas [15] equites vident, rurſus Jugurtham arbitrati, cum magno gaudio obvii procedunt. Equites pediteſque, repente ſigno dato, [16] alii vulgum effuſum [17] oppido cædere; alii ad portas feſtinare; pars turres [18] capere: [19] ira, atque ſpes prædæ amplius, quam [20] laſſitudo, poſſe. Ita Vaccenſes [21] biduum [22] modo ex perfidia lætati: civitas magna, & opulens [23] pœnæ cuncta, aut prædæ fuit. Turpilius quem [24] præfectum oppidi [25] unum [26] ex omnibus [27] profugiſſe ſupra oſtendimus, juſſus à Metello [28] cauſſam dicere; poſtquam

1 Altioribus. 2 Obſeſſam. 3 In eà planitie. 4 Quod jam fecerant. 5 Recuſantes: nam quia feſſi erant, nolebant ulterius procedere. 6 Dummodò. 7 Miſerrimè occiſis. 8 Sc. *paratam*. 9 Comiter. 10 Irâ ſc. & cupiditate. 11 Quia exercitus agebatur ex tranſverſo 12 Denſiſſimè, à latere ſc. equitum, ne à Vaccenſibus viderentur 13 Vexilla ſua. 14 Qui adveniret. 15 Metelli. 16 Quidam. 17 Vacca. 18 Capiebant. invadebant. 19 Quod ſc. Romani eſſent interfecti. 20 Contracta ex itineris magnitudine. 21 Spatium duorum dierum. 22 Solummodò. 23 Ad pœnam expoſita. 24 Sc. *Vacca*, à Metello conſtitutum. 25 Solum. 26 Romanis. 27 Per fugam evaſiſſe. 28 Defendere, & purgare ſe. Nam *cauſam dicere* dicitur reus cum accuſationibus reſpondère cogitur, ut ſuprà diximus. *Dicere cauſam pro aliquo*, eſt defendere aliquem. Ter. Non *cauſam dico*, (ſc. *pro Antiphone*) quin quod meritus ſit, ferat. *Dicere* propriè, eſt loqui, verba facere, orationem habère: ut, ſi quis me ita roget, quid *dicis?* Ego ita reſpondeam, nihil *dico*. Oratores tamen ita *dico* à *loquor* diſtinguunt, ut *loqui* ſit qualiacunque verba proferre; *dicere* verò ſit eleganter & facundè loqui. Hinc Quintil. Nam mihi ne *dicere* verò ſit eleganter & facundè loqui. Hinc Quintil. Nam mihi ne *dicere* quidem videtur, niſi qui diſpoſitè, ornatè, copioſe *dicit*. Hinc *dictio* vocatur oratoria & facunda oratio. Nam à generali hujus verbi fit *dictio*, quæ eſt vocabulum ſive verbum. Aliquando tamen *dicere* per ſimilitudinem ponitur pro vocare, nominare: Virg. *Eſt locus, Heſperiam Graji cognomine* dicunt. Aliquando pro conſtituere: Ter. Hic nuptiis *dictus* eſt dies, id eſt, conſtitutus. Hinc *dicere diem*, eſt diem reo præfigere, quo ad cauſam dicendam præſtò ſit, citare, vel in jus vocare. Hinc fit dicere ſententiam, cum tanquam conſiliarii, quid nobis videatur, pronuntiamus. Ferre verò ſententiam eſt judicum, nempe litem per ſententiam definire. Aliquando pro ſignificare Ter. in Eun. At neſciebam id *dicere* illam; & alibi. Quaſi tu dicas factum con

[1] ſeſe parum expurgat, [2] condemnatus, [3] verberatuſque [4] capite pœnas ſolvit. [5] Nam is civis ex Latio erat. [6] Per idem tempus Bomilcar, cujus impulſu Jugurtha [7] deditionem, [8] quam metu [9] deſeruit, incœperat, [10] ſuſpectus [11] regi, & [12] ipſe [13] eum [14] ſuſpiciens, [15] novas res cupere: [16] ad perniciem [17] ejus dolum quærere: [18] diu noctuque [19] fatigare animum: denique, omnia tentando, ſocium ſibi adjungit Nabdalſam, hominem nobilem, magnis opibus [20] clarum, [21] acceptumque [22] popularibus ſuis: [23] qui [24] plerumque [25] ſeor-

conſilio meo; id eſt, ſignificare velis. *Dicere dotem filio*, vel *filiæ*, eſt promittere in dotem: ut apud Ter. in Heaut. ubi Menedemus Chremetem rogat. Quid *dotis* dicam te *dixiſſe filio*? Et reſpondet Chremes paulò poſt: Sed ita dictu opus eſt, ſi me vis ſalvum eſſe, & rem: & filium, me mea omnia bona *doti dixiſſe illi*; id eſt, in dotem promiſiſſe illi. *Dicere ſacramento* dicebantur milites. cum ad jusjurandum adigebantur, Rempublicam ſe non deſerturos. *Dicere volui*, correctionis genus eſt, cùm quis in loquendo deceptus eſt, ac verbum unum pro altero protulit. A *dico* duo frequentativa derivantur, *dicto* & *dictito*, ſed poſterius potius frequentativum eſt: *dictitare*, enim, eſt frequenter ac paſſim dicere; *dictare* verò, eſt dicere, quod alter ſcribendo excipiat: ut Cicero ad Atticum epiſtolâ quadam teſtatur, ſe illam non *ſcripſiſſe*, ſed deambulantem *dictaſſe*. A quo *dictamen*, quod dictatur: & *dictata*, hoc eſt, themata atque præſcripta, quæ magiſter ludi pueris præbêre conſuevit. Item *dicturio*, quod eſt jam dicere incipio, ſive dicere molior. Hinc *dicacitas*, eſt ſermo cum riſu alios inceſſens. Item *dicteria*, dicta acuta & quodam quaſi aculeo pungentia. Престереà *Dictator*, quòd à conſule diceritur, cujus dicto audientes omnes eſſent, ut Varro teſtatur: ſive à *dictando* jure. *Dictatura* autem ſumma erat poteſtas, habens jus animadvertendi in cujuſque civis Romani caput, nec ab eâ provocandi jus erat. Lictores, & univerſi regum inſignia habebat; nec alio pacto creari ſolebat, quam ſedandæ ſeditionis causâ, ſi qua repentè oborta, ingentem urbi cladem minitari videretur. Alias *Magiſter populi* dictus. *Dictatori* cæteros Magiſtratus eligere licebat, à quibus *dictandu* quidam volunt *Dictatorem* appellatum. 1 Quia non erat ſatis ad purgationem, dicere, quod eſſet circumventus dolo Numidarum; aut quod fuerat invitatus à principe civitatis, quia decet præfectum urbis nemini credere. 2 A prætore. 3 Flagellis cæſus, antequam necaretur. 4 Capitis obtruncatione. 5 Id eſt, erat civis ex Italiâ. Lex enim Porcia civem Romanum interfici vetabat: verum in exilium pelli imperabat: quare autor noſter Turpilium damnatum interfectum aſſerit, eò quòd non civis Romanus, ſed civis ex Latio ſeu Italiâ eſſet. Dictum autem *Latium* putatur à *latendo*, quòd illic atuerit Saturnus, dum Jovem fugeret: undè Ovid. 1. Faſt. *Dicta quoque eſt* Laium *terra*, latente *Deo*. Et Virg. 8. Æneid. loquens de Saturno dicit: —— Latiumque *vocari Maluit*, *his quoniam* latuiſſet *tutus in oris*. 6 Ordo eſt: lomilcar, cujus impulſu *Jugurtha* inceperat deditionem *facere*, quam deſeruit netu, ſuſpectus regi, & ipſe ſuſpiciens eum, cupere per idem tempus res noves. 7 Scilicet *facere*. 8 Deditionem. 9 Non perfecit. 10 In ſuſpicionem adductus. 11 Jugurthæ. 12 Jugurtha. 13 Bomilcarem. 14 Suſpectum habens 15 Novum modum tradendi Jugurtham. 16 Interitum. 17 Jugurthæ. 18 Id eſt, per diem & noctem. 19 Fatigabat, laſſabat, varias res cogitando. 20 Celebrem. 21 Gratum, dilectum. 22 Familiaribus ſuis. 23 Nabdalſa. 24 *Ferè, ut plurimum*. 25 Separatim.

ſum[1]ab rege exercitum[2]ductare,& omnes res
exſequi ſolitus erat, [3] quæ Jugurthæ [4] feſſo
aut [5] majoribus[6]adſtricto[7]ſuperaverant: [8] ex
quo[9]illi gloria,opeſque [10]inventæ. Igitur [11]
utriuſque conſilio dies [12] inſidiis [13] ſtatuitur:
cetera, [14] uti res [15] poſceret, [16] ex tempore [17]
parati placuit, Nabdalſa ad exercitum pro-
fectus; [18]quem [19]inter hiberna Romanorum
[20]juſſus habebat, ne [21] ager inultis hoſtibus
vaſtaretur. [22]Is poſtquam, magnitudine [23] fa-
cinoris [24]perculſus, [25] ad tempus non venit,
metuſque rem impediebat, Bomilcar [26]ſimul
cupidinibus [27] incœpta [28]patrandi,& [29]timo-
re [30]ſocii [31] anxius, ne, omiſſo [32] vetere conſi-
lio, [33] novum quæreret; [34] litteras [35]ad eum
per homines fideles mittit: [36] in quîs [37]
mollitiem, [38] ſocordiamque [39] viri accu-
ſare: [40] teſtari deos, per quos [41] juraviſ-
ſet: monere, ne [42] præmia Metelli [43] in
peſtem ſuam [44] converteret; Jugurthæ exi-
tium [45] adeſſe: ceterum, [46] ſuane, an Me-
telli virtute periret, id [47] modo [48] agitari: pro-
inde [49] reputaret cum animo ſuo, [50] præ-
mia an [51] cruciatum mallet. Sed cum eæ
71 litteræ [52] allatæ, [53] forte Nabdalſa, [54]
exercito corpore feſſus, in lecto quieſce-
bat. [55] Ubi, cognitis [56] Bomilcaris [57]
verbis, primò cura, dein, ut [58] ægrum

1 Jugurthâ. 2 Huc illùc ſæpius ducere. 3 Scilicet *res*. 4 Laſſo, fatigato. 5 Difficilioribus, ſcilicet *negotiis*. 6 Occupato, detento. 7 Superfuerant. 8 Ex quâ executione. 9 Nabdalſæ. 10 Partæ, ſc. *ſunt*. 11 Bomilcaris, & Nabdalſæ, 12 Hoc eſt, ad inſidias regi ſtruendas. 13 Conſtituitur. 14 Quemadmodum. 15 Poſtularet, exigeret. 16 Id eſt, ſecundum opportunitatem temporis. 17 Diſponi. 18 Exercitum, quem *plerumque ſeorſum ab rege ductare ſolitus erat*. 19 Id eſt, inter ea loca, ubi Romani hyemabant. 20 Hoc eſt, juſſu, aut ex mandato Jugurthæ. 21 Numidarum ſcil. 22 Nabdalſa. 23 De inſidiis regi ſtruendis incepti. 24 Attonitus. 25 Sc. *ſtatutum*, hoc eſt, ſtatuto tempore.

26 Pariter. 27 De proditione Jugurthæ. 28 Perficiendi. 49 Propter timorem. 30 Nabdalſæ. An, quem ipſe de ſocio habebat? An, quem ſocium ſuum ſciebat habêre? 31 Sollicitus. 32 Propoſito de ſtruendis regi inſidiis. 3 Sc. *conſilium*, ut ſcilicet id regi indicaret. 34 Epiſtolam. 35 Nabdalſam. 36 Litteris. 37 Inertiam. Ter. Ejiciunda herclè hæc *mollities* animi: nimis me indulgeo. 38 Puſillanimitatem. 39 Nabdalſæ. 40 Teſtabatur, teſtes ciabat. 41 Nabdalſa. 42 Pollicitationes 43 In perniciem ſuam. 44 Mutaret. 45 Imminêre: inſtare. 46 Intellige utriuſque, & Bomilcaris & Nabdalſæ. 47 Solum. 48 In quæſtione, ſive controverſiâ eſſe. 49 Perpenderet. 50 Mercedem à Romanis ob traditum Jugurtham. 51 Pœnam. 52 Scilicet *fere ad Nabdalſam*. 53 Fortuitò, caſu. 54 Laboribus fatigato. 55 In quo lecto. 56 Qui litteras eas ad Nabdalſam miſerat. 57 Scilicet *ſcriptis*. 58 Moleſtiâ affectum.

Invaſit.

animum ſolet, ſomnus [1] ei cepit. [2] Erat [3] ei Numida quidam [4] negotiorum curator [5] fidus, [6] acceptuſque, & omnium [7] conſiliorum, [8] niſi [9] noviſſimi, [10] particeps. Qui poſtquam allatas litteras audivit, [11] ex conſuetudine ratus [12] opera aut ingenio ſuo [13] opus eſſe, in [14] tabernaculum [15] introiit: [16] dormiente [17] illo, [18] epiſtolam, ſuper caput [19] in pulvino [20] temere poſitam, [21] ſumit, ac perlegit; dein [22] propere, cognitis [23] inſidiis, [24] ad regem pergit. Nabdalſa, poſt paullo [25] experrectus, ubi neque epiſtolam [26] reperit, & rem omnem, ut [27] acta erat, [28] ex perfugis cognovit; primo [29] indicem perſequi conatus; poſtquam id fruſtra fuit, Jugurtham, [30] placandi gratia, accedit: quæ ipſe [31] paraviſſet, [32] perfidia clientis ſui facere præventum: lacrumans obteſtatur per amicitiam, [33] perque ſua ante fideliter acta, ne [34] ſuper tali [35] ſcelere ſuſpectum ſeſe haberet, [36] Ad ea [37] rex aliter, [38] atque animo [39] gerebat, placide reſpondit. Bomilcare, aliiſque multis, quos [40] ſocios inſidiarum cognoverat, interfectis, iram [41] oppreſſerat, [42] ne qua [43] ex eo negotio [44] ſeditio

1 Invaſit. 2 Ordo eſt: Quidam Numida, curator negotiorum, erat ei fidus, & acceptus, & particeps omnium conſiliorum, niſi noviſſimi. 3 Nabdalſæ. 4 Rerum Nabdalſæ. 5 Fidelis. 6 Charus, gratus. 7 Conſultationum Nabdalſæ. 8 Præterquam. 9 Ultimi, ſc. conſilii de prodendo Jugurtha. 10 Conſcius. 11 Id eſt, ſecundum conſuetudinem. 12 Labore, diligentia: ut apud Ter. in Andr. Sed, ſi quid eſt, quod mea *opera* opus ſit vobis, aut tu plus vides, manebo, ne quid veſtrum remorer commodum 13 Nabdalſæ ſc. 14 Tentorium Nabdalſæ. 15 Ingreſſus eſt. 16 Id eſt, cùm ille dormiret. 17 Nabdalsâ. 18 Litteras, quas Bomilcar ad Nabdalſam miſerat. 19 Capitis fulcro, ſive ſuſtentaculo: *Pulvinus* enim (dicitur etiam *pulvinar*) eſt id, quod dormientium capiti ſubjicitur, ſeu quo dormientium capita fulciuntur: quaſi *pluminus*, nomen habens à *plumis*, ex quibus ſolet confici. In hiſce pulvinaribus collocabantur ſimulachra Deorum. 20 Inconſultè, in conſideratè. Ter. Vide ne quid *temerè* agas. 21 Apprehendit, capit. 22 Cito, feſtinanter. 23 Quas ſc. Bomicar & Nabdalſa illi ſtruxerant. 24 Jugurtham. 25 Id eſt, per ſe è ſomno excitatus. 26 Invenit. 27 Geſta à Numida illo, negotiorum Nabdalſæ curatore. 28 Hoc eſt, ex iis, qui perfugerant ad Nabdalſam, ut nunciarent, Numidam illis obviam veniſſe. 29 Intellige Numidam illum, qui & abſtulerat epiſtolam, & proditionem regi indicaverat. 30 Hoc eſt, ut placaret regem. 31 Conſtituiſſet. 32 Violatione fidei. *Perfidus* enim is dicitur, qui fidem violat, ſive prodit. Benè eum *perfidum* vocat, quippe qui in heri ſui damnum id fecerit; cum, quali animo ille in regem eſſet, neſciret. 33 Propter ea, quæ egerat. 34 De: ut in illo verſu Virgilii. *Multa* ſuper *Priamo rogitans*, ſuper *Hectore multa*. 35 Facinore, ſc. *proditionis*. 36 Sc. *verba*. 37 Jugurtha. 38 Quam. 39 Sentiebat. 40 Participes, 41 Compeſcuerat, extinxerat. 42 Ne aliqua. 43 Ex ea re, nempe accuſatione Nabdalſæ. 44 Tumultus, aut bellum.

oriretur. [1] Neque [2] poſt id locorum Jugurthæ dies, aut nox ulla quieta fuit; neque loco, neque [3] mortali cuiquam, aut tempori ſatis [4] credere: cives, [5] hoſteſque [6] juxta metuere: circumſpectare omnia, & omni ſtrepitu [7] paveſcere, [8] alio, atque alio loco ſæpe contra decus regium noctu requieſcere: interdum ſomno [9] excitus [10] arreptis armis tumultum facere: ita formidine, quaſi [11] vecordia, [12] exagitari. Igitur Metellus, [13] ubi [14] de caſu Bomilcaris, & [15] indicio [16] patefacto [17] ex perfugis cognovit: rurſus tanquam ad [18] integrum bellum cuncta parat, feſtinatque. Marium, [19] fatigantem [20] de profectione, ſimul & inviſum & offenſum ſibi parum [21] idoneum ratus, [22] domum [23] dimittit. Et [24] Romæ plebs, litteris, quæ [25] de Metello ac Mario miſſæ erant, cognitis, volentia [26] de ambobus [27] acceperant. [28] Imperatori nobilitas, quæ antea [29] decori fuerat, [30] invidiæ eſſe: at [31] illi alteri generis [32] humilitas [33] favorem addiderat: ceterum [34] in utroque magis [35] ſtudia [36] partium, [37] quam bona, aut mala ſua, [38] moderata. Præterea [39] ſeditioſi magiſtratus [40] vulgum exagitare, Metellum omnibus [41] concioni-

1 Ordo eſt: Neq; dies, aut nox ulla fuit Jugurthæ quieta poſt id. 2 Quod dictum eſt, hoc eſt, poſt reſponſum datum Nabdalſæ, & necem Bomilcaris, & conſciorum ejus. 3 Alicui homini, 4 Confidere. 5 Romanos. 6 Pariter, ſine diſcrimine. 7 Paveſcebat, tremebat. 8 Id eſt, in diverſis locis. 9 Excitatus, excuſſus. 10 Apprehenſis. 11 Dementiâ, inſaniâ. 12 Affligi. 13 Poſtquam. 14 Occaſu, quomodo eſſet interfectus. 15 Revelatione, patefactione proditionis regis. 16 Manifeſtato, ſcilicet per fidum illum negotiorum Nabdalſæ curatorem. 17 Id eſt, ex iis, qui à Jugurthâ ad Metellum perſugerant. 18 De integro ineundum. 19 Aſſiduè inſtantem, & Metellum ſollicitantem. 20 Propter profectionem, ſive ut poſſit proficiſci Romam ad petendum conſulatum. 21 Aptum, ad bellum fideliter gerendum. 22 Romam. 23 Hoc eſt, poteſtatem ei concedit abeundi domum. 24 Qui erat Romæ. 25 Id eſt, de rebus , ſeu diſſenſione eorum. 26 Scilicet de Mario, qui criminatus eſſet Metellum, & de Metello, qui in crimen citaretur. 27 Scilicet ea, quæ ſcripta erant. 28 Metello. 29 Ad decus, honorem. 30 Ad invidiam. 31 Mario. 32 Ignobilitas, abjectio. 33 Populi, ſeu plebis. 34 Metello ſcilic. & Mario. 35 Favores. 36 Scilicet nobilium, qui Metello favebant; & plebejorum, qui Mario. 37 Id eſt, quam virtutes, aut vitia ipſorum. 38 Scilicet *ſunt*, hoc eſt, gubernationem tenuerunt. Q.d. Favores & ſtudia in eâ re plus quam utriuſque merita, potuerunt. 39 Intellige potiſſimum tribunos plebis. 40 Plebem compellere ad tumultum in Metellum concitandum. 41 Orationibus, quas ad populum faciebant.

bus [1] capitis [2] arceſſere, Marii virtutem in [3] majus [4] celebrare. Denique plebs ſic [5] accenſa, ut [6] opifices, [7] agreſteſque omnes, [8] quorum res, fideſque in manibus ſitæ erant, relictis [9] operibus [10] frequentarent Marium, & [11] ſua neceſſaria [12] poſt illius honorem ducerent. Ita perculſa nobilitate, [13] poſt multas tempeſtates [14] novo homini conſulatus [15] mandatur: & [16] poſtea [17] populus à Tr. pl. Manlio Mantino rogatus, quem vellet [18] cum Jugurtha bellum [19] gerere, [20] frequens [21] Marium juſsit. Sed Senatus paullo ante Metello Numidiam [22] decreverat: [23] ea res [24] fruſtra fuit. Eodem tempore Jugurtha, amiſsis amicis, [25] quorum [26] pleroſque [27] ipſe [28] necaverat; ceteri formidine, pars ad Romanos, alii ad [29] regem Bocchum profugerant, cum neque bellum geri ſine [30] adminiſtris poſſet, & [31] novorum [32] fidem in tanta perfidia veterum experiri [33] periculoſum duceret, [34] varius [35] incertuſque [36] agitabatur: neque [37] illi [38] res, neque conſilium, aut quiſquam hominum ſatis placebat: [39] itinera, præfectoſque [40] in dies mutare: [41] modo adverſum hoſtes, interdum in ſolitudines [42] pergere: ſæpe in fuga, at poſt paullo in armis ſpem habere: dubitare, [43] virtuti popularium an [44] fidei minus crederet. Ita,

1 Id eſt, pœnâ capitis. 2 Accuſare. 3 Hoc eſt, majorem Marii virtutem prædicando, quam reipsâ erat, ſive augendo eam. 4 Celebrem facere. 5 Studio in Marium. 6 Opera facientes mœchanica. 7 In agro vivere ſoliti. 8 Id eſt, quorum opes, & credulitates (quibus ipſis credebatur) in manuali opere ſeu manuum mercede ſitæ erant. Q:d. Ejuſmodi opifices agreſteſq; frequentabant Marium, quibus nihil erat, undè aut ipſis vivendi, aut debita ſolvendi poteſtas erat, niſi quod vel in agris, vel officinis manuum mercede comparaverant. 9 Opificiis, & laboribus ſuis. 10 Id eſt, frequentes, & multi numero comitarentur. 11 Scilicet *negotia*. 12 Illius honori poſtponerent. 13 Poſt multa tempora, quibus homo novus non erat creatus conſul. 14 Mario, qui nunquam conſulatum adeptus fuerat, nec majores ejus. 15 Attribuitur. 16 Sc. quàm Marius conſulatum adeptus erat. 17 Romanus. 18 Id eſt, contra Jugurtham; ut ſuprà: *Bellum ſcripturus ſum, quod populus Romanus* cum Jugurthâ, *rege Numidarum geſsit.* 19 Exercere. 20 Sc. *populus.* 21 Bellum cum Jugurthâ gerere. 22 Communi decreto aſſignaverat. 23 Decretum Senatus. 24 Irrita habita & vana, quia Marius (ut ex progreſſu patebit) in Numidiam exercitum parabit. 25 Amicorum. 26 Plurimos, ut Bomilcarem, ejuſque conſilii participes. 27 Jugurtha. 28 Interfecerat. 29 Mauritaniæ. 30 Auxiliariis. 31 Amicorum, aut adminiſtrorum. 32 Fidelitatem explorare. 33 Periculis plenum æſtimaret. 34 Multa cogitando. 35 Dubius quid-nam inceptaret. 36 Volvebatur. 37 Jugurthæ. 38 Negotium. 39 Profectiones. 40 Quotidiè, per ſingulos dies. 41 Interdum. 42 Pergebat, proficiſcebatur. 43 Virtuti fautorum ſuorum. 44 Fidelitati.

quocumque [1] intenderat, res adverſæ erant. Sed [2] inter eas moras repente ſe Metellus cum exercitu oſtendit. Numidæ ab Jugurtha [3] pro tempore parati, inſtructique ſunt: dein prœlium incipitur. Qua in parte [4] rex pugnæ affuit, [5] ibi aliquandiu [6] certatum: ceteri omnes ejus milites primo [7] congreſſu pulſi, fugatique: [8] Romani ſignorum, & armorum, & [9] aliquanto numero hoſtium potiti. Nam ferme Numidas in omnibus prœliis magis pedes, quam arma, tutati ſunt. Ea fuga Jugurtha [10] impenſius modo rebus ſuis [11] diffidens, cum perfugis, & parte equitatus in [12] ſolitudines, dein Thalam pervenit, in oppidum magnum, & [13] opulentum: [14] ubi plerique theſauri, filiorumque ejus multus pueritiæ [15] cultus erat. Quæ poſtquam Metello comperta ſunt, quamquam inter Thalam flumenque proximum, in ſpatio [16] millium quinquaginta, loca [17] arida, atque [18] vaſta eſſe cognoverat; tamen ſpe [19] patrandi belli, ſi [20] ejus oppidi potitus foret, omnes [21] aſperitates ſupervadere, ac [22] naturã etiam vincere [23] aggreditur. Igitur omnia jumenta [24] ſarcinis levari jubet, [25] niſi frumento dierum X. ceterum [26] utres [27] modo, & alia [28] aquæ idonea [29] portari. Præterea [30] conquirit ex agris [31] quam plurimum poteſt [32] domiti pecoris: [33] eoque imponit vaſa cujuſque modi, ſed [34] pleraque [35] lignea, collecta ex [36] tuguriis Numidarum. Ad hoc [37] finitimis imperat, qui ſe poſt regis fugam Metello dediderant, quam plurimum quiſque aquæ portaret: diem, locumque,

1 Se vertebat. 2 Dilationes, quas Jugurtha traxerat, incertus quid-nam agitaret. 3 Quantum temporis opportunitas permittebat. 4 Jugurtha. 5 Id eſt, in ea parte pugnæ. 6 Pugnarum. 7 Prælio, conflictu. 8 Milites. 9 Hoc eſt, numero ſatis magno. 10 Abundantius ſolito. 11 Non fidens. 12 Terras deſertas. 13 Opibus plenum. 14 Id eſt, in quo oppido Thalâ. 15 Ornatus. 16 Sc. *paſſuum.* 17 Sicca, ſine aquis. 18 Ampla, ſine domiciliis. 19 Committendi cum Jugurthâ. 20 Pro eo oppido, nempe Thalâ. 21 Difficultates ſuperare. 22 Quæ tranſitum negabat. 23 Incipit, tentat. 24 Oneribus rerum militarium exonerari, relevari: ut in illo Virgilii. —— *Ego hoc te faſce levabo.* 25 Præterquam. 26 Vaſa ex corio, in quibus nunc vinum, nunc oleum, nunc aquam portabant 27 Solummodò. 28 Apta ad aquam tranſportandam. 29 A jumentis. 30 Colligit. 31 Quantum. 32 Jumentorum: ut equorum, bovium, aſinorum, mulorum, &c. 33 Hoc eſt, in id, ſcilicet *pecus domitum* Poteſt autem eſſe hoc loco dativus antiquus pro *ei*, aut adverbium poſitum pro nomine. 34 Plurima. 35 Ex ligno facta. 36 Caſis. 37 Id eſt, populis in confinio habitantibus.

ubi [1] præſto forent, [2] prædicit. Ipſe ex flumine [3] quam proximam aquam [4] oppido eſſe ſupra diximus, jumenta onerat. Eo modo inſtruct° ad Thalam proficiſcitur. Dein ubi [5] ad id loci ventum, [6] quo Numidis [7] præceperat; & caſtra poſita, munitaque ſunt; tanta [8] repente [9] cœlo miſſa [10] vis aquæ dicitur, ut ea [11] modo exercitui ſatis [12] ſuperque foret. Præterea [13] commeatus [14] ſpe amplior: quia Numidæ [15] ſicuti plerique in nova deditione, [16] officia intenderant. Ceterum milites religione pluvia magis uſi: eaque res multum [17] animis eorum addidit. Nam [18] rati [19] ſeſe diis immortalibus curæ eſſe, dein [20] poſtera die, contra opinionem Jugurthæ, ad Thalam perveniunt. [21] Oppidani, qui ſe [22] locorum aſperitate munitos crediderant, magna atque inſolita re [23] perculſi, [24] nihilo ſegnius bellum parare: [25] idem [26] noſtri facere. Sed [27] rex [28] nihil jam Metello infectum credens, [29] quippe qui omnia arma, tela, loca, tempora, denique naturam ipſam [30] ceteris imperitantem, induſtria vicerat, cum liberis, & magna parte pecuniæ ex oppido noctu profugit; [31] neque poſtea in ullo loco amplius una die, aut una nocte moratus: ſimulabat ſeſe [32] negotii gratia properare: ceterum [33] proditionem timebat, [34] quam vitare poſſe celeritate putabat. Nam [35] talia conſilia [36] per otium & [37] ex opportunitate capi. At Metellus ubi oppidanos [38] prœlio intentos, ſimul oppidum & operibus, & loco munitum videt, [39] vallo foſſaque mœnia [40] circumvenit.

1 Præſentes. 2 Conſtituit. 3 Id eſt, quod flumen 4 Thalæ. 5 Id eſt, ad eum locum. 6 Ad quem 7 Sc. ut venirent: nam *diem, locumque, ubi præſto forent, prædixerat.* 8 Subitò. 9 Ex cœlo. 10 Abundantia. 11 Solummodò 12 Hoc eſt, & plus quam ſatis. 13 Victualia, cibus pro exercitu, ſc. *erat.* 14 Abundantior quam ſperaverat. 15 Sc. faciunt. 16 Hoc eſt, intentiùs & diligentiùs officia perfecerant. 17 Animoſitati. 18 Exiſtimarunt. 19 Id eſt, Deos immortales curare eos. 20 Sequenti. 21 Thalenſes. 22 Quia ſc. urbs Thala ob aquæ pœnuriam inacceſſa videbatur. 23 Attoniti. 24 Hoc eſt, negligentiùs, quam ſi non fuiſſent perculſi. 25 Id eſt, æquali diligentia bellum parabant. 26 Romani. 27 Jugurtha. 28 Id eſt, exiſtimans Metellum omnia poſſe efficere. 29 Utpote. 30 Sc. *rebus*, aut *ingeniis.* 31 Et non. 32 Hoc eſt, ob negotia ſua gerendâ. 33 Scilicet à militibus ſuis. 34 Proditionem. 35 De facienda proditione. 36 Ceſſationem à negotiis. 37 Id eſt, temporis commoditate. 38 Id eſt, paratos ad prælium. 39 Sepimento. 40 Obſidet, circumcingit.

Dein jubet locis ex copia maxime idoneis [1] vineas agere: [2] ſuperque eas [3] aggerem [4] jacere, & ſuper aggerem impoſitis turribus [5] opus & [6] adminiſtros tutari. [7] Contra hæc oppidani feſtinare, parare; prorſus ab utriſque nihil [8] reliquum fieri. Denique Romani multo [9] ante labore præliiſque, fatigati, poſt dies quadraginta, quam [10] eo ventum erat, oppido modo potiti: præda omnis [11] à perfugis corrupta. [12] Hi poſtquam murum [13] arietibus [14] feriri, reſque ſuas [15] afflictas vident, aurum, argentumque, & alia, quæ [16] prima ducuntur, [17] domum regiam [18] comportant: [19] ibi vino, & epulis [20] onerati, illaque, [21] & domum, & [22] ſemet [23] igni corrumpunt: & quas [24] victi [25] ab hoſtibus pœnas metuerant, eas ipſi [26] volentes [27] pendere. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metellum venerant, orantes [28] uti [29] præſidium, præfectumque [30] eo mitteret: Hamilcarem quemdam hominem nobilem, [31] factioſum, [32] novis rebus [33] ſtudere; [34] adverſum [35] quem neque imperia magiſtratuum, neque leges [36] valerent, [37] ni [38] id feſtinaret, in ſummo periculo [39] ſuam ſalutem, [40] illorum ſocios fore. Nam [41] Leptitani [42] jam inde à principio belli Jugurthini ad Beſtiam conſulem, & poſtea Romam [43] miſerant, amicitiam, [44] ſocietatemque

1 Id eſt, machinas bellicas, vinearum inſtar, admovēri. 2 Vineas, in quibus milites latebant. 3 Cumulum terræ aggeſtæ ſeu adportatæ. 4 Jactis fundamentis ſtatuere. 5 Inceptum de vineis & aggeribus. 6 Milites. 7 Incepta Metelli. 8 Relictum. 9 Sc. quam oppido potirentur. 10 Ad id oppidum. 11 Id eſt, ab iis qui primò Metellum ſecuti erant, & deinde ad Jugurtham profugerant. 12 Perfugæ. 13 Machinis bellicis, habentibus in anteriori parte cornua ferrea acuta, quibus muri urbium frequenti ictu feriuntur & evertuntur, ut arietes cornibus ſuis obſtantes: Virg.

——— *Labat* ariete *crebro Janua, & emoti procumbunt cardine poſtes.* 14 Subrui. 15 Deploratas, miſeras. 16 Præſtantiſſima bona æſtimantur. 17 Id eſt, in ipſam regiam, quam Jugurtha ibi habebat, *ubi plerique theſauri, filiorumque] ejus multus pueritia cultus erat:* ut paulò antè dixit. 18 Simul portant. 19 In domo regiâ. 20 Gravati. 21 Regiam. 22 Seipſos. 23 Id eſt, comburunt. 24 A Romanis. 25 Hoc eſt, ſi fuiſſent victi. 26 Spontanei. 27 Perſolvēre. 28 Ut. 29 Cuſtodiam militum. 30 Ad illud oppidum Leptim. 31 Seditioſum. 32 Id eſt, ad renovationem rerum, ut ſc. relictis Romanis ad Jugurtham reverterentur. 33 Diligentem operam dare. 34 Contra. 35 Hamilcarem, hominem nobilem & factioſum. 36 Aliquid poſſent. 37 Niſi. 38 Mittere ſc. ad oppidum *Leptim præſidium, & præfectum.* 39 Intellige legatorum, à Metello hoc petentium. 40 Romanorum. 41 Cives & incolæ oppidi Leptis. 42 Statim. 43 *Sc. legatos.* 44 Communionem fortunæ & periculi populi Romani. *Societas enim eſt* communio fortunæ, & periculi participatio: quæ fit, cum ſocium ad aliquod negotium gerendum nobis adjungimus.

[1]rogatum. Dein, ubi ea [2]impetrata fuere, ſemper boni, fideleſque manſere: & cuncta à Beſtia, Albino, Metelloque imperata [3]gnaviter fecerant. Itaque ab imperatore facile, [4]quæ petebant, adepti. Emiſſæ eo cohortes Ligurum quatuor, & C. Annius præfectus. [5]Id oppidum [6]ab Sidoniis [7]conditum eſt, [8]quos[9]accepimus[10]profugos ob[11]diſcordias civiles, navibus[12]in eos locos veniſſe; ceterum ſitum[13]inter duas Syrtes: [14]quibus nomen ex re inditum. Nam duo ſunt [15]ſinus prope in extrema Africa, [16]impares magnitudine, [17]pari [18]natura: [19]quorum[20]proxima terræ[21]præalta ſunt, cætera, [22]uti [23]fors tulit, alta; alia[24]in tempeſtate [25]vadoſa. Nam [26]ubi mare magnum eſſe, & [27]ſævire ventis cœpit, [28]limum, [29]arenamque, & [30]ſaxa ingentia fluctus trahunt; ita [31]facies locorum cum ventis ſimul mutatur. Syrtes ab tractu nominatæ. [32]Ejus civitatis lingua modo[33]converſa[34]connubio Numidarum: legum, cultuſque pleraque Sidonica: quæ [35]eo facilius retinebantur, quod procul ab im-

1 Hoc eſt, ut rogarent, peterent. 2 Sc. à conſule, & Senatu. 3 Strenui, & ſeduli. 4 Nempe præſidium, & præfectum. 5 Leptis. 6 Populis Phœnices regionis. *Sidon* enim urbs eſt Phœnices, cum Tyro & vetuſtate certans & claritate. 7 Ædificatum. 8 Sidonios. 9 Intelleximus. 10 Id eſt, à patriâ ſua procul fugientes. 11 Seditiones. 12 Ubi ſc. Leptis condita eſt. 13 Duo loca periculoſa arenam attrahentia, in quibus fere navigantes ſubmerguntur. 14 Syrtibus. Hoc eſt, ex effectu, aut (ut paulò poſt loquitur Salluſtius ipſe) *ab tractu*, ſive à *trahendo*: vox enim *Syrtes* derivata eſt à Græco verbo σύρω quod ſignificat *traho*; inde quoque σύρμα deducitur, id eſt, tractus, aut veſtis longa, quâ trahitur. 15 Anguli maris. 16 Inæquales. 17 Æquales. 18 Quia ambæ attrahunt arenas. 19 Sinuum. 20 Proximæ partes. 21 Valdè alta. 22 Ut. 23 Caſus ventorum, aut aquarum. 24 Quando arenæ auferuntur. 25 Habentia multa vada. 26 Cum. 27 Agitari, & intumeſcere. 28 Lutum. 29 Pulverem tenuiſſimum & minutiſſimum, non cohærentem, aridum: ideòq; à quidam nomen *arena* ab *ariditate* deductum judicant. Alii ab *hærendo* appellatum exiſtimant, & idcircò ſcribunt per aſpirationem; vel, quòd ſibi invicem propter tenuitatem *cohæreat*; vel quod cum calce miſta parietibus *inhæreat*. Aliquando *arena* ſumitur pro amphitheatro, ſive loco, in quo gladiatores pugnabant. Ovid. *Scilicet ut victus repetit gladiator* arenam. Et ſic ſumitur contentum pro continente: *arenâ* enim ſpargi amphiteatrum ſolebat, ne vel pugnantes fœdarentur cruore occiſorum; vel cruor ſparſus ſpectantibus eſſet horrori, præſertim in gladiatorum dimicatione: propter quod parata ſemper erat juvenum multitudo cum ſcopis, qui arenam verrerent cruoremque obtegerent. Hinc *Arenarii* dicti ſunt gladiatores, qui in arenâ depugnabant. Per ſimilitudinem quoque *arena* ſumitur pro foro, quia illic ſic depugnabant actores cauſarum, ut in *arenâ* gladiatores digladiabantur. Ab *arenâ* fit *arenoſus*, quod arenâ abundat. 30 Id eſt, ſaxa valdè magna. 31 Figura. 32 Leptis. 33 Mutata *in Numidicam linguam*. 34 Conjugio Numidarum. 35 Propterea.

ſum[1]ab rege exercitum[2]ductare,& omnes res exſequi ſolitus erat,[3] quæ Jugurthæ[4] feſſo aut[5] majoribus[6]adſtricto[7]ſuperaverant:[8]ex quo[9]illi gloria,opeſque[10]inventæ. Igitur[11] utriuſque conſilio dies[12]inſidiis[13] ſtatuitur: cetera,[14] uti res[15] poſceret,[16] ex tempore[17] parati placuit, Nabdalſa ad exercitum profectus;[18]quem[19]inter hiberna Romanorum[20]juſſus habebat, ne[21] ager inultis hoſtibus vaſtaretur,[22]Is poſtquam, magnitudine[23]facinoris[24]perculſus,[25] ad tempus non venit, metuſque rem impediebat, Bomilcar[26]ſimul cupidinibus[27] incœpta[28]patrandi,&[29]timore[30]ſocii[31] anxius, ne, omiſſo[32] vetere conſilio,[33] novum quæreret;[34] litteras[35]ad eum per homines fideles mittit:[36] in quîs[37] mollitiem,[38] ſocordiamque[39] viri accuſare:[40] teſtari deos, per quos[41] juraviſſet: monere, ne[42] præmia Metelli[43] in peſtem ſuam[44] converteret; Jugurthæ exitium[45] adeſſe: ceterum,[46] ſuane, an Metelli virtute periret, id[47]modo[48] agitari: proinde[49] reputaret cum animo ſuo,[50] præmia an[51] cruciatum mallet. Sed cum eæ litteræ[52] allatæ,[53] forte Nabdalſa,[54] exercito corpore feſſus, in lecto quieſcebat.[55] Ubi, cognitis[56] Bomilcaris[57] verbis, primò cura, dein, ut[58] ægrum

1 Jugurthâ. 2 Huc illùc ſæpius ducere. 3 Scilicet *res*. 4 Laſſo, fatigato. 5 Difficilioribus, ſcilicet *negotiis*. 6 Occupato, detento. 7 Superfuerant. 8 Ex quâ executione. 9 Nabdalſæ. 10 Partæ, ſc. *ſunt*. 11 Bomilcaris, & Nabdalſæ, 12 Hoc eſt, ad inſidias regi ſtruendas. 13 Conſtituitur. 14 Quemadmodum. 15 Poſtularet, exigeret. 16 Id eſt, ſecundum opportunitatem temporis. 17 Diſponi. 18 Exercitum, quem *plerumque ſeorſum ab rege ductare ſolitus erat*. 19 Id eſt, inter ea loca, ubi Romani hyemabant. 20 Hoc eſt, juſſu, aut ex mandato Jugurthæ. 21 Numidarum ſcil. 22 Nabdalſa. 23 De inſidiis regi ſtruendis incepti. 24 Attonitus. 25 Sc. *ſtatutum*, hoc eſt, ſtatuto tempore.

26 Pariter. 27 De proditione Jugurthæ. 28 Perficiendi. 49 Propter timorem. 30 Nabdalſæ. An, quem ipſe de ſocio habebat? An, quem ſocium ſuum ſciebat habêre? 31 Sollicitus. 32 Propoſito de ſtruendis regi inſidiis. 3 Sc. *conſilium*, ut ſcilicet id regi indicaret. 34 Epiſtolam. 35 Nabdalſam. 36 Litteris. 37 Inertiam. Ter. Ejiciunda herclè hæc *mollities* animi: nimis me indulgeo. 38 Puſillanimitatem. 39 Nabdalſæ. 40 Teſtabatur, teſtes ciabat. 41 Nabdalſa. 42 Pollicitationes 43 In perniciem ſuam. 44 Mutaret. 45 Imminêre: inſtare. 46 Intellige utriuſque, & Bomilcaris & Nabdalæ. 47 Solum. 48 In quæſtione, ſive controverſiâ eſſe. 49 Perpenderet. 50 Mercedem à Romanis ob traditum Jugurtham. 51 Pœnam. 52 Scilicet *fêre ad Nabdalſam*. 53 Fortuitò, caſu. 54 Laboribus fatigato. 55 In quo lecto. 56 *Qui litteras* eas ad Nabdalſam miſerat. 57 Scilicet *ſcriptis*. 58 Moleſtiâ affectum.

animum ſolet, ſomnus [1] ei cepit. [2] Erat [3] ei Numida quidam [4] negotiorum curator [5] fidus, [6] acceptuſque, & omnium [7] conſiliorum, [8] niſi [9] noviſſimi, [10] particeps. Qui poſtquam allatas litteras audivit, [11] ex conſuetudine ratus [12] opera aut ingenio ſuo [13] opus eſſe, in [14] tabernaculum [15] introiit: [16] dormiente [17] illo, [18] epiſtolam, ſuper caput [19] in pulvino [20] temere poſitam, [21] ſumit, ac perlegit; dein [22] propere, cognitis [23] inſidiis, [24] ad regem pergit. Nabdalſa, poſt paullo [25] experrectus, ubi neque epiſtolam [26] reperit, & rem omnem, ut [27] acta erat, [28] ex perfugis cognovit; primo [29] indicem perſequi conatus; poſtquam id fruſtra fuit, Jugurtham, [30] placandi gratia, accedit: quæ ipſe [31] paraviſſet, [32] perfidia clientis ſui facere præventum: lacrumans obteſtatur per amicitiam, [33] perque ſua ante fideliter acta, ne [34] ſuper tali [35] ſcelere ſuſpectum ſeſe haberet, [36] Ad ea [37] rex aliter, [38] atque animo [39] gerebat, placide reſpondit. Bomilcare, aliiſque multis, quos [40] ſocios inſidiarum cognoverat, interfectis, iram [41] oppreſſerat, [42] ne qua [43] ex eo negotio [44] ſeditio

1 Invaſit. 2 Ordo eſt: Quidam Numida, curator negotiorum, erat ei fidus, & acceptus, & particeps omnium conſiliorum, niſi noviſſimi. 3 Nabdalſæ. 4 Rerum Nabdalſæ. 5 Fidelis. 6 Charus, gratus. 7 Conſultationum Nabdalſæ. 8 Præterquam. 9 Ultimi, ſc. conſilii de prodendo Jugurtha. 10 Conſcius. 11 Id eſt, ſecundum conſuetudinem. 12 Labore, diligentia: ut apud Ter. in Andr. Sed, ſi quid eſt, quod mea *opera* opus ſit vobis, aut tu plus vides, manebo, ne quid veſtrum remorer commodum 13 Nabdalſæ ſc. 14 Tentorium Nabdalſæ. 15 Ingreſſus eſt. 16 Id eſt, cùm ille dormiret. 17 Nabdalsá. 18 Litteras, quas Bomilcar ad Nabdalſam miſerat. 19 Capitis fulcro, ſive ſuſtentaculo: *Pulvinus* enim (dicitur etiam *pulvinar*) eſt id, quod dormientium capiti ſubjicitur, ſeu quo dormientium capita fulciuntur: quaſi *pluminus*, nomen habens à *plumis*, ex quibus ſolet confici. In hiſce pulvinaribus collocabantur ſimulachra Deorum. 20 Inconſultè, in conſideratè. Ter. Vide ne quid *temerè* agas. 21 Apprehendit, capit. 22 Cito, feſtinanter. 23 Quas ſc. Bomicar & Nabdalſa illi ſtruxerant. 24 Jugurtham. 25 Id eſt, per ſe è ſomno excitatus. 26 Invenit. 27 Geſta à Numida illo, negotiorum Nabdalſæ curatore. 28 Hoc eſt, ex iis, qui perfugerant ad Nabdalſam, ut nunciarent, Numidam illis obviam veniſſe. 29 Intellige Numidam illum, qui & abſtulerat epiſtolam, & proditionem regi indicaverat. 30 Hoc eſt, ut placaret regem. 31 Conſtituiſſet. 32 Violatione fidei. *Perfidus* enim is dicitur, qui fidem violat, ſive prodit. Benè eum *perfidum* vocat, quippe qui in heri ſui damnum id fecerit; cum, quali animo ille in regem eſſet, neſciret. 33 Propter ea, quæ egerat, 34 De: ut in illo verſu Virgilii. *Multa* ſuper *Priamo rogitans*, ſuper *Hectore multa.* 35 Facinore, ſc. *proditionis*. 36 Sc. *verba*. 37 Jugurtha. 38 Quam. 39 Sentiebat. 40 Participes. 41 Compeſcuerat, extinxerat. 42 Ne aliqua. 43 Ex ea re, nempe accuſatione *Nabdalſæ.* 44 Tumultus, aut bellum.

[1] ceterum [2] ægerrime [3] deſinere: non in ejusdem poteſtate [4] initium ejus, & finem eſſe: [5] incipere [6] cuivis etiam [7] ignavo licere; [8] deponi, cum victores velint: proinde ſibi, regnoque ſuo [9] conſuleret: [10] neu [11] florentes [12] res ſuas cum Jugurthæ [13] perditis miſceret. [14] Ad ea [15] rex ſatis [16] placide [17] verba facit: ſeſe [18] pacem cupere, ſed Jugurthæ [19] fortunarum miſereri: ſi [20] eadem [21] illi copia [22] fieret, omnia [23] conventura. Rurſus [24] imperator, [25] contra poſtulata Bocchi, [26] nuncios mittit. [27] Ille [28] probare partim, alia [29] abnuere. Eo modo, ſæpe [30] ab utroque miſſis remiſſisque nunciis, tempus [31] procedere, & [32] ex Metelli voluntate bellum intactum [33] trahi. [34] At Marius, uti ſupra diximus, cupientiſſima plebe conſul factus, poſtquam [35] ei [36] provinciam Numidiam populus juſſit, antea jam [37] infeſtus nobilitati, [38] tum vero [39] multus, atque [40] ferox [41] inſtare: [42] ſingulos [43] modo, modo univerſos [44] lædere: [45] dictitare, ſeſe conſulatum ex victis illis quaſi ſpolia cepiſſe: alia præterea [46] magnifica [47] pro ſe, & [48] illis [49] dolentia: interim, quæ [50] bello opus erant,

1 Sed 2 Summâ cum difficultate: opponitur enim *τῷ facilè*. 3 Finiri. 4 Scilicet *belli*. 5 Scilic. *bellum*. 6 Cuilibet. 7 Non ſtrenuo, pigro. 8 Abſolvi. 9 Provideret, proſpiceret. 10 Neve. 11 In flore ſeu vigore exiſtentes. 12 Opes. 13 Deſperatis, ſc. *rebus*. 14 Dicta Metelli. 15 Bocchus. 16 Comiter, benignè. 17 Reſpondet. 18 Cum populo Romano. 19 Infortuniorum, ſtatus. 20 Facultas *ſocietatis amicitiaque conjungenda* cum populo Romano. 21. Sc. Jugurthæ. 22 Daretur. 23 Hoc eſt, inter ipſos nullam fore controverſiam. 24 Metellus. 25 Id eſt, qui nunciarent non omnia, quæ ab eo poſtulabantur, eſſe juſta. 26 Legatos. 27 Bocchus. 28 Probabat, approbabat dicta Metelli. 29 Abnuebat, rejiciebat. 30 Metello ſcilicet & Boccho. 31 Procedebat, tranſigebatur. 32 Id eſt, ſicut Metellus maximè volebat. 33 Differri. Nam Metellus cupiebat pacem facere cum Boccho. 34 Ordo eſt: At Marius factus conſul, uti diximus ſuprà, plebe *exiſtente* cupientiſſimâ, poſtquam populus juſſit ei Numidiam provinciam *gubernandam*, jam anteà infeſtus nobilitati, tum verò multus, atque ferox inſtare. 35 Mario. 36 Scilicet *gubernandam*: ubi nota, populum propriè dici jubêre: Senatum dici decernere. 37 Iratus. 38 Id eſt, tum maximè, cum factus eſſet conſul, tantique belli imperator. 39 Immodeſtus, vehemens. 40 Sævus. 41 Urgêre. 42 Nobilium. 43 Interdum. 44 Lædebat, offendebat. *Lædere* enim propriè, eſt verbis, aut factis aliquem offendere, & contumeliâ afficere: ſumptum à Græcis, qui *λοιδορίαν contumeliam* vocant. Ter. Ille clemens, placidus, nulli *lædere* os, arridêre omnibus: Id eſt, nullum præſentem offendebat. Transfertur tamen ad omne genus offenſionis, & ſignificat ſæpiùs vulnerare. 45 Frequenter dicere. 46 Id eſt, verba jactatoria, glorioſa. 47 Hoc eſt, pro virtute ſuâ extollendâ. 48 Nobilibus. 49 Dolorem ſeu triſtitiam excitantia. 50 Ad *bellum gerendum* cum Jugurthâ.

bus [1] capitis [2] arceſſere, Marii virtutem in [3] majus [4] celebrare. Denique plebs ſic [5] accenſa, ut [6] opifices, [7] agreſteſque omnes, [8] quorum res, fideſque in manibus ſitæ erant, relictis [9] operibus [10] frequentarent Marium, & [11] ſua neceſſaria [12] poſt illius honorem ducerent. Ita perculſa nobilitate, [13] poſt multas tempeſtates [14] novo homini conſulatus [15] mandatur: & [16] poſtea [17] populus à Tr. pl. Manlio Mantino rogatus, quem vellet [18] cum Jugurtha bellum [19] gerere, [20] frequens [21] Marium juſſit. Sed Senatus paullo ante Metello Numidiam [22] decreverat: [23] ea res [24] fruſtra fuit. Eodem tempore Jugurtha, amiſſis amicis, [25] quorum [26] pleroſque [27] ipſe [28] necaverat; ceteri formidine, pars ad Romanos, alii ad [29] regem Bocchum profugerant, cum neque bellum geri ſine [30] adminiſtris poſſet, & [31] novorum [32] fidem in tanta perfidia veterum experiri [33] periculoſum duceret, [34] varius [35] incertuſque [36] agitabatur: neque [37] illi [38] res, neque conſilium, aut quiſquam hominum ſatis placebat: [39] itinera, præfectoſque [40] in dies mutare: [41] modo adverſum hoſtes, interdum in ſolitudines [42] pergere: ſæpe in fuga, at poſt paullo in armis ſpem habere: dubitare, [43] virtuti popularium an [44] fidei minus crederet. Ita,

1 Id eſt, pœnâ capitis. 2 Accuſare. 3 Hoc eſt, majorem Marii virtutem prædicando, quam reipsâ erat, ſive augendo eam. 4 Celebrem facere. 5 Studio in Marium. 6 Opera facientes mœchanica. 7 In agro vivere ſoliti. 8 Id eſt, quorum opes, & credulitates (quibus ipſis credebatur) in manuali opere ſeu manuum mercede ſitæ erant. Q. d. Ejuſmodi opifices agreſteſq; frequentabant Marium, quibus nihil erat, unde aut ipſis vivendi, aut debita ſolvendi poteſtas erat, niſi quod vel in agris, vel officinis manuum mercede comparaverant. 9 Opificiis, & laboribus ſuis. 10 Id eſt, frequentes, & multi numero comitarentur. 11 Scilicet *negotia*. 12 Illius honori poſtponerent. 13 Poſt multa tempora, quibus homo novus non erat creatus conſul. 14 Mario, qui nunquam conſulatum adeptus fuerat, nec majores ejus. 15 Attribuitur. 16 Sc. quàm Marius conſulatum adeptus erat. 17 Romanus. 18 Id eſt, contra Jugurtham; ut ſuprà: *Bellum ſcripturus ſum, quod populus Romanus* cum Jugurthâ, *rege Numidarum geſſit*. 19 Exercere. 20 Sc. *populus*. 21 Bellum cum Jugurthâ gerere. 22 Communi decreto aſſignaverat. 23 Decretum Senatus. 24 Irrita habita & vana, quia Marius (ut ex progreſſu patebit) in Numidiam exercitum parabit. 25 Amicorum. 26 Plurimos, ut Bomilcarem, ejuſque conſilii participes. 27 Jugurtha. 28 Interfecerat. 29 Mauritaniæ. 30 Auxiliariis. 31 Amicorum, aut adminiſtrorum. 32 Fidelitatem explorare. 33 Periculis plenum æſtimaret. 34 Multa cogitando. 35 Dubius quid-nam inceptaret. 36 Volvebatur. 37 Jugurthæ. 38 Negotium. 39 *Profectiones*. 40 Quotidiè, per ſingulos dies. 41 Interdum. 42 Pergebat, proficiſcebatur. 43 Virtuti fautorum ſuorum. 44 Fidelitati.

1 Se

,[1]primo [2] induſtrios, [3] ſupplices, [4] modi-,cos eſſe: [5] dein per[6]ignaviam, & [7] ſuperbi-,am ætatem agere.[8]ſed mihi [9] contra vide-,tur. Nam,[10]quo univerſa reſpublica [11]plu-,ris eſt, quam conſulatus, aut prætura," ,eo majore cura [13]illam adminiſtrari, quam ,[14] hæc peti debere. [15] Neque me fallit, ,quantum cum maximo beneficio veſtro[16] ,negotii ſuſtineam. Bellum parare, ſimul ,& [17] ærario parcere, cogere ad militiam ,eos, quos nolis[18] offendere; domi, foriſ-,que omnia curare; & ea agere inter invi-,dos,[19] occurſantes, factioſos, [20] opinio-,ne, Quirites, aſperius eſt. Ad hoc, [21]alii ,ſi [22]deliquere, vetus nobilitas, [23] majorum ,facta fortia, cognatorum & affinium opes, ,[24] multæ clientelæ, omnia hæc [25] præſidio ,adſunt: mihi ſpes omnes[26]in memet ſitæ;

1 Cum ſcilicet petunt à vobis. 2 Diligentes, ſolertes. 3 Suppliciter orantes. 4 Modeſtos, abſque ulla magnificentiæ ſuæ oſtentatione. 5 Ubi ſcililet imperium adepti ſunt. 6 Pigritiam: & opponitur *τῷ induſtrios.* 7 Faſtum: & opponitur *τῷ ſupplices* & *modicos* 8 Hinc vidère eſt, Marium hoc ſuo exordio captare Senatus benevolentiam, petito à modo imperii adminiſtrandi. 9 Id eſt, contrario modo eſſe faciendum. 10 Quanto. 11 In majori pretio habetur, pluris æſtimatur; ut in illo Plauti, *Pluris teſtis eſt* occulatus unus, quam auriti decem. Sic paulo poſt dicet Marius: *nunc vos exiſtimate, facta, an dicta* pluris ſint. *Sum* enim aliquando pretium importat, idem fermè ſignificans quod valeo, æſtimor: in qua ſignificatione regit genitivum: ut in exemplis jam poſitis vidère eſt. Aliquando importat dominium ſeu poſſeſſionem; & tum eundem exigit caſum. Virg. *Dic mihi Damæta, cujus pecus, an* Melibæi, ſc. *eſt*; Regit item genitivum; quando proprietatem ſive poſſeſſionem ſignificat: idque in tertia tantum perſona ſingularis numeri ut apud Cic. 1. De offici. *Adoleſcentis eſt*, majores natu verêri, hoc eſt, eſt proprium & officium adoleſcentis. Aliquando conſtruitur cum dativo, & tum ſignificat habeo: Virg. Sunt mihi *bis ſeptem præſtanti corpore Nymphæ*. Id eſt, habeo bis ſeptem præſtanti corpore Nymphas. Conſtruitur interdum etiam cum altero dativo, & tum ferè exponi ſolet per verbum *afficio;* ſic dicit Cic. 1. Offic. Ampla domus *dedecori domino* ſæpè *fuit*. id eſt, ampla domus ſæpè affecit dominum dedecore. Ponitur aliquando pro licet, ſed in tertia tantum perſona ſingularis numeri: ut apud Virg. *Nec non & Tityon terræ omnipatentis alumnum Cernere* erat: id eſt, licebat. Appellatur autem *Sum, es, eſt,* à Grammaticis verbum ſubſtantivum, quia per ſe ſubſtat, nec ullius alterius verbi adminiculo eget, & in ipſum cætera verba reſolvuntur: cùm enim cætera omnia verba aut *actionem* importent aut *paſſionem*, ſolum eſt verbum, quod ſubſtantiam rei denotat: ut, Ego lego: id eſt, ego *ſum* qui lego: Tu dicebas, id eſt, tu *es* qui dicebas: & ſic de cæteris. 12 Tantò. 13 Univerſam rempublicam. 14 Conſulatum ſcilicet & præturam, 15 Id eſt, non latet me, certò ſcio. 16 Oneris, laboris geram, adminiſtrem. 17 Publico theſauro, ne exhauriatur. 18 Lædere, ſeu contumelia afficere. 19 Cuilibet rei obſiſtentes. 20 Difficilius, quam quiſquam opinari poſſet. 21 Conſules, qui antè me fuere nobiles. 22 *Peccaverunt.* 23 Progenitorum. 24 Multi clientes. 25 Defenſioni. 26 In me *ipſo, me ſolo poſitæ.*

,[1] quas neceſſe eſt & [2] virtute, & [3] innocentia ,[4]tutari. nam[5] alia[6] infirma ſunt. Et illud in- ,telligo, Quirites, omnium ora in me conver- ,ſa eſſe, æquos, bonoſque [7] favere: [8] quippe ,benefacta mea reipublicæ [9] procedunt: no- ,bilitatem[10] locum invadendi quærere. [11] Quo ,mihi acrius adnitendum eſt, [12] uti neque vos ,capiamini, & [13] illi [14] fruſtra ſint. [15] Ita ad hoc ,ætatis à pueritia fui, ut omnes labores, peri- ,cula conſueta habeam Quæ [16] ante veſtra be- ,neficia [17] gratuito faciebam, [18] ea [19] uti, ac- ,cepta mercede, [20] deſeram, [21] non eſt conſili- ,um, Quirites. [22] Illis difficile eſt [23] in poteſta- ,tibus temperare, qui [24] per ambitionem ſeſe ,probos ſimulavere; mihi, qui [25] omnem æta- ,tem in optimis artibus egi, bene facere jam ,ex conſuetudine [26] in naturam vertit. [27] Bel- ,lum me gerere cum Jugurtha juſſiſtis: quam ,rem nobilitas [28] ægerrime tulit. Quæſo, [29] re- ,putate cum animis veſtris, num [30] id mutari ,melius ſit, ſi [31] quem ex illo [32] globo [33] nobili- ,tatis [34] ad hoc, aut aliud tale negotium mitta- ,tis, hominem [35] veteris proſapiæ, ac multa- ,rum [36] imaginum, & [37] nullius ſtipendii; [38] ,ſcilicet ut in tanta re ignarus omnium trepidet, feſti- ,net, ſumat aliquem ex populo [39] monitorem officii

1 Spes meas. 2 Quâ ſcilicet bona operamur 3 Qua à malis nos abſtinemus 4 Defendere. 5 Ut magnæ divitiæ, aut ſtudia & favor populi. 6 Invalida mihi, eò quod iis caream 7 Scilicet *mihi* 8 Id eſt, nam præclara mea facinora 9 Succedunt. 10 Id eſt, occaſionem nocendi mihi. 11 Quocirca vehementius laborandum, conandum eſt, 12 Id eſt; ne præter ſpem & exſpectationem veſtram de me fallamini, 13 Qui ſcilicet *locum invadendi me quærunt*. 14 Hoc eſt, fruſtrentur, ac illorum conſilia irrita ac vana ſint. 15 Id eſt, talia ad hanc uſque ætatem in qua nunc ſum. 15 Id eſt, antequam beneficio veſtro conſul eſſem creatus. 17 Gratis, ſine præmio aut mercede. 18 Benefacta. 19 Ut. 20 Relinquam. 21 Scilic. *meum*, non conſtitui. 22 Nobilibus. 23 In imperiis, magiſtratibus modum ſervare. 24 Id eſt, imperii affectationem. 25 Hoc eſt, totam vitam meam in optimis exercitiis militaribus tranſegi. 26 Hoc eſt, in naturale temperamentum vertitur, mutatur, 27 Propoſitio eſt. 28 Moleſtiſſimè paſſa eſt. 29 Cogitate, diſquirite. 30 Decretum, aut juſſum veſtrum, ita ut mandetis illud bellum homini nobili. 31 Aliquem. 32 Cœtu, multitudine. 33 Nobilium. 34 Id eſt, ad hoc bellum Jugurthinum. 35 Antiquæ ſtirpis. 36 Effigierum: quæ imagines omnium majorum, qui vel in conſulatu vel in prætura præclari quippiam commiſerant, in ædibus nobilium ſervabantur, & cum funus efferretur, ad oſtentationem ipſum funus præcedebant 37 Id eſt qui nunquam ſtipendia fecerat, neque militaverat. 38 Nempe, & ſumitur Ironicè. 39 Qui eum moneret ſeu doceret, quo pacto ſuo fungeretur officio.

Dein jubet locis ex copia maxime idoneis [1] vineas agere: [2] ſuperque eas [3] aggerem [4] jacere, & ſuper aggerem impoſitis turribus [5] opus & [6] adminiſtros tutari. [7] Contra hæc oppidani feſtinare, parare; prorſus ab utriſque nihil [8] reliquum fieri. Denique Romani multo [9] ante labore præliiſque, fatigati, poſt dies quadraginta, quam [10] eo ventum erat, oppido modo potiti: præda omnis [11] à perfugis corrupta. [12] Hi poſtquam murum [13] arietibus [14] feriri, reſque ſuas [15] afflictas vident, aurum, argentumque, & alia, quæ [16] prima ducuntur, [17] domum regiam [18] comportant: [19] ibi vino, & epulis [20] onerati, illaque, [21] & domum, & [22] ſemet [23] igni corrumpunt: & quas [24] victi [25] ab hoſtibus pœnas metuerant, eas ipſi [26] volentes [27] pependere. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metellum venerant, orantes [28] uti [29] præſidium, præfectumque [30] eo mitteret: Hamilcarem quemdam hominem nobilem, [31] factioſum, [32] novis rebus [33] ſtudere; [34] adverſum [35] quem neque imperia magiſtratuum, neque leges [36] valerent, [37] ni [38] id feſtinaret, in ſummo periculo [39] ſuam ſalutem, [40] illorum ſocios fore. Nam [41] Leptitani [42] jam inde à principio belli Jugurthini ad Beſtiam conſulem, & poſtea Romam [43] miſerant, amicitiam, [44] ſocietatemque

1 Id eſt, machinas bellicas, vinearum inſtar, admovêri. 2 Vineas, in quibus milites latebant. 3 Cumulum terræ aggeſtæ ſeu adportatæ. 4 Jactis fundamentis ſtatuere. 5 Inceptum de vineis & aggeribus. 6 Milites. 7 Incepta Metelli. 8 Relictum. 9 Sc. quam oppido potirentur. 10 Ad id oppidum. 11 Id eſt, ab iis qui primò Metellum ſecuti erant, & deinde ad Jugurtham profugerant. 12 Perfugæ. 13 Machinis bellicis, habentibus in anteriori parte cornua ferrea acuta, quibus muri urbium frequenti ictu feriuntur & evertuntur, ut arietes cornibus ſuis obſtantes: Virg.

——— *Labat* ariete *crebro Janua, & emoti procumbunt cardine poſtes.* 14 Subrui. 15 Deploratas, miſeras. 16 Præſtantiſſima bona æſtimantur. 17 Id eſt, in ipſam regiam, quam Jugurtha ibi habebat, *ubi plerique theſauri, filiorumque] ejus multus pueritia cultus erat*: ut paulò antè dixit. 18 Simul portant. 19 In domo regiâ. 20 Gravati. 21 Regiam. 22 Seipſos. 23 Id eſt, comburunt. 24 A Romanis. 25 Hoc eſt, ſi fuiſſent victi. 26 Spontanei. 27 Perſolvêre. 28 Ut. 29 Cuſtodiam militum. 30 Ad illud oppidum Leptim. 31 Seditioſum. 32 Id eſt, ad renovationem rerum, ut ſc. relictis Romanis ad Jugurtham reverterentur. 33 Diligentem operam dare. 34 Contra. 35 Hamilcarem, hominem nobilem & factioſum. 36 Aliquid poſſent. 37 Niſi. 38 Mittere ſc. ad oppidum Leptim præſidium, & præfectum. 39 Intellige legatorum, à Metello hoc petentium. 40 Romanorum. 41 Cives & incolæ oppidi Leptis. 42 Statim. 43 *Sc. legatos.* 44 Communionem fortunæ & periculi populi Romani. *Societas enim eſt communio fortunæ, & periculi participatio*: quæ fit, cum ſocium ad aliquod negotium gerendum nobis adjungimus.

[1] rogatum. Dein, ubi ea [2] impetrata fuere, ſemper boni,fideleſque manſere:&cuncta à Beſtia,Albino,Metelloque imperata [3] gnaviter fecerant. Itaque ab imperatore facile, [4] quæ petebant,adepti. Emiſſæ eo cohortes Ligurum quatuor, & C. Annius præfectus. [5] Id oppidum [6] ab Sidoniis [7] conditum eſt, [8] quos [9] accepimus [10] profugos ob [11] diſcordias civiles, navibus [12] in eos locos veniſſe; ceterum ſitum [13] inter duas Syrtes: [14] quibus nomen ex re inditum. Nam duo ſunt [15] ſinus prope in extrema Africa, [16] impares magnitudine, [17] pari [18] natura: [19] quorum [20] proxima terræ [21] præalta ſunt, cætera, [22] uti [23] fors tulit, alta; alia [24] in tempeſtate [25] vadoſa. Nam [26] ubi mare magnum eſſe, & [27] ſævire ventis cœpit, [28] limum, [29] arenamque, & [30] ſaxa ingentia fluctus trahunt; ita [31] facies locorum cum ventis ſimul mutatur. Syrtes ab tractu nominatæ. [32] Ejus civitatis lingua modo [33] converſa [34] connubio Numidarum: legum, cultuſque pleraque Sidonica: quæ [35] eo facilius retinebantur, quod procul ab im-

1 Hoc eſt, ut rogarent, peterent. 2 Sc. à conſule, & Senatu. 3 Strenui, & ſeduli. 4 Nempe præſidium, & præfectum. 5 Leptis. 6 Populis Phœnices regionis. *Sidon* enim urbs eſt Phœnices, cum Tyro & vetuſtate certans & claritate. 7 Ædificatum. 8 Sidonios. 9 Intelleximus. 10 Id eſt, à patriâ ſua procul fugientes. 11 Seditiones. 12 Ubi ſc. Leptis condita eſt. 13 Duo loca periculoſa arenam attrahentia, in quibus ferè navigantes ſubmerguntur. 14 Syrtibus. Hoc eſt, ex effectu, aut (ut paulò poſt loquitur Salluſtius ipſe) *ab tractu*, ſive à *trahendo*: vox enim *Syrtes* derivata eſt à Græco verbo *σύρω* quod ſignificat *traho*; inde quoque *σύρμα* deducitur, id eſt, tractus, aut veſtis longa, quâ trahitur. 15 Anguli maris. 16 Inæquales. 17 Æquales. 18 Quia ambæ attrahunt arenas. 19 Sinuum. 20 Proximæ partes. 21 Valdè alta. 22 Ut. 23 Caſus ventorum, aut aquarum. 24 Quando arenæ auferuntur. 25 Habentia multa vada. 26 Cum. 27 Agitari, & intumeſcere. 28 Lutum. 29 Pulverem tenuiſſimum & minutiſſimum, non cohærentem, aridum: ideòq; quidam nomen *arena* ab *ariditate* deductum judicant. Alii ab *hærendo* appellatum exiſtimant, & idcircò ſcribunt per aſpirationem; vel, quòd ſibi invicem propter tenuitatem *cohæreat*; vel quod cum calce miſta parietibus *inhæreat*. Aliquando *arena* ſumitur pro amphitheatro, ſive loco, in quo gladiatores pugnabant. Ovid. *Scilicet ut victus repetit gladiator* arenam. Et ſic ſumitur contentum pro continente: *arenâ* enim ſpargi amphiteatrum ſolebat, ne vel pugnantes fœdarentur cruore occiſorum; vel cruor ſparſus ſpectantibus eſſet horrori, præſertim in gladiatorum dimicatione: propter quod parata ſemper erat juvenum multitudo cum ſcopis, qui arenam verrerent cruoremque obtegerent. Hinc *Arenarii* dicti ſunt gladiatores, qui in arenâ depugnabant. Per ſimilitudinem quoque *arena* ſumitur pro foro, quia illic ſic depugnabant actores cauſarum, ut in *arenâ* gladiatores digladiabantur Ab *arenâ* fit *arenoſus*, quod arenâ abundat. 30 Id eſt, ſaxa valdè magna. 31 Figura. 32 Leptis. 33 Mutata in Numidicam linguam. 34 Conjugio Numidarum. 35 Propterea.

perio [1] regis ætatem agebant. [2] Inter illos, & [3] frequentem Numidiam inculti [4] vaſtique loci erant,

[5] Sed quoniam [6] in has regiones per Leptitanorum negotia venimus, non indignum videtur, [7] egregium, atque [8] memorabile [9] facinus [10] duorum Carthaginienſium [11] memorare. [12] eâ rem nos [13] locus admonuit. Qua tempeſtate Carthaginienſes [14] pleræque Africæ imperitabant, Cyrenenſes quoque [15] magni, atque [16] opulenti fuere. Ager in medio [17] arenoſus, [18] una ſpecie: neque flumen, neque mons erat, qui fines eorum [19] diſcerneret; quæ res eos in magno diuturnoque bello inter ſe habuit. Poſtquam utrimque legiones, item claſſes ſæpe fuſæ, fugatæque, & alteri alteros aliquantum [20] attriverant; veriti ne [21] mox victos, victoreſque defeſſos alius aggrederetur, [22] per inducias [23] ſponſionem faciunt, uti [24] certo die [25] legati domo [26] proficiſcerentur: quo in loco inter ſe obvii fuiſſent, [27] is communis utriuſque populi [28] finis haberetur. Igitur duo fratres Carthagine miſſi, quibus nomen Philænis erat, [29] maturavere iter [30] pergere: Cirenenſes [31] tardius [32] iere. Id [33] ſocordiane, an caſu acciderit, [34] parum [35] cognovi Ceterum ſolet [36] in locis illis tempeſtas [37] haud ſecus, [38] atque [39] in mari, retinere. Nam, ubi per loca [40] æqualia, & [41] nuda gignentium ventus [42] cohortus arenam [43] humo excitavit, [44] ea

1 Jugurthæ. 2 Leptitanos. 3 Habitam: ſic *oppidum frequens* dicitur, ubi multi homines habitant. 4 Habitati. 5 Salluſtius hoc loco per digreſſionem de aris Philænorum narrationem incipit. 6 Id eſt, in deſcriptionē harum regionum. 7 Præclarum, non vulgare. 8 Memoratu dignum. 9 Factum. 10 Fratrum Philænorum. 11 Narrare. 12 Sc. *memorare*. 13 Inceptus de Leptitanis, & Syrtibus. 14 Aſiæ ferè toti dominabantur. 15 Præclari. 16 Divites. 17 Arenâ abundans 18 Unius coloris. 19 Separaret. 20 Per cædes oppreſſerant, imminuerant. 21 Paulò poſt. 22 Tempore induciarum. 23 Pactionem de dirimendâ controverſiâ ac lite. 24 Horâ conſtitutâ. 25 Carthaginienſium & Cyrenienſium. 26 Egrederentur, diſcederent. 27 Locus. 28 Scilicet *imperii*. 29 Feſtinavêre. 30 Perficere. 31 Lentius, aut etiam ſerius. 32 Pro ivêre, iter fecerunt. 33 Ignaviâ. 34 Non compertum habeo. 35 Ego Salluſtius. 36 Propter agitatam arenam. 37 Non aliter. 38 Quam. 39 Quia contra ventum navigari nequit. 40 Plana. 41 Id eſt, expertia rerum, quæ aliquid generent: nullæ enim illic arbores aut herbæ naſcuntur, ideoque *venti* impetus ab iis impediri nequit. 42 Simul ortus. 43 E terrâ. 44 Arena.

magna vi[1] agitata,[2] ora, oculoſque implere, ita[3] proſpectu impedito,[4] morari iter. Poſtquam Cyrenenſes[5] aliquanto[6] poſteriores ſe eſſe vident, & ob[7] rem[8] corruptam[9] domi pœnas metuunt;[10] criminari Carthaginienſes, ante tempus domo digreſſos;[11] conturbare rem; denique omnia malle, quam[12] victi abire. Sed cum[13] Pœni aliam[14] conditionem, tantummodo[15] æquam, peterent,[16] Græci optionem Carthaginienſium[17] faciunt; uti vel[18] illi, quos fines populo ſuo peterent, ibi vivi[19] obruerentur; vel[20] eadem conditione[21] ſeſe,[22] quem in locum vellent, proceſſuros. Philæni, conditione[23] probata, ſeque, vitamque ſuam reipublicæ condonavere: ita vivi obruti. Carthaginienſes in eo loco Philænis fratribus aras conſecravere: aliique[24] illis[25] domi honores inſtituti. Nunc[26] ad rem redeo.

Jugurtha poſtquam, amiſſa Thala, nihil ſatis firmum contra Metellum putat;[27] per magnas ſolitudines cum paucis profectus, pervenit ad Gætulos, genus hominum[28] ferum, incultumque, & eo tempore ignarum nominis Romani.[29] Eorum multitudinem[30] in unum[31] cogit: ac[32] paullatim[33] conſuefacit[34] ordines habere,[35] ſigna ſequi,[36] imperium obſervare, item alia[37] militaria facere. Præterea,[38] regis Bocchi[39] proximos magnis muneribus, & majoribus promiſſis[40] ad ſtudium ſui perducit; quîs adjutoribus[41] regem[42] aggreſſus, impellit, ut ad-

1 Mota. 2 Faciem, pars pro toto. 3 Viſu eorum, qui ire cupiunt. 4 Retinére. 5 Scilicet quam Philæni erant 6 Longiores à metâ deſtinatâ 7 De qua contendebant. 8 Violatam: quia tardius iêre. 9 A principibus ſuis paratas. 10 Criminando dicere. 11 De qua inter ſe convenerant. 12 Sc. à Carthaginienſibus. 13 Carthaginienſes. 14 Pactionem de dirimenda lite. 15 Æquè facilem. 16 Cyrenenſes. 17 Proponunt. 18 Carthaginienſes. 19 Sepelirentur. 20 Ut ſc. vivi illic obruerentur. 21 Cyrenenſes. 22 Sc. populo ſuo finem eſſe imperii. 23 Accepta. 24 Philænis fratribus. 25 Id eſt, in civitate Carthaginienſi. 26 Ad hiſtoriam. 27 Per magna loca ſolititaria & deſerta. 28 Indomitum. 29 Gætulorum. 30 Locum. 31 Congregat. 32 Pedetentim, ſenſim. 33 Conſuetos facit. 34 Militares ſc. quos in agmine atque acie ſervarent. 35 Vexilla. 36 Hoc eſt, animadvertere, quid & quando imperaretur. 37 Id eſt quæ ad militiam pertinebant. 38 Mauritaniæ. 39 An familiaritate? an verò ſanguine? 40 Ad favorem ipſius Jugurthæ allicit. 41 Bocchum. 42 Inſidioſè accedens.

verſum Romanos bellum ſuſcipiat. Id[1] ea gratia facilius,[2] proniuſque[3] fuit,[4] quod Bocchus initio hujuſce belli legatos Romam miſerat, fœdus, & amicitiam[5] petitum.[6] Quam rem[7] opportuniſſimam[8] incœpto belli[9] pauci impediverant, cæci avaritia, quîs omnia honeſta atque inhoneſta vendere mos erat.[10] Etiam antea Jugurthæ filia Bocchi nupſerat. verum ea[11] neceſſitudo apud Numidas, Mauroſque[12] levis ducitur: quod ſinguli[13] pro opibus, quiſque quam plurimas uxores, denas alii, alii plures habeant; ſed[14] reges[15] eò amplius. Ita[16] animus[17] multitudine[18] diſtrahitur; nullam[19] pro ſocia obtinet:[20] pariter omnes[21] viles ſunt. Igitur in locum[22] ambobus, placitum exercitus[23] conveniunt.[24] Ibi,[25] fide data, & accepta, Jugurtha Bocchi animum[26] oratione accendit: Romanos injuſtos,[27] profunda avaritia, communes omnium hoſtes eſſe; eandem[28] illos cauſſam bellicū Boccho habere, quam ſecum, & cum aliis gentibus: lubidinem imperitandi, quîs omnia regna[29] adverſa ſint: tum[30] ſeſe,[31] paullo ante[32] carthaginienſes, item[33] Regem Perſen,[34] poſt,[35] uti quiſq;[36] opulentiſſimus videatur; ita Romanis hoſtem fore. His, atq; aliis talibus dictis, ad Cirtam oppidum iter conſtituunt: quod[37] ibi Q. Metellus[38] prædam,[39] captivoſque, &[40] impedimenta locaverat. Ita Jugurtha[41] ratus, aut, capta urbe operæ pretium fore; aut, ſi[42] Romanus[43] auxilio ſuis veniſſet, prœlio[44] ſeſe certatu-

1 Propterea. 2 Inclinatius. 3 Sc. factum. 4 Quia. 5 Ut peterent. 6 Id eſt, quam petitionem Bocchi. 7 Maximè commodam. 8 Contra Jugurtham. 9 Nobiles ſc. à Jugurthâ pecuniâ corrupti. 10 Inſuper. 11 Neceſſitas conjunctionis ex affinitate. 12 Parvi momenti æſtimatur. 13 Secundum, juxta opes. 14 Scil. *habent.* 15 Tantò copioſius, ſc. *uxores habent.* 16 Amor, & affectio: ut apud Ter. Nam & vita eſt eadem, & *animus* erga te idem ac fuit. 17 Copiâ, ſcilicet *uxorum.* 18 In diverſas partes trahitur, & diſſipatur. 19 Hoc eſt, pro verâ conjuge. 20 Indifferenter. 21 Vili pretio æſtimatæ. 22 Regibus. 23 Coëunt. 24 In eo loco. 25 Id eſt, ſanctâ promiſſione de ſervandâ fidelitate. 26 Quæ in ſe non eadem verba ſequentia, ſed ſequentes ſententias continebat. 27 Inexplebili. 28 Romanos. 29 Contraria. 30 Jugurtham, ſcilicet *eſſe hoſtem Romanis* 31 Quia jam deleti erant. 32 Scilicet *fuiſſe hoſtes* 33 Scilicet *fuiſſe etiam paulo antè hoſtem Romanis.* 34 Poſteà. 35 Sicut. 36 Ditiſſimus. 37 In oppido Cirtâ. 38 Spolia. 39 Numidas. 40 Sarcinas militares: quæ dicuntur *impedimenta*, quia *impediunt* militum properationem, dùm cum eis migrant. 41 Scilicet *erat.* 42 Scilicet *dux*, id eſt, Metellus. 43 In auxilium. 44 *Scipſos*, hoc eſt, ambos reges.

ros. Nam callidus id modo [1] feſtinabat, Bocchi [2] pacem imminuere; ne, [3] moras agitando, [4] aliud, quam bellum, mallet. [5] Imperator poſtquam de [6] regum ſocietate cognovit, non [7] temere, neque uti ſæpe jam victo Jugurtha [8] conſueverat, omnibus locis pugnandi [9] copiam facit: ceterum, haud procul ab Cirta caſtris munitis, [10] reges opperitur; melius eſſe ratus, cognitis Mauris, quoniam [11] is novus hoſtis acceſſerat, ex commodo pugnam facere. Interim [12] Roma per litteras fit certior, Mario provinciam Numidiam [13] datam. Nam conſulem factum ante [14] acceperat. Quibus rebus [15] ſupra bonum atque honeſtum perculſus, neque lacrumas [16] tenere, neque [17] moderari [18] linguam: vir egregius [19] in aliis artibus, nimis [20] molliter [21] ægritudinem pati. Quam rem alii [22] in ſuperbiam vertebant: [23] alii [24] bonum ingenium contumelia [25] accenſum eſſe: multi, quod jam [26] parta victoria ex manibus eriperetur: [27] nobis ſatis cognitum [28] illum magis honore Marii, quam [29] injuria ſua [30] excruciatum, neque tam [31] anxie laturum fuiſſe, ſi [32] adempta [33] provincia alii, quam Mario, traderetur. Igitur [34] eo dolore impeditus, & quia [35] ſtultitiæ videbatur, [36] alienam rem periculo ſuo curare, legatos ad Bocchum mittit, [37] poſtulatum, ne ſine cauſſa hoſtis populo Romano fieret: habere [38] eum magnam [39] copiam ſocietatis amicitiæque [40] conjungendæ, [41] quæ [42] potior [43] bello eſſet; quamquam [44] opibus ſuis confideret, tamen non debere incerta pro certis mutare: omne bellum [45] ſumi facile,

1 Feſtinando intendebat. 2 Pacem cum Romanis condendam irritam facere. 3 Dilationes faciendo. 4 Nempe pacem. 5 Metellus. 6 Bocchi & Jugurthæ. 7 Inconſultè. 8 Scilicet *facere*. 9 Facultatem, occaſionem uberem. 10 Bocchum, & Jugurtham exſpectat. 11 Maurus. 12 Id eſt, ab urbe Româ. 13 Aſſignatam. 14 Intellexerat. 15 Hoc eſt, ultra quā bonum aut honeſtum erat. 16 Continêre. 17 Refrænare, 18 A maledictis. 19 In aliis virtutibus. 20 Muliebriter. 21 Animi dolorem. 22 Metelli. 23 Sc. *dicebant*. 24 Ingenuum, nobile. 25 Irâ inflammatum. 26 Acquiſita. 27 Mihi Salluſtio 28 Metellum. 29 Id eſt, ſibi factâ. 30 Afflictum. 31 Moleſtè. 32 Erepta Metello. 33 Numidica. 34 Id eſt, eâ ægritudine, quam ex prælatione Marii contraxerat. 35 Scilicet *eſſe*, id eſt, pertinêre ad ſtultitiam. 36 Rem ad alium, hoc eſt, Marium pertinentem. 37 Ut poſtularent, peterent. 38 Bocchum. 39 Occaſionem, facultatem. 40 Cum *populo Romano*. 41 Societas & amicitia. 42 Melior. 43 Quam bellum. 44 Divitiis. 45 Aſſumi, inchoari.

[1]ceterum [2]ægerrime [3]deſinere: non in ejuſdem poteſtate [4]initium ejus, & finem eſſe: [5]incipere [6]cuivis etiam [7]ignavo licere; [8]deponi, cum victores velint: proinde ſibi, regnoque ſuo [9]conſuleret: [10]neu [11]florentes [12]res ſuas cum Jugurthæ [13]perditis miſceret. [14]Ad ea [15]rex ſatis [16]placide [17]verba facit: ſeſe [18]pacem cupere, ſed Jugurthæ [19]fortunarum miſereri: ſi [20]eadem [21]illi copia [22]fieret, omnia [23]conventura. Rurſus [24]imperator, [25]contra poſtulata Bocchi, [26]nuncios mittit. [27]Ille [28]probare partim, alia [29]abnuere. Eo modo, ſæpe [30]ab utroque miſſis remiſſiſque nunciis, tempus [31]procedere, & [32]ex Metelli voluntate bellum intactum [33]trahi. [34]At Marius, uti ſupra diximus, cupientiſſima plebe conſul factus, poſtquam [35]ei [36]provinciam Numidiam populus juſſit, antea jam [37]infeſtus nobilitati, [38]tum vero [39]multus, atque [40]ferox [41]inſtare: [42]ſingulos [43]modo, modo univerſos [44]lædere: [45]dictitare, ſeſe conſulatum ex victis illis quaſi ſpolia cepiſſe; alia præterea [46]magnifica [47]pro ſe, & [48]illis [49]dolentia: interim, quæ [50]bello opus erant,

1 Sed 2 Summâ cum difficultate: opponitur enim *τῷ facilè*. 3 Finiri. 4 Scilicet *belli*. 5 Scilic. *bellum*. 6 Cuilibet. 7 Non ſtrenuo, pigro. 8 Abſolvi. 9 Provideret, proſpiceret. 10 Neve. 11 In flore ſeu vigore exiſtentes. 12 Opes. 13 Deſperatis, ſc. *rebus*. 14 Dicta Metelli. 15 Bocchus. 16 Comiter, benignè. 17 Reſpondet. 18 Cum populo Romano. 19 Infortuniorum, ſtatus. 20 Facultas *ſocietatis amicitiæque conjungendæ* cum populo Romano 21. Sc. Jugurthæ. 22 Daretur. 23 Hoc eſt, inter ipſos nullam fore controverſiam. 24 Metellus. 25 Id eſt, qui nunciarent non omnia, quæ ab eo poſtulabantur, eſſe juſta. 26 Legatos. 27 Bocchus. 28 Probabat, approbabat dicta Metelli. 29 Abnuebat, rejiciebat. 30 Metello ſcilicet & Boccho. 31 Procedebat, tranſigebatur. 32 Id eſt, ſicut Metellus maximè volebat. 33 Differri. Nam Metellus cupiebat pacem facere cum Boccho. 34 Ordo eſt: At Marius factus conſul, uti diximus ſuprà, plebe *exiſtente* cupientiſſimâ, poſtquam populus juſſit ei Numidiam provinciam *gubernandam*, jam anteà infeſtus nobilitati, tum verò multus, atque ferox inſtare. 35 Mario. 36 Scilicet *gubernandam*: ubi nota, populum propriè dici jubère: Senatum dici decernere. 37 Iratus. 38 Id eſt, tum maximè, cum factus eſſet conſul, tantique belli imperator. 39 Immodeſtus, vehemens. 40 Sævus. 41 Urgère 42 Nobilium. 43 Interdum. 44 Lædebat, offendebat. *Lædere* enim propriè, eſt verbis, aut factis aliquem offendere, & contumeliâ afficere: ſumptum à Græcis, qui *λοιδορίαν contumeliam* vocant. Ter. Ille clemens, placidus, nulli *lædere* os, arridère omnibus: Id eſt, nullum præſentem offendebat. Transfertur tamen ad omne genus offenſionis, & ſignificat ſæpiùs vulnerare. 45 Frequenter dicere. 46 Id eſt, verba jactatoria, glorioſa. 47 Hoc eſt, pro virtute ſuâ extollendâ. 48 Nobilibus. 49 Dolorem ſeu triſtitiam excitantia. 50 Ad bellum gerendum cum Jugurthâ.

ſimum quemque tutiſſimum: armis libertatem, patriam parenteſque, & alia omnia [1] tegi; gloriam, atque divitias [2] quæri. Sic brevi ſpatio novi vetereſque [3] coaluere, & virtus omnium æqualis facta. [4] At reges ubi de adventu Marii cognoverunt, diverſi in locos [5] difficiles abeunt. Ita Jugurthæ placuerat, ſperanti, mox [6] effuſos hoſtes invadi poſſe: Romanos, ſicuti pleroſque, [7] remoto metu [8] laxius, licentiuſque futuros. Metellus interea Romam profectus, [9] contra ſpem ſuam lætiſſimis animis [10] excipitur, plebi, patribuſque, poſtquam [11] invidia [12] deceſſerat, [13] juxta carus. Sed Marius [14] impigre, prudenterque ſuorum, & hoſtium [15] res pariter attendere: cognoſcere quid boni utriſque, aut [16] contra eſſet: explorare itinera [17] regum; conſilia, & inſidias eorum antevenire: nihil apud ſe [18] remiſſum, neque [19] apud illos tutum pati. Itaque & [20] Gætulos, & Jugurtham, [21] ex ſociis noſtris [22] prædas agentes, ſæpe aggreſſus in itinere [23] fuderat [24] ipſumque regem haud procul ab oppido Cirta armis [25] exuerat. Quæ poſtquam [26] glorioſa [27] modo, neque belli [28] patrandi cognovit, ſtatuit, urbes, quæ [29] viris, aut loco pro hoſtibus, & [30] adverſum ſe [31] opportuniſſimæ erant, ſingulas [32] circumvenire: ita Jugurtham aut præſidiis nudatum iri, ſi [33] ea pateretur, aut prœlio certaturum. Nam Bocchus nuncios ſæpe [34] ad eum miſerat, velle populi Rom. amicitiam, ne quid ab ſe hoſtile timeret. [35] Id [36] ſimulaveritne, [37] quo improviſus [38] gravior accederet, an [39] mobilitate ingenii pacem atque bellum mutare [40] ſolitus, parum

1 Protegi, defendi. 2 Acquiri armis. 3 In unum quaſi animum concrevêre. 4 Bocchus & Jugurtha. 5 Acceſſu. 6 Diſperſos. 7 Amoto, ſublato per abſentiam hoſtium. 8 Solutius. 9 Id eſt, præter id quod ſperaverat. 10 Recipitur, accipitur. 11 Mota per Marium. 12 Diſceſſerat ex animis eorum. 13 Pariter. 14 Diligenter. 15 Utilitates. 16 Id eſt, quid mali. 17 Bocchi & Jugurthæ. 18 Languide & leniter factum. 19 Scil. *reges*. 20 Populus Bocchi. 21 Sc. imperii Romani. 22 Prædam reportantes. 23 Proſtraverat. 24 Jugurtham. 25 Denudaverat. *Exuere* propriè, eſt indumenta detrahere. Sæpè etiam accipitur pro ſolvere. Hinc derivantur *exuviæ*, quæ ſunt ſpolia hoſtibus detracta. 26 Glorià digna, præclara, ſed tamen ſine utilitate. 27 Solummodò. 28 Committendi cum Jugurthâ. 29 Id eſt, propter viros, aut locum. 30 Contra. 31 Commodiſſimæ. 32 Circumcingere, obſidère. 33 Sc. urbes circumveniri. 34 Marium. 35 Sc. ſe velle populi Romani amicitiam. 36 Bocchus. 37 Ideò ut. 38 Nocentior. 39 Inconſtantia. 40 Sc. fuerit.

1 Cogni-

1 Cum ſcilicet petunt à vobis. 2 Diligentes, ſolertes. 3 Suppliciter orantes. 4 Modeſtos, abſque ulla magnificentiæ ſuæ oſtentatione. 5 Ubi ſcilicet imperium adepti ſunt. 6 Pigritiam: & opponitur τῷ *induſtrios*. 7 Faſtum: & opponitur τῷ *ſupplices* & *modicos* 8 Hinc vidère eſt, Marium hoc ſuo exordio captare Senatus benevolentiam, petito à modo imperii adminiſtrandi. 9 Id eſt, contrario modo eſſe faciendum. 10 Quanto. 11 In majori pretio habetur, pluris æſtimatur; ut in illo Plauti,

,[1]primo [2] induſtrios, [3] ſupplices, [4] modi-
,cos eſſe: [5] dein per[6]ignaviam, & [7] ſuperbi-
,am ætatem agere.[8]ſed mihi [9] contra vide-
,tur. Nam, [10]quo univerſa reſpublica [11]plu-
,ris eſt, quam conſulatus, aut prætura, [12]
,eo majore cura [13]illam adminiſtrari, quam
,[14] hæc peti debere. [15] Neque me fallit,
,quantum cum maximo beneficio veſtro [16]
,negotii ſuſtineam. Bellum parare, ſimul
,& [17] ærario parcere, cogere ad militiam
,eos, quos nolis [18] offendere; domi, foriſ-
,que omnia curare; & ea agere inter invi-
,dos, [19] occurſantes, factioſos, [20] opinio-
,ne, Quirites, aſperius eſt. Ad hoc, [21] alii
,ſi [22]deliquere, vetus nobilitas, [23] majorum
,facta fortia, cognatorum & affinium opes,
,[24] multæ clientelæ, omnia hæc [25] præſidio
,adſunt: mihi ſpes omnes [26]in memet ſitæ;

Pluris teſtis eſt occulatus unus, quam auriti decem. Sic paulo poſt dicet Marius: *nunc vos exiſtimate, facta, an dicta* pluris ſint. *Sum* enim aliquando pretium importat, idem fermè ſignificans quod valeo, æſtimor: in qua ſignificatione regit genitivum: ut in exemplis jam poſitis vidère eſt. Aliquando importat dominium ſeu poſſeſſionem; & tum eundem exigit caſum. Virg. *Dic mihi Damæta, cujus pecus, an* Melibæi, ſc. *eſt*; Regit item genitivum; quando proprietatem ſive poſſeſſionem ſignificat: idque in tertia tantum perſona ſingularis numeri ut apud Cic. 1. De offici. *Adoleſcentis eſt*, majores natu verêri, hoc eſt, eſt proprium & officium adoleſcentis. Aliquando conſtruitur cum dativo, & tum ſignificat habeo: Virg. Sunt mihi *bis ſeptem præſtanti corpore Nymphæ*. Id eſt, habeo bis ſeptem præſtanti corpore Nymphas. Conſtruitur interdum etiam cum altero dativo, & tum ferè exponi ſolet per verbum *afficio*; ſic dicit Cic. 1. Offic. Ampla domus *dedecori domino* ſæpè *fuit*. id eſt, ampla domus ſæpè affecit dominum dedecore. Ponitur aliquando pro licet, ſed in tertia tantum perſona ſingularis numeri: ut apud Virg. *Nec non & Tityon terra omnipatentis alumnum Cernere* erat: id eſt, licebat. Appellatur autem *Sum*, *es*, *eſt*, à Grammaticis verbum ſubſtantivum, quia per ſe ſubſtat, nec ullius alterius verbi adminiculo eget, & in ipſum cætera verba reſolvuntur: cùm enim cætera omnia verba aut *actionem* importent aut *paſſionem*, ſolum eſt verbum, quòd ſubſtantiam rei denotat: ut, Ego lego: id eſt, ego *ſum* qui lego: Tu dicebas, id eſt, tu *es* qui dicebas: & ſic de cæteris. 12 Tantò. 13 Univerſam rempublicam. 14 Conſulatum ſcilicet & præturam, 15 Id eſt, non latet me, certò ſcio. 16 Oneris, laboris geram, adminiſtrem. 17 Publico theſauro, ne exhauriatur. 18 Lædere, ſeu contumelia afficere. 19 Cuilibet rei obſiſtentes. 20 Difficilius, quam quiſquam opinari poſſet. 21 Conſules, qui ante me fuere nobiles. 22 Peccaverunt. 23 Progenitorum. 24 Multi clientes. 25 Defenſioni. 26 In me *ipſo*, in *me ſolo* poſita.

,[1] quas neceſſe eſt & [2] virtute, & [3] innocentia.
,[4] tutari. nam [5] alia [6] infirma ſunt. Et illud in-
,telligo, Quirites, omnium ora in me conver-
,ſa eſſe, æquos, bonoſque [7] favere: [8] quippe
,benefacta mea reipublicæ [9] procedunt; no-
,bilitatem [10] locum invadendi quærere. [11] Quo
,mihi acrius adnitendum eſt, [12] uti neque vos
,capiamini, & [13] illi [14] fruſtra ſint. [15] Ita ad hoc
,ætatis à pueritia fui, ut omnes labores, peri-
,cula conſueta habeam Quæ [16] ante veſtra be-
,neficia [17] gratuito faciebam, [18] ea [19] uti, ac-
,cepta mercede, [20] deſeram, [21] non eſt conſili-
,um, Quirites. [22] Illis difficile eſt [23] in poteſta-
,tibus temperare, qui [24] per ambitionem ſeſe
,probos ſimulavere; mihi, qui [25] omnem æta-
,tem in optimis artibus egi, bene facere jam
,ex conſuetudine [26] in naturam vertit. [27] Bel-
,lum me gerere cum Jugurtha juſſiſtis: quam
,rem nobilitas [28] ægerrime tulit. Quæſo, [29] re-
,putate cum animis veſtris, num [30] id mutari
,melius ſit, ſi [31] quem ex illo [32] globo [33] nobili-
,tatis [34] ad hoc, aut aliud tale negotium mitta-
,tis, hominem [35] veteris proſapiæ, ac multa-
,rum [36] imaginum, & [37] nullius ſtipendii; [38]
,ſcilicet ut in tanta re ignarus omnium trepidet, feſti-
,net, ſumat aliquem ex populo [39] monitorem officii

1 Spes meas. 2 Quâ ſcilicet bona operamur 3 Qua à malis nos abſtinemus 4 Defendere. 5 Ut magnæ divitiæ, aut ſtudia & favor populi. 6 Invalida mihi, eò quod iis caream 7 Scilicet *mihi* 8 Id eſt, nam præclara mea facinora 9 Succedunt. 10 Id eſt, occaſionem nocendi mihi. 11 Quocirca vehementius laborandum, conandum eſt, 12 Id eſt; ne præter ſpem & exſpectationem veſtram de me fallamini, 13 Qui ſcilicet *locum invadendi me quærunt.* 14 Hoc eſt, fruſtrentur, ac illorum conſilia irrita ac vana ſint. 15 Id eſt, talia ad hanc uſque ætatem in qua nunc ſum. 15 Id eſt, antequam beneficio veſtro conſul eſſem creatus. 17 Gratis, ſine præmio aut mercede. 18 Benefacta. 19 Ut. 20 Relinquam. 21 Scilic. *meum*, non conſtitui. 22 Nobilibus. 23 In imperiis, magiſtratibus modum ſervare. 24 Id eſt, imperii affectationem. 25 Hoc eſt, totam vitam meam in optimis exercitiis militaribus tranſegi. 26 Hoc eſt, in naturale temperamentum vertitur, mutatur, 27 Propoſitio eſt. 28 Moleſtiſſimè paſſa eſt. 29 Cogitate, diſquirite. 30 Decretum, aut juſſum veſtrum, ita ut mandetis illud bellum homini nobili. 31 Aliquem. 32 Cœtu, multitudine. 33 Nobilium. 34 Id eſt, ad hoc bellum Jugurthinum. 35 Antiquæ ſtirpis. 36 Effigierum: quæ imagines omnium majorum, qui vel in conſulatu vel in prætura præclari quippiam commiſerant, in ædibus nobilium ſervabantur, & cum funus efferretur, ad oſtentationem ipſum funus præcedebant 37 Id eſt qui nunquam ſtipendia fecerat, neque militaverat. 38 Nempe, & ſumitur Ironicè. 39 Qui eum moneret ſeu doceret, quo pacto ſuo fungeretur officio.

,ſui, Ita plerumque [1] evenit; uti , quem vos
,imperare juſsiſtis, is ſibi imperatorem alium
,quærat. At ego ſcio , Quirites, qui poſtquam
,conſules facti ſunt, [2] acta majorum , & [3] Græ-
,corum militaria præcepta legere cœperint;
, [4] homines præpoſteri. Nam [5] gerere, [6] quam
,fieri, [7] tempore poſterius, [8] re, atque [9] uſu pri-
,us eſt. [10] Comparate nunc , Quirites, cum [11]
,illorum ſuperbia me [12] hominem novum.
,Quæ [13] illi audire, & legere ſolent, eorum par
,tem vidi, [14] alia egomet geſsi. quæ [15] illi [16] lit-
,teris, ea ego [17] militando didici. nunc vos [18]
,exiſtimate, facta, an dicta [19] pluris ſint. Con-
,temnunt [20] novitatem meam, [21] ego illorum
, [22] ignaviam. Mihi [23] fortuna, [24] illis [25] probra
,objectantur. Quamquam ego [26] naturam
,unam, & communem omnium exiſtimo, ſed
,fortisſimum quemque [27] generoſisſimum
,eſſe. Ac ſi jam ex [28] patribus [29] Albini, aut Be-
,ſtiæ [30] quæri poſſet, me ne, [31] an illos ex ſe [32]
,gigni maluerint: quid reſponſuros creditis ,
,niſi , ſeſe liberos quam optimos [33] voluiſſe?
,Quod ſi [34] jure [35] deſpiciunt me ; [36] faciant
,idem majoribus ſuis : quibus, [37] uti mihi, ex
,virtute nobilitas [38] cœpit, invident [39] honori
,meo : ergo invideant labori , innocentiæ,
, [40] periculis etiam meis: quoniam [41] per
,hæc [42] illum [43] cepi. Verum homines cor-
,rupti ſuperbia , ita ætatem agunt, [44] quaſi

1 Accidit. 2 Res geſtas veterum. 3 Id eſt, Græcorum libros de re militari tractantes. 4 Id eſt, perverſi ordinis, facientes prius , quod poſterius faciendum erat, & poſteriùs facientes, quod priùs faciendum erat. 5 Conſulatum adminiſtrare. 6 Scil. *conſulem*. 7 Id eſt , reſpectu temporis : oportet enim prius fieri quempiam conſulem, quam conſulatum gerat. 8 Experientià. 9 Utilitate : q. d. prius oporteret illos bene gerendo ac adminiſtrando conſulatui incumbere , quam fieri conſules. 10 Conferte. 11 Nobilium. 12 Qui nunquam majores habui in hoc conſulatu. 13 Ignavi. 14 Quæ non vidi. 15 Sc. *didicêre*. 16 Ex ſcriptis, ex libris. 17 Militiam exercendo , ſtipendia faciendo. 18 Judicate. 19 Hoc eſt, pluris æſtimanda ſint. 20 Ignobilitatem. 21 Sc. *contemno*. 22 Pigritiam. 23 Caſus. 24 Nobilibus. 25 Turpia facta exprobrantur. 26 Sc *hominum*, quia omnes habent eadem naſcendi principia. 27 Nobiliſſimo genere ortum. 28 Progenitoribus. 29 Nobilium illorum conſulum, qui in Africa rem malè geſſerunt. 30 Interrogari. 31 Quos genuerunt , Albinum ſc. & Beſtiam. 32 Id eſt, quod ego fuerim genitus. 33 Sc. *gignere*. 34 Meritò , propter ignobilitatem. 35 Contemnunt, ſcil. *nobiles*. 36 Id eſt , deſpiciant etiam majores ſuos. 37 Quemadmodum. 38 Incepta eſt. 39 Conſulatui. 40 Quæ pro totius reipublicæ utilitate ſuſcepi. 41 Per has res , nempe , laborem , innocentiam , & pericula. 42 Honorem. 43 Adeptus ſum , obtinui. 44 Quia officio ſuo non funguntur.

,honores veſtros contemnant: ita [1] hos pe-,tunt, quaſi honeſte vixerint. [2] Næ illi [3] falſi ,ſunt, qui diverſiſſimas res pariter exſpectant, ,[4] ignaviæ voluptatem, & [5] præmia virtutis. ,Atque [6] etiam cum apud vos, aut in Senatu ,verba faciunt, [7] pleraque majores ſuos [8] ex-,tollunt; [9] eorum fortia facta [10] memorando ,[11] clariores ſeſe putant; quod [12] contra eſt. ,Nam, quanto vita [13] illorum [14] præclarior, ,tanto [15] horum [16] ſocordia [17] flagitioſior. Et ,profecto, ita ſe res habet. majorum gloria [18] ,poſteris lumen eſt, neque [19] bona, neque [20] ,mala [21] eorum [22] in occulto patitur. [23] Hu-,juſce rei ego inopiam patior, Quirites. ,Verum id, [24] quod multo præclarius eſt, ,[25] meamet facta mihi [26] dicere licet. Nunc ,[27] videte, [28] quam iniqui [29] ſint. Quod [30] ,ex aliena virtute ſibi [31] arrogant, [32] id mi-,hi ex mea non concedunt: [33] ſcilicet quia ,mihi [34] nova nobilitas eſt: [35] quam [36] cer-,te [37] peperiſſe melius eſt, quam [38] accep-,tam corrupiſſe. Equidem [39] ego non igno-

1 Honores. 2 Certè, profecto. 3 Decepti. 4 Id eſt, ex ignava vita. 5 Honores, 6 Inſuper. 7 Id eſt, fermè totâ. 8 Efferunt. 9 Majorum ſuorum. 10 In memoriam revocando, recenſendo. 11 Illuſtriores, celebriores, 12 Contrarium. 13 Majorum. 14 Illuſtrior. 15 Poſterorum, qui apud vos verba faciunt. 16 Ignavia. 17 Turpior, ſcilicet *eſt*, Nec mirum: ut enim turpitudo objectu lucis inſignior, atque conſpectior fit: ſic illa majorum merita, & ſplendor degenerantium filiorum notas detegunt. Undè veriſſimè Cicero in Officiis ſuis: *Si quis ab ineunte ætate habet cauſam celebritatis, & nominis, aut à patre acceptam, aut aliquo caſu atque fortunâ: in hunc oculi omnium conjiciuntur, atque in eum, quid agat, quomodò vivat, inquiritur, & tanquam in clariſſimâ luce verſetur: ita nullum poteſt eſſe illius obſcurum dictum, aut factum. Et ſic in maxima fortunâ minimum licentia eſt.* Scivit hoc Claudianus, qui aureos hoſce verſiculos ad Honorium ſcribit: *Hoc te præterea crebro ſermone monebo, Ut te totius medio telluris in orbe Vivere cognoſcas: cunctis tua gentibus eſſe Facta palam, nec poſſe dari regalibus unquam Secretum vitiis, nam lux altiſſima fati Occultum nihil eſſe ſinit, latebraſque per omnes Intrat, & abſtruſos explorat fama receſſus* 18 Minoribus, & poſt eos natis, aut naſcituris. 19 Benefacta. 20 Malefacta. 21 Poſterorum. 22 Scilicet *eſſe* 23 Scilicet gloriæ majorum. 24 Quam ſcilicet niti gloria majorum. 25 Propria. 26 Dicendo narrare. 27 Conſiderate. 28 Quantum æquitate carentes, parum æqui. 29 Nobiles ſcilicet. 30 Id eſt, ex virtute majorum ſuorum. 31 Vendicant, plus ſatis ſibi tribuunt. *Arrogo* enim ſignificat vendico, plus ſatis mihi tribuo: cui opponitur *derogo*, id eſt, detraho, imminuo. Undè *arrogans* dicitur, qui ſibi temerè atque inſolenter tribuit, quæ in ſe non ſunt. Hinc *arrogantia*, quæ eſt vitium, per quod temeritas atque impudentia vanam ſibi comparat autoritatem. Opponitur *modeſtia*, quæ eſt virtus, per quam pudor honeſtus puram ac ſtabilem autoritatem acquirit. 32 Gloriam, aut conſulatum. 33 Ironicè. 34 Hoc eſt, jam primum parta. 35 Nobilitatem. 36 Revera. 37 Acquiſiviſſe ex propria virtute. 38 A majoribus. 39 Ego ſcio.

„ro, ſi jam mihi reſpondere[1] velint, abunde[2]
„illis facundam, & [3] compoſitam orationem
„fore. Sed[4] in maximo veſtro beneficio,[5] cum
„omnibus locis me, voſque[6] maledictis lace-
„rent,[7] non placuit[8] reticere: ne[9] quis[10] mo-
„deſtiam in conſcientiam duceret. Nam me
„[11] quidem,[12] ex animi ſententia nulla oratio
„[13] lædere poteſt.[14] Quippe[15] vera, neceſſe eſt
„bene[16] prædicet: [17] falſam vita, moreſque
„mei[18] ſuperant. Sed quoniam veſtra conſi-
„lia accuſantur, qui mihi ſummum honorem
„&[19] maximum negotium impoſuiſtis:[20] eti-
„am atque etiam[21] reputate, num[22] id[23] pæ-
„nitendum ſit. Non poſſum,[24] fidei cauſa,[25]
„imagines, neque triumphos, aut conſulatus
„majorum meorum oſtentare: at[26] ſi res po-
„ſtulet, haſtas,[27] vexillum,[28] phaleras, alia do-
„na militaria, præterea[29] cicatrices[30] adverſo
„corpore. Hæ ſunt meæ imagines, hæc nobi-
„litas, non hereditate relicta, ut[31] illis, ſed quæ
„ego plurimis meis laboribus, & periculis[32]
„quæſivi. Non ſunt[33] compoſita verba mea:[34] Parum

1 Nobiles. 2 Id eſt, illos habituros 3 Ornatam. 4 Hoc eſt, propter maximum veſtrũ in me beneficium 5 Quoniam. 6 Convitiis, dedecore afficiant. 7 Scilicet *mihi* 8 Scilicet vitia eorum, & virtutem meam. 9 Aliquis. 10 Id eſt, & putaret me maledictorum conſcium ſi modeſtè reticerem. 11 Equidem, certè. 12 Hoc eſt, quantum ego de me ſentio. 13 Offendere. 14 Quia 15 Id eſt, oratio ex vero animi ſenſu ac judicio prolata. 16 Scil. *de me* 17 Scilicet *orationem*, quâ quis famam meam lædere velit. 18 Refellunt, convincunt. 19 Bellum contrà Jugurtham. 20 Id eſt, ſæpè, diligenter. 21 Conſiderate. 22 Conſilium veſtrum. 23 Oporteat vos habere pœnitentiam. 24 Scilicet *confirmandæ*, hoc eſt, ut faciam fidem. 25 Effigies majorum ex cera factas. 26 Neceſſitas exigat. 27 Signa hoſtium. 28 Ornamenta equorum; Non tamen ſola equorum ornamenta *phaleræ* dicuntur, ſed interdum etiam equitum & virorum nobilium: undè Livius lib. 9. docet, comitia Ædilitia Cn. Flavii Scribæ tantum habuiſſe indignitatis, ut plerique nobilium aureos annulos, & *phaleras* deponerent. Hinc *phaleratus* id eſt, phaleris ornatus. Per ſimilitudinem item *phaleratum* appellamus quod fucatum eſt, & ad ſpeciem ornatum: metaphora petita ab equis venalibus, qui, ut carius vendantur, *phaleris* ſolent exornari. Ter. Adeone te eſſe incogitantem atque impudentem Phœdria, ut *phaleratis* dictis ducas me: id eſt, ornatis, fucatis. 29 Signa & veſtigia vulnerum. Eſt enim *cicatrix* ſignum, quod in vulnere remanet, quaſi *circa cutem*, vel quaſi *occæcatrix*. Eſt enim calloſa caro pro cute inducta, ubi hiatus vulneris, quod jam coïvit, fuerat. Ter. Neque pugnas narrat, neque *cicatrices* ſuas oſtentat. *Cicatrix refricari* dicitur, cum dolor, temporum ſpatio jam mitior, renovatur: ut apud Cic. Ne aut *refricare* obductam jam reipublicæ *cicatricem* vidérer. 30 Id eſt, objecto hoſtibus, atque adeò vulneribus in corpore, non in tergo acceptis. 31 Nobili*bus*. 32 Acquiſivi; ſimplex pro compoſito. 33 Ornata. 34 Parvi æſtimo.

1 Com-

,[1]id facio. Ipſa ſe virtus ſatis oſtendit: [2]illis[3] ,artificio opus eſt, uti turpia facta [4] oratione ,tegant. Neque litteras Græcas didici. parum ,placebat eas diſcere; quippe quæ ad virtu- ,tem doctoribus nihil profuerunt. At illa [5] ,multo optima reipublicæ doctus ſum; hoſtes ,ferire, [6]præſidia agitare, nihil metuere, niſi ,turpem famam; [7] hyemem, & [8]æſtatem [9] ,juxta pati, [10]humi requieſcere: eodem tem- ,pore inopiam, & [11]laborem[12]tolerare. His ,ego [13] præceptis milites hortabor: neque il- ,los[14]arcte[15]colam, [16]me [17]opulenter; [18] ne- ,que gloriam meam laborem illorum faciam ,[19]Hoc eſt utile, hoc civile imperium. Nam- ,que, cum[20]tute[21]per mollitiem[22]agas, exer- ,citum[23]ſupplicio[24]cogere, hoc eſt, [25]domi- ,num, non imperatorem eſſe. Hæc, atque ta- ,lia majores veſtri faciundo, [26] ſeque, rem- ,que publicam[27]celebravere. [28]Quîs nobili- ,tas[29]freta, ipſa [30] diſſimilis moribus, nos [31] ,illorum [32] æmulos contemnit; & [33] omnes ,honores, [34]non ex merito, ſed quaſi [35] debi- ,tos, à vobis[36]repetit. Ceterum homines ſu- ,perbiſſimi procul errant. Majores eorum ,omnia, [37]quæ licebat, illis reliquere, divitias, ,imagines, [38]memoriam ſui præclaram. vir- ,tutem non reliquere; [39] neque poterant. [40] ,Ea ſola neque datur dono, neque accipitur. ,Sordidum me, & [41] incultis moribus ajunt: ,quia parum[42]ſcite convivium exorno, neq; ,[43]hiſtrionem ullum, neque pluris pretii co-

1 Compoſita verba loqui. 2 Turpiter vitam ſuam tranſigentibus. 3 Artificioſâ. oratione. 4 Scilicet *compoſitâ*, *ornatâ*. 5 Hoc eſt, longè utiliſſima. 6 Defenſiones hoſtium urbibus expellere. 7 Id eſt, frigus hybernum. 8 Calorem æſtivum. 9 Pariter, indifferenter. 10 Super terram. 11 Belli. 12 Pati. 13 Documentis, admonitionibus 14 Anxiè. 15 Curabo, obſervabo. 16 Sc. *colam*. 17 Sumptuosè, ſplendidè. 18 Id eſt, & non mutabo laborem illorum in gloriam meam, id eſt, non gloriabor de labore illorum, cùm ego nihil fecerim. 19 Id eſt, ſic facere. 20 Tu ipſe. 21 Molliter, delicatè. 22 Vitam tranſigas: Id eſt, cum tu labores ſentire nolis. 23 Tormento. 24 Impellere. 25 Superbum imperatorem, tyrannum. 26 Hoc eſt, & ſeipſos. 27 Clarificavêre. 28 Scilicet celebritatibus majorum & reipublicæ. 29 Confiſa. 30 Id eſt habens diſſimiles mores. 31 Majorum. 32 Imitatores. 33 Id eſt, omnes magiſtratus honorificos. 34 Hoc eſt, ſecundum meritum, ſive non quia eos meruerit. 35 Sc. hæreditariâ ſucceſſione. 36 Repoſcit, exigit. Ter. Hanc tibi dono do, neque *repeto* pro illâ abs te quicquam pretii. 37 *Sc. relinquere*. 38 Quam de ſe habêrent. 39 Sc. *relinquere*. 40 Virtus. 41 inornatis, inelegantibus. 42 Pulchrè, urbanè. 43 *Paraſitum*, fabularum actorem. *Hiſtriones* enim ſunt fabularum actores, qui perſonati

in

,quum,quam [1] villicum, [2] habeo, quæ mihi
,lubet confiteri, Quirites. Nam & ex [3] paren-
,te meo: & ex aliis ſanctis viris ita [4] accepi, [5]
,munditias mulieribus, viris [6] laborem conve-
,nire, omnibuſque [7] bonis oportere plus glo-
,riæ, quam divitiarum eſſe: arma, [8] non ſupel-
,lectilem, [9] decori eſſe. [10] Quin [11] ergo, quod
,[12] juvat, quod earum æſtimant, id ſemper
,faciant: [13] ament, [14] potent: [15] ubi adoleſcen-
,tiam habuere, [16] ibi ſenectutem [17] agant, in
,conviviis, dediti [18] ventri, & turpiſſimæ parti
,corporis: ſudorem, pulverem, & alia talia re-
,linquant nobis, quibus [19] illa [20] epulis jucun-
,diora ſunt. Verum non ita eſt. Nam, ubi ſe
,flagitiis [21] dedecoravere turpiſſimi viri, [22] bo-
,norum præmia ereptum eunt. [23] Ita injuſtiſ-
,ſime luxuria, & ignavia, peſſimæ artes, [24] illis,
,qui [25] coluere [26] eas, nihil [27] officiunt, reipubl.
,innoxiæ [28] cladi ſunt. [29] Nunc, quoniam illis,
,quantum mores mei, non illorum flagitia
,poſcebant, reſpondi; pauca de repub. loquar.
,Primum omnium de Numidia bonum habe-
,te animum, Quirites. Nam quæ adhoc tem-
,pus Jugurtham tutata ſunt, omnia [30] removi-
,ſtis, [31] avaritiam, [32] imperitiam, [33] ſuperbiam.
,Dein exercitus [34] ibi eſt locorum ſciens, ſed [35]
,mehercule magis ſtrenuus, quam felix. Nam
,magna pars [36] ejus [37] avaritia, aut [38] temeritate

in ſcenis fabulas agunt. Feſtus aſſerit eos ſic appellatos ab *Hiſtriâ* regione, ex qua primùm venerunt: cui tamen refragatur Plutarchus, qui affirmat nomen *hiſtrionibus* fuiſſe inditum, quia *hiſter* Tuſco verbo *ludio* vocabatur. Hinc *hiſtrionia*, vel *hiſtrionica*, id eſt, ars hiſtrionum. 1 Ruſticum, curatorem villæ. 2 Æſtimo. 3 Patre 4 Intellexi, didici. 5 Elegantias, ornamenta. 6 Quia (ut ait Ovidius) *forma viros neglecta decet*; & alibi: *Sint procul à nobis juvenes, ut fœmina, compti: Fine coli modico forma virilis amat.* 7 Hominibus probis. 8 Ornamenta domeſtica: 9 Ornamento. 10 Cur non. 11 Quia ſc. nobiles tam ſiniſtrè de me judicant. 12 Delectat eos.

13 Amoribus indulgeant. 14 Valdè bibant. 15 In quo exercitio. 16 In eo exercitio. 17 Tranſigant. 18 Gulæ. 19 Scilicet ſudores, pulveres, & ſimilia. 20 Commeſſationibus. 21 Dehoneſtaverunt. 22 Proborum ac fortium virorum honores eripere feſtinant. 23 Ordo eſt: Ita luxuria & ignavia, artes peſſimæ, nihil officiunt illis, qui coluêre eas, ſed ſunt cladi reipublicæ innoxiæ. 24 Nobilibus. 25 Exercuerunt. 26 Peſſimas artes, luxuriam & ignaviam. 27 Nocent: licet enim luxuriæ ignaviæque dediti ſint, tamen honores conſequuntur. 28 Perniciei, damno. 29 Ordo: *Nunc quoniam* ego *reſpondi illis*, *quantum mores mei, non* quantum *flagitia illorum poſcebant*; ego *loquar pauca de republicâ*. 30 Suſtuliſtis. 31 Beſtiæ & Albini. 32 Auli, fratris Albini. 33 Metelli. 34 In Numidia. 35 Profectò. 36 Exercitus. 37 Beſtiæ, & aliorum. 38 Imprudentia.

,ducum [1] attrita eſt. Quamobrem vos quibus ,[2] militaris ætas eſt, [3] adnitimini mecum, & [4] ,capeſſite rempub. neque quemquam ex [5] ca-,lamitate [6] aliorum, aut imperatorum ſuper-,bia metus [7] ceperit. Egomet in agmine, in ,prœlio [8] conſultor idem, & [9] ſocius periculi ,vobiſcum adero: meque, voſque in omni-,bus rebus [10] juxta [11] geram. Et profecto, diis ,juvantibus, omnia [12] matura ſunt, victoria, ,præda, laus: [13] quæ ſi dubia, aut [14] procul ,eſſent, tamen omnes bonos reipublicæ ,[15] ſubvenire decet. [16] Etenim nemo [17] igna-,via immortalis factus: neque quiſquam [18] ,parens liberis, ut [19] æterni forent, optavit; ,magis, uti boni, honeſtique vitam exige-,rent. Plura dicerem, Quirites, ſi timidis ,[20] virtutem verba adderent. nam [21] ſtrenuis ,[22] abunde dictum puto.

[23] Hujuſcemodi oratione habita, Marius poſtquam plebis animos [24] arrectos videt, propere [25] commeatu, [26] ſtipendio, armis, aliiſque utilibus naves onerat. [27] cum his A. Manlium legatum proficiſci jubet. [28] Ipſe interea milites [29] ſcribere non [30] more majorum, neque [31] ex claſſibus, ſed uti cujuſ-

1 Imminuta. 2 Id eſt, ætas militiæ apta. 3 Date operam. 4 Id eſt, ſuſcipite reipublicæ tutelam. 5 Infelicitate. 6 Qui ſcilicet in Numidia militaverant. 7 Invaſerit. 8 Accipitur hoc loco pro eo, qui conſilium dat: cùm alioqui ſumatur ſæpiùs pro eo qui conſilium petit: ut in illo Horatii: —— Conſultor, *ubi oſtia pulſat.* *Conſulo* enim ea duo ſignificat, ut diximus in Catil. 9 Particeps. 10 Indifferenter, pariter. 11 Tractabo. 12 Parata. 13 Victoria, præda, laus. 14 Id eſt, ſumma cum difficultate acquirenda eſſent. 15 Auxilium ferre. 16 Quia certè. 17 Per ignaviam, pigritiam. 18 Pater. 19 Immortales. 20 Fortitudinem. 21 Q. d. quales vos eſtis. 22 Copiose, ſatis ſuperque. 23 Ordo eſt: Marius, hujuſcemodi oratione habita poſtquam videt animos plebis *eſſe* arrectos, onerat properè naves commeatu, ſtipendio, armis, & aliis utilibus: *&* jubet Aulum Manlium legatum proficiſci cum his. 24 Excitatos ad bellum, aut ad ſpem victoriæ, & prædæ. 25 Victualibus. 26 Id eſt ære militari perſolvendo. 27 Navibus ſic onuſtis. 28 Marius. 29 Cogere. 30 Hoc eſt, juxta vetus inſtitutum. 21 Id eſt, ex ordinibus ſeu cœtibus convocandorum ad idem onus, cum eſſent in eodem cenſu. *Claſſis* enim ſæpius ſignificat ordines, & civium partes pro cenſus ratione diſtributas. Livius enim narrat: urbem in *quinque claſſes* à Servio Tullio, ſexto Romanorum rege, diviſam fuiſſe, qui primus *cenſum inſtituit, rem ſaluberrimam tanto futuram imperio, ex quo belli paciſque munia* ſeu munera & onera *non viritim, ut antè, ſed pro habitu pecuniarum fierent. Tum populum univerſum in quinque claſſes ſeu centurias diviſit. Qui centum millia æris, hoc eſt*, 1000 *coronatos, aut majorem cenſum haberent, inter primarios numerabantur, & ſub prima claſſis titulo. Ex his octuaginta fecit centurias, quadraginta ſeniorum. Seniores, ad urbis cuſtodiam ut præſto eſſent; juvenes, ut foris bella gererent. Arma his imperata, galea, clypeus, ocrea, lorica, omnia ex ære, hæc ut* tegument

que lubido erat, [1] capite cenſos [2] pleroſque, id factum [3] alii inopia [4] bonorum, alii per ambitionem conſulis [5] memorabant; quod [6] ab eo genere celebratus, auctuſque erat, & homini potentiam quærenti [7] egentisſimus quiſque [8] opportunisſimus, [9] cui neque [10] ſua curæ (quippe quæ nulla ſunt) & omnia cum pretio honeſta videntur. Igitur Marius cum aliquanto majore [11] numero, quam decretum erat. in Africam profectus, [12] paucis diebus Uticam advehitur. exercitus [13] ei traditur à P. Rutilio [14] legato. [15] Nam Metellus conſpectum Marii fugerat; ne videret ea, quæ audita [16] animus [17] tolerare nequiverat. Sed [18] conſul, [19] expletis legionibus, cohortibuſque auxiliariis, in agrum fertilem, & præda onuſtum proficiſcitur. Omnia ibi capta militibus donat: dein caſtella, & oppida [20] natura & viris parum munita aggreditur: prœlia multa, ceterum [21] alia [22] levia [23] aliis locis facere. Interim novi milites ſine metu pugnæ [24] adeſſe: videre [25] fugientes capi, aut occidi; fortiſ-

tegumenta corporis eſſent. Additæ huic claſſi duæ fabrorum centuriæ, quæ ſine armis ſtipendia facerent: datum munus, ut machinas in bello ferrent. Secunda claſſis, usque ad quinque & ſeptuaginta millium, id eſt, 75. coronatos, cenſum instituta, & ex his ſenioribus, junioribuſque viginti conſcriptæ centuriæ: arma imperata, ſcutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Tertia claſſis in quinquaginta millium, id eſt, 500. coronatos, cenſum eſſe voluit: totidem centuriæ & hæ diſcrimine ætatis factæ, nec de armis quicquam mutatum, ocreæ tantum ademptæ. In quartâ claſſe cenſus quinque & viginti millium, id eſt, 250. coron. arma mutata, nihil præter haſtam, & veru tum datum. Quinta claſſis aucta centurias triginta habuit, fundas, lapideſque miſſiles ſecum gerentes. In his accenſi, cornicines, tibicineſque in tres centurias diſtributi: undecim millibus, hoc eſt, 110. coron. hæc claſſis cenſebatur. Hinc minor cenſus reliquam multitudinem habuit. Inde una centuria facta eſt immunis militiâ. Hi *proletarii*, & *capite cenſi* appellati. *Proletarii*, qui ſupra mille quingenta æris in cenſum deferebant: Ita dicti à munere, officioque *prolis edendæ*: quòd cum, re familiari parva, minus poſſent rempublicam juvare, ſobolis tamen gignendæ copia civitatem frequentarent. *Capite cenſi*, quibus cenſus erat non amplior trecentorum ſeptuaginta quinque: ſic appellati, quòd ob tenuitatem rei familiaris non ære, ſed *capitibus cenſerentur*. *Proletariorum* tamen ordo honeſtior aliquantò, & re & nomine, quam *capite cenſorum* fuit. Nam & aſperis reipublicæ temporibus, cum juventutis inopia eſſet, in militiam tumultuariam legebantur, armaque iis ſumptu publico præbebantur. *Capite cenſos* verò primus C. Marius bello Jugurthino ſcripſiſſe hoc loco à Salluſtio dicitur. 1 Hoc eſt, eos, qui (ut ex jam dictis liquet) obnoxii erant ad pendendum cenſum pro capite. 2 Plurimos. 3 Quidam ex Romanis. 4 Militum. 5 Dicebant. 6 Plebejorum ſcil. & pauperum. 7 Pauperrimus. 8 Maximè idoneus. 9 Egentiſſimo. 10 Propria bona. 11 Militum. 12 Intra paucos dies. 13 *Mario*. 14 Metelli, 15 Hic reddit rationem, quare exercitus non fuerit Mario traditus ab ipſo conſule Metello, cujus erat exercitus. 16 Metelli. 17 Pati. 18 *Marius*. 19 Completis. 20 Naturali ſitu. 21 Prælia. 22 Facilia. 23 Quam ad *oppida*. 24 Aderant. 25 Milites Romanos.

ſimum quemque tutiſſimum: armis libertatem, patriam parenteſque, & alia omnia [1] tegi; gloriam, atque divitias [2] quæri. Sic brevi ſpatio novi vetereſque [3] coaluere, & virtus omnium æqualis facta. [4] At reges ubi de adventu Marii cognoverunt, diverſi in locos [5] difficiles abeunt. Ita Jugurthæ placuerat, ſperanti, mox [6] effuſos hoſtes invadi poſſe: Romanos, ſicuti pleroſque, [7] remoto metu [8] laxius, licentiuſque futuros. Metellus interea Romam profectus, [9] contra ſpem ſuam lætiſſimis animis [10] excipitur, plebi, patribuſque, poſtquam [11] invidia [12] deceſſerat, [13] juxta carus. Sed Marius [14] impigre, prudenterque ſuorum, & hoſtium [15] res pariter attendere: cognoſcere quid boni utriſque, aut [16] contra eſſet: explorare itinera [17] regum; conſilia, & inſidias eorum antevenire: nihil apud ſe [18] remiſſum, neque [19] apud illos tutum pati. Itaque & [20] Gætulos, & Jugurtham, [21] ex ſociis noſtris [22] prædas agentes, ſæpe aggreſſus in itinere [23] fuderat [24] ipſumque regem haud procul ab oppido Cirta armis [25] exuerat. Quæ poſtquam [26] glorioſa [27] modo, neque belli [28] patrandi cognovit, ſtatuit, urbes, quæ [29] viris, aut loco pro hoſtibus, & [30] adverſum ſe [31] opportuniſſimæ erant, ſingulas [32] circumvenire: ita Jugurtham aut præſidiis nudatum iri, ſi [33] ea pateretur, aut prœlio certaturum. Nam Bocchus nuncios ſæpe [34] ad eum miſerat, velle populi Rom. amicitiam, ne quid ab ſe hoſtile timeret. [35] Id [36] ſimulaveritne, [37] quo improviſus [38] gravior accederet, an [39] mobilitate ingenii pacem atque bellum mutare [40] ſolitus, parum

1 Protegi, defendi. 2 Acquiri armis. 3 In unum quaſi animum concrevêre. 4 Bocchus & Jugurtha. 5 Acceſſu. 6 Diſperſos. 7 Amoto, ſublato per abſentiam hoſtium. 8 Solutius. 9 Id eſt, præter id quod ſperaverat. 10 Recipitur, accipitur. 11 Mota per Marium. 12 Diſceſſerat ex animis eorum. 13 Pariter. 14 Diligenter. 15 Utilitates. 16 Id eſt, quid mali. 17 Bocchi & Jugurthæ. 18 Languide & leniter factum. 19 Scil. *reges*. 20 Populus Bocchi. 21 Sc. imperii Romani. 22 Prædam reportantes. 23 Proſtraverat. 24 Jugurtham. 25 Denudaverat. *Exuere* propriè, eſt indumenta detrahere. Sæpè etiam accipitur pro ſolvere. Hinc derivantur *exuviæ*, quæ ſunt ſpolia hoſtibus detracta. 26 Gloriâ digna, præclara, ſed tamen ſine utilitate. 27 Solummodò. 28 Committendi cum Jugurthâ. 29 Id eſt, propter viros, aut locum. 30 Contra. 31 Commodiſſimæ. 32 Circumcingere, obſidêre. 33 Sc. urbes circumveniri. 34 Marium. 35 Sc. ſe velle populi Romani amicitiam. 36 Bocchus. 37 Ideò ut. 38 Nocentior. 39 Inconſtantia. 40 Sc. fuerit.

1 Cogni-

[1] exploratum eſt, [2] Sed conſul. [3] uti ſtatuerat, oppida caſtellaque munita adire: partim vi, alia metu, aut præmia oſtentando, avertere [4] ab hoſtibus. Ac primo mediocria [5] gerebat, exiſtimans Jugurtham [6] ob ſuos tutandos in manus venturum. Sed [7] ubi [8] illum procul abeſſe, & aliis negotiis intentum [9] accepit; majora, & magis aſpera aggredi tempus viſum eſt. [10] Erat [11] inter ingentes ſolitudines oppidũ magnum, atq; [12] valens, nomine Capſa: [13] cuj⁹ cõditor [14] Her-

1 Cognitum. 2 Marius. 3 Sicut. 4 Scilicet regibus. 5 Faciebat. 6 Id eſt, ad ſuos defendendos. 7 Poſtquam. 8 Jugurtham. 9 Intellexit. 10 Ordo eſt: Oppidum magnum, atque valens, Capſa nomine erat inter ingentes ſolitudines: cujus conditor memorabatur *fuiſſe* Hercules Libys. 11 Id eſt, maxima deſerta Numidiæ. 12 Validum, forte. 13 Oppidi Capſæ. 14 Sic dictus ad differentiam aliorum: nam multi fuerunt *Hercules*. Varro enim XLIV. *Hercules* nominat. Verum tamen omnes, qui robore præſtiterunt, hoc nomine ab *Hercule* ſunt nominati, Jovis & Alcmenæ filio. Alcmena, Electrionis filia, eâ lege Amphitryoni nupſerat, ut fratris ſui occiſi mortem ulciſceretur. Hic igitur cùm adverſus Teleboas, Ætoliæ populos, pro Thebanis in expeditionem profectus fuiſſet, Jupiter, ſub ſpecie Amphitryonis Alcmenam oppreſſit. Hæc igitur ex Jove quidem Herculem ſeptimo (ut ajunt) conceptum menſe, ex Amphitryone verò Iphiclum, nono antè menſe conceptum, uno partu enixa eſt, licet uterque dictus ſit *Amphitryoniades*. Conceptioni verò Herculis nolunt unam noctem ſuffeciſſe, ſed protractum à Jove tempus, ut plus ſpatii ad laſciviendum haberet, unde Lucan. *Thebas Alcmene, quâ dum frueretur olympi Rector, luciferum ter juſſerat Heſperon eſſe*, Scribit Homerus, cùm Jupiter diem quo proditurus in lucem erat, qui cæteris imperaret, cœlicolis prædixiſſet, cogitaſſe Junonem id de *Hercule* dici; quapropter impetraſſe primò à Jove, deinde miſsâ Lucinâ, quæ Dea parturientium erat, diſtuliſſe *Herculis* ortum: & uxoris Stheleni, quæ ſeptimo jam menſe prægnans erat, partum acceleraſſe, ex quo natus eſt Euryſtheus, qui Mycenis XLV. annis imperavit, ſemperque infeſtus *Herculi*: & ob id frequenter eum impellans ad congrediendum cum monſtris, facilè ſic periturum *Herculem* ſperans, *Hercules* tamen in tantam fortitudinem, gloriamque evaſit, ut & in Deos ſit relatus, & meritò, id nomen conſecutus videatur. Quippe *Hercules*. dicitur, quaſi ἥρας κλέος, hoc eſt, Junonis laus, quòd Junone perſequente, maximam gloriam ſit adeptus. Quantum verò robore, ac fortitudine cæteris hominibus præſtiterit, vel ex hoc proverbio notum eſt, quo dicitur, impoſſibile eſſe, *clavam è manu Herculis extorquère*. Cujus roboris, quoniam nuſquam non mentio fit, viſum eſt, celeberrima aliquot exempla ſubjicere. Primò quidem, dum adhuc infans eſſet, & in cunis cum fratre jaceret, inſidiis Junonis, quæ eum omnibus modis perſequebatur, duo ſerpentes, utroque parente ſoporato, ad eum devorandum reptarunt. Quibus viſis perterritus Iphiclus, eoque terrore de cunis lapſus, vagitu ſuo ſeu fletu parentes excitavit. Qui expergefacti, viderunt Herculem cepiſſe manibus ſerpentes, atque eos occidiſſe. Secundò, in Nemeâ ſylvâ juxta Cleonas inuſitatæ magnitudinis leonem jugulavit, eique pellem detraxit, qua poſteà ſemper pro pallio uſus eſt. Hic leo à Jove in cœlum dicitur translatus, ut gloriæ *Herculis* conſuleret, qui eum inermis occiderat, & quod hæc prima *Herculis*, jam adoleſcentis, certatio fuerit. Poſt hæc hydram face & ferro in Lernâ palude oppreſſit. Dum autem *Hercules* cum hydrâ commiſiſſet prælium, cancer miræ magnitudinis à Junone miſſus eſt, qui hydræ ſuppetias ferret. Hic pedem *Herculis* mordicus apprehendit, cujus vulne-

vulneris dolore permotus *Hercules* cancrum interfecit. Eum Juno tranſtuliſſe in cœlum dicitur, & inter ſydera collocaſſe, ut unum ex duodecim ſignis eſſet, quæ maximè ſolis curſu continentur. III. *Hercules* in Erymantho, Arcadiæ monte, terribilem aprum, Arcadicum agrum vaſtantem, interfecit: vel (ut quidam ſentiunt) vivum cepit, & detulit Euryſtheo. Dictus eſt hic aper *Mœnalius*, à *Mœnalo*, Arcadiæ monte. IV. Cervam æneos habentem pedes, & aurea gerentem cornua, in eodem Mœnalo curſu ſuperavit, & comprehendit. V. Stymphalidas aves ſagittis (ut quidam volunt) interfecit. *Stymphalides* autem aves erant aquaticæ in *Stymphalo*, Arcadiæ palude, tantæ magnitudinis, ut ſolis radios obumbrare dicerentur, omnem Arcadiam devaſtantes. Urbs ipſa *Stymphalum* vocatur. A *Stymphalo* palude *Stymphalides* aves ſunt appellatæ. VI. Taurum ferociſſimum, & omnem Atticam regionem devaſtantem, interemit. VII. Acheloum ſingulari certamine ſuperavit. Hic Oceani & Terræ filius fuiſſe dicitur, gemino cornu inſignis, ſed ſuperatus ab *Hercule*, quamvis in varias ſeſe figuras transformaſſet, uno cornu privatus eſt. Certaminis cauſam hanc tradunt fuiſſe: Deianira filia fuit Oenei, regis Ætoliæ. Hæc adeò formâ, ac pulchritudine eminebat, ut multos haberet procos, tandem Acheloo deſponſata eſt primò, deinde *Herculi*. Itaque nuptiarum gratiâ ortum inter eos eſt certamen, & ſuperato Acheloo, *Herculi* ceſſit. VIII. Diomedem, Thraciæ regem, qui equos ſuos advenarum carne paſcebat, occidit, eumque equis ſuis epulandum appoſuit. IX Buſiridem, Ægypti regem, hoſpites ſuos mactantem, occidit. X. Antæum, gigantem Libiæ, luctâ victum ſuffocavit. XI. Calpen & Abylam montes anteà conjunctos diviſit. XII. Aurea mala ex hortis Heſperidum ſuſtulit, dracone, quia ea die, noctuque pervigil cuſtodiebat, interfecto. De his ita canit Lucanus: *Abſtulit arboribus pretium, nemorique laborem Alcides, paſſuſque inopes ſine pondere ramos, Rettulit Argolico fulgentia poma tyranno.* *XIII.* Geryonem, Hiſpaniæ regem, tricorporem, ſuperavit, ſublatumque ei egregium pecus abduxit in Græciam. XIV. Amazonas devicit, earumque reginam Hyppoliten cepit, cui balteum, (hoc eſt, militare cingulum) abſtulit, & tradidit regi Euryſtheo. Sen. *Non vicit illum calibis ſemper tori Regina gentis vidua Thermodontia.* Ubi per *reginam Thermodontiam* intelligit hanc Hyppoliten, ſic dicta à *Thermodonte* flumine Cappadociæ. Tradit autem Juſtin. lib. 1. apud Scythas *duos regios juvenes Ilinum, & Solophitum, per factionem optimatum domo pulſos, ingentem juventutem ſecum traxiſſe, & in Cappadociæ ora juxtà fluvium Thermodonta conſediſſe, ſubjectoſque Thermiſcyreos campos occupaſſe. Hic igitur, cum per multos annos juvenes cum Scytharum multitudine conſediſſent, prædari ſemper, ac ſpoliare finitimos aſſueti, tandem conſpiratione populorum per inſidias trucidantur. Horum uxores, cum viderent exilio additam orbitatem, arma capeſſunt, fineſque ſuos, ſubmoventes primò, mox etiam inferentes bella, defendunt. Nubendi quoque finitimis animum omiſêre; ſervitutem* id, *non matrimonium appellantes. Singulare omnium ſeculorum exemplum auſa, auxêre rempublicam ſine viris: jam etiam cum contemptu virorum ſe tuentur.* Et *ne feliciores, aliæ aliis viderentur; viros, qui domi remanſerant, interficiunt. Ultionem quoque occiſorum conjugum, excidio finitimorum conſequuntur. Tum pace armis quæſitâ, ne genus interiret, concubitum finitimorum ineunt. Si qui mares naſcerentur, interficiebant. Virgines in eundem ipſis morem, non otio, neque lanificio; ſed armis, equis, venationibus exercebant, inuſtis infantum dexterioribus mammis, ne ſagittarum jactus impediretur: undè Amazones dictæ ſunt:* α enim privativa particula eſt, & μαζὸς mammam ſignificat. *Duæ his reginæ fuêre, Martheſia & Lampeto, quæ in duas partes agmine diviſo, inclytæ jam opibus, vicibus gerebant bella, ſola terminos alternis defendentes: & ne ſucceſſibus deeſſet autoritas, genitas ſe Marte prædicabant. Itaque majore parte Europæ ſubactâ, Aſiæ quoque nonnullas civitates occupavêre. In Martheſiæ locum filia ejus Orithya regno ſuccedit: cui præter ſingularem belli ſcientiam, eximia ſervatæ in omne ævum virginitatis admiratio fuit.* Lege plura apud Juſt. l. 1. XV. Cacum, clavâ ictum, interfecit. Cacum Poëtæ ...

Vulcani filium fuiſſe, ſemihominem, ore ignem evomentem, & in vaſtâ ſpeluncâ habitantem, vaſtum corporis, prædæ, ac latrociniis ſemper intentum: de hoc ita Virgil. 8. Æneid. *Hic ſpelunca fuit vaſto ſubmota receſſu, Semihominis Caci, facies quam dira tegebat, Solis inacceſſam radiis ſemperque recenti Cæde tepebat humus, foribuſque affixa ſuperbis Ora virum triſti pendebant pallida tabo. Huic monſtro Vulcanus erat pater, illius atros Ore vomens ignes, magna ſe mole ferebat.* Livius verò hanc hiſtoriam enarrans, ſcribit *Herculem in ea loca, ubi nunc Roma eſt, interempto Geryone, boves mirâ ſpecie abegiſſe, ac propè Tyberim fluvium, quem, armentum antè ſe agens, nando trajecerat, loco herbido, ut quiete, pabuloque, & boves, & ſe ipſum reficeret, procubuiſſe. Ibi cum cibo, potuque gravatum ſopor oppreſſiſſet, paſtorem ejus loci accolam, nomine Cacum, viribus ferocem, pulchritudine boum captum, avertere eam prædam ſtatuiſſe. Sed quia ſi agendo armentum in ſpeluncam compuliſſet, ipſa veſtigia quærentem dominum eò deductura erant, averſos boum pulcherrimos caudis in ſpeluncam traxiſſe. Excitum deinde ſomno ad primam auroram Herculem, cum grege oculis perluſtrato, partem abeſſe intellexiſſet, verſus proximam ſpeluncam perrexiſſe, ſi fortè eò veſtigia quæritantem ferrent: ſed cum veſtigia omnia foras verſa vidiſſet, nec in aliam ferre partem, confuſum, atque incertum animi, ex loco infeſto agere armentum ſtatuiſſe. Cum verò boves quædam ex iis, quæ in ſpeluncam actæ à Caco fuerant, ad deſiderium (ut fieri ſolet) relictarum mugiſſent, converſum Herculem ad ſpeluncam properaſſe: quem cum prohibêre aditu Cacus conaretur, clavâ ab Hercule ictum, & paſtorum fidem nequicquam invocantem, occiſum fuiſſe.* Sunt qui velint, non mugitu proditas boves, ſed Cacam, ſororem Caci, furtum indicaſſe. Conſentiunt tamen cum Livio Virgilius & Ovidius. XVI. *Hercules* centauros, nuptiarum die Hippodamen Pirithoo auferre volentes, acri bello ſuperavit. *Centauri* autem Ixionis & nubis filii fuiſſe dicuntur, mediâ parte homines, mediâ equi. Quippe Ixionem tradunt, Phlegiæ filium, à Jove in cœlum aſſumptum. Junonem de adulterio auſum interpellare. Quod cum ab uxore Jupiter intellexiſſet, oppoſuiſſe illi nubem ſub Junonis effigie, cum quâ congreſſum Ixionem *Centauros* genuiſſe. Dejectum deinde à Jove in terras, cum inter mortales gloriaretur ſe cum reginâ Deorum rem habuiſſe, fulmine ictum, & ad inferos demerſum fuiſſe, ubi rotæ, plenæ ſerpentum, alligatus, aſſiduè volutatur. Undè Ovid. *Volvitur Ixion & ſe ſequiturque, fugitque. XVI. Hercules* Neſſum, unum ex Centauris, ſub ſpecie officii Deïaniram conjugem ſibi rapere volentem, occidit. Neſſus inter Centauros celeberrimus fuit. Hic cum Lapitharum manus aſtu evaſiſſet, in Calydonium profugit agrum, & juxta Evenum amnem conſedit. Ubi cùm Deïaniram, Oenei filiam vidiſſet, ejus amore majorem in modum exarſit. Contigit autem non multo interjecto tempore, ut per ea loca *Hercules* cùm Deïanira tranſiret. Sed cum Evenum, nimiis tum imbribus tumentem, trajicere non poſſent, Neſſus operam ſuam in traducendâ in alteram Deïanira pollicitus eſt. Quod cùm *Hercules*, laudato Neſſi officio, permiſiſſet, factum eſt, ut ipſo adhuc natante, illis autem jam flumen egreſſis, Neſſus opportunitatem nactus, fugere cum Deïanira mira celeritate contenderit. Quod conſpicatus *Hercules*, ſagitta fugientem transfixit. Neſſus, poſtquam ſe ſaucium, eoque vulnere periturum intellexiſſet, veſtem, venenato cruore inſperſam, dono Deïaniræ dedit, in ea vim eſſe affirmans, quâ à quibuſcunque amoribus avertere *Herculem* poſſet. Hanc igitur cum credula diligenter ſervaſſet, ſentiens tandem poſt eos, quos referimus labores, *Herculem* Jolen, Euryti Ætoliæ regis filiam, deperire, veſtem, Neſſi Centauri ſanguine infectam, illi tranſmiſit, ſperans ſe hoc modo mariti animum à pellicis amore divertere. Cùm igitur *Hercules* veſtem ſacrificaturus induiſſet, in tantam rabiem verſus eſt, ut, exſtructa pyra, ſeipſum combuſſerit. XVIII. Hercules undecim filios *Nelei* occidit, totamque ejus domum, patriamque evertit. Neleus, Neptuni *filius*, fuit ex Tyro nympha, filia Salmonei regis, ex qua Peliam quoque, hujus *Nelei* fratrem, natu grandiorem, genuit. Sed Neleus, cum à Pelia fratre è *Theſſalia* peteretur, Pylum in Laconia ædificavit. Ab hac urbe Neſtor Pylius eſt dictus.

dictus. XIX *Hercules* Albionem & Bergionem, Neptuni filios, iter ipſius impedientes, haud longe ab oſtio fluvii Rhodani, à Jove patre lapidum imbre adjutus, devicit. XX. *Hercules* Heſionem, Laomedontis filiam, monſtro marino objectam, liberavit. Laomedon rex Trojanorum fuit, à Jove originem ducens. Quippe Dardanus Jovis ex Electra filius fuit. Hic Erichthonium genuit, qui filium habuit Troëm. Hic Tros filios habuit Aſſaracum, & Ilum, qui urbem regiam à ſe *Ilion* nominavit. Ili filius fuit Laomedon, Priami pater. Qui Laomedon, cum urbem Trojam, ab Ilo patre ædificatam, cingere mœnibus vellet, Apollini & Neptuno id negotii dedit, pactus mercedem, quam mox, ædificatis mœnibus, ſe illis ſoluturum juravit. Verum perfecto opere, cùm Laomedon mercedem, quam pactus fuerat, juramenti immemor, nequaquam perſolverit, irati Dii, Neptunus quidem aquam, Apollo peſtem Trojæ immiſit. Quapropter duplici calamitate affectus Laomedon, de remedio oraculum conſuluit. Reſponſum eſt, alia ratione Deos placari non poſſe, quàm ſi ſingulis annis virgo Trojana, quam ſors declaraſſet, ceto dilaceranda exponeretur. Verùm cùm ſors poſt aliquot annos in Heſionem, Laomedontis filiam, cecidiſſet, & jam ſcopulo alligata, monſtrum exſpectaret, *Hercules* illac fortè iter faciens, pollicitus eſt Laomedonti ſe filiam liberaturum, ſi equos divino ſemine procreatos, quos habère eum conſtabat, in præmium liberationis ſibi traderet. Hunc igitur in modum pactione facta, *Hercules*, interfecta bellua, virginem liberavit. Sed cum Laomedon promiſſis non ſtaret, indignatus *Hercules*, exercitu undiquaque collecto, in Trojam venit, provinciam omnem ferro, ignique vaſtavit. Ilium cepit, & in prædam militibus dedit, Laomedontem occidit; Priamum ejus filium captivum abduxit, qui poſteà auro à vicinis redemptus fuit, ideòque ἀπὸ τοῦ πρίασθαι, hoc eſt, à *redimendo* nomen obtinuit. Hic Priamus inſtauravit Ilium, & (ut Cicero teſtatur) filios quinquaginta habuit, ſeptemdecim juſta uxore natos. Deinde *Hercules* Heſionem, Laomedontis filiam, Telamoni uxorem dedit, quòd primus murum conſcendiſſet. Aſſaracus verò Capyn genuit, ex quo natus eſt Anchiſes, ex Anchiſe Æneas: undè Ovid. in Faſt. *Dardanon Electrâ quis neſcit Atlantide natum? Scilicet Electram concubuiſſe Jovi. Hujus Erichthonius, Tros eſt generatus ab illo. Aſſaracum creat hic, Aſſaracuſque Capyn. Proximus Anchiſes, quo cum commune parentis Non dedignata eſt nomen habere Venus. Hinc ſatus Æneas.* —— *XXI. Hercules* Lacinum latronem, extremam Italiæ oram rapinis ac latrociniis infeſtantem, occidit, ibique templum Junoni ædificavit, quod Junonis Laciniæ appellavit. XXII. *Hercules* (ut Homerus teſtatur) Junonis pupillam telo triſulco vulneravit, quia ab Euryſtheo Junonem, omnium laborum ſuorum cauſam eſſe, cognoverat. *Triſulcum telum* dicitur trifidum, hoc eſt, tres habens acies, & à tribus partibus findens. XXIII. *Hercules* cœlum humeris ſuſtinuit. Tradunt enim, cum gigantes adverſus Deos pugnarent, Deos omnes in unam cæli partem concurriſſe, tantumque ponderis adjeciſſe, ut cœlum ruinam minari videretur, quapropter *Herculem* cum Atlante humeros cœlo ſuppoſuiſſe. Alii affirmant, *Herculem*, feſſo olim Atlante, & humerum mutare cupiente, tamdiu cœlum ſuſtinuiſſe, quoad ille humerum mutaret. XXIV. *Hercules* aquilam, quæ jecinora Promethei exediſſe fertur, ſagitta interemit. Hæc ſagitta, ob ejus facinoris memoriam, translata in cœlum fuit inter duos circulos, æſtivum, atque æquinoctialem. XXV. *Hercules* Alceſten quoque ab inferis ad vivum retraxit. Alceſte, Admeti regis uxor fuit. Hæc virum ſuum uſque adeò dilexit, ut in gravi morbo cum Apollinis oraculo didiciſſet, non poſſe eum aliter mortem evadere, niſi aliquis pro eo moreretur, voluntariam ipſa pro ſalute viri mortem ſubierit. Admetus verò priſtinæ ſaluti reſtitutus, & uxoris mortem indignè ferens, ab Hercule impetrâvit, ut eam ſibi ab inferis reduceret. Reverſus autem ab inferis *Hercules*, cum Lycum, humili ortum genere, Thebarum imperiũ occupaſſe, & Megœræ conjugi vim intuliſſe comperiſſet, eum interfecit. Denique cùm poſt tot labores, exſaturare tamen adhuc Junonis invidiam non *potuiſſet*, ej⁹ *Deæ* imperio in furorem act⁹ Megœrâ uxorem, & parvulos, qui cum *ea erant*, *filios occidit*; à quo dict⁹ eſt *Hercules furens*. Deniq; Hercules nodũ dicit inve

cules Libys [1] memorabatur.[2] Ejus cives apud Jugurtham [3] immunes, levi imperio, & ob ea fideliſſimi habebantur: muniti [4] adverſum hoſtes non mœnibus [5] modo, & armis atque viris, verum etiam multo magis locorum aſperitate. Nam præter oppido [6] propinqua, [7] alia [8] omnia [9] vaſta, inculta, egentia aquæ, infeſta ſerpentibus: [10] quarum [11] vis, ſicut omnium ferarum, inopia cibi [12] acrior: ad hoc, natura ſerpentium ipſa [13] pernicioſa, ſiti magis, quam alia re, [14] accenditur. Ejus potiundi Marium maxima cupido invaſerat, [15] cum propter [16] uſum belli, [17] tum quia res [18] aſpera videbatur: & Metellus oppidum Thalam magna gloria ceperat, [19] haud diſſimiliter ſitum, munitumque: niſi quod apud Thalam non longe à mœnibus aliquot fontes erant. Napſenſes una [20] modo, atque ea intra oppidum [21] jugi aqua, [22] cetera [23] pluvia utebantur. [24] Id ibique, & in omni Africa, quæ procul à mari incultius [25] agebat, [26] eo facilius tolerabatur, quia Numidæ [27] plerumque lacte, & ferina carne veſcebantur, & neque alia gulæ [28] irritamenta quærebant. Cibus illis [29] adverſum famem, & ſitim [30] non lubidini, neque luxuriæ erat. Igitur [31] conſul, omnibus exploratis, credo diis [32] fretus, (nam contra tantas difficultates [33] conſilio ſatis providere non poterat: [34] quippe etiam

inveniſſe inexplicabilem, cujus nec initium, nec finis agnoſcitur. Poëtæ hunc ob corporis proceritatem *polyphagum*, hoc eſt, multi cibi, & *multibibum*, id eſt, multi potus fuiſſe aſſerunt. Undè eſt proverbium: *Hercules eſt hoſpes*; quoties tarditatem alicujus ſignificare volumus. Quia illi, qui *Herculem* hoſpitio excipiebant, tarde è convivio ſurgere cogebantur. Hinc eum, cùm adhuc infans eſſet, ob nimiam adviditatem multitudinem lactis appetiſſe commemorant, nec continêre in ore potuiſſe, quamobrem ex ore profuſum circulum in cœlo deſignaſſe, candido colore, quem *Lacteum* vocant. Ab *Hercule Herculeus* derivatur, & eſt nomen poſſeſſivum, ſignificans, quod ad *Herculem* pertinet: ut, *Clava Herculea*, *Herculeus labor*. *Herculeus* etiam *morbus* dicitur comitialis, quòd morbum hunc aliquando *Hercules* paſſus fuiſſe credatur. Sed ad autorem noſtrum redeamus. 1 Dicebatur, ſc. *fuiſſe*. 2 Oppidi Capſæ. 3 Liberi ab aliquo munere ſeu onere. 4 Romanos. 5 Solum. 6 Vicina. 7 Sc. *loca*. 8 Sc. *ſunt*. 9 Deſerta ſine ædibus aut habitatoribus ullis. 10 Serpentium. 11 Violentia. 12 Vehementior, ſc. *eſt*. 13 Veneno pernecans. 14 Ad iram inflammatur. 15 Partim. 16 Id eſt, utilitatem belli gerendi à ſe. 17 *Præcipuè*. 18 Difficilis. 19 Similiter, eodem modo: nam Thala urbs inter ingentes ſolitudines poſita erat. 20 Solummodò. 21 Perpetuâ, continuâ. 22 *Reliqui, qui in agris erant*. 23 Id eſt, aquâ pluviali. 24 Indigêre aquâ. 25 *Vivebat*. 26 Ideò. 27 Ut plurimum. 28 Irritationes, appetitus. 29 Contra 30 *Hoc eſt*, non ad lubidinem, neque luxuriam: ut multi faciunt, *qui vivunt edant, nec edunt, ut vivere poſſint*. 31 Marius. 32 Confiſus 33 Humano... ote qui.

frumenti inopia tentabatur, quod Numidæ [1] pabulo pecoris magis, quam [2] arvo, ſtudent, &, quodcumque [3] natum fuerat, juſſu [4] regis in loca munita [5] contulerant: ager autem aridus, & [6] frugum vacuus [7] ea tempeſtate: nam æſtatis extremum erat) tamen [8] pro rei copia ſatis providenter exornat: pecus omne, quod ſuperioribus diebus præda fuerat, equitibus [9] auxiliariis agendum attribuit: A. Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris, [10] ubi [11] ſtipendium, & [12] commeatum locaverat, ire jubet: dicitque ſe [13] prædabundum poſt paucos dies [14] eodem venturum. Sic [15] inceptu ſuo occultato, pergit ad flumen Tanaim, Ceterum in itinere quotidie [16] pecus exercitui per centurias, item turmas [17] æqualiter diſtribuerat; &, ex coriis [18] utres uti fierent, curabat: ſimul & inopiam frumenti lenire, & [19] ignaris omnibus parare, quæ [20] mox [21] uſui forent: denique ſexto die, cum [22] ad flumen ventum eſt, maxima [23] vis utrium effecta. [24] Ibi caſtris levi munimento poſitis, milites cibum capere, atque, uti ſimul cum occaſu ſolis [25] egrederentur, paratos eſſe jubet; omnibus ſarcinis abjectis, aqua modo ſeque, & jumenta onerare. Dein, poſtquam tempus viſum, caſtris egreditur; noctemque totam itinere facto [26] conſedit. [27] idem [28] proxima facit. Dein [29] tertia multo ante [30] lucis adventum pervenit in locum [31] tumuloſum, ab Capſa non amplius [32] duûm [33] millium [34] intervallo; ibique [35] quam occultisſime poteſt, cum omnibus copiis [36] opperitur. Sed, ubi dies [37] cœpit; & Numidæ, nihil hoſtile metuentes, multi oppido egreſſi; repente omnem equitatum, & [38] cum his velocisſimos pedites [39] curſu tendere ad Capſam, & portas obſidere [40] ju-

1 Id eſt, fœno colligendo. 2 Hoc eſt arationi agrorum. 3 Ortum. 4 Jugurthæ. 5 Simul tulerant. 6 Fructuum 7 Eo tempore. 8 Id eſt, ſecundum copiam ſeu facultatem rem curat. 9 Qui auxilio venerant impellendum. 10 In quo. 11 Mercedem militarem. 12 Victum militum. 13 Populabundum. 14 Ad idem oppidum Larim. 15 Propoſito. 16 Comedendum. 17 Æquali proportione. 18 Vaſa. 19 Neſcientibus. 20 Paulò poſt 21 Utilitati. 22 Tanaim. 23 Multitudo, copia. 24 Id eſt, ad flumen Tanaim. 25 Caſtris ſuis exirent. 26 Id eſt, ſedem & quietem cum exercitu cepit. 27 Eandem rem quod ſc. eam totam noctem iter faciendo abſumeret. 28 Nocte. 29 Sc. *nocte*. 30 Diei. 31 Habentem multos *tumulos ſeu colliculos*. 32 Duorum 33 Scilicet *paſſuum*. 34 Diſtantiâ. 35 *Quantum*. 36 *Exſpectat* 37 Scilicet *oriri*. 38 Equitibus. 39 Currendo. 40 *Marius*.

bet: deinde ipſe intentus propere ſequi, neque milites prædari ſinere. [1] quæ poſtquam oppidani cognovere; res trepidæ, metus ingens, malum improviſum,[2] ad hoc[3] pars civium extra mœnia in [4] hoſtium poteſtate, coëgere, uti deditionem facerent. Ceterum oppidum incenſum, Numidæ puberes interfecti, alii omnes venum dati, præda militibus diviſa. Id facinus[5] contra jus belli non avaritia, neque ſcelere[6] conſulis admiſſum; ſed quia [7] locus Jugurthæ[8] opportunus, [9] nobis [10] aditu difficilis; genus[11] hominum[12] mobile, infidum, ante neque benefico, neque metu [13] coërcitum: poſtquam [14] tantam rem Marius ſine ullo ſuorum [15] incommodo [16] patravit, magnus &[17] clarus antea, major, atque clrior [18] haberi cœpit. Omnia [19] non bene conſulta in virtutem [20] trahebantur. Milites [21] modeſto imperio [22] habiti, ſimul & locupletes, [23] ad cælum ferre. Numidæ magis, quam mortalem, timere: poſtremo omnes ſocii, atque hoſtes [24] credere, [25] illi aut mentem divinam eſſe, aut deorum[26] nutu cuncta [27] portendi. Sed [28] conſul, ubi ea res bene evenit, ad alia oppida pergit. pauca, repugnantibus Numidis, capit,[29] plura,[30] deſerta propter Capſenſium miſerias,[31] igni corrupit. luctu, atque cæde omnia complentur. Denique multis locis potitus, ac pleriſque [32] exercitu incruento, aliā rem aggreditur, non eadem aſperitate, qua [33] Capſenſium, ceterum [34] haud ſecus difficilem. Namque [35] haud longe à flumine Mulucha, [36] quod Jugurthæ Bocchique regnum [37] disjungebat, erat inter ceteram planitiem mons [38] ſaxeus, [39] mediocri caſtello, ſatis [40] patens, in immenſum [41] editus, uno [42] perangusto [43] aditu relicto:

1 Incepta Marii. 2 Inſuper. 3 Capſenſium. 4 Marii & militum ejus. 5 Quod præcipit, ut, qui ſeſe alteri dedunt, incolumes ſerventur, armis, reliquiſque belli adminiculis ſolummodo ablatis. 6 Marii. 7 In quo Capſa ſita erat. 8 Commodus. 9 Romanis. 10 Hoc eſt, ut adeatur. 11 Numidarum. 12 Mutabile. 13 Cohibitum à vi Romanis inferendâ. 14 Quòd ſc. oppidum Capſam mirâ dexteritate & artificio ceperit. 15 Damno, quia per deditionem. 16 Peregit. 17 Celeber. 18 Æſtimari. 19 Id eſt, res temerè inceptæ. 20 Convertebantur. 21 Moderato, minimèque rigido. 22 Tractati. 23 Sc. *uſque*. 24 Exiſtimabant. 25 Mario. 26 Voluntate. 27 Futura ſignificari. 28 Marius. 29 Oppida. 30 Vacua. 31 Incendio. 32 Sine vulnere exercitus, cum nemo reſiſteret. 33 Scilicet *res fuerat*. 34 Non minus. 35 Non procul. 36 Flumen. 37 Separabat. 38 Ex ſolido ſaxo conſtans. 39 *Mediocris* quantitatis. 40 Apparens. 41 In altum datus. 42 Valdè anguſto. 43 *Acceſſu*.

nam [1] omnis [2] naturâ, [3] velut opere, atque conſulto, [4] præceps. Quem locum Marius, quod ibi [5] regis theſauri erant, ſumma vi capere [6] intendit: ſed ea res [7] forte, [8] quam conſilio, melius geſta. [9] Nam [10] caſtello virorum, atque armorum ſatis magna [11] vis, & frumẽti, & fons aquæ: [12] aggeribus, [13] turribuſque, & [14] aliis machinationibus locus [15] importunus, [16] Iter caſtellanorum anguſtum [17] admodum, [18] utrimq; præciſum. [19] Vineæ cum ingenti periculo fruſtra [20] agebantur, nam cum [21] eæ paullo proceſſerant, igni, aut lapidibus corrumpebantur. Milites neq; [22] pro opere conſiſtere, propter [23] iniquitatem loci: neque inter vineas [24] ſine periculo adminiſtrare; optimus quiſque [25] cadere, aut ſauciari, [26] ceteris metus augeri. At Marius, multis diebus, & laboribus conſumtis, [27] anxius [28] trahere cum animo ſuo, [29] omitteretne inceptum, quoniam fruſtra erat; an [30] fortunam [31] opperiretur, [32] qua ſæpe proſpere uſus fuerat. [33] Quæ cum multos dies, noctesque [34] æſtuans agitaret, forte quidam [35] Ligus, ex cohortibus auxiliariis [36] miles gregarius, caſtris [37] aquatum egreſſus, haud procul ab latere caſtelli, quod [38] adverſum [39] prœliantibus erat, [40] animadvertit inter ſaxa repentes [41] cochleas:

1 Per omnes partes ſuas. 2 Naturali ſitu. 3 Id eſt, haud ſecus ac ſi opere aut induſtriâ humanâ ſic eſſet conſtitutus. 4 Præcipitans eos, qui volunt accedere. 5 Jugurthæ. 6 Laboravit. 7 Fortuito eventu. 8 Quia locus iſte ob præcipitium erat inexpugnabilis. 9 Ordo eſt: Nam ſatis magna vis virorum, atque armorum, & frumenti, & fons aquæ *erant in* caſtello *&* locus *erat* importunus aggeribus, & turribus & aliis machinationibus. 10 Id eſt, in caſtello. 11 Copia. 12 Id eſt, ad aggeres faciendos, valla. 13 Machinis altioribus unde in mœnia jaciebantur tela, ſeu *ſuper ædificandis*. 14 Id eſt, machinis, ſeu, inſtrumentis bellicis. ut vineis, arietibus. 15 Incommodus, 16 Iter, per quod ibant habitantes in caſtello. 17 Valdè. 18 Ab utroque latere antè, ſeu prius amputatum. 19 Machinæ bellicæ in modum vitis ab unâ parte tectæ, ſub quibus milites pugnabant. 20 Surſum impellebantur, admovebantur. 21 Sc. *vineæ*. 22 Antè opus. 23 Difficultatem. 24 Quia periculum erat ex eo quod vineæ *igni, aut lapidibus corrumpebantur*. 25 Cadebat, interficiebatur. 26 Qui ſcilicet, res ſuas parum ſtrenuè exequebantur. 27 Sollicitus. 28 Cogitare. 29 Id eſt, an relinqueret inceptam hujus caſtelli oppugnationem. 30 Fortuitum eventum. 31 Exſpectaret. 32 Fortunâ 33 Quas res. 34 Sollicitus. 35 Vir ex Liguriâ, Italiæ regione. 36 Vulgaris, humilis conditionis. 27 Aquam hauſtum. *Aquari* enim, eſt aquam haurire, ſive aquam ferre, ad uſum exercitus vel alterius rei. Hinc *aquatio*, id eſt, actus aquandi, hoc eſt, aquam ad caſtra ferendi. Item *aquator*, qui aquandi miniſterium, præſertim in exercitu, facit. 38 Oppoſitum. 39 Romanis. 40 Deprehendit. 41 *Cochlea* id animal eſt, quod alio nomine à *limo*, in quo vivit, *limacem* vocamus:

[1] quarum cum unam, atque alteram, dein plures peteret, [2] ſtudio [3] legendi paulatim prope ad ſummum montis egreſſus eſt. [4] Ubi poſtquam [5] ſolitudinem intellexit, [6] more humanæ cupidinis ignara viſundi animum vertit. Et forte in eo loco [7] grandis [8] ilex [9] coaluerat inter ſaxa, paullulum modo [10] prona, dein flexa; atque aucta in altitudinem, [11] quo cuncta gignentium natura [12] fert: [13] cujus ramis modo, [14] modo eminentibus ſaxis [15] niſus Ligus, caſtelli planitiem [16] perſcribit; [17] quod cuncti Numidæ, [18] intenti prœliantibus aderant. Exploratis omnibus quæ, [19] mox [20] uſui [21] fore [22] ducebat, [23] eodem [24] regreditur, non [25] temere, ut [26] aſcenderat, ſed [27] tentans [28] omnia, & circumſpiciens. Itaque Marium propere adit: [29] acta edocet: hortatur, ab ea parte, qua [30] ipſe deſcenderat, caſtellum [31] tentet: pollicetur ſeſe itineris periculique [32] ducem. Marius cum Ligure promiſſa [33] ejus [34] cognitum [35] ex præſentibus miſit: [36] quorum, uti cujuſque [37] ingenium erat, ita rem difficilem [38] renunciavere. [39] Conſulis animus tamen paullulum [40] arrectus. Itaque [41] ex copia [42] tubicinum, & cornicinum, quinque numero quam velociſſimos delegit, & [43] cum his, [44] præſidio qui forent, quatuor centuriones: omneſque Liguri [45] parere jubet: & ei [46] negotio proximum diem conſtituit. Sed ubi [47] ex præcepto tempus [48] viſum; paratis, compoſitiſque omnibus, [49] ad locum pergit. Cete-

camus: quamvis propriè *limax* ſit, quæ teſtâ caret; *cochlea* verò, quæ teſtam habet. A *cochleâ cochleare* ſeu *cochlear* dictum eſt, inſtrumentum, quo cochleæ, & alia hujuſmodi veſcendo ſumuntur. Undè Mart. *Sum cochleis habilis, ſed non minus utilis ovis: Nunquid ſcis, potiùs cur cochleare vocer?* Et *cochlea* lapis ex flumine rotundus, ad cochleæ ſimilitudinem. 1 Cochlearum. 2 Amore. 3 Colligendi cochleas. 4 In quo montis ſummo. 5 Id eſt, nullos eſſe homines. 6 Hoc eſt, ut eſt humana cupido. 7 Magna. 8 Arbor glandifera de genere quercuum. 9 Concreverat. 10 Ad terram incurvata. 11 In quam altitudinem, quorſum. 12 Dirigit. 13 Ilicis. 14 Interdum. 15 Fulciens ſe. 16 Perfectè ſcribit, ac intento animo notat. 17 Quia. 18 Intendentes animum ſuum. 19 Paulò poſt. 20 Utilitati. 21 Futura eſſe. 22 Exiſtimabat. 23 Sc. *itinere.* 24 Retrogreditur. revertitur. 25 Fruſtrà, ſine animadverſione. 26 Studio ſc. legendi cochleas. 27 Explorans. 28 An ſc. paterent acceſſui. 29 Quid *egerit.* 30 Ligur. 31 Conetur capere. 32 Ductorem, atque adeò indicem. 33 *Liguris.* 34 Ad cognoſcendum. 35 Id eſt, illis, qui aderant. 36 Miſſorum. 37 *Animus.* 38 Nunciavêre. 39 Marii. 40 In ſpem. 41 Multitudine. 42 Id eſt, tubâ aut cornu bellum canere &c. accendere ſolitorum. 43 Tubicinibus, & *cornicinibus.* 44 Protectioni. 45 Obedire. 46 Ad id negotium perficiendum. 47 *Marii.* 48 Sc. *adeſſe.* 49 Per quem aſcendere voluit.

rum illi, [1] qui centuriis præerant, prædocti ab[2] duce, arma, ornatumque mutaverant, capite, atque pedibus nudis, uti proſpectus, [3] niſuſque per ſaxa facilius foret: ſuper terga gladii, & ſcuta; verum [4] ea [5] Numidica ex coriis, [6] ponderis gratia; ſimul & [7] offenſa, quo [8] lenius ſtreperent. Igitur [9] prægrediens Ligus, ſaxa, & ſi quæ vetuſtate radices [10] eminebant, [11] laqueis [12] vinciebat, [13] quibus [14] allevati milites facilius aſcenderent: interdum timidos [15] inſolentia itineris [16] levare [17] manu: ubi paullo [18] aſperior aſcenſus erat, ſingulos [19] præ ſe [20] inermes mittere; dein ipſe cum illorum armis ſequi: quæ dubia [21] niſui videbantur, [22] potiſſimum tentare: ac ſæpius [23] eadem aſcendens, ac deſcendens, dein ſtatim [24] digrediens, ceteris audaciam addere. Igitur diu, multumque fatigati, tandem in caſtellum perveniunt, deſertum ab ea parte: quod [25] omnes, ſicut aliis diebus, adverſum [26] hoſtes aderant. Marius, ubi ex nunciis, quæ Ligus [27] egerat, cognovit, quamquam toto die intentos prœlio Numidas habuerat, tum vero cohortatus milites, & ipſe extra [28] vineas egreſſus, [29] teſtudine [30] acta [31] ſuccedere, & ſimul hoſtem [32] tormentis, [33] ſagittariiſque, & [34] funditoribus [35] eminus terrere. At Numidæ, ſæpe antea vineis Romanorum [36] ſubverſis, item incenſis, non caſtelli [37] mœnibus ſeſe [38] tutabantur; ſed [39] pro muro dies, noctеſque agitare; maledicere Romanis; ac Mario [40] vecordiam [41] objectare, [42] militibus noſtris

1 Centuriones. 2 Ductore Ligure. 3 Dum nitebantur aſcendere. 4 Scuta. 5 Scilicet *erant* Qualibus Numidæ utuntur. 6 Minoris ſcil. ſcuta enim Romana ex ferro graviora ſunt. 7 A lapide contacta. 8 Quam ferrea ſcuta. 9 Antè ingrediens. 10 Exſtabant, apparebant. 11 Vinculis. Ponitur etiam *laqueus* pro quacunque re, quà quis capi aut irretiri poteſt. *In laqueum inducere*, eſt arte ſic concludere quempiam ut jam nullum ſit effugium. 12 Ligabat. 13 Laqueis. 14 Levati labore aſcendendi. 15 Inſuetudine viæ. 16 Levabat, ſurſum trahebat. 17 Scilicet *ſuâ*. 18 Difficilior. 19 Antè ſe. 20 Sine armis.

21 Aſcenſui. 22 Præcipuè. 23 Scilicet *loca*, quæ difficillima videbantur. 24 Revertens. 25 Caſtellani. 26 Romanos. 27 Quomodò ſc. ad caſtellum pervenerat. 28 Machinas, munientes militum capita à lapidibus, aliiſque telis deſuper mittendis. 29 Integumento quodam ex ſcutis inter ſe connexis. 30 Inſtructâ ad procedendum. 31 Succedebant ad murum. 32 Machinis, vi ſaxa aut tela extorquentibus. 33 Sagittas ex arcu emittentibus. 34 E fundis lapides jacientibus. 35 E longinquo. 36 Deſtructis. 37 Munitionibus. 38 Defendebant. 39 Ante murum. 40 Puſillanimitatem. 41 Objectabant, exprobrabant. 42 Romanis.

[1]Jugurthæ ſervitium minari; [2] ſecundis rebus [3]feroces [4]eſſe, [5]Interim, Romanis omnibus, hoſtibuſque prœlio intentis, magna vi utrimque, pro gloria atque imperio [6]his, [7] illis pro ſalute certantibus, repente [8]à tergo [9] ſigna canere: ac primo mulieres, & pueri, qui [10] viſum proceſſerant, fugere; deinde, uti quiſque muro proximus erat, poſtremo [11] cuncti armati, inermeſque. Quod ubi accidit, [12] eo [13] acrius Romani inſtare, [14] fundere, ac [15] pleroſque tantummodo ſauciare, dein ſuper occiſorum corpora vadere, [16] avidi gloriæ certantes murum [17] petere; neque [18] quemquam omnium præda [19]morari. Sic [20] forte [21] correcta Marii temeritas, gloriam ex culpa invenit. [22] Ceterum, dum ea res [23]geritur, L. Sulla [24] quæſtor cum magno equitatu [25]in caſtra venit: quod, ut ex [26] Latio, & à [27] ſociis [28]cogeret, Romæ [29] relictus erat. Sed quoniam nos [30] tanti viri res [31] admonuit; [32] idoneum viſum eſt, de natura, [33] cultuque [34] ejus [35]paucis dicere. Neque enim alio loco de Sullæ [36] rebus dicturi ſumus; & [37] L. Siſenna optime, & diligentiſſime omnium, qui eas res [38]dixere, perſecutus, [39] parum mihi libero ore locutus videtur. Igitur Sulla [40] gentis patriciæ nobilis fuit, familia prope jam [41] exſtincta [42] majorum ignavia, litteris Græcis, atque Latinis [43] juxta, atque doctiſſime eruditus, animo ingenti, cupidus voluptatum, ſed gloriæ cupidior: [44] otio luxurioſo eſſe; tamen ab negotiis nunquam voluptas

1 Id eſt, quod ſervituri eſſent Jugurthæ. 2 Id eſt, per res ſecundas. 3 Superbi, juxtà illud Terentii in Hecyr. *Profectò hoc ſic eſt, ut puto. Omnibus nobis ut res dant ſeſe, ita magni atque humiles ſumus.* 4 Erant. 5 Dum ſe miſſi cum Ligure caſtellum invadunt. 6 Romanis. 7 Caſtellanis. 8 Certantium Numidarum. 9 Tubæ, & cornua ſignum capti caſtelli dantia. 10 Ad ſpectandum bellum. 11 Sc. *fugiebant.* 12 Tantò. 13 Vehementius. 14 Fundebant, proſternebant 15 Plurimos. 16 Cupidi. 17 Petebant, aſcendebant. 18 Aliquem Romanorum. 19 Morabatur, retardabat. 20 Caſu. 21 Emendata. 22 Salluſtius hoc loco Lucii Syllæ mentionem facit, qui poſteà contra Marium graviſſimum geſſit bellum. 23 Agitur à Mario: dum caſtellum oppugnatur & capitur à Mario. 24 Præpoſitus pecuniæ publicæ, & ærarii curam habens. 25 Romana. 26 Italiâ. 27 Imperii. 28 Congregaret. 29 A Mario. 30 Id eſt, viri tam præclari, nempe Syllæ. 31 *Memorem* fecit. 32 Opportunum. 33 Exercitio. 34 Syllæ. 35 Sc. *verbis.* 36 *Factis.* 37 Nobilis hiſtoricus. 38 Scripsêre. 39 Id eſt, diſſimulato, ficto: quia *non eſt auſus* vitia Syllæ deſcribere. 40 Id eſt, Senatoriæ, ex Patribus ortæ. 41 *Deleta.* 42 Sc. *ejus.* 43 *Æqualiter.* 44 Id eſt, dùm in otio erat, indulgebat *luxuriæ.*

[1] remorata, niſi quod de uxore [2] potuit honeſtius conſuli: [3] facundus, [4] callidus, & [5] amicitia facilis: [6] ad ſimulanda negotia [7] altitudo ingenii incredibilis: multarum rerum, ac [8] maxime pecuniæ [9] largitor: [10] atque illi, feliciſſimo omnium [11] ante civilem victoriam, nunquam ſuper induſtriam fortuna fuit: multique dubitavere, fortior, an felicior eſſet Nam, [12] poſtea quæ fecerit, [13] incertum habeo, [14] pudeat magis, an [15] pigeat [16] diſſerere. Igitur Sulla, uti ſupra dictum eſt, poſtquam in Africam, atque in caſtra Marii [17] cum equitatu venit, [18] rudis [19] antea & [20] ignarus belli, [21] ſolertiſſimus omnium in [22] paucis tempeſtatibus factus eſt. Ad hoc milites [23] benigne [24] appellare: multis rogantibus, aliis [25] per ſe ipſe dare, beneficia invitus accipere; ſed [26] ea [27] properantius, quam [28] æs mutuum, reddere, ipſe ab nullo [29] repetere: magis [30] id [31] laborare, ut [32] illi quam plurimi deberent: joca atque ſeria cum [33] humillimis [34] agere, [35] in operibus, in agmine, atque ad vigilias [36] multus adeſſe: neque interim, quod ambitio [37] prava [38] ſolet, [39] conſulis, aut cujuſquam boni famam lædere: tantummodo neque conſilio, neque [40] manu [41] priorem alium pati: pleroſque [42] antevenire. Quibus rebus, & artibus [43] brevi Mario, militibuſque [44] cariſſimus factus. At Jugurtha poſtquam oppidum Capſam, alioſque locos munitos, & ſibi

1 Detinuit, ſcilicet *eum.* 2 Providêri. Sunt qui exiſtiment hoc à Salluſtio notari, quòd Sylla Valeriam, in theatro laſcivè nimis blandientem ſibi, uxorem duxerit. Lege Plutarchum. 3 Eloquens. 4 Aſtutus. 5 Hoc eſt, in amicitiâ, id eſt, amicos facilè ſibi conciliabat. 6 Hoc eſt, ad negotia non verè, ſed ſimulanter agenda. 7 Profunditas. 8 Potiſſimum. 9 Largus dator. 10 Senſus eſt: Syllæ (antè civilem victoriam fortunatiſſimi) induſtria, &c. hoc eſt, nunquam fuit magis fortunatus, quam induſtrius 11 In bello civili contra Marium. 12 Poſt civilem victoriam. 13 Incertus ſum, dubito. 14 Scilicet *me.* 15 Tœdeat: quia ſc. tam nobilem victoriam in turpem dominationem & crudelitatem convertit, in quâ Marium urbe expulit, Cinnam & Cajum Carbonem, hominem adeò nobilem, crudeliter necavit: totam urbem civili ſanguine replevit. 16 Narrare. 17 Quem ex Latio, & à ſociis coëgerat. 18 Imperitus. 19 Id eſt, antequam illuc venerat. 20 Inſcius. 21 Scientiſſimus, ſagaciſſimus. 22 Paucis temporibus. 23 Comiter. 24 Appellabat, alloquebatur. 25 Non rogatus, ultrò. 26 Beneficia ſc. quæ invitus accepit. 27 Citius. 28 Pecuniam mutuò acceptam. 29 Repoſcere beneficium. 30 Ad id, ad hoc. 31 Operam dare. 32 Syllæ. 33 Abjectiſſimis, infimæque ſortis hominibus. 34 Tractare. 35 Scilicet *faciendis.* 36 Frequens. laborioſus. 37 Perverſa. 38 Scilicet *facere.* 39 Marii. 40 Facto. 41 Præſtantiorem eſſe, ſuperare eum. 42 *Anteveniebat,* ſuperabat. 43 Scilicet *tempore.* 44 Gratiſſimus.

utiles, ſimul & [1] magnam pecuniam amiſerat: ad [2] Bocchum nuncios mittit, quam primum in Numidiam [3] copias adduceret: prœlii faciundi tempus adeſſe. [4] Quem ubi [5] cunctari [6] accepit, dubium [7] belli atque pacis rationes trahere: rurſus, ut antea, [8] proximos [9] ejus [10] donis corrumpit: ipſique Mauro pollicetur Numidiæ tertiam partem, ſi aut Romani Africa expulſi, aut, [11] integris ſuis finibus, bellum [12] compoſitum foret. [13] Eo præmio illectus Bocchus cum magna multitudine Jugurtham [14] accedit. Ita, [15] amborum exercitu conjuncto, Marium jam [16] in hyberna proficiſcentem, vix decima parte die reliqua invadunt, rati noctem, quæ jam aderat, victis ſibi [17] munimento fore; &, ſi viciſſent, nullo impedimento, quia locorum [18] ſcientes erant: contra Romanis [19] utrumque caſum [20] in tenebris difficiliorem fore. Igitur ſimul [21] conſul [22] ex multis de hoſtium adventu cognovit: & ipſi hoſtes aderant: & prius quam exercitus aut [23] inſtrui, aut ſarcinas colligere; denique, ante quam ſignum, aut imperium ullum accipere [24] quivit, equites Mauri, atque Gætuli, non [25] acie, neque ullo more prœlii, ſed [26] catervatim, [27] uti quoſque fors [28] conglobaverat, [29] noſtros incurrunt. Qui omnes trepidi improviſo metu, attamen virtutis memores, aut arma capiebant, [30] aut capientes alios ab hoſtibus defenſabant: [31] pars equos aſcendere, obviam hoſtibus ire: pugna [32] latrocinio magis, quam prœlio ſimilis fieri: ſine ſignis, ordinibus, equites pedites permixti, [33] cædere alios, alios obtruncare: [34] multos contra [35] adverſos acerrime pugnantes ab tergo [36] circumvenire: neque [37] virtus, neque arma ſatis [38] tegere; quod hoſtes

1 Quia theſauri ejus Capſæ fuerant, & in caſtello jam dicto. 2 Mauritaniæ regem 3 Copioſos exercitus. 4 Bocchum. 5 Ceſſare, morari 6 Intellexit, ſc. *Jugurtha*. 7 Id eſt, cogitare de bello atque pace, id eſt, an deberet bellum, an pacem potius acceptare. 8 Conjunctiſſimos, ſeu familiariſſimos. 9 Bocchi. 10 Muneribus. 11 Non imminutis. 12 Finitum. 13 Nempe tertiâ parte Numidiæ. 14 Adit. 15 Jugurthæ, & Bocchi. 16 Id eſt, in loca ubi hyemarent, ſeu hyemem tranſigerent. 17 Protectioni futuram eſſe. 18 Periti. 19 Sc. ſive vincant, ſive vincantur 20 Quia ignari eſſent locorum. 21 Marius. 22 Exploratoribus. 23 In ordinem redigi. 24 Potuit. 25 Per aciem. 26 Per *catervas*. 27 *Secundum* quod. 28 In globum ſeu multitudinem conjunxerat. 29 *Romanos*. 30 Scilicet *arma*. 31 Aliqui Romanorum. 32 Ut fit à latronibus, *quoniam incurrunt*. 33 Percutere. 34 Romanorum. 35 Qui ex adverſo veniebant. 36 *Circumcingere*. 37 Fortitudo militaris. 38 Tegebant, protegebant, ſcilic

[1] numero plures, & [2] undique [3] circumfuſi erant: deniqueRomani [4] veteres,[5] novique, & [6] ob ea [7] ſcientes [8] belli,ſi [9] quos [10] locus,aut caſus conjunxerat,[11] orbes facere: atque ita [12] ab omnibus partibus ſimul [13] tecti, & [14] inſtructi hoſtium [15] vim ſuſtentabant. Neque in eo tamque [16] aſpero negotio Marius territus, aut magis,quam antea, [17] demiſſo animo fuit; ſed [18] cum turma ſua, [19] quã ex fortiſſimis magis, quã familiariſſimis [20] paraverat, vagari [21] paſſim:ac [22] modo [23] laborantibus [24] ſuis [25] ſuccurrere, [26] modo hoſtes, ubi [27] confertisſimi obſtiterant, [28] invadere: manu [29] conſulere militibus, quoniam imperitare conturbatis omnibus non poterat. Jamque dies [30] conſumptus erat,cum tamen [31] barbari nihil [32] remittere;atque,uti reges præceperant,noctem [33] pro ſerati,acrius [34] inſtare. Tum Marius [35] ex copia rerum conſilium trahit:atque,uti [36] ſuis [37] receptui locus eſſet, colles duos propinquos inter ſe occupavit. [38] Quorum in uno, caſtris [39] parum amplo, fons aquæ magnus erat: [40] alter uſui opportunus,quia magna parte [41] editus,&præceps, [42] pauca munimenta egebat. Ceterum apud aquam Sullam cum equitibus noctem agitare jubet. [43] Ipſe milites diſperſos paullatim, neque minus hoſtibus conturbatis, in unum [44] contrahit: dein cunctos [45] pleno gradu in collem

ſcilicet *eos.* 1 Quam Romani. 2 Ex omni parte. 3 Diſperſi. 4 Veterani milites. 5 Et tirones. 6 Ob eas res,qnia etiam veterani aderant. 7 Periti. 8 Artis bellandi. 9 Aliquos. 10 Opportunitas loci. 11 Globos rotundos 12 Quibus ſcil. orbes faciebant. 13 Protecti. 14 Armati telis. 15 Impetum. 16 Difficili: ubi Romani ferè victi videbantur. 17 Humili. 18 Equitum ſc. 19 Turmam. 20 Comparaverat, collegerat. 21 Ubique, quaſi per ſingulos paſſus, nunc huc, nunc illuc. 22 Interdum. 23 Periclitantibus. 24 Militibus. 25 Auxilium. ferre. 26 Interdum. 27 Denſiſſimi. 28 Adoriri. 29 Conſilium dare. 30 Præliando. 31 Inculti & immanes hoſtes Numidæ & Gætuli. 32 Remittebant, ceſſabant. 33 Ad utilitatem ſuam. 34 Inſtabant, urgebant. 35 Pro occaſione, neceſſitate. 36 Militibus. 37 Ad ſe recipiendos è periculis. 38 Collium. 39 Non ſatis magno, capaci. 40 Collis. 41 Erectus. 42 Pro, paucis munimentis. 43 Marius. 44 Colligit. 45 Hoc eſt, celeriter, non impedito ingreſſu. *Gradus* dictus eſt à *gradiendo*, id eſt, eundo. Sunt autem *gradus*, ex quibus ſcalæ conſtant, & per quos ad ædificiorum altiora conſcenditur. *Gradus* etiam aliquando idem eſt, quod greſſus, hoc eſt, gradientium pedum viciſſitudo. A quo *gradarii equi* dicuntur, qui molliter, & quietè incedunt. Interdum etiam *gradus* eſt ipſa firmitas ſtandi. Hinc *gradum facere* dicimus, quod non eſt tranſitum facere, ſed ex aliqua re *gradum*, & quaſi ſcalam ad aliam facere; quod à quibuſdam

[1] ſubducit. Ita [2] reges loci difficultate coacti, prœlio deterrentur; neque tamen [3] ſuos longius abire ſinunt, ſed, utroque colle [4] multitudine [5] circumdato [6] effuſi [7] conſedere. Dein, crebris ignibus factis, plerumque noctis barbari more ſuo lætati, exſultare, ſtrepere vocibus: & ipſi duces feroces, quod non fugere, ac pro victoribus [8] agere. Sed ea cuncta Romanis ex tenebris, & [9] editioribus locis facilia [10] viſu, magnoque [11] hortamento erant. Plurimum vero Marius imperitia hoſtium confirmatus, quam maximum ſilentium haberi jubet: ne [12] ſigna quidem, uti per vigilias [13] ſolebant, canere: dein, ubi [14] lux adventabat, [15] defeſſis jam hoſtibus, ac paullo ante ſomno [16] captis, de improviſa [17] vectigalis, item cohortium, turmarum, legionum tubicines ſimul omnes ſigna canere, milites clamorem tollere atque portis erumpere. [18] Mauri atque [19] Gætuli, ignoto atque horribili ſonitu repente [20] exciti, neque fugere, neque arma capere, neque omnino facere, aut providere quidquam poterant. Ita cunctos [21] ſtrepitu, [22] clamore, [23] nullo [24] ſubveniente, [25] noſtris [26] inſtantibus, tumultu, terrore, formidine, quaſi [27] vecordia ceperat: denique omnes

gradum jacere dicitur: ut ſi in arborem, tectum ve ſcandere velim ex ſaxo, aut ſcamno, aliqua ve aliâ re, *gradum facio*. Interdum etiam *gradus* accipitur pro dignitate, & honore: ut apud Cic. 2. Philipp. Eſt enim querela mihi neceſſaria pro hoc *gradu*, in quo me Senatus, populuſque Romanus collocavit; id eſt, pro hac dignitate. Unde *gradu dimovêri*, eſt à dignitate priſtinâ dejici, & deturbari. Sic etiam *dejici de gradu*, eſt amittere conſtantiam, & animi magnitudinem: ut apud Cic. 1. Offic. *Fortis enim animi eſt, non perturbari in rebus aſperis, nec tumultuantem de gradu dejici*, uti dicitur, ſed præſentis animi uti conſilio. *Gradus* quoque *cognationis* dicti ſunt ad ſimilitudinem ſcalarum, locorum ve declivium, quos ita ingredimur, ut à proximo in proximum, id eſt, in eum, qui quaſi ex illo naſcitur, veniamus. Quapropter *graduum* hujuſmodi alii ſunt *ſuperioris ordinis*, alii *inferioris*, alii *ex tranſverſo*, ſive *latere*. *Superioris ordinis*, ut ſunt parentes: *Inferioris*, ut liberi: *Ex tranſverſo* ſive *latere*, ut fratres, & ſorores, liberique eorum. A *gradus* fit *gradatim* adverbium, quod ſignificat per gradus, ordine, paulatim. Item apud Rhetores *gradatio*, cum ex primâ ſententiâ ſecunda oritur, ex ſecundâ tertia, atque deinceps complures hoc modo. Nam quæ reliqua ſpes libertatis manet, ſi illis, & quod libet, licet: & quod licet, poſſunt: & quod poſſunt, audent, & quod audent, faciunt: & quod faciunt, vobis moleſtum non eſt.

1 Clam è pugnâ diducit. 2 Bocchus & Jugurtha. 3 Milites. 4 Militum. 5 Circumcincto, obſeſſo. 6 Diſperſi. 7 Locum quietis cepêre. 8 Agebant, gerebant ſe. 9 Altioribus. 10 Ut viderentur. 11 Incitamento ad futuram victoriam. 12 Cantu vigilias indicare. 13 Sc. *canere*. 14 Dies. 15 Nam majorem partem noctis exultaverant. 16 Oppreſſis. 17 Qui præcinere ſolent vectigalibus, aut qui ipſi vectigales erant. 18 Quibus præerat Bocchus. 19 Quibus præerat Jugurtha. 20 Excitati. 21 Sonitu pedum & armorum. 22 Militum. 23 Numidarum. 24 Auxiliante. 25 Romanis. 26 Urgentibus eos. 27 Puſillanimitas, amentia invaſerat.

1 Diſp

[1]fuſi, fugatique: arma, & [2] ſigna militaria [3] pleraque capta: pluresque eo prœlio, quam [4] omnibus ſuperioribus, [5] interempti. Nam ſomno, & metu inſolito impedita [6] fuga. [7] Dein Marius, uti cœperat, [8] in hyberna proficiſcitur, [9] quæ propter [10] commeatum in oppidis [11] maritimis [12] agere decreverat: neque tamen victoria [13] ſocors, aut [14] inſolens factus; ſed [15] pariter [16] atque in conſpectu hoſtium, [17] quadrato agmine [18] incedere. Sulla cum equitatu apud [19] dextimos, in ſiniſtra parte A. Manlius cum [20] funditoribus, & [21] ſagittariis, præterea cohortes Ligurum [22] curabat: [23] primos, & extremos cum [24] expeditis manipulis tribunos locaverat. [25] Perfugæ, regionum [26] ſcientiſſimi, hoſtium iter explorabant. Simul [27] conſul, [28] quaſi nullo impoſito, omnia providere: apud omnes adeſſe, laudare, [29] increpare merentes. [30] Ipſe armatus, intentuſque item milites cogebat: neque [31] ſecus, atque iter faceret, caſtra munire, [32] excubitum in portis cohortes ex legionibus, [33] pro caſtris equites [34] auxiliarios mittere: præterea alios ſuper vallum in munimentis [35] locare, [36] vigilias ipſe circuire, [37] non tam diffidentia futuri, quæ imperaviſſet, quam uti militibus [38] exæquatus cum imperatore labos [39] volentibus eſſet. Et ſane Marius illoque aliiſque temporibus [40] Jugurthini belli, [41] pudore magis, quam [42] malo, exercitum coer-

1 Diſperſi. 2 Vexilla. 3 Plurima. 4 Scilicet præliis. 5 Interfecti. 6 Numidarum. 7 Poſt tam nobilem victoriam. 8 In loca, ubi hyemaret cum militibus. 9 Hyberna. 10 Victum. 11 Ad mare ſitis. 12 Tranſigere. 13 Piger. 14 Superbus, negligens. 15 Similiter, non aliter 16 Quam. 17 In quadrangularem figuram inſtructo, quadripartito: diſpoſuerat enim Marius, qui à dextrâ & ſiniſtrâ parte, à fronte & à tergo curarent. 18 Incedebat, hoc eſt, cum quadã gravitate procedebat. 19 In dextero latere incedentes. 20 E fundis lapides jacientibus. 21 Sagittas ex arcu emittentibus. 22 Curam gerebat. 23 Id eſt, in priore, & poſteriore parte. 24 Levis armaturæ. 25 Hoc eſt, qui à Jugurthâ ad Romanos perfugerant. 26 Peritiſſimi. 27 Marius. 28 Hoc eſt, perinde ac ſi nullum poſuiſſet in eis locis curandis. 29 Increpabat, objurgabat. 30 Sc. *erat*. 31 Aliter. 32 Ad faciendas excubias, ad vigilandum. *Excubare* enim, eſt vigilare, vigilias agere: undè *excubiæ* dictæ vigiliæ. Quamvis aliqui *vigilias* ab *excubiis* ita diſtinguant, ut *vigiliæ* tantummodò nocturnæ ſint; *excubiæ* verò etiam diurnæ. Item *excubitor*, qui excubat, vigil. 33 Ante caſtra. 34 Qui auxilio venerant. 35 Locabat, conſtituebat. 36 Vigiles ſeu vigilantes. 37 Hoc eſt, non tam quòd diffideret, ne milites, quæ deinceps juberet, non exequerentur. 38 Ex æquo diviſus. 39 Voluntariis. 40 Durante bello Jugurthino. 41 Verecundiâ, quod puderet eos remiſſius ſua agere, ubi imperatorem ſuis rebus tam intentum viderent. 42 Supplicio, aut duro imperio.

cebat: quod multi per [1] ambitionem fieri ajebant: pars, quod à pueritia [2] conſuetam duritiam, & [3] alia, quæ [4] ceteri miſerias vocant voluptati habuiſſet. [5] Niſi tamen reipublicæ pariter, ac ſæviſſimo imperio, bene, atque decore geſta. Igitur quarto denique die [6] haud longe ab oppido Cirta ſimul undique [7] ſpeculatores citi ſeſe oſtendunt: quare hoſtis adeſſe intelligitur. Sed quia [8] diverſi redeuntes, [9] alius ab alia parte, atque omnes [10] idem ſignificabant; [11] conſul incertus, quonam modo aciem inſtrueret, nullo ordine commutato, adverſum omnia paratus [12] ibidem [13] opperitur. Igitur Jugurtham ſpes [14] fruſtrata, [15] qui copias in quatuor partes diſtribuerat, ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo [16] hoſtibus venturos. Interim Sulla, quem primum hoſtes attigerant, cohortatus ſuos, [17] turmatim, & quam maxime [18] confertis equis, ipſeque aliique [19] Mauros invadunt: ceteri in loco manentes, ab jaculis [20] eminus emiſſis corpora [21] tegere, &, ſi qui in manus venerant, obtruncare. Dum eo modo [22] equites prœliantur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius [23] ejus adduxerat, neque in priore pugna, in itinere morati, adfuerant, poſtremam Romanorum aciem invadunt. [24] Tum Marius [25] apud primos agebat, quod ibi Jugurtha cum plurimis erat. Dein [26] Numida, cognito Bocchi adventu, clam cum paucis [27] ad pedites [28] convertit: [29] ibi [30] Latine

1 Cupidinem majores obtinendi honores. 2 Hoc eſt, rigorem & patientiam belli, cui aſſuetus fuerat à pueritiâ. 3 Onera: ut pati famen, inopiam, frigus & calorem. 4 Delitiis ſcilicet aſſueti. 5 Q. d. Quicquid alii de Mario judicent, hoc certum eſt, Marium, dum in imperio mitis, & patientiſſimus laborum fuit, rempublicam utilius adminiſtraſſe quam ſi ſæviſſimus & crudeliſſimus in imperio fuiſſet. 6 Non procul. 7 Exploratores hoſtium properantes. 8 Speculatores ſcil. à Mario miſſi. 9 Id eſt, diverſi à diverſis partibus. 10 Quod viderant ſpeculatores Jugurthæ. 11 Marius. 12 In eodem loco. 13 Exſpectat hoſtes. 14 Sc. *eſt*, hoc eſt, decepit, fefellit. 15 Jugurtha. 16 In hoſtes. 17 Per turmas, conjunctim. 18 Denſis. 19 Bocchi regis populos. 20 De longinquo. 21 Protegere. 22 Quibus præfuerat Sylla. 23 Bocchi. 24 Cùm ſc. Bocchus poſtremam Romanorum aciem invaderet. 25 Apud eos, qui erant in primâ acie. 26 Videtur Jugurtham intelligere. 27 Romanos. 28 Sc. *ſe.* 29 Id eſt, apud pedites. 30 Linguâ Latinâ, aut verbis Latinis. *Latium* ea pars Italiæ eſt, ubi *ſunt Tyberina* oſtia, & Roma terrarum caput. Dictum *Latium*, quod illic latuerit *Saturnus*, dum Jovem fugeret, ut ſupra diximus. A Latio *Latinus* derivatur, quod eſt ex *Latio.* Inde *Latinum ſermonem* dicimus eum, quo utebantur in *Latio*. Hinc *Latine* adverbium, id eſt, more Latinorum, linguâ Latinâ. A quo; *Latine loqui*: ut apud Ovid. *Si qua videbuntur caſu non dicta La-*

(nam [1] apud Numantiam [2] loqui didicerat exclamat, [3] noſtros fruſtra pugnare: paullo ante Marium [4] ſua manu interfectum; [5] ſimul gladium ſanguine [6] oblitum oſtendere, [7] quem in pugna, ſatis [8] impigre occiſo [9] pedite noſtro, [10] cruentaverat. [11] Quod ubi [12] milites [13] accepere, magis [14] atrocitate [15] rei, quam [16] fide nuncii, terrentur: ſimulque [17] barbari animos tollere, & in [18] perculſos Romanos acrius [19] incedere. [20] Jamque paullum à fuga aberat, cum Sulla, [21] profligatis iis, [22] quos adverſum [23] ierat, rediens ab latere Mauros incurrit. Bocchus ſtatim [24] avertitur. At Jugurtha, dum [25] ſuſtentare ſuos & prope jam [26] adeptam victoriam retinere cupit, circumventus [27] ab equitibus dextra ſiniſtra, omnibus occiſis ſolus inter tela hoſtium [28] vitabundus [29] erumpit. Atque interim Marius, fugatis equitibus, accurrit auxilio [30] ſuis, quos [31] pelli jam acceperat. Denique hoſtes jam undique [32] fuſi. Tum ſpectaculum horribile in campis [33] patentibus; [34] ſequi, [35] fugere; occidi, capi; equi, atque viri afflicti: ac [36] multi, [37] vulneribus acceptis, neque fugere poſſe; neque quietem pati; [38] niti modo, ac ſtatim [39] concidere: poſtremo [40] omnia, [41] quà viſus erat, conſtrata telis: ar-

nè. *In qua ſcribebat, barbara terra fuit. Latinè ſcire*, eſt Latinè ſcire loqui: ut apud Cic. Quid enim facilius eſt, quam probari iis, qui *Latinè ſciant*, in uno ſervulo familiæ nomen non valére? Hinc *Latinitas*, locutio ipſa Latina, ſive ſermo Latinus: & *Latinus*, nomen regis Aboriginum, cujus filiam Laviniam Æneas uxorem accepit. 1 Sc. in exercitu Romano, quando Micipſa, Numidiæ rex, equites pediteſque ad bellum Numantinum miſit, quibus Jugurtham præfecit. 2 Latinè. 3 Romanos. 4 Propriâ. 5 Eodem tempore. 6 Commaculatum. 7 Gladium. 8 Fortiter. 9 Romano. 10 Cruentum fecerat. 11 Dictum ſc. Numidæ, qui *gladio, ſanguine oblito, oſtenſo, exclamaverat, paulò antè Marium ſuâ manu interfectum.* 12 Romani. 13 Intellexère, quia *Latinè* locutus erat. 14 Sævitiâ. 15 Quia ſcilicet Marius interfectus erat. 16 Credulitate nunciantis Numidæ. 17 Gætuli ſcilicet, & Numidæ. 18 Attonitos atrocitate rei. 19 Incedebant, impetum intendebant. 20 Hoc eſt, parum aberat, quin milites Romani fugerent. 21 Proſtratis. 22 Id eſt, adverſum quos: & eſt figura *Anaſtrophe*, cùm præpoſitio caſui ſuo poſtponitur: ut, *His* accenſa *ſuper*, id eſt, ſuper his accenſa. 23 Scilicet *pugnatum*. 24 Fugatur impetu Syllæ. 25 Id eſt, confirmare ne fugerent. 26 Acquiſitam: ubi *adeptam* paſſivè ponitur. 27 Syllanis. 28 Aſſiduè vitans tela; ſic ſuprà: *Ipſe quaſi* vitabandus *per ſaltuoſa loca, & tramites exercitum ductare.* 29 Vi evadit. 30 Militibus. 31 Fugari. 32 Proſtrati. 33 Planis, apertis. 34 Sequebantur Romani. 35 Fugiebant Mauri & Numidæ. 36 Gætulorum, & Numidarum. 37 Poſtquam acceperant vulnera. 38 Nitebantur, conabantur ſolummodò ſurgere. 39 Cadebant, quia vulnerati erant. 40 Scilicet loca, 41 Id eſt, quà *quæ proſpectus videntium erat directus.*

mis, cadaveribus, & inter ea humus [1] infecta ſanguine. [2] Poſtea loci [3] conſul, haud dubie jam victor, pervenit in oppidum Cirtam, [4] quo initio [5] profectus [6] intenderat. [7] Eo poſt diem quintum, [8] quam iterum [9] barbari [10] male pugnaverant, legati à Boccho veniunt: qui [11] regis [12] verbis à Mario petivere duos quam fidisſimos [13] ad eum mitteret; velle de [14] ſuo, & de populi Romani [15] commodo [16] cum iis [17] diſſerere. [18] Ille ſtatim L. Sullam, & A. Manlium [19] ire jubet, qui quamquam [20] acciti ibant: tamen placuit [21] verba apud regem facere; [22] ingenium aut [23] adverſum uti flecterent; aut cupidum pacis vehementius accenderent. Itaque Sulla, cujus facundiæ, non ætati, à Manlio conceſſum, pauca verba hujuſcemodi locutus.

„Rex Bocche, magna lætitia nobis eſt [24] cum „te talem virum dii monuere; ut [25] aliquando „pacem, quam bellum, malles; [26] neu te optimum „cum peſſimo omnium Jugurtha miſcendo [27] commaculares; ſimul nobis [28] demeres [29] acerbam neceſſitudinem, pariter te [30] „errantem & [31] illum ſceleratisſimum [32] perſequi. Ad hoc populo Romano [33] jam à principio [34] inopi, melius viſum, amicos, quam ſervos, [35] quærere: tutiuſque rati, volentibus, „quam coactis, imperitare. Tibi vero nulla „opportunior amicitia [36] noſtra; primum quod „[37] procul abſumus; [38] in quo [39] offenſæ minimum, [40] gratia par, ac ſi prope adeſſemus: „dein quod [41] parentes abunde habemus, amicorum neque nobis neque cuiquam omnium „ſatis fuit. Atque [42] hoc utinam [43] à princi-

1 Inquinata. 2 Hoc eſt, poſt id tempus. *Locus* enim ſæpius idem ſignificat quod tempus: ut, non eſt nunc dicendi *locus*. 3 Marius. 4 In quod oppidum 5 Diſcedens. 6 In animo habuerat pervenire. 7 In id oppidum. 8 Diem ſc. 9 Numidæ, & Gætuli. 10 Infeliciter. 11 Bocchi. 12 Nomine. 13 Bocchum. 14 Bocchi ſc. 15 Utilitate. 16 Quos mitteret. 17 Tractare, diſceptare. 18 Marius. 19 Ad Bocchum. 20 Vocati ab eo, & ita audituri quid vellet. 21 Facere orationes. 22 Bocchi regis. 23 Adverſum, & contrarium paci. 24 Quoniam. 25 Tandem. 26 Neve. 27 inquinares ſcelere. 28 Auferres. 29 Duram neceſſitatem. 30 Deceptum in opinione. 31 Jugurtham.
32 Id eſt, perſequendi. 33 Statim ab initio originis ſuæ. 34 Cùm adhuc eſſet pauper. 35 Acquirere. 36 Sc. *amicitia*, id eſt, Romana. 37 Longè à Mauritania. 38 Sc. quòd procul abſumus. 39 Læſionis. 40 Benevolentia æque magna. 41 Obedientes nobis & ſubditos. ut Carthaginienſes, Macedones, & alios. 42 Pacem ſc. inire cum Romanis. 43 Cum Metellus legatos ad eum miſit.

44 Gale

„pio tibi placuiſſet: profectò ex P.R. ad hoc „tempus multo plura bona accepiſſes, quam „mala perpeſſus eſſes. Sed quoniam humana„rum rerum fortuna pleraque [1] regit; [2] cui ſcil. „placuit & vim,&[3]gratiam noſtram[4]experiri: „nunc,quando[5]per illam licet, feſtina; atque, „uti cœpiſti,perge. Multa, atque [6] opportuna „habes,[7] quo facilius errata [8] officiis ſuperes. „Poſtremo hoc in[9]pectus tuum demitte, num„quam populum Romanum beneficiis victum „eſſe. Nam,bello quid valeat, tute ſcis.

[10] Ad ea Bocchus placide, & benigne ſimul pauca[11]pro delicto ſuo [12] verba facit; Se non [13] hoſtili animo, ſed ob regnum [14] tutandum arma cepiſſe. Nam Numidiæ partem,unde Jugurtham expulerit, [15] jure belli ſuam factam: [16] eam vaſtari à Mario, pati nequiviſſe: præterea, miſſis antea Romam legatis [17] repulſum[18] ab amicitia. Ceterum [19] vetera omittere, ac tum, [20] ſi per Marium liceret, legatos ad Senatum miſſurum. [21] Dein, [22] copia facta, animus[23]barbari[24] ab amicis [25] flexus, [26] quos, Jugurtha, [27] cognita legatione Sullæ, &Manlii,metuens id,[28]quod parabatur,donis corruperat. Marius interea, exercitu [29] in tabernaculis [30] compoſito,cum expeditis cohortibus, & parte equitatus proficiſcitur in loca [31] ſola, [32] obſeſſum turrim [33] regiam, [34] quo Jugurtha perfugas omnes [35] præſidium impoſuerat. [36] Tum rurſus Bocchus, ſeu reputando, quæ ſibi [37] duobus præliis evene-

1 Gubernat: undè in Catil. *Sed profectò fortuna in omni re dominatur.* 2 Fortunæ. 3 Amicitiam. 4 Scilicet *te*, hoc eſt, ut tu experireris. 5 Fortunam. 6 Idonea ad gratiam populi Romani tibi conciliandam. 7 Quâ re. 8 Quæ in Romanos contuleris. 9 Animum. 10 Quæ à Syllâ dicebantur. 11 Pro purgatione delicti, culpæ ſuæ. 12 Reſpondet. 13 Inimico. 14 Defendendum 15 Quia in bello juſtè ſuſcepto, capta omnia captoris ſunt. 16 Partem Numidiæ. 17 Rejectum. 18 Romanorum, quam petiit. 19 Id eſt, veteres inimicitiæ cauſas. 20 Hoc eſt, Si Marius permitteret, vel ſi poſſet, à Mario non impeditus. 21 Ordo eſt: Deinde copia facta, animus barbari flexus eſt ab amicis, quos Jugurtha corruperat donis, metuens id, quod parabatur, legatione Syllæ, & Manlii cognita. 22 Hoc eſt, plena mittendi legatos ad Senatum poteſtate conceſſa à Mario. 23 Bocchi. 24 Sc. *ejus*. 25 Alienatus. 26 Amicos Bocchi. 27 Reſcita. 28 Sc. ut Bocchi animus à bello averteretur, & Romanis conjungeretur. 29 Id eſt, in locis, in quibus hyemem inſtantem tranſigerent. 30 Simul poſito, collocato. 31 Deſerta. 32 Ad obſidendum, ut obſideret. 33 Id eſt, regis Jugurthæ. 34 In quam turrim regiam. 35 Id eſt, ad præſidium & cuſtodiam. 36 Cùm ſcilicet Marius turrim regiam obſeſſum iret. 37 *Malè à Mauris ac Numidis pugnatis.*

rant, ſeu admonitus ab aliis amicis, quos [1] incorruptos Jugurtha reliquerat, ex omni copia [2] neceſſariorum [3] quinque delegit, quorum & fides [4] cognita, & ingenia validisſima erant. [5] Eos ad Marium, ac dein, ſi placeat, Romam legatos ire jubet: [6] agendarum rerum, & quocumque modo belli [7] componendi [8] licentiam ipſis permittit. [9] Illi [10] mature [11] ad hyberna Romanorum proficiſcuntur, dein à [12] Gætulis latronibus in itinere circumventi, ſpoliatique, pavidi, ſine [13] decore ad Sullam profugiunt, [14] quem [15] conſul, in [16] expeditionem proficiſcens, [17] pro prætore reliquerat. [18] Eos [19] ille non pro [20] vanis hoſtibus, uti meriti erant, ſed [21] accurate & [22] liberaliter habuit. Qua re [23] barbari & [24] famam Romanorum avaritiæ falſam, & Sullam ob [25] munificentiam [26] in ſeſe amicum rati. Nam [27] etiam tum largitio multis ignota erat: [28] munificus nemo putabatur, niſi pariter [29] volens: dona omnia in benignitate [30] habebantur. Igitur [31] quæſtori mandata Bocchi [32] patefaciunt: ſimul ab eo petunt, uti fautor, [33] conſultorque ſibi adſit: [34] copias, fidem, magnitudinem [35] regis ſui, & alia, quæ aut utilia, aut [36] benevolentiæ eſſe credebant, oratione [37] extollunt: dein, [38] Sulla omnia pollicito, [39] docti quo modo apud Marium, item apud [40] Senatum verba facerent, circiter dies xl. [41] ibidem [42] opperiuntur. Marius poſtquam [43] infecto negotio, [44] quo intenderat, Cirtam redit, de adventu legatorum certior factus, illoque, & Sullam venire

1 Non corruptos pecuniâ, aliiſque donis. 2 Amicorum, ſanguine conjunctorum. 3 Neceſſarios. 4 Perſpecta. 5 Quinque. 6 Tractandarum 7 Finiendi. 8 Poteſtatem concedit. 9 Quinque legati. 10 Citò. 11 Id eſt, ad loca, ubi Romani hyemem tranſigebant. 12 In Gætuliâ natis. 13 Ornatu. 14 Syllam. 15 Marius. 16 Bellum. 17 Id eſt, loco prætoris, ut relictis imperaret & jus diceret. 18 Mauros, à Boccho miſſos. 19 Sylla. 20 Mendacibus. 21 Cum ſummâ curâ. 22 Largiter tractavit. Ter. Nunquam ſecus *habui* illam, ac ſi ex me nata eſſet. 23 Mauri. 24 Id eſt, famam, quæ erat de avaritia Romanorum propagata per Jugurtham, ejuſque populares. 25 Liberalitatem. 26 Erga. 27 Adhuc. 28 Liberalis. 29 Benevolus. 30 Æſtimabantur. 31 Syllæ. ſc. 32 Indicant legati. 33 Conſiliator. 34 Exercitum. 35 Bocchi. 36 Pertinere ad benevolentiam. 37 Efferunt. 38 Id eſt, poſtquam Sylla omnia eis pollicitus erat, promiſerat. 39 Inſtituti à Sylla. 40 Romanum, ſi eò mitterentur à Mario. 41 In hybernis apud Syllam. 42 Exſpectant Marium. 43 Non facto: quia turrim regiam capere non potuit. 44 In quod animum & profectionem *ſuam intenderat.*

jubet, itemque L. Bellienum prætorem Utica, præterea omnes undique [1] Senatorii ordinis: [2] quibus cum mandata Bocchi [3] cognoſcit: in quibus legatis poteſtas eundi Romam fit: [4] ab conſule interea [5] induciæ poſtulabantur. [6] Ea Sullæ, & [7] pleriſque placuere: [8] pauci [9] ferocius decernunt, ſc. ignari humanarum rerum, quæ [10] fluxæ, & [11] mobiles ſemper in [12] adverſa mutantur. Ceterum Mauri, [13] impetratis omnibus, tres Romam profecti ſunt cum Cn. Octavio Rufone, qui [14] quæſtor [15] ſtipendium in Africam portaverat: duo [16] ad regem [17] redeunt. [18] Ex his Bocchus cum cetera, tum maxime [19] benignitatem, & [20] ſtudium Sullæ accepit. Romæque legatis [21] ejus, poſtquam, erraſſe [22] regem, & Jugurthæ ſcelere [23] lapſum, [24] deprecati ſunt, [25] amicitiam & fœdus petentibus hoc modo reſpondetur:

,S.P.Q.R. beneficii, & injuriæ memor eſſe ,ſolet. Ceterum Boccho, quoniam pœnitet, ,delicti [26] gratiam facit, fœdus & amicitia [27] dabuntur, cum meruerit.

Quibus rebus cognitis, Bocchus per litteras à Mario petivit, uti Sullam ad ſe mitteret; [28] cujus [29] arbitratu [30] communibus negotiis [31] conſuleretur. [32] Is miſſus cum [33] præſidio equitum, atque peditum, [34] funditorum [35] Balearium: præterea [36] iere [37] ſagittarii, & cohors [38] Pelig-

1 Id eſt, patritios. 2 Hoc eſt, cum quibus. Anaſtrophe eſt. 3 Intelligit. 4 Mario. 5 Intermiſſio & ceſſatio à bello. 6 Quæ ſcilicet poſtulabantur. 7 Plurimis aliis Senatorii ordinis. 8 Ex patritiis. 9 Sc. *agendum*; id eſt, nihil de bello remittendum, ſed fortiùs inſtandum. 10 Caducæ. 11 Mutabiles. 12 Pejora. 13 Nempe & poteſtate eundi Romam, & induciis interea habendis. 14 Receptor pecuniæ publicæ. 15 Mercedem militantium. 16 Bocchum. 17 Revertuntur, nunciatur ſc. quod omnia impetraſſent, & induciæ haberētur 18 Duobus legatis.

19 Clementiam. 20 Favorem. 21 Bocchi. 22 Bocchum. 23 In errorem. 24 Precibus oſtenderunt, confeſſi ſunt. 25 Populi Romani. 26 Veniam dat, condonat delictum. 27 Boccho. 28 Syllæ. 29 Judicio. 30 Ad communem utilitatem ſpectantibus. 31 Conſultaretur. 32 Sylla. 33 Cuſtodiâ. 34 Fundis utentium. 35 Incolentium inſulas Baleares. *Baleares* dictæ ſunt inſulæ duæ Hiſpaniæ adjacentes, & haud longè inter ſe diſtantes: & à ſpatio ſuo cognominibus acceptis, *Majores*, & *Minores*, nunc vulgò *Majorca* & *Minorca* appellantur. Dictæ, autem *Baleares* ἀπὸ τοῦ βάλλειν, hoc eſt, à *jaculando*, propterea quòd fundæ jaculatione Baleares peritiſſimi habiti ſunt. Narrant enim Hiſtorici, eam hiſce in inſulis obſervatam fuiſſe conſuetudinem, ut, eſurientibus filiis, à matribus jentaculum in ſublimi trabe proponeretur, quod illi contingere non poterant, niſi priùs fundâ dejeciſſent. 36 Cum Syllâ. 37 Qui utuntur arcu & ſagittis. 38 Id eſt, Latinorum. *Pelignum* autem oppidum Sabinorum eſt Marſis vicinum cujus metropolis eſt *Sulmo*, patria Ovidii. Ab eo fit adjectivum Pelignus, a, um

 1 Levi-

ligna cum [1] velitaribus armis, itineris properandi cauſſa: neque [2] his [3] ſecus, [4] atque aliis armis, adverſus tela hoſtium, quod ea levia ſunt, muniti. Sed in itinere, [5] quinto denique die, Volux, filius Bocchi, repente in campis [6] patentibus cum mille non amplius equitibus ſeſe oſtendit; [7] qui [8] temere & [9] effuſe euntes, Sullæ aliiſque omnibus & [10] numerum ampliorem vero, & [11] hoſtilem metum efficiebant. Igitur ſe [12] quiſque [13] expedire: arma, atque tela [14] tentare, [15] intendere: timor [16] aliquantus, ſed ſpes [17] amplior, quippe victoribus, & adverſum eos, quos ſæpe vicerant. Interim [18] equites, [19] exploratum præmiſſi, rem, ut erat, quietam nunciant. Volux adveniens [20] quæſtorem [21] appellat: ſe à patre Boccho [22] obviam illis ſimul, & [23] præſidio miſſum. Dein [24] eum & proximum diem ſine metu conjuncti eunt. [25] poſt, ubi [26] caſtra locata, & diei [27] veſper erat: repente [28] Maurus, [29] incerto vultu pavens, ad Sullam accurrit; dicitque ſibi ex [30] ſpeculatoribus [31] cognitum, Jugurtham haud procul abeſſe, ſimul, uti [32] noctu clam ſecum profugeret, rogat, atque hortatur. [33] Ille [34] animo feroci negat ſe totiens [35] fuſum [36] Numidam pertimeſcere: virtuti [37] ſuorum ſatis [38] credere: etiam ſi certa peſtis adeſſet, manſurum potius, quam proditis quos ducebat, turpi fuga incertæ, ac forſitan poſt paullo morbo interituræ vitæ parceret. Cæterum [39] ab eodem monitus, uti noctu [40] proficiſcerentur, conſilium approbat: ac ſtatim milites [41] cænatos

1 Levibus, quibus velites uti ſolent ut gladio, haſta. 2 Armis velitaribus 3 Aliter 4 Id eſt, quã. 5 Poſtquam ſc. profecti fuerant. 6 Planis. 7 Equites Volucis. 8 Inordinatè, ſine ordine. 9 Diſperſim. 10 Id eſt, opinionem de ampliore numero, quam de millenario. 11 Hoc eſt, qualem hoſtis, ſubitò viſus, adferre ſolet. 12 Romanorum. 13 Expediebat ſe, rejiciebat omnia impedimenta, ut ſarcinas, aut veſtes. 14 Tentabant, diſponebant ad bellum, experiendo quomodo iis uterentur. 15 Intendebant animos ad concurſum. 16 Satis magnus. 17 Major. 18 Romani. 19 Ad explorandum, an alicubi laterent inſidiæ. 20 Syllam. 21 Seorſum vocat. 22 Honoris ſc. gratia. 23 Ad præſidium, defenſionem. 24 Quo ſc. Volux advenerat 25 Poſtea. 26 Syllæ. 27 Extrema pars. 28 Volux. 29 Vario: quia color ejus in vultu mutabatur. 30 Exploratoribus. 31 Compertum. 32 Per noctem illam. 33 Sylla. 34 Impavido. 35 Profligatum, & in fugam verſum. 36 Jugurtham. 37 Militum. 38 Confidere. Virg. *O formoſe puer, nimium ne crede colori.* 39 Voluce. 40 Ab eo loco diſcederent. Proficiſci enim, eſt diſcedere à loco, quaſi portò ſeu procul faceſſere, id eſt, factum [illegible] curatum ire. 41 Cum cœnaverint. Cœnatus enim dicitur, qui cœnavit, ut *pranſus, potus, lotus*, qui prandit, potavit, lavit. Cœnare autem. eſt cœnam ſume[illegible]

eſſe in caſtris, [1] igneſque quam creberrimos fieri, dein [2] prima vigilia ſilentio [3] egredi jubet. Jamque nocturno itinere feſſis omnibus, Sulla pariter [4] cum ortu ſolis caſtra [5] metabatur; cum [6] equites Mauri nunciant, Jugurtham circiter [7] duum millium [8] intervallo, [9] ante eos conſediſſe. Quod poſtquam auditum eſt, tum vero ingens metus [10] noſtros invadit, credere ſe proditos à Voluce, & inſidiis [11] circumventos. Ac fuere qui dicerent [12] manu [13] vindicandum, neque [14] apud illum tantum ſcelus [15] inultum relinquendum. At Sulla, quamquam [16] eadem exiſtimabat, tamen [17] ab injuria [18] Maurum [19] prohibet: ſuos hortatur, uti fortem animum gererent: ſæpe [20] ante paucis ſtrenuis adverſus multitudinem [21] bene pugnatum: quanto ſibi in prœlio minus pepercisſent, tanto tutiores fore, [22] nec decere quemquam, qui manus armaverit, ab inermis pedibus auxilium petere, & in maximo omnium metu [23] nudum, & [24] cæcum corpus ad hoſtes vertere. Dein [25] Volucem, quoniam [26] hoſtilia faceret, Jovem [27] maximum [28] obteſtatus, uti ſceleris, atque perfidiæ Bocchi teſtis adeſſet, caſtris [29] abire jubet, [30] Ille lacrumans orare, ne ea crederet: nihil dolo factum, ac magis [31] calliditate Jugurthæ; cui videlicet [32] ſpeculanti iter ſuum [33] cognitum eſſet. Ceterum, quoniam neque ingentem [34] multitu-

1 Ut ſcil. hoſtes exiſtimarent eos vigilias agere, & poſt diſceſſum, viſis ignibus, adhuc illic eſſe. 2 Primâ parte noctis, quæ in quatuor vigilias diſtribuitur. 3 E caſtris. 4 Id eſt, cum ſol primùm oreretur. 5 Locabat, deſcribebat. *Metari* propriè, eſt metas & terminos in agris terminandi gratiâ ponere: (derivatur enim à nomine ſubſtantivo *meta*, quod propriè terminum ſignificat, quo agrorum menſores; utebantur. Hinc *perveniſſe ad metam* dicimus, qui iter, aut aliquod aliud opus perfecerunt: hinc uſus invaluit, ut ſimpliciter pro diſponere, ac patare uſurpetur. 6 A Voluce procul dubio exploratum præmiſſi. 7 Paſſuum. 8 Diſtantia. 9 Syllam ſc. & Volucem, eorumque milites. 10 Romanos. 11 Capros. 12 Vi per manum illi illata. 13 Vindictam eſſe ſumendam de Voluce. 14 Volucem, 15 Impunitum. 16 Proditos ſc. Romanos à Voluce, & inſidiis circumventos. 17 Ne patiatur injuriam. 18 Volucem. 19 Defendit. 20 Anteà, priùs. 21 Feliciter. 22 Id eſt, non decêre virum armatum fugere. 23 Inerme, abjectis armis. 24 Non habens reſpectum, quò ſe præcipitet, quia ſine reſpectu per media erumpit tela, nam *Una ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.* Q. d. Si in maximo metu decet corpus inerme objicere hoſti, quantò magis armatum? 25 Filium Bocchi. 26 Ea, quæ hoſtes facere ſolent; quia proditor fuerat, uti *ipſe exiſtimabat:* nam revera non fuerat proditor. 27 Summum Deorum. 28 *Teſtem vocans.* 29 Decedere. 30 Volux. 31 Aſtutia. 32 Hoc eſt, per ſpeculatores ſeu exploratores ſcrutanti. 33 Exploratum. 34 Exercitus.

1 J

nem [1] haberet; & ſpes, opeſque [2] ejus ex [3] patre ſuo penderent; credere [4] illum nihil [5] palam auſurum, cum ipſe filius teſtis adeſſet. Quare optimum [6] factu videri, per media [7] ejus caſtra palam tranſire; ſeſe, vel præmiſſis, vel [8] ibidem relictis Mauris, ſolum cum Sulla iturum. [9] Ea res ut [10] in tali negotio, [11] probata: ac ſtatim profecti, quia [12] de improviſo acceſſerant, dubio, atque [13] hæſitante Jugurtha, [14] incolumes tranſeunt. Dein [15] paucis diebus, [16] quo ire intenderant, perventum eſt. Ibi cum Boccho Numida quidam Aſpar nomine, multum & familiariter agebat, præmiſſus ab Jugurtha, poſtquam Sullam [17] accitum audierat, orator, & [18] ſubdole [19] ſpeculatum Bocchi conſilia: præterea Dabar, Maſſugradæ filius, ex [20] gente Maſiniſſæ, ceterum materno genere [21] impar; (nam pater ejus ex concubina ortus erat,) [22] Mauro ob ingenii multa bona carus, [23] acceptuſque, quem Bocchus fidum eſſe Romanis multis antea tempeſtatibus expertus; illico ad Sullam [24] nunciatum mittit, paratum [25] ſeſe facere, quæ populus Romanus vellet: [26] colloquio diem, locum, tempus ipſe deligeret: [27] conſulta ſeſe omnia [28] cum illo [29] integra habere: [30] neu Jugurthæ [31] legatum pertimeſceret; accitum eſſe, quo res communis [32] licentius gereretur; nam ab inſidiis [33] ejus aliter caveri nequiviſſe. [34] Sed ego comperior, Bocchũ magis [35] Punica fide, quam ob ea, quæ prædicabat, ſimul Romanos, [36] Numidam ſpe pacis [37] detinuiſſe; multumque cum animo ſuo [38] volvere ſolitũ, Jugurtham Romanis, an [39] illi Sullam traderet: [40] lubidinem [41] adverſum nos,

1 Jugurtha. 2 Jugurthæ. 3 Volucis ſc. hoc eſt, Boccho. 4 Jugurtham. 5 Manifeſtè. 6 Ut fiat. 7 Jugurthæ. 8 In eodem loco, in caſtris Syllæ. 9 Sc. ut ſolus cum ſolo tranſiret per caſtra Jugurthæ. 10 In quo nullus certus patet exitus, & quod de improviſo ſuſcipiebatur. 11 Laudata à Sylla. 12 Præter exſpectationem Jugurthæ. 13 Incerto, dubitante, quid ageret, an ſc. illos caperet. 14 Illæſi. 15 Intra paucos dies. 16 Nempe ad locum ubi erat Bocchus rex. 17 Advocatum ad Bocchum. 18 Fraudulenter. 19 Exploratum. 20 Genere. 21 Ignobilior. 22 Boccho. 23 Gratus. 24 Ut ei nunciet. 25 Bocchum mittentem. 26 Ad habendum colloquium: ſic ſæpius dativus ponitur pro accuſativo cum præpoſitione: ut, *It clamor cœlo*, id eſt, ad cœlum. 27 Conſilia. 28 *Sylla*. 29 De integro tractanda, & nihil tractatum eſſe cum Aſpare legato Jugurthæ. 30 Ne-ve. 32 Aſparem. 31 Liberius. 33 Jugurthæ. 34 Salluſtius. 35 Fraudulenta, doloſa. Vide in Catil. 37 Aſparem legatum Jugurthæ. 37 Sc. *apud ſe*. 38 Cogitare. 39 Jugurthæ. 40 Pravam voluntatem, quam Bocchus habebat. 41 Id eſt, contra nos, ut ſc. Syllam traderet.

1 A po

[1] metum [2] pro nobis ſuaſiſſe. Igitur Sulla reſpondit, [3] pauca ſe coram Aſpare locuturum; cetera occulte, nullo, aut quam paucisſimis præſentibus: ſimul edocet, quæ ſibi [4] reſponderentur. Poſtquam, ſicuti voluerant, [5] congresſi, dicit ſe miſſum [6] à conſule veniſſe quæſitum ab eo, pacem, an bellum [7] agitaturus foret. Tum [8] rex, uti [9] præceptum fuerat, poſt diem decimum redire jubet; ac nihil etiam nunc decreviſſe, ſed [10] illo die reſponſurum. Dein ambo in caſtra ſua digresſi. Sed ubi [11] plerumque noctis [12] procesſit, Sulla à Boccho occulte [13] accerſitur: [14] ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur. Præterea Dabar internuncius ſanctus vir, ex ſententia ambobus jurat: ac ſtatim [15] rex ſic incepit:

,Nunquam ego ratus ſum [16] fore, uti rex ,maximus in hac terra,& omnium,quos novi, ,[17] opulentisſimus, [18] privato homini [19] gratiã ,deberem. Et [20] hercule Sulla, [21] ante te cogni- ,tum,multis orantibus, [22] aliis [23] ultro egomet ,[24] opem tuli, [25] nullius indigui. [26] Id imminu- ,tum, quod ceteri dolere ſolent, ego lætor. ,Fuerit mihi [27] pretium, eguiſſe aliquando ,tuæ amicitiæ; quâ apud animum meum ni- ,hil carius habeo. [28] Id [29] adeo experiri licet: ,arma, viros, pecuniam, poſtremo quidquid ,animo lubet, ſume, utere: &, [30] quoad vi- ,ves, nunquam tibi [31] redditam gratiam ,putaveris; ſemper apud me [32] integra erit: ,denique nihil [33] me ſciente fruſtra voles. ,Nam, ut ego exiſtimo, regem armis, quam ,munificentia, vinci, minus [34] flagitioſum.

1 A populo Romano. 2 Ut ſc. Jugurtham traderet. 3 Verba. 4 Hoc eſt, deberent ſibi reſponderi coram Aſpare à Boccho. 5 Convenerunt, ſc. Bocchus & Sylla. 6 Mario. 7 Suſcepturus, 8 Bocchus 9 Mandatum à Sylla, qui ſimul docuerat, ut Bocchus ita ſibi reſponderet. 10 Decimo poſt. 11 Plurima pars. 12 Præterlapſa eſt. 13 Advocatur 14 Nempe à Sylla, & à Boccho. 15 Bocchus. 16 Futurum eſſe. 17 Ditiſſimus. 18 Qui nullo fungeretur officio, ſive qui non eſſet rex nec imperator, qualis erat Sylla. 19 Id eſt, obligatus eſſem. 20 Profectò. 21 Id eſt, priuſquam te cognoſcerem. 22 Non orantibus, attamen indigentibus. 23 Non rogatus. 24 Auxilium. 25 Ope. 26 Mutatum eſſe, quod ſc. non feram aliis opem & auxilium ſed petam ab aliis. 27 Operæ pretium. 28 An ſc. amicitia tua nihil charius in animo meo habeam. 29 Omninò. Cæterum *adeò* hic (ut alibi ſæpè) peculiarem habet uſum ad conciliandam attentionem, & præparandos audientium animos ad excipiendum aliquid magnum & notatu dignum: ut apud Ter. in Eun. *Hoc adeò ex hac re venit in mentem mihi.* Et paulò poſt: *Ego adeo primus hanc inveni viam.* 30 *Donec.* 31 A me. 32 Ex integro reddenda. 33 Quod ſciam te velle.

,Ceterum [1] de republica veſtra cujus curator [2] ,huc miſſus es, paucis [3] accipe. Bellum ego populo Rom. neque feci, neque factum unquam volui: fines meos adverſum armatos ,armis [4] tutus ſum. [5] id omitto: quando vobis ,ita placet, [6] gerite, uti vultis, cum Jugurtha ,bellum. Ego flumen Mulucham, quod inter ,me, & Micipſam fuit, non egrediar, neque [7] id ,intrare Jugurtham ſinam. Præterea, ſi [8] quid ,meque vobiſque dignum petiveris, [9] haud ,repulſus abibis.

[10] Ad ea Sulla [11] pro ſe breviter, & [12] modice; de pace, & de communibus rebus [13] multis [14] diſſeruit. Denique [15] regi patefecit, [16] quod polliceatur, Senatum & populum Romanum, quoniam armis amplius valuiſſent, non [17] in gratia habituros; faciundum aliquid, quod [18] illorum magis, [19] quam ſua, [20] retuliſſe videretur; [21] id adeo [22] in promptu eſſe; quoniam [23] copiam Jugurthæ haberet: [24] quem ſi Romanis tradidiſſet, fore ut [25] illi plurimum deberetur: [26] amicitiam, fœdus, Numidiæ partem, quam nunc peteret, tunc ultro adventuram. [27] Rex primum [28] negitare: [29] cognationem, [30] affinitatem, præterea [31] fœdus interveniſſe: ad

1 Romanâ. 2 Ad me 3 intellige mentem meam. 4 Defendi. 5 Tutari fines meos. 6 Exercete. 7 Flumen Mulucham. 8 Aliquid. 9 Non rejectus, ſed voti compos: quia præſtabo libenter, quodcunque petieris. 10 Verba Bocchi. 11 Id eſt, pro eâ parte, quæ reſpiciebat privatam utilitatem. 12 Moderate. 13 Scil. *verbis*. 14 Ornatè dixit. 15 Boccho. 16 Bocchus promittat, nempe ſe ab armis diſcedere, ac rebus Jugurthæ diffidere. 17 Hoc eſt, ut rem illi gratam. 18 Romanorum. 19 Bocchi ſcil. Notandum eſt obiter, copulari hic diverſos caſus, nempe genitivum (*illorum*) & ablativum (*ſuâ*) quod fit, cum utimur dictione, diverſos regente caſus: ut, *Intereſt tuâ, & Petri: Fui Hagæ & Delphis: Meus eſt liber, & fratris.* 20 Ad utilitatem pertinuiſſe. 21 Quod ſe videatur retuliſſe magis Romanorum, quam Bocchi. 22 Facile factu. 23 Plenam poteſtatem. 24 Jugurtham. 25 Boccho. 26 Populi Romani. 27 Bocchus. 28 Negitabat ſe poſſe tradere Jugurtham Romanis. 29 Sanguinis conjunctionem. 30 Propinquitatem ex nuptiis contractam, quia filia Bocchi Jugurthæ nupſerat. *Affines* autem ſunt viri & uxoris cognati inter ſe, quòd duæ cognationes, inter ſe diverſæ, per nuptias conjunguntur, & altera *ad* alterius cognationis *finem* & terminum accedit. 31 Inter Bocchum & Jugurtham. *Fœdus* à *feriendo* quidam dictum volunt, vel à *fœdere condendo*: nam ad fœdera ſancienda utrimque Fœciales adhibebantur, qui, firmato fœdere, beſtias (præcipuè porcam) cædebant ſilice, ejuſmodi exitium imprecantes capiti illius, qui prior fœdus violaſſet. Unde Virgil. *Poſt iidem inter ſe poſito certamine reges Armati Jovis ante aras, paterasque tenentes Stabant, & cæsâ jungebant fœdera porcâ.* *Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis Conſpectu in medio Procerum, tum rite ſacratas In flammam jugulant pecudes, & viſcera vivis Eripiunt.* Verùm Romani in fœderibus faciendis dicebantur per Jovem lapidem jurare. Nam Jupiter Lapis (ut obiter) ad

hoc metuere, ne [1] fluxa fidé uſus [2] popularium animos [3] averteret: [4] quîs & Jugurtha [5] carus, & Romani inviſi eſſent. Denique ſæpius fatigatus, leniter, & ex voluntate Sullæ omnia ſe facturum promittit. [6] Ceterum ad ſimulandam pacem, [7] cujus [8] Numida, defeſſus bello, [9] avidiſſimus, quæ utilia viſa, [10] conſtituunt. Ita [11] compoſito dolo, [12] digrediuntur. Et rex [13] poſtero die Aſparem, Jugurthæ legatum, appellat: dicitque ſibi per Dabarem ex Sulla cognitum, poſſe [14] conditionibus bellum [15] componi: quamobrem [16] regis ſui ſententiam [17] exquireret. [18] Ille lætus in caſtra Jugurthæ proficiſcitur. Dein [19] ab illo cuncta edoctus, [20] properato itinere, poſt diem octavum redit ad Bocchum; & [21] ei nunciat, Jugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, facere; ſed Mario parum fidere: ſæpe antea [22] cum imperatoribus Romanis pacem [23] conventam, [24] fruſtra fuiſſe. Ceterum Bocchus, ſi [25] ambobus [26] conſultum, & [27] ratam pacem vellet, daret operam, ut [28] una ab omnibus, quaſi [29] de pace, in colloquium, veniretur, ibique ſibi Sullam traderet: cum [30] talem virum in poteſtate habuiſſet, tum fore, uti juſſu S. P. Q. R. fœdus fieret; neque [31] hominem nobilem non ſua ignavia, ſed ob rempublicam in hoſtium poteſtate [32] relictum iri. [33] Hæc [34] Maurus ſecum ipſe diu [35] vol-

addam) dicebatur à *lapide* ſilice, quem in ſanciendis fœderibus juraturi tenebant, ea verba dicentes: *Si ſciens fallam, ita me Dieſpiter, ſalvâ Urbe, arceque, bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem.* *Fœdus* proprie ſignificat pactionem illam, quæ fit inter hoſtes, dum à bello diſceditur. *Fœdus*, generaliter acceptum, nihil aliud eſt, quam mutua pactio duarum partium, quâ altera alteri ſe certis conditionibus obligat ad aliquid faciendum vel dandum, adhibitis ſignis externis ad ſolennem teſtificationem confirmationis causâ, ut promiſſio ſit inviolabilis.

1 Inconſtanti, q. d. ſi fidem non ſervaret. 2 Fautorum ſuorum. 3 A ſe. 4 Popularibus. 5 Gratus, quia plurimos pecuniâ corruperat. 6 Ordo eſt: Cæterùm *illi* conſtituunt *ea*, quæ *ſunt* viſa utilia ad ſimulandam pacem, cujus Numida defeſſus bello, *erat* avidiſſimus. 7 Pacis. 8 Jugurtha. 9 Cupidiſſimus. 10 Ordinant. 11 Fraude inter eos conſtitutâ ad tradendum Jugurtham. 12 In diverſa loca diſcedunt Bocchus & Sylla. 13 Proximè ſequenti, poſtridiè ejus diei. 14 Certis pactionibus. 15 Finiri. 16 Jugurthæ. 17 Inveſtigaret. 18 Aſpar. 19 Jugurthâ. 20 Accelerato. 21 Boccho. 22 Ut cum Calpurnio Beſtiâ, & Aulo, fratre Spurii Albini conſulis. 23 Pactam, initam. 24 Irritam: quia ſc. Senatus utamque pacem minimè approbavit: ut ſuprà vidimus. Item antea pacem iniit cum Metello: ſed eam ipſe Jugurtha irritam fecerat. 25 Boccho, & Jugurthæ. 26 Benè proviſum, *proſpectum.* 27 Firmam, ſtabilem. 28 Simul. 29 Sc. agendâ. 30 Syllam. 31 *Syllam.* 32 Id eſt, relinquendum eſſe in Senatu. 33 Dicta Aſparis ex præcepto *Jugurthæ.* 34 Bocchus, rex Mauritaniæ. 35 Perpendens, cogitans.

1 Sc

vens, tandem[1] promiſit. Ceterum dolo, an vere [2] cunctatus, [3] parum comperimus. Sed [4] plerumque[5] regiæ voluntates, uti vehementer, ſic [6] mobiles, ſæpe ipſæ ſibi[7] adverſæ. Poſtea, tempore & loco conſtituto, in colloquium uti de pace veniretur, Bocchus Sullam modo, [8] modo [9] Jugurthæ legatum[10] appellare: [11] benigne[12] habere,[13] idem ambobus polliceri. [14] Illi pariter læti, ac ſpei bonæ pleni eſſe. [15] Sed nocte ea, quæ [16] proxima fuit ante diem, [17] colloquio [18] decretum, Maurus[19] adhibitis amicis, ac ſtatim [20] immutata voluntate,[21] remotis ceteris dicitur ſecum ipſe multum [22] agitaviſſe, vultu, colore, ac motu corporis pariter atque animo[23] varius: quæ ſc.[24] tacente ipſo, [25] occulta[26] oris immutatione pateſeciſſe. Tamen poſtremo Sullam[27] accerſi jubet; & ex [28] illius [29] ſententia[30] Numidæ inſidias tendit. Deinde, ubi[31] dies advenit, &[32] ei nunciatum eſt, Jugurtham haud procul abeſſe; cum paucis amicis, & [33] quæſtore noſtro, quaſi obvius honoris cauſſa procedit in [34] tumulum facillimum[35] viſu[36] inſidiantibus. [37] Eodem [38] Numida cum pleriſque[39] neceſſariis ſuis[40] inermis, uti dictum erat accedit; ſtatim ſigno [41] dato, undique ſimul ex inſidiis invaditur. Ceteri [42] obtruncati; Jugurtha Sullæ vinctus traditur, & ab eo ad Marium deductus. [43] Per idem tempus ad-

1 Scilicet ſe Syllam Jugurthæ tradituram. 2 Immoratus, dubius quid Aſpari reſponderet. 3 Non ſatis cognitum habuimus. 4 Sæpiſſimè. 5 Regum. 6 Mutabiles, inconſtantes. 7 Contrariæ, ut quod prius placuit, poſtea diſpliceat. 8 Interdum. 9 Aſparem. 10 Appellabat. 11 Largiter. 12 Tractare. 13 Nempe tradere Jugurtham Syllæ, & Jugurthæ legato tradere Syllam. 14 Sylla & Aſpar. 15 Ordo eſt: Sed Maurus, amicis adhibitis, ac ſtatim cæteris remotis, voluntate immutata, ipſe dicitur agitaviſſe multum ſecum ea nocte quæ fuit proxima antè diem decretum colloquio, *exiſtens* varius vultu, colore, ac motu corporis, pariter atque animo: quæ ſc. occulta pectoris, ipſo tacente, *Bocchus* pateſeciſſe immutatione oris. 16 Proximè præcedens. 17 Ad colloquium habendum cum Sylla. 18 Conſtitutum. 19 Adjunctis, convocatis ad conſilium. *Adhibêre* enim, eſt adjungere, admovêre. Ter. Nunquam amittam ego à me, quin mihi teſtes *adhibeam*. *Adhibêre moram*, eſt morari, differre. 20 Mutata. *Immutare* enim, eſt idem quod mutare. Ter. Dii boni, quid hoc morbi eſt? Adeone homines *immutarier* ex amore, ut non cognoſcas eundum eſſe? *Immutabilis* autem ſignificat, quod nullo modo mutari poteſt. 21 Amotis à ſe. 22 Cogitaviſſe. 23 Mutabilis, inconſtans. 24 Non indicante. 25 Secreta. 26 Vultus. 27 Vocari ad ſe. 28 Syllæ. 29 Arbitrio, voluntate. 30 Jugurthæ. 31 Colloquio deſtinatus. 32 Boccho. 33 Sylla. 34 Collem. 35 Ut videatur. 36 Inſidias ſtruentibus. 37 Ad eundem tumulum. 38 *Jugurtha.* 39 Amicis, cum quibus de pace ageretur. 40 Non armatus: quia *ſic erat conſtitutum*, ut omnes ſine armis in colloquium venirent. 41 A Sylla, *an à Boccho?* 42 Occiſi. 43 Quo ſc. bellum Jugurthinum gerebatur in Numidia.

verſum [1] Gallos ab ducibus noſtris Q. Scipione, & M. Manlio [2] male pugnatum. Quo metu Italia [3] omnis contremuerat. [4] Illique & [5] uſque ad noſtram memoriam Romani ſic [6] habuere, alia omnia [7] virtuti ſuæ [8] prona eſſe; cum Gallis [9] pro ſalute, [10] non pro gloria certari. Sed poſtquam bellum in Numidia [11] confectum, & Jugurtham [12] Romam vinctum adduci nunciatum eſt; Marius conſul abſens [13] factus eſt; & ei [14] decreta provincia [15] Gallia; [16] iſque [17] Kalendis Janu. magna gloria conſul, [18] triumphavit. [19] Ex ea tempeſtate ſpes, atque opes [20] civitatis [21] in illo [22] ſitæ erant.

1 Cimbros & Teutones. 2 Infeliciter. 3 Tota. 4 Romani, qui illo tempore fuerunt, quo victi ſunt P. Scipio, & Manlius duces noſtri à Gallis. 5 Id eſt, Romani, qui poſtea ſecuti ſunt uſque ad tempora noſtra. 6 Scilicet *opinionem*, id eſt, putavêre. 6 Fortitudini. 8 Facilia victu, obedientia. Scilicet *ſervandâ*. 10 Scilicet *quærendâ*. *Pugnare* ergo *pro ſalute*, eſt pugnare ex neceſſitate pro libertate ſuâ, ne alterius imperio ſubjiciatur. *Pugnare pro gloriâ* eſt pugnare non ex neceſſitate, ſed ut alios ſuo ſubjiciat imperio, & ita gloriam ſuam augeat. Q. d. Romani illi, & qui ad noſtra uſque tempora ſecuti ſunt, exiſtimarunt, Romanos omnes alias gentes, exceptis Gallis, facile poſſe vincere: & exiſtimarunt Romanos cum Gallis certare, non ut eos ſuperent, verùm ne ab ipſis ſuperentur. 11 Finitum. 12 De hac Jugurthæ captivitate, hæc refert Florus lib. 3. c. 1. *Sic fraudulentiſſimus regum, fraude ſoceri ſui in inſidias deductus eſt, & Sylla in manum traditus. Tandemque opertum catenis Jugurtham in triumpho populus Romanus aſpexit. Sed ille quoque, quamvis victus, & vinctus vidit Urbem, quam venalem, & quandoque perituram, ſi habuiſſet emptorem, fruſtrà cecinerat. Tamen ut venalis fuiſſet, habuit emptorem: & cum ille non evaſerit, certum erit eam non eſſe perituram.* Cæterùm Jugurtha à Mario cum duobus filiis vinctus in triumpho ductus eſt, ac mox in carcere necatus, ut mox dicetur. 13 Intellige ſecundò. 14 Decreto aſſignata. 15 Europæ pars, à *candore* populi (ut quidam volunt) dicta. *Gala* enim Græci lac nominant. 16 Marius. 17 Id eſt, primo die menſis Januarii. *Januarius* autem eſt primus menſium, à *Jano* appellatus, quem Numa Pompilius primum anni eſſe voluit, tanquam bicipitis diei menſem, reſpicientem tranſacti anni finem, futurique principia. 18 Triumphum egit. Hoc etiam Plutarchus atteſtatur in vita Marii, cujus hæc ſunt verba: *Marius cum exercitu ex Africâ tranſvectus ipſis Kalendis Januariis (quod initium anni Romanis eſt) & conſulatum occepit, & triumphum duxit, Jugurtham captivum incredibile Romanis ſpectaculum exhibens, quo vivo victoriam de hoſtibus nemo, ne ſperaſſet quidem: adeo ad omnem fortunam ſe accommodare callidus, aſtutiæ magnæ admixtam ferociam habebat. Verum in triumpho inductus Jugurtha nudus in barathrum detruſus eſt: ibi perturbatus plane, vultu in riſum verſo. Hercules, inquit, quam frigidum nobis eſt balneum: ſex totos inde dies cum fame colluctatus, dignas tandem flagitiis ſuis pœnas dedit.* Hæc ille. 19 Id eſt, poſt id tempus, quo vicerat Cimbros. 20 Romanæ. 21 Mario. 22 Poſitæ: quia vicerat quoque Cimbros. *Ideòque vulgus tertium eum urbis Romæ conditorem nominabat:* ut refert Plutarchus loco citato: *actum ſiquidem de imperio fuiſſet, niſi Marius illi ſæculo contigiſſet.*

INDEX.
RERUM MEMORABILIUM, QVÆ IN TEXTU
SALLUSTIANO
OCCURRUNT.

A.

ABorigines cum Trojanis Romam condidêre. 21. genus hominum aggreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberum atq; ſolutum. *ibid.*
Adoleſcentium animi molles & ætate fluxi, dolis haud difficulter capiuntur. 55
Adrimetum à Phœnicibus conditum. 228
Æmilius Scaurus, princeps Senatus. 237. ejus laus. 222. mores. *ib.* à Jugurthæ largitionibus ſe continet. 222. à Jugurthæ legatis corrumpitur. 241
Æthiopes. 229
Africæ ſitus, & deſcriptio. 225.
Albinus conſul ad bellum proficiſcitur. 254. ejus caſtra à Jugurthâ circumventa. 256. ejus exercitus qualis. 264
Allobroges ad conjurandum ab Umbreno ſollicitati. 129. Catilinæ conjurationem, ut cognoverant, Fabio Sangæ, Allobrogum patrono, aperiunt, 133. à Sangâ Cicero certior factus, quid fecerit. *ibid.* ex præcepto Ciceronis à juratis jusjurandum p[…] lant. 136. illis, ut & Volturcio conjurati[…] indicibus, præmia d[…] nuntur.
Ambitio vitium virtuti […] pius, quam avaritia.
Amici officio & fide par[…] tur.
Amicitia firma, idem v[…] atque idem nolle. 77. idem quod factio. 24[…] diverſis mentibus […] non poteſt.
Animi cupienti nihil ſat[…] ſtinatur.
Animi divinitas & præſ[…] tia.
Animus nobis cum […] comunis eſt. 4. vitæ m[…] talium dux, atque im[…] rator eſt. 188 Fortuna […] æget, & quare.
C. Antonius conſul Ca[…] nam cum exercitu pe[…] quitur. 120. Catilina[…] agro Piceno vincit. […] equo circumiens mi[…] hortatur.
Aſpar Numida.
Athenæ ſuam celebrita[…] ſcriptoribus debent.

Athenienſium res geſtæ ſatis amplæ magnificæq; fuêre, verum aliquanto minores, quam famâ feruntur. *ibid.*

Atherbal, Micipſæ filius. 199. prælio vincitur à Jugurthâ. 215. victus Romam contendit. *ibid.* ejus verba in Senatu. 216. ubivis tutior, quã in ſuo regno. 218. ejus ad Jugurtham legati, de injuriis querentes. 231. Cirtam perfugit. 233. copias adverſus Jugurtham parat. 232. ejus literæ in Senatu recitantur. 235. ejus deditio & interitus. 239.

Avaritia corpus animumque virilem effœminat. 44

Aventinus mons, bis à plebe occupatus in ſeceſſione. 247

Aurelia Oreſtilla, Catilinæ uxor. 57

B.

C. BÆbius à Jugurthâ corrumpitur. 251

L. Bellienus prætor. 341

Bellum pace mutare in manu victoris eſt. 178. ex arbitrio ſumitur, at non deponitur. 308

Beneficii, quam maleficii, immemorem eſſe in republicâ, præſtat. 249

L. Beſtia conjurat⁹, trib. pl. de Cicerone queritur, belliq; graviſſimi invidiam ipſi imponit, & quomodo. 134

Bocchus Maurorum rex. 230. ejus filia, Jugurthæ uxor. 306. eum Jugurtha adverſus Romanos incitat. *ibid.* cum Jugurtha conjungit exercitum. 332. eum à bello deſiſtere legati Metelli hortantur. 307. Sullæ reſpondet. 239. ejus purgatio ad Romanorum expoſtulationem. *ibid.* ejusque legati à Jugurtha corrumpuntur. *ibid.* & à Gætulis ſpoliati, pavidi ſine decore ad Sullam profugiunt. 340 delicti gratiam à Romanis accipit. 341. ejus punica fides. 344. cum Sulla per interpretem agit. 345. Jugurthæ inſidias tendit. 348. Romanis Jugurtham tradit. *ibid.*

Bomilcar Maſſivæ inſidias tendit, eumque obtruncandum curat. 253. reus ex æquo & bono. *ibid.* à Jugurthâ in Numidiam mittitur. *ibid.* vadibus datis judicium fugit. 284. ei Metellus perſuadet, ut ſibi Jugurtham tradat. 285. ejus ad Nabdalſam epiſtola. 296. & in Jugurtham inſidiæ detectæ. 298. à Jugurtha necatus. *ibid.*

D. Brutus, Semproniæ maritus. 131. ejus domus conjurationis Catilinariæ haud inſcia. *ibid.*

Cæſar

C.

CÆſar Statilium cuſtodit. 144. Pontifex Maximus creatus, Catulo dejecto. 147. Ei Catulus & Piſo infenſi. *ibid.* eum Cicero inter conjuratos nominare voluit. *ibid.* ejus in conjuratos oratio. 151. 233. ejus natura, & mores, & Catonis comparatio. 169

Calpurnius conſul acriter Numidiam invadit, ſed à Jugurthâ corrumpitur. 241 Româ ad magiſtratus rogandos proficiſcitur. 242

Capitolium viginti annis antè conjurationem Catilinæ incenſum. 143

Capſa ab Hercule condita. 320. obſidetur à Mario. 325. expugnatur atque incenditur. 326

Carthago, æmula imperii Romani, à ſtirpe interiit. 40

L. Caſſius prætor ad Jugurtham mittitur. 250

Catabathmos. 226. & 229

Catilina nobili genere natus. 15. ejus mores & ingenium. 16. ejus in conjuratione ſocii. 64. ejus conſilii participes nobiles, qui. 66. ejus conjurationis auctor quis. 67. conjuratio ejus prima. 63. ex quibus conflata. 64. ſecunda. 75. ejus oratio ad conſcios conjurationis. *ib.* una cum conjuratis ſtatuerat urbem incendere. Ciceroni inſidias para... conſulatum petit. 93. ad Ciceronis invecti... reſponſio. 107. in Ma... na caſtra noctu profic... tur. 110. ejus literæ a... Catulum. 116. Senatus ... & Manlium hoſtes jud... 119. de ejus conjurat... duo Senatus decreta. ... Umbreno jubet, ut A... brogum legatos ad co... randum ſollicitet. 129. ... exercitus. 173. cum A... nio primum confli... ſtatuit. 175. ejus ad mi... ſuos oratio. 176. exer... diſtributio. 181. fuga... Galliam parat. 174. ſe... tia repudiat. *ibid.* du... exercitibus clauditur. ... in confertiſſimos h... incurrens, ibique fort... pugnans, confoditur. ... quâ facie inter hoſt... cadavera repertus. ...

Catonis de conjuratis ora... 161. ejusdem ſententia ... datur. 168. ejus natur... mores; confertur cum ... ſare. 169. eſſe quam vid... bon' malebat. 171. Sena... ejus ſententiâ diſceſſit. ...

Catuli & Cæſaris inimic... 147.

Ceparius conjuratus. 14... ad ſollicitandos paſt... Apulia attributa.

Cethegus conjuratus Ciceronis januam obſidere ſuſcipit. 135. queritur de ignaviâ ſociorum. 136. captus, familiæ & libertorum implorat opem. 149
Cicero conſul. homo novus. 86. inſidiis petitur. 94. inquilinus civis à Catilina vocatus. 107. urbi præſidio eſſe juſſus. 120. Allobroges inſtituit, uti jus jurandum obſignatum ad cives perferendum exigant. 136. Senatum in ædem Concordiæ convocat. 140. anxius de captis in ponte Mulvio. 138. & 140. de conjuratis in Senatu refert. 149
Cirtha oppugnatur à Jugurthâ. 234. Jugurthæ tradita. 239
Civem Romanum verberibus cædi nefas. 156
Concordiæ ædes. 140
Concordia res parvæ creſcunt. 211
Conjuratorum Catilinæ partes, & ſuum cujusque munus. 135. ii capiuntur. 140. inque carcere necantur. 173
Conſulibus Romæ imperantibus, quantum Reſpublica creverit. 28
Conſultantes de rebus dubiis, *odio, amicitiâ, irâ*, atque miſericordiâ vacuos eſſe decet. 151
Conſulto priùs, quam incipias; ubi conſulueris, maturè facto opus eſt. 6
C. Cornelius conjuratus pollicetur operam ſuā in confodiendo Cicerone. 96
Cornelii tres fato Romæ regnaturi. 142
Q. Cornificius Cethegum cuſtodit. 144
Corpus homini cum belluis commune. 4
Corporis bona facilè dilabuntur. 190
M. Craſſus Pompejo infeſtus. 72. Conjurationis conſcius judicatur. 66
Q. Curius conjuratus. 84. Senatu motus eſt à Cenſoribus probri gratiâ. 85. ejus cum Fulviâ conſuetudo. *ibid.* conjurationem patefecit. 86. & 97
Cyrenenſes magni atque opulenti. 304. eorundem cum Pœnis de finibus conditiones initæ. 305

D.

Dabar ex gente Maſiniſſæ. 344. Maſſugradæ filius. *ibid.* interpres inter Bocchum & Sullam. 347
Damaſippus juſſu L. Sullæ Victoris jugulatus. 157
Diſcordiâ res maximæ dilabuntur. 211

Divitiarum & formæ gloria fluxa atque fragilis eſt. 6
Ducum adverſus conjuratos catalogus. 101

E.

ELephanti XL. à Romanis interfecti. 276
Equites R. cum telis circum ædem Concordiæ. 148. Cæſari gladio minitantur. ibid.
Exempla mala ex bonis initiis orta. 156

F.

FAbius Sanga, Allobrogum patronus. 133
Fortuna ſimul cum moribus immutatur, 10. in omni re dominatur. 34. nihil vel eripere vel largiri poteſt. 189
Fulvia, nobilis mulier, cum quâ Q. Curio vetus ſtupri conſuetudo fuerat, conjurationem Catilinæ, clam noctu profecta, Ciceroni detexit. 85
Fulvius Nobilior conjuratus. 65. ad Catilinam proficiſcitur. 128. à patre necari juſſus. ibid.
M. Fulvius Flaccus ab Opimio conſule occiſus. 222

G.

GÆtuli initio Africam habuêre. 227. eorum vita & mores. ibid.
Gallica gens bellicoſa. 129. infeſtiſſima nomini Romano. 165
Gaudæ, Manaſtabalis filio, Maſiniſſæ nepoti, regios honores Metellus negat. 289
Gladiatoriæ familiæ. 103
C. Gracchus ab L. Opimio occiſus. 222
Gracchorum cædes. 261
Guluſſa Maſiniſſæ filius. 199. & 252.

H.

HAnnibal Romanos afflixit. 198
Hercules in Hiſpania periit. 227.
Hiempſal Micipſæ filius. 199 naturâ ferox, Jugurtham deſpiciens. 212. cjus gravius dictum Jugurtham exaſperat. 213. occiditur. 214. ejus caput ad Jugurtham refertur. ibid.
Hippo à Phœnicibus condita. 229
Hiſtorias ſcribere cur arduum. 12

I.

IGnavia nemo immortalis factus. 317
Imagines majorum ad virtutem accendunt. 194

Im-

Imperium facile retinetur iis artibus, quibus initio partum eſt. 10

Ingenii, quam virium opibus, gloriam quærere, rectius. 5

Jugurtha qualis. 200. Ipſius, Numidarum regis, bellum atrox, magnum, variâque victoriâ. 196. Manaſtabalis filius ex concubinâ; Maſiniſſæ nepos. 199. à Micipsâ patruo filii loco habitus. ejus genus, mores, ſtudia, & ingenium. 200. auxiliari exercitui præfectus. 206. Romanis carus. 207. quibus ſibi regnum polliceatur. *ibid.* Scipioni, propter virtutem placuit. *ibid.* & 234. à Scipione, laudatur. 207. adoptatur à Micipsâ. 208. 217. & 234. Micipſæ decreta reſcindi oportêre contendit. 212. ejus ira & inſidiæ in Hiempſalem. 213. Romanos largiendo fatigat. 215. pugnâ Atherbalem vincit, Numidiâ potitur, legatos Romam mittit; *ibid.* excuſatur à legatis. 221. largitionibus meliorem regni partem ſortitus eſt. 222. Opimium corrumpit. 223. Cirtam obſidet, 234. Atherbalis regnum invadit. 230. & 232. eum vincit. *ibid.* cum eodem comparatur. *ibid.* Cirtâ potitur. 239. Atherbalem necat. *ibid.* ejus in Atherbalis amicos ac propinquos crudelitas. *ibid.* cum L. Caſſio Romam venit. 250. Bæbium trib. pl. corrumpit. *ibid.* præſens à Memmio ad populum accuſatur. *ibid.* Italiâ decedere juſſus. 254. ejus vades quinquaginta. 253. cum Aulo, Albini conſulis fratre, fœdus facit, caſtra Romana capit. 256. ejus peritia in re militari. 268. ipſius legati ad Metellum ſupplicatum miſſi 269. ejus adhortatio ad milites. 275. vincitur 276 ejus exercitus funditur. *ibid.* pabulum & aquam corrumpit 279. Bomilcaris perfidâ ſuaſione deditionem facit. 285. nihil cunctatus bellum reſumit. 286. mutat ſubinde itinera & Præfectos, contra inſidias. 299. Bochum regem ſocerum ad bellum contra Romanos impellit. 305. exercitum Gætulorum in unum cogit. *ibid.* hos armis aſſuefacit. *ibid.* à Mario armis exutus. 319. occiſis equitibu

tibus vix erupit. 337. apud Numantiam latinam linguam didicit. 336. conditiones quidem accipit. Mario tamen diffidit. 147, proditur Romanis à Boccho. 348. vinctus traditur Sullæ, & ab eo ad Marium deductus. *ibid.*

C. Julius in Apuliam à Catilinâ miſſus. 95

L.

LAcedæmonii primi in Græciâ bella gerere cæperunt. 8

P. Lentulus Sura, conjuratus. 64

Lentuli ad Catilinam literæ. 137. eum, quia prætor erat, conſul manu in Senatum ducit. 140 ex libris Sibyllinis ſibi regnum Romanum pollicetur. 142. P. Lentulo Spintheri una cum aliis conjuratis in cuſtodiam traditur. 144. ejus & Cethegi ſervi, & liberti magna opificum manu in unum comparata, prætorum ædes obſidentes, dominos ſuos liberare ſtudent, ſed à Cicerone prohibiti 148. ipſe à Conſule lictori traditur, & ſtrangulari jubetur. 172. idem de Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario, ſupplicium ſumptum. 173

Leptis à Phœnicibus condita. 228. ejus ſitus. 229

Libyes Africam initio habuêre. 227. ferarum more viventes. *ibid.* quam Gætuli minus ſunt bellicoſi. 228.

Liguris cujusdam gregarii inſidiis Mulucha capitur. 327.

Locus medius apud Numidas honorificentior. 212

P. Lucullus & L. Annius, tribun. pleb. reſiſtentibus collegis magiſtratum continuare nituntur. 255

M.

C. MAllius Fæſulas à Catilinâ mittitur. 95. legatos ad Q. Marcum regem mittit. 110. quibuscum mandatis. 111. Q. Marcii reſponſio. 115

C. Mamilius Limetanus trib. pl. rogationem ad populum promulgat, in eos, qui à Jugurtha corrupti erant, vel pactionem feciſſent, quæreretur. 259

Manaſtabal Maſiniſſæ filius. 199.

Marius Metelli legatus. 268. ei haruſpex omnia felicia portendit. 286. ipſius & Metelli inimicitiarum origo. 288 petendi conſulatus gratia miſſionem à Metel-

Metello rogat. *ibid.* ejus patria, natura mores. 286. Gaudam adverſus Metellum incendit. 289 à Metello domum dimittitur. 298. ipſi novo homini conſulatus mandatur. 299. Numidiaque à populo traditur. *ibid.* 307. & 308. illi Senatus, licet adverſus, nihil abnuere audet. 309. infeſtus nobilitati. 308. ejus ad populum oratio. 309. imagines non habet. 314. cicatrices adverſo corpore oſtentare poteſt. *ibid.* Literarum Græcarum ignarus. 315. quare ſordidus fuerit habitus. *ibid.* ejus in Africam expeditio. 317. caſtella Jugurthæ vi, præmiisque tentat. 320. Capſam capit. 326. eum Numidæ magis, quam mortalem timent. *ibid.* ejus & Sullæ pugna cum Jugurtha & Boccho. 332. ejusdem virtus in pugna 333. victoria non inſolentior factus. 335. Jugurthæ & Bocchi exercitus fundit. 337. de Jugurtha triumphavit. 349. Romanorum in re bellica princeps habitus. *ibid.* ei iterum conſuli decreta Gallia. *ibid.*

Maſiniſſa rex Numidarum. 199. bellica virtute præſtans. *ibid.* ipſe & Micipſa una cum Romanis Syphacem regno expulerũt. 217

Maſſiva Jugurthæ regnum affectat. 252. Jugurthæ juſſu occiditur. 253

C. Memmius tribunus-plebis. 239. ejus facundia. 243. oratio ad populum. *ibid.* rogatio. 250. Jugurtham præſentem ad populum accuſat. 251

Metellus inter ambitionem ſævitiamq; medium ſe geſſit. 266. Conſul ad bellum in Numidiã proficiſcitur. 264. ejus in conſulatu collega Silanus. 263. Jugurthæ legatos corrumpit. 267 cum Jugurthâ pugnat. 269 Numidiæ oppida capit, vaſtatq; agros. 278. Zamam oppugnat fruſtrâ. 280. Bomilcarem corrumpit. 285. Jugurtham inſidiis aggreditur. *ibid.* Numidia ei iterum decernitur. 286. & 299. Gaudæ, Manaſtabalis filio, Maſiniſſæ nepoti, regios honores negat. 289. Thalam oppidũ obſidet, & capit. 301. ejus ad Bocchũ legati. 307. Magii conſpectũ fugit. 318. Romæ lætiſſimis animis excipitur. 319

Micipſa, Maſiniſſæ filius, Manaſtabale & Guluſſa

fratribus morbo abſumptis, regnum ſolus obtinuit. 199. duos filios genuit. *ibid.* Jugurtham adoptat. 208. ejus verba ad Jugurtham. 209. hunc filiis commendat. 211. moritur. *ibid.*
Muluchæ flumen Mauros à Numidis dividit. 346

N.

NAbdalſa Bomilcaris in prodendo Jugurthâ ſocius. 295. apud Jugurtham proditionis ſuſpicionem deprecatur. 297.
Numantia deleta. 207
Numidarum alii Jugurtham, alii Atherbalem ſequuntur. 215. pabulo pecoris magis, quam arvo ſtudent. 325

O.

Cn. OCtavius Rufo, quæſtor. 341
L. Opimius Conſul, homo clarus, & in Senatu potens, à Jugurthâ corrumpitur. 223. princeps legationis fuit, quando decem legati miſſi ſunt, ut regnum Numidiæ inter Atherbalem & Jugurtham dividerent. 222
Orbis diviſio generalis. 225

P.

PAtres Reipubl. Romæ præſides appellati. 25
Perſarum origo atque ſitus. 227. ii ſe per connubia Gætulis permiſcuêre. 228. alveos navium inverſos pro tuguriis habuêre. 227.
M. Petrejus homo fuit maximè militaris. 182. Antonii conſulis legatus contra Catilinam. *ibid.*
Philæni vivi terrâ obruti pro Pænorum republicâ. 305
Philænorum aræ. 229. & 305
Phœnices oppida multa in Africâ condidêre. 228
Picenus ager. 95
Cn. Piſo factioſus. 68. conjurationis auctor. *ibid.* in citeriorem Hiſpaniam Quæſtor pro prætore miſſus. 71. quare. 72. interficitur. 74
C. Piſonis & Cæſaris graves inimicitiæ. 147
Piſtorienſis ager. 174
Plebis ſeceſſio à Patribus, & cauſa. 114
Pompejus Craſſo inviſus. 66. ejus potentia formidoloſa. 74. ipſi & M. Craſſo Coſſ. tribunitia poteſtas reſtituta eſt. 125
Pons Mulvius. 138
Porcia lex. 159

Quæ-

Q.

QVæſtor pro prætore. 71.

R.

REgni præſidia ſunt amici. 210

Regibus aliena virtus ſemper formidoloſa. 28 iisque boni, quam mali ſuſpectiores. *ibid.*

Regium imperium primum in terris imperii nomen fuit. 7

Res ſecundæ ſapientum animos fatigant. 47

Romæ urbis origo. 20. à Trojanis, Æneâ duce profugis, condita. 21. libertate adeptâ, brevi plurimum crevit. 28

Romana Reſp. labore & juſtitiâ crevit. 40

Romanorum in villis ædificandis luxuria. 49. domus in urbium modum exædificatæ. *ibid.*

Romani parvâ manu maximas hoſtium copias fudêre. 31. quas urbes naturâ munitas pugnando ceperint. 32. arma atque tela militaria à Samnitibus, inſignia magiſtratuum à Tuſcis pleraque ſumpſere. 158

Rutilius Rufus, Metelli legatus. 273

S.

SAlluſtius adoleſcentulus initio à ſtudio ad Remp. latus multa adverſa tulit & à Rep. ad ſcribendas hiſtorias ſe transfert. 13

Scaurus in Senatu princeps, qualis. 222. & 237. à Jugurthâ corruptus, 241

Scipio Romani exercitus imperator bello Numantino. 206. ejus verba ad Jugurtham. 207. eum laudat. *ibid.* illius literæ ad Micipſam. 208

Sempronia, conjurationis conſcia, multa virilis audaciæ facinora commiſerat 91. D. Bruti Senatoris uxor. 132

L. Senius Senator literas in Senatu, quas Fæſulis allatas ſibi dicebat, recitat. 100. quid continebant eæ literæ. *ibid.*

Septimius Camers in agrum Picenum à Catilinâ mittitur. 95

Sicca oppidum à Jugurthâ deficit. 280

L. Siſenna hiſtoricus. 330

Statilio & Gabinio, conjuratis, negotium datur, ut urbem incendant. 135

L. Sulla quo pacto ſibi exercitum fidum fecerit. 46. ejus oratio ad Bocchum. 338.

P. Sylla & P. Atronius Conſules deſignati, & ambitus condemnati. 67
Syphacis, Numidiæ regis, agros, urbesque Romani Maſiniſſæ dono dant. 199
Syrtes in extremâ Africa duæ, earumque deſcriptio. 303

T.

L. TArquinius, conjurationis index, in vincula conjicitur. 145. ejus indicio non habetur fides. 146
Thala, oppidum Numidiæ, ubi theſauri Jugurthæ. 380. à Metello obſidetur. 301. capitur.
Tullianum locus in carcere. 172.
Turpilius Sullanus, Vaccenſium præfectus, unus ex omnibus Italicis intactus evaſit. 293. deſertor præſidii à Metello necatur. 295.

V.

VAcca oppidum, forum rerum venalium. 268
Vaccenſes à Metello deficiunt, Romanorumque præſidia interficiunt. 290. perfidiæ pœnas luunt. 294
L. Varguntejus conjuratus Ciceroni inſidiatur. 97
Virtus clara æternaque habetur. 6
Volturtius Crotonienſis conjuratus cum Allobrogibus ad Catilinam proficiſcitur. 137. Lentuli ad Catilinam literas ſine nomine ſcriptas portat. *ibid.* in ponte Mulvio prætoribus ſeſe dedit. 138. de itinere ac literis interrogatur. 141. ejus indicium de conjuratis *ibid.* ei, ob detectam conjurationem præmia decernuntur. 148
Volux, Bocchi filius, à patre Sullæ obviam mittitur. 342.

Z.

ZAmæ ſitus. 281. ea oppugnatur. *ibid.*

IN-

INDEX EORUM,
Æ IN COMMENTARIIS
OCCURRUNT.

A.

ræpoſitio. 270
b. 14.&270
are,&c. 144
. 202
præcipitem. 93
are,&c. 92
are. 111
igines. 21
io. 45
gare alicui fidem, 42
do. 39
vo. 125
neo, &c. 192
rqueo. 128
dum. 12
lo, &c. 39.&46
ſi. 73.&181
ſi, cornicines, tibici-
que in tres centurias
tributi. 318
ſere. 132
o. 179
io. 33
ere fidem. 42
a. Accolo. 36
ous. 321
196
. 189 &202
ſus. 202
æpoſitio. 287
um. 202
Adductus. 131
Adeò. 345
Adeptus aliquando paſſivè ſumitur. 28
Adigere. 84
Adire. 234
Adire hæreditatem. 209
Adjungere. 91
Ad Kalendas Græcas. 61
Admodum. 45
Admoneo. 113
Adoleſcentes quando ſumebant virilem togam. 13
Ad pileum vocare. 149
Adſcribo. 109
Adveho. 78
Adverſo flumine. 47
Advocatus. 133
Advoco. 175
Adulter. 53
Ædiles,&c. 144
Æmulus. 40
Æneas. 20.&21
Æneas Sylvius. 20
Æqualis. 201
Æquivaleo. 9
Æquivalentia. ibid.
Æquivocum. 176
Ærarium. 39
Æs. 54
Ætas,&c. 14

Æternum. 190
Afficio, &c. 204
Affingo. 3
Affirmo. 110
Africa, &c. 225
Agere, &c. 202
Agere radices. 175
Agere præcipitem. 93
Aggero. 197
Agitare, &c. 7
Agnomen. 210
Agnoſco. 16
Agricolæ. 36
Agrippa. 20
Alba. Alba longa. 20
Alceſte. 323
Alea. 53
Alecto. 89
Algeo. 17
Algor. 17
Alienum. 48
Alius. 4
Allegare. 111
Allobroges. 129
Alter, &c. 4
Alveus. 227
Amazones. 321
Ambigo. 202
Ambire. 42. & 67
Ambitio, &c. 42
Ambitus. 42. & 67
Amens. 114
Amicitia. 77
Amovere. 75
Amplus, &c. 127
Amulius. 20
Anceps. 99
Anchiſes. 20
Anima. 81
Animus gladiatorius. 103
Annuntio. 139
Annuum. 27
Ante. 169
Antecapere. 52
Antepilani. 180
Antepono. 117
Anteſignani. 38
Anticipo. 34
P. Antronius. 64
Apollinares ludi. 294
Appareo, &c. 10
Appellare. 63
Appeto. 60
Appono. 117
Apporto. 24
Approbo. 121
Aquari, &c. 317
Aquila. 38. & 108
Arbiter, &c. 75
Arduum. 11
Arma, &c. 305
Arietes. 302
Ariſtippe. 92
Arma, &c. 23
Armarum. 39
Armentum. 122
Arpinas. 287
Arripio. 45
Arrogo, &c. 313
Ars. 10. & 184
Ars ludicra. 294
Ars quæſtuoſa. 90
Aruſpex. 214
Arx Tarpeja. 69
Aſcanius. 20
Aſcendere. 30
Aſia,

Aſia Major. 7
Minor. 8
to. 223
o, &c. ibid.
. 185
ptitii. 180
o. 89
acio. 104
æ. 8
323
entarium. 39
233
are. 23
. 59
t. 192
ia. 41
9
nus. 20
nus mons. 21
. 176
ia & audentia. 13
ium, &c. 224
ium. ibid.
12
itas. 78
. 207
um, &c. 23
202

B.

ares. 341
bari, &c. 74
nteſtina. 17
4
alere. 9
ereri de aliquo. 285
olentia. 13
27
ior. 124

Bocchus. 230
Bona. 190
Bona hæreditaria. 209
Bonâ fide. 41
Bonæ fidei homo. ibid.
Bulla. 232

C.

Cacus. 321
Cadere, &c. 76
Q. Cæcilius Metellus. 263
Cædes. 17
Cælare. 47
Cælius mons. 21
Cæſar. 150
Calamarium. 39
Calamitas, &c. 127
Calefacio. 104
Calones. 182
Campus Martius. 88
Candefacio. 104
Candida toga. 233
Canere, &c. 178
Canere receptui. 44. & 179
Capetus. 20
Capio, &c. 33
Capitolini ludi. 292
Capitolinus mons. 21
Capitolium. 69. ejus incendium. 143
Capite cenſi. 318
Caprarius. 39
Capys. 20
Carcer. 172
Carpo, &c. 15
Carthago. 40
L. Caſſius Longinus. 64
Caſtra, &c. 28
Caſtra ſtativa. 265

Ca-

Caſtrenſis corona. 30
Caſtrenſes ludi. 292
Cetabathmos. 226
Catilina. 15
Cato. 160
Caudina pax non fœdere, ſed ſponſione facta fuit, &c. 158
Cauſa, &c. 221
Cedere. 39
Celebro. 35
Celeres. 65. 69. & 102
Cenſor. 84
Centauri. 322
Centurio. 181. & 256
Cereales ludi. 292
Cerno. 9
Certus. 163
C. Cethegus. 64
Cicatrix. 314
Cimbri. 183
Circenſes ludi. 291
Circumago. 202
Circumcino. 179
Circumfundo. 32
Circumſpecto. 223
Circumveho. 78
Circumvenire. 59
Civica corona. 31
Civis, &c. 22
Claſſiarius. 39
Claſſis, &c. 317
Clava Herculea. 324
Cliens. 74
Coaleſco. 22
Cochlea. Cochlear. 327
Cœlicolæ. 36
Cœlum. 226
Cœnatus, &c.
Cœnaturio.
Cogere Senatum.
Cogo.
Cognomen. Cognomi
Cognoſco.
Cohæres.
Cohors, &c. 108. 8
Colere, &c.
Collegæ.
Coloniæ.
Comes.
Comitia.
Comitiales dies.
Commeatus.
Commercium.
Commilitones.
Comminiſcor.
Commodum.
Commonefacio.
Commoror.
Commune, &c.
Compareo.
Compello.
Comperendini dies.
Competo, &c.
Complura.
Componere, &c.
Comporto.
Comprobo.
Concedo.
Conceptio.
Concino.
Concio, &c.
Conclamare.
Concordia, &c.
Concordia Dea, ejusq des.

na. 200
um. 96
ere. 183
o. 89
nare reum. 68
o. 77
21
e. 139
. 42
o. 3
o. 110
. 54
lo. 33
o. 197
tio. 181
itores. 25.&120
ntia. 18
o. 109
oti Patres. 151
es. 188
io. 224
o. 186
nere. 51
o. 20
re, conſulo, &c. 6
tus. 60
7.&88
o. 48
o. 43
plor. 49
lo. 43
o. 192
ntia. 13
are. 80
queo. 128
50
uo. 116
rnales. 288

Convaleo, convaleſco. 9
Conveho. 78
Convenio. 22
Conventus. 83
Convertere. 26
Convincio. 134
Convivium, &c. 29
Convocare Senatum. 61
Convoco. 176
Copia. 30
Cornicen. 179
Cornua. 273
Coronæ militares. 30
Corripio. 45
Criminari. 125
Croton, &c. 137
Cum Præpoſitio. 196
Cunctari. 138
Cupiditas. 7.&14
Cuniculos agere. 202
Curia. 70
Q. Curius. 65
Curſus. 201
Cyrus. 8

D.

DAmaſippus. 157
Damno. 125
Dare copiam. 31
Dare fidem. 41
Dare in ruborem. 185
Dare operam literis. 91
Dare operam alicui, &c. 97
Dare præcipitem. 93
Dare ſignum militibus. 38
Decedo. 39
Decerpo. 15
Decipio. 33

Decu-

Decuria. 109
Decutio. 89
Dedo, &c. 11
De facie noſſe. 104
Deficio, &c. 52
Definio. 225
Defluere. 189
Dego. 202
Deianira. 321
De induſtriâ aliquid facere. 118
Delegare. 111
Delectus. 120
Delictum. 13
Deligere. 25
Delubra. 47
Demens. 114
Demitto. 106
Demum. 11
Depello. 39
Deplorata ſalus. 63
Deplorati. 61
Denuntio. 139
Depono. 117
Deporto, &c. 24
De Præpoſitio. 141
Depromo. 136
Deſcribo. 109
Deſes, &c. 10
Deſignare. 67
Deſpecto. 224
Deſpero. 61
Deſpicio. 223
Deſtituo. 119
Deſum. 52
Detineo. 193
Deveho. 78
Devincio. 134

Deus, &c.
Dicere cauſam.
Dies ſolis.
Difficilis.
Diffido.
Digero.
Dimitto.
Dirimere.
Diripio.
Diruo.
Diſcedere in ſentei
172.
Diſcerno.
Diſcerpo.
Diſcutio.
Diſpertior.
Diſpicio.
Diſpono.
Diſſentire.
Diſſimulare.
Diſtineo.
Diſtorqueo.
Diſtribuo.
Diurnum.
Divortium.
Do.
Documentum.
Dolêre.
Dolor.
Domus, &c.
Dona militaria.
Dubito.
Dubius.
Ductile.
Ducto.

E.

EAdem operâ.
Ebrietas.

105
, &c. 145
5. & 204
frequentem Sena-
61
, &c. 3
. 32
. *ibid.*
Nympha. 197
ibid.
itus, ſive elephas.

25
pare, &c. 31
or. 146
is. 309
mancipi. 31
o. 171
are. 97
64. & 65
is, &c. *ibid.*
e. 200
. 175
45
310
78
s. 45
. 181
ides. 89
nia. 176
. 225
ro. 197
. 38. & 39
o, &c. 15
. 34
to. 203
. 36
re, &c. 335

Exemplum. 116
Exerceo. 35
Exercitus. 46
Exhæredare. 144
Exhæres. 209
Exigo. 202
Expedire. 80
Expello. 39
Expers. 112. & 124
Expeto. 60
Explere. 157
Expono. 117
Exporto. 24
Ex Præpoſitio. 48
Expromo. 136
Expurgare. 105
Exſanguis. 58
Exſcribo. 109
Exſpecto. 223
Exſpiro. 186
Extollo. 27
Extorquere. 128
Extorris. 218
Exuere, &c. 319
Exul. 218

F.

FAbii, &c. 194
Facere, &c. 204
Facere gratiam, &c. 162
Faceſſere alicui negotium. 11.
Facetiæ. 93. & 204
Facies. 104
Facilis. 131. & 204
Facinus, &c. 12
Factioſus, &c. 68
Fæſulæ. 90
Fallarii. 59

Fal

Falſus. 42
Fama, &c. 30
Fames. 51
Familia. 135
Familiares. 52
Famoſus. 222
Faſcis. 69
Faſti dies. 291
Fatigo. 48
Faveo. 66
Fauſtulus. 20
Ferentarii milites. 181
Ferire. 19
Feſti dies. 291
Fides, &c. 41
Fidem ſuam interponere. 117
Fingere, &c. 3
Finis, &c. 225
Firmus. 110
Floccipendo. 48
Florales ludi. 292
Fœdum. 46
Fœdus, pactio & ſponſio. 158
Fœnerator. 112
Formidoloſus. 29
Fornix. 173
Fortuna. 34
Forum, &c. 268
Fragile. 6
Frequentare. 55
Fretum. 225
Frons. 181
Fulvi verba. 128
Fundo, &c. 32
Funebres ludi. 292
Furor, &c. 89

G.

GÆtuli.
Gallia.
Gallicinium.
Ganea, &c.
Gaudium.
Gens, &c.
Genus, &c.
Gerere, &c.
Gerundia.
Gladiatores.
C. Gracchus, &c.
Gradarius equus.
Gradus.
Græcia.
Graſſari.
Gratia.
Gratificari.
Gratulor.
Gratus, &c.
Gregarii milites.
Grex.

H.

HAbêre gratiam
Habitus.
Hæres.
Hannibal.
Haruſpex.
Haruſpices, &c.
Haſtati.
Hercules, &c.
Hic.
Hieronis interroga
Deo.
Hiſpania.
Hiſtriones.
Homonymum.
Hoſpes.

	23	Incedo.	59
i.	24	Incendo.	52
I		Inceſſo.	28
		Incido.	55
ıri.	200	Incola, incolo.	56
ſius,	349	Inconſultus.	7
	62	Incutio.	89
).	16	Index, &c.	146
	170	Indefinitum.	225
æ, &c.	55	Inducere.	121
us.	91	Induſtria.	118
lis.	39	Inedia.	51
es.	14	Iners.	189
	ibid.	Infeſtus.	58
lis.	14. & 187	Infeſta ſigna.	*ibid.* & 183
e.	44	Inficio.	204
ra mors.	220	Infidus, infidelis.	42
or.	114	Infinitum.	44
cum.	45	Infirmo.	110
or.	130	Infundo, &c.	32
re.	348	Ingenium.	17
ntia.	226	Ingens.	49
nenta.	306	Ingenui.	148
e.	80	Ingero.	197
	39	Ingratitudo.	17
ere.	177	Inimicus.	29
e, &c.	10	Injuria.	50
or.	9	Innitor.	2
o.	124	Innoteſco.	16
	61	In præpoſitio.	184
re.	115	Inquilinus.	107
o.	24	Inſania.	89
inus.	191	Inſcribo.	109
ntia.	132	Inſignia.	119
o.	121	Inſolens, &c.	34
ntia.	13	Inſolitus.	29
as.	103	Inſpicio.	224
r.	180	Inſpiro.	186

Inſtituere. 106
Inſtitutum. 19
Inſtructio. 181
Inſtrumentum. 92
Integer, &c. 184
Intempeſta nox. 96
Intentus, &c. 11
Intercapedo. 33
Intercedo. 39
Intercipio. 34
Interciſi dies. 291
Interficio. 204
Internuncius. 139
Interpello. 39
Interpono. 117
Interrogati, &c. 67
Inteſtabilis. 293
Inteſtinus, &c. 17
Invalidus. 9
Inveho. 78
Invidia. 13
Invitus. 73
Invoco. 176
Ira. 151
Ire pedibus in ſententiam alicujus. 150
Judicium, &c. 79
Jugum, &c. 257
Jugurtha. 196
Jumentum. 266
Junius. 62
Jurgium. 37
Juriſconſultus. 7
Jus. 36
Juſta. 212
Juſtitia. 40
Juventus. 28

K.

KAlendæ.

L.

LAbor.
Lacedæmonii, &c.
Lacerare.
Laceſſere.
Lacteus circulus.
Lædere.
Lætitia.
Laomedon.
Laqueus.
Lares.
Largitio, largitas.
Latium. 295.&
Latrones.
Lavinia, &c.
Laurentia.
Legatus, &c.
Legio.
Legitimum.
Leniter.
P. Lentulus Spinther.
P. Lentulus Sura.
Lex, &c.
Lex ambitus.
Lex fœnebris.
Lex Plautia.
Liberaliter.
Libertas.
Liberti.
Libido.
Licentia. 23.8
Licet, &c.
Lictor.
Lintearius.
Literæ, &c.

180
265
c. 39
92
15
um. 105
peram. 97
m. 51
r. 204
c. 293
adiatorius. 103

M.

hinari. 70
giſtratus, &c. 126
us. 35
ndo. 48
46
rêri. 285
ère. 9
entia. 13
86
us. 108
us Torquatus. 38
c. 31
ſſio. 149
287, & 349
s ludi. 292
199
116
41
227
idius. 117
89
ſes ludi. 292
nius. 239
113
ibid.

Mentiri. 146
Mereri. 285
Metari. 343
Metellus. 262
Militia. 29
Mirari. 47
Mirmillones. 103
Miſerari. 104
Miſer, &c. 165
Miſſio. 288
Mithridates. 126
Modeſtia. 113
Modus, &c. 45
Mœnalius aper. 321
Mœnia. 21
Mollire. 46
Mollities. 165
Moneo. 114
Mons, &c. 50
Mora. 130
Morbi. 121
Morbi hæreditarii. 209
Mos, &c. 26
Movêre Senatu. 61
Muliebria. 51
Munera militaria. 30
Municipia. 65
Muralis corona. 30
Mutilum. 184

N.

NAm. 5
Nanciſcor. 125
Natio. 8
Natura. 33
Navalis corona. 30
Neceſſitudo. 63
Nefandum. 56

Nefaſti dies. 291
Negotium, &c. 11
Neleus. 322
Nepos. 252
Neſſus. 322
Neutra in arium. 48
Nihili pendo. 39
Nihil penſi. 18
Nobilis, &c. 115
Nomen. ibid. & 209
Nomina in arius. 39
Nonæ. 62
Novi homines. 86
Noviſſimus. 113
Nubere, &c. 59
Numidæ. 228
Numitor. 20
Nuntius. 139

O.

OB Præpoſitio. 199
Obfirmo. 110
Objurgo. 37
Oblivio. 113
Obnitor. 2
Obnuntio. 139
Obſcurus. 154
Obſidionalis corona. 30
Obſtrepere. 107
Obtineo. 70. & 192
Obtorqueo. 129
Oceanus. 225
Occino. 179
Occipio. 33
Odium. 13 & 151
Officio. 204
Officium. 210
Offundo. 32
Olfacio. 204
Opera, &c. 96
L. Opimius. 221
Opperior. 51
Oppero. 61
Oppono. 117
Opulentia, &c. 21
Oratio, &c. 71
Orbefacio. 204
Ordines tres apud Romanos fuêre. 63
Ordo. 180
Otium, &c. 14
Ovare. 101

P.

PActum. 258
Palatinus mons. 21
Palmata toga. 233
Papyrius. ibid.
Parare. 106
Parens, &c. 10
Pareo, &c. ibid.
Pario, &c. ibid.
Parricida. 54. & 107
Pars, &c. 123
Partes. 35. & 113
Pater, &c. 25
Pati, &c. 226
Patres Conſcripti. 151
Patrimonium. 25. & 112
Patritii. 64
Patrocinari, &c. 133
Patronus. 74. & 133
Pecus, &c. 2
Pedarii. 150
Pelignum. 34

.	38	Plus.	127
ı,	31	Polleo, &c.	22
	ibid.	Cn. Pompejus.	60
c.	48	Ponere.	117
	54	Pontifex.	147
ım.	188	Popularis.	84
oſitio.	206	M. Porcius Lecca.	65
	202	Porrigo.	203
	179	Portare.	24
	33	Portenta.	101
	89	Poſcere, poſtulare.	60
	120	Præcedo.	39
e.	131	Præceps.	93
ıri,	11	Præcino.	180
	204	Præcipio.	34
	42. & 297	Præfectus.	183
ı.	32	Præfero.	123
n, &c.	8	Præficio.	204
ı.	54	Præliares dies.	291
	151	Prælium.	38
	39	Præmium.	63
	61	Præmoneo.	113
r.	40	Prænomen.	209
	152	Prænuntio.	139
	125	Præripio.	45
	124	Præruptus.	255
o.	23	Præſens.	132
	192	Præſidium.	23. & 73
c.	60	Præſtare.	2
us.	182	Præſtituo.	120
	314	Prætentare.	23
umara.	229	Præter præpoſitio.	50
.	95	Præterire.	14
a.	233	Prætexta.	73. & 232
	49	Prætor, &c.	72
	180	Prætorium.	73. & 207
n.	174	Prævaleo.	[illegible]
di.	292	Præveho.	[illegible]

Primipilus, &c. 256
Privatim. 47
Privatus. 50
Privignus. 58
Pro præpoſitio. 10
Probare. 121
Procas. 20
Procedere. 6. & 39
Procino. 179
Proconſul. 89
Proconſules. 264
Prodigia. 101
Prodigo. 203
Profeſti dies. 291
Profiteri, &c. 68
Profugus, &c. 21
Profundo, &c. 18
Profundus. 32
Prolatare. 136
Proletarii. 318
Promiſsâ barbâ, &c. 10
Promiſſis onerare. 214
Promptus. 28. & 136
Promulgari leges. 259
Pronuntio. 139
Pronus. 3
Propatulum. 51
Propitius. 152
Propono. 116
Propter præpoſitio. 182
Proquæſtores. 72
Proripio. 45
Proſcribo, &c. 82
Proſpecto. 223
Proſperum. 22
Proſpicio. 223
Proſtituo. 120
Proveho. 78
Proventus. 35
Providentia, &c. 106
Provincia. 75
Provoco. 176
Proximus lictor. 213
Pſallere. 91
Publicare. 160
Pudor. 13
Pugnare pro ſalute. 349
Pulchritudo. 223
Pulla toga. 233
Pulpitum. 197
Pulvinus. 297
Punica fides. 152
Pura toga. 233
Purpurea toga. ibid.

Q.

Quadripertior. 124
Quæro, quæſtus. 52. & 90
Quæſtio. 245
Quæſtores. 71
Quam. 5
Quaterni. 27
Quatio. 89
Quinquertium. 188
Quippe. 47
Quirinus. 71
Quirites. 243
Quisque. 10
Quò. 46
Quòd. 106
Quomodo. 45

R.

Radix. 175
Rapere. 16. & 45

Rapi

Rapina.Raptus.Raptio. 17
Ratio. 131
Re. 196
Recaleo. *ibid.*
Recino. 179
Recipere. 44
Recludo. 196
Recognoſco, &c. 16.& 196
Recolo. 36
Recordatio. 113
Redamo. 196
Referre, &c. 99
Reficio. 204
Refundo. 32
Regero. 197
Regio. 98
Regulus. 212
Relativum qui, &c. 83
Relegare. 111
Reliquum. 47
Reluctor. 196
Reminiſcentia. 113
Remoror. 130
Remus. 20
Renovo. 196
Renuntio. 139
Repello, &c. 39.& 79
Repeto, &c. 61
Repetundæ pecuniæ. 68
Repono. 117
Reporto. 24
Reprobo. 121
Repræſento. 132
Repudiare. 138
Repueraſco. 196
Reſcribo. 109
Refero. 196
Reſigno. *ibid.*
Reſolvo. 125
Reſpicio. 196.& 224
Reſpire. 186
Reſtituere. 115
Res. 22
Res ad Trearios rediit. 181
Retego. 196
Retexo. *ibid.*
Retiarii. 103
Retineo. 193
Retribuo. 116
Reveho. 78
Revelo. 196
Reus. 67
Rex, &c. 77
Rhea Sylvia. 20
Rhegium. 241
Robur. 172
Roma, &c. 20
Romani ludi. 294
Romulus. 20
Rorarii. 181
Rumor. 30
Ruricolæ. 36
Rutilius Rufus. 273

S.

SAcramentum. 181
Sacrifico. 204
Sacri ludi. 202
Saltare. 91
Saltuarius. 39
Salve. 9
Samnites. 158
Satago. 203
Saturninus mons. 69
Satyra lex. 241

Scele-

Sceleratus Campus. 57
Scenici ludi. 291
Scilicet. 154
Scorta. 29
Scribæ. 73
Scribere. 109
Scrinia. 140
Secedo. 40. & 57
Seculares ludi. 292
Secundus. 47
Sedes. 21
Sella Curulis. 73
Semivocales. 176
Senatores. 64
Senatus. 61
Seniores. 25
Sentina. 122
Servilia officia. 14
Servius Tullius, &c. 317
Seſtertius. 103
Sibyllinus, &c. 142
Signatores. 59
Signum, &c. 38
Silêre, &c. 2
Simonides. 4
Simulare, &c. 18
Simultas. 37
L. Siſenna. 330
Sitis. 51
Situs. 4
Societas. 302
Socii. 24
Sodalis. ibid.
Solers. 189
Solicitare. 90
Solvere. 125
Somnus. 11
Sonus. 175
Sordida toga. 233
Sors. 188
Species, &c. 223
Spectatus. 75
Spes, &c. 61
Sponſio. 258
Stati dies. 291
Stativa. 265
Statuo, &c. 119
Stimulare. 69
Stipatores, &c. 53
Stipendium. 78
Stirps. 41
Strangulatio. 173
Studeo. 2
Studium. 43
Stupefacio. 204
Stuprum. 51
Subdolus. 17
Subigere. 8
Subjugare. 257
Submoneo. 115
Subripio. 45
Subſcribo. 109
Subſidium. 23, & 74
Subſtituo. 120
Subveho. 78
Succedo. 40
Succutio. 89
Suffragari. 290
Suffundo. 32
Sum. 310
Suppeto. 59. & 61
Supplementum. 309
Supplicium. 37
Suppono. 117
Supra præpoſitio. 18
Suſcipio. 34

Suſti

eo. 193
7
a. 18
a. 64
;iſmus. 131
s. 20
eſis. 282
x. 199

T.

befacio. 204
aberna. 210
:. 121
la. 47
læ. 111
æ novæ. 82
:jus mons. 69
ırnius Priſcus. 158
n. 95
ero. 48
eſtas. 27
lum. 49
:e. 192
ıre. 23
acio. 204
. 41
facio. 204
. 27
ri. 111
do. 3 9
cha. 78
ius Gracchus. 244
ius Scaurus. 40
en. 179
ione. 89
ti, &c. 232
. 69

Tolutarii equi. 89
Toreumata. 80
Torquatus. 10. & 166
Torquere, &c. 128
Torrefacio. 204
Trado. 118
Tranſcribo. 109
Tranſigo. 202
Tremefacio. 204
Triarii. 180
Tribules. 71
Tribuni, &c. 182
Tribuo. 116
Tribus. 88
Tripertior. 124
Triſulcum telum. 323
Triumphales coronæ. 30
Triumphare, &c. 105
Triumviri, &c. 172
Trojani ludi. 292
Truncus. 41
Tubicen. 179
Tugurium. 214
Tullianum. 172
Tum. 196
Tunica. 232
Turba, &c. 121
Turma. 109. & 256
Turres. 234
Tyranni, &c. 156

V.

VAcuefacio. 204
Vagari, &c. 1
Valere, &c.
Vanus. 70
L. Varguntejus. 6